WIDENER
HN P7YR 4

Aus 82468.9.2

Harvard College Library

BEQUEST OF

GEORGINA LOWELL PUTNAM

OF BOSTON

Received, July 1, 1914.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

M. Lowell Putnam

A MAGYAR

FORRADALOM FÉRFIAI

184$^{8}/_{9}$-ből.

SZILÁGYI SÁNDORTÓL.

MÁSODIK ÁTDOLGOZOTT ÉS BÖVITETT KIADÁS.

KÉT AUTOGRAPH-MELLÉKLETTEL.

PEST, 1850.

HECKENAST GUSZTÁV SAJÁTJA.

Digitized by Google

s 82468-9-2

Harvard College Library
July 1, 1914.
Bequest of
Georgina Lowell Putnam

Imparfait ou déchû
l'homme est une grande mystere.

Lamartine.

Digitized by Google

Tartalom.

lap.

Előszó.
Bevezetés.

Hadfiak.

Előszó 3

Dictator.

Görgei Artur 10

Hadseregvezérek.

Perczel Mór 38
Bem 56
Dembinszky 92
Vetter 98

Hadügyministerek.

Mészáros Lázár 100
Klapka 105
Aulich 112

Tábornokok.

Damjanich 115
Kiss Ernő 119
Nagy-Sándor József . . . 120
Gr. Vécsey 123
Kmety 124
Guyon 125
Kazinczy Lajos 128
Pöltenberg 129
Visoczky 130
Báró Stein 131
Gáspár 132
Leiningen 133
Répási 134
Desewffy 135
Schweidel . . . . . —
Knezich 136
Török . . . . . —
Lenkei 137
Lahner . . . . . —
Gál Miklós 138

lap.

Törzstisztek.

Asboth Lajos 140
Kisfaludy Mór 144
Gróf Hadik . . . . . —
Földváriak 145
Bayer 147
Lázár 148
Psotta Móricz . . . . . —
Czillich Eduárd . . . . . —
Mariássy János 149
Herczeg Woroniecky . . . . —
Abancourt 150
Giron . . . . . —
Makk 151
Tóth Ágoston 153
Teleki Sándor . . . . . —
Mikes-ek 154
Gábor Áron 155
Vasvári Pál . . . . . —

Pléhgallérosok.

Ormai Norbert. 157
Katona Miklós . . . . . —
Oroszhegyi 158
Hatvani 159

Polgári rend.

Országkormányzó.

Kossuth Lajos 165

Batthyány-ministerium.

Gr. Batthyány Lajos . . . 225
Gr. Széchenyi I. 236
Deák F. 243
B. Eötvös J. 248
Klauzál G. 254
Hg. Esterházy P. 255

Honvédelmi bizottmány.

Nyáry Pál 159
Madarász L. és J. testvérpár . 270

Digitized by Google

lap.

Szemere-Ministerium.

Szemere Bertalan 284
Duschek 304
Csányi László 305
Horváth Mihály 306
Batthyány Kázmér 307
Vukovits 308

Förendek.

B. Perényi Zsigmond . . . 310
Ráday 311
Károlyi György 312
Wesselényi Miklós 313
Báró Vay Miklós 314
Id. gr. Bethlen J. 315
Teleki József 316
Hunkár főispán 317
Beőthy . . . . . —
Ujházy L. 318

Parlament.

Pázmándy 321
Almásy Pál . . . . . —
Palóczy László 322
Hajnik Pál . . . . . —
Teleki László 323
Teleki Domonkos . . . . . —
Szentkirályi Mór . . . . . —
Lukács Sándor 324
Szacsvai Imre . . . . . —

lap.

Az Esti Lapok Debreczenben . 325
Irinyi 326
Besze . . . . . —
Pulszky 327
Táncsics 328

Képviselők Erdélyből.

Berde Mózsa 329
Szász Károly . . . . . —
Bethlen János 330
Kemény Dénes és Domonkos . —
Berzenczey . . . . . —

Hivatalnokok.

Szalay László 333
Mednyánszky 336
Egressy 337
Mérei Mór . . . . . —

Journalisták.

Közlöny és Népbarát . . . 338
Bajza 339
Kemény Zs. és Csengery . . . —
Jósika Miklós (báró) . . . 340
Jókai . . . . . —
Petőfi 341
Pálfy és Csernátoni 342
Zerffy Gusztáv 343
Bangya . . . . . —
Hazai . . . . . —
Brassay, Ocsvay 344

Digitized by Google

Az első kiadáshoz.

E perczben, midőn művem a sajtót elhagyni készül, midőn, mielőtt a nyilvánosságnak átadnám, kinyomott iveit utolszor nézem végig, s fölmerülnek lelkem előtt az akadályok, mikkel meg kelle s meg kellend küzdenem : ugy hiszem, pirulás nélkül bevallhatom, — aggály szoritja lelkemet.

Jellemezni az embereket, kik hazánk sorsát intézték, vagy rá befolyással voltak, jellemezni a perczben, midőn egy része kibujdokolt, más része elvérzett, de tettök, éltök folyama, jellemök még uj, még mindenki lelkében él, a legnehezebb feladatok egyike.

Megoldani azt biztosabb, avatottabb toll kivántatnék; mit én tehetek, csak adataim, tapasztalataim, ismereteim tollrajzi előadása. S ugy hiszem, az olvasó is e szempontból nézendi, e szempontból tekintendi a körülményt, hogy a katonák életrajza terjedelmesb részt foglal el, mint a politicusoké. Ez sokkal kényesebb, hogysem többet tehettem volna.

Müveim gyöngéit enmagam is ismerem, de ismerem jó oldalát a részrehajlatlanságot is, s csak ezért bátorkodom átlapozását ajánlani.

Pest, jan. 1-én 1850.

A második kiadáshoz.

E szavakhoz egyebet nem kivánok csatolni, mint hogy az uj kiadást tetemes javitásokkal s bövitésekkel bocsátom közre.

Pest, april 12-én 1850.

Az iró.

Digitized by Google

Digitized by Google

Harmincz hosszu év telt el. Europa csendét mi sem zavarta. S mármár megerösödni látszék a rendszer, mellyel a fejedelmek a forradalmi orkánokat aeolusi kezekkel féken akarták tartani.

S ime férfiak, kik csendes házi körökben titokban müködének, ez orkán elöhozatalára, a békés tüzhely vagy lassu cselekvények teréről fölléptek.

Kitört a vihar, felkorbácsolá a békét s árjával egy világrészt ráza meg.

Ezen emberek életrajzát mozaik táblának tekinthetni. Különkülön egyegy kavics, s összerakva egy egészet képez.

Éltök folyama, a mü, miért küzdhomokra kiálltak, még uj elöttünk. Láttuk a bölcsöt, melly öket ringatá, a hatalmat, mellyre müvök lépteté, s ennek kora sirját.

Tényeik utóhangjai most is zúgnak füleinkben.

Összesen befolytak, mint a hinduk istenei egy Brámába, s mint ezek, különkülön biographiával birnak.

Plutarchos vagy Tacitus tollát ohajtanám, hogy fessek ugy mint ez, vagy annyi különböl egészet alkossak mint az.

Isten nem ajándékozott meg azzal. Mit én tehetek s tenni ohajtok, csak egyes adatok vagy közvéleményi jellemzés följegyzése.

Elnézést kérek. A füzetke, mit átnyujtok, bár sok gonddal, sok adat után, hiteles emberek közleményei nyomán

Digitized by Google

készült, nem egész, legalább nem ollyan egész, millyennek ohajtanám.

Ha letüntek is ök a cselekvények teréről s tárgyai lettek a historiának, mig idö, körülmények s még titokban levő adatok napfényre jötte részint nem lesznek kedvezöbbek részint nem nyujtanak bővebb anyagot : a birálgatás, jellemzés nem sokkal több a setétben tapogatódzásnál.

Egy adatkával akartam szolgálni azok számára, kik utóbb ezt megtenni hivatva vannak.

Digitized by Google

HADFIAK.

Digitized by Google

Digitized by Google

A magyar hadseregről akarok szólani.

Felállásának első momentuma apr. 24-kén keresendő, mikor az unio ügyében a kolosvári küldöttség részére a radical-körben lakomát rendeztek.

A ráczok már fel voltak bujtatva, a horvátok megtagadták a ministeriumnak az engedelmességet, az oláhok mozogni kezdettek, s országszerte nagy volt e miatt az ingerültség.

Ez alkalommal Wesselényi Miklós báró az erdélyi ellenzék jelentékeny tagja toastot mondott, mellynek a hadseregre vonatkozó része következő:

„Polgártársaim! fegyverre minden, ki azt csak valamennyire is birja! — Használjunk föl sajtót, a szónak hatalmát s a petitió jogát, igaz ügyünk mellett minden becsületes ember s az egész világ rokonérzetét felkölteni. Tudassuk e hon lakosaival s tudassuk a föld minden népeivel az ilirek merényének vétkességét, s az orosz kormány átkos czélzatát. Szóljunk magunk az ilirek s horvátok jobbjai józanabb eszéhez s helyesebb érzetéhez. Mondjuk meg nekik, minő kétes az ut, merre csábittatnak, s hogy hasonlithatlanul jobb reájok nézve a szabadságot, mellyet olly örömest osztunk meg velök, élvezni velünk, s azt együtt összes erővel védve folyást és biztosan élvezni, mintsem vér és átok bérén vásárolni valamit, minek eredménye nagyon is bizonytalan. Szólitsuk fel tót honfitársainkat a kivivott közös szabadság nevében, mondjuk meg nekik: hogy habár fajrokonaik is azok, kik miellenünk törnek: de az ő szabadságuk ellen is törnek azok, s rájok is a régi roszak özönét akarják visszaidézni. És mondjuk a monarchia minden részeinek, mellyekre mostan általánosan derült az alkotmányosság napja: miként Jellachich ilireivel nemcsak miellenünk, hanem szintugy izent ellenök háborut. Azt akarja ő semmivé tenni, miért Bécs nemes fiainak vérök folyt, s mit a legjobb király áldásként nyujtott hü népeinek. Járuljunk továbbá illő petitióval ministeriumunkhoz; kérjük meg azt, szólitsa fel jó királyunkat, hogy sem mint magyar király, sem mint többi tartományainak fejedelme ne szenvedje azon egyenesen személye ellen intézett csúfos rágalmat, mintha azt, mit jósága, helyességérzete s jót eszközlő hatalma teljességében önkéntesen tett, csak gyalázó kényszerités következtében tette volna.

Digitized by Google

Illy szellemben, illy czélra szólaljunk mi fel mindenütt és untalan; de tegyünk is a mellett, tegyünk mindent, a mit csak a legfeszitettebb áldozat mellett tenni képesek lehetünk. Fegyverre azért! legyünk szilárdul elhatározva, küzdeni ernyedetlenül; s ha a sors enyészetet mért ránk, ne korcsosodás s lankadtság sorvasztó rút halálával muljunk ki a nemzetek közül. Rabigába görnyedni egy nyomoru élet fentarthatásáért: gyalázó! Ne engedjük soha, hogy a szolgaiság mirigye nemzetiségünket s szabadságunkat izmonként rothassza le rólunk, és ugy undor-halált haljunk; lehető legdrágábban eladva s habár mindent, de a becsületet el nem vesztve szálljunk a dicsök sirjába.

Fegyverre polgártársak! elszánt ember kevés is sokat tehet. Engem a balsors megfosztott attól, hogy zászlót ragadva fölkereshessem a helyet, hol legtöbb a veszély s legméltóbb a küzdés. De igy is nemzetünknek néhány ellenségét fojtandja meg ez izmos két kar, mielőtt honomnak még szabad földén elvérzendek. Élet vagy enyészet vár-e nemzetünkre, isten kezében áll; de a mi kezünkben van becsületünk s a nemzet becsülete. Azért éljünk, vagy haljunk, de maradjunk magyarok s szabadok végleheletünkig."

Mint gondolni lehet, beszédét szokatlan lelkesedéssel fogadták. S bár harsogott az éljen s bár lelkesedésök mutatá, hogy nem közönséges eredményt mutathatandnak fel, de ez inditványnak végeredményét senki sem merte remélni.

Határozattá lön tehát, hogy a radical kör a ministeriumhoz petitiót nyujt. S valóban az megkészült. Teleky László (mint elnök) és Reök irták alá.

A magyar hadsereg iránt ezt irák:

„Kétséget nem szenved, hogy a magyar föld, nemzetiség, szabadság veszélyben van. Kell tehát, hogy a vészharang meghuzassék.

Intézkedéseinknek czélszerün, erélyesen, rögtön kell megtörténni.

Ezekre nézve legyen szabad azon bizalomteljes ragaszkodásunknál fogva, mellyel önök iránt viseltetünk, hazafiui kötelességtől vezéreltetve, igénytelen szót emelnünk.

Tapasztalásból meritett régi igaz mondat az: hogy „ki békét akar, harczhoz készüljön." Másrészről tudva van, hogy slavonita s horvát testvéreink nagyobb része velünk tart, de hogy a bár kisebb, de erélyesebb, rakonczátlankodó ilir párt által elnyomatik. Öket illy állapotban hagynunk nem szabad, elhagyni menthetlen hanyagság, bün volna. De nekünk is, minden ellenséges megrohanást visszaverni hazafiui kötelességünk. Ezeknélfogva mi mindenekelőtt egy hadseregnek felállitását látjuk elkerülhetetlenül szükségesnek. És mivel országgyülést most rögtön egybehivni nem lehet, e hadsereget országos toborzás utján, önkénytesekből véljük összeállitandónak, mellyhez a rögtön rendelkezésünkre állható magyar katonaság hozzásoroltassék. Szükségesnek tartjuk továbbá: hogy e sereg egyik fontos tényezőjéül, magyarokból, tüzérsereg állittassék fel; hogy a hon lakosai pénz-, élelem- s más nembeli adakozásokra felszólit-

Digitized by Google

tassanak, s hogy ezek iránt az intézkedés minél czélszerübben, minél gyorsabban megtörténhessék, a haditanács több szakértő, erélyes egyénekkel szaporittassék."

Felállása, rendezése, csatái, miket Austria világhirü seregei ellen küzdött, minden, a csodák közé tartozik.

Midőn a forradalom kezdődött, egyetlen ember sem vala. A forradalom végén már 172,000 szurony állt az egyesült orosz-osztrák erő ellenében, mellyeket nem egy genialis vezér, nem egy diadalmas csatára vezetett.

Az első rácz mozgalmak korában alig néhány ember járt Pest utczáin, toborzva önkénteseket, s midőn a világosi dráma bekövetkezett, közel 200 zászlóalj lépett le a harcz teréről.

Soha nemzet fényesebben nem bizonyitá be, hogy harczolni tud, mint a magyar. Soha seregnek keményebb küzdelme nem volt, mint az osztrákoknak s a később velök egyesült fölkelteknek ezekkel.

Nem mentem a vezéreket, kik illy roppant erőt czéljaikra fölhasználtak. De a historiának, ha igazságos akar lenni, meg kell adni a magyar seregeknek, mi öket illeti, a dicsőség nymbusát.

Való ugyan, hogy rendes vonalezredek is voltak a harczolók sorában. De az is való, hogy nem egy csata vivatott rendes katonák nélkül. S ha az isaszegi csatában illy ezredek vettek is részt, de Buda falára honvédek másztak fel, Branicskót ujonczok foglalták el.

A magyar katonának sajátságos modora volt a harczban. Szuronyszegezve ment az ellennek, s ha ez sem használt, fordità a puskaágyat. A közönséges lövésseli csatát szivelni nem tudá.

Való marad, hogy a ráczok ujoncz erővel ujoncz seregeket vertek vissza. De e csaták edzék meg a veressipkásokat, s hogy Ottinger, Blomberg, Bechtold, Wollenhoffer már sept. elején elhagyák a tricolort.

A moori csatában a windschachti plateau elhagyásáig igaz hogy szaladtak a magyarok, mint Dumouriez seregei ha meghallák hogy poroszok közelednek, mint Biron katonái ha ellent láttak.

De kik St. Menachauldnál megszaladtak, kiket Tirlemontnál kisebb erő Frankhon határáig kergetett, lettek Marengo és Jena hősei, mint a schwechati és moori szaladókból Nagy-Sarló és Komárom hősei.

A gyalogság közt a veressipkások voltak a jelesebbek. Az értelmesb fiakból alakult e sereg. Veressipkásnak lenni dicsőség vala. Midőn Kossuth a veressipkások fölött szemlét tarta, levette előttök fövegét. De büszke is volt e csapat sipkájára annyira, hogy ha más zászlóaljba tétetett is át, nem tette le fövegét. S nem egyszer történt, mikép vörössipkás inkább szolgált saját zászlóaljában közhonvédként, mint másban tiszti egyenruhában.

A lovasság lelke a huszárság volt. Ezek csak egyszer mondák: bánom, hogy nem vagyok fika! midőn Buda falaira másztak a honvédek. Különben bizonyos büszkeséggel, lenézéssel viseltettek irántok. Ha a büszke ménen tova száguldhatott, ha kardját megvillogtatá, egész más

Digitized by Google

embernek érzé magát. Különben rendesen mentéjét levetve, ingét feltürve harczolt.

A tüzérség, felállását Macknak köszönheti. Ez tanitá legelőbb a pákozdi diadalmas csata előtt löni őket. De a csaták annyira fejleszték őket, mikép utóbb Görgei velek ágyucsatát diadallal álla ki.

Mint emlitém, legelébb a győzelemig önkénteseket toborzottak. Ezeket a ráczok ellen küldötték vezérekkel, kik bécsi kormányi rendeletből harczoltak azok ellen, de kik 4 hó mulva elhagyák őket, a nélkül hogy a tisztekkel tudatták volna a dolog állását.

Az országgyülés jul. 11-én Kossuth fényes beszédére 200,000 katonát megszavazott, mellyből 40,000 rögtön ki vala állitandó.

A jul. 20-diki ülésben fenforgott az Austriának Olaszhon ellen adandó segély ügye, mellyet a ház csak akkorra határozott megadni, ha a rácz lázadás legyőzve leend.

Aug. 16-kán hadügyminister Mészárosnak ujonczállitási t.javaslata, melly is némi módositásokkal elfogadtaték, e következő :

„Addig is, mig az állandó honvédelmi rendszer megállapittatik, az ország jelen rendkivüli körülményei tekintetéből határoztatott:

1. §. A ministerium felhatalmaztatik, hogy az ország rendes katonaságának számát, a határőrségi seregeken kivül, 200 ezer fegyveresig emelhesse.

2. §. A megajánlott katonaság a haza védelmére levén adva, mindaddig, mig a hon békéje minden oldalról biztositva nem lesz, csupán a bellázadások és pártütések elnyomására, vagy az országot megtámadó kül ellenség ellen alkalmaztathatik, és ezen esetet kivéve, a magyar korona birtokainak határain kivül nem használtatik.

3. §. A megajánlott ujonczok a fenforgó szükséghez képest fognak kiállittatni.

4. §. A kiállitandó ujonczokból ki fog egészittetni a magyar sorgyalogságnál a három zászlóalj és két tartalékszázad, a magyar lovasságnál négy osztály és egy tartalékszázad. De azon ujonczok is, kik az országon kivül levő magyar sorezredek kiegészitésére vannak számitva, egyedül a 2. §. értelme szerint használtathatnak.

5. §. A fenebbi 4. §-ban körülirt kiegészitési számon fölül kiállitott ujonczokból honvédi zászlóaljak fognak alakittatni, mellyeknél az ügyvezetési, vezényleti nyelv, zászló, ruha és jel azonnal magyar leend.

6. §. Mihelyt a körülmények megengedik, a magyarországi mostani sorezredek is tökéletesen magyar lábra fognak állittatni.

7. §. Azon hadi tisztek, kik a régibb sereg átalakulásakor, a magyar ügyvitelre képességgel nem birván, szolgálatukat nem folytathatják, ha egyébkint a magyar álladalom irányában kötelességöknek pontosan és hűséggel megfeleltek, rangjokhoz képesti dijazásukról e törvény által biztosittatnak. A már szolgálatban levő tiszteken kivül pedig a magyar hadseregben ezentúl olly egyének tisztekül nem alkalmaztathatnak, kik a magyar nyelvet nem birják.

8. §. Mindazon közvitézi és hadtiszti egyének illő jutalmazásáról, kik a hon szolgálatában az ellenség előtt magokat kitüntették, vagy élelmük megszerezhetésére bénulás miatt tehetetlenekké lettek, valamint az elhullottak családairól az álladalom gondoskodik.

9. §. A magyar hadseregnél a törzstisztek a hadügyminister ellenjegyzése mellett, az alsóbbak pedig az illetők előterjesztésére közvetlenül a hadügymi-

Digitized by Google

nister által neveztetnek ki. — Az ujonan felállitandó hadseregnél ezredi tulajdonosok nem alkalmazhatók.

10. §. Az egész magyar hadsereg a következő esküt fogja letenni:

Esküszöm az élő Istenre alkotmányos királyomnak V-ik Ferdinándnak hűséget; esküszöm, hogy hazám alkotmányát s a magyar nemzet függetlenségét életemmel és véremmel megvédeni kész vagyok, nemzeti zászlómat soha el nem hagyom s a magyar ministeriumnak s törvényesen kinevezett előljáróimnak engedelmeskedvén, kötelességemet mindig pontosan és hiven teljesiteni fogom.

11. §. A most megajánlott ujoncz-állitás alá esik Magyarországnak s a kapcsolt részeknek minden állandó lakosa, ki életének 19-ik évét betöltötte, sors- és valláskülönbség nélkül.

Kivétetnek azonban:

a) a szolgálatban levő felszentelt lelkészek, segédlelkészek és rendes iskolatanitók;

b) további rendelkezésig a fegyverben álló határőrök;

c) a család fentartására mulhatlanul szükséges egyén;

d) azok, kik valamelly hibájok miatt a katonaságra teljesen alkalmatlanok.

12. §. A jelen törvény következtében állítandó ujonczok katonai szolgálata 4 évig fog tartani.

13. §. A kiállitás sorára nézve megállapittatik: hogy elsőben azon egyénekből történjék a kiállitás, kik koruknak 19-dik évét már elérték ugyan, de a 20-at még meg nem haladták, és ha ezekből a szükséges szám ki nem telik, a 20 évesekre, s ha ezek sem elegendők, a 21 évesekre megy által a kiállitás, és igy tovább mindaddig, mig a megkivántató mennyiség teljesen ki nem kerül. Azonban ezen szolgálati időszak alatt egy apának két fia, ha különben koránál fogva köteleztetnék is, katonának nem állittathatik.

14. §. Az országnak Királyhágóntúli része, ugy szinte Kraszna, Közép Szolnok, Zaránd megyék és Kővár vidéke által folyó évben kiállitott ujonczok mostani kiállitáskor az illetőknek beszámittatnak, és a kik magok helyett helyetteseket állitottak, besorozás alá nem jöhetnek.

15. §. Mindazon ujonczoknak, kik az országnak a 14. §-ban emlitett részeiben folyó évben állittattak, szolgálati idejök addig fog tartani, mint azoké, kik jelen törvény rendeleténél fogva Magyarországnak többi részeiben fognak kiállittatni.

16. §. A kiállitásnak gyorsabb eszközlése végett ezen törvény szentesitése után azonnal küld a ministerium minden törvényhatóságba biztosokat, kik a törvényhatóság közbejöttével elsőbben is minden 19, 20, 21 és 22 éves férfiegyéneket az anyakönyvek s egyéb adatok segedelmével, minden korbelieket külön sorozatba, összeiratják és orvosilag megvizsgáltatják, a katonaságra alkalmasokat külön feljegyzik és mind ezen összeirásokat a hadügyministernek azonnal beküldik.

17. §. Kik a vizsgálat elől elrejtődznek, 8 évi szolgálatra köteleztetnek. Kik bármi egyéb módon magokat a katonai szolgálatra alkalmatlanokká teszik, szigoruan fognak büntettetni.

18. §. A hadügyminister ezen összeirásokból s jegyzetekből fogja meghatározni, mennyire telik ki a szükséges szám a 19 évesekből, vagy mennyire szükséges a 20 évesekre is, s igy tovább a 13-ik §. értelmében kiterjeszteni a kiállitást.

19. §. Midőn ugyanazon egy korbelieknek csak egy része szükséges a kivánt szám kiegészitéséhez, sorshuzás fogja kijelelni a kiállitandókat, s ez esetben a hadügyminister fogja ekivni ka fenebbi §-ban emlitett összeirások nyomán minden törvényhatóságra, a törvényhatóság pedig minden egyes helységre azt, mennyi lesz kiállitandó azon orbeliekből, melly csak részben szükséges a kivánt ujonczok számának kiegészitéséhez. De főszabály leend mindenkor az, hogy mig

Digitized by Google

a 19 évesek között alkalmas egyén találtatik, addig a 20 évesekre nem kerül a sor, és igy tovább.

20. §. A megváltás vagy helyettesités semmi szin alatt meg nem engedtetik.

21. §. A kiállitásra s besorozásra vonatkozó minden egyéb intézkedések és rendelések az illető ministerekre bizatnak.

22. §. Az eddig gyakorlatban volt toborzás megszüntettetik. Ha olly kiszolgált közkatonák és altisztek, kik még szolgálatra alkalmasok, ujabb 4 évre beállanak, az eddiginél egy harmaddal nagyobb dijt huzandnak.

23. §. A hadügyminister az eddigi hadi törvénykezést ideiglenesen is az ország jelen állásához alkalmaztassa, és a jövő törvényhozás elébe katonai törvényjavaslatot terjeszszen.

24. §. Addig is, mig a jövő törvényhozás elébe új katonatörvényjavaslatot terjesztend elő, a veretési testi büntetés az összes magyar hadseregnél ezennel eltöröltetik.

25. §. A honvéd-zászlóaljak is a hadügyminister rendelkezésétől fognak függni, ki általában ezen törvény végrehajtásával bizatik meg."

A septemberi napokban állott át néhány vonal-ezred, s ölté föl a vörös-zsinóros atilát. Magyar seregnek neve ugy szólván ekkor kezdődött el. Mi addig volt, próbatörekvések, hogy valljon mit lehetne előállitani?

Ugyanekkor Batthyány azon elv nyomán, hogy a legitimitas terén maradjanak, megtiltá az átállást. De az idők nem sokára oda fejleszték a viszonyokat, hogy e rendeletnek sikere nem lett. Ez időtájban adta ki a honvédelmi bizottmány rendeletét, hogy a várak tüzzék ki a nemzeti lobogót, mit csak néhány teljesíte.

Midőn a sergek Pestről elvonultak, midőn a kormány Debreczenbe szaladt, az osztrákok ellen kevés erő állt. Egyszerre kilenczfelől támadtattak meg, csatát csata után vesztettek.

De a perczben, midőn a dolog legkétségesebben állt, midőn minden elveszettnek látszék, megfordult a koczka, s a kik azelőtt szaladtak, szalasztókká lettek.

Mi volt ennek oka?

Kossuth Debreczenben perczet sem hagyott tétlenül elröpülni. Toborzott, alakitá a zászlóaljakat s küldözé a vezéreknek. Semmiből pénzt teremtett, mellynek hitele szerencséjével nött. A nép rögeszméjévé tette, hogy a „haza veszélyben van." S midőn a haza veszélyben van, mikor maradt a magyar hátra? Embere volt. Löport gyártott, puskákat csempészett be, kémei mindenről értesiték, ágyukat öntetett „ne bántsd a magyart" felirattal. Táborból táborba járt, a csüggedőket mindenütt biztatá, a versenygőket kiegyenlité. Ma itt volt, holnap ott, de mindenütt ott, hol baj volt, s mindenütt mint ollyan, ki a bajokat enyhité.

Csak egy kis diadalt, irá egyszer Perczelnek. S e kis diadalt fel tudá ösztönül használni egy nagyobb kivivására.

Hogy mind e dolognak mekkora befolyása volt a hadsereg szellemére, mondanom is fölösleges.

Az oroszok beütése után azonban e szellem megszünt — mindenkit bizonyos zsibbadás fogott el; — érzék, hogy az egyesült hatalommal megküzdeni nem leend erejök.

Digitized by Google

Hátra van még azt megemlitni, minő közszellem uralkodott a seregben.

Ez rendesen ollyan vala, mint maga a vezér. — Görgei például utolsó perczig royalista. Igaz, hogy sok vezér a politikával nem gondolt, hanem vezette csatába seregét a nélkül, hogy törödött volna azzal, mit tesz a ministerium és parlament.

A revue megkezdése előtt lássuk, minő ezredek állottak át a magyar harczosok sorába :

1) Császár huszárok.
2) Hannover „
3) Ferdinand „
4) Sándor „
5) Würtemberg „
6) Radeczky „ (depotja.)
7) Koburg „ (egy része.)
8) Miklós „
9) Székely „
10) Vilmos „
11) Nádor huszárok egy része és depotja.

Ezenkivül körülbelül 22 magyar és olasz gyalog zászlóalj (ez utóbbiak közül a Zanini és Ceccopieriek — egyik zászlóalj visszaszökött) például Wasa, Schwarzenberg, Porosz herczeg, Sándor ezredek, Don Miguel 2 zászlóalj, Estei 4 század sat. s gyalog székelyek.

Utóbb a lengyelek-, olaszok- és a németekből külön legiók alakittattak. Az elsőnek főnöke volt Visocky, a másodiknak Monti gróf, a harmadiknak Gyron. Hogy e philhungarusok az ügy haladását sokban segiték, mondanom is fölösleges.

Alakittattak önkéntes zászlóaljak is, mint Földváry, Perczel, (Zrinyi csapat), gr. Fiquelhardt, Ujházy sat. által. Jellachich ellen a septemberi napokban a képviselőház is elment.

Erdélyben Dobay volt a főtoborzási biztos. Bethlen G. és Miklós sokban segiték, de itten lankadtan haladt a toborzás.

Figyelmet érdemelnek az ugynevezett csikósok is, kiket Szalay azelőtt rendezett. Fekete ing- és gatyában, karikás ostorral voltak ellátva, s ennek segélyével az ellen lovasságát leránták a lóról. Rózsa Sándor 150 emberével ezekhez csatlakozott s ezekből lettek később a Hunyadi-huszárok.

S mi legtöbb érdem, minek legtöbbet köszön a magyar hadsereg, az, hogy e szempontból a világ egyik hadseregével sem hasonlithatni össze : előbb polgárok voltak, s aztán katonák.

Kár hogy a tisztikar vitézsége nem felelt meg a közhonvédekének. Ha amazok megtartják Napoleonnak a pyramisok aljában mondott szavait : *les epaulets en avant!* csodákat tehettek volna. De Debreczen, Szeged és Arad annyira hemzsegének a tétetlen tisztekkel, hogy a lapok nem egyszer jóslák : „csata lesz, mert sok a tiszt közöttünk!“

Digitized by Google

DICTATOR.

GÖRGEI ARTUR.

Ő felsége kegyelmet adott azon férfiunak, kinek a világ itélőszéke, a világ historiája nem adhat.

Magyar Hirl. 1849. 16. sz.

A franciáknál Dumouriez, a lengyeleknél Krukevieczky, a rómaiaknál Coriolan, a helleneknél Ephialtes, Erdély történeteiben Békes Gáspár, mozsárban törve, chemice vegyitve, kiadnák a magyaroknál — Görgei Arturt.

Görgei agg nemes család sarja, melly donatioját Levitschnigg derék munkája szerint 1240-ben Görgei Arnold, szepesi ispán kapta, s annak ősi birtokában Toportzon (Szepesség) született 1818. januárjában.

Három fitestvére van, Guido bányász, Armin örnagy, ki a bányavidékeni csatákban nevezetes szerepet játszék, és István honvéd százados.

A gyermekek első nevelése anyjok, egy igen mivelt, mondhatni tudományos nő felügyelete alatt történt, ki kora képzés által akarta gyermekeit a középszerüség niveauja fölé emelni. E czélból Salzmann rendszere szerint kora edzéssel akarta megerösíteni öket, hogy mint erös árboczok, az élet vihara előtt meghajólni ne kénytessenek.

Egy nyáron át háromszor is meghámlék a mindig meztelen nyak, kar és mell, s csizmában harisnyát vagy kapczát soha, s köpeny helyett egyetlen könnyü kabátot viseltek, s matrácz helyett csak szalmazsákon háltak.

S valóban Görgei fel sem vette a téli hadjárat fáradalmait, a nyári campagne rózsák alatt lappangó töviseit. Szilárd, megkeményült volt ezek iránt, mint nem volt megkeményülve az élet viharai ellenében.

Spártaiszerü anyja meghalt 1828. decemberében.

A kevésbé szigoru kedélyesebb atyára maradt a gyermekek növelése, ki mintegy hét év előtt szenderült örök álomba.

Digitized by Google

Artur iskolai képzettségét részint a késmárki, részint a löcsei tanodákban kapta. 14 éves korában mint rhetor, az eperjesi főiskolába ment, honnan pár hét mulva a tulni árkásziskolába vétetett föl.

Boldogan vig kedélylyel sietett oda, mert had s ismét had s annak tanai voltak kedvencz-eszméi már fiatal szivének.

Tanárai kitünő tehetségei iránt annyi tekintettel voltak, hogy a 3 évi tanfolyamot 2 év alatt engedék elvégeznie s a főhaditanácsnak mint leendő „vezér"-t ajánlák, atyját pedig idvezlék, mint atyját legjelesb növendékünknek. E levél ma is megvan.

Ezután Bécsbe a magyar testőrsereghez ment, hol a rend, szorgalom és erény példányképe volt. Ismeretvágyait az elébe mért tudományok nem elégiték ki, az egyetembe bejárt, hallgatandó az állatgyógytant s más kedvencztudományait, szorgalommal és sikerrel, mint az előbbieket.

Öt év mulva a nádorhuszároknál főhadnagygyá lett, de midőn már nem sokára századossá leendett, quietált, s magát a vegytanra adandó, Prágába ment.

Végzett tan után egy elzászi hölgygyel nőszült s Topportzba rokonaihoz költözék.

Igy találta a márczius 15-iki forradalom, melly öt is dologra inté, hogy lelépve a munkátlanság mezejéről, elfoglalja a tért, melly eszének inkább megfelelt. S ez ember több jellemmel, de annyi észszel csodákat mivelhetende.

Budapestre ment s a magyar ministeriumnak szolgálatát ajánlá.

Első, mit rábizának, volt: Lüttichből fegyvereket hozni.

A buzgalom és ügyesség, mellyel azt teljesité, kedvező oldalról ismertetvén meg öt, előléptetését biztositó tért nyitának előtte.

S csakugyan a győri állomásnál századossá, s nem sokára Szolnoknál őrnagygyá nevezték ki.

Ezenben a bán átlépte Horvátország határait, s sietteté lépteit Pest felé.

Görgei Csepel szigetbe volt rendelve.

Egy készületlen nemzet páratlan erőkifejtésének kora volt ez.

Pest kétségbeesett csatára készült, mig némellyek kiegyenlitést, mások tartózkodást tanácslának.

Közepette e határozatlanságnak ez egyszerü őrnagy követte el az első merész forradalmi tettet, bámulandó ügyességgel kiszámitva annak öt illetőleg leendő jótékony hatását.

Gr. Zichy Jenőt *) elfogatta, bevádoltatta mint honárulót, saját

*) Eugen = Jenő és nem Ödön (Edmund.) Az egész forradalom alatt igen hibásan volt Zichy Ödön használva. Gr. Zichy Edmund él — s kin azon szerencsétlenség történt, gróf Zichy Eugen volt.

Digitized by Google

elnöklete alatt törvényszéket tartott, elitéltette s az itéletet sept. 30-án (1848) saját jelenlétében végrehajtatá.

Vizsgáljuk csak a tényt indokaival.

Zichy Jenöt a legultrább patriota sem vádolhatá honárulással; nála Jellachich utlevelénél egyebet nem találtak, s egy utlevél nem ok arra, hogy valakit felakasztassunk.

De Görgei tudá, hogy a közfigyelmet iránta csak illy hatalmas *coup d'etat* költheti fel.

Felakasztatni egy oligarchát, a hatalmasb, főbb aristocratia egyik nevezetesb tagját, felakasztatni egy egyszerü örnagynak csak puszta katonai hatalomnál fogva, álokokból, nem volt kisebbszerü tény, mint (1792) Lamballe herczegnönek meggyilkoltatása.

S másfelöl tudá azt is, hogy forradalmi időben sokkal jobban rohannak az események egymásután, hogysem a kormány e tényre kellö figyelmet fordithatna, s ha a párt, mellyhez csatlakozék, győz, bizonyosan emelkedésével, befolyásának szélesbülésével végződendik.

De másfelöl egy aristocratának felakasztatása volt illy körülmények közt a leghatalmasb *coup d'etat*, lépés, melly visszalépést lehetlenít.

Görgeinek jelleméből kifolyó, hogy tette elkövetésekor ö mind e körülményeket megfontolá.

S ugy lön, mint kiszámitá.

Lehet, hogy Zichy grófot a felbujtott nép, a Dunán áttörni akaró 30,000 paraszt is meggyilkolta volna. Lehet, hogy ezt a grófnak határozott nyilatkozata, mikép Jellachich beütését helyesli, elkerülhetlenné tette.

S ha Görgei hódolt a közvéleménynek, ö volt az, ki ezt annyira vitte, hogy legyen, minek köpenye alá rejtse fölemelkedési törekvéseit.

S mint emlitém, számitása nem csalá.

Az egyszerü örnagy nevét viszhangoztatá az egész ország, bámulva emlité mindenki, s ki illy határozottan lépe föl, hivék, hogy a forradalom hadi ágát is határozottan tudandja vezetni.

Kossuthnak swect-heartje lön, a nélkül, hogy ez benne megbuktatóját látta volna, mint Gyges, midön nejét a lidiai hös elött leleplezé.

Ezenben Görgei, mint ezredes, Perczel táborába tétetett át.

S midön Róth és Philippovics egyesült ereje a tolnai nemzetörök által 19 óráig feltartóztatva a Sióni átmenetelt Ozoránál hiában próbálták volna, Görgei és Perczel által utóléretve lefegyvereztettek, hol a két hadvezér, Görgei Perczel tervét rosznak nyilvánitván, egymásnak nyilt ellenségévé lettek. (Oct. 8-án 1848.)

Innen Görgei a felsö táborhoz rendeltetett, ahhoz, mellyet ez időben Móga kormányozott. De Mógában nem bizának. Kossuth tehát titokban Görgeit nevezte ki hadvezérré, azon megbizással, hogy ha Mógában árulást veend észre, tegye öt le.

Digitized by Google

Azonban a határon átmenést ő mindig ellenzé.

Bizom ugymondá a sereg lelkesedésében, de jobban bízom ujonczaink jó lábában, hogy semmivé ne tétessenek.

Megtörtént a schwechati csata (oct. 30-án). Szerencsétlen végét Görgei előre megjóslá, s midőn Kossuth lelkesitő szavaiban bizalmát nyilvánitá, „ha megmenekszünk, ujonczaink gyors lábának köszönhetjük," mondá gunyos mosolylyal. Móga megbetegült s Görgei mint tábornok és fővezér előbbi positióját foglalta el Pahrendorfnál a Lajta mögött, a költséges de nagyszerü pozsonyi sánczok megkészülését már azelőtt felügyelvén.

E sánczok készitése alkalmával történt, hogy hg. Windischgrätz proclamatióját (nov. 12-én) a magyar katonákhoz kibocsátá, mellyben felszólitá őket: „hogy 14 nap alatt nov. 26-ig térjenek vissza azon zászló alá, mellynek hüséget esküvének. Kik e határidőt hasztalanul engedik lefolyni, gyávaság vagy rosz gondolkozás miatt, kik ő cs. kir. felsége sergei ellen továbbra is fegyvert hordoznak, árulóknak s zendülőknek nézetendnek, s mint ollyanokkal bánandnak."

Válaszul e rendeletre (Pozsony nov. 26-án) Görgei e proclamatiót bocsátá ki:

„A feldunai magyar királyi hadsereg szózata. Méltó boszankodással olvastuk az ő felségének, a királynak neve visszaélésével kelt manifestumokat és Windischgrätz tábornagynak f. hó 12-éről a néphez intézett fölhivását, mikben a magyar nemzet ármány- és árulással, lázadásra bujtogatással és ennek kiséretében rablás- és gyilkolással vádoltatik, Magyarország pedig a legféktelenebb anarchia szinhelye gyanánt tüntettetik elő. De mind ennél inkább töltött el utálattal azon alávaló politica, melly, midőn az egyetemes nemzetet nem reméli boszujával elérhetni, egyes honfiakat szemel ki áldozatul, és midőn ezek nyakába törekszik keriteni a történtek egész terhét, a nemzetet ezen egyesek elámitott eszközének lenni hirdeti.

Mi, feldunai hadserege az alkotmányos Magyarországnak, ebből alkalmat veszünk magunknak, ismételve kijelenteni, hogy mi, tökéletes tudomást szerezve a dolgok állásáról, tisztán felismertük kötelességünket. Kijelentjük, hogy ármány és árulás nem a magyar nemzet által, melly királya iránti loyalitásában, szomorodva bár, de hiven, maig megmaradt, ha nem a magyar nemzet ellen koholtatnak!

Hazafi örömmel nyilvánitjuk, hogy hazánk legnagyobb részében csend és egyetértés uralkodik, és az ország egészének törvényes rende azon egyes lázadási kisérletek által sincs legkevesbbé is megzavarva, miket épen a reactio és azon bitorlott hatalom szitogat, melly a király nevével visszaélve, a király esküjét sárba tapodja!

Tiltakozunk azon valótlan állitás ellen, mintha minden eddig kelt kormányi intézkedések egyes magánszemélyek tettei, az egész nemzet pedig és véle mi, illy egyes pártütők elámitott vak eszközei volnánk; és kijelentjük, hogy Magyarország királyi esküvel szentesitett alkotmánya védelmét igaz ügynek tartjuk, és ezen meggyőződésünkben azt minden megtámadás ellen öntudattal védjük!

Kijelentjük, hogy valamint az egész magyar nemzet mindazon esküszegő árulás daczára, minőnek a historiában párja nincs, királyát folyvást olly loyalitással tiszteli, minőnek a régi és uj historiában szinte párja nincs: ugy mi is ohajtjuk virradását azon napnak, mellyen a törvényes viszony a király részéről,

Digitized by Google

a magyar nemzettel, az alkotmány alapján visszaállittatik; hogy azonban most, midőn fejedelmünk és a nemzet közt minden törvényes érintkezés a reactió ármányai által lehetetlenné tétetett, s miután a király törvényes helytartója a nádor, országunkat elhagyá, mi a nemzet képviselőiben ismerjük föl azon hatalmat, melly törvényesen egyedül intézkedhetik az alkotmányos Magyarország ügyei felett; hogy e hatalom kifolyását, a honvédelmi bizottmányt, tökéletesen jogszerü kormányunknak tekintjük, ennek rendeléseiben az összes nemzetnek az alkotmányos többségben nyilatkozó akaratát hisszük manifestálva; és valamint e meggyőződésünkben eddig minden parancsát hiven teljesitettük, ugy ezentúl is sem biztatás, sem fenyegetés által meg nem ingatva, rendeléseit kötelességünk szerint teljesiteni szentül fogadjuk.

Kijelentjük, hogy midőn fenálló kormányunk intézkedéseit az egész nemzet magáévá teszi: mi is legnagyobb készséggel ajánlkozunk, sőt követelünk a felelősségben részt vehetni.

Jelszavunk; „alkotmányos jog és szabadság", ez alatt készek vagyunk minden megtámadás ellen utolsó csepp vérig küzdeni, és ez alatt remélünk minden törvénytelen erő és ármány ellen győzni! Pozsonyban, nov. 26-án 1848. A feldunai magyar királyi hadsereg nevében: Csány László, főkormánybiztos. Görgei Arthur, tábornok."

Igy jött el december, szokatlanul fagyos hideg idővel.

Hg. Windischgrätz Magyarhonba ütött, s Görgei, ki Pozsonyig nyomult vissza, az itteni költséges sánczokban sem tarthatá magát, félvén, hogy körülvétetendik. Visszavonult tehát Győrbe, honnan hasonlag leebb vonulni kényteték. Ágyuja kevés vala. Serge alig állt 20,000 emberből.

Következő két levele e dologra nem kis fényt derit:

„Győrött nem egyesülhetünk, mert ágyuinkat veszélyeztetnők, ha még tovább is itt maradnánk, de egyesülhetünk Sárkányon, ha Perczel holnap 7-én Gyomótnak, Csótnak, Teszérnek Tamásira, és holnapután 28-kán Romándnak, Bánknak, Szombathelynek — Kis-Bérre megy. 29-én Sárkányra, hová Horváth őrnagy ur 1 divisio huszárral, 1 ágyuüteg- és 1 gyalog zászlóaljjal már 28-án érkezik. Ha pedig kocsikra tehetne szert, ugy holnapig tovább mehetne, t. i. egész Romándra, s mindjárt 28-dikán érkezhetnénk Sárkányra. Görgei Artur, tábornok."

„Felső-Gallán, dec. 29-kén 1848 $^3/_4$12 órakor.

Az ellenség utánunk nyomult Bábolnáig; — ott a huszárok gyáván megfutottak, s egy gyalog zászlóalj (500 ember) gyáván elfogatta magát 15 vasas német által. Az ellenség visszahuzódott. Ma még semmi hire. A szőnyi uton eddig még nem haladott. De Csákvárnál előre tolakodhatnék: azért rendelém Horvátot Zámolyra, hogy onnan menjen elébe őtet megtámadni, ha bátorkodik, — vagy engem tudósitván, valamint tábornok urat is, ha az ellenség nagyobb erővel nyomulna arra.

Kohlman ezredest Budára küldöttem, környékét szemügyre veendő. Görgei, tábornok.

Győrt dec. 27-én hagyták el, honnan a sereg egy része Komárom, más része pedig Buda felé vette utját.

A magyar sergek nagy részint ujonczokból állának. Alig valának

Digitized by Google

fölszerelve, öltönyeik könnyük s a hideg igen nagy vala. A vezérek a csata titkaival ismeretlen emberek. S azonkivül hogy idő és körülmények ekkép ellenök esküvének, egy hatalmas, mindennel jól ellátott sereggel kelle küzdeniök.

Illy körülmények közt Görgei szabadulást egyedül a concentratióban látott. Akarta II. Fridrik Vilmos rendszerét alkalmazni. Hitte, hogy az egyesülés most nem marad sikeretlen, a nemzet erejének kellő kifejtése, felhasználása nem leend sikeretlen.

Perczel moori csatája meghiusitá e tervét.

Nem maradt egyéb hátra, mint Budára vonulni — egy demoralizált, elkedvetlenedett, tanulatlan sereggel.

A csász. hadsereg vezére ugy hivé, mert minden körülmény, minden előzmény oda mutatott, hogy Buda alatt az egyesült magyar hadseregekkel kellend küzdenie.

S ez, mint gondolhatni, a már is demoralizálódó magyar hadak teljes semmivételével végződhetendék.

De nem ugy lőn.

Görgei átlátva, hogy ez esetben egy csapással mindennek vége, olly lépést tön, mi az egésznek más fordulatot adott.

Perczelt t. i. Szolnok felé küldve, ő maga Vácznak vette utját, azt onnan a bányavárosok felé folytatandó. E lépést a magyarok boszusan, a császáriak pedig gúnynyal fogadák.

Jan. 2—6-ig Váczon volt a 19,000-nyi sereg s annyira ellepé azt, hogy az élelem is fogyatkozni kezde.

Itt Görgei egy proclamatiót adott ki, mellyben kimondá, hogy V. Ferdinánd király és a márcziusi nyeremények megvédéseért csatázik.

Lássuk e proclamatió négy pontját.

„1) A felsődunai hadsereg esküjéhez hiv marad : a magyar királyság V. Ferdinánd király által szentesített alkotmányának fentartását minden külellenség ellen védeni.

2) A felsődunai hadtest épen olly határozottan álland ellen azoknak is, kik kora respublicai mozgalmak által az ország belsejében az alkotmányos királyságot meg akarják buktatni.

3) Az alkotmányos monarchia értelméből, melly mellett marad a felsődunai hadsereg utolsó emberig, magából következik, hogy egyedül és azon rendeletnek engedelmeskedik, mellyeket a felelős magyar kir. hadügyminister vagy annak helyettese (most tábornok Vetter) törvényes módon kiad.

4) A felsődunai hadsereg megemlékezve Magyarország alkotmányára tett hitére, s megemlékezve becsületére, arra, hogy mit akar és mit kell tennie, végül kinyilatkoztatja, hogy valamelly az ellenséggel szőtt egyezmény eredményét csak akkor ismeri el, ha az részint Magyarhon alkotmányos formáit, mellyre a hadsereg megesküdött, részint a hadsereg hadi becsületét garantirozza.

A felsődunai hadsereg e nyilatkozatot azért adja, hogy a politicai ármá-

Digitized by Google

nyok közepett, mellyeknek a közelebbi időben szegény hazánk tán kitéve leend, állását a szoros törvényes uton megtarthassa. Vácz, jan. 2-án 1849. A felsődunai hadsereg nevében Görgei, m. k. tábornok."

Értesülvén a sereg azonban, hg. Windischgrätz Budára vonulásáról kedélye még jobban lehangolódék s borultan, komoran inkább szaladva mint rendben folytatá utát Vadkertre.

Másnap Honton, Ipolyságon át Verebély felé indultak, hová jan. 12-én értek. Ott a kastélyben ütöttek tanyát s még másnap is ott maradtak.

Jan. 14-én Sz.-Benedekre s onnan a következő napon Selmecz- és környékére mentek.

E hó 21-én Windschachtnál csatára került a dolog, de megvereték s kevésbe mult, hogy serege nagy részével el nem fogatott.

Kalapját ottan keresztüllötték. Warum nicht ein Zoll tiefer? mondá hidegvérrel.

Mit itt tőn a fiatal kárpáti sas, mellékdarabja Moreau visszavonulásának, a historia legnagyobbszerü jeleneteinek egyike.

Ugyanis olly tetemes, olly nagy erő állott ellenében, hogy uj csata elfogadása, tovább folytatása esetében, körülvétetése és veszte bizonyos leende. Legnagyobb veszély fenyegeté sergének Körmöczön volt részét. Ez ugyanis a legnagyobb vésznek levén kitéve, éjfélkor midőn senki sem gyanítá, annak koromsötétjét felhasználva, egész seregével átment a Sturecz hegyi tunnelen, mellyet árkászok által kelle járhatóvá tenni, s melylyen át a mult században Rákóczy tett átvonulást.

Borult idö vala, havazott, az orkán sivitva fútt el a táj felett. Az éj és táj vadonvolta a hideget növelte.

S ez ut mégis olly sajátságos vala!

Parancs szerint szólni nem vala szabad, de ha egy ágyu- vagy markotányosnői szekér elsülyedt, ki tilthatta volna el a káromkodást! S ilylyenkor az oldalvást hallgatva lovagló huszárok is leszálltak lovaikról.

S ez nem vala mind! a lovak botorkáztak vagy horkoltak s nem egyszer tünt fel a hóból egyegy félig elsülyedt honvéd!

Jan. 19-én a Szánthónáli csata után Görgei Tokaj, Tarczal és Keresztúr felé vette utját, hol 22-kén Schlick tábornok által megtámadtatva, öt kétségbeesett heves csata után keményen megverték s visszavonulni kénytették. Görgei sergének erejét bámulandó ügyességgel tudá felhasználni.

Rosenbergben hg Windischgrätz követével találkozék s alkudozott is vele. Görgei a békülestől már ekkor nem volt idegen, azonban részint mert föltételei nem fogadtattak el, részint mert a magyar fegyverek szerencséje más helyt is kedvező fordulatot vett, félbenszakadtak.

Ezenben Guyon branyicskói csatája által Görgei és Debreczen közt helyreállt a közlekedés.

Digitized by Google

Onnan Görgei a Szepességbe vonult, hol Korotnoknál (febr. 3. 4-én) tábornok Nugent sergein fényes diadalt nyert. Ezenben minden oldalról erő rendeltetvén ellene, hogy körül ne vétessék, gyors mozdulattal, erejét felhasználva, elvonult onnan.

Február közepe felé a sereg szellemét komor felhő boritá el. Hire szárnyalt, hogy a parancsnokságot Dembinszki veendi át. Az egész sereg mondhatlan elöszeretettel ragaszkodék Görgeihez, kit a csatákban olly véghetlen nagynak láta, s ezért Kossuth parlamentaireivel hidegen bántak.

Villámcsapás volt rájok nézve Görgeinek Kassán febr. 14-kén kiadott napi parancsa, mellyet e szavakkal végze be, hogy reméli, mikép a sereg, mint ő, engedelmeskedend a lengyel tábornok rendeleteinek.

Mindamellett Görgei máskép tett mint szólott.

A febr. 26. és 27-diki nagyszerü kápolnai csatából, hol a magyar sergek Dembinszki alatt az összes osztrák erő ellen küzdöttek, készakarva késett el.

Sokan oknak mondják ezt, hogy e csata eredménye nem volt olly fényes, mint várhaták.

Azonban Görgei az ellenkezőt bebizonyitá a hadi törvényszék előtt.

Görgeinek első találkozása Dembinszkivel Miskolczon volt. Miután a parancsnokságot átvette, kétszer irt légyott-ot, kétszer irt neki barátságosan: Görgei egyszer sem jelent meg.

Harmadszor parancsot küldött hozzá.

S Görgei csakugyan eljött. S midön Dembinszki szemére lobbantá, hogy nem a barátságos felszólitás, hanem a rendelet következtében van itt, hogy kérhetne töle tanácsokat.

— Nekem, ugymond Görgei, a tábornok urtól parancsokat s nem tanácsokat kell elfogadnom.

A csata már folyamban volt, midön Görgei a hetedik hadtesttel megjelent. Itt rendeletet kapott, midön sergeivel balszárnyat képezve előnyomulni akart, hogy attól megválva menjen át a jobb szárnyra, mint Klapka helyett parancsnok. De Klapka már szét volt verve.

Ehez járult, hogy a vitéz de önfejü tábornok Schulz, Görgei adjutánsát, b. Kempelent — ki előnyomulási rendeletet vitt hozzá — félre értve, e szavakkal „jól van, jól van, tudom" vissza kezdett vonulni.

Mindamellett, hogy Görgei volt oka, mikép a csata nem lőn a legfényesebb diadal, neki lehete köszönni, hogy el nem veszett teljesen, hanem az ellenséges fővezér Solimannal elmondhatá: „illy diadalt csak ellenségemnek kivánok!" Szerencséjök kerekét e csata forditá meg.

Másnap Mező-Kövesdre mentek. Dembinszki terve volt, hogy a császáriakat Tiszafüredre csalja, mialatt főerejével Szolnokról kitör és hátukba kerül, rendeletet adván Görgeinek, hogy az átgázolhatlan mocsáros s ütegekkel ellátott poroszlói defilée megvédésével fedezné a visszavonulást.

Digitized by Google

De Görgei e hosszu s keskeny defilée mögött állitá fel sergeit — egészen ellenkezőleg mint rendelve volt.

Görgei ezenben elfogatta Dembinszkit, kérdöre vonván : miért vonult vissza Tiszafüredre, s 48 óra óta miért nem ad enni az öszves hadseregnek ?

Szemere tudatván ezt Kossuthtal, eljött Görgeit elfogatni. De ennek seregét egész más szellemünek találta, hogysem ezt tenni merte volna. A katona nem vizsgálja vezére lelkületét, tetteit ; de ha a csatában hősiség, csatán kivül magaviselet által bizalmát, szeretetét meg tudá nyerni, bizonyos lehet benne, hogy elhagyni nem fogja.

Görgei azonban teljesen kimentette magát.

Kossuth egyszerüen kérdé töle, hogy illy helyzetben Dembinszkinek mit kellett volna tennie ?

— Ha én Dembinszki vagyok, ugymond ez, Görgeit főbelövetem. Ebből láthatja elnök ur, milly veszedelemnek kellett a hazát fenyegetni, a miért magamat ennyire kitettem.

Fővezér ezután Vetter lett, Vetter után Görgei, miután betegsége s Damjanics gúnyolásai miatt tovább nem folytathatá.

Görgei mint fővezér az operatiók centrumává Tiszafüredet nézte ki. Itten találkozott legelöbb Damjanicscsal.

Este későn érkezett meg. Damjanics és Klapka egy szálláson valának — de midön Görgei oda ért, már aludtak.

Görgei is leteriti köpenyét a földre, feje alá széket tesz és aludni kezd.

Reggel fölébredvén, Damjanics bámulva lát egy idegent, ki fölülve s szemüvegét félretaszítva, szemeit dörgölé

De mielött szóhoz juthatott volna, az ismeretlen feláll s kikiált :

— Hej! schnapsot elé!

— Te vagy emberem, mond Damjanics, te Görgei vagy, s átöleli öt. Bátya, folytatá, a had a kisujjadban van. Fövezér leszel; — Vetterrel majd elbánok én. Budát beveszed, Komáromot felszabadítod, kibékitesz bennünket a királlyal. Én pedig a debreczeni csevegöket fogom szétverni.

Az, mi ezután történt, fénypontja a magyar hadjáratoknak. Egymásután nyert csaták, valóságos diadalmenet, millyenhez hasonlót a historia felmutatni nem tud, hacsak Nagy Sándornak Gangesig tett utját nem akarnók párvonalba tenni vele.

S Görgei, ki a kápolnai csata előtt hajlandó lett volna letenni fegyverét, az erö által, mit a készületlen nemzet kifejteni tudott, annyira meglepetett, hogy most ö volt az, ki a kifejtett erőt legjobban, legügyesebben használta fel.

S ki, mint ez ma tudva van, titkos alkuban volt az ellenséges vezérrel, megadta a csapásokat, mik az alkut lehetlenné tevék.

Márczius vége felé kezdödtek meg *en gros* az operatiók s merőben

Digitized by Google

Görgei terve szerint, hogy Tiszafüredről *debouchirozzanak*, a megbetegült s a halálig boszantott Vetter helyett Görgeire bizván a fővezérséget.

A magyar sergek Gályavölgyben Mácsától Fényszaruig erős helyzetben állának. Az operatiókat két directióban folytaták. Egyik sereg a gyöngyösi uton nyomult előre, a többi colonne-ok Jászberényt megkerülve, ott egyesültek s a Zagyváni hidon átkelve folytaták útjokat.

Ekkép Hatvan átellenében az ellenség oldalában manoevriroztak.

Apr. 2-án Hatvannál volt a nevezetesebb csaták elsője, mellyet rohammal vettek be. A honvédek egy része szuronynyal küzdött, másik könnyebbnek tartá a puskaágyat, de olly hideg vérrel és bátorsággal, mintha díszmenetre készültek volna. Hadtestét ezután Görgei a tábornokká kinevezett Gáspárra bizta.

Hatvan hamuvá égett, a mellettei hidat pedig tábornok Schlik a merész és heves támadások daczára elrontatá.

Mig Klapka Tápió-Bicske körül diadalmasan operált, a jobb szárny Aszódot és Bagot bevette, honnan Isaszeg felé ment.

A harcztér három meredek, erdőkkel sürün benőtt hegy vala. A magyarok Isaszeget elhagyni kénytetének, néhány zászlóalj rendetlenül szaladt. De a szerencse nem sokára visszatért.

Három szuronytámadást vesztének el. Iszonyu áldozat, iszonyu emberéletbe kerültek azok. De a negyediket megnyerték. (Apr. 6-án.) — A császári sergek főhadiszállásukat Gödöllőre tették át, miután Gáspár odaérkezése miatt ottan tovább nem tarthatták volna magukat.

Hogy e támadások, e csaták lelke Görgei volt, mondanom is fölösleges. Mint egy hadisten mindenütt elül állt, a küzdőket lelkesítve, bátorítva a sergeket. Ki ekkép látta öt kivont karddal kezében, villogó szemekkel fehér lován elül menve, példát mutatva s bátoritva a sergeket — saját embere el nem hiheté, hogy ez ember áruló lehet.

Görgei Pestet semmi áron sem akarta csata szinhelyévé tenni, s operatióit is ekkép folytatá.

Kerepest és Czinkotát elfoglalák, egy más osztály pedig Üllőig és Monorig nyomult elő a vaspályán, mig a jobb szárny Váczig terjeszkedett ki (apr. 10.)

Az itteni csatában — megnyerte Damjanich — tábornok Göcz elesett és elfogatott. S midőn kivánatára Görgeit elébe hivák : „Én tábornok Göcz vagyok," mond halk hangon s meghalt. Görgei egész katonai disszel temetteté el.

A császáriak Párkányról Győr felé mentek, a magyar főhadiszállás Gödöllőre tétetett át, hol Kossuth és Görgei közt következő nevezetes szóváltás lön, mi bizonyitja, hogy a szinelt szivesség daczára milly feszült állás létezett a két ember közt : K.: „valljon, ha kimondanók a függetlenséget, a sereg beleegyezésére számitani lehet e?" G. erre igy nyilatkozék : „azért, mivel egy pár apró csatát nyertünk, nevetséges azt gondolni, hogy legyőztük Austriát, vagy neki mehetünk tán Europának; egyébiránt a sereg V-ik Ferdinandra esküvék, s annak neve mellett küz-

Digitized by Google

dött eddig," s midőn K. erre ajánlkozék, hogy haranguirozni fogja a sereget, G. satiricus mosolya szónoki önhittségének felette kedves nem lehetett; hanem, ugy folytatá, hogy ő a közvéleményt s az országgyülést nem képes tovább nyugodtan tartani, s kénytelen nekik engedni, s kimondani a függetlenséget; G. szárazon viszonzá : „bolond az, ki maga megett elzár minden utat."

Görgei meggyőződve néhány szinleges támadás után, hogy az osztrák főerő Pest előtt áll, két erős colonne-ban egyenesen Léva felé nyomult Ipolyságon át. Itt (apr. 18.) mintegy 30,000 embere volt, katonák, kik alatta és általa bajnokokká lenni megtanultak. Ezekkel Kálna, Bars és Sz.-Benedeknél három colonne-ban a Garan vizén átment.

Ez nap Nagy-Sarlónál ütközetre került a dolog. Láttuk az ezelőtti valóban nagyszerü csatákat. Hiában próbálnám ezt leirni. Elég egyszerüen annyit irni, hogy a többieket mind fölülmulta. A hely meggyuladt, a csata még délben is tartott, midőn az osztrákok visszavonultak.

E csata által Komáromnak ostromzár alóli felszabaditása lehetővé lőn (apr. 20.) egy heves és véres szuronycsata után. Érdekes lesz Görgei hadjelentését e tárgyról közleni :

„Az I. és II. hadtest (Klapka és Damjanich) ma Komáromig előnyomultak.

Előnyomulásunk által e nagyfontosságu vár a bal duna- és vágpart-oldalróli megszállás alól fölszabadittatott, azonban a Dunán túl huzott parallelákból lövöldözés folyvást tart, ámbár az ellenség ostromlövegeinek száma, különösen a taraczkoké, nagyon csökkentnek látszik.

A vár az eddigi ostromoltatás által keveset szenvedett.

Lenkey tábornok ma négy zászlóalj gyalogság, egy osztály huszár és egy üteggel a várat Csallóköz felöl megszállt ellenséges hadsereg ellen tett egy kirohanást, mire az ellenség állomásait odahagyva, három gőzhajón a szigetről a Duna jobb partjára átkelt, de a mieink által üzőbe vétetvén, ismét több embert vesztett, kik kezeink közé foglyokul estek. A mi veszteségünk csekély volt.

A Csallóköz ezzel szinte megtisztult az ellenségtől.

Minden tudósitásokból és saját tapasztalatom után azt következtethetem, hogy az ellenséges sereg Komárom megszállását nem igen fogja sok ideig folytatni.

Kedves kötelességemnek nézem még azt is megemliteni, hogy a haza iránti jó szellem, melly a komáromiakat lelkesité, a szenvedett sok veszteség és veszedelmek daczára is — épen nem csökkent, és minden dicséretet érdemel. Az utóbbi hidrakásnál (a Dunán keresztül) a polgárok a legnagyobb ellenséges tüz közepette munkás részt vettek, valamint most is, midőn seregünk a várhoz közeledék, a lakosság a Zsitván és a vidéknek megáradott árkain átvivő hidak helyreállitásához szükséges épületfát a legnagyobb készséggel és gyorsasággal állitotta ki."

Épen most érkezett tudósitás szerint Görgei Armin örnagy és mozgócsapatparancsnok Körmöczbányára bevonult, minek következtében az

Digitized by Google

ellenség Turóczig visszavonulván, a mieink a bányavárosokat ismét elfoglalák.

Másnap pedig a várban a serget következő beszéddel üdvözlé:

„Harcztársaim! Alig mult egy hava, hogy még a Tisza mögött állottunk, kétes szemmel nézve kétes jövőnkbe.

Ki hitte volna akkor, hogy egy hó lefolyta után már a Dunán menendettünk át, és hogy szép hazánk legnagyobb része a gyalázatos hitszegő dynastia rabigája alól fel lesz szabaditva.

Legbátrabbjaink sem mertek volna ennyit reméleni, szent ügyünkbeni minden bizalmuk mellett sem.

De a hazafiság szent ihlete lángolt lelketekben, és az ellen hősiességtek miatt millió főnyi hadseregnek tartott benneteket.

Ti győztetek, kétszer egymásután győztetek, és győznötök kell továbbá is.

Jusson ez eszünkbe, ha ismét csatába megyünk!

Elhatározó volt minden csata, mellyet vivtunk, de még elhatározóbbak lesznek azon csaták, mellyeket jövendőben vivandunk.

Jusson ez eszetekbe, ha ismét csatába megyünk!

Isten bennünket áldott meg azon szerencsével, hogy életünk feláldozásával ezen szép honnak kivívjuk ősi önállóságát, nemzetiségét, szabadságát és örök fenmaradásának biztositékát. Ez legszebb, legszentebb feladatotok.

Jusson ez eszetekbe, ha ismét csatába megyünk!

Sokan hiszik közöttünk, hogy óhajtott jövendőnk már ki van küzdve; de ne ámitsátok magatokat, mert ezen harcz nem Osztrák- és Magyarhon közt fog eldöntetni, ebből európai harcz fog keletkezni, — harcz, mellyet a természetes és szent népjog ví a szemtelen zsarnokság ellen. És a nép fog, a népnek kell győzni mindenütt!

De a győzelem gyümölcseit aligha ti fogjátok élvezni, ha valódi hű előharczosai akartok lenni. Mert hű előharczosai csak akkor lehettek, ha szilárd elhatározástok — ezen legszebb és legdicsőbb diadalnak vértanui lenni.

Jusson ez eszetekbe, ha ismét csatába megyünk!

S minthogy erősen hiszem, hogy köztetek alig van egy, ki gyáva életet dicső halálnak elejébe tenne, és ki nem érezné ugy, mint én, hogy egy nemzetet, mellynek fiai Szolnok-, Hatvan-, Bicske-, Isaszeg-, Vácz-, Nagy-Sarló- és Komáromnál győzelemmel koszoruzák homlokaikat, nem lehet rabbá tenni: a legborzalmasb ágyutüz közepette részetekre csak ezt az egyetlen jelszót tudom:

Előre, harcztársaim! Csak mindig előre!

Jusson ez eszetekbe, ha ismét csatába megyünk!

Kossuth pedig, midőn a honvédelmi bizottmányt azokról értesité, tudósitását azzal kezdte meg: „hajóljon meg a nemzet Görgei és a hadsereg előtt!“

Digitized by Google

Pest bevétetett. Budán osztrák őrség maradt. Kossuth a nemzet nevében parancsolá Görgeinek, hogy Budát vegye be.

„Most már minden elveszett, mond Görgei, e strategiai baklövés által.“

De azért a parancsot teljesité.

Görgeinek a Svábhegyről küldött két hadjelentése az ostrom folyamát legtisztábban irja le.

„F. hó 11-kén az ellenség 3 osztály dzsidással, 3 zászlóalj gyalogsággal és vadászokkal, 6 ágyuval és röppentyüvel Lesvár felé közeledvén, előőrseinket megtámadták; de Pöltenberg ezredes urtól segitségre küldött 3 osztály huszár és 9 ágyu megérkeztével az ellenséget különösen tüzéreinknek jól irányzott lövéseivel Eneséig visszaverték, ki egész Csornáig visszavonult.

Veszteségünk 2 sebesült tüzér, a huszároktól pedig 1 tizedes és 3 közvitéz elfogatott; az ellenségtől elesett egy dzsidás tiszt, több ember és ló, és a mint egy később átszökött őrmester és 2 közember állitják, huszonhét halottat, sok sebesültet és 12 lovat vesztett az ellenség.

Trebersberg tüzér-százados ez alkalommal igen jelesen viselte magát, miután ágyuival az ellenséget visszavonulásra birta, a keskeny töltésen egy ágyuval személyesen az ellenség után nyomult, és a legnagyobb golyózáporban az ágyut maga irányozván, kemény és jó tüzelése által az ellenség hátcsapatát szaladásra kényszerité, melly bátor előnyomulás által a többi ágyuk is tért nyervén, felállittathattak. E kitünő viseletért Trebersberg százados 3-dik osztályu érdemjellel diszesittetett fel. Ugyanaz nap reggeli 6 órakor a Csallóközben is 3 osztály lovasság 3 álgyuval Dunaszegnél felállitott előőrseinkre törtek, de 3 órai csatázás után ismét Hédervárra visszaverettek.

Az átszökött őrmester beszéde szerint, minden oldalróli általános megtámadás volt e napra meghatározva; de mivel az enesei oldalról a megtámadás visszaveretett, az ellenség terve füstbe ment.

Hentzi, budai várparancsnok, fenyegetését tegnap este borzasztón teljesítette. — Jól czélzott számos lövések által sikerült neki a pompás dunasort több helyeken egyszerre meggyujtani. A tűz, nagy szél által élesztve, csakhamar elterjedt és Pestnek legszebb részét hamuvá tette. — Borzasztó látvány volt! Az egész várost lángtenger boritotta, és a füstgomolyok közepett az égő gránátok csillagzáporként iszonyatos dörgéssel zuhantak a szerencsétlen városra. — Nincs toll, melly e látványt egész valóságában leirhatná; „de én részemről az egész tüneményben az austriai dynastia halálpompájára gyujtott fáklyáknak lobogását láttam, mert a kiben e hazában még egy szikrája volt a kegyeletnek a hitszegett dynastia iránt, azt a tegnapi tett örökre kiirtotta ; s ezért bár szivből fájlalom a főváros pusztulását, én az ellenség ezen gyalázatos tettét, mellyet akadályozni hatalmamban nem állott, de mellyre részemről semmi ok nem szolgáltattatott, csak a vár annál erélyesebb ostroma által megtorlani törekedendem, és annál szentebb kötelességemnek ismerem, a fővárost minél hamarabb illy minden emberségből kivetkőzött ellenségtől felszabaditani.“

„Ma reggeli 3 órakor Csepelszigetnél vert hajóhidunk elrombolására az ellenség a budai lánczhidoszloptól 3 gyujtó és 4 kővel terhelt rontó-hajót bocsátott le a Dunán; de felállitott őrségünk az ellenség szándékát megsejtvén, olly erélyesen járt el hivatásában, hogy a hajókat elfogva elsülyeszté. Rohlitz főhadnagy, mint kinek rettenthetetlensége-, ügyessége-, s erélyességének egyedül köszönhetni az ellenség káros szándokának olly szerencsés meghiusitását, századosul lőn előléptetve.“

Digitized by Google

Május 19. és 20-án cseltámadások történtek. 21-kén virradóra volt az elhatározó támadás. Előtte egész éjen át ágyuzás folyt, mintha roham nem is történendnék.

Két óra után a fehérvári rondella s a bécsi kapu tájáni rés egyszerre támadtattak meg. Mintha Róma harczosai keltek volna ki sirjaikból, megujulva láttam Julius Caesarnak a teutonok elleni küzdelmét s megujulva láttam a teutonok védelmét a római sas ellen.

A honvédek egy része puskatüzet adott, más része a kartácszápor daczára létrákon mászott fel, s ha 10 elhullott is, a 11-ik mégis rohant.

Görgei a Heiderich-háznál, hol főhadiszállása volt, a tornáczon fel s alá járkált egyszerü örnagyi ruhában sipka nélkül s nézte a távcsövön át a harcz folyamát.

Másfélórai folytonos kartácstüz után néhány zászlóalj feljutott a várba. Ludwig kormánybiztos kérdé Görgeit: megirhatom-e Debreczenbe, hogy a vár be van véve, s figyelmezteté Görgeit az olaszok által kitüzött fehér zászlóra.

— Emlékezik ön Melasra Marengonál? mond a fővezér. Ön megteheti, én még nem.

Négy óra lehetett. A hajnal első sugárai már kisütöttek.

— Ott ott! mond Görgei, pillanatra kigyult arczczal, ott lobog a nemzeti tricolor! Éljen a honvéd!

S aztán néma és komor lön. Volt e komorságában valami, mi a Carthago romai fölött siró Cato arczához hasonlitott.

Mint Róma bajnokai, e várossal, ugy küzdének a honvédek itt is. Mindkét vezér nyert, hogy diadala által eltemesse, miért küzdött!

A bevett várból Rákóczy és éljenek harsogának, éljenek a szomszéd városból.

— Éljenekkel még nem vétetett be vár, mond Görgei. Nyergeltetett s oda ment, hol a pusztitás és halál angyala irtózatos nyomorokat hagyott. A helyszinén jutalmazá a bajnokokat. Többi közt egynek a golyó által kilyukasztott köpenyére tüzte fel az érdemrendet: „ügyelj ugymond köpenyedre, mert ha mindenüvé tüzök érdemrendet, furcsán fogsz kinézni.“ A lég mephyticus kipárolgással volt saturálva, az utczák kövezete cserép-, üveg- és gránátdarabokkal telve, az utczákon merev tetemek nyujtózának, a házak megrongálva s a nádori lak leégve volt.

— Nem akarom, ugymond Görgei, midőn felgyujtatá, hogy a kormányzónak lakhelyül szolgáljon.

Buda bevételét ő maga strategiai baklövésnek nevezé.

Görgei ezután a hadügyi tárczát vette át. S midőn Buda bevétele után az első kereszttel s altábornagyi ranggal kinálták meg:

— Törvényeitek szerint, ugymond, nincs altábornagy, respublikában nincs rendkereszt. S egyiket sem fogadta el. Hanem ugymond Kossuthnak, ha csakugyan meg akartok jutalmazni: tegyetek pesti egyetemi chemiatanárrá.

Digitized by Google

Ezután a legsajátságosabb körülmények állottak be.

Görgeinek fővezérsége s hadügyi tárczája által sokkal nagyobb hatalom volt kezében, hogysem Kossuth és ministeriuma ne remegtek volna töle. S ez ember bámulandó ügyességgel hol Pesten, hol a felsö táborban töltötte idejét s mint Dyonisius füle, mindent tudott, mi körülte történik.

Ezenben táborszernagy Haynau vette át a fővezérséget Az oroszok beütöttek. Zsigrád-és Perednél Görgei csatát vesztett, átnyomatott a Vágon.

Pestre jön tehát, jelen leendö ottan egy hadi tanácsban.

Épen ministeri tanács volt, s Görgei szokott cynismusával egyenesen oda ment; ezen est nevezetes volt. Görgei a tanácsszoba melletti benső teremben nőalakot vön észre, s kérdezgeté : „miféle nőszemély az?“ — mig végre Kossuth egy kis zavarral mondá : „az én nöm“ — „tehát küldd ki onnan — volt a válasz — a statustanácsnak nötanukra nincs szüksége.“ — Ezen incident után szokott módon folyt a tanácskozás, különösen épen Kossuth elöterjesztéséről, melly szerint e lak neki igen szük levén, úgymond, „legalább három nagy előszobára lenne szükségem, s ollyan házban, mellynek két kapuja van, hogy az egyiken be, a másikon kijárhassanak a kocsik, ha jönek hozzám az u d v a r l ó k.“ — E szóra kissé ingerülten felele Görgei : „bizony nem tudom édes lelkem barátom, lesz-e idönk neked palotát épiteni, mert“ — s erre előadá a határszélekről hozott hireket az oroszok minden oldaloni elönyomulásáról, némi keserüséggel emlékezvén meg figyelembe nem vett tanácsáról, s azzal fejezé be : „most már nem marad egyéb hátra, mint vagy Erdélybe vonulni vissza, vagy ha még nem késö, kivágni magunkat Austriába, ott legalább van munitio, miböl ugy is kifogyunk.“

Azonkivül a legcriticusabb perczben, midön az ellen minden oldalról elönyomult, mintha a külbajokat nem elégelték volna, belczivódáshoz kezdettek.

Kossuth a kormányzó s Görgei a fővezér és hadügyminister, meghasonlottak együtt. Kossuth félt, hogy Görgei nyakára nöhet, mert két olly fontos hivatal egy kézben elegendö volt arra, hogy mindenkit, ki utjában állt, onnan elmozdithasson. S aztán nem is bizott benne az elözményekért, hogy érdemeket akar büntetlenségére szerezni.

Görgei pedig Kossuthtól s a többi táblabiráktól hadi terveket nem akart elfogadni. Nevetségesnek tartá, hogy ez emberek 20 mérföldről rendezik a hadi operatiókat.

A táblabirák készitének egy operationalis tervet, mit Görgei nem fogadott el. Mindenkép nyakába akarták erőszakolni. Végre boszusan tudtokra adta, hogy a császáriak Komárom alatt állanak, s mivel ö ottan ellenállani sem nem tud, sem nem akar, fusson a kormány Tihanyra, mellyet Gál Sándor erösitni kezdett, s merrefelé maga is vonulni akart.

Pesten azonban e levél megérkezte elött nevezetes dolgok történtek. Conferenciáztak, okoskodtak, tanakodtak, — nem tudtak hová lenni. Végre

Digitized by Google

elhatározák, két tábornokot küldeni Görgeihez, felszólitani öt az engedelmességre, s concentrálni minden erejöket alsó Magyarhonban. A tábornokok Kiss és Aulich voltak, velök ment Csányi is.

Semmi világosabban nem mutatja, mint ez, hogy egyik sem volt forradalmi ember. Kossuth Görgeivel egy ügy fönökei, egymás mellett nem lehetének, s egyiknek sem volt elegendö bátorsága túladni a másikon.

Az nap, (junius 30.) mellynek éjelén a két tábornok fölment Komáromba, leérkezett Görgei levele.

Görgei, ki magában elöre kiszámitotta, hogy levele minö hatást fog elöidézni, a tábornokokat egész illedelemmel fogadta s megmondá, hogy a kormány felsöségét, mint annak tagja, nem tagadja, s üdvös rendeleteit kész teljesiteni.

Pedig a jól sikerült színlés mellett is, mint a következmény megmutatá, Görgei capitulálása innen datálódik.

De nem igy a kormány. Görgei tudósitására a legnagyobb zavarba jött. Miskolczról tetemes sereg fenyegeté s alig volt valami erö, mit ellenébe tenni tudott. Hitte, hogy Görgei nélkülözhetend övéiböl s ime most arról értesült, hogy neki is igen csekély serge van.

Görgei azonban, ki Györt egy vesztett csata után elhagyni kényteték s seregeit Komárom elött rendezé, a szönyi sánczoknál positiót foglalt. Az orosz-osztrák seregek — számszerint 50,000-en — Ács felöl támadták meg.

Kemény csata volt. Az osztrákok a sánczokat csaknem elfoglalák, midön Görgei díszöltözetben, e szavakkal „ne féljetek! a golyó ma csak engem keresend!“ huszárait ágyuk ellen rohamra vezette. E harczban, melly személyes bátorságát ugy bizonyitja, mint többi csatái strategiai ismereteit — sebet is kapott.

Annyi eredménye e csatának csakugyan volt, hogy Görgei megtartá positióját, s a kormány néhány napig még maradt Pesten.

Midön a harczból fáradtan haza érkezett, két hir lepé meg: egyik, hogy a hadügyminisztérségböl letétetett, másik, hogy Dembinszki s Mészáros a fövezérek.

Görgeinek önfeladási müködései e naptól fogva datálódnak.

Görgei a következetlen le- s föltevéseken boszankodva, kijelenté, (3-kán) hogy a kormánynak engedelmeskedni nem fog, hanem tölök függetlenül, belátása szerint folytatandja müködéseit, mert bennök legkevesbbé bízik.

A veszély elkerülhetetlenségét mindnyájan látták, s épen ezért egymásban keresék annak okát, legalább egymás ellen külszin után jártak.

Kijelentette egyszersmind azt is, hogy meröben uj terv szerint fog

Digitized by Google

operálni, mellynek azonban koránsem leend a kormány székhelyének védése tendentiája, hanem ez meneküljön, hová akar s hová tud.

Mit Görgei a kormánynak igért, meg is tartá. Komárom alól Vácz felé vonult s csak némi közeli sereggekkel egyesülhetett. (Julius 13.)

Váczon mozlém őrség vala herczeg Bebutow vezénylete alatt, melly Görgei közeledtére rögtön Ujfaluba kihuzódott (15-én). Este volt, midőn Görgei 23,000 emberével megérkezett s kemény positiót foglalt el Dukánál, mire Hatvan és Hortról az ottani orosz csapatok Bebutow herczeg segitségére siettek. (Julius 15.)

Az orosz sergeket Sasz tábornok vezette. Elszánt hoszas csata kezdődött, mellyben az oroszok részéről a lovasság, Görgei seregéből pedig a tüzérek tüntették ki magokat, annyira, hogy azok heves támadásai s ezek elhatározott ellenállása miatt a győzelem ez nap egy részre sem dőlt el.

Másnap (julius 16-kán) az orosz seregek gyors fordulatokkal concentrálták az erőt, Görgeinek pedig meggátolák a concentrálhatást, kinek ereje azonban Nagy-Sándoréval 32 ezerre nött. Ennek következtében Váczon utczai csata kezdődék. Mindkét fél harczosai ez nap is olly kétségbeesett viadalt fejtettek ki, mint az azelőttin, mellynek következtében Vácz kiraboltatott.

Az utczai csata Görgei erejét sokkal jobban kifárasztá, hogysem tovább csatát küzdhetett volna : kirendelve tehát Nagy-Sándort fedezetül, maga tovább huzódott. A hidon biborszín tábornoki öltönyében megállt, s a gránát- s golyózápor daczára az álgyuk átmenetelét elrendezé. Közelében 8 gránát esett le s a hid 3 helyt kezdett égni. De bátorságát semmi sem volt képes megtörni.

Ezen húzódása Görgeinek a magyar forradalom egyik legnagyobbszerü jelenete. Mint strategista csalhatlan bizonyságát adta, hogy időt és körülményeket fölhasználni tud. De ugyanezen huzódása által a többi sergekkeli egyesülhetésnek még reményét is elvágta, vagy azt olly nehézzé tette, hogy kivitele csak megsemmisülésével végződheték. Itt tehát azon tervét, hogy a kormány- és többi vezérektől separálja magát, s ezzel a hosszabb fentartást képtelenné tegye, foganatba vette, mellynek kivitelét Perczel és Dembinszki lefelé huzódása könnyitette.

18-kán reggel a balassa-gyarmati uton Görgei s az orosz sergek összetalálkoztak, annyira, hogy a lőrinczi hegynél ágyutüzeket is váltottak. Amaz azonban ügyes fordulattal kisikult, s estvére Vadkertre érkezett. Az itteni csata következtében azonban Görgei főhadiszállását A.-Gudanyra tette át.

Másnap Görgei a károsi szorost (hegy és folyó közt) védni akarta, de e tervét Grabbe tábornoknak Zólyommegyéből közeledése meghiusitá.

Ekkor ő Losoncz felé vette utját, s ottan positiót foglalt. De Görgeinek koránsem volt annyi ereje, hogy a két oldalról nyomuló ellenséget itten feltartani tudta volna. Innen Gyöngyös felé sietett (22-kén). És

Digitized by Google

ezután korántsem folytatá utját lefelé, mi tetemes áldozatok után nevezetes hasznot hajthatott volna, hanem separatisticus tervének megfelelőleg fölment Miskolczra. Sasz orosz tábornok nyomban üldözé.

Görgeinek miskolczi hadjárata után tábornok Grabbe, ki fölfelé a bányavárosok fedezetére sietett, Losonczra vette utját. E város, azelőtt néhány orosz tiszt benne megöletvén, fölégettetett háromnapi szabad rablás után, annyira, hogy lerombolatlanul alig nyolcz ház maradt. Innen Tokaj felé olly sebesen ment, hogy már julius 24-kén Bényén volt.

Ezenben julius 23-án az orosz főerő Ábrányból Miskolcz felé erőtetett recognoscirozásra seregeket küldött ki. Harsány falu határán az erdő szélénél találkoztak ez és a magyar recognoscirozó seregek s kemény tüzelés után az utóbbiak Miskolcz melletti erős positiójukra vonultak.

Görgei, a még mindig gyöngélkedő Görgei, azon hirre, hogy az oroszok Emőd, Keresztúr és Ónod felől bekeritni szándékoznak, egy hadi cselt használt. Seregei egy részét e positióban hagyá, s ugy rendezé el, mintha egész tábor volna ottan. Ő maga pedig, Pöltenberg tábornokot, magát élelemmel ellátandó, Miskolczra küldé, hogy e várost ostrommal vegye be. De tábornok Tscheodajew már elvonult belőle. Ezenben az orosz főerő megtámadá a Görgei vezénylete alatt hátramaradt sereget s ez még néhány positiót foglalván el, magát keményen védelmezve, Miskolczon túlvonult.

A Sajó balpartján túl Miskolczon Zsolcza felé mocsáros sikságok terülnek el. Görgei seregével Ónodtól Sajó-Ládig ezek mellett foglalt helyet, a Sajóni hidat elrontva. Ez julius 25-kén történt.

Reggel 10 órától estve 6-ig kemény csata volt. Mindkét részről ágyuk dolgozának.

Egyike volt a legszebb, a legnagyobbszerű ütközeteknek. Estére azonban az orosz ágyúk Görgeit — mint a hadjelentés irja — elhallgatni kényteték. Angol lapok megemlitvén e csatát, Görgeinek hibául teszik ki, hogy csak is az orosz tüzérség ellen manoevrirozott s szuronyait nem használta.

Az ezt követő nap legvilágosabb bizonysága, hogy Görgei a seregek concentrálását egyedül, s makacsságával gátlá meg.

Ugyanis magok az orosz tábornokok is azt hivék, hogy Görgei ezután a Tisza irányában működend, az orosz seregeknek Tiszáni átkelését meggátlandó. Ki is volt rendelve Tscheodajew tábornok, őt, ha Tisza-Füred felé megy, nyomban üldözni. Görgei azonban, miután Kossuth azt irá neki, hogy a tiszai vonal kellőleg van fedezve, Tokaj felé vevén utját, a nyomban-üldözéssel felhagytak.

Az orosz főhadiszállás áttétetett Tisza-Füredre miután a kis erővel oda rendelt Korponai makacs ellenállás után visszavonult

Egy csapat Tokaj felé rendeltetett, melly a Hernádon a hidat szétrombolva találta. Görgei előörsei Geszthely mellett a folyó jobb partján

Digitized by Google

valának. E sereg ellen tábornok Grabbe tetemes erővel küldetett (julius 28-án). Négyórai heves csata után, mellyben Görgei, bár töltvénye nem volt elegendő, győztes maradt, tábornok Grabbe Ónodra, s onnan (jul. 29.) Putnokra vonult.

Görgei főhadiszállását Gorombolára tette át, megvédendő a beretytyóvonalt, miután ezt a tiszavonallal többé nem tehette.

A varsói herczeg pedig Tisza-Füredről Debreczenbe akarta főhadiszállását áttenni. Meg is indultak némi csapatok, de vizhiány miatt visszatérvén, Csegére fölmentek (julius 29-) s itt vonultak át a Tiszán. S ezzel a herczeg e folyón, melly a mult századokban annyi csatában, olly erős határfal volt, átment.

Azonban Görgei Tokajból Nyiregyházára ment (julius 31.) az ottani hidat lerombolva, mikor aztán tábornok Sacken Tokajt elfoglalá. Görgei ollyforma mozdulatokat tevén, mintha a Sacken és Grabbe tábornokok közti közlekedést el akarná zárni, a fővezér julius 31-én Csegén helyt maradt s csak Tokaj elfoglalása után folytatta utját.

Ki e hadjáratok menetelét, melly mindkét részről hivatalos jelentések nyomán lőn leirva, figyelemmel végig kisérte, meggyőződendik, hogy Görgei ezt nem kényszeritve, hanem önként, nem is ellenállási tervből, hanem tehetségei fitogtatásából folytatá.

Julius 30.kán Szemere elutazott Görgei táborába. Mindamellett, hogy ez ember ellen ármánykodtak, féltek töle. De midőn Szemere oda érkezett, már minden késő volt!

Tokajból Görgei Debreczen felé vonult, sergének egy részét Nagy-Kálló, Vámos-Pirts s Szent-Mária felé küldvén, s Nagy-Sándort Debreczenbe rendelvén feltartani az orosz erőt, nem mintha a kormánynak N.-Váradra teendett húzódását — melly terv a császári sergek villámgyors előnyomulása következtében meghiúsult — fedezni, nem mintha az itt történendett concentratiót létesítni akarta volna. A tervet, mit megkezdett, páratlan számitással, okos combinatióval s következetességgel folytatá.

Az út, mit tett s mit teendett ezután, egy lángeszü, de fegyverét letenni szándékozó tábornoknak hadjárata volt, hadjárat, melly által katonai talentomát ki akarta tüntetni, s melly által katonai becsületét meg akarta menteni.

Az orosz sergek fővezére főhadiszállását Ujvárosba tevén, illyforma dispositiókat tett :

Tábornok Grabbe a bányavárosokba küldetett, részint a zavargókat lecsendesiteni, részint az arrafelé történhető vonulást meggátolni.

Digitized by Google

Ezredes Chrulew Miskolczon át Szolnokra ment egy csapat gyalog-, lovassággal s négy ágyúval, hogy a Benedek tábornok vezetése alatti osztrák sergeknek a Tiszáni átmenetelt biztositsa, könnyitse.

Görgei, kinek főhadiszállása Nyiregyházán volt, Nagy-Sándort azon világos rendelettel küldé Debreczenbe, hogy, ha megtámadtatik, lassan húzza magát vissza. Vele szemben az orosz sergek a Tisza mentében voltak felállitva.

Ezenben Nagy-Sándor 7000 emberrel s 40 ágyúval megérkezett Debreczenbe. Küldetésének czélja volt, az oroszokat Görgei elvonultáig feltartani s akkor vele csatlakozni.

Nagy-Sándor sergének missiója volt feltartani az orosz sergeket, miglen Görgei lehuzódhatandik Nagy-Várad felé. Daczára a roppant áldozatnak!, roppant veszteségnek, mi a honvédek demoralizálására nagy befolyással volt, Görgei czélt is ért. Mert ő ezenben Debreczentől balra Nagyvárad felé levonult.

Kijátszá tehát a roppant erőt, melly öt, ha rögtönivel nem is, de bizonnyal előbb-utóbbi megsemmisitéssel fenyegeté, ugy hogy a sok elő- s hátrahurczolásban kifáradt sergeivel, a mint nem küzdhetett volna, ugy el is kerülte a csatát s lehuzóda annyival inkább, mert a fegyverletételnek, számitása szerint, még nem jött el ideje.

Igaz ugyan, hogy most Görgei lehuzódék, mintha maga is akarta volna a concentrálást. De ide kell venni, hogy részint az orosz sergek állása miatt nem tehete máskép, részint az erőtetett mozdulatok-, oknélküli jártatásokkal annyira elgyengité seregeit, hogy azokat néhány napi nyugalom nélkül rendezett csatában aligha lehetett volna használni.

S ide kell venni a levertséget, mit Nagy-Sándornak szétveretése okozott. Ezáltal az összes sereg nagyon meggyengült, mig kedélye igen lehangolódék. Meggondolása annak, hogy illy roppant üldöző erő ellenében ezzel is kevesebbet tudandnak állitani : milly leveröleg nem hathatott mindenki kedélyére!?

S Görgei ezáltal is közelebb jutott czéljához, a capitulatióhoz, melly azonban hadvezéri hírnevét ne koczkáztassa. Minden utóbbi működéseit ide irányzá, s ha csatát küzdött, ez egy vagy más jó positio kedvéért, vagy azért történt, hogy talentumának bizonyságát adja.

Láttuk eddigi mozdulatait, hadjáratát, mellyek mind oda voltak irányozva, hogy az idő fogyjék, s midőn ö a concentrálásra határozott helyre érkezendik, az már lehetlenné váljék, valamint sergeinek is lehetlenné váljék, elhagyni öt.

Egyesülvén Nagy-Sándor seregmaradékával, Nagyváradra ment, hol ő még magyar sergeket találni remélt.

Innen azonban pár nap mulva Világos s Arad felé folytatá utját.

Orosz tábornok Rüdiger, ki Görgeinek nyomában volt, augustus

Digitized by Google

7-én megszállta Nagyváradot, s még némi erősitéseket csatolván seregeihez, folytatá utját Arad felé.

Ez utban semmi csata, semmi ütközet nem történt. Görgei elül ment s az oroszok utána, mintha comitivái lettek volna.

Herczeg Paskiewits s tábornok Görgei közt az alkudozások már annyira ki voltak fejlődve, mikép lehete látni, hogy néhány nap mulva az eredményével együtt nyilt titok leend a világ előtt.

Ezenben a kifejlett alkudozások nyomán Görgei következő levelet intéze Rüdigerhez :

„Tábornok úr! Ön bizonnyal ismerni fogja hazám szomorú történetét. Megkimélem fárasztó ismétlésétől mindazon csodásan összefüggő eseményeknek, melyek kezdetben törvényes szabadságunkért, aztán existentiánkérti kétségbeesett harczba kevertek. A nemzet jobb, s állithatom, nagyobb része, e csatát nem kereste könnyelműleg, de több becsületes emberek segélyével, kik nem tartoznak ugyan e nemzethez, viszonyaik által azonban belekeveredtek, becsülettel, állhatatosan s diadalmasan kiállá. Europa politikája akkor ugy kivánta, hogy legyőzésünkre, s Magyarhon alkotmányáérti további harczának lehetlenitésére az orosz czár Austriával egyesüljön. Megtörtént! Magyarhon igaz, jó patriotái közül ezt sokan előre látták s intve előre megmondák. — Napjaink története egykoron leleplezendi, mi inditá arra Magyarhon ideiglenes kormányának többségét, fülét ez intő hang elől elzárni. Ez ideiglenes kormány nincs többé. A legnagyobb vész leggyengébbnek találta. — Én a tettek embere, de nem a hasztalanoké, minden további vérontást hasztalannak, Magyarhonra nézve vészthozónak találtam s már az orosz interventio kezdetén megismertem; felszólitám ma az ideiglenes kormányt leköszönni, miután fenállása a haza jövőjét naponként komorabbá, sajnálandóbbá teheti. Az ideiglenes kormány megismeré ezt, önként leköszönt, kezeimbe tevé le a főhatalmat. E körülményt legjobb meggyőződésem szerint használom, megkiméln az embervért s békés polgártársaimat, kiket tovább védeni igen gyönge vagyok, legalább a had nyomorától megmenteni, föltétlenül letevén fegyvereimet s ezáltal ösztönt adván minden tőlem elvált magyar haderők vezéreinek, megismerésére annak, hogy jelenleg Magyarhonra nézve legjobb hasonlót tenni. — Bízom e mellett ő felsége a czár magasztalt nagylelkűségében, hogy annyi derék bajtársaimat, kik mint előbb osztrák tisztek, a körülmények hatalma által ez Austria elleni szerencsétlen hadba vegyültek, bizonytalan szomorú sorsnak, s Magyarhon népeit, kik igazságszeretetében biznak, elleneik vak boszudühének védtelenül nem teendi ki. Elég volna talán, ha mint áldozat én egyedül hullanék el!

Önhez czimzem e levelet tábornok úr, mert ön volt az első, ki jeleit adá azon méltánylatnak, melly bizalmamat megnyeré. — Siessen ön, ha a további hasztalan vérontást meg akarja gátolni, a fegyverletétel szomorú felvonását a legrövidebb idő alatt, de ollymódon lehetővé tenni, hogy ez ő felsége az orosz császár seregei előtt történhessék meg. Mert ünnepélyesen nyilvánitom, hogy készebb vagyok hadtestemet bármilly túlerő elleni harczban megsemmisittetni engedni, mint osztrák seregek előtt föltétlenül letenni fegyvereimet. — Holnap, augustus 12-én Világosra, holnapután 13-án Boros-Jenőre, 14-én Beélre menendek, mit olly czéllal tudatok önnel, hogy erejével az osztrák s saját sergeim közé vonuljon, engem körülzárni, s azoktól elválasztani.

Ha e manoeuvre nem sikerülne, s az osztrák sergek nyomban üldöznének, támadásaikat határozottan visszautasitom, s Nagyvárad felé nyomulok, elérendő

Digitized by Google

ekkép a császári orosz sergeket, kik előtt egyedül nyilvánitom késznek magamat, fegyvereimet önként letenni. Tisztelt válaszát rövid idő alatt elvárom, biztositva önt határtalan tiszteletemről. Ó-Arad, augustus 11-én 1849. esti 9 órakor. Görgei Arthur, magyar tábornok."

Ha csöndesül a vihar, ha elzúg az orkán, a villám, mi utólszor is lecsapott, nagyszerü. E villám nagyszerüségével birt a jelenet, mellynek leirásához most fogok.

Nagyváradról Görgei Aradra sietett, miután már a berettyóvonalt sem volt képes fedni, hogy ottan a déli magyar sereggel egyesüljön. Ha Dembinszki Temesvár helyett Aradra megy, (mit ez, miután Görgeinek azon szándoka, hogy fegyverét letegye s a magyar tábornokokat orosz-osztrák kezekre játsza, tudva volt előtte, nem tehetett) tán még tarthatták volna magokat, de ekkor bukásuk is nagyobb lett volna, mert az összes de meggyengült magyar erő a négyakkora orosz-osztrák had ellenében küzdött volna.

Augustus 10-kén Görgei seregének egy része — 9000 ember — Uj-Aradon találkozék táborszernagy Schlick hadtestével.

Még ez nap megütközének. Görgei megveretett, s a Maroson átkelni kényteték Ó-Aradra, a városba, melly ez év alatt a bombáztatás által annyit szenvedett, s melly ennyi serget és menekültet alig volt képes befogadni.

Másnap egész nap Görgeit fekete sejtelmek kinozák, nem a csatáért, mellyet elvesztett, de mellynek kárát kipótolni még tudta volna. És sejtelmei nem csalák. Estve meghallá a Dembinszki serege semmivételének hirét.

Borzasztó állás! Éjszakról ellenség, keletről ellenség, délről az, nyugotról az, még a föld, a tér, mellyen állának, sem volt biztos!

Teljesülve látá azt, mit önfejüsége, sértett büszkesége előidéze, daczára egy másnak, ki ellenében mindig ármánykodott, s kinek ármányait akkép fizeté vissza, hogy ő és az együtt bukának!

Isten keze! isten büntetése!

Augustus 11-ike volt. A nap derülten jött fel, derülten szállt alá a nélkül, hogy azok érzelmeit vizsgálta volna, kikre sütött, s kik erre tán méltatlanok voltak.

A forradalmi vezérek egymástól elvágott s csekélyre apadt sergeinek állapota kétségbeesett volt.

Görgeinek erőtetett marcheroute-ok által kifárasztott hadai Körösnél, Dembinszkinek szétvert csapata Lugosnál, Vécsey tábora Kiszetónál álltak — a nélkül, hogy (e két utóbbit kivéve) egymással közlekedhettek volna.

Digitized by Google

S mikép állt az egyesült orosz-osztrák erő?

Az orosz főerő s az eriwani gróf Nagy-Váradon.

Kiss-Jenő- és Remeténél gróf Rüdiger.

Uj-Aradon gróf Schlick az osztrák hadtesttel.

Temesvárt báró Haynau az osztrák főerővel.

Dévától két állomásra az Erdélybe nyomult s egyesült orosz-osztrák haderő.

Zámtól fölfelé a járhatlan havasok s móczok sergei.

A töredékcsapatok ellen legalább 15 akkora ellenség!

E napra virradólag vegyes hadi s ministeri tanács tartatott. A fáma szárnyain annyit megtudhatánk felöle, hogy Kossuth és Görgei, az előbbi nagyravágyásaért, az utóbbi boszuvágyaért, egymásnak a legkeserűbb szemrehányásokat tették.

Az eredményt estve felé két placat tudatá a néppel.

Kossuth a maga s ministerei nevében Görgei felszólitására lelépett s Görgeit dictátorrá nevezte ki, ki, mint mondják, ekkor kimondá, hogy a főhatalmat csak a fegyverletehetéseért veszi át.

Egyébiránt mindkét embernek placatja — a nyilatkozat, mellyel tettöket igazolni akarák, minden egyéb, mint egy magával számotvetett emberé. Olly kisszerüen, körülmények, önhibáik által annyira leverten jelenik meg benne mindkettő! Hiában keresné valaki azokban a méltóságot, mi más helyütt, más irományaikban annyiszor föltalálható volt. Lássuk csak ez utóbbiét:

„Polgárok! Magyarországnak eddigi ideiglenes kormánya nincs többé.

A kormányzó és a ministerek, ma, hivatalaikról s a kormányról önként lemondottak.

E körülmény által kényszeritve, a katonai főparancsnokság mellett, ma, a polgári hatalmat is ideiglenesen általvettem.

Polgárok! Mindent, mit sulyos helyzetünkben hazánkért tenni lehet, megteszek, harczczal vagy békés uton, akkint, mint a szükség fogja parancsolni, mindenesetre ugy, hogy a már annyira megfeszitett áldozatok könnyittessenek, az üldözések, kegyetlenkedések és gyilkolások megszüntettessenek.

Polgárok! Az események rendkivüliek, és a sorsnak csapásai sulyosak, illy helyzetben előleges kiszámitás lehetetlen, egyedüli tanácsom s kivánságom, hogy lakjaitokban békésen megvonulva, ellenszegülésre vagy harczba még azon esetben se keveredjetek, ha városokat az ellenség megszállaná, mert a személy- és vagyonbiztosságot legtöbb valószinüséggel csak ugy fogjátok elérhetni, ha házi tűzhelyeiteknél polgári foglalatosságaitok mellett békén maradtok.

Polgárok! Mit Istennek megfejthetlen végzése reánk fog mérni, tűrni fogjuk férfias elszántsággal s az öntudatnak azon boldogító reményében, hogy az igaz ügy örökre vesztve nem lehet.

Polgárok! Isten velünk. Görgei Arthur.“

Olly alku, melly egyik félnek föltétlen önfeladásával végződik, hamar megköttetik.

Digitized by Google

Görgei még az nap — aug. 12-kén — Szőllősre ment, a helyre, hol fegyvereit lerakni határozá.

Szőllős és Világos közt hadi rendben állt a magyar sereg, kiéhezve, fáradtan s kevés tölténnyel ellátva.

Tábornok Rüdiger Kis-Jenő- és Simándról sergeivel hasonlag Szőllősre érkezett.

Augustus 13-kán délután, midőn mindkét sereg csatarendben ki volt állitva, Görgei tábornokainak — ezek közt Kiss, Pöltenberg, Schweidel, Nagy-Sándor, Aulich, Leiningen, Lenkey — kiséretében Rüdigerhez megy, s rövid párbeszéd után tábornokait visszaküldi.

Délután négy órakor bekövetkezett a fegyverlerakás.

Elül a gyalogok, hátul az ágyuk állottak, s két oldalt a lovasság. Legelőbb átalánosan tisztelkedtek, azután a honvédek tölténytáskájokat s fegyveröket egy csomóba rakták, a lovasság pedig kardját a nyeregbe akasztva, leszállt lováról.

Görgeinek ekkor 24,000 embere s 144 ágyúja volt.

A percz iszonyuságát, a bánatot, mellyet minden honvéd arcza tükrözött, leirni hiában próbálnám. Letette a fegyvert, annyi csatában, olly sok vérontás közt leghivebb társát, dicsőségének eszközét, s mellyhez épen ezért olly kétségbeesetten ragaszkodék. Minden letett fegyverrel egy halk átok szállt az égbe ez inségnek okozójára! Sokan eltörék azt, sokan magokat végezték ki vele, sok huszár lovát meggyilkolá, de megválni tölök nem birának.

E jelenet megforditása volt a mult században Északamerikában Saratogánál történtnek, midőn Bourgoyne hasonló körülmények közt az isten ege alatt lerakta fegyverét.

Az annyi csatában diadalmas, most már fogoly honvédek egy része Zaránd-, más pedig N.-Váradra kisértetett. A tábornokok, Görgei legjobb barátai, mint foglyok Aradra vitettek.

A fegyverletétel idejéből következő jelenetet közleni érdekesnek találjuk:

A levert, a kétségbeesett sereg előtt ásitozva szemlélte e saratogai jelenetet, Fouquet landshut-i tettének e mellékdarabját, a fővezér. Végre a hölgyek körébe megy s udvarol nekik, kik könnyeik szabad folyamában akarák szivbánatjokat enyhiteni.

E perczben zaj hallatszik.

Megjegyzendő, hogy mire Görgei a zaj szinhelyére érkezett, a sereg fele már letette fegyverét.

— No's mi baj? kérdezé.

Testvére Armin s egy azelőtti napokban oda érkezett százados — ki ezt nem ismeré — vesztek össze, s ez utóbbi a fegyverletételben bizva, a subordinatio korlátait áthágta.

Digitized by Google

— Térdeljen le százados ur! mond sir Arthur haraggal, önt rögtön főbe lövetem.

S valóban e szándokától csak a tisztikar sokszoros kérelmére állt el.

Görgeinek utolsó tette volt Magyarhonban a sergek, a várak parancsnokait felszólitani hasonló tételére.

Jelesen Klapkához a következő levelet intézte:

„Nagy-Várad, augustus 16-kán 1849. Édes barátom Klapka! Mióta nem láttuk egymást, ha nem is váratlan, de elhatározó dolgok történtek. A kormány örökös féltékenysége, tagjai némellyikének közös féltékenysége odavitte a dolgot, hová aprilben megmondám. Miután a Tiszán néhány az oroszokkali becsületes csata után átkeltem, kimondá az országgyülés, hogy főparancsnoknak óhajt. Kossuth titkon Bemet nevezte ki. Az ország hitte, hogy én vagyok, mert Kossuth az országgyülés ajánlatára jezuita feleletet adott.

Minden későbbi történetet e gazság okozott. Dembinszki Szőregnél megveretett. Bem M.-Vásárhelynél szétszóratott. A temesvári csata alatt a szinhelyre érkezett, néhány órányira visszaállitá a harczot, de akkor annyira legyőzetett, hogy — Kossuth számitása szerint — 50,000-ből csak 6000 maradt együtt. A többi, mint Vécsey nekem jelenté, szétszóratott. E közben az osztrákok Temesvár s Arad közt előnyomultak. A hadügyministerium Dembinszkinek rendelé, mi természetes is volt, hogy a barátságos Arad, nem az ellenséges Temesvár felé vonuljon. De Dembinszki e rendelet ellenkezőjét teljesité. Miért? nem tudom. De igen sok adatból gyanithatom, hogy iránta féltékenységből.

Ennek következménye volt, hogy a Komárom alól elhozott sereggel, a Vácz, Rétság, Görömböly, Ipolicza, Keszthely s Debreczennél szenvedett tetemes veszteségek után — egyedül álltam, délről az osztrákok, északról az oroszok főerejétől fenyegetve. Volt ugyan még egy visszavonulásom Aradról Radnán át Erdélybe. De hazám iránti tekintet, mellynek a békét minden áron visszaakartam adni, indita letenni fegyvereimet. Előbb felszólitám az ideiglenes kormányt, lássa át, hogy a hazának mit sem használ, azt mélyebben a nyomorba sülyeszti s azért mondjon le. — Megtevé, minden katonai s polgári hatalmat kezembe tevén le, mellyre a körülmények szorongatása miatt azon gyors, de jól megfontolt határozatra tértem, hogy ő felsége az orosz czár seregei előtt föltétlenül lerakjam a fegyvert. Sergem legvitézebbjei, legbajnokabbjai beleegyeztek. Az Arad közelébeni seregosztályok önként hozzám csatlakoztak. Arad vára Damjanich alatt nyilvánitá, hogy hasonlót akar tenni. Eddigelé ugy bánnak velünk, mint derék katona derék katonától várhatja.

Fontold meg, mit tehetsz, s mit kell tenned. Görgei Arthur.“

Nevezetes, hogy Görgei táborában rendszeres orosz propaganda volt. Hitökké tette, hogy az egyesült hatalmat legyőzniök lehetlen leend s a mint a forcirozott menetek és éheztetés által demoralizálódott sereg gyengült, erősbült lelkeikben ez eszme.

Már Győrnél megkezdte müvét, hol 60,000 osztrák ellenében 10,000 embert állit ki, megvereti, maga eszközöl katonai emeute-et, mellyben

Digitized by Google

magát fővezérré kiáltatja ki, s midőn a kormány e tetteért feleletre akarja vonni, azt irja, hogy beteg, s midőn utóbb a tiszavonalnak lövés nélküli feladásáért akarják hadi törvényszék elébe állitani, azt irja, hogy be van keritve.

Tudatja, hogy nincs lőpora, s midőn küld neki a kormány, nem küld érte, hanem kerüli a helyet, hová az érkezett.

Háromórai távolságból nézi Nagy-Sándor dandárának semmivé-tételét.

S hogy ezek alatt az oroszokkal folyt a parlamentirozás, a serget rendszeresen demoralizálta, a tisztekkel pedig elhiteté, hogy saját bőrük, megmentésük érdekében fel kell magukat az oroszoknak adni : — tudva van.

Mielőtt Görgei életiratát bevégezném, nem lesz fölösleges, némi őt jellemző eseményeket följegyezni, miket eddig — nem akarván a hadjáratok menetét félbenszakasztani — nem közlék.

Görgeinek téli hadjárata alkalmával a bányavárosokban bizonyos önállósága volt. S mig Kossuth Debreczenben — a helyt, mellyből Dyonisius fülét csinált s Faucher-i ügyességgel az ország minden eseményeit elöször tudta, bámulandó energiával rendezé és állitá ki a sergeket — felőle mit sem tudott, a branyicskói hegy megostromlása után a közlekedés köztök helyreállt.

De megkezdődött köztök a versengés is. Szemere, Mészáros és Madarász végre győztek s fővezérré Dembinszki neveztetett ki.

Görgei dühöngött, de dühét igen jól el tudá fojtani — senki sem vette volna rajta észre. S Eperjesen febr. 14-kén kiadott már emlitettük napiparancsában felszólitá a serget, hogy szinleges megaláztatását vegye olly közönbösen, mint ő. Pedig e figyelmeztetés nélkül az ördögnek sem jutott volna eszébe, hogy ő szinleg is meg van alázva.

Mészáros ezután hozzá küldött sürgönyében kérte őt, hogy hasonló kitételektől óvakodjék, az ősz dicsőség-koszorúzta bajnoknak engedelmeskedni ne tartsa gyalázatának, annyival inkább, mert a haza bizonnyal tudandja nagyszerü szolgálatait megjutalmazni. S e levél is csak arra szolgált, hogy általa Görgei még jobban sértve érezte hiuságát.

Kossuth és Görgei közt a szinleges barátság a legjobb lábon állt. Ki a sok édes kedves barátom czimeket hallá vagy olvasá, Damon és Pythiásnak hitte volna őket.

Mindamellett Kossuth Görgeit folytonosan kémekkel vétette körül, viszont ennek is voltak Kossuth körül emberei, kik minden mozdulatairól értesiték őt.

Görgei mindezt türni kényteték, de Ludwigh kormánybiztost rendesen ő és suite-je „civilista“ néven nevezték gúnyosan, a többi kémek előtt pedig ő a kormányzót és nejét a legmegalázóbb czimekkel és szavakkal illeté.

Digitized by Google

Illyszerü *entente cordiale* okozá, hogy Görgei nem egy hibát követett el hadjárataiban, mikor t. i. a hibák elkövetése nem az ő becsületének rovására esett.

Fölötte sérté Görgeinek hiuságát Dembinszki titkolózása is, kinek ő vakon kényteték engedelmeskedni, a nélkül, hogy terveiről valamit tudott volna.

Görgei a lengyeleknek folytonosan ellensége volt. Nevezetes, hogy ez ellenségeskedésnek legfőbb oka azon szerződés volt, mit Kossuth a lengyelekkel kötött, hogy t. i. a magyar függetlenségi harcz bevégzése után öket fegyveresen eresztendik vissza s hogy segitendik.

Görgei kitartó edzett ember mint Laudon, hadaiban szerencsés mint Wellington s a tulajdonokat, miket Napoleon hadvezéri conditio sine qua non-oknak nevezett, birja.

Mi Caesarnak Rubicon, az volt neki Kápolna — mindeniket csak azután nevezhetni hadvezérnek.

Görgeit katonái nem szerették — de féltek töle s félistennek tarták. Mint Napoleon, szerette volna ő is magát saját teremtményeivel venni körül.

Hiusága igen sok s épen ezért könnyen sérthető volt. Sértett hiusága ösztönzé öt önfeladási machinatióira, mint Sapolyayt hajdan szövetkezni a törökkel. Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo.

Bámulandó, milly ügyesen kezdett januárban tervéhez s midön a koczka fordult s azt kivinni körülményei nem engedék, milly ügyesen palástolta el s folytatá az ácsi csata után.

Angol itélök Görgeit professionel soldiernek nevezik. (Dailli news.) S helyesen, mert ő semmi egyéb, mint katona ex professo, ki fegyverrel akarja kivivni szerencséjét, hirét, nevét. Kardja élén mocskot egy félvilágért sem türne el, bukjék bár a hon, bukjék bár az ügy, mellyért küzd.

Sajátságos, milly módon kér levelében (Rüdigerhez) tisztjei számára kegyelmet s ajánlja magát, ha kell, áldozatul. Bár ki is elhinné, hogy ő ezt komolyan értelmezé. Pedig minden épen másképen ütött ki, mint ő az orosz tábornokot kérelmezé.

Ő Klagenfurtban él, s táborkara egytől egyig bitófán veszett el.

E jellemvonások deritenek fényt Kossuththali versenygésére.

Ha mint a porosz Fridrik Vilmos (1757) a concentrált erőnek ő lett volna vezére, ha nem állott volna előtte Kossuth lapis offensionisként, máskép intézte volna tetteit. De így? akará, hogy az ember is elmondhassa az apostatával: vicisti Galiläe!

De mint katona a legjelesebb tábornokok hirét érdemelte ki magának. Ha csupán katonai érdem számára épitenénk pantheont, Miltiades-

Digitized by Google

től Moreauig a legjobb stratagisták szobrai sem szégyelhetnék meg magokat társaságában.

Rendesen egyszerü kopott örnagyi egyenruhában járt. Rövid hajat, szemüveget hordott, de csákót soha. Vihar, meleg egyaránt érte arczát, melly annak edzett kifejezést, teljes szint kölcsönze.

Gyönyörü lovakat tartott, mint ritka ügyes lovas. S a legsötétebb éjben elment megtekinteni az előörsöket.

Szigoru katona volt. Katonáit a szolgálati hibáért rangkülönbség nélkül halállal bünteté, de rangkülönbség nélkül jutalmazá. Fegyelem és rend páratlan volt táborában.

Kár, hogy a hirt, mellyet mint katona a magyar hadi hir magasra emelése által kivívott, mint ember árulással bemocskitá!

Digitized by Google

HADSEREGVEZÉREK.

I.

PERCZEL MÓR.

Tolnamegyei születés.

Mint cadet osztrák szolgálatban volt, de azt nem sokára elhagyá. Tervezett összeesküvés miatt, mi iránti pere Pestmegye előtt hosszasan folyt, elfogatott. Kiszabadulván megyéjébe ment, hol szónoklatok által akart a népre hatni s ekkép pártja ügyének használni.

Pozsonyi országgyülésen is szónoklott. Beszédeit rendesen rögtönözte, sok ügyességgel és csinnal voltak elmondva.

A parlamentben Buda várost képviselte, a Madarász-párthoz tartozott s egyike volt azoknak, ki megbetegült volna, ha mindennap nem szónokolhata. Az Olaszhon ellen adandó segély kérdésében igen kevés tapintattal járt. Ő volt egyik, ki kényszerité Kossuthot bevallani, hogy segélyigérete csak cselfogás.

Beszédét azonban nyiltság és erély jellemzék. De ez alkalommal is nem más hanem önmaga disputálta ki magát. Ugymond:

„Én a ministerium ellen nyilatkozom a ministerium politikájának ellenében, mellyet a tárgyalás alatt levő adressben nem találok fel, de különösen nem találok fel a tanácskozás modorára irányzott nyilatkozatban sem. A mi a tanácskozás vezetését illeti, azt mondom: hogy nincs egyenesség az igazságügyminister urnak kijelentett kivánatában (zaj.) A tegnapi tanácskozás alkalmával nem volt ezen háznak valami bizonyos határozata a tárgy érdemére nézve, de nemcsak az összes háznak nem volt határozata, hanem még azon töredéknek sem, mellyre hivatkozás történt. Azon nyilatkozat nem pontosul egyébben, mint abban, hogy pénzügyminister ur az adresse-vitákban felvilágositásul véleményét előterjesztette. Errenézve azon bizonyos oldalon kijelentetett, ha csakugyan igy vannak a dolgok, többen közülök beleegyeznek ezen felvilágositásba, de mielőtt határozott végzést mondanánk, kivánják, hogy ezen végzés formuláztassék, azáltal még nem vágta el azt, hogy a felett még szólni és itélni is lehessen. A mai napon nem a pénzügyminister ur fölvilágositása adatik elő irásban, hanem az ösz-

Digitized by Google

szes ministeriumnak történt határozata; ezen határozat egészen uj, és nagyrészt eltérő attól, mit pénzügyminister ur előterjesztett; ő tisztán kimondotta tegnap, hogy ő a beavatkozást nem kivánja Olaszország territorialis igényeinek visszafoglalására érteni; ő kimondta, hogy Olaszországot függetlennek kivánja, és nem kivánja azt, mit a sanctio pragmatica értelmezésénél fogva visszahóditás tekintetében kiván. A mai ministerialis nyilatkozatban egészen más van. A ministerium abban két részre osztja véleményét. Az első az, hogy a magyar sereg egy olly békekötés kieszközlésére fordittassék, melly által a monarchia egységének fentartása mellett az olasz népek a legszabadabb institutiókkal láttassanak el. A másik része azt mondja: ha ez nem sikerülne, akkor ezen hadierő oda is fordittassék, miszerint olly békekötés legyen kieszközölve, mellynél fogva a lombard-velenczei tartományok bizonyos része függtlenittessék, a másik része pedig, a mennyire státus-szempontok engedik, az austriai birodalomhoz visszacsatoltassék. És ezen két osztályba soroztatnék a beavatkozás következménye, de ennek alkalmazása, következőleg a formulázás egészen uj, a mi előttünk áll. Én részemről, ki a ministerium politikáját az országgyülés megkezdése óta nem tudtam tovább osztani, nem akartam nehézséget gördítni, hogy azon segedelem, mellyet mi némileg, habár csak szóval is, kimondunk Austria részére, az miképp fog alkalmaztatni. — Hanem az eltérő pont a két vélemény közt ott van, valljon szabad-e Magyarországnak kimondani, hogy segélyt ad? s épen azért, miután itt olly nyilatkozatot hallottam, hogy ezen kérdés már el lenne döntve a ház többsége által a nélkül, hogy azon töredék, mellynek e tekintetben én is részese vagyok, határozott véleményben nyilatkozott volna: miután ez praeoccupálja véleményünket, kötelességemnek tartom ezen eljárás ellen tiltakozni (zaj, táblabiróí politica). Ne higyjék önök ezen közbeszólásukkal, hogy tiltakozásommal valami jegyzőkönyvi óvást akarnék részemre követelni, hanem tiltakozom csak véleménynyel az iránt, miszerint nem engedem (zajongás), hogy azon pontra nézve legyen megtagadva a szabad tanácskozás, mellyre nézve eltérő nézetben vagyok a kormánytól. Én tehát az egész ország érdekében szükségesnek látom, hogy ezen tárgy a legegyenesebb térre vezettessék, s a tanácskozási modor ollyan legyen, melly ellen kifogást tenni ne lehessen. Azért tehát kivánom, hogy ezen magyarázat, melly a ministerium részéről előadatik, kinyomassék, és a ház elébe terjesztessék.“

Midőn a ráczok elleni hadjáratban csatát csata után vesztettek, ő volt, ki, ha nem is a legjobban látott a kártyák mögé, de azt, mit ottan látott, legnyiltabban ki merte mondani. Következő hatalmas philippicaval lépett fel:

„Mit több hetek előtt már e szószéken megmondék, s megmondék alapos okokra basirozott események után, az teljesedésbe ment. Ha egy angol vagy franczia káplárt hoznának ide, és azzal itéltetnék meg azokat, a mik lent történtek több hetek előtt, és történtek ujabban a támadásra nézve, ki fogná mutatni, hogy a lehető legnagyobb árulás követtetett el. (Zaj). Tessék meghallgatni (Szentkirályi Móricz a terembe lép, s kitörő lelkesedéssel fogadtatik) Uraim! többször mondottam, hogy veszélyben van a haza, de nem a külellenség sokasága, hanem magunk ügyetlensége és gyávasága miatt. Ezen mondásom igazolva van, s minden kétségen túl áll mindenki előtt, hogy a szerbek és horvátok támadása azon részről gyarapittatik és ápoltatik, melly rész iránt e nemzet hónapokon által a legnagyobb bizalmat jelentette ki, sőt tettekben is tanusitotta. Mindig tisztán állott szemeim előtt, hogy az azok által megbizott és azoknak föltétlen hűséget esküdött egyének, ha a legnagyobb erőt fogjuk is kezeikbe szolgáltatni, nem fognak azok ellenében olly elhatározott támadást tenni,

Digitized by Google

kik azon hatalomnak eszközei. Tisztelt ház! azt mondotta az előttem szóló, és helyesen mondotta, hogy habár ügyetlen és avatatlan lenne, mégis belátja, hogy a hadi tervezet, melly a tegnapelőtti támadásra nézve felállittatott, — helytelen és rosz volt. És bizonyára mikor több hónapokig tesz valaki készületet egy sáncznak megtámadására, midőn 20—24 ezer főből álló rendes katonasága van, midőn 48 jól felszerelt álgyuja van, 3—4 ezer jó lovassága van, s ezen csapatokról büszkén tétetnek tudósitások; midőn az ellenfélnek jól felszerelt álgyuja nincs; mert szekereken viszi azokat, s lovassága sincsen: akkor egy sáncznak be nem vétele maga már ollyan dolog, melly azt mutatja, hogy nem a közkatona, vagy a magyar tisztek, kikre nézve adatokat tudnék előmutatni, hogy a legnagyobb hazafisággal viseltetnek irántunk, hanem a közlelkület, melly azokat vezeti, nem tett ugy, mint cselekedni kellett volna az ország érdekében. Tehát nem elégszem meg azzal, mit az előttem szóló követ előadott, nem elégszem meg azzal, hogy vizsgálók küldessenek ki. Azt mondom, a haza veszélyben van; mert Jellachichnak táborozása az osztrákok részéről nyilt segedelemmel láttatik el. Laibachból 3 bataillon pattantyusság küldetik Jellachichnak, pedig kettőt már kapott segitségül; de tudomásunkra van az is, hogy némellyek itt a táborból megjelentek, azoktól a ház nyomban tudomást szerezhet magának, s nem szükség, hogy investigátiókra halogassuk a teendőket, hanem rendelkezéseink nyomban megtörténhetnek. Vagy várni akarunk — mint elég ügyetlenül és botorul vártunk heteken által — mig Jellachich betör; a nép ugy is elégületlen és bizalmatlan irányunkban, hogy 6 héten által semmit sem tettünk a hazának megmentésére; azt akarjuk, hogy a nép, mint már arra nézve hivatalos jelentések vannak, zúgolódásokkal lépjen föl, s a felső vidékek nyilt támadásban legyenek, s közbeszoritva minden oldalról oda jőjenek a dolgok, hogy gyáván általszolgáltassuk az austriaiaknak azt, mit ők tőlünk kivánnak? Nekünk kell, rögtön kell intézkedni, és pedig még ma, s hogy mit tegyünk, kimondom véleményemet. Kivánom, hogy a ministerium a lépéseket tegye meg. Tisztelem a hadügyminister urat, de bocsásson meg az előttem szóló, nem bizodalmatlanságból mondom, erről most nem akarok szólni: de azt tartom, hogy nekünk, ha valaha, most kell a parlamentáris formákhoz ragaszkodnunk. Ha valaki nem volt képes kivinni azt, mit nekünk hónapokon által igért, hogy t. i. halogatás által csak azért kiván elegendő erőt összegyüjteni, hogy sikeretlen támadás ne történjék: akkor bár a legnagyobb bizodalommal viseltetem is azon egyén iránt, kötelességemnek tartom, mint nemzeti képviselő, kimondani, hogy most az egyszer nem kivánom kezére bizni a had vezetését. (A közép- és jobboldal nevet.) A pénzügyminister azt mondotta, ha a sereg veszteni fog is, köszönetet fog annak inditványozni. (Kossuth közbeszól: azt nem mondtam.) Ha a hadsereg vesztesége nyilt ütközetben történik, s a sereg ugy használtatik és öszpontosittatik, vagy a támadás ugy történik, mint kellett volna, habár ezerek vesztek volna is el, köszönetet szavaztam volna magam is: de miután ez nem történt, az igéret nem lett beváltva, s a katonatisztek nem tették meg kötelességöket: akkor nekünk kötelességünk nyomban gondoskodni arról, hogy a nemzetnek ott lent összegyüjtött hadereje, azon vitéz derék és magyar katonák haszontalanul ne emésztessenek föl elleneink által, kik alkotmányos állásunkkal megbarátkozni nem tudnak. Inditványom tehát a ministeriumhoz és a házhoz ez: kivánom, hogy a kir. biztos, ki, mint remélem és tudom, hatalommal volt ellátva, tehát a dolgok iránt kellő tudomással bir, e ház előtt terjessze elő a dolgokat ugy, mint vannak, s mint neki azokról tudomása van; hogy ha nem áll az, a mit mondék, szivesen magamra mondom a kárhozatot; mert az árulás sokkal veszélyesebb, mint az ügyetlenség: de ha jelentéséből a legkisebb adat, vagy a legkisebb gyanu az árulásra nézve kitetszenék, akkor ezen háznak más politikát kell követni, akkor azon lépésekhez kell folyamodni

Digitized by Google

a háznak, mellyekhez egy nemzet, melly kétségbe van esve,— köteles folyamodni. Tehát azon kettőt inditványozom : 1-ör. Hogy a kir. biztos ur a ház előtt a történtekre nézve tüstént hallgattassék ki, hogy adja elő hű képét a történteknek. 2-or pedig, hogy az ő előadása következtében az alvidékre a ház teljes hatalmu biztosokat küldjön, a kik a hazát megmentsék."

E közben Szentkirályi, ki alant járt, a terembe lépett s hosszas vita keletkezett, miközben az ellenzék, bár milly keményen tartá is magát, visszalépni kényteték.

De Perczelt gr. Chotek párbajra hivta ki, s bár a budai választók ez ellen cravallt csináltak, a párbaj megtörtént

Egyik sem kapot sebet.

A sept. 12-diki ülésben jelentvén gr. Batthyány, miszerint Jellachich már átjött a Dráván, Perczel interpellálta : hogy Buda-Pest védhető állapotban van-e?

Pár nap mulva Bonis- és Asztalossal a táborba küldetett.

Sept. 16-án a ministerelnök megbizta öt egy Zrinyi nevet viselő szabad csapatnak felállitására.

Ezenben Móga tábornok által a Jellachichnak segélyre sietö Roth és Phillippovics tábornokok ellen rendeltetett. Mint örnagyok vele voltak : Görgei és Gáspár.

Roth és Philippovics tábornokok Pécsről elkésvén, Székesfejérvárra igyekeztek, egyesülendök a bán utócsapataival. Kálazon mintegy 10,000 emberök lehetett, mellynek egy részével Roth Abára, Philippovics pedig a másikkal Táczra ment. A sergek mindkét helyt megveret vén, egyesültek.

A Sión Ozoránál próbáltak átmenni, de a tolnai és somogyi nemzetörök által Csapó Vilmos vezérlete alatt 19 óráig föltartóztattatván, Perczel és Görgei villámgyorsan ott termének, ugy hogy (oct. 6-án) körülkeritvén öket, a fegyvert letenni kényszeriték. 12 ágyu, töméntelen puska és löpor esett a magyarok kezébe. A tábornokok és tisztek Pestre vitettek, a katonaság pedig elbocsáttatott.

Perczel e csata következtében tábornokká lön, a képviselöház pedig következő nyilatkozatot adott neki és seregének oct. 14-ki ülésében:

„A képviselöház hazafiúi örömmel vette Perczel Mór ezredesnek azon kedves jelentését, mellyel a nemzetnek tudtára adatik: hogy vitéz Perczel Mór ezredesünk vezérlete alatt diadalmaskodó hadseregünk vitézsége, segittetve a felkelő népnek lelkes közremunkálásától, alig egypár ezernyi rendes erövel, a pártütő Jallachichnak Roth és Philippovics alatti majd háromannyi zsoldosait, legügyesebb tapintattal és magyar nemzet fiaihoz méltó elszántsággal, egy csapással és egyszerre megsemmisitette és mind a fönököket, mind az egész sereget, részünkről majd semmi veszteséggel, az ország foglyaivá tette.

Büszke a nemzet illy hadseregre, melly a történetben ritka diadala által a magyar vitézség régi hirét és a magyar lobogók európai

Digitized by Google

becsületét fegyelmi kitüntetésével is irta a történet lapjaira s a nemzetnek hálás emlékezetébe, és a nemzet képviselői mind Perczel Mór ezredes vezérnek, mind a megnevezett vitézeknek, ugy ezen egész hadsereg minden egyes tagjainak is méltányos megismerésüket nyilvánitják és a felkelő népnek lelkes közremunkálását az egész hazával tudatják, egyszersmind felhivják a diadalmas vezért, hogy mindazon egyes vitézeink neveit körülményes jelentésben minélelőbb tudassa a honvédelmi bizottmánynyal, kik magokat személyesen is kitüntették, hogy azokat addig is, mig a törvényhozásnak vitéz hadseregünkre már meghatározott hálája tettlegesen foganatosithatóvá lesz, méltó figyelmének érdemesitésével kitüntethesse."

Tagadhatlanul vannak neki e körül érdemei, mint a villámgyors megjelenés sat. Azonban Görgeiveli versenygése épen e csatából datálódik. Ugyanis még a csata előtt Perczel tervét Görgei haszontalannak nyilvánitván, ez megboszankodva felakasztással fenyegette öt, kivált miután rendeleteinek nem engedelmeskedett.

A csata sok tekintetben Görgei makacssága miatt szerencsésen ütvén ki, meg akarta öt engesztelni s néhány drága fegyverdarabot ajándékozott neki.

De a milly hirtelen ember volt Perczel, olly büszke Görgei. A fegyvereket legényének ajándékozá. A két ember egymás iránt állandóan feszes vala e percz óta.

Gondolni lehet, hogy e csata egyik következménye volt, Perczelnek folytonos tovább haladása.

Két csatája volt a császáriakkal : Letenyénél és Kottorinál s mindkettőt diadalmasan állta ki, tetemes megveretést szenvedvén azokban a császáriak. A Muraköz ezáltal kezeibe esett, de a Dráván átkelni s Horvátországba átmenni nem mert.

Azokról következő hadijelentést küldé :

„Tegnap, azaz oct. 17-én, mind Letenyénél mind Kotorinál sikerülvén az ellenséget megszalasztani, és e két révet elfoglalva, mind a két hadosztályt átszállitani : még az nap délután mind a két hadosztály nagyszerü eredményhez jutott.

Jelesen az első hadosztályból az átszállitott Hunyady és zalaegerszegi népségből, Trangus őrnagy ur vezérlete alatt, mintegy 3 század sietve üzőbe vevé a szaladó ellenség egy részét, azt utolére, megtámadá, és 700-at fogolylyá tett.

Mind jó fegyverrel ellátott horvátok, rendes katonatisztek vezérlete alatt. Ezek mind még az nap estve utnak indittattak Kanizsára és onnét Veszprémbe.

A Gáspár őrnagy ur parancsa alá adott második hadosztály a már bejelentett átkelésén és 1 álgyu elfoglalásán kivül hasonló vitéz és eredménydús tettekkel dicsekedhetik.

Épen ma hajnalban vett jelentés szerint ő Dombornál 1900 főből álló ottani ilir sereget megtámadván, megverte; az ellenség sok halottat vesztett, 3

Digitized by Google

tisztje és 100 ember elfogatott. Bornemissza kapitány és vezérök is agyonlövetett, mi ott két halottat és néhány sebesültet számitunk, 1 ló ott elesett, 1 megsebesült.

És igy mindössze e két hadi actióban 4 halottat s körülbelől 5 nehéz és 12 könnyen sebesültet számitunk.

A sereg mindenütt általában derekasan viselte magát. Különös érdemet szerzének a Jánosy főhadnagy parancsa alatt álló jeles honvédi tüzérség s mint már emlitém, Köszörüs tizedes. E bátor vitézek mitsem törődve, hogy köztük több elhullott, rettenthetlenül tüzeltek és avanciroztak, parancsaimat pontosan teljesitve, előre, és üzék el golyóikkal a murántúli nagy számu ellenséget.

Továbbá Trangus őrnagy a Hunyady két századdal és a zalaegerszegiek 1 századával a 700 ilir elfogásával, gyors üzésük által.

Mint Gáspár őrnagy ur jelenté, kit hadilag dicsérnem — rendeleteim pontos végrehajtása és általában ildomos és vitéz viselete miatt — szinte felesleges, a második hadosztálynál különösen derekason viselte magát a Zrinyi 5. század, melly 5 század Szekulics kapitány és általam helyettesitett őrnagy vezérlete alatt áll. Egyszersmind Gáspár őrnagy ur szinte különösen megdicséri jelentésében nevezett Szekulicsot, czélszerü intézkedéseiért.

Ha istennek hálával tartozom, hogy vezérletemet illy nevezetes eredményekkel jutalmazza: ugy kötelességem a nemzetet figyelmeztetni azon nagy veszélyre, mellybe hadi tekintetben is az általában horvátsággal népesült Muraköznek az ellenség általi elfoglaltatásával és sz. tamási mintára készületben levő megerősitésével döntetik. Ez hadilag egy igen nevezetes hely; és ha idő engedtetik csak még 2 – 3 nap az ellenségnek, sok ezer főnyi sereg sem foglalandja vissza.

E vidéket Jellachich ellen, az akkor itt levő nép, sőt sokkal kisebb erővel is, pár hétre czélszerü intézkedések mellett meg lehetett volna védeni.

Ma Csáktornyára indulok, ez igen meg van erősitve.“

Ezenben beütvén hg Windischgrätz, miután Görgei ellenébe nem tudott elegendő erőt tenni, Perczel — akkor Lendván vala — rendeletet kapott, hogy a Muraközt odahagyva, seregeivel siessen Görgeihez, elhatározó csatát próbálandó.

Perczel – hátában Horváth ezredes szüntelen háborgatván — Lövön s Körmenden át a leghidegebb téli időben Sárkányra sietett, hol értesült, mikép Görgei már Győrt elhagyá.

Ezenben Kossuth szüntelen irt Perczelnek, hogy az ellent tartsa fel s a sárkányi positióból ne mozduljon, mi Görgeinek Győrből eltávozása után lehetetlenné lön.

Moorra ment tehát Perczel seregeivel önkéntes elkésés után, hogy az annyira gyülölt Görgeivel ne egyesülhessen. Makacsságának azonban keményen megadta árát. Mert tábornok Ottinger által véletlenül megtámadtatva, (dec. 29-kén) makacs és hosszas ellentállas után szétveretett. Csányi, akkortájban kormánybiztos, annyira nevezetesnek tartá e veszteséget, hogy mint gyermek sirt s fejét a falba verte.

Ez események után Görgei a felső sereget kétfelé osztá. Egyikkel maga ment a bányavárosok felé, a másikat Perczel alatt Czeglédre küldé, hogy ottan operáljon, de ő Kardszagra retirált.

Digitized by Google

S csakugyan Perczel e küldetésének volt sikere. Ugyanis Szolnokban rendbeszedte sergeit, organizálta, ujakat toborzott s a vész növekedésével aránylag növelte azt is. A tél hidegét igen ügyesen fel tudta használni, hogy Ottinger tábornoknak a Moornál kapott kölcsönt viszszafizesse.

Váratlanul villámgyorsan megkerülte tábornok Ottinger sergeit, mellyek a Tiszát őrzék, egy csatában megveré őket s Czeglédig visszavonulni kényteté. E helyt (jan. 23-kán) utczai csata kezdődék, heves és nagyszerü. A csata szinhelyét az osztrákok kénytetének elhagyni, kik Albertiig visszavonultak. A Pesten levő tartaléksergek gyorsan vasutra ülvén, az előbbieknek segitséget viendők, Perczel sergeivel (jan. 28-án) a Tiszán visszavonult.

E sereg parancsnokságát Perczel átadván Dembinszkinek, Tolnamegyében, a solti járásban (Pest m.) kezdett agitálni, sergeket gyüjteni. Azonban, ha kémei által nem értesül a császári sergek közeledtéről, elfogatott volna. Ő maga alig menekülhetett meg, kocsija császári kezekbe esett.

Az alsóvidékek sergei január-és február havakban felparancsoltatván, a Bánát- és Bácskaságban a magyar ügy hanyatlani kezdett. A ráczok és alsóvidéki császári sergek parancsnokai hatalmasan nyomulának előre, annyira, hogy a magyarok csak védelmi állapotra kénytettek szoritkozni. Azonkivül a ráczok borzasztó gyilkolásokat vittek véghez. Hideg téli éjen meggyujtották a magyar falvakat, lakosait szétkergették, az el nem futhatottakat irtózatosan legyilkolák.

Márczius 15-én tehát Debreczenben a magyar kormány Perczelt az alsóvidékre küldé, hogy azt azon sereggel, mellyet maga gyüjtött, foglalja vissza s Péterváradot az ostromzár alól mentse fel.

A szerencse Perczelt e hadjáratban különösen kegyelte. Zombornál, Sirignél és Horgosnál egymásután csatákat nyert s Batthyány Kázmérral Pétervárad ellen mentek, azt élelemmel ellátandók.

Innen viszont a Bácskaság ellen ment s apr. 2-án alig 2000 fönyi dandárral bevette Szent Tamást, és az ottani óriási sánczokat, mellyek alatt már annyi megveretést szenvedtek a mult évben a magyar sergek.

A csata nagyszerü volt. Déli 12 órától 4 óráig tartott és véresen s rohammal végződék. Ki elgondolja, hogy mennyi leszámolnivalójuk volt a magyaroknak a ráczokkal, képzelheti, hogy milly védelem ellen kelle itten küzdeniök.

De végre győztek s a kiállott sérelmet visszafizették. Kegyelmet nem adtak; — eszökben volt, hogy rokonaik sem kaptak kegyelmet. Goszpodincze és Szent Tamás hamuvá lettek.

Nem sokára azonban Stratimirovich éjjel megtámadván Perczelt, kinek sergei erre nem valának elkészülve, őtet Kácsra visszavonulni

Digitized by Google

kényteté. De Perczel hamar rendbe szedte magát; ap. 13-án Kovil-Szent-Iványon túlnyomá elleneit s már apr. 19-én Ó-Becsén volt.

Apr. 24-én Kikindánál, 25-kén Török-Becsénél nyert nevezetes csatákat, e helyeket viszont visszafoglalván.

Apr. 29-én Jankahid és Elemérnél, más nap pedig Nagy-Becskereknél nyert csatákat. Ekképen az ő, Bem és Vécsey sergei közti közlekedés utjában semmi sem állt.

Bátran elmondhatni, hogy Perczel személyes bátorsága e csaták megnyerésére igen sokat tett, mellyet folytonos diadalmenethez méltán hasonlithatni.

E közben Perczel Bemmel találkozék s a tőle hallottakat annyira fel tudá használni, hogy a császári sergeket heves ágyuzás után Tomasováczon átnyomta, Uzdinnál megverte s már május 10-én Páncsován volt.

De a Bácskaságban kevés őrizetet hagyván, a ráczok megkezdék gyilkolásaikat. Miért is Klapka hadügyminister őt maj. 8-áról irt levelében megfeddé. Perczelnek e levélre adott válasza az akkori viszonyokra nevezetes fényt derít.

„Székhegyen, máj. 15-én 1849.

A hadügyministeriumnak folyó hó 8-án költ, a dolgok valódi folyamának ismeretlenségét ép úgy mint a hadi munkálkodás törvényeiben való járatlanságát tanusitó iratát csak megvetéssel olvasám.

A hadügyministerium éntőlem sehol olly jelentést nem kapott, valamint a kormányzó elnök sem, kinek jelentéseimet szoktam tenni, mellyre megbántó utasitásait épithette volna; következőleg a hadügyministerium csak alattomos koholmányokból vonta ki éretlen okoskodásait.

Mi jogositotta a hadügyministeriumot és a kormányzó elnököt, hogy az én jelentéseim ellenében másoknak adjon hitelt?

Márcz. 17-kén vevém által a bács-szegedi erő parancsnokságát, melly álla: négy zászlóalj körülbelül 1,500 főnyi, még ez is részben fegyvertelen és ruhátlan, 500 főnyi szinte rendes gyalogságból és gyenge huszárosztályból, és vagy 1,200 lándzsás mozgócsapatokból, mellyek mind csak pár hétre vagy hónapra vállalkoztak, s eddig felényire sorvadtak.

Szeged város a Maros és Tisza közt alig ¼ mérföldnyire, Gyála, Szöreg, Szentiványi és Deszki vonalokon körülsánczolva az ellenség által, az egész Bánát kezökben, és nagyszámu ellenséggel megrakva. — Bács Szabadkán kivül Bajával egyetemben megháditva, Pétervárad körülkerítve, Magyar-Kanizsa, Zombor, Baja erős ellenséges csapatok által megszállva, jelesen Zombor Nugent ezredes alatt 4—5000 főnyi császári seregekkel; — a Duna és Tisza egészen az ellenség kezeiben, a magyarság mindenütt kiüzve, a sok ezernyi rácz ság mindenütt fegyverben, s még német ujonczok által is szaporitva. Majdnem minden helység erősen elsánczolva, s az egész legalább 80—100 ágyu által védetve!

És én a fentebb érintett alig 4000-nyi rendes csapatokkal, mellyek csak később szaporittattak a 30-dik zászlóaljjal és egy osztály Hunyadi-huszárral, már márcz. 22-én, csak pár napot szentelhetvén a rendezésnek — megkezdtem a táborozást, és mint Páncsováról a kormányzó elnöknek máj 10—11-kén irtam, hat hét alatt nemcsak a Bánátot és Bácsot megtisztitám az ellenséges szerb, rácz és velök működő császári erőktől, — saját magam s pedig mindenkinek hozzájárulása nélkül; de még Péterváradot is megmentettem az árulástól és czernirq-

Digitized by Google

zástól, a csajkások kerületét, kivéve a titteli hegységet — meghódítám, sőt még a német-bánsági határőrvidéket is elfoglalván, a háromszoros sánczokkal védett Páncsován tüztük ki a magyar lobogót.

Nagy csatákat, minőket illy rövid idő alatt föl nem mutatand az utóbbi szabadságháboru — mindenütt kétszeres háromszoros erő ellenében, egy vitéz és függetlenségért fanatizált nép ellen, melly Bács- s Bánátban legalább is 50—60,000 fegyveres férfiut számíta, — ugymint a szőregi, szent-tamási, gospodinczei, kovilszentiványi, mokrini, basahidi, melenczei és uzdini, sok más apró csatázásokon kivül vivtam ki diadalmasan. Összesen 21 ágyut, nagy mennyiségü lőszert, 11 lobogót, mellyek közt a csajkásokét és Német-Bánát ezredbelit s egy gőzhajót két vontatóval foglaltam el. Felszámíthatlan mennyiségü ellenséget irték ki, több mint százezernek megkegyelmeztem, kiket a Duna és Temes közé szorítottam. Véghetetlen mennyiségü gabonát és marhát szereztem az álladalomnak, vagy engedék a hadamat nem kevés bajomra és alkalmatlanságomra kisérő számüzött magyarság sok ezreinek birtokába. Ezenkivül nemcsak a felszereletlen honvédeket láttam el, de a csak mostanában alakult 41-dik zászlóaljat is fegyverrel láttam el, mig a mozgók közt több száz fegyvert osztaték el.

Lehetségessé tevém, hogy Bem tábornok pár ezreivel Temesvárt czernirozhassa, és az ujra becsapó és a felfogott levelek szerint magát Theodorovics hadából 6 zászlóaljjal kiegészítni akaró Puchnert kiűzhesse. És mindezt tevém hat hét alatt, tevém pedig kezdetben akkor, midőn közel 60,000 főnyi, 160 ágyut számító hadsereg a Czibákházánáli tiszai átkeléskor olly nyomorultan vezéreltetéték, és csak pár nappal előtte Kápolnánál a vezérek kajánsága miatt megvereték.

És ezen hadvezérek egyike mint ideiglenes hadügyminister merészel nekem sértő utasításokat adni, hazudságokra alapult szemrehányásokat tenni?!

Ezek részemről megvetéssel utasittatnak vissza; — azon megjegyzéssel, mikint ha csak egy mákszemnyi tudománya van az ideiglenes hadügyministernek a hadvezérletről: — tudnia kellene, hogy mig a Bánát felső része nincs kitisztítva, addig Bács nem lehete biztositva, miután az ellenség Kanizsánál, Zentánál, Ó-Becse kis hidján, gőzösön mindig áttörhete a Tiszán.

Vagy tudnia kellene, hogy 4000-nyi rendes erővel nem lehete egy nap alatt elkergetni Nugent, mikint én elkergetém kulai mozdulatommal a Dunán át, nem Sz.-Tamást, a római sánczokat, Becsét, Zentát és Kanizsát elfoglalni és még ezenfölül Bajától Péterváradig a nyugtalankodó ráczokat lenyomni és féken tartani.

Hanem tudnia kellene, miként épen az, hogy keresztülvágva az ellenséges vonalokon, szive mélyében támadám és rontám meg az ellenséget Pétervárad körül, — épen az, hogy nem időzve és csekély erőmet, mennyire csak lehete, összetartva, átkelék a Tiszán, és ismét közbevágék a Mokrinnál gyüjtött népfelkelés és a Beodra-, Becse-, s Basahidon állomásozó egyesült császári- szerb- ráczerőkön, az elsőt Mokrinnál szétvervén, a másikat pár napok alatt három nagyszerü ütközetben megverém, részét szétszórám, részét Zimonynál a Dunán átszalasztám.

Tudnia kellene mondom, hogy ép ezáltal tevém és eszközlém hat hét alatt mindazt, mint egy éven át legjobb 20,000 fegyveres s négy lovasezredével a magyarnak és 80 ágyuja nem tudta csak félennyire is vinni és sokkal kedvezőbb körülmények közt, midőn a Duna és Tisza egészen a miénk, a magyar sergek pedig egészen a Dráva- és a Lajtánál valának.

Azt meri ön mondani, hogy semmit sem biztositottam foglalásommal?! Még ha tettem volna is, káromlás lenne e szemrehányás! Mert a biztositás csak rendes csapatokkal történhetik czélszerüleg, ez pedig, mint annyiszor irám és önök-

Digitized by Google

nek tudniok kellene, alig 4—5000 főnyi volt, még az erősitéssel is, mivel az erős menetek és ütközetek teljesen fogyasztják az erőt.

De nem ugy van!

Szent-Tamás és a római sánczok elfoglalása után, midőn tudomásomra esik, hogy Bem altábornagy, (nem ugy, mint a kormányzó-elnök velem hivatalosan tudatá, hogy seregével april 12-kén megjelent volna, mire bazirozva én egyébkint kitüzött tervem ellenére Titel elfoglalására indulék, a Bánátot és igy az oldalamat, hátomat Bem altábornagy s ereje által, ha pár nappal később érkezém is, biztositva hivém) még Erdély határait sem lépte át: Kovil-szentiványi diadalmam mellett is szükségesnek találtam Ó-Becsét elfoglalni s a Tiszán átkelni, hogy épen ezáltal bácsi hóditásaimat biztositsam.

És ekkor csekély rendes erőmmel a 7-dik h. z.-aljat a baranya-tolnai huszárokkal Ujvidékre, és a vár nagyobb biztositására, valamint a csajkások félretartására, — ugy szinte Bossányi parancsa alatt egy kis dandárt, az 5-dik h. zászlóaljat fél 6 fontos üteggel, egy csekély szárny vegyes huszársággal Kiskéren; — Czintula dandárát egy 3 fontos üteggel és három mozgó bácsi zászlóaljjal Verbász, Sz.-Tamás és az ó-becsei vonal megrakására vonám.

Ezentúl Baján és Zomboron, — ugy továbbá Futakon őrséget tartaték.

És azóta, bár mig én Bánátba átkelék, a ráczság a Tisza mellett Becsére áttört és az ottani mozgó zászlóalj előle megfuta, mégis midőn a verbászi erő oda közeledett, a ráczság rögtön visszavonulásra kényszerittetett.

És nemcsak, hogy mint az ideiglenes hadügyministerium irja — nem foglaltattak el a ráczok által nagy területek, de még beütés sem történt egyen kivül, és mióta bánáti operatióimat combináltam, a Bácsban hagyott s előszámlált csapatok elég erősek voltak a római sánczok megett levő ellenséget két helyütt megtámadni s elvonni, — Csurogot elégetni s Josefsdorfot megadásra kényszeríteni.

Igy álltak a dolgok, midőn Pancsováról válaszolék a kormányzó elnöknek szinte illyes sértő kifakadására, — s igy állnak még ma is.

Isten ne büntesse meg e nemzetet és önöket, ne adja, hogy megtagadó káromlásaik igazoltassanak, hanem adja inkább, hogy természetes kerékvágásba jőjenek a dolgok, vagy hogy én is oda törpüljek, a hová önök kárhoztatni szeretnének, s igy pár nap alatt az ellenség ismét Szabadkánál s Szegednél állomásozzon.

Jellachich 40,000 embere átkelésétől fél ön, és e miatt már eleve engem kárhoztat!

Hát én Isten vagyok, hogy ő ellenében is tudhassam magamat védeni?! Hát nem a felső tábornoknak lett volna kötelessége ezt tenni, midőn ellenségeinek majdnem fele része levonul a Dunán, azt az innenső parton ha nem is aequivalens, de legalább némi erővel kisértetni és szem előtt tartani?

És önök a helyett, hogy a felső tábor vezérét kárhoztatnák, mint megérdemli, — engem üldöznek, ki hivatásom, kötelességem szerint, mint leghelyesebben az eredmény mutatja, Bács meghóditása után Bánátba sieték, hogy ezt biztositsam, mire a kormánynak positiv felhivásai, s Vécsey segélyszorgalmazása egyformán kötelezének.

Physikai lehetetlenséget követelvén, lemondásra kényszerítenek, épen ugy, mint a moori ütközetnél, hol én Kossuth Lajos elnök és a pesti haditanács dispositiója, sőt Görgei fővezér meghagyása következtében fogadtam el az ütközetet, ki nekem segitséget nem küldött, sem Bicskéről Bánhidára igérete daczá a előre nem nyomult, holott háta megett csaknem 8 mérföldnyire volt az ellenség.

Most pedig Phaedrus farkasa gyanánt ismét ürügyet keresnek kapczáskodni s tudatlan kevélységgel hadjárataimat becsmérelni.

Digitized by Google

Pedig ha nem bántanak, ha lelkemet háladatlansággal és nyomorult kajánsággal nem keserítik : ugy pár czer emberrel csakhamar átkelek a Dunán, mikint azt Bem altábornagygyal meghatározám, s a dunántúli részt is megtisztitom az ellenségtől.

De önök csak kajánkodnak, ármánykodnak ellenem! E nemtelen bánásmód ellen csak megvetéssel lehete eddigelé tiltakoznom. Hanem e napokban találni fogok módot magamnak a közvélemény előtt olly elégtételt szerezni, minőt polgári és hadi cselekvéseim igényelnek.

Isten ne adja, hogy ujabb szerencsétlenség tegye lehetetlenné az érintett elégtételre czélzó fellépésemnek hatását! — Perczel Mór, tábornok."

Próbáltak ugyan az alsó tábori vezérek Perczel ellen több csatát, de rendesen mindig megverettek, annyira, hogy még május végén Perczelnek mindig Titel volt főhadiszállása.

Perczelnek a Bánát és határőrség visszafoglalására tett csatái közt az utólsó s azt egy időre teljesen befejező volt a május 7-diki, az uzdini csata.

Perczel teljesen győzött s az ellenség kétfelé oszolva vad futásban keresett menedéket. Azonban a ráczság és oláhság közül igen sokan megadták magokat, mint Perczel jelenté : „térden állva esdettek nőik számára kegyelmet."

A máj. 7—10-iki napokróli hadjelentést nem leend érdektelen közölni :

„A május 7-diki uzdini csata következ ében a mokrini, basahidi, melenczei csaták folytán amugy is tetemesen fogyott és lehangolt egyesült szerb- ráczcsászári hadsereg tökéletesen megsemmisült, és nemcsak Bánát, de a határőrség elfoglalása is ezáltal be van végezve.

A német- oláh határőrök, ugy a tótok is, legnagyobbrészt szétfutottak, és haza takarodva helységenként adják meg magukat. A ráczság — értem a bánáti megyebelieket — ma vagy ezer szekérrel adá meg magát nőstül, gyermekestül.

Rettenetes egy látomás, 4—5000 népséget látni, melly pár nap óta futva mit sem evett. Ők szekereikkel, családaikkal lakhelyeikre parancsoltattak; fegyvereiket a Dunán átkelt szerémi határőrcsapatok és császáriak vitték el.

Pancsova küldöttsége már itt volt. A ráczság onnét Zimonyba szökött.

Ma délután a közel fekvő helységekben polgári igazgatás behozatala rendeltetik el."

„Mint már jelentém, az uzdini csata elhatározó volt: az ellenség kétfelé oszolva, vad futásban kerese menedéket. Nagy része, jelesen a ráczföld népe és igen sokan a végvidéki tót- oláh- német katonaságból, elvált vagy elmaradt az ellenséges táborokból, és haza, meg a szomszéd helységekbe menekült, mig alig harmada az ellenem állott nagy erőnek volt képes a Temesen Opovánál és ugy számukra készen állott gőzösökön és dereglyéken Szurdoknál a Dunán átfutni.

Bene alezredes Opovára küldetvén, ott a rácz földnépből sok ezer kocsikon megszámlálhatlan sokaságot talált és szorított meg. Férfi, nő, gyermek, bánáti és bácsi megyékből, kiket a csábító császári had nem engede magával a Dunán átkelni. Rettenetes sors éré e bűnös és szerencsétlen népséget; több napokon át futva, éhezve, térdre hullva könyörgének kegyelmet. A férfiak csak nejeik és gyermekeik élteért könyörögtek, átkozva a császárt, a szerbeket és papjaikat.

Digitized by Google

Ök, mikint az Uzdinnál elfogottak, eredeti helyükre pogygyászaikkal elutasittattak.

Egyik dandárommal Páncsováig sieték, még két kis ágyu, 30 töltésszekér, 600 lőfegyver, több dob, két császári és nagyobb mennyiségü rácz lobogó is birtokunkba esett, sőt még két a magyarságtól előbb elfoglalt lobogó is. Ezentul nagy mennyiségü élés- és ruhanemü.

A népség lelkesedéssel fogada. Az elfutott lakosságnak 8 nap szabatott a visszatérésre. Polgári igazgatás fog rendeztetni, mig az országgyülés határozand.

Épen most veszem Bem altábornagy szives tudósitását, melly szerint Fehértemplomnál ő is megverte a császáriakat.

A melenczei csata april 29-kén Becskerek és Melencze közt az eleméri, jankahidi és mitrai vonalon ment végbe.

Eznap hadammal Melenczét áthaladva, a fenti vonalban üték tábort, másnapra az ellent Becskereken megtámadandó; ő bizva 40 ágyujában és roppant számában, ezt nem várá el, hanem délután 4 órakor Mitra és Elemér közt 11 erős coloneval ellenem mozdula. Én szokás szerint be nem várám, hanem szinte elébe sieték. Es mintegy 5 órakor kezdődött azon nagy csata, melly Bánát meghódíttatását lehetségessé tevé, és az egyesült császári- szerb- rácz hadak megsemmisítését következteté."

Hogy e szerencséje közepette is Perczel, heves gyanakodó természete következtében, milly méltatlan vala, mutatja következő, Kossuthnak hozzá irt levele:

„Édes Barátom!

Zsombolyáról máj. 2-áról irt hivatalos leveledre, mielőtt azt a ministeri tanácsnak előterjeszteném, barátságosan felelek.

Barátságosan, mert igy irva valamint önzéstelen hazaszeretetedre ugy személyes lelkületed sajátságaira is figyelemmel lehetek, mig ha hivatalosan irnék, csak kötelességemre kellene tekintenem.

Barátom! Hazánk dolgai olly jó kerékvágásba indultak, hogy hazánkat semmi sem vesztheti el, mint az anarchia; anarchiának nevezem pedig azt, midőn a státus szolgái közül akárki is, a kormányzót ide értve, magát a nemzet; urának képzelve, nem gondolna semmi viszonyokkal, hanem önfejüleg akarna gázolni másokat, — minden tekintetet lealázna, s abban gyönyörködnék, hogy zavart idézzen elő.

A ki ebben kedvét lelné — ám vessen számot lelkiismeretével, — s ha tetszik, próbálja meg. Én kötelességem szerint iparkodni fogok ugy a külellenség, mint a belzavargás ellen a hazát védeni. S ha nem birnám, a nemzetünket saját fiainak tuláradó zsarnok vágyai juttatnák Lengyelország sorsára, mig Austria leigázni képes nem vala; a historia majd itélend felettünk, s a nemzet áldása, vagy átka kisérend mindenkit érdeme szerint.

Te jónak láttad nekem hivatalosan megirni, hogy „a kormányzó nagy hibái ellen a legislatio utján föllépsz." Erre azon feleletem van: „Tessék. Én a szabadság embere vagyok; magamat a nemzet iránt felelősnek vallom, s ha valaki hibát fedez föl ellenem, magam törendem el a pálczát magam felett, s adom át helyemet másnak, ki jobban tud hozzá; mert én a hazát akarom megmentve látni, nem magam fényleni.

De ha te jónak látod ellenemben parlamentaris oppositiót bemondani előre, — ugy természetes, hogy a seregparancsnokságot a követi állással cserélended föl; mert a kormány politicája felett változtató itéletet csak a nemzetgyülés mondhat,

Digitized by Google

s mig az nem történik, addig az ország kormányzatának az én politicai irányzatom szerint kell menni; mert én vagyok az ország kormányzataért felelős, s a státus minden hivatalnokának azon politicai irányban kell működni, — vagy lelépni. Aztán opponálhat, ha tetszik. Én nem vagyok gyermek, sem báb, a ki dróton ránczigáltassam magamat; zsarnokságot sem nem gyakorlok, sem nem tűrök.

De te barátom! hivatalos leveledben a kormánynak „vétséget, meggondolatlanságot, sőt gonosz cselekvést" szórsz szeme közé. Ez barátom — régi baráti bizalommal mondom, — mint embertől gorombaság, mint tábornoktól a kormány szükséges tekintetének szándékos lealázása. — Baráti figyelmeztetést senkitől örömestebb s engedékenyebben nem fogadok, mint tőled; hivatalos gorombáskodást, sem személyes becsületem, sem a nemzet által reám ruházott állás, tűrnöm nem enged.

És te még tovább mégy, még a képviselőház tekintélyének is, mit, a ki hazáját szereti, támogatnia kell, mint a haza megmentésének horgonyát, — fölébe emelkedel gunyos kifejezésekben. És mindezt teszed hivatalosan, mint tábornok. Gondold meg csak, mi lenne ebből, ha én ezt a nemzetgyülésnek bemutatnám!!

Vagy azt gondolod, teheted, mert vannak érdemeid, mert egy hadsereg élén állsz. Ám hiszen fordítsd hazád ellen, ha lelkiismereted megengedi, — de gondold meg a következéseket komolyan, s ne feledd, hogy azon hadsereg nem a tied, hanem a nemzeté, s hogy a nemzet e seregét a kormány adta kezeidbe, s az fogja tőled számon is kérni.

Én istenem, én istenem! Mit vétett a szegény magyar, hogy legjobb fiai annyira rabjai saját szenvedélyeiknek!?

Barátom! ezeket nem a kormányzó irja, hanem régi barátod, ki tőled a haza kedveért sokat eltűr, de egyet ép a haza érdekében nem tűrhet el, azt: hogy anarchiát csinálj és zavart idézz elő a sokat hányatott hazában.

Egy előbbi leveledben azt irod: Pétervároadon csak az lehet várparancsnok, a ki neked tetszik. Megbocsáss, Kossuth Lajos Perczel ur tanácsát és véleményét szivesen fogadja, s ha jó, követi; de a tábornok parancsolni a kormánynak nem fog.

A régi barátság tiszta ösztönéből irom ezt neked, édes Móriczom s istenre kérlek, ne hagyd magad elragadtatni a szenvedély által.

Látod édes barátom, ezen szenvedély a hazának végetlen károkat okoz, győzelmeid sikerét pedig ephemerré teszi.

Mi a jó tiszteknek szükségében vagyunk, s a kik jók, a haza érdekében meg kell becsülnünk. És a te seregedet legjobb tisztjeink: Gál, Földvári, Forget őrnagyok elhagyák, mert illyen bánásmódot: „Takarodjon ön, halb rechts, marsch" — becsületérző ember nem tűrhet.

Száz panasz érkezik egymás után sereged indisciplinája iránt. Panasz érkezik az iránt, hogy nagyítod bulletinjeidet; 1000 halottról beszélsz a római sánczokban, a hol 50 halott volt; Bácsot, Bánátot elfoglalva mondod, holott a Bánátban jóformán még maradandó eredmény nincs, Bácsban pedig, a mint kivontad erődet, a római sánczok ismét a rácz birtokában, s a Csajkáskerülettel a rácz lázadás fészke még épségben van. Kovilról győzelmet adtál tudtomra, holott Ujvidékre kelle visszavonulnod, s a Csajkáskerületet Tittel bevétele nélkül elhagyva, magad irod, hogy Knicsanin több ezer daliáival küzd ellened.

Én tégedet Bács meghódítására küldöttelek, s e végre bizék is bajnok vezérleted mellett elegendő sereget kezeidre. A Bánátbai átmenetelre csak Tittel meghódítása után utasítottalak. Te ezt, s vele Bácsot ephemer állapotban hagyád, — magad lelkednek több és több eredményre sovárgó ösztönét követve, átmentél a Bánátba, és — Bács Jellachich kényének van kitéve, — ki Baját összelöveté, a Dunán mindenét Eszékre szállíttatá bántatlanul, mert Bácsból, Bácsnak

Digitized by Google

meghóditása előtt kivontad erődet, s mikor én — ki az ország összes viszonyait kell, hogy szem előtt tartva intézkedjem, — a Dunát ajánlva figyelmedbe Ujvidékre irtam: te mára Tiszán túl valál.

És most nyiltan megmondom, Barátom! Nem nagy, és igy csak egy czélnak, Bács meghóditásának elérésére szánt seregedet szertedarabolva, a legjobb törzstiszteket szenvedélyes bánásmód által elkedvelenítve, indisplinált, desorganisált seregeddel s nem a destinált téren, hanem a Bánátban állva — megjósolom neked, hogy a mint nem lázadó ráczokkal, hanem rendes austriai seregekkel találkozandik legderekabb törzstiszteitől elvált sereged — félek, elveszted a csatát, mert szenvedélyes vitézséged sokat pótol, de nem mindent barátom! nem a rendetlenséget, nem a rendes dispositiók, sőt még a parola kiadás hiányát is. Magad látod, hogy Ó-Becséről csak amugy tovább állott seregeid egy része, nem levén rend, nem disciplina, miért? mert te válogatlan szenvedélyes kitöréssel szidod a nemzetgyülést, a kormányt, a többi hadsereget; zsarnoki módon bánsz tiszteiddel, a nélkül, hogy a rendek alapjára fektednéd authoritásodat seseregednél.

Én előre látom, hogy a Bánátban lévén, s az operatiók egysége végett Bemnek a főparancsnokságot átadni szükséges levén, — előre látom, hogy te ezt nem tűrended, mert semmi parancsot nem türsz, senki hatóságát nem akarod respectálni: — hogy leszen zavar, lesz surlódás, és a helyett, hogy a Bánátban közös erővel Puchnert semmivé téve, a 3 combinált seregből mihamarabb vagy 10,000 embert a főellenség ellen disponálhassak, ti ott epanpilliroztatva erőtöket, egy-egy helységet elfoglalva, maradandó eredmény nélkül és egész combinált rendszerem a haza megmentésére füstbe megy, mert minden ember kormányzó akar lenni, — engedelmeskedni ritka ember tud és akar.

Nekem bizony, barátom! a kormányzás nem kegyelem, nem szerencse; inkább ma, mint holnap lépek vissza a magán életbe, — ha gondolod, hogy te mented meg a hazát mint kormányzó, jobban mint én, — jerr add elő a nemzetgyülésnek politicádat, s ha helyesli, légy kormányzó; de mig én vagyok az, a dolgoknak akkint kell menni, amint én látom jónak, mert felelős én vagyok a nemzetnek; vagy a ki jobban tudja, lépjen helyembe, de nem önfelvetési elbizakodottsággal, hanem a nemzetnek akaratából; különben ha máskint akar föllépni, csinálhat zavart, elveszetheti a nemzetet belső viszálkodás által, — de előbb maga elvész, arra esküszöm! . . . .

Én tudom édes Móriczom, hogy te ezen hangot nem szereted; tudom, hogy felforr ellene büszkeséged, de én mint barátod irok (te sokat irtál nekem nem illy hangon még!) és egyre kérlek: ha ezt meg olvastad, aludj egyet reá, aztán felelj, — de felelj, mert nekem, mig kormányzó vagyok, tudnom kell, hányadán vagyok azokkal, kiknek hűségére biztam a nemzet seregeit. Törzstiszteid tömérdek panaszai irányában légy szives engem barátságosan felvilágositani, hogy elintézhessem békével. Lovasságot kértél, akartam küldeni, de ezt monják: lövessem főbe, küldjem a bizonyos halálba: elmennek, — de hozzád nem; inkább minden tiszt resignál; — igy vagy 15 törzstiszt inkább haditörvényszék elébe áll, cassiroztatja magát, s hozzád még sem megy. Ez szomoru, nagyon szomoru. És oda lent huzódnak a dolgok apró falufoglalásokkal, maradandó eredmény nélkül, és ide fent e miatt zsibbasztva vagyunk, és te nekem gorombaságokat irsz, miket én szolgámnak nem mondanék, — mert vannak a civilisatiónak törvényei, miket szolgája iránt is megtart a művelt ember. — Én pedig az ország kormányzója vagyok, szolgája senkinek, csak a nemzetnek.

És most, mint barát baráthoz szólva, mint hazafi hazafihoz beszélve zárom be levelemet. Isten adja, hogy ura légy szenvedelmednek s fogadd olly tiszta ér-

Digitized by Google

zéssel baráti jobbomat, mint én ezt neked nyujtom. Veled, ha tetszik, a hazaért: — ha kell, ellened is, a hazaért. Bemutassam-e leveledet a képviselőháznak? Hű barátod, Kossuth Lajos.

Mit e két hó folytában nyert, egy részben legalább elveszté juniusban Perczel. Jun. 4-kén titeli táborából a római sánczokba vonult; 20-án Perlasznál vesztett s a Bégán átvonulni kényteték. Öt nap mulva (25-én) Ó-Becsénél annyira megveretett, hogy a Tiszán át visszamenni kényteték. S ekkép a Bácskaság ismét elveszett.

Látván Kossuth, hogy csata csata után vész el, Vokovicsot, Perczel barátját, azon megbizással küldé a táborba, hogy tőle a parancsnokságot minden áron vegye át.

De Vukovics a dolgot nem tudá titokban vinni s a hiu, heves és büszke Perczel ezáltal sértve érezvén magát, következő levelet külde Kossuthnak és Görgeinek egyszerre:

„Verbász, Junius 12. 1849.

Az ármány személyem és kis hadam irányában a nemzet veszélyeztetésével mindinkább gonoszbul játszik.

Három század vadász és egy szegedi zászlóalj alakult Szegeden; és ez a helyett, hogy kis hadamhoz csatoltatnék, rendeleteim vakmerő kijátszásával Görgei parancsára ép a vész perczeiben felindittaték.

Görgei tudtom nélkül Vécseinek rendeleteket küld Arad iránti parlamentirozásokra, jóllehet az aradi és temesvári erő is parancsnokságom alá van adva.

Emissariusok jőnek le a felső táborból, saját ellenem lázitni törekvők. Minden, ki lutheranus — szégyen, gyalázat! — ellenségesen fenekedik ellenem!

Az ellenség pedig roppant erejével Ujvidéket körülkerité, sőt mint parasztok jelentik, a rácz lakosság árulása miatt már el is foglalá.

Pétervárad a legnagyobb veszélyben. A sok várparancsnoki változás alkalmat ada bizalmatlankodásra, árulásra. S midőn Perczel Miklós lőn általam várparancsnokságra vezérelve, — a kormány őt megsértve, négy hét után helyébe mást küldött. És tekintélyemet, melly itt és e vidéken többet hatott mint a fegyver, — aláástátok.

Ha e napokban nem sikerül egyesitett erőmmel az ellenséget megverni: Pétervárad, Bács és Bánát — veszve van.

Nem elégedtetek meg azzal, mit 8 héten át csekély erőmmel végbevittem; nem, hogy 8 nagy csatát nyertem, 13 lobogót, 37 ágyut, egy gőzhajót elfoglaltam — másikat megrontám; — nem, hogy vagy 12 erősen elsánczolt helyeket rohammal bevettem; hogy Bács-Bánátot visszaszerzém; a ráczokat megzaboláztam, de mégis emberiséget párositva a szigorral: — hanem bántalmakkal illettek, szemrehányásokat tesztek, alattomosan a parancsnokságot kezeimből ki akarván csikarni; egész időn át egy ujonczot sem küldtetek, de még gyutacsot és lőanyagot sem kaphatok hat-hét hét óta, s hogyha nem foglaltam, vagy Páncsován át nem vásároltattam volna, tehát e miatt is rég felsülök. Nem elégedtetek meg Bem tábornok elriasztásával, nem azzal, hogy Jellachich már több 4 hétnél lefelé huzódva megsemmisitni készül: noha én mindkettőtöknek hivatalosan megirám, mikint ő okvetlenül a titeli positióból fog és foghat felfelé, részint Pétervárad s Ujvidék oldalróli keritésére, részint Temesvár és Arad felmentésére működni. S mindezek ellenére egy katonát sem küldtetek, hanem őt-Puchnerrel együtt egyesülten nyakamra nyomulni hagytátok. Sőt utoljára na-

Digitized by Google

ponkint uj meg uj, gonosznál gonoszabb, éretlennél éretlenebb s egymással ellenkező intézkedésekkel, csapataimnak más vezérlet alá, nem nyiltan, de csempészve való adatása kisérletével, 12,000 emberrel Bács-Bánátból fölfelé vezettetése elrendelésével, — holott a Temesvárt s Aradot cernirozó seregeken kivül, Bemnek, nagyrészt ujonczokból álló hadait is értve, 11,000 emberből álló rendes hadat sem tudok összeállitani, miután hadam nagy része mozgó és szabad, vagy a kormány által a Közlönyben hivatalosan rablásra engedményezett csapat, midőn rendes hadaim táborozásom kezdete óta mai napig soha nem állottak 5—6000 főnél fölebb.

Nem kivánom, hogy ezen már harmadizben ellenem elkövetett istentelen bánásmódért — Isten büntessen meg. Muraközi táborozásom alatt is a móri csata körül való gaz bánásmódért az Isten benneteket gyalázatos futásra s egymás iránti árulásra kárhoztatott. Isten nekem engedé a dicsőséget, hogy Pest és Debreczen közt vert hadammal lassan vonulva 16,000 embernyi hadat gyüjthessek és fegyverezhessek föl, — mire alig 5 napi szünet után ismét támadólag áttörve a Tiszán, Szakolczánál, Czeglédnél az ellenséget megverve, benneteket és vele a nemzetet megmentettem.

Ti ellenem, ismét a hatalmat féltve és ezt hazánknál jobban szeretve, ismét ellenem szövetkeztetek. A parancsnokságróli lemondásra kényszerítettetek alattomos rendeleteitekkel. Isten ujra megvert, s a kápolnai ütközet után, ha Windischgrätz eszét használja, Oláhországban kerestek menedéket.

Bács-bánáti táborozásom szerencsés kezdete ujra üdvöt hozott a hazára; mert diadalmaim mindenütt diadalmakat nemzének. És most harmadizben áll elő ismét a hálátlanság játéka. Isten ne büntessen meg benneteket, mert e büntetésben a nemzet és haza lakolna!

Én az összes nemzet előtt foglak benneteket feleletre vonni érte, — hahogy Pétervár, Bács, Bánát elveszne, Isten és ember előtt tevén panaszt ármánykodástok ellen; mert én és sergeim e napokban ismét életünk áldozásával kisértendjük meg a felmentést. Perczel Mór, tábornok."

S ezután az alsó sereg parancsnokságát letette.

De nyugodni nem tudott, elindult s mintegy 12,000 emberből álló uj serget toborzott magának.

Beütvén ezenben az orosz-osztrák sergek, Kossuth ezenkivül még 12,000 embert rendelt keze alá, kikkel az Abonytól Szolnokig terjedő vonalt kellende megvédnie. Kivüle még parancsnoka volt a seregnek Visocky.

Visocky s Perczel tábora azonban Czegléden concentrálván erejét, utját le Hatvan, s a zsámboki vesztett csata után Szeged felé vette. Próbálták ugyan a közlekedést saját s Görgei serege közt helyreállítni, de az, nagy részben Görgei makacssága miatt, nem sikerült. Turánál ugyanis megveretvén, bár veszteségök nem volt tetemes, kénytettek Nagy-Kátára visszavonulni.

A Haynau vezénylete alatti orosz és osztrák sergek azonban, Pesten kevéssé kinyugodván, lefelé indultak részint a kormányt székhelyéből háboritandók, részint a déli sereggel egyesülendők, melly emlitett csatavesztései következtében Titelen alól concentrálá magát.

Haynau seregéből tehát egy csapat Kunszentmiklós, a másik Baja,

Digitized by Google

a harmadik pedig Zombor es Zenta felé ment, csakugyan hatalmasul előfelé nyomulva a nélkül, hogy a forradalmi párt sergeivel valahol találkoztak volna.

Maga a fővezér orosz és osztrák katonáival (julius 23. és 24-kén) Kecskemétig ment, mig tábornok Benedek elősietett s Czibakházánál a Tiszáni átmenetelt fedezni akarta.

Ez előnyomulása az orosz-osztrák seregeknek, a felosztás, a manoevrirozás, mellyel a Tiszáni átmenetet megkisérték, hadjáratukban a fénypont. Mind a strategiai terv, mind annak villámsebes és pontos kivitele, az élén állókat a leghiresb tábornokok sorába emelik. Ez átmenetnél Napoleonnak a Rajnáni átmeneti tervét alkalmazák. S valóban a Tisza rájok nézve épen olly fontos vala, mint Napoleonra nézve a Rajna.

Perczel és Visocky seregeiket haladék nélkül Kecskeméten át a szegedi sánczokig retiráltatták.

Perczel és sergei ezenben mentek lefelé a nélkül, hogy Haynau hadát a Tiszánál valahol feltartani tudták volna. Ő maga átlátta a concentrálás elkerülhetlenségét. De gyanitá azt is, hogy annak meglette után a fővezér nem ő leend. Pedig lelkében a hit élt, hogy a „hazát egyedül ő képes megmenteni."

Perczel nem birt hadi talentommal. Merész ember volt, használható népfölkelést megzabolázni, de rendezett sereg ellen nem tudott csatát küzdeni. Azonban ő ezt nem hivé, mert magát a puszta jó akaratot talentomak tartá.

Rá izen a ministeriumra, hogy ő a legidősebbik tábornok. Görgeit, a nálánál két nappal fiatalabbat, maga mellett nem türi el. Dembinszkyt s Mészárost egy darabig még ugyan elszenvedendi, de ha a ministerium öt fővezérré nem nevezi ki : rá ront s felakasztatja.

S ki hinné, micsoda hatása volt ennek?

Szemere azon volt, hogy Perczelt nevezzék ki, Csányi és Aulich minden áron Görgeit akarták s határozottan kimondák, hogy Perczelt le kell hivatalából tenni, miután a kormánynak illy affrontot türnie nem szabad.

Ez csakugyan keresztül is ment s ekkép midőn pár nap mulva Perczel Szegedre jött, Aulich hadügyminister tudatá vele, hogy többé nem tábornok, hanem sergeit Visockynak adja át.

S valóban Perczel — nem kis küzdelem után sikerülvén hiuságát egyözni — következő napiparancscsal letette a vezéri botot :

„Napiparancs. A mult hónap végén rendkivüli veszélyekbe sodort hazánknak megmentésére nem késtem segédkezeimet a kormánynak legelső felhivására oda ajánlani, és felvevém a bántalmakat, mellyeket csak pár nappal előbb is diadalmas hadjárat után kellett szenvednem.

És most, miután egy pár nap alatt egy nevezetes haderőt gyüjték és szerkeszték össze, miután a tökéletes bomlásnak indult közigazgatás számára több héti időt szerzék rendezésre, ugyanazon helyen, honnét kiindulva a hazának dicsőséget és végtelen hasznot szerzék, és ugyanazon sereg szomszédságában, melly

Digitized by Google

ezen dicsőségnek részese, a következő ministeri parancs által a parancsnokság tőlem elvétetik. A ministeri rendelet igy szól:

„„Szeged, julius 30-án. Folyó évi julius hó 29-én tartott ministeri tanács határozatánál fogva tábornok úr az eddig parancsa alá helyezett sereg parancsnokságától fölmentetvén, ezennel utasitom, hogy azt Visocky tábornok úrnak átadni mulaszthatlan hazafiui kötelességének ismerje. Hadügyminister, Aulich.““

Csak rövid ideje, hogy a Czegléden és környékén alakitott, valamint a 9-ik hadtest feletti parancsnokságot átvevém. Kevés alkalmam lehetett velök a szabadság harczaiban közremunkálni, de a kezdet mégis feljogosit hinni azt, hogy tetemes eszköz leendek a szabadságot mindenünnen környező veszélyek leküzdésében, és ezért kedves vala nekem e szolgálat közöttük, és csupán az esik most nehezemre, hogy tőlök ép a harcz perczeiben kell megválnom. Mindamellett nem akarván bajt bajjal tetézni, sem viszályt idézni elő a seregben, ez utolsó parancsommal csak búcsut mondok a hadsereg összes főtisztei s népségéhez. Perczel Mór, tábornok.“

Perczel jó hazafi lehetett, de tábornoknak fényes, eredménydús csatái daczára, gyönge volt. Ez azonban a személyes bátorságot nem zárja ki, sőt e tekintetben méltánylattal emlitendő.

Legfőbb érdeme az, hogy hevességén erőt tudott venni. Valahányszor elfordúlt a szerencse töle, megfoszták sergeitől, de ő mindig tudott magának ujakat toborzani. S mindig bámulandó resignatióval lépett le. Ez onnan van, mert rögeszméje volt, hogy az ellene szött ármányok daczára a hazát ő mentendi meg.

Különben Perczelt szerették katonái. Közibök elegyedék, velök ebédelt, vacsorált, s igen sok érdemjelt osztogatott.

Heves, indulatos, de jószivü ember vala.

Korán megjövendölte, hogy Görgei áruló lesz: de koránsem belátásból, hanem, mert személyes ellensége volt.

Kár hogy Taleyrand azon tanáról megfeledkezék: *„n'ayez pas trop de zéle.“*

Mint politicus, mint hadvezér egyaránt főelvéül vallá: „nem kell táblabiró politica.“

Vonzó külsővel birt, társalgása kellemes volt, ha szónokolt, mindenki szivesen hallgatá.

Ha a magyar forradalom élén egy Robespierre állt, ő a Danton szerepét mint politicus s a sz. domingói Toussainte-ét mint hadvezér sok sikerrel tudta volna játszani.

Törökhonba menekült.

Digitized by Google

II.

BEM

ÉS

AZ ERDÉLYI HADJÁRAT.

Venio nunc ad fortissimum virum. Mit Cornelius a hellen bajnokról, mi is elmondhatjuk a lengyel hősről, kinek müve volt Erdély visszafoglalása.

Lejárt a csodák kora s most megis csodákról akarok szólani, csodákról, millyekhez hasonlót a tündérregékben olvashatni.

Kérdezd csak meg a székely közhonvédet, megesküszik, hogy a „Bem apó" mellén látta a golyót átmenni, s ha kétkedőleg rázod fejedet: összeszid.

S valóban! Ez ember bemegy Erdélybe sereg, katona, munitio nélkül. Alig volt egy talpalatnyi föld az országban, melly szive szerint vonzódott volna hozzája, alig volt egy pár ezer ember, kit nem kelle nyilt ellennek tekinteni, s alig volt egy ember, kit kétszinüség nem bélyegzett volna: s ő visszafoglalá az országot!

Egész élete, bölcsőjétől kimeneteléig, minden tette ez embernek folytonos küzdés. Csaták korában született; mióta él, untalan csatázott; ez volt eleme, a lég, mit beszív, gondolata, melly álmait háboritá.

De kezdjük el életrajzát.

Bem József, lengyel tüzértábornok, hirnevet szerzett magának az 1831-iki lengyel forradalomban. Született 1795-ben Gallicziában Tarnowban; Krakkóban végzé iskoláit, s 1810-ben lépett a varsói katonai növeldébe. 1812-ben mint hadnagy müködött egy lovas-üteggel az Oroszország elleni hadjáratban, s később a Rapp alatti danczigi őrséghez tartozott. A Constantin nagyherzeg által alakitott seregben 1815. óta Bontemps tábornok segédtisztje volt, később a varsói tüzértanodában előadásokat tartott fegyveréről, s különösen a congreve-rakétákat hozá

Digitized by Google

be Lengyelországba. Azonban szabadelmüsége miatt csakhamar elveszté a nagyherczeg kegyét, többször elbocsáttatott, hadi törvényszék elé állittatott, hol ugyan fölmentetett, mégis azonban sok ideig börtönben tartatván, mindazon szenvedéseket ki kelle állania, mellyek a lengyelek patriotismusát olly kétségbeesett elkeseredésig emelék az oroszok ellenében. Sándor császár halála után végre az olly sokszor kért elbocsátást kinyeré s Lembergbe ment, hol irodalmi munkálatokkal foglalkozott. Midön a lengyel forradalom kitört, tüstént a lengyel sereghez sietett, mellyhez azonban csak a grochowi csata után juthatott, hol egy lovas-üteg parancsnokságát örnagyi ranggal átvevé, melly nov. 29-én a nép ügyéhez azonnal áttért. Miután a wawri és dembe wielky-i győzelmek kivivattak, a nélkül, hogy a tüzérség tüzbe került volna, ekként Bem csak az iganie-i csatában april 10-dikén, hol Pradzinsky tábornok 8000 főből álló hadtestével az egyesített Rosen és Pahlen hadtesteket (25—30,000 embert) olly szerencsésen megvert, nyert önkitüntésre alkalmat. Bem a maga ütegével s 4 ágyuval 40 orosz ágyu ellenében állott s megkezdé az ütközetet, midön még Pradzinsky csekély erejével támadni kétkedett. — Leghősiebb tettét azonban az osztrolenkai csatában máj. 26-án vivé véghez.

Miután Skrynecki tábornok ügyetlen vezénylete folytán az ellenség ellen zászlóaljanként küldött lengyel gyalogság majdnem mind szétüzetett, s azon néhány üteg, melly jelen volt, löszereit elfogyasztá s a lengyelek a Nare túlpartjára tömegesen a hidon átrohanó colonne-ok előnyomulását többé alig gátolhaták, s ezen esetben az egész lengyel sereg sirját lelte volna, ekkor érkezett Bem sebes vágtatva s ütegét puskalövésnyire az oroszoktól felállitván, 80 orosz ágyu tüzét a túlpartról, melly mind az ő ütegére volt irányozva, kiállá mindaddig, mig védelme alatt a gyalogság ismét össze nem alakult, s csak akkor huzta magát vissza, midön minden tüzérei veszve valának; — ezáltal nagy mértékben eszközlé a lengyel sereg megmentését. Személyes bátorsága azóta köztudomássá vált. Ezredessé s az összes lengyel tüzérség parancsnokává lön, s mint illyen minden haditanácsba meghivatott, mellyekben mindig támadó mozgalmak mellett szavazott. Kevesbbé szerencsés volt a Varsó elleni rohamnál, különösen sept. 5-kén, hol a tartaléktüzérség vezényletén kivül egyszersmind a varsói erősségek harmadik vonalát védte. Az ő balfogásának tulajdonítható különösen a wolai fősáncznak elhatározó vesztesége, mert, a főváros szemlehelyéről az oroszok mozgalmait figyelemmel kisérvén, támadásukat e ponton mindaddig szinleges támadásnak tartá, s tartaléktüzérségével mindaddig előnyomulni makacsul vonakodott, mig végre késő volt. Hasztalan kisérté meg szokott bravourral hibáját helyreütni, midön délután ágyuival a nevezett sáncz elé nyomúlt; azonban az többé visszavehető nem volt. Ennek daczára a seregnek olly nagy volt erélyébe, gondolkozásába s ismereteibe helyzett bizalma, hogy Varsó bevétele után Modlinban az uj fővezérválasztásnál csak 2 szavazattal volt kisebbségben Rybinsky tábornok mellett. Itt is egész a po-

Digitized by Google

rosz határ átlépteig mindig, de sikertelen, harcz mellett szavazott. Midőn a Rybinsky-hadtest Poroszországba vonult, Bem különösen szerencsétlen honfiainak Francziaországba költöztetését tervezgeté, hogy ott, mint Dambrovszky korában, belőlök legiókat alakítson. Ez azonban a porosz politikának ellenére levén, ezért Bem különféle viszályokba esett a porosz tábornokokkal, minélfogva neki ugy mint a lengyel katonáknak, kik Oroszországba visszatérni mindenkép vonakodának, nem egy megtámadást kelle elszenvednie. A Constitutionnel-be iktatott levele Rummel porosz tábornokhoz a fischaui vérjelentekről, hol több kétségbeesésből ellenálló lengyel katonák a porosz katonaság által legyilkoltattak, igen nagy hatással volt. — Ezután Párisba ment, hol a franczia kormánynál tervét folyvást valósítni törekedett. Bem mint minden megrögzött katona, az aristocratia felé hajolván, gyülölé a néppártot, mellynek a lengyelek minden szerencsétlenségét hibásan tulajdonitá s jellemének hevessége többnemü viszályokba keverék öt a Lelevel által alakított comitével Párisban, melly a lengyel ügy ellenségei által kizsákmányoltatott a végre, hogy a közvélemény a lengyelek ügyétől elidegenedjék.

Mindig éber szelleme, melly öt soha foglalkozás, soha kitüzött czél nélkül lenni nem engedé, miután a csaták ideje lejárt, a tudományok csendesebb terére vivé öt. Törekvése egy tudományos ugy mint müvészi érdekeknek szolgáló hirlap alakitására volt irányozva, melly ugyanegy időben egy életbe léptetendő polytechniai társulat organuma is leendett volna. A terv azonban nem nyert valósulást. 1833-ban Bem Portugalliába ment, tehetségeit Dom Pedro ügyének feláldozni, kivel egyszersmind szerződést kötött, melly szerint egy lengyel legio Portugallia felszabaditására lett volna felállitandó. Ezen szerződés teljesedésbe menete azonban a lengyel emigratio belső viszálykodásán s pártnézetein hajótörést szenvedett. Egyike honfiainak még pisztolyt is sütött a toborzó tábornokra, s jelentékeny sebet ejtett rajta, melly több hetekre beteg ágyhoz szegzé.

Tudományos munkálatokkal, különösen a mnemoni, ugynevezett lengyel methodus terjesztésével és javitásával, s Portugalliába, Spanyolországba, Belgiumba, Hollandiába és Francziaországba tett utazásokkal tölté el a következő éveket.

Valóban, mint tanár vagy iró könnyen megalapithatta volna lételét; de a gondolat hazája sorsára, melly öt mint minden honfiait soha nyugodni nem hagyja, az abból eredő vágy harcz és mozgalom után, s személyes szenvedélye a csata babérjai iránt sehol sem engede neki nyugpontot találni. Bem csak akkor érzi magát jól, midőn ágyuk mennydörgése zúgja öt körül. Neki a levegő nem egészséges, ha csupán közönséges alkrészeiből áll; annak salétrom- és kénnel kell megterhelve lennie.

Digitized by Google

A márcziusi mozgalmak idejében Bem Francziaországból Lembergbe érkezett. A dolgok fejlése a forradalom és csaták szellemeinek nagy és veritékes munkát igért.

Oct. 14-én 1848-ban a bécsi nemzetőrség főparancsnokságánál jelenté magát. Valljon már akkor a magyarok hivására történt-e ez, még nincs bebizonyitva, bárha későbbi magyar útlevél által eszközlött szökése azt tanusítni látszik.

Az ideiglenes főparancsnok még aznap nyomtatott falragaszban következő szavakkal mutatá öt be Bécs lakosságának :

„Bécs város s a körület nemzetőrségének főparancsnoka a nemzetőrökkel és mozgó csapatokkal valamint az egész közönséggel azon örvendetes hirt tudatja, miszerint a hirnevéről ismeretes Bem tábornok a strategiai ügyek vezetésében segélyül oldala mellett álland."

Bécs lakossága váltig kérdezé : „Ki az a Bem?" Csak honfiai ismerék öt, s azonfölül azon kevesek, kik a lengyel forradalom vezéreit különös emlékezetben tarták.

Oct. 20-kán minden utczaszögleten falragasz volt látható, félkörben Bem József nevét előtüntető, mellyen elmondatott a bécsieknek, hogy melly csatákban tünteté ki magát Bem, s hol kapta hazája szabadságaért azon számos sebeket, mellyek testét fedik.

Elismert tény, hogy csak Bem közbejöttével hozatott be Bécs védelmi rendszabályaiba tulajdonképi rend. Sem Messenhauser, annál kevesbbé Fenneberg nem birt strategiai tapasztalás által öregbitett miveltséggel. Bem az összes vonalok és árkok védelmi állapotba helyezését magára vállalá. A lövegeknek kijelölé helyöket, s a mozgó nemzetőrség táborát a Belvedere-ben ütteté fel, hol maga is lakott s a legmagasabb kúpot szemlepontul használá.

Tökéletesen illenek reá azon szavak, mellyeket Göthe Mephistója tanitványának mondott : „Mindenekelőtt rendet hozzatok nekem a dologba," s egy város védelme müvészetében Messenhauser s Fenneberg egyaránt tanitványok valának.

Már oct. 18-kán, a lipcsei csata év napján, hirdetheté Messenhauser egyik falragaszában : „Tegnap vevé a főparancsnok Bem tábornoknak első tudósitását. Minden vonalok és külkapuk a mozgó csapatok által el vannak foglalva. E nap folytán a tartaléksereg alakitása a táborban erélyesen foganatba vétetik." Oct. 19-kén korán reggel megvizsgálá Bem a külsánczokat, s délben Messenhauserrel együtt szemlét tarta a mozgó csapatok felett. Bem tevékenysége kiráradhatlan volt; a legmegfeszitettebb éji munka után alig engede magának háromórai nyugidöt, s a mozgó nemzetőrökben a bátorság szellemét azáltal ébreszté, hogy maga is harczba elegyedett.

Ha, mi figyelmét ugy sem kerülheté ki, a küzderök csekély számára emlékezteték, ezzel felelt : Csak akarjunk erösek lenni, s mi erösek is vagyunk!" Az utolsó napokban nyilt sebeit, mellyeket évek óta ren-

Digitized by Google

desen naponként kétszer kelle beköttetnie, egészen elhanyagolá, mert minden kötözés egyegy óráját vette volna igénybe.

Bem csak kétszer szólt a bécsi néphez, egyszer, midőn Messenhauserrel együtt egy teljhatalmat irt alá s oct. 16-kán a falakra ragasztatott, mellyben Wittenberg kapitánynak mint a Karolina városnegyedi nemzetőrség parancsnokának a német házbani toborzás folytatása meghagyatik.

Másodszor oct. 20-dikán a bécsi nemzetőrséghez intézett következő falragaszban: „Az utolsó ministerium reactionarius tervei a monarchia fővárosában szabadságharczot idéztek elő. Mint a lembergi nemzetőrség tagjának, szilárd akaratom, a birodalom alkotmányát és a magas birodalmi gyülés határozatait minden erővel támogatni. Nagy örömmel fogadám tehát el azon megbizást, miszerint a nemzetőrséget, ha csakugyan szükséges, a csatába vezessem. Első lépésem vala e diszteljes missióban akként intézkedni, hogy a családatyák idejök és életök lehetőleg megkimélve legyen. A nemzetőrségnek állandó- és mozgóra felosztása kitüzött czélomnak legjobban látszik megfelelni. A családatyák az állandó nemzetőrséghez tartozván, csak a város nyugalmának fentartásáról gondoskodandnak, az ifjabb és nőtelen nemzetőrök mint mozgók a külső szolgálatot viendik a magas birodalmi gyülés ellen fellázadt seregek leküzdésére. Mint katona szivesen állok ez utolsók élére. Felszólitom tehát mind azokat, kik a mozgó nemzetőrségben szolgálni akarnak, hogy magokat főhadiszállásomon a felső Belvedereben szolgálatuk mielőbbi elkezdése végett haladéktalanul jelentsék."

A falragasz végén álló jelentés igen keményen s joggal rovatott meg.

„Hogy tisztté lehessen valaki, csapatot kell gyüjtenie; még pedig: hadnagynak 50, kapitánynak 100, őrnagynak 250, alezredesnek 450 embert kell összeszednie."

Ennek folytán csak azok lehettek tisztekké, kik mindent mozgásba hozának, hogy maguk köré minél több egyéneket gyüjtsenek.

A mozgó nemzetőrség tüzérsége 10 közönséges és 1 vetágyuütegből állt.

A Bem által kinevezett ezredes Zelowicki, sokak bizonysága szerint, sem elégséges ismeretekkel sem annyi belátással nem birt, menynyit állása igényelt. — Az éles látásu s figyelmes tábornok előtt e körülmény nem lehete ismeretlen; de valószinüleg más tiszt nem volt rendelkezésére. Azon egyetlen, ki szelleme s dús tapasztalásánál fogva ez állásnak megfelelhetett volna, a birodalmi gyülés teremében ült, Scobnicki, Bemnek a lengyel-franczia és az 1831-ki lengyel hadseregben fegyveres bajtársa.

Bem intézkedése szerint két, kiséretéhez tartozó lengyel által a lengyel legio is megalakittatott. Allt ez 60 dzsidásból, kiknek zászlócskáikon a lengyel nemzeti szin diszlett. E csapat, mellynek az elkerülhetlenül szükséges lovasságot kellett képeznie, miután legtöbben közü-

Digitized by Google

lök csak lengyelül tudtak, s Bécs utczáit alig ismerék, nem a leghasználhatóbbnak mutatta magát. A legio jóformán csak arra szolgált, hogy a phantasticus csoportozatok és jelenetek ingerét még nevelje, mellyekben Bécs utczái akkoron ugy is olly gazdagok valának. Az elhatározó pillanatban azonban e csapat a legvakmerőbb bátorságot fejté ki.

Miután a tábornok organisationalis terve életbe lépett, a csata- és harczszokta férfiunak a csapa védelem kissé unalmassá lehetett. Kirohanásokat intézett, mellyekben rendkivüli merészséget fejtett ki.

Különben Bem a küzderőkkel soha sem volt tisztában, mi leginkább Messenhausernek volt hibája, ki folyvást álszámokkal működött.

A mozgó nemzetőrsereg, ezen sokszor 10—15,000, sőt 20,000-re is becsült test, soha 3800 embernél erősebb nem volt, kikből gyakran még 400 egyén hiányzott is.

Messenhauser, kit Bem gyakran figyelmeztetett, hogy a küzderőket számszerint pontosan kell ismerni, válaszolá: „Tábornok! én ismerem a bécsieket. Az elhatározó pillanatban 200,000 fegyveres ember áll készen s mit akar ön többet?“

Különös becset helyzett Bem a lovasságban, miután mindig kiütésekre czélzott. Ez okozá, hogy a nemzetőrség egy lovaskapitányát s annak segédjét a Belvederebe a haditanácsba hivá, mellyben ő elnökölt s a küzderőket számszerint összejegyzé. Kérdé a kapitányt: „Milly erős a nemzetőrségi lovasság?“ — „400 nemzetőr van!“ — „Ah bravo! s mindnyája tüzbe való!“ — „Tüzbe? O nem!“ — „Ah! ah! tehát csupán diszre!“ — A kapitány viszonza: „Nem csupán diszre, hanem szolgálatra is; mi azonban polgárok vagyunk, s házunkat, vagyonunkat megőrizzük. Csatapiacz nem a mi helyünk.“

Illy nyilatkozatok, valamit saját csaták- s ostromokban edzett szelleme csakhamar meggyőzék, hogy Bécset tartani lehetlen.

Azonban úgy látszott, Bécs esését a lehetségig késleltetni akará, hogy a magyaroknak a felfegyverzésre s hadsereg alakitására időt nyerjen. Annál nevezetesebb marad azonban, hogy bármilly pártú, legelkeseredettebb ellenségeinek is vallomása szerint, a legnagyobb halálmegvetéssel, hallatlan merészséggel tevé ki magát a legszembetünőbb veszélyeknek.

Oct. 23-kán a főszemlepontról jelenték, miszerint a szent Márkvonal hosszában csatárlánczi ütközés vétetett észre. Azon élénk felkiáltással: „Most talán lehetséges Bécsért valamit tenni, a magyarok jönek,“ — tüstént kirohanást rendezett s arra tüstént tervet készitett. E kitörés, miután a magyarok jöttének hire nem valósult, elmaradt.

Az oct. 23-áról 24-re forduló éjszakán 11 órakor Bem a Schwarczenberg-kerti táborból egy 200 emberből álló századot hivott fel, hogy azzal és saját tábora legnagyobb részével és 8 ágyuval a nussdorfi vonalnál támadást kisértsen.

A térparancsnokság vonakodott a kivánt századot kiállitani, miután a nemzetőrségi főparancsnokságnak nem volt ez iránti parancsa, s a

Digitized by Google

föhadiszállás védelmére rendelt táborkari örök sem tétethettek mozgókká. Azonfölül ekkorig csak a védelem elve volt megállapitva. Bem tüstént segédjei egyikét a föparancsnoksághoz küldé az ez iránti parancs kiszerzése végett. A föparancsnokság nem volt jelen; ennélfogva a táborkari örök önkéntes részvételre szólittattak fel, mire 50 közülök éjfélkor a mozgó nemzetőrökhöz csatlakozott.

1½ órakor kellendett a kirohanásnak megtörténni, mellynek czélja különösen a cs. kir. katonaság által Nussdorfnál ütött híd lerombolása volt.

Többoldalu aggodalmas előterjesztésekre, mellyek a föparancsnokhoz intéztettek, ez parancsot adott, miszerint a tüzelés csak a cs. kir. sereg támadásának visszaverésére tartassék fen, kirohanás pedig semmi esetre se történjék.

A nemzetőrség ezalatt két részre szakadt, mellyek egyike a kirohanás mellett, másika ellene volt, miglen Bem a tisztekhez kiáltott: „Uraim! mi ki fogunk vonulni!"

Egy mozgó nemzetőr jelenti, miszerint két tiszt a nemzetőröket a kitörésről le igyekszik beszélni, s a Bem mellett létező két tisztben, kik Messenhauser parancsát hozák, tüstént megismeré embereit. Bem ezeket s egy tüzmestert, ki a sáncznál a tüzelés ellen izgatott, azonnal befogatta s haditörvényszék elé állittatta.

Mindezen akadályok daczára Bem, kinek szivjósága ép olly nagy mint vakmerősége és hidegvérüsége, nem tartóztatá magát vissza, s a torlaszok eltakaritását elrendezé, hogy az ágyukat a vonalok elé hordathassa.

Az ágyuk folyvásti dörgései végre az állandó községtanácsnak, melly a szándékba vett kiütésről értesitve volt, alkalmul szolgált, néhány tagot a tábornokhoz küldeni, e vállalatról öt lebeszélendők. Bem laconice felelé: „Itt én vezénylek s én tenni fogom azt, mi szükséges leend."

Azalatt reggel lön, egyszersmind pedig megérkezett Messenhauser irott parancsa, hogy a kiütés elmaradjon. Bem kedélyállapota- s küzdvágyából azonban következtethetni, hogy inkább a kelő napnak, melly a kitörést többé nem fedezte volna, mint e parancsnak engedett.

Oct. 24-kén Bem állitólag a katonai szállitóházban a lengyel ezredi katonákat átlépésre birni igyekezett.

E tényekért mi ép olly kevessé kezeskedhetünk, mint azon állitásért, hogy két nemzetőrt a homokpusztán agyonlövetett, kiknek egyike fertőztetési, másika egy tiszt ellen elkövetett merénylet bünének részese lön.

Csak olly személyek, kik a tábornok körül szüntelen időztek, bizonyithatnák be e tényeket. Katonai vasszigoránál s férfias hidegségénél fogva, melly különben a bécsiek közt neki nem sok barátot szerzett, illy rövid eljárás nem épen valószinütlen: föltéve tudniillik, hogy a bünténeyk valóban bebizonyultak

Digitized by Google

Mig a nussdorfi vonalnál szándékolt kitörés elmaradt, addig oct. 25-kén Bem ösztönzésére és vezetése alatt egy kiütés csakugyan létesült, melly sok emberéletbe került. A tábornok nemcsak magát, hanem a mozgó nemzetőrsereget is vakmerőségével a legnagyobb veszélybe dönté. Közel 2000 mozgó nemzetört s 30 lengyel legiobeli lovast szedett össze s kérdezé: „El vagytok szánva életeteket feláldozni s a legrettenetesebb tüzben elhalni?“ — Midőn sokakat észrevön, kik félelmesek- s kétségeseknek tetszének, visszaküldé ezeket gyülhelyére s körülbelül 1500 emberrel s 5 löveggel vonult ki.

Bem személyisége s föllépése a táborban, sokszor bebizonyitott bátorsága daczára, nem birt teljes bizalmat nyerni. Olly táborkarral vevé magát körül, melly többnyire lengyelekből állt, s már ez is nagy megütközést szült; sőt még azon gyanú is emelkedett, hogy egy kémet vagy közbenjárót küldött Windischgrätz herczeghez. Sem jelleme, sem lefolyt élete, sem későbbi viselete, sem azon czélok, mellyek Bemet Bécsbe vivék, nem igazolják azon vádat, mintha clárulhatta volna a pártot, mellyhez egyszer szegődött. Igen valószinü azonban, hogy a követnek, kit elküldött, Kossuthhoz adott megbizást.

Ha csak minden jelek nem csalnak, ugy Bem, miként már emlitők, a magyarok által küldetett Bécsbe, hol tán az ostromot addig kellendett kitartani, mig a magyarok sereggyüjtésre időt nyerendnek. Bemet a bécsiek gyanús, a táborhidnál elfogott követje miatt haditörvényszék elébe állitani szándékozának, mi már a lengyel legio lehető fellázadása tekintetéből elmaradt.

Fenneberg, ki a tábornok árulását Bem saját levele által bebizonyitani igéré, egyszersmind két tisztet kivánt melléje adatni, azon parancscsal, hogy őt, ha valamelly tett által gyanussá válnék, tüstént lelőjék. Azonban mit kelljen mindezen beszédekről tartani, most már világos.

Oct. 26-án kifejtett tevékenységről saját tudósitása a nemzetőrségi főparancsnoksághoz a legjobb tanuságot teszi. Oct. 26-án 9 óra felé a cs. kir. katonaság egy időben az Augarten, Prater, Ferencz- és Sophiahidak felől támadott, később Erdberg és Nussdorf felől. Tüzelése szerfelett heves volt.

A Duna hidja s a máriafürdő épülete lángban állának s veres füstfelhőket hajtának az égre. Ágyu- s puskalövések dörgének, s folyton folyva szünet nélkül reszketteték a levegőt. A Praterben sötétség lőn.

Bem be akará venni az ottani kéjlakot, hol, miként jelentés történt, három század a Nassau ezredből volt felállitva. E csapatnak elfogása által remélé ő a bécsiek lehangolt szellemét ismét fölserkenteni.

Midőn az elősereg, Bem segédtisztjétől vezényeltetve, néhány száz lépésnyire közeledett, a megrohanásról már eleve értesitett csapat pelotontüzzel fogadá, mi nagy zavart idézett elő a csata-szokatlan mozgó nemzetőrök közt, annyira, hogy nagyobbrészt fegyvereiket elveték s vad futásnak eredtek a Prateren végig. Lengyel dzsidások, nemzet- és

Digitized by Google

mozgóőrök, legionisták, mindenki szaladásban keresé menekülését. Csak maga a tábornok, kinek lova alatta ellövetett, segédjével s két táborkari tiszttel s a stiriai szabadcsapattal állt meg a csatapiaczon. Minden oldalról halottak fedék a tért; az elhányt fegyvereket a cs. tüzérek szedék fel, s az ágyukra rakván a Prateren át visszavivék. A tábornok a legdühösebb haraggal vágott egy kapitány után, kinek századja szétfutott. Különös, hogy e rohanásra iramlott csapat kapitánya „Furcht"nak (Félelemnek) neveztetett. Bem itt a nemzetőrök bátorsága felett átalában kétségbeesett, s haladék nélkül Messenhauserhez ment, hogy vele a népvédsereg, különösen mozgó nemzetőrsereg átalakitása iránt értekezzék.

Természetes volt ugyan, hogy ezen viszonyok közt, miként azok alakultak, Bem kivánata a bécsiek által élénken viszonoztatott. A támadás eredménye lön, hogy a cs. csapatok az Augartent, éjszaki pályaudvart és a gőzmalmot elfoglalák.

Bécs könnyen lángok martaléka lehetett volna, ha a szél csak féligmeddig nem kedvező. A sophiahíd nagy része leromboltatott. A tüz az egész éjen át reggelig tartott. Éjfél felé Bem a tüz szinhelyére vágtatott, s maga rendezé az oltást s nemzetőröket rendelt mellé.

Midőn figyelmezteték, hogy a gőzmalom katonasággal van megrakva, s hogy a hidon áthatni lehetetlen, azt felelé: „Ők nem fognak reánk löni." S nem is várva, a mig a nemzetőrök felfegyverkezének, segédjével gyugodtan és hidegen balagott át a hidon. Az elfáradt nemzetőröknek, kik őt a tüz szinhelyére követék, kenyeret és bort osztatott. Ő maga nem távozott, mig a tüz eloltva nem volt.

October 27-ke csendesen s october 28-kára tett elökészületekben folyt le, melly az ostromlók által tulajdonképi csatanapnak kitüzetett. A csillagtorlasz a Vadászsor végén, mellyet előbb emlitők, october 28-dikán a császári katonaság által elfoglaltatott.

Tagadhatlanul Bem nagy hibája volt, hogy a csillagtorlaszt állva hagyá, s akként le nem romboltatá, hogy a cs. katonaságnak az előnyomulásban tetemes kárul szolgált volna.

Háromszor figyelmezteté őt segédje, hogy ez az ellenségnek tüzérsége számára a legbiztosabb védpontul szolgáland; semmire sem hallgatott, sőt még botját is emelé segédje ellen, midőn a következéseket elébe rajzolá.

28-kán délelőtt 11½ órakor a cs. katonaság rettenetes tüzelést kezdett. Az ablakok a torlasz előtt és hátul a democraticus szabadcsapat védemberei s egyéb századok által voltak elfoglalva. Ezeknek valamint az egész tüzérségnek a torlasz mögött legszigorúbb parancsuk volt, a tüzelést mindaddig nem viszonozni, mig a katonaság rohamban a torlasz elé nem nyomuland.

Már két óráig dörögtek az ellenséges ágyuk, szünetlen szakadtak le a granát- és kartácsgolyók, már lángban égtek a Vadászsor mindkét

Digitized by Google

szögletházai, midön a cs. katonaság erös rohamcsapatokban nyomult elő a torlasz felé.

A védelmet vezénylő segédtiszt egy jelére egy üteg egyszerre elsüttetett, s rettenetes kartácseső, valamint szakadatlan tüzelés az ablakokból kényszeriték a katonaságot nagy veszteséggel visszavonulni.

Többször megkisérték a rohamot, de az mindig visszaveretett.

Most a cs. katonaság ágyuit annyira kezdé a torlasz ellen intézni, hogy három ágyut a csillagutczába kelle bevontatni, nehogy leszereltessenek.

Bem hös lelke, ki épen akkor a neubrücki torlasztól visszsafordult, ismét fölelevenité a viaskodók hanyatló bátorságát a csillagtorlasznál. Szakadatlan lövetett a többi ágyukból, midön már a vadászok jól irányzott lövései által a mozgó nemzetőri tüzérek legtöbbjei elestek.

Végre általánosan kiálták, hogy a templom mögött gyülő legénységet kell a torlasz védelmére előhivni. Bem segédtisztje elővezeté e csapatot, s most gyilkos puskatüzelés kezdődött, melly a cs. katonaságnak sok veszteséget szerzett.

Ismételt roham után, miután az ugyanegykor megtámadott Landstrasse már két órával előbb magát megadá, végre a Czernin-utczában megjelent a cs. katonaság a torlaszvédők háta mögött.

Most maga Bem hátrálást parancsolt. Kocsiját, melly a Csillagutczában állt, sorsára hagyá. Lóra ült s a meglehetös rendben hátráló nemzetöröket bevezeté. A Ferdinand-hidnál Messenhauser fogadá.

Bemet e napon két golyó találá: az egyik bal mellén kilyukasztá hamuszinü köpenyét s a bélésben fenakadt; a másik bal karján erös zúzást okozott.

Hét óra felé volt estve. Bem segédtisztje Zelowicki, a kötöző helyre a verestoronyi casamatákhoz sietett, hogy orvost vigyen a London városához czimzett vendégfogadóba a régi Mészáros-piaczra, hová Bem nyargalt.

Az orvos dr. Reis tüstént a kijelölt vendéglöbe sietett. Bem az udvaron lovon ült s igen kimerültnek tetszett. Az orvos francziául szólitá meg s szolgálatát felajánlá. Azonban Bem megköszöné, mondván, miszerint itt semmihez sem foghat, mert lova igen fáradt, s hely a vendéglöben nem kapható; majd később hivatandja öt.

A tábornok ezzel megforditá lovát s az udvari haditanács épülete felé lovagolt. Az állandó hadügyministerium mint mondják megtagadá itt Bemnek a fölvételt, mig az országgyülés parancsa előtte a kapukat meg nem nyittatá.

A csudálatos eset ugy akará, hogy épen a meggyilkolt hadügyminister Latour szobáit kapta lakhelyül, s hogy annak ágyában vizsgáltatá meg három nap óta kötözetlen hagyott sebeit, s hagyá ujonnan kapott, nem jelentéktelen sebeit bekötözni.

Több éjeleken át nem aludván, ezek ugy, mint nappalai, szünetnélküli megerötetésben folytak le. Halálig fáradva, Messenhauserrel

Digitized by Google

vitt rövid beszélgetés után, enyhitő álomba merült. Nemsokára azonban felriasztatott. Az előszobában orvosai és segédjei közől hárman valának. Ekkor érkezék éjfél felé 10—12 nemzetőr, s a tábornokkal kivánának beszélni. Az orvos figyelmezteté őket, hogy a betegnek nyugalomra van szüksége. A nemzetőrök nem tágitottak s követelék, hogy a tábornokkal beszélhessenek. Az orvos bemegy a tábornokhoz, felkölti őt s közli vele a nemzetőrök akaratát. Bem röviden válaszolja: „Ereszd be őket.“ A nemzetőrök belépnek, lábhoz szegzik fegyvereiket s tisztelegnek; Bem ágyában kissé fölemelkedve megszólitja őket: „Mit akarnak önök uraim?“ — „Tábornok ur! mit szándékozik ön tenni?“ — „Előbb tudnom kell, mi tekintettel teszik önök nekem e kérdést. Akarnak önök megverekedni vagy capitulálni? Ha ez utóbbit akarják, ugy nekem nincs semmi tevőm, mert capitulálni nem az én dolgom. Ha megverekedni akarnak, ugy szolgálatukra állok. Jöjenek önök, s én vezetni fogom önöket.“ — „Lehetséges tábornok ur, hogy még tarthatjuk magunkat?“ — „A tábornoknak mindig van reménye s nekem is van, mig csak egy emberem áll.“ — „Mondják, hogy mi elárultatunk.“ — „Uraim ez előttem ismeretlen. Az én árulásom tanuságai sebeim“ — „De nincsen lőszerünk.“ — „Lőszer engem nem illet. Itt vannak a fő- s tüzérségi parancsnokok, ezeknek kell lőszerről gondoskodniok. Az én dolgom csak a katonákat vezetni.“

E beszéd után a nemzetőrök egyik a másikra nézének; nem viszonozhatának többé semmit, tisztelgének s elhagyák a tábornokot, nem jele nélkül a részvétnek s becsülésnek.

Miután e férfiak a szobát elhagyák, Bem is odahagyá sebláza s a jelenlevők tanácsa ellenére az ágyat, s nemsokára a palais-t.

Neki is tudnia kellett, hogy lőszerben fogyatkozás van. De még inkább a községtanácsnak abbeli viselete, miszerint Windischgrätz herczeggel hetzendorfi főhadiszállására alkudozni ment s a megadást aláirni kész volt vagy már alá is irta, ez határozta őt a parancsnokság letételére, s kedvező pillanatot várni vagy uj föllépésre vagy menekülésre.

Bem rögtön eltünt, s még most sem tudatik, hogy az éj hátralevő részét s a következő napot hol tölté. Néhányan állítják, hogy egy magánházban rejté el magát; mások, miszerint az Aulán látták őt. Talán mind a kettő igaz, csakhogy nem egy időben.

Annyi bizonyos, hogy a küzdelemben többé részt nem vön; s a Sz. István tornyáról adott jel által, miszerint a magyarok jőnek, nem csalatá meg magát; ép olly bizonyos, hogy Bécsnek a cs. seregek általi elfoglaltatása első óráiban szerencsésen a vonalokon átmenekült.

A legkülönösebb hirek keringtek e rejtélyes szökésről. Beszélik, hogy Bem éjjel egy kis csónakon a Dunán le Pozsony felé evezett, s nagyobb biztosság végett egy ideig úszott, s a csónakot maga után huzá; mások azt hiszik, hogy austriai tiszti egyenruhát használt. Azonban hihetőleg való az, hogy magyar utlevéllel el levén látva, oct. 31-kén egy fiakerben az előörsökön átment.

Digitized by Google

Még az nap ért át Bem a magyar határokon, s nemsokára Kossuthnál volt, ki Pozsonyban tartózkodott. A magyar forradalmi hős, úgy látszik, e lengyel forradalmárt előbb nem ismeré, mert ez, ugy mondják, személye ugyanazonságán kételkedett.

Azonban hihetőleg hamar tisztába jöttek egymással, mert Bem csakhamar működ nyert s Kossuththal egy gőzösön Pestre ment.

A magyarok Móga tábornok s más cs. k. tisztek által cserben hagyatván, kényszeritve láták magukat, tapasztalt hadvezérekbeni hiányukat mielőbb pótolni.

Bem legelőbb a pozsonyi és győri sánczokat tekinté meg s tarthatlanságukat nyilvánitá; mire később az annyira meglepő visszavonulás következett.

Egyszersmind állitják, hogy Kossuth Bemet a komáromi vár parancsnokságával kinálá meg; ez utolsó azonban válaszolá: „ha a vár bevehetlen, ugy az austriaiak sem veendik be; ha bevehető, ugy később beveendem.“

Viszontagságteljes élet után, meglehetősen előhaladt korban, számüzve, megerőtetés és sebek által megroncsolt testtel ragadá meg Bem a magyar forradalom ügyét s ifju erélylyel teremte magának uj katonai pályát. Mindenki más, szerencsétlenségei által kifárasztva s elkedvetlenítve, csendes menhelyet keresett volna, hogy a sors csapásait kinyugodja; nem akként ezen még ellenségei által is rendkivülinek jellemzett férfiu.

Bem szenvedélylyel szereti hazáját, s mint sorsrészeseinek legtöbbjei, nemzetének megváltását s helyreállitását várja. Hideg, phantasia nélküli, az ész által kormányzott kedélye a patriotismus emésztő tüzét rejti, melly öt nyugodni nem hagyja, minden világmozgalomba besodorja, mellynek csak némileg is a lengyel eszmére vonatkozása lehet és a lengyel sas győzelmes emelkedésére legcsekélyebb kilátást nyit. Ez a mélyebb erkölcsi motivum, melly Bemet, ugy mint Dembinszkit s más lengyel vezéreket Magyarországra vitte.

Bemet nem ritkán mint a középkori condottiere-ek egyik ujabb példányát jellemzik; azonban ő sokkal több mint zsoldos, ő él, hat és hal egy eszméért, bárha meg kell engednünk, miszerint harczias vérmérséklete, határozott hivatása a csatapiaczon, ép olly nagy befolyással van vállalkozásaira, mint hazafias czélzatai.

Valószinüleg Bem azon szándékkal, s a lengyel emigratio részéről azon megbizással jött Magyarországba, hogy a magyarországi szlávokat a magyarok részére megnyerje s fegyvereiket Austria ellen fordíttassa.

Miként Bécsben, ugy a magyaroknál is, minden ajánlatok daczára, elejénte bizalmatlansággal kelle küzdenie, s itt különösen a bécsi fölkelés rosz kimenetére nézve.

Saját egymás közt egyenetlenkedő s egymás ellen torzsalkodó harczfiai Pesten még az is álliták, miszerint ő áruló, s Zoladjeszki fiatal lengyel még egy pisztolyt is sütött ki reá s megsebesité.

Digitized by Google

Bem nem állt a magyar sereg élére, hanem Debreczenbe küldetett azon meghagyással, hogy a rendetlen honvéd- csapatokat összealakítsa, begyakorolja, s aztán Erdélyben a szlávságra vonatkozó missióját betöltse.

Ő Pestet elhagyá egy rosz paraszt kocsiban, polgári öltözetben, kis böröndővel ellátva; senki sem gyanitá e jelentéktelen külsejü emberről, hogy vészteljes harcz mérlegébe nagy súlyt vetni megy.

Debreczenbe érve, első dolga volt a nemzetőrség pár kirendelt százada felett szemlét tartani, kikkel indulandó volt Erdélyt visszafoglalni. Megvizsgálá tarsolyaikat, s azokban a töltények mellett szalonnát és kenyeret találván, megveregeté vállaikat.

„Ti, ugymond tört németséggel, kitartó fiaknak látszotok lenni.“

Erdély már el volt vesztve. A bennei sereg teljesen demoralizálódva, s egészen a határszélig visszaverve.

Mielőtt Bem oda érkezett volna, Vetter már megjárta a helyet, a sergeket, mellyek más helyt valának s positiójukat rosznak nyilvánitá. Bem oda érkezvén, állomásukat igen jónak nyilvánitá és senki ugymond tovább vonulni nem fog. Gondolhatni, hogy ez emberek, kik különben is tartottak a szálongó hirek után Bemtől, mennyivel bizalmatlanabbakká lettek, s csak szigoru eljárásának köszönheti, hogy Dillon sorsára nem jutott.

Feketetónál, honnan operatióját megkezdte, alig volt 8000 embere s néhány ágyuja. De a katonák is demoralizáltak, hadban járatlanok, tudatlanok voltak. Bem azonban egy pár lövetéssel példát mutatván, csakhamar tudá őket illő rendre utalni.

Mindjárt (dec. 19-én) volt egy csatája, mellyben az osztrákokat megvervén, embereire a bizalom helyreállitása által nagy moralis hatást gyakorolt. Onnan Szamosujvár, s innen Dézs ellen ment, mellyet csakhamar elfoglalt.

Ezután Apahida felé folytatá utját, hol Wardener tábornokot meglepte, hogy annak Kolosvárról nyalábjait sem volt ideje elvitetni. Egyfelől rohantak ki az osztrákok, másfelől vonult be Bem, hogy a tiszti szállásokon égő szivarokat találtak.

Karácson-innep s Bem fogadtatása páratlán volt. Az egész város elébe ment, s utjába koszorukat, virágokat dobáltak. Boldog volt, ki az ősz bajnokot csak egy perczre is láthatá.

Nevezetes előnye volt e nyereménynek, hogy Riczkónak csucsai táborával helyreállitá a közlekedést.

Erdély hegyvölgyes ország. Minden talpalatnyi föld egy positio, egy bástya ottan, mellyet ügyesség s vitézség ostromolhat meg.

Innen Bem Erdély felső részeibe Urbán ellen ment s néhány csata után Kinpolungig nyomá őt, honnan ez erőgyüjtés végett Bukovinába nyomult. Csakugyan Dornáig visszanyomta Bemet. Azonban ezen expeditionak nevezetes haszna volt, hogy a székelyek seregestül kezdettek táborába menni.

Digitized by Google

Puchner ez időben tetemes sereggel Medgyesen állt, erejét mindenfelől nevelve.

Bem utjait tudni is alig lehete, s midőn mindenki azt hivé, hogy Bukovinában barangol, az aranyosi székelyekkel szaporitva sergeit, Medgyes előtt terem (jan. 17-én) s ügyes strategia és szuronycsata által Puchnert a városból kiüzvén, Szebenbe kényteté vonulni.

Ezenben a székelyek Brassót elfoglalák.

Bem pedig jan. 21-én Nagy- és Kis Csür- s Vizakna előtti hegyeken, mint egy ujkori Rübezahl megjelen, s másnap megtámadá Szebent.

Azon időben ez hallatlan merény vala, mellyre az időben még gondolni sem mert senki. A város iszonyuan megerősitve s redoute-okkal ellátva volt. Ezenkivül a magyar sergek boszujától félő polgárság kétségbeesetten védelmezé a várost.

Bem keményen megveretett, 5 ágyut vesztett. Mikes K., ki első nyomult be a városba, elesett.

Puchner ezenben egyesült Gedeonnal s ekkép támadá meg a Szelindeknél positiót foglalt Bemet, de visszaveretett.

Soha Szeben annyira fenyegetve nem volt, mint épen akkor.

De Bem nem csak a csatapiaczon tünt ki. Mit a magyar kormány és magyar hadsereg ez országban együtt, azt itt Bem egymaga végezte el.

Sergeket organizált s fegyverezett untalan, a népnek amnestiát adott; rablásnak hire sem volt, (volt példa rá, hogy egy pár garasnyi értékü privát vagyon elorzásaért lövetett főbe katonát) kémeket tartott, kik mindenről értesiték, katonáit gyakoroltatta, a hadügyministerium által kinevezett tbiró tiszteket seregestül eresztette el, s ujakat nevezett ki a csatamezőn, (ezek közt egy czigány dobost) s a vele ellenkező kormánybiztosokat egymásután kergeté el.

Már ez időben táboraiban 30,000 fegyveres ember állt.

A fenyegetett szászok és oláh comité közbenjárására az erdélyi hadiparancsnokság oroszokat hivott be segitségül, kik közül Engelhardt és Skariatin vezénylete alatt 6000 ember Brassót visszafoglalá, 4000 pedig Szebenbe ment.

Bem Szelindekről Vizaknára ment, onnan intézendő Szeben ellen támadásait. Puchner ezt megelőzendő, febr. 4-én reggel váratlanul igen túlnyomó erővel meglepte őt. Bem azonban egy perczben rendben volt. De bármilly kétségbeesetten is védte magát, keményen megveretett.

16 ágyut, majd minden löporát, saját kocsiját irományaival, pecsétjével (lengyel sas és magyar czimer) elveszté s elvonulni kényteték.

Mindenki azt hivé, hogy Bem menthetlenül el van veszve. Pedig neki csodasajátságai közé tartozék, hogy épen megveretés után szokott győzni.

Digitized by Google

Szüntelenül üzetve Szászsebesre ment, s ott elsánczolá magát. De a károlyfehérvári őrség kiütvén, itt sem maradhatott nyugton a kőfallal körített egyház falai közt.

Innen Szászvárosra ment s éjjel eltorlaszozá. Alig egy pár ezer emberrel. Négyfelől körülvéve. Puchner parlamentairt külde hozzá, hogy tegye le fegyvereit.

„Nézze csak meg, mikép vagyok körülvéve," mond az öreg s (febr. 7-én) szuronycsata után elvonult.

Alig egy pár ágyuja s egy pár ezer embere volt, midőn Dévára ért, onnan Piskire menve, rendezni kezdé sergeit. Itt organizálta azokat, ujakat vett melléjek — s mindezt egy pár óra alatt.

Szeben ujongott, Kolosvárt gyász boritá el. Hogy Bem többé csatázhasson, annak gondolatát is chimärának hitték.

Febr. 9-én reggel 8 órakor Puchner és Bem sergei egymással szembe álltak. Az ősz bajnok legnevezetesebb s legvéresebb csatáinak egyike volt. Délután 4 óráig tarta.

Egyszer Puchner a piskii hidat csaknem elfoglalá, midőn Bem ezt észrevéve uj erőt küld oda: „die Brücke verloren, Siebenbürgen verloren" szavakkal s rendelettel, hogy azt csak az utolsó ember hagyja el.

Az azelőtti napokban untalan vert, az ágyuit elvesztett, a sergeitől megfosztott Bem, Puchner sergeit teljesen szétveré, annyira, hogy az hanyathomlok szaladt visszafelé, s Szász-Pián- és Alvinczig meg sem állottak.

Febr. 11-én Károlyfehérvár mellett veretvén meg, s másfelől az Engelhardt orosz tábornok által (febr. 4-én) az Olt folyón átnyomult székelyek közeledvén, Puchner Szebenbe visszavonult. Bem azonban nem üldözé, hanem Medgyesre ment, előörseit Asszonyfalvára küldvén.

Ezenben 7000 székely népfölkelés elfoglalá Segesvárt, de Urbán és Malchovszki az éjszaki vidékeken Riczkót megverék.

Néhány szót a székely katonaságról.

Ők rendes határörök voltak, felfegyverezve Mária Terézia által. Volt két gyalog és egy lovas ezred.

Istennek legjobb katonái közé tartoznak. Mit személyes vitézség, golyótól nemfélés, tűzbe vakon rohanás véghez vihet, ők megtevék azt.

A székely ember hideg, szótalan, de eleme a harcz. Csatában egészen más embernek látszik. Akkor szemei szikráznak s páratlan vitézsége megszaladást nem ismer.

Tagadhatlanul Bem nyereményeinek nagy emeltyüje volt a székelyekkeli egyesülése, kiket ő fiainak nevezett, s kik őt rendesen apónak szóliták.

Egyesülve ezekkel febr. hó többi napjaiban s márczius elején apró csatákat küzdött; néha győzött, néha meg hagyta magát veretni, mint Kapusnál.

Digitized by Google

De a császári hadvezérek valóban sohasem tudták, hogy Bem hol áll s mennyi ereje van, annyira meg tudá őket csalni gyors és váratlan meneteivel.

Kis-Kapusnál márczius 2-án annyira megvereték Bem, hogy Puchner további küzdhetését lehetetlennek vélve, azon gondolkodott, hogy mikép fogja el.

Bem azonban márczius 4-én Medgyesen volt s onnan Segesvárra ment. Elhiresztelé, hogy az út járhatlan s ott sánczolni kezdé magát

Maga személyesen egész éjeket töltött a sánczolásoknál, mint ki csak önvédelmére van szorítva. De útjai titkosak valának. Bem által megfizetett kémek értesítven Puchnert e felől, egész erejével ellene ment, Szebenben csak csekély várőrséget hagyva.

Bem untalan dolgoztatott, miért? senki sem tudá. Többi közt egy tiszt táborkarából azt kérdé: miért teszi azt?

— Tud ön hallgatni? kérdé a vén lengyel.

— Igen, mond a tiszt.

— Én is, felelé az.

Bem jól tudá, mikorra érkezik meg Puchner. Őrtüzeket rakat tehát, s az ott hagyott pár ezer emberrel végetlen zajt üttet.

Ezalatt (márcz. 11-én) Szeben alatt álla, s az elsánczolt 7 redeoutte-al ellátott várost szuronycsata után bevette. Sok lándzsás székelye volt, kik lándzsáikra támaszkodva ugrának a sánczokba.

— Ne féli székeli! biztatá őket.

— Nem félünk apó, mondák ezek, de csak mennyík innen tova! mi, ha elesünk is, van helyettünk más — de ön helyett nincs senki!

Bevevén a várost, az oroszokat Verestoronyig üldözé s (márcz. 16.) innen is kimenni kényteté.

Iszonyu remegés fogta el Szebent ez nap, de látván, hogy Bem, daczára, mikép szuronycsatával vette be, épen nem raboltat, csakhamar megengesztelődék.

Bem amnestiát adott, a fegyvereket beparancsolta; a Siebenbürger Bote (német lap) tovább folytatását megengedé, de a várost megfizetteté.

Katonáinak, mint a harcz előtt igérte, egy havi díjt, a tiszteknek pedig ezer pengőt adatott. Ő rendesen iszonyuan prédált, de prédálásának volt is látatja.

Kossuthnak azonban Bem intézkedései nem nyervén meg tetszését, következőleg értesité a honvédelmi bizottmányt, hogy minő intézkedéseket tett a szászok s interveniáló oroszok iránt:

„Szükségesnek tartom a t. bizottmánynak jelenteni, miként én Bem tábornok úrnak Szeben bevételét jelentő levelére némelly halasztást nem szenvedő intézkedéseket láttam szükségesnek. Ő ugyanis, mint leveléből látom, megint igen nagylelkü akar lenni, s a multra amnestiákat emleget. Én azonban egyrészt, a mennyire lehet, a szebeni győzelmet biztosítni kivánván, másrészt pedig a csalódások feletti késő bánkódásnak nem akarván a nemzetet kitenni, a szászok irányában az illy túlzott nagylel-

Digitized by Google

küséget nem helyeslem, s pedig annyival inkább nem helyeselhetem, mert ők az orosz segitségnek behivásával a pártütésen túl a legnagyobb honárulást követték el, mellyet egy státusnak polgára hazája ellen elkövethet. Szebennek és Brassónak biztositása volt az ürügy, melly alatt az orosz segitséget behivták, már most Szeben elfoglalását arra kell használni nézetem szerint, hogy ismét ezen városok fenmaradási érdeke legyen az oroszok kitakaritátásának eszköze.

Én tehát Bem tábornoknak a mult éjjel következő rendeleteket küldöttem:

1-ször. Hogy a szászoknak semminemü igéreteket ne tegyen, s a kormány politikáját ne anticipálja, hanem csak annyit nyilatkoztasson ki, hogy sorsuk jövendőbeni magukviseletétől függend.

2-szor. A segédseregeket honárulólag a hazába ők hiván be, eszközöljék: hogy azok az országból rögtön kitakarodjanak, különben a szász nép, mellynek ezen árulásához hasonló lépést a historia nem mutat, vagy ki fog az országból üzetni, vagy pedig a törvény oltalmától és minden szabadságaitól megfosztatni, s javaik az árulásuk és pártütésük által okozott károknak s pusztitásoknak és hadköltségeknek kárpótlásaul elkoboztatni.

3-szor. Megrendeltem, hogy az oroszok behivásának főeszközeit azonnal elfogassa, s Csányi kormánybiztos ur rendelkezése alá olly nyilvánitással küldje át, hogy az oroszok kitakarodásának kezesei gyanánt fogságban maradván, ha a népjogellenesen betolakodott orosz seregek rögtön ki nem vonulnak, vagy épen előrenyomulni merészlenének, ezen invasio főczinkosai haditörvény elébe állittassanak, s minden kegyelmet kizárva, halállal büntettessenek.

4-szer. Megrendeltem Bem generalisnak, hogy Szebent tartsa utolsó emberig, s nyilatkoztassa ki a szebeni népnek, hogy ha az ellenség által orosz segitséggel megtámadtatnék, mindenek előtt Szebent fogja irgalom nélkül összelövetni, s annak romjaiból rakni seregünknek mellvédet; azért a város tisztviselői családjaiknak kezesekül hátrahagyásával menjenek ki az ellenséges táborba, s az oroszokat, kiket behivtak, városuk fenmaradásának érdekében távoztassák ki; különben Szeben el fog pusztulni.

5-ször. Brassót, mint az oroszok behivásának másik czinkosát, magafeladására szólitsa fel azon nyilatkozattal, hogy ha magát fel nem adja, Szeben fog érte bünhödni, s ostrommali bevétel esetében prédára bocsáttatik.

6-szor. Az orosz foglyokra nézve emlékeztettem, hogy az oroszokat becsületes ellenségnek nemzetünk nem tekintheti, mert rablómódra, hadizenet nélkül s népjogellenesen tört be az országba.

7-szer. Megrendeltem, hogy a verestoronyi passust járhatlanná tegye.

8-szor. Tudtára adtam, hogy a szászföld viszonyainak definitiv elrendezését a kormány magának tartja fen, abba tehát ne avatkozzék, most ideiglenesen minden polgári hatóság alá helyezendő.

Digitized by Google

Midön az austriai ház kivetközve mindenből, a mi ember előtt szent, márczius 6-ki manifestumában Magyarország ezredéves statuséletét eltörlöttnek meri nyilatkoztatni; midön Magyarországot eldarabolja s az erdélyi szászföldet is külön tartományként emlitve olvasztja be az idegen birodalomba; midön a szászok az orosz hatalom seregeit hadizenet nélkül népjogellenesen az országba hazaárulólag behivják; midön a szászok Szászvároson a magyar hadseregnek hozzájok beszállásolt fegyvertelen fuvarosait éjjel orozva legyilkolják s fejetlen holttesteiket az utczára szórják: én azt hiszem, hogy minden becsületes magyarnak meg kell győződnie, miként itt többé választás nincs, hanem élethalálharczot kell vívni, ha még e nemzet élni akar. Igy van lelkesitve a hadsereg, igy érzek én, s ezen érzés kénytelenségében meg vagyok győződve, hogy a szászok irányában más politikát követni a legnagyobb hiba volna, melly magát rajtunk iszonyatosan megboszúlná.

Puchner s a még Erdélyben levő osztrák sergek, a Brassóban maradt oroszok, részint Bem által üzetve, részint közeledtének hirére, Oláhországba vonultak.

Ekkép egész Erdély, Károlyfehérvárt és Dévát kivéve, Bem kezében volt.

Bevégeztével is e hadjáratnak Bem sajátlagos czélját, s a magyar és szláv elem közelebb viszonyba hozását nem veszté el szemei elől, s ugyanezért mindenütt békitőleg kegyelmet adva lépett fel. Az erdélyi polgári hatóságok által felállitott vésztörvényszékeket eltöröltette, az üldözésnek végetvetett, s e miatt nem egy összekoczczanása volt részint azokkal, részint magával Kossuththal is.

De Szeben bevételének még azon nagy haszna is volt, hogy Puchner minden hadikészülete, ágyui, puskái, löporai sat. kezébe kerültek, mire valóban szüksége is volt.

Másfelől folytatá a készületeket. Ujonczozott, uj sergeket organizált sat.

Többi közt egy kényszerített szász rekruta elbocsáttatásáért esedezett.

— A többiek is ollyanok, mint te vagy fiam?

— Igen, mondá ez reszketve.

— No hát mind elmehettek.

Értesülvén azonban Bem, hogy Puchner Orsovánál Magyarhonba tört, néhány percz alatt Karánsebesen volt, azt kellő őrizettel ellátva — apr. 29-én — Lugosra ment s Puchnert visszavonulni kényteté.

Érdekes lesz Bemnek e tárgyban a honvédelmi bizottmányhoz irt levelét közleni:

„Kiüzvén az ellenséget egész Erdélyből, minden gondomat arra

Digitized by Google

fordítottam, hogy ez ország védelmét kellőleg organizáljam, s hogy személyesen Magyarországba menjek azon sereggel, melly Erdély biztosságának koczkáztatása nélkül kivül használható. Hátra volt még Hátszeg és Déva vidékének megtisztitása az oláh csordáktól, kik e környéket nyugtalaníták, minélfogva jónak láttam, szétszórni zászlóaljaimat, miket magammal akartam hozni, hogy pusztán átmenetünk által tisztítsam meg e tájat. E szerint hadseregem egy részének a dévai nagy úton kelle kijönnie, a másik részének a vaskapuni szoroson. Az első csapatot Bánffi ezredes urra biztam, a másodikkal magam mentem Karánsebesre, mellynek elfoglalása reánk nézve a legnagyobb fontosságu volt, minthogy biztositotta számunkra a vashámor birtokát, melly egész hadseregünket elláthatja golyókkal, s minthogy kettévágja az Orsova és Temesvár közti egyenes közlekedést.

Karánsebesen kaptam Kossuth elnök urtól s a hadügyministeriumtól figyelmeztetést arra nézve, hogy használni fognék az országnak, ha mielőbb előhaladnék, s kitakarítanám a Bánátot, mint tettem Erdéllyel. Mind a ketten szerencséltettek annak megirásával, hogy az Aradon levő Vécsei tábornok az 5. hadtest parancsnoka 2 vagy 4 ezer emberrel azon esetben segitheti hadi müködésemet. Szinte Karánsebesen tudtam meg, hogy az Erdélyből kiüzött austriai hadsereg egy része, melly a verestoronyi szorosnál menekült ki, már átkelt Orsovánál s utban van Temesvárra, s a többiek, kik Brassón túl a tömösi szoroson szöktek át, folyvást érkezőben voltak Orsovára, onnan hasonlag Temesvárra menendők.

Teljes szivvel helyeselvén a kormány kivánatait s érezvén, milly nagy fontosságu, hogy meggátoltassék ezen segitség érkezése azon erős helyre, mellynek akkor csak 6000 védője volt, azonnal azt határoztam, hogy Temesvárnak megyek a Puchnercsapat maradékának, melly pár nap alatt megérkezendő volt. Nem volt tehát egy elveszteni való pillanat sem, s ámbár akkor csak mintegy 1200 emberrel s 12 ágyuval rendelkezhettem, kettőzött marssal Lugoson termettem folyó hó 19-én reggeli 7 órakor. Az ellenség, melly mintegy 1000 emberrel s 5 ágyuval tartotta elfoglalva e várost, kétségkivül azt gondolván, hogy nagy erővel jöttem, Temesvár felé huzódott vissza Leiningen csapatához, melly Kövéresen állott a temesvári garnisonnak mintegy felével. E merész marsot azon meggyőződésből tevém, hogy könnyen magamhoz vonhatom mindazon csapatokat, mellyek számomra voltak, részint Vécsei tábornok hadtestéből, részint a magam seregéből, melly Dobra felől közeledett. Nyilt rendeleteket küldöttem ki tehát a két irányban, hogy a parancsnokokat, kik azokat megkapják, fölhivjam, miszerint rögtön Lugoson teremjenek. Az 5-dik hadtestbeli Villám alezredes, ki Radnán kapta meg rendeletemet, egy pillanatot sem veszitve el, másnap Lugosra ért a csapattal, mellyet vezényelt, s melly néhány száz emberből s 6 ágyuból állt. Ha Vécsei tábornok ugyanezt tette volna azon csapatokkal, mellyekkel rendelkezhetett, azonnal Temesvárhoz mehettem volna,

Digitized by Google

müködési tervemet végrehajthatám vala. De ezen tábornok a helyett, hogy kötelességét teljesitette volna, melly minden katonára nézve abból áll, hogy az ellenség elé menjen ha alkalom van reá, nem csak meg nem érkezett, sőt ellenkezőleg irt nekem, s Villám alezredesnek azon rendeletet küldé, hogy ez tüstént visszatérjen Aradra, sőt még le is tette öt a dandárparancsnokságról, a miért előre jött.

Vécsei tábornoknak tehát ezen tette késlelteté, sőt talán el is rontá azon eredményt, mellyhez olly könnyen juthattunk volna, ha ő kötelességét teljesíti, mert alkalmasint belé telik még egynéhány nap, mig zászlóaljaim Lugosra érnek olly számmal, melly elegendő lesz előhaladásomra.

Jogom van tehát és kötelességemnek is tartom, Vécsei tábornokot a kormány előtt olly hazaárulónak nevezni, vagy olly gyáva és minden tehetség nélküli tisztnek, kire soha többé semmiféle hadi parancsnokságot nem kell bizni.

Ugy hiszem, adtam jeleit a nemeslelkü magyar nemzet és kormány iránti teljes áldozatkészségemnek; ugy hiszem, kötelességem figyelmöket arra irányozni, a mit tennünk kell még, hogy kiüzzük az austriai hadsereget, melly még Magyarországban van, a melly felényire sem olly erős, mint a mi hadseregünk száma. Katonáink kitünőek, jó tisztek sem hiányzanak, de a gyávákat el kell küldeni, s a hadsereg élére olly tiszteket kell tenni, kik tanuságot tettek bátorságuk- s igyekezetükről.

Ennélfogva van szerencsém kérni Vécsei tábornoknak letételét és Villám alezredesnek ezredessé kineveztetését. Lugos, april. 23-án 1849. B e m, az erd. hadsereg fővezére."

Később azonban ő maga kijelenté, mikép Vécsei ellen emelt vádja félreértésen alapul s azt visszavoná.

Az ez időben történt oláh mozgalmak Hatvani életrajzában olvashatók.

Bem fegyverei mint Erdélyben, ugy a Bánátban is annyi szerencsével harczolának.

Sergei Károlyi alezredes vezénylete alatt (máj. 8-kán) megszállák Fehértemplomot. 10-én ő maga is oda érkezett s Petrilovánál a császári sergeket megvervén, Szászka ellen ment s ezt el is foglalta volna, ha a szaladó sergek a hidat el nem rontják.

Ezáltal a császáriak kényszeritve voltak a Bánátot másodszor is odahagyni (május 16-kán.)

E tárgyban Orsováról május 16-ról küldött hadijelentése:

„Különös szerencsémnek tartom kormányzó urat arról éresithetni, hogy isten segitségével sikerült nekem Magyarországnak a Banátot nagy áldozatok nélkül visszaszerezni. Közeledésemre az ellenség mindenütt megfutott, annyira s olly gyorsan, hogy azt el sem érthettem; Orsovát pedig lövés nélkül elfoglaltam. A nép minket mindenütt barátságosan fogad, mert tudják a karánsebesiektől, hogy csak javukat ohajtjuk.

Digitized by Google

Az ellenség erős volt, ereje mintegy 14,000 emberből s 40 ágyuból állott, ez éjjel hagyta el Orsovát, s Szkelakladovára ment Oláhországba; én a török basához küldött levelemben ezen átkelés ellen protestáltam és öt a népjog tiszteletbentartására és ennek értelmében az átkelt sereg lefegyverzésére felszólitottam.

A sereg, mellyet a Bánátból kivertem, Puchner régi hadseregéből, a temesvári őrség egy részéből, s két zászlóalj végvidéki katonából állott. Ezen szerencsétlen népnek egész erejét már kiszivta az ellenség, mert minden hadi szolgálatra alkalmas férfiut magával vitt, csak öregeket, asszonyokat s gyermekeket hagyván hátra.

Kötelességemnek ismerem kijelenteni, hogy ezen működésemben Perczel tábornok erélyes és szives segédkezet nyujtott, nem emlitem bátorságát s haditehetségét, mert ezek ismeretesek; nála nélkül ezen működés nem végeztetett volna el olly gyors sikerrel.

Még csak Temesvárt kell elfoglalni; a vár már olly jól van körülvéve, hogy onnét a várőrség többé ki nem jöhet, legfelebb a maga megadására. — A várőrség kirohanást kisérte, hanem az általam ott hagyott sereg által visszaveretett, — ugy gondolom, illy kisérletektől jövőre óvakodni fog. — Az ellenség visszaverésénél különösen Pereczy alezredes tüntette ki magát; ezen visszaveretés eredménye a várőrség tökéletes demoralisatióját fogja előidézni. Küldöttem a várba 15 fogolyt, kiket Orsován fogtam el, hogy lássák azok sorsát, kiknek a várt kellett volna felszabaditani; ugy vélem, hogy ez a vár megadását csak siettetni fogja. Bem."

Orsováról pedig Omer pasához mint a török hadsereg Oláhországbani főparancsnokához Bem levelet irt, mellyben Puchnernek lefegyverezését követelte, mi azonban nem történt meg.

A küldöttség, eljárásáról következőleg számolt.

„Tisztelt altábornagy ur! Tegnapi napon kapott szóbeli parancsa következtében Ujorsovára indulván, midőn a Duna magyarországi partjára érkeztünk, s a szigeten levő török várőrségnek a kihivó jelt megfuvattuk, azonnal a várból egy csolnak 24 török katonával hozzánk átjött, s velök Hassan Effendi őrnagy a basa veje, és Ali Sülejman tüzérszázados, kik is bennünket az ujorsovai várőrség parancsnokához Ozmán bey basához átvittek. Midőn a Duna közepére értünk, azonnal az ujorsovai váron s a basa lakásán tiszteletünk jelére (mint a velünk levő török tisztek magyarázák) a török lobogó felvonatott: a várba beérvén, a diszrendben felállitott török katonaság között Ozman bey basához bevitettünk, ki is bennünket felállva fogadván, kölcsönös tisztelkedés után az átadás végett reánk bizott leveleket neki átnyujtottuk. Miután a hozzá intézett leveleket környezetéből néki senki nem tudta megmagyarázni, azokat felbontva nekünk visszaadta, s tartalmukat megmagyarázni kérte; mellyeket mi elolvasván, értésére adtuk, hogy az elsőben független hazánk kormánya nevében altábornagy ur által arra szólittatik fel, hogy

Digitized by Google

miután a független magyar haza kormánya most másod izben tapasztalni kénytelen, hogy ellenségünk az osztrák hadsereg a magas porta tartományaiba menekült, és ezén fegyveres bemenetelt a török udvar meg nem gátolta, ez által mintegy közvetve a független magyar haza iránt ellenséges indulatot mutat, hogy ezen ellenséges indulat részünkről ne viszonoztassék: kivánja a magyar kormány nevében altábornagy ur, hogy az összes osztrák sereg lefegyvereztessék, fegyvereik altábornagy urnak a magyar kormány részére átadassanak, az emberek pedig további rendeletig letartóztattassanak.

Elolvastuk a második levelet, mellyben az osztrák erő által elrabolt két gőzös s három vontató hajó mint magán tulajdon a társaság részére visszakövetteltetik. Végre elolvastuk a harmadikat, mellyben altábornagy ur a Duna túlsó részéről seregünkre történt lövöldözések ellen tiltakozik. Mind a 3 levélre nézve szóval a legszivesebben megigéré, hogy altábornagy ur kivánsága szerint fog intézkedni.

Szinte azonnal elinditá az Omer basához czimzett levelet rendeltetése helyére. A magyar országgyülés függetlenségi nyilatkozatát, mellyet neki átadánk, a legszivesebben vette.

Miután a török szokás szerint bennünket kávéval és dohányzással megvendégelt, barátságos kézszoritásával és szives szomszédi egyetértésrei kéréssel elbocsátott, látogatások tevésére seregünket, s részéről visszontlátogatások elfogadására bennünket felkért, s tiszteletét altábornagy urtól kezdve egész az utolsó közembernek is küldötte.

Mint egy figyelmet érdeklő dolgot, érdemesnek találjuk azt is jelenteni, hogy apróságok vásárlása alkalmával bankjegyekkel fizetvén, a kereskedők által, a minket kisérő török tisztek jelenlétében, meg voltunk kérve, hogy ne osztrák, hanem magyar bankjegyekkel fizessük a vett tárgyakat."

Kossuthnak megkezdődvén Görgeiveli versenygései, terve volt, hogy a főparancsnokságot Bemnek adja át, mint ezt több hozzá intézett leveleiben irá; e terv azonban az oroszok váratlan hamar beütése által, mi miatt Bem Erdélybe visszamenni kényteték, elmaradt.

E levelek közül e következő ad legtöbb felvilágositást:

„Az ország kormányzója. Bem altábornagy urhoz. Szeged, julius 16. 1849. Becses sürgönyeit julius 8. és 9-ről kaptam, s alázatos válaszommal sietek önt mindenek fölött értesiteni, hogy Erdély, Nagy-Várad s Debreczen felől az oroszoktól mit sem tarthat.

A felsőmagyarországi hadtestet (IV) Perczel vezénylete alá rendelém, s dispositiója alá a 12,000 emberen kivül uj sergeket adék. Igy 24,000 emberrel Czeglédről Szolnokra vonult, a körülmények szerint vagy a Tiszán átmenendő, vagy az oroszokat a Tisza jobb partján fenyegetendő. A mellet Korponai ezredessel Szent-Agotánál, Kardszagtól nem meszsze, a derék kunokból tömeges népfölkelést gyüjteténk, — valamint Nagy-Várad fedezetére 2 zászlóaljgyalogsággal, 2 divisio huszársággal, 8 ágyuval s részint népfölkeléssel (összesen 9600 ember) a püspökii tábort

Digitized by Google

megerősitők. E mozdulatok következtében az oroszok Debreczenből sietve visszavonultak, a tiszavonalt megtisztitottuk, ugy hogy a Tiszántúli országrész az ellenségtől tiszta, s a Tisza jobb partjával hatalmunkban van.

Tábornok Perczel ma a szolnoki s abonyi táborban van, azon rendelettel, hogy a Tisza jobb partját, s a Duna és Tisza közti földrészt Szegeddel (a kormány mostani székhelyével) fedezze, s a körülmények szerint az oroszok hátában s oldala mellett operáljon, s a főerővel Hatvan és onnan Pest s Vácz ellen nyomuljon. 11-kén Ramberg ellenséges tábornok 6000 emberrel Budára ment, de hir szerint viszont elhagyá. Átalán, miután Buda falait lerombolók, azt egyik fél sem tekintendi tartható helyzetnek, s birtokára az ellenséges fél sem adand sokat.

Mindamellett Pesten tarthattuk volna magunkat, de akkor vagy a tiszai, vagy a bácskai sergeket fel kellet volna concentrálnom, de azáltal olly vidékeket hagytam volna oda, mellyekből még vesztett csaták után is, a földből is teremthetek sergeket, mig Pest resource-ot nem adhat.

Elvül tüztem ki, hogy a hadi operatiókat a kormány biztosságának nem rendelendem alá, hanem a kormány székhelyének választását a hadi operatiók kivánataihoz alkalmazandom.

Tudom, hogy jobb ekkép.

Ma Szegeden vagyunk, a jövő héten tán Aradon vagy Nagy-Váradon (mit leginkább szeretnék.)

Én személyesen faluról falura menni szándékozom önkénteseket gyüjteni; mert 30,000-nyi reserve-t akarok felállitani, s e reserve-serget személyesen vezetni. — Hiszem, hogy 30,000 ember egy hó alatt megleend.

Vetter tábornok Jellachich elleni támadásait megkezdé. A bajnok Guyon Jellachichot megverte, ki Tittelre szaladt. Guyon ma követé, mig Kmety tábornok hasonlag ma Pétervárадot felszabaditja; ezredes Bánffy pedig az écskai, lukácsfalvi, aradácsi colonne-okat magához véve, gyors menettel Perlaszra siet, s mig Jellachich Tittelre érne, azt bevenni szándékszik; de az aligha sikerülend neki, s Tittel, ránk nézve, kemény harapás lesz. — Vederemo. — Sergek és vezérek derekak.

A felső sereg (ah erről sok mondandom lesz) még mindig Komáromnál áll. 12-én nagy csatája volt következmény nélkül, a besánczolt positiót megtartá, mindkét részről sok veszteség, főként az ellenség részéről, lovasságban.

Önre, rám s az egész országra nézve egyetlen körülmény igen nyomasztó s alkalmatlan.

Görgei tábornok Komáromból jun. 20-ról ezt irta: „a győri ütközet elveszett, az ellenség Bicske felé túlszárnyalt, mert támpontomból 60,000 ember ellenében annyira nem terjeszkedhetém ki; az ellenség 48 óra alatt Budán lesz; gondoskodjék a kormány a takarmányokról, bankról sat.“

Pesten nem volt őrségem, a bankgyárt tehát ellenséges támadás- és

Digitized by Google

elvételnek nem tehetém ki; azt tehát (legalább 6000 mázsa sajtó- s gyárszerekkel) meg kelle szüntetnem s Szegedre áttétetnem épen akkor, midőn az ellenség közeledte miatt a debreczeni bankgyárt is megszüntetnem kelle.

A felállitásra legalább 14 nap szükséges, 14 napig tehát egyetlen forintot sem csinálhatunk.

Azért nem kapott ön pénzt, a 125,000 frtot kivéve, mellyet 9-én Szolnokról küldék.

Megteszem, mit ember tehet; isten nem vagyok, semmiből nem teremthetek.

Egy év óta semmi bevétel, üresen átvett pénztárak és had! Még e perczben is következő sergeket kell eltartanom:

Erdély	40,000	ember
Felső sereg s Komárom . . .	45,000	„
Vetter (déli sereg)	36,000	„
Tiszai sereg	26,000	„
Pétervárad	8,000	„
N.-Várad, Arad, Szeged, Baja, zarándi határvonal, s kis detachements-ok	10,000	„
Öszvesen :	165,000	ember.

Ezenkivül a 18 huszár ezred reserve-escadrona, 7 felállitandó zászlóalj, 20,000 beteg, 60,000 népfölkelés, lőpormalmok, öntészetek, fegyver- s kardgyár, szuronygyár, 24,000 fogoly, az egész civil administratio sat. sat.

Ez nem kicsinység, tábornok ur! s a bankgyár 14 nap óta nem dolgozik!

Türelmet kérek. Isten nem vagyok. Örömmel halhatok meg hazámért, de creation-t nem tehetek.

A bank három nap alatt rendben lesz, — s igy ön pénztárnokának hetenként 200,000 frtot küldendek.

Ön 800,000 frtot kér 30 és 15 krosokban. — Kérem fölszámolni, hogy erre 9,600,000 nyomás szükségeltetik, a mellett emberi kezek által, (göz nem használható) csak 20 sajtó dolgozván, egy percz alatt 10 nyomás történhetvén, éjjel napal dolgozva, 35 nap kivántatik csak ez öszvegre!!

S ez öszveg havi kiadásainknak csak tizedrésze!

Ennyit a nehézségek felfejtésére. Mi embernek lehető megteszem. Többet nem tehetek.

Most igen fontos dologra altábornagy ur.

Bolexes és Bolliak, oláhországi emigrans urak ajánlatot tettek, oláh legiót alkotni.

Elfogadtam az elvet, detailleok végett altábornagy urhoz utalám öket.

Digitized by Google

Ajánlom öket. A dolog igen fontos. Ha ön Oláhországba nyomulna, (mit igen szeretnék) e zászlóalj az avantgarde-ot képezhetné. A következmény fölszámithatlan volna.

Ha a dolog Oláhhonbai bemenetelre kerül, kérem, ezen urakat pár nappal azelött tanácskozásra hívni föl, hogy előre intézkedhessenek, mert óhajtandó, hogy ottan barátoknak tekintsenek. Igen szükségesnek vélem megmondani a proclamatióban: „mint a törökök s oláhok barátai jövünk, felszabaditani öket az orosz nyomás alól."

A törökök kétes politikát követnek; il faut les compromettre.

Olvasám a lapokból ön rendeletét, mellynél fogva minden civil t. hatóságot felfüggeszt; e lépésnek felszámithatlanok következményei s megegyezésem nélkül, ugy eshetik meg, ha megismerem a nemzeti gyülés előtt, hogy nem vagyok kormányzó. — Miatta a félország lángban van. Mért compromittál ön drága altbn. ur?

Higyje el, van elég gondom. Ne neveljék barátaim. Ez annyit tesz, mint fölfüggeszteni az alkotmányt; mire még a ministeriumnak is a nemzeti gyülés megegyezése kivántatik, különben vádállapotba helyeztethetik. Borzasztó crisis támadhat belöle. Nyujtson kezet, elháritani a zavar vészeit.

Kérem erre, a nagyváradi beszélgetésre hivatkozva.

Különben remélem, legyőzzük elleneinket, ha egyezők leszünk.

Fájdalom, beteges vagyok!

Fogadja el megkülönböztetett tiszteletemet. Kossuth Lajos. s. k., kormányzó."

De térjünk át az orosz interventio után történt eseményekre.

Az oroszok Lüders és Grottenhjelm vezénylete alatt különböző helyeken, az első Törcsvárnál, az utóbbi Pojánánál, ütöttek be.

Lüders junius 17-kén a sinai zárdához érkezett s a két tábor előörsei már szemben álltak. A magyarok ennek következtében a zárdáig visszavonultak, az oroszok pedig concentrálták az itt betörendő erőt. E concentrálás 18-kán esteig már megtörtént.

19-kén reggeli 3 órakor csatarendben állának az oroszok Löporát mindenki magával vitte, a málhás szekerek hátramaradtak.

Az útszoros legtágasabb Predialónál. Erdök-koszoruzta hegyek közt kigyódzik végig. Az oroszokat ágyutüzzel fogadták, azonban nemsokára hátráltak a székelyek.

Ez azonban a legjobb rendben történt, s ekközben is többször csatarendben kiállták a tüzelést, elfoglalták a hegyeket, ágyukkal lövöldöztek le, köveket hajgáltak alá. A csata reggeli 6 órától délután 2 óráig tartott. Ez nap a székelyek Predialónál foglaltak helyet.

Másnap tábornok Lüders két colonneban rendezé el a támadást, egyfelöl a törcsvári szoros, másfelöl a balravezető út felöl. A tömösi szoros szélesen kezdődik s keskenyen végződik. Itt kemény elszánt csa-

Digitized by Google

ták, folytak, annyira, hogy az oroszok tetemes vesztés után positiót cserélni kénytettek. Ennek következtében a székelyek visszavonultak, s Brassót is elhagyák.

Az e csatában részt vett székelyek száma alig volt ezeren fölül. Több mint 400-an hullottak el. Kis Sándor ezredes sebet kapván, elfogatott; ő azonban utóbb felbontá sebét, s vérét elfolyni engedé. Magyar lapok e szoros védelmét a thermopilaei csatához hasonliták. Annyi orosz hivatalos jelentések után is áll, hogy a székelyek kétségbeesett védelemmel állottak ellen.

Brassó az orosz kezébe esett.

Junius 27. és 28-án Grottenhjelm orosz tábornok a beszterczevidék szélén felállitott székely sergeket megfutamtatá. Bem e miatt következő napiparancsot adott ki:

„A hadi törvényszéknek, — melly a végett neveztetett vala ki, hogy azokra, kik a jun. 27. és 28-iki csatákban zászlójuk, fövezérük, parancsnokjaik s bajtársaikat gyalázatos megszaladással cserben hagyták volt, törvényt mondjon, — itélete nyomán vagy tömeg székelyeket agyonlövetnem, vagy öket százanként kell vala megbotoltatnom. Az elsöt nem akarom tenni, mert hiszem, hogy azok a vak félelem által elragadtattak, még hasznos szolgálatot tehetnek a szabadságnak, miután már az aszszonyi gyáva remegést szivökből kiirtották; a másikat sem, mert nem ugy akarok velök bánni, mint barmokkal. Mihezképest meghatároztam, hogy most az egyszer a szoros igazság helyett kegyelmemet éreztessem, s a junius 27. és 28-iki napokban megfutamlott honvédek bünét megbocsássam. Nem tehetem, hogy ez alkalommal ne figyelmeztessem azon székelyeket, kik velem néhány csatatüzben dicsöségesen kiállották a sarat, miszerint ök mindenütt, hol a muszkákkal szemben állnak, rokonaik- és saját szabadságukért verekednek. Ha itt bebocsátjuk a muszkát az országba, utját Maros-, Gyergyó-, Csik- és Háromszék felé veendi, szintugy megforditva ez történnék, ha Háromszékre bebocsátanók; tehát itt is ott is ugyanazon ellenség ellen harczolunk. Itt kell a muszkát legyöznünk, ha akarjuk, hogy kedveseink Háromszéken megmentve legyenek, s ha mi szabad emberekből nem akarunk jobbágyságba sülyedni. Itt kell mindenek elött a muszkát megszoritanunk, mert Háromszék felé már más csapataink vannak utban, hogy azt ott is összezúzzák. Figyelmeztetlek továbbá arra is, mikép az ellenséges lovasság ép azáltal győzhet le titeket és vagdalhat össze, ha elszéledeztek. Mig az egyenként szállingozó bizonyos veszélynek van kitéve, a tömeg legyőzhetlenül áll, kivált, midön tudjátok, hogy ágyuimmal nem mozdulok oldalatok mellől. Maradjatok hát együtt, maradjatok mellettem, mig én talpon állok, s akkor nincs a világnak olly hatalma, melly m nket legyőzzön. Majd meglát-hatjátok apáitok-, nőitek-, rokonaitokat is; de mint győzelmesek, mint szabad emberek fogjátok viszontlátni; örizkedjetek hát, hogy a gyávaság szemrehányását senki közületek meg ne érdemelje, s hogy a gyalázat öröksége, mint a régi magyaroknál volt szo-

Digitized by Google

kásban, unokáitok unokáira ne szálljon. Legyetek és maradjatok a végső leheletig szabad és vitéz székelyek, mert itt nemcsak az forog kérdésben, miként mentődjetek meg vitézségtek által a muszka korbácsuralomtól, hanem a nemzet becsületének megóvása is, mellyet elődeitek 1400 évek alatt Európában megőriztek volt! Legyetek Attila nagy királytokhoz méltók, s a hös hunnusoknak becsületére váló ivadékai. Beszterczei főhadiszállás, jul. 5, 1849. Bem J., altábornagy."

S ezzel két hatalmas orosz sereg volt Erdélyben, számban túlnyomó, ágyukkal ellátott.

Bem ezenben Erdélyt ostromállapotba helyhezé. Ez önkényes tett vala, miért a kormányzó egy levelében meg is dorgálá. Bárki más teszi is e lépest, bizonynyal félország lángban lett volna miatta. Bemnek azonban akkora volt népszerüsége, hogy ezt az alkotmánynak világos lábbaltapodását mindenki hideg vérrel fogadta.

Ezenben a Beszterczénél beütött orosz sergek hatalmasan nyomultak előre.

Mert az azt gátolni szándékozó csatákban rendezetlen székely nemzetőrség, olly emberek, kiknek fiaik s unokáik más helyeken a küzdők sorában voltak, vettek részt.

Mindamellett, miután Bem rendezettebb erővel hozzájok csatlakozott, nevezetes csatákat küzdött. Több helyeken viszszavonulni kénytette az orosz erőt.

Tábornok Pawlow julius 10-kén ennek Besztercze táján táborzó sergét megtámadá, 11-kén Kis-Budakig nyomá.

12-kén azonban Bem viszont Nagy-Sajóig vonult, de akkor az ottani összes orosz erőtől támadtatván meg, Beszterczét odahagyni kénytetett. A viszavonulás alkalmával, midőn szekere Beszterczén keresztülment volna, rá löttek a toronyból. A kocsiban Lukenics adjutans volt, ki rögtön meghalt; a vezér pedig, a várost elkerülve tevén vonulását, csak ezáltal menekült meg.

Julius 16-kán az oroszok a Szerétfalván positiót foglalt székelységet megtámadták, mig Grottenhjelm maga Villak mellett operált, a harinai havasokat pedig egy orosz főhadnagy választá positiójául.

E hármas támadásnak azon sikere lett, hogy a székelyek Taczig kénytettek, mindamellett jelentéktelen veszteséggel, vonulni. Innen a magyarok két colonne-ba osztva Tekefalvára s Lechnitzre nyomultak.

De 21-kén Grottenhjelm viszont ellenök menvén, előbb Dédrára, onnan 22-kén Szászrégenbe mentek. Egy pár órai heves csata után Szászrégen is orosz kezekbe esett.

Lüders tábornok, ki Brassót foglalá el, miután Clam-Gallas osztrák tábornok is julius 15-kén bevonult oda, Engelhardt tábornok alatt előörsöket küldött Szeben felé. Fogarasnál azonban magyar sergekre akadván, ott csata volt, mellynek következtében a magyarok a túlnyomó erő miatt Fogarast elhagyni kénytettek.

Digitized by Google

Grottenhjelm Szász-Régennél megállapodott. Miután sem Lüders tábornok előbb nem hatolt, sem tábornok Clam-Gallas Verestoronynál nem ütött be, nem tartá czélszerünek tovább nyomulni. E tájon azonban a székely ezredek nem hagyának neki békét. Ritka nap folyt le egy kis csata nélkül, mellyben hol egyik hol másik fél volt a győztes.

Julius 16-kán Szerétfalvánál történt viadal által azonban a Beszterczéveli közlekedhetés fentartása veszélyeztetve levén, Grottenhjelm tábornok a sereg egy részével Beszterczére tért vissza, más része pedig Szász-Régenen foglalt positiót egy csata után, mellynek következtében a forradalmi seregek, bár kezdetben a szerencse nekik kedvezett, e várost elhagyák.

Ezenben Lüders tábornok Verestoronynál beütvén, Szebent, mellyet a forradalmi seregek elhagyának, elfoglalá (jul. 21-én), mig a Bárczaságból Clam-Gallas tábornok nyomult előre. Czélja volt a két seregnek egyesülni s Károly-Fejérvárt az ostrom alól felszabaditani.

Az ennyi oldalról megszoritott honvédek Három- és Udvarhelyszékekbe vonultak, hol Bem tetemes erőt szándokolt concentrálni, mi neki annyira is sikerült, mikép Brassó és a Bárczaság julius 23-kán a legnagyobb rettegésben volt, hogy az előnyomuló székelységnek az ottani katonaság nem leend képes ellenállani.

S valóban a császári seregek vesztett csata után Illyefalva- s Aldobolyig vonultak vissza. Brassóból a pénztárak elvitettek. Ennek következtében a székelység a csiki erdőkből kiment s megtámadta az egyesült orosz-osztrák seregeket. (22-én.) Ez nap Illyefalva- s Szentkirályig nyomattak. Másnap folytatták a csatát. Szemeriában azonban a székelység olly keményen tartá magát, hogy azt a császári seregek felgyujtani kénytetének. Ugyanez történt másnap (24-kén) Sepsi-Szentgyörgygyel is, melly ekkor viszont császári kezekbe esett. A magyar seregek Csik szélén, Málnáson állapodtak meg.

E tájban julius 23-án Bem felhasználva a császári seregek visszavonulását, az ojtozi szoroson át Moldvába tört. Az ősz tábornokot legfőkép azon meggyőződés vitte e lépésre, hogy ő és seregei az anynyifelőli megtámadásnak nem tudandnak megfelelni. Hitte, hogy Moldva fölkelend. Onnani segitségkapás, legfőkép pedig a csangó magyaroknak kihozatala, kiket mint telepet használtak volna, volt czélja.

Moldvában Bem kezdetben meglehetős sikerrel dolgozott, ugy hogy néhány csatát szuronyszegezve megnyervén, egész Óknáig nyomult, hol következő proclamatiót bocsáta ki:

„Moldva lakosai! Az oroszok viszont megelőzött hadizenet nélkül Magyarhon- s Erdélybe beütöttek. Illy népjogsértés láttára is hallgat Europa; de a magyarok elég erősek, elleneiket szétzúzni. Az oroszoktól az élethalál-

Digitized by Google

harczot elfogadva, annak haszn ait azon szomszéd népekkel is meg akarják osztani, kik orosz járom alatt nyögnek.

E szándékból lépte át sergem egy része Moldva határait.

Moldva népe! Ha szabad s a magas porta pártoló uralma alatt constitutionalis kormány részese akarsz lenni, kelj fel megsemmisiteni ama barbár csordákat, mellyek hazádat befekélyezik. Támadja meg minden fegyverfogható a közös ellent, szétrombolni minden összeköttetést; s a magyar sergek és harczos oláhországi nép, melly egyszerre fölkelend, segedelmével az ellenséges sergek megsemmisitése könnyü leend.

A magas porta segedelme nem késend, mert ez megismerendi, hogy Moldva- és Oláhországnak, mellyek mint egykor, kizárólagos uralma alatt akarnak maradni, felszabaditása a czárok által megtámadott politicai existentiáját egyedül biztosithatja.

Erdély, az ojtozi szorosnál, julius 19-kén 1849. Az erdélyi magyar sergek főparancsnoka: Bem József.“

Néhány napi ottmulatás után azonban visszanyomatott, mikor aztán az ojtozi szorost tábornok Moller foglalá el. Eredménye e benyomulásnak semmi sem lett, legalább nem az, mit Bem remélt. Ugyanis seregéhez önkénytes csatlakozókat nem talált.

De Bemnek Moldvábai beütése előre elkészitett dolog volt. Kossuthnak Bolexes és Bolliak oláh emigransok még Szegeden ajánlatot tettek, oláh legiók felállitása iránt, Kossuth ezeket Bemhez utasitá, hogy miután ő az elvet elfogadta, a detaille-ok iránt vele értekezzenek.

Ezen alkalommal tudatta vele azt is, hogy szeretné, ha e legio a betöréskor avantgarde lenne, mert ohajtja, hogy ottan mint barátok lépjenek fel, mint kik őket az orosz befolyás alól fel akarják menteni. A törökök — folytatá Kossuth — kétértelmü politikát követnek, *il faut les compromettre.*

E csatáról küldött hadijelentése:

„Első gondom vala az ellenséget Brassóig visszanyomni, és az ojtozi szorost, melly Moldvába utat nyit, ujból elfoglalni.

Tegnapelőtt viradtakor a határszélt átléptük, s néhány száz lépésre előttünk ellenséget találtunk, mellyet, bár kétszer nagyobb volt sergemnél, elszánt támadásainkkal minden állásán legyőztünk.

A positiókat, mellyeket az ellenség egymásután vön, a mi ifju honvédeink nagy merészséggel rohanták meg, s a megfutamlott serget addig kergettük, mig a bágyadtság miatt Csirjiszten kénytettünk megállani.

Az ellenség halottak-, sebesültek- és foglyokban mintegy 500 embert vesztett, a mi veszteségünk áll néhány halottból és 40 sebesültből. Fájlaljuk azonban egy derék tiszt, Egyed főhadnagy, halálát.

Digitized by Google

Elfoglaltunk két tüzérszekeret, sok eleséget s egy csorda ökröt.

Tegnap útunkat folytatván, Onesdet és Oknát foglaltuk el, hol az ellenségnek sok ruhaneműi s egyéb szerei jutottak kezeinkbe.

A moldvaiak mindenütt szabaditójokként fogadtak, segitségünk alatt föllépni ohajtanak.

E harczoknak azon jó hatása is volt, hogy ifju honvédeink meggyőződtek, miszerint az oroszokat kevés haderővel is legyőzhetni. — Okna, julius 25-én 1849. Bem. "

De mig Bem tábora egy részével kün járt, ben az ő s benhagyott seregének dolgai meglehetős rosz alakot öltének.

Az Erdély sorsát eldöntő ütközetek egyike Segesvárnál volt julius 31-kén. A forradalmi seregeket Bem, az orosz-osztrák tábort pedig Lüders személyesen vezették. Bem kétszer nagyobb sereg ellenében állt, mindamellett olly ügyesen tudta vinni a dolgot, hogy a győzelem mármár részére hajólt, kivált midön tábornok Skariatin elesése által a tábor meg kezdett zavarodni.

A csata sorsát az e perczben segitségül érkezett dzsidások forditák meg. Ugyanis akkora hévvel s annyifelől támadták meg a gyalogságot, hogy ez futni kénytetett Keresztúr felé, üzetve a kozákoktól.

A magyar seregek e csatában hét ágyut, két zászlót, töméntelen löport, málhás szekereket, köztük Bem utazó kocsiját, továbbá ugyanennek tiszteleti szablyáját, mellyel a kolosvári polgárok megtisztelék, s mintegy 500 foglyot vesztének.

Bem, ki a csatát s támadásokat személyesen vezette s mindenütt elül állt, maga is sebet kapott. Köpenyébe burkolva, lováról a földre hullott s csak azáltal menekült meg, hogy arczát köpenye miatt nem láthaták s hogy magát halottnak szinlé.

Csata végeztével azonban négy székely huszár érte jött, s föllelvén, magával vitte.

Ez nap az oroszok vesztesége is tetemes vala.

Bem és tábora M.-Vásárhelyre vonultak, hová szándékolták az összes erőt concentrálni.

Ezenben többen a székely városok s falvak közül az orosz előnyomulásnak a forradalmi propagandisták szónoklatai következtében erélyesen ellenállván, fölégettettek. Ez, valamint a szászsebesi vesztett csata, a fanatizmus harczával ellenálló székelyek erejét megtöré. Volt ezután is ellenállás a seregek, de nem székely népfölkelés részéről, melly Bemnek ezelőtt olly hatalmas támasza volt.

Erdélyben a forradalom koczkája el volt döntve; egy pár hét alatt az egésznek buknia kelle!

Digitized by Google

Említém, hogy a muszkák közeledtére a móczok — havasi oláhok — fölütötték fejöket. Janku (Erdélyben havasi királynak hivák), kinek indirect beleegyezéséből történt az erdélyi mészárlások egy része, tagadhatlanul eszes, erélyes ember volt. A fegyelmetlen, buta s mintegy 40,000 embernyi havasi serget katonai rendhez szoktatni, azokat kilencz havon át élelmezni, nem közönséges talentumra mutat.

Janku valóban nagy ész. Csapatai imádták, de rettegték is s e kettő ösztönzé öket, rendeleteit legpontosabban teljesiteni. Mint minden a müveltség gyermeki korában levő nép, sokat adott a külcsillogásra, s ha őt a nemzeti, aranynyal dúsan himzett öltönyben láthatá, s ha a fényt, mellyel magát körité, bámulnia alkalma volt: önkénytelenül meghódolt előtte.

Ő ismerte népét. Tudta, minő húrok vezetnek legkönnyebben szivéhez, s mi a mód, mi azt legkönnyebben körülte tartja. Szüntelen adott nekik tárgyat, mivel kegyetlenségi hajlamukat betölthették. Ez volt a magyarság iránti kérelhetlen, ki nem meríthető gyülölet. Gyilkoltatni engedé azokat, hogy e gyülöletben s a császár iránti ragaszkodásban összetartsa öket. Mert jól látá, hogy ez a mód, mi öket körülte tartja. Mind ezt közönséges ész nem tehette volna. Fölzavarni a népek kedélytengerét agitator is tudja, de azt folytonos hullámzásban tartani, egyszerű agitatori szerepnél több.

S e nép gyülöletében olly véghetetlen volt, hogy a halált is hideg vérrel, nyugodtan tudta türni.

Ez oláh mozgalmak lecsendesitésére, egy valóban sysiphusi munkára, ujabban kiküldetett Bethlen Gergely. Havasi úton, hegyeken át, szuronycsatával elönyomult Topánfalváig, s e helyet elfoglalá. Itt azonban csatát vesztett. Ő és sergei e vidékről alig tudának megszabadulni.

Következmény volt, hogy néhány falu, néhány hely viszont fölégetteték, egy pár ezer ember fölkonczoltatott. Szegény Erdély! lakosainak legalább egy negyede leöletett, legalább 300 faluja s 12 városa e terhes 9 havi forradalom áldozata lett! Ma létezésöknek helyét is alig tudják kimutatni!

Bem a szászsebesi vesztett csata után néhány huszár kiséretében, ezek közt voltak azok is, kik öt a csatamezőn feltalálták, augustus 2-án Maros-Vásárhelyre érkezett. Intézkedett, hogy az országból minden erő oda mint központba gyüljön, hogy az orosz seregek ellen a csatát folytathassa.

Rendeletet küldött Kolosvárra Kemény Farkasnak, hogy a keze alatti 4000 emberrel, 800 lovassal s 12 ágyuval aug. 4-ig oda menjen. Az ezt illető levelek elfogatván, tábornok Lüders Fogarasból kiindult, és Segesvárnál tábornok Dick dandárjával augustus 4-ikére Gálfalvára erkezett.

Bem ezenben már augustus 3-án Medgyesre ért, egyesült Kemény-

Digitized by Google

nyel, miáltal serege 7000 emberre s 14 ágyura szaporodott s mielőtt az oroszok észrevették volna, Szeben felé utban volt.

Szebenben tábornok Haszford volt, kit Stein — ugyanaz, ki Károlyfehérvárt cernirozá — Bem rendeletei nyomán e városból kicsalván, vele csatát küzdött s azt el is veszté.

Mig Lüders e hireket kapá s mig meggyőződheték, hogy Bem Szebent megtámadni s Haszfordot az országból kiszoritni akarja, ő már hegyenvölgyön túl volt, annyira, hogy Lüders tábornok az ő üldözésére nem gondolhata, hanem meg kelle azzal elégednie, hogy 500 hadjáratára ügyelő kozákot küldött ellene, bármilly világos vala, hogy Haszford Bem ellen Szebent védni képes nem leend.

Ő maga tehát lehető leggyorsabban Medgyesen keresztül Vizakna felé sietett, ugy hogy 6-án már odaért.

Ezenben Bem 5-én Szeben alatt állt. Haszfordot már Vizaknánál megtámadta s mérges csatával Szebenig üldözé. Szebenben utczaharcz kezdődött, melly Haszford részére igen roszul ütött ki. Ugyanis azonkivül, hogy töméntelen embert vesztett el, kényteték Szebent odahagyni s Talmácsba vonulni.

Augustus 6-án azonban Lüders seregei már Szeben alatt állottak. Mintegy 8 óra felé Bemet egész erejével megtámadta.

Bem e csatában csak 6 zászlóalj-, 500 lovas- s 18 ágyuval vett részt. Többi emberei részint a várost fedezték, részint Haszfordot üldözék. Ő kezdetben az orosz bal szárnyat fenyegeté, azonban ez egy zászlóaljjal megerösittetvén, a jobb szárnyat akarta megkerülni, mi azonban a kozákok előrohanása miatt füstbe ment.

Ezen előnyomulás Bem positioját bizonytalanná tevén, tábornok Lüders intézkedett, hogy a dsidások elegendő ágyuval, a jobb szárny positiójából, egy hegyet elfoglalva, onnan véletlenül nyomuljanak előre s támadják meg Bem bal szárnyát.

Ugy lőn. A bal szárny e véletlen támadásra szaladásnak indult s a centrumot fedezetlen hagyá. A dsidások erre a centrumot támadták meg, de kemény tüzeléssel fogadtattak. Mindamellett a sokkal túlnyomó erőnek engedni kénytettek, s ezek is, valamint a jobb szárny, elhagyák a csatatért, Szerdahely felé véve utjokat. A dsidások nyomban üldözvén, mintegy 10 ágyut s 1200 foglyot vesztének.

Miután azonban a sereg az azelőtti napokban tett hosszas utazások miatt fáradt volt, az üldözéssel fel kellett hagynia.

Haszford tábornok az ágyuzásból észrevevén, hogy Szebennél a fősereg ütközik, támadólag lépett fel, de makacs ellenállás után is csak annyira mehetett, hogy üldözőit kényteté a szerdahelyi ut felé vonulni.

Ezenben a székelyföldön Gál Sándor volt a fővezér. Változó szerencsével néhány csatát küzdött Szentgyörgy-, Tasnád-, Kászon- és Nyergesen s elvégre is makacs ellenállás, de igen sok veszteség után is

Digitized by Google

nem maradt egyéb hátra, mint a gyergyói szorosokból Kolosvárra menekülni.

Clam-Gallas tábornok e csaták után, mellyekben maga is felette sokat vesztett, Maros-Vásárhely felé sietett, hogy e positio elfoglalása által mind a még folytonosan makacsul de páratlan elszántsággal is ellenálló székelyeket zablán tartsa, mind a Kolozsvárt levő seregek ellen küldött csapatok reservája legyen.

Grottenhjelm rendeletet kapott, hadtestével Tordán át Kolosvár ellen menni s elfoglalása iránt próbát tenni. Erősitésül mellé rendelék Dick tábornok dandárát Medgyesről s az azelőtt Clam-Gallas alatt küzdött orosz csapatokat Udvarhelyről.

Dick tábornok Balásfalván, Tövisen át Tordára vette utját.

Mind a három hadtest olly mozdulatokat tett, hogy hacsak lehet augustus 15-kén, mint rendeltetése helyén, Kolozsvárt, Tordán, Maros-Vásárhelyt legyen.

Lüders tábornok pedig a főssereggel augustus 11-kén Károlyfehérvárnak ostrom alóli felszabaditását eszközölni kiindult Szebenből. Szerdahely és Szászsebes közt még eznap rátalált a magyar előörsökre, kik rövid csata után ez utóbbi helyre huzódtak vissza.

Bem, ki a Szebennél szenvedett vesztés után is, szokása szerint, csakhamar rendbe tudta magát szedni, Szászsebesen a magosokon volt s ott várta a támadást mintegy 7 zászlóaljjal, 600 lovassal s 18 ágyuval.

Tábornok Lüders háromakkora erővel sietett ellene s a netalán Bem által teendő visszavonulás háboritására Szászpián felé 500 kozákot küldött, kik észrevétlenül rendeltetésök helyére értek.

Daczára a túlnyomó erőnek Bem keményen tartotta magát. Az ellene küldött lovasságot ágyutüzzel olly ügyesen fel tudá tartóztatni, hogy az kezdetben visszavonult. A későbbi támadást azonban Bem nem tudta kiállani, s Szászsebesből a legjobb rendben visszavonulást kezdett, de már az Alvincz és Szászpián közti hegyeken positiót foglalt. Az ellene ment dzsidásokat visszanyomta, s csak akkor zavarodtak meg a huszárok, midőn a fenirt 500 kozák egészen véletlenül rájok rohant, a kik aztán Szászváros felé vették utjokat.

Veszteség e napról mindkét részről tetemes.

Bem sergeivel a legjobb rendben Dévára vonult.

E csata folyama alatt a károlyfehérvári várőrség, melly öt havon át tábornok Stein által müvészileg rendezett s páratlan kemény ostromot példátlan önmegadással türt, kirohanást tett Maros-Portus felé, hol egy vizsgáló csapat volt felállitva. Erélyes ellenállás után e kis számu vizsgáló sereg Borbereken át a zsibóthi csúcsokig nyomatott.

Augustus 14-kén az orosz főtest Lüders vezénylete alatt Szászvárosra, az előörsök pedig Piskiig mentek.

Digitized by Google

A temesvári csatában Bem egyik vezér volt. De már későn érkezett oda, csak a balszárnyat vezette s a dolognak más fordulatot adni nem tudott. Leesvén lováról, kezét megsérté. Dembinszki életében leirandom e csata menetét.

Temesvárról Bem Lugosra ment. Ott kapta Kossuthnak következő levelét:

„Az ország kormányzója Bem altábornagy úrhoz.

Tergova, augustus 14-én 1849.

Személyes bátorságommal mit sem gondolok. Meguntam az életet, mert látom, hogy hazám szép épitménye s vele az európai szabadság szentsége nem elleneink, hanem öntestvéreink miatt önmagától öszveomlott.

Épen ezért nem az élethezi gyáva ragaszkodás ösztönze távoznom, hanem a meggyőződés, hogy jelenlétem hazámra nézve károssá vált.

Tábornok Guyon úr irja, hogy a Temesvárnál egyesült sereg teljes felbomlásban van; ön altábornagy ur, nem harczolhat; Görgei, az egyetlen sereg élén, melly e tudósitás után még fenállt, kijelenté, hogy többé nem engedelmeskedni, hanem kormányozni akar. Kényszeritém, hogy, mint hazafi, legyen honához hű s helyet csináltam neki.

Jelenleg egyszerű polgár vagyok és semmi más. Lugosra mentem, megtekinteni, mint néz ki ottan, minő erőre lehetne még számitni a had folytatása körül. — Tábornok Vécsei seregét jó rendben és szellemünek találtam, a többeket pedig teljes felbomlásban. Desewffy, Kmety nyilvániták, hogy e sereg nem küzdeni, hanem az első ágyúlövésre szétszaladni fog. Az élelemszerek teljes szükében, s merőben requisitióra vagyunk szoritva; nyomorú mód, melly a népet elleneinkké teszi; a bank Aradra, tehát Görgei hatalmába, transponáltatott. Meggyőződtem tehát, hogy ha Görgei megadja magát, a lugosi sereg 24 óráig sem tartható, a fentartási eszközök hiányozván. Egy sereg tarthatja ugyan magát ellenséges földön, requirálás- s adóztatással — de saját honában!

Én részemről soha sem nyujtok kezet ennépem elleni erőszakos s ellenséges rendszabályokhoz; szivesen megszabaditanám enéltem feláldozásával; de elnyomni — soha: soha!

Láthatja altábornagy úr, hogy lelkiismereti dolog. Nem tehetem, hogy tegnap lelépjek s a kormány zabláját ma viszont megragadjam. Ha nemzet és sereg máskép határozna, a dolog más szint öltene magára; de Görgei seregének, mindnyájok közt e legvitézebbnek, is bele kellene egyeznie. Különben egyszerű polgár vagyok, s mint ollyan soha sem kölcsönzöm, bár passiv jelenlétemet, a nép elleni terrorismus, pusztitás, rablás, requirálás és elnyomás rendszabályaira.

Ha Görgei serge is felszólit, a kormányt visszavenni, — ha önnek sikerül néhány operatiót keresztülvinni, hogy serge élelmezése a nép elleni ijesztési s elnyomási rendszabályok nélkül is biztositva lesz, — ha a banknak lehető leend dolgozni s rendelkezésem alatt álland: — e három föltét alatt, a nemzet szavára a kormányt visszavenném —ha nem: nem. Rám nézve a had nem czél, hanem mód a hazát megmenteni; ha

Digitized by Google

nem lehető célomhoz közelithetni, nem fogok kezet nyujtani, a hadat egyedül a had kedveért folytatni.

Tanácslom tehát önnek, mint jó polgár s becsületes ember, hogy népképviselőkből comitét válaszszon, mert csak a souveraine hatalom rendelkezhetik a nép felett. Küldjön Komáromba s Pétervárádra futárokat, hogy tartsák magokat, biztosítsa magát az aradi várparancsnok együttműködése iránt. Ez mindenek fölött szükséges s nem jelenlétem; mert miután most ön a nép elleni erőszakos rendszabályokhoz kénytelen nyulni, jelenlétemmel soha sem nyujtanék ollyanra segédkezet.

Fogadja el legmélyebb tiszteletemet. Kossuth Lajos."

Utóirás. „Zamoiski és Biszoranovszki urak mondják, hogy Magyarhonnak becsületbeli kötelessége az olasz s lengyel legiók használatát akkép disponálni, hogy az országnak fontos szolgálatokat tegyenek, de a legroszabb esetben eszközöltessék, hogy Siberiába ne transportáltassanak. Érzem e kötelességet s kérésemre tábornok Guyon ur a Törökországgal Orsovánál levő közlekedés fedezetére rendelte őket; de itt értesülék, hogy altábornagy ur az orsovai garnisont, csak két századot hagyva itt, melly a szerbek által 3 nap alatt semmivé tétethetik, Erdélybe rendelte. Ma Kornyán van, 6 mérföldet ment s nem kapott enni. Ekkép e két zászlóalj is semmivé s Orsova néhány nap alatt ellenséges kezekben lesz."

De sergei naponként szökdösének. Erdélybe Dévára alig egy pár ezer emberrel érkezett, kik itt is folytaták szökésöket.

Bem isten nevében kérte őket a maradásra, kiállt az utra, onnan üzé őket vissza, de már vissza nem tudá tériteni.

Végre ő maga is Törökhonba kényteték menekülni, hol Amurat pasa név alatt avertita lőn.

Déván egy érdekes episod történt.

Tizenegy fia egy zászlóval az öreg elébe áll, midőn ez épen szemlét tarta sergei felett:

„Mi, ugymondák ők, a 37-dik zászlóalj lobogóját tesszük a tábornok ur lábai elébe. Gr. Vécsei letette fegyvereit, de mi utat tanálánk az elmenekülésre."

Az öreg szeméből könyek gördülének ki.

Az Erdélyben ezután történtek: sergeknek capitulatiói. A folyto nos vesztések alatt a magyar hadak sokkal jobban el valának gyöngül ve, hogysem tarthatták volna magukat.

Egyetlen csata Szászsebes előtt volt, a helyt, melly márczius óta Bem kezében vala. De a magyar sergek legyőzetve a sokkal nagyobb erő által, Belamirra vonultak. (Aug. 12-kén).

Augustus 14-én tábornok Grottenhjelm Kis-Czegéből Kolozsvár felé nyomult. Egy csapat Mócsnál magyar sereggel találkozék, de ezek által megveretett. E csapat ezután a főerővel egyesülvén, a magyar sergeket Várad felé kényszerité vonulni. Másnap Kolozsvárt kardcsapás

Digitized by Google

nélkül vette be, honnan Urbán ezredes Bánfi-Hunyad felé indult az ottani magyar sereg ellen. Egy más csapat pedig Torda megszállására ment.

Aug. 17-én a kolozsváriak a Gyalunál levő magyar sergeket felszólíták, megadni magukat, mit ezek meg is tettek.

E tájon ezenkivül még hét magyar tábor volt, egyik Dézs és Szamosujvár közt, a másik Bánffi-Hunyadnál. Az első megadta magát az oroszoknak. Az utóbbi ellen Urbán ment.

Urbán felszólitá e csapatot, letenni a fegyvert. A megtagadó feleletre megtámadta őket, de visszanyomatott. A sereg erre Sibóra ment, honnan parlamentaire által értesité az oroszokat, hogy kész nekik föltétlenül letenni a fegyvert. S ugy lön.

Néha mint osztályparancsnokok, néha mint hadvezérek szolgáltak Bem táborában : b. Kemény Farkas, gr. Bethlen Gergely, Bánffy ezredes, Riczkó és Czecz.

A tervet rendesen az öreg adta, de nem is annyira a tervet, mint rendeletet e vagy ama positió megtartása iránt s kivitelben ezek páratlanok voltak. Mi rájok bizaték, a helyet a legnagyobb pontossággal megállák s hadtestöket nem egy szuronycsatába vezették. Jellemző e hadtestparancsnokokra nézve, hogy a piskii csatánál a Kemény és Inczédi zászlóaljaiból minden második ember elesett. Az enyedi vadászok közül csak hat maradt meg.

Néhány szót Bem jellemzésére.

Első tekintetre sem alak, sem külső, sem modor nem árulja el az uj idő legügyesebb tábornokai egyikét.

Külsője nemcsak igénytelen, mondhatni csuf. Szemeiben semmi élet, arczán semmi vonzó. Ősz hajak és szakál s töméntelen sebhely.

Szótalan s rendesen komor. Beszéddel nem buzditja katonáit, de igen azzal, hogy a legnagyobb tüzben is elül áll. Három szóval kiadja parancsait, ki nem teljesiti, halál fia. Egyszer egy kedvencz-adjutánsa nem engedelmeskedék. Letérdelteté. Kértek érte s a kéröket kurtavasra akarta veretni. Értésére esvén azonban, hogy ez puszta szokás, a kéröket e szavakkal ereszté el : „kein Pardon. Subordination!“ A főbelövés után megvallá, hogy a boldogult neki legkedvesebb embere volt.

Kossuth nem tudott neki elegendő bankjegyet nyomatni. Nem egyszer ajándékozá minden magán pénzét egy magát kitüntetett fiunak.

A nők nem hatottak rá, hideg, udvariatlan volt irányukban. Csak egyet róhatni fel hibájaul, hogy aristocrata vala s förangu suite-jére igen hallgatott.

Az erdélyi nép imádta öt. Kolozsvár díszkarddal ajándékozá meg, a székelyek pedig compossessorukká nevezék ki.

Hibájaul róják fel, hogy a politikába elegyedék. De ő itt szive nemes sugallatát követé. Mint békitő, mindenütt amnestiával lépett föl.

Digitized by Google

Mozdulatai villámgyorsak voltak, az ellenség soha sem tudá, hol áll. Sajátságos strategiai cselfogásokkal szedte öket rá. A piskii csatánál történt, hogy egy ezred gyalogság ellen öt huszárt külde. Ezek vonakodtak eljénte.

— Ik lass euch ersziszen! mond fölemelve pisztolyát.

Azok mentek, s az osztrák ezred karéjt képezett.

Ekkor elhelyezett ágyuiból a tömeg ezredbe lövet, melly megszaladni kényteték. Az öreg kezeit dörzsöli s mosolyogva mond: „öksterreikische Taktik!“

Sebei miatt lóra ülni nem tudott, gyalog pedig csak tipegett. Ezért kétlovas könnyü hintóban járt.

Mondják, hogy vakbuzgó ember s a fatumban hisz. Mindenkinek megvannak gyöngéi.

Legjobban ágyukkal manövrirozott. Legkedvesebb zenéje ágyuszó volt.

Tisztei iránt igen követelö volt. Semmi hibát sem bocsáta meg nekik, de semmi érdemet sem hagya jutalmazatlanul.

Jelleme hasonlit Hannibaléhoz, ki akkor vala boldog, ha Róma ellen harczolhatott.

IV.

DEMBINSZKY.

Dembinszky Henrik, lengyel tábornok, szül. 1791-ben. Dembinszky Ignácz fia, ki az 1788—91. országgyülésen követ volt.

Atyja halála után, ki végrendeletében fiainak kötelességökké tevé, hogy az 1791-iki május 3-iki alkotmányt minden idöben egész erejökkel védjék s karjaikat a haza oltalmára felszánják, anyjától, a száz föudvarmester Moszinszki gróf egyik leányától, alapos nevelést kapott.

Az ifju Dembinszky csakhamar a testi gyakorlatokban ugy mint egyéb tanulmányokban kitünteté magát.

Két testvérével együtt 1807-ben a bécsi mérnöki akademiába került.

Midön 1809-ben az austriai kormány a lengyel növendékeket tiszti ranggal kinálá meg hadseregében, azt a szerény Dembinszky nem fogadta el, hanem haza ment, hazájának szolgálatát felajánlandó.

Mint közvitéz lépett be az ötödik lovas vadászezredbe, miután a tiszti rangot, mellyel megkinálák, csak a harcztéren akarta kinyerni.

Hadnagy volt, midön az Oroszország elleni hadjárat kezdödött.

A smolenki csatában annyira kitünteté magát, hogy Napoleon maga nevezte öt ki kapitánynyá. E csatában kettejét testvéreinek elveszté, de e veszteség csak még inkább felserkenté öt atyja végakarata teljesitésére.

Digitized by Google

Sokolniczki tábornok parancsnoksága alatt tanult csekélyebb seregrészszel túlnyomó erő ellenében sikeresen működni s a tért felhasználni.

A németországi hadjárat alatt, hol még egy testvérét elveszté, Wielohorszky tábornok mellé adatott, ki akkoron egész Napoleon leköszönéseig mint hadügyminister a varsói herczegség ügyeit vezeté Párisban.

Ezután bucsút vön s hazájába visszatért. Nem sokára megnősült, s öt évet tökéletes elvonultságban élt le egy kis jószágán, s ernyedetlen törekvés által tetemes vagyont szerzett.

Midön 1830-ban Lengyelországban a forradalom kitört, hazája védelmére sietett.

Egy ezred örnagyává lön, melly a krakói vajdaságban alakittatott; azonban csakhamar e vidék mozgó nemzetőrségének parancsnokságát vevé át, s olly tevékenységet fejtett ki annak alakitásában, hogy e testület csakhamar mindenek felett kitünt.

Midön azzal a grochowi csata napján Varsóba érkezett, nem sokára Skrinecki tábornok egy lovas dandár parancsnokságát adá át neki, melylyel Dembinszky a kuflewi ütközetben Diebitsch tábornagygyal állt szembe, s körülbelül 4000 emberrel egész napon át 60,000-nyi erőt tartott fel. E ragyogó vezéri tett dandártábornoki rangot szerzett neki.

Midön Skrinecki az orosz gárdák ellen nyomult, Dembinszky parancsot kapott az osztrolenkai hidat megtámadni, melly az oroszok által elfoglalva volt s mindakkorig bevehetlen positiónak tartatott.

Éjjel kezdé a támadást ujonnan szedett csapatok élén, s tizennégyórai makacs küzdelem után az ellen ki volt verve helyéből.

Ezután hadtestével Gielgud tábornok hadosztályához kapcsoltatott. Az osztrolenkai csata után, mellyben részt nem vehetett, mind a Gielgudi hadosztály sorsát kelle osztania.

Midön az ez osztályhoz tartozó tábornokok elhatározák, hogy a porosz határra átlépnek, Dembinszky inkább becsülettel meghalni akart, mint hazája védelmét kardcsapás nélkül feladni, s azon merész tervhez fogott, hogy hadtestével egy országon keresztül, melly az övénél huszszorosan nagyobb katonai erő által volt elfoglalva, egész Varsóig elönyomuljon.

E czélra 300 órai kerületet kelle tennie, s a Wilia és Niemen forrásaig felmennie.

1831. julius végén váratlanul és meglepőleg Varsó falai alatt termett kis seregével.

Megérkezése diadalhoz hasonlitott; a népnek örömujjongatásai közt fogadtatott, mellynek ez utolsó vigaszra nagy szüksége volt olly pillanatban, mellyben minden ellene látszott összeesküdni.

Dembinszky tüstént városparancsnokká neveztetett ki s azután a hadsereg fővezényletét is átvevé, mellyet azonban csak néhány napig vitt.

Terve, melly benne állitólag az aug. 15-ki éjjelen villant fel, miszerint magát dictátorrá emelvén, az összes közhatalmakat magában egyesitse, s minden erőt a közös ellenség ellen forditván, ez uton hazája füg-

Digitized by Google

getlenségét talán még megmentse, meghiusittatott, s Dembinszky jelleme hevessége miatt még Varsó eleste előtt esett sokakkal honfiai közül egyenetlenségbe.

Ezután Rybinszky hadtestével Porosz- s onnan Franciaországba ment.

Hogy mint katona uj hatáskört szerezzen, 1833-ban az egyiptomi basa szolgálatába lépett, ki őt Siriába küldé, hogy ott az egyiptomi hadsereg ujjáalakitását vezesse; azonban nem sokára ismét Párisba visszatért.

Miután előbb életnevezetességeinek töredéke szóbeli közlés után Spaziertől e czim alatt: „Hadjáratom Lithvaniába és Lithvaniában, s visszavonulásom Kurzsányból Varsóba" (1832) kijött, megjelent nem sokára a sok éllel irt „memoires"-jai (1833), mellyeket azonban, hogy honfiainak kibékülésrei hajlamát kitüntesse, később elnyomni igyekezett.

A magyar seregnek Pestről első kivonulása után mint czukrászlegény jött Magyarhonba, s Kassán Schlick táborszernagygyal hoszszasan beszélt a nélkül, hogy ez őt ismerte volna. Debreczenben fényes fáklyás zenével s beszéddel fogadták.

Midőn Szolnokról Czeglédre vonultak az osztrákok, üzetve Perczel seregeitől, ez ottan dispositiókat tesz megküzdeni velek.

Egy barna, csuf arczu, polgári öltönyü férfi oda lép s kezdi dispositióit hibáztatni.

—Miért? kérdi Perczel, s ez neki a hibákat megmutatá. Kérdésére, hogy most mit tenne ő? elmondá. Perczel követte tanácsát és sikerrel.

Egy vendéglőben később találkozván ez ismeretlennel, kérdé kilétét. Én Dembinszky vagyok, mondá ez.

Azután fővezérré neveztetvén ki, az éjszaki hadtesthez ment, s a két napig tartó és sok tekintetben nevezetes kápolnai csatát intézte ottan. Diadala nem lehetett olly eredménydús, mint várták, Görgei engedetlensége miatt, ki e kinevezés által hiuságát sértve érzé, s az agg lengyelnek nem bocsátá meg, hogy midőn egyszer tervei iránt kérdezte, ez azt felelte, hogy ha sipkám tudná, mit fejem gondol, tüzbe lökném.

Ez egyenetlenségnek kiegyenlitésére siettek Kossuth, Vetter és Mészáros Tiszafüredre. Hol azonban a Görgei alatt előidézett katonai emeute kimondá, hogy Dembinszky alatt nem szolgál, s 3 hibát tüztek ki, Dembinszkyt pedig elfogák.

Dembinszky pedig egyenes árulással vádolta Görgeit. Kossuth akkép akart a versenygésnek véget vetni, hogy a hadi terveket haditanács intézze, mellynek Dembinszky ellene mondott s a fővezérséget letette.

Digitized by Google

Az oroszok beütése után a felső táborhoz küldeték, hogy az ottani hadsereget vezesse ellenök. Azonban azon terve, hogy Galicziába üssenek be, nem fogadtatván el, a vezérségről lelépett, de kiadott napiparancsában tudatá a sereggel, hogy mint közhonvéd kész leend köztök szolgálni. Annyira ment vala az ősz bajnok a haszonleséstől!

Dembinszky ezután a hadfolytatásban nem vett részt, mignem Görgei juniusban a fővezérségtől viszont elmozdittaték, mikor ő táborkari főnökké neveztetett ki, s a kormányt követte Szegedre, honnani elvonulást a haditanácsban ki tudta eszközölni, daczára néhány ellene emelkedett szózatnak.

A szegedi hidak elrontása s e városnak Haynau seregei által történt elfoglalása után a magyarok Uj-Szegeden foglaltak arriere-gardájokkal positiót, a főerőt Szőreg felé útba inditván.

Haynaunak az egész, Jablonovszky s Benedek dandárainak egy része és Paniutine hadosztálya egyik zászlóaljával Liechtenstein vezénylete alatt támadást intézett Uj-Szeged ellen.

A hátrahagyott magyar seregeknek rendelet volt ugyan hagyva, semmi derekas csatába nem ereszkedni, mindazáltal ezek kezdetben a támadókat a sánczokig visszanyomták.

Heves, de rövid csata után, mialatt Uj-Szeged egy része lángok áldozata lett, odahagyák e helyet, rendben vonulva a főerő után.

Tábornok Benedek, magyar származásu, a legünnepeltebb bajnokok egyike, e csatában, midőn dandárosztálya élén a leghevesebb ágyutüzbe rohant, könnyü sebet kapott.

A magyar hadtestet Dembinszky, Mészáros, Guyon, Dessewffy, Kmety és Visocky kormányozták. A lengyel és olasz legionariusokkal, mellyek különhadosztályokká képeztettek s az utószor emlitett tábornok dandárát képezék, a sereg száma 25,000 ember lehetett.

A hadtest Szőregen és Ó-Szent-Iványon foglalt positiót, s ott sánczolá magát, hogy az osztrák seregeknek az átmehetést s illetőleg előnyomulást gátolja.

Augustus 5-én délután tábornok herczeg Liechtenstein Ferencz vezénylete alatt az osztrák főerő nagy része egyesülve Paniutine muszka csapatával a magyar sergek ellen támadást intézett.

A herczeg jól combinált terve szerint a lovasság a magyar bal szárny megkerülésével előnyomult az ezek megött felállitott batteriák ellen, mig egy más osztály a Maros mentében Szőreg ellen vonult.

A forradalmi sergek kemény s kitartó ellenállása daczára este felé Szőreg a tüzérek sikeres működése miatt be volt véve. A támadásban Benedek tábornok is részt vett sebe daczára, s most ismét kapott egy ujat, de a melly hasonlag nem volt veszélyes.

Üldözésről azonban szó sem lehetett s csak másnap 5-kén nyomultak Makóig, hol töméntelen élelemszer s néhány osztrák fogoly jutott kezökbe.

Digitized by Google

Kis-Becskereknél a magyarok állomása jó volt, azonban Haynau megérkezvén, abból csakhamar kicsalatni engedék magukat, s igy egy mocsáros helyre szorultak túl a patakon.

Azonban tüzérség s lovasság által itt is sok ügyességet s merész ellenállást fejtettek ki, s a Beregszó patakon túli erdőkbe rejtett huszárok által a császáriak balszárnyát megkerülni igyekvének.

Ennek bevételéhez annyi elhatározottsággal, olly sok ügyességgel fogtak, hogy a császáriaknak Paniutine osztályát s a reservaágyukat is csatarendbe kellett állitani.

Ezen erő sem volt elegendő. A magyar sereg ennek ellenében is keményen tartotta magát, sőt a jobb szárnyat vissza is nyomta. Herczeg Liechtenstein Hodonyról e perczben érkezett meg tetemes tartalékseregeivel, hol egy kisebb csatában az arra tartó magyar sereget visszanyomta. Rögtön a már visszanyomott jobb szárnyhoz csatlakozott Sz-Endrénél, s a mármár elvesztett csata sorsát megforditá.

Ugyanis a jobb szárnyról a felállitott magyar huszárok — ujonczok, kik most először voltak csatában — megfeledkezve a huszárnév dicsőségéről s legyőzhetlenségéről, szaladni kezdettek, miáltal az ágyuk teljesleg fedezetlen maradván, azok közül a legtöbb a tüzérek önfeláldozása által karddal menteték meg.

Néhányan közülök a 3 órányira elönyomult bal szárnyat — hol Bem volt a parancsnok — „minden elveszett" kiáltásaikkal zavarba hozák, ugy hogy azok is szaladni kezdettek.

E visszafutásban, midőn Bem előre lovagolt volna, buzditandó, s ha lehet, rendbeszedendő a sergeket, leesett lováról s megsértő karját.

E csata desorganisálta a magyar sergeket.

Rendetlen futásban kerestek menedéket, ámbár a harczban kevés vérzett el, de teljesen szétszórattak. Nagy része a közeli erdőkbe menekült, a többi pedig tömegestül megszökött, s ekkép igen sokan közülök elfogattak.

S ide gondolva a töméntelen málhás szekeret, melly a tábor mozdulatát utolsó időben olly nehézzé tette!

Minden tisztnek külön szekere volt, s a legtöbb magával hordozá kedvesét, kinek ölében keresett a csata napján menedéket, mig helyette altiszt kormányzott, s érte közhonvéd ontá vérét, kik csekély dijukat annyira megérdemelték, mint nem érdemelte az a roppant nagyot.

Igy lőn, hogy a málhás szekerek közül is igen sok az osztrákok kezébe esett.

A forradalom bevégzésére ez ütközet eldöntő befolyással birt, menynyiben a honvéd-sergeket derekas ellenállásra képtelenné tette.

Az elveszett csata után Lugosra menekülvén Bem, rendeletet küldött Dembinszkynek, hogy Vécseivel s Guyonnal egyesitvén seregeit küzdjön a császáriak ellen csatát.

Digitized by Google

Dembinszky következőleg válaszolt :

„Főhadiszállás Facset, aug. 16-án 1849. éjjeli 11ó rakor. „Tábornok ur! Önnek főhadiszállás Karánsebesről e hó 15-ről irt levelét, önnek adjutánsa 3 óra előtt kézbesité, mellyre testi fáradalmaim daczára, erőtetett 21 órai menet után, következőleg van szerencsém válaszolni : kijelentem, hogy a sürgönyben emlitett rendelethez nem tarthatom magamat, s azért nem is teljesithetem. Ön rendeli, tábornok ur, akkép intézkednem, hogy hadtestemet lehető leghamarabb Guyon- s Vécseivel egyesítsem, akképLugosnál az ellenséges sereggel szembeszálljak s azt schachban tartsam. Aug. 7. és 8-kán Temesvár táján concentrált s 16,000 emberés 38 ágyuból álló sergem, a csata vesztés után, a halottak és sebesültek, aztán tömegesen elszórtak, marodeursek s szökevények természetes vesztesége által 7000 emberre s 16 ágyura apadt. Itéletem szerint Guyon s Vécsey sereei alig állanak 8000 emberből. Illy csekély számu haderővel, tábornok ur, szerencsés concentrálás esetében is, mikép remélhet kedvező eredményt, főként azon körülmény mellett, hogy csak a lengyel s olasz legiókra számithatni, miután a honvéd zászlóaljak óránként apadnak, s a huszárok demoralizálódtak? Ön tervébe egyezés s annak részemröli kivitelének, engedelmével tábornok ur, következménye lenne, hogy az orosz császárnak az őrültek házában egy emberrel többet kellen táplálnia. Elmondám határozatomat. Mig hadtestem maradéka végkép fel nem bomott, csatázom, akkor a többit sorsomra s csillagomra bizom Tisztelettel levén — Dembinszki."

Dembinszki Törökhonba menekült.

Jó tervkészitő, de már agg és feledékeny. Szegedröli elvonulása eldöntöleg hatott a forradalom buktára.

Katonái szeretetét fás magaviseletével nem tudta kivivni. A sors által Görgei elébe dobott szegletkő volt, mindketten egymásba botlának.

Főbb hibái közé sorozzák, hogy sergét élelmezni nem tudja. Jó táborkari főnök, de egyéb semmi.

Digitized by Google

IV.

VETTER.

Alezredes volt a Mihály orosz nagyherczeg 37-dik számu gyalogezredben. 36 éven fölüli magas szikár férfi volt, ki a császári seregnéli emelkedését is pontosságának, ügyességének s tehetségeinek köszönheté, mellyek őt mint tanulót ajánlatossá tevék.

Mindjárt (sept. 2-án 1848) a perlaszi csatában kitünteté magát, hol Kiss Ernő volt a parancsnok. Sept. 11-én a ráczok viszont megtámadván Perlaszt, Kiss Ernö tetemes erőt küldött ellenök, melly számtalan foglyokon kivül 4 ágyut elfoglalt. Vetter ott mint alezredes kitünteté magát. Ezután a harczmezön emelkedett fokozatról fokozatra, mint ki ezt karddal tudta kiérdemelni, s mint kinek erre a forradalom tért nyitott.

Oct. közepe táján Kiss Ernö helyett a déli sereg parancsnokságát átvette s főhadiszállását Kis-Becskereken ütötte fel. Ugyanakkor vezérkari elnökké neveztetett ki, s mint első dolga volt következő felszólitást tenni közzé:

„Alólirott az országos honvédelmi bizottmány által a magyar honvédsereg vezérkarának elnökévé neveztetvén ki, egyszersmind ezen vezérkar leggyorsabb szerkesztésével megbizattam. Minek következtében ezennel felhivom mind azon katonai szolgálatban álló tiszti egyéneket, kik ezen fontos szakban kellö ismerettel birnak, vagy az ezzel szorosan rokon tanulmányokat magokévá tették, s több nyelveken jártassággal birnak, hogy az ezt tanusitó okirataikkal, ajánlataikkal, mellyek minél nyomatékosabbak, annál több előnyt nyujtanak alkalmaztatásaikra nézve, a szolgálat utján magokat a hadügyministeriumnál hova-hamarabb bejelenteni siessenek. — Melly felhivásom közzétételére minden hazai hirlapok szerkesztői ezennel megkéretnek. Kelt Nagy-Becskereken nov. 5-kén 1848. — Vetter tábornok és vezérkari elnök."

Egy nap a már kegyelmet nyert Rózsa Sándor jelenté magát nála, s ő embereinek a ráczok elleni guerilláskodásaikkal Vetter expeditióit igen könnyité, s később egy maga Lagerdorfnál 12 embert vágott le. A lagerdorfi csatát Vetter terve szerint Damjanich vivta ki.

Ezután Vetter az erdélyi hadsereg parancsnokságát volt átveendö, de oda Bem rendeltetvén, dec. közepe táján Márjássy helyett Aradra ment, hogy e vár ellen az ostromot személyesen vezesse.

Ezenben tábornokká nevezteték ki. De Arad bevétele nem sikerülvén neki sem, felhivatott, hogy a Schlick ellen ment Mészáros helyett vezesse a hadügyi tárczát. Vetter azonban meglehetős gyönge hadügyminister volt, s a hadkerülő tisztikarban a rendet fentartani nem tudá.

Digitized by Google

A kápolnai csata s Görgei és Dembinszky czivódásai után Kossuth ez utóbbinak ugy vélt véget vethetni, hogy az országgyülés beleegyezésével a marschalbotot neki adta. Damjanichnak, ki kezdetben nem állhatá Görgeit, de utóbb igen megszerette, ez nem volt inyére, kivált miután Vetternek szolnoki operationalis terve nem igen sikerült. Elkezdte tehát öt minden kitelhető módon boszantani.

Mindamellett Vetternek az aprilcampagneban nem kevés érdeme van. A seregnek Hatvan és Jászberény felé nyomulása, a vácziútoni haladás forçirozása az ő müve, bárha ekközben terhesen megbetegedvén, a botot kezéből kiadni kényteték. Beszélik, hogy Damjanich boszantásai e betegséget nagy mértékben mozditák elő.

S épen e körülmény, hogy a seregeknek Tiszafürednéli concentratiója után nem vezetheté azokat, a hivékeny népben gyanut támasztott ellene. Vádolni, rágalmazni kezdték a magyar ügynek e rendületlen bajnokát, minek nyomán Kossuth a Közlönyben nyilatkozatot bocsátott ki, mellyben becsületének tisztaságáról a rágalom szennyét elháritani igyekvék, kimondván, hogy miért nem vezetheti a seregoszlopot, kimondván, hogy a haza eddigi müködéseiért hálával tartozik, hogy olly ernyedetlen szorgalommal szentelé életét a szabadság ügyének.

Az ezutáni havakon át hallgat róla a krónika, mignem mint hadseregvezérrel a Bánátban találkozunk vele.

Nagyszerü tervet vetett Bács-Bánát kitisztitására, mellyet jul. 4-én teljesedésbe is vétetett.

Három oldalról támadtatá meg Jellachichot és a déli cs. sergeket, s azokat teljesen szétveré. E győzelem s a csatornáni áskelésre tett ügyes intézvényei Bácskát a magyar kormány kezébe juttatá, Pétervárадot az ostrom alól felszabaditá. De Tittel ellen intézett támadása nem sikerült.

Az ő jelentése szerint e diadalt Szegeden következő placatok hirdeték:

„Haditudósitás. A szabadság istenétől megáldott fegyvereink győzedelme ujra jelentékeny előnyöket vont maga után déli határainkon.

Vetter altábornagy urnak Verbászról folyó hó 16-áról kelt jelentése szerint a Hegyes és Szeghegy mellett kivivott győzelem, aztán a csatornáni általkelésre tett intézkedések egész Bácskát ismét a m. kormány kezébe juttatták.

E győzelem következtében Pétervárad az ellenséges körültáborzástól felszabadulván, a közlekedés odáig szabad, s nevezett altábornagy ur épen fenemlitett napon szándékozik odautazni a további szükséges intézkedések megtétele végett. Ezredes, hadelnöki osztályfönök, Molnár.“

Vetter kimenekült.

Ritka jó strategista, tervkészitő mondhatni sok tekintetben a legjobb vala. De midőn a dolog kivitelre került, ő ott mit sem ért. Olly embereknek kelle mellette lenni, mint Guyon vala. Különben hiu, a katonai becsületre sokat adó, a magyar ügyhöz testtel lélekkel ragaszkodó vala.

Digitized by Google

HADÜGYMINISTEREK.

I.

MÉSZÁROS LÁZÁR.

Szárd-huszárezredes, aztán cs. k. altábornok vala. Olaszhonban Radeczkynek kedvenczebb katonái közé tartozék, mint ki az embernek szivére, eszére sokat tartott, s több csatákban nevezetes szerepet játszék.

Gr. Batthyány kinevezésére mint első független felelös magyar hadügyministert öt erösité meg az uralkodó. Mindamellett csak május közepén érkezett Pestre, midön nagyszerü fáklyás zenével fogadták.

Itten (május 24-én) kiadott első rendelete:

„Polgártársak! Midön forrón szeretett hazámba megérkeztem, ezennel mindenekelött ajánlom magamat azon nagy nemzetnek, mellynek királya által szentesitett közbizodalma emelt fényes hadügyministeri polczára.

Átlátom állásom és tendöinnek e haza jövendöjérei fontosságát, s bár igénytelen személyem mélyen érzi, hogy e nagy várakozásnak talán nem fog tudni minden tekintetben megfelelni: de legyenek meggyözödve a felöl, hogy én minden tehetségeimet és perczeimet szeretett hazám boldogságára fogom szentelni, fölhivom egyszersmind e hazának minden polgárait, hogy engem nehéz feladatomban bölcs belátásaikkal elösegiteni tartózkodás nélkül sziveskedjenek. Pest, május 24-én 1848. Mészáros Lázár, hadügyminister.“

Junius közepén az ujonez honvédek és Ceccopierik a Károly- laktanyában összeütközvén, Mészáros megjelent a vész szinhelyén, s a rá irányzott golyózáport föl sem véve csendesitett.

Az öreg Mészáros minden egyéb vala, csak forradalmi ember nem,

Digitized by Google

ő bizonyosan, ha a körülmények be nem sodorják, nem szerepelt volna. Hanem miután benne vala, szavának embere lőn; mi tőle, erejétől kitelheték, mindent megtön. Tán honszerelme okozá, hogy midőn annyian kikerülték a scylla- és charibdist, ő azt tenni nem tudá.

Mint hadügyministernek első háboruja a parlamentben volt jul. 20-án, midőn az Austriának Olaszhon ellen adandó segély volt szönyegen, midön a ministerium politikája mellett nyilatkozék. Aug. közepe táján az ujonczozás, a hadsereg magyar lábra állitása s a magyar hadinyelv kerültek szőnyegre, s pro et contra vitatások hatalmas bombalövésekkel nyilvánultak. Nevelte a vitát több a ráczoknáli csatavesztések hire, mi a baloldalt nevezetes tüzelésekre ingerlé. Egy követ nyilván kimondá, hogy egy angol káplár is jobban vezette volna a dolgokat. Mészáros rá felelt: hogy azon angol káplár, kit Wellingtonnak neveznek, alkalmasint. Fine finali az öreg kóficz a hadsereg magyarizálásának nem volt barátja, mi mégis keresztülment.

Ő aug. 15-én tért haza az alvidékről, hová 8-án utazott. Utjáról s t.javaslatáról következőket beszélt az aug. 16-iki ülésben:

„Mielőtt a tárgyhoz szólanék, valamit előre kell bocsátanom. Nem mondhatom hogy megjártam Tolnát- Baranyát, de megjártam Torontál- és Bácsmegyét. Itt sokat találtam, mi későbbi időre jó reményt nyujt. Ugy tapasztaltam, hogy a katonaság, bármi faju s nyelvü legyen, kötelességét lelkesedve tölti be s még eddig mindig nagyobb erőt vert vissza. Azonban tán azért — folytatá szóló — mivel életemről gondoskodtak, vagy előbb, vagy később történt valami, mint ott jártam, de a mai ujság már közölni fog tudósitásokat Neuzina-, Járek- és Verbászról. A katonaság tehát mint emlitém — a kötelesség terén áll. A nemzetőrségre nézve ezen rövid táborozás katonai szempontból felette jó hatással volt, mert azonkivül hogy némelly süvöltő bogarakat megszokván, neki bátorodtak, sokat nyertek abban is, mi táborozásnál szinte szükséges, t. i. rendben és engedelmességben. Kiemelendő főképen az aradi tüzérség, kik mintha rendes katonák volnának, nem azt nézik, mennyi ellenség van előttük, hanem hogy hol van. A békesi lovas nemzetőrség közül többen nyilvániták, hogy tovább is a táborban maradnak. A tolnaiak megesküdtek, hogy utolsó csepp vérig küzdenek. A jászkunok derék emberek, jó katonák, s eddig is sokat tettek már; kár hogy Bácsmegyében olly nagyra nőtt a kukoricza, mert még többet is tettek volna. Az önkénytesekről csak jót és szépet lehet mondani, s ha van is köztük még némi emberi gyöngeség, ezt szóló nem akarja feltakarni. — Bácsmegyéből megdicséré szóló a bajaiak és szabadkaiak derekas magokviseletét, s ha valamellyiket kifeledte volna, kéri az általános dicséretbe befoglaltatni. — Szóló a katonai játékot ugyan szerencsejátékhoz hasonlitja, de menynyire számitani lehet a győzelemre, 100 hihetőségi ok közül 70 a mi részünkön áll. — Ezenkivül megdicséré szóló Szeged és Baja városok hazafiúi készségét, mellyet kivált az előbbi a betegek és sebesültek ápolása körül tanusit (éljenzés). Végre személyeket nevez, a ház, söt a haza kö-

Digitized by Google

szönetére érdemeseket, köztük első helyen Szentkirályi Móriczot, ki a nemzetörségre nézve is a legjobb hatást gyakorolja, — Török Gábort s a Temesben működő királyi biztost, kinek neve nem jut eszébe, — Horváth főispánt, ki kötésben hordja most is karját, de hol szükséges, mindenütt jelen van stb. Mindezeket a ház kitörő éljenekkel fogadá.

Ezután átment szóló napirenden levő törvényjavaslatára, megjegyezvén, miként azt, hogy arat-e azzal éljent vagy nem — nem tudja, de hogy gyakorlat és tapasztalás utján merített meggyőződéséből folyt azon javaslat, az iránt tisztában van. Ha békesebb idők volnának, hogy akkor millyen ujonczállitási rendszert kívánnék, megmutattam — ugymond — általános javaslatomban, mellyet azonban most tárgyaltatni nem kivánok. Az uj rendszer életbeléptetése időt kiván. Én tehát meggyőződésemtől elüttetve, a kisebbet választám, melly a létező állapoton kevesebbet változtasson, de mégis megfeleljen azon kelléknek, mit a haza védelme kiván, hogy igy megvédetvén a haza, más javitásokra fordithassuk figyelmünket. Szóló sokat törte fejét, s meglehet ollyanon akad fel, miért talán — ugymond — a képviselőház szóló fejét töri be. 45 év óta huzom — mondá — ezen igát, s ha sokat nem tanultam is, ha engedelmességben neveltettem is : mindig az volt iparkodásom : mindent ugy tenni, hogy lelkiismeretem s meggyőződésem szerint a czélnak megfeleljen. — Két mód állott ugymond előttem, uj vagy régi rendszert követni. Kérdem, hol van az uj magyar rendszer? Ha tőlem azt kivánják, hogy két hónap alatt századok mulasztásait orvosoljam : többet feltételeznek rólam, mint mennyit lehet. A hadi tanulmányok 10—15 féle tudományokból állanak, s ha az, ki tanitani akar, még maga tartozik előbb tanulni : bajosan megy a dolog. Ha én most uj osztályokat formálok, a felebbvaló nem fogja ismerni alattvalóját, a pajtás pajtását, következőleg az erő nem irányoztathatik egy czél felé. Hiányzik az idő, mi veszély idején legnagyobb capitális. Ide járul, hogy egészen uj rendszer életbeléptetése ez idő szerint sok költséggel jár. De politicailag sem tanácsos az uj rendszer rögtöni életbeléptetése; mert, kérdi szóló, ha valljon azokat, kik nincsenek mellettünk, de a kötelesség terén mégis mellettünk harczolnak, nélkülözni akarjuk-e? — Az örökös tartományokkal egy kalap alatt állunk, bármennyi rés mutatkozik ezen kalapon. Nem kellene kimondani tehát, hová vezet intézkedésünk, hanem az időre bizni kivitelét. Szóló tehát, mint egyenes ember, ellene nyilatkozik.

A másik rendszer — ugymond — nincs inyünkre, — az enyémre sem. Én ugyan, ugymond, feljutottam egy polczra, mit senkinek sem köszönök, — de nyeltem sok boszuságot s keserüséget is. — Azonban meggondoltam, hogy, ha az ujoncz a meglevők közé berámáztatik, hol a felebbvaló ismeri alattvalóját, hol mechanicai gyakorlottság már létez, egy hónap alatt is már hasznát lehet venni. — Továbbá mostani utamban tapasztaltam, hogy rendes katonaságunk, legyen árvai, vagy liptói, ha azt mondják neki : menj, — lő, vág és tör, a mennyi kell, mig azt nem mondják : elég, — s általában, kivéve egyetlen testületet, az enge-

Digitized by Google

delmességet egyik sem tagadta meg, de az is nem nyilatkozott ellenünk, hanem kijelenté, hogy akárhová rendelik, elmegy, s pár nap mulva azt meg is fogjuk látni. — Ha a fenlevő katonaságból a magyar szellemüeket kivennök, egyrészt emelnénk, másrészt lenyomnánk és szakadást gyanittatnánk akkor, midön az erő öszpontositására legnagyobb szükség van. Én tehát sajnálva bár, tán a ház ohajtása s a haza régi kivánata ellenére, a czélt tartván szemem előtt, nem akarok semmit rögtönözni, hanem azt mondom : a ház kivánhatja, hogy a katonaság magyar legyen; de adjon erre időt, — másként ollyat kivánna tőlem, mire én nem vagyok képes. Ha valaki jobbat tud, mi a czélnak hamarabb s tökéletesebben megfelel, én hódolni fogok neki, s mint közlegény is kész leszek alatta szolgálni. A 4-ik zászlóaljra, mi annyikat megbotránykoztatott, seregeink messiáskint várnak, ezeket jutalmazni kell, ugyis a magyar seregek állnak e tekintetben leghátrább. Egyéb észrevételekre szóló fentartja vitatás közben felelhetni."

E tárgyban legnagyobb baja Teleky Lászlóval volt, kinek szavait kartácshoz hasonlitá. Mindamellett az öreg sem hagyá töltetlen a maga fegyvereit.

Ezenben az első magyar hadigőzöst nevéről nevezték el, de szerencsétlenül járt az, mert hiányai miatt félutról visszatérni kényteték.

Az öreg pedig lement a pétervároradi várerősités megtekintésére s a ráczok elleni vezénylet átvételére. Vivott ő ottan szerencsés és szerencsétlen csatákat, mellyekben — a sz.-tamási sánczok ellen személyesen vezetvén a támadást — vitézségének ritka jeleit adá. Egy alkalommal már körül volt véve, ha 12 segélyére sietett huszár ki nem szabaditja, kik merészül a ráczok sorába vágva, vezéröknek visszaadták szabadságát.

Sept. 19-kén történt Mészáros vezénylete alatt nevezetes próba Szent-Tamás ellen, hol kitüntetett bátorsága valóban a hihetetlenséggel határos. A legveszélyesebb helyet választá ki s 36 ágyugolyó esett le közelében. S midőn látta, hogy a sánczozat szigoru rendeletei daczára sincs bevéve, lóháton a csatornába ugrott, átuszta, a túlparton megtette a szükséges intézkedéseket s megint visszauszott!

Ezután nem sokára feljött. A kardot viszont tolllal cserélte fel, sok szenvedéllyel bocsátá ki a proclamatiókat, irta alá a rendeleteket s kinevezéseket. Ezek közül nevezetesebb az oct. 4-ki, a déli magyar seregnek intézett felszólitása, melly kedélyességének, lelkesült gondolkodásának jellemét hordozza magán.

Következő dec. hóban táborszernagy Schlick Kassáig nyomulván elő, dec. 14-én a parlament az ottani hadtest fővezényletével megbizta. Mészáros elvállalá a megbizást, s szokott kedélyes modorral felszólitá a házat, hogy ha megitélik is, de el ne itéljék. Különben reméli, hogy Schlicket majd „megslikkolja" s most szerencsésebb leend mint túl a Lajtán. Ugyancsak ez ülésben találta fel a „kóficz" szót is. (Nb. tudóstársasági tag volt.)

De biz a dolog egészen ellenkezőleg ütött ki, s ki Schlicknek maga

Digitized by Google

is adjutánsa volt, mesterétől a legkeményebb leczkét most kapá. Igaz, hogy sergei nemzetőrök s ujoncz honvédek valának. Január 4-kén volt az ütközet. Schlick positiója a bárczai csúcson volt, honnan sokszoros és kemény lövésekkel fogadva Mészárost, megszalasztá. A parancsnokságot helyette Klapka vette át.

Ő maga Debreczenbe ment s ottan folytatta hivatalát egész apr. 15-kéig, mikor felszólitá a házat, hogy lemondását fogadják el, s egyszerüen mint bajai képviselőt fogadják el körükben, mert, ugymond, mint az agg Hufeland hivé, hogy ki 30 éves koráig nem tudja, mi jó s mi ártalmas organismusának, nem érdemli meg az egészséget. Ki ősz hajakkal nagy dolgok élén nem tudja, mikor járt le kora, az rosz patrióta. Különben ő már igen is rococo-ember s Egerben, mellyet hús nélkül hagyott, meghalt. A halotti beszédet majd megtartja egy veressipkás sat.

Palóczy L. ajánlatára a ház köszönetét szavazta neki, s altábornagygyá nevezte ki.

Különben hadügyminisztérségéről irt memoire-ja azon érdekkel birand, mellyel a Julius Caesaré a gallusok ellen folytatott had után.

Az öreg ezután nyugalomra szállt egész julius hóig, mikor Kossuth az összes magyar hadsereg fővezérévé nevezte ki, mellé rendelvén Dembinszkyt mint táborkari főnököt. A öreg ezután bocsátott Dembinszkyhez egy rendeletet, mellyben felhatalmazza arra, hogy a sereg mozdulatai s élelmezése iránt tetszése szerint intézkedjék. Igaz nevén nevezve, e dolog baklövés volt, hasonló ahhoz, midőn Bem Erdélyt ostromállapotba helyezé.

Az öreg ezután jobbadán a táborban volt s a szegedi, szőregi, temesvári csatákat intézte. Ezután Lugosra, s onnan Dembinszkyvel Törökhonba menekült. Itten Viddinből Schumlába vitetett.

Magyar hadi-iskolául alapitá a ludoviceumot, ellátta minden szükségesekkel parlamenti t.czikk nyomán. Ez ma kórház gyanánt használtatik.

Tagadhatlanul Mészáros a legjellemesebb emberek egyike. Mint katona, páratlan bátorsággal bir, jó huszárezredes, ha mint strategista a löport nem találta volna is fel. Szép vonzó külsőjü ember, ki iránt mindenki bizonyos pietással viseltetik. Hazáját forrón imádja.

Digitized by Google

II.

KLAPKA.

Mellékneve György. Született 1820-ban Temesvárt. Atyja ottan polgármester, anyja verseczi születés, Kehrer Julia volt.

A philosophiát Szegeden, a mathematicát Karánsebesen tanulta, tüzérségi ismereteit pedig Bécsben szerezte meg. Talentomáért mindhárom helyt bámulat tárgya volt.

Egy év mulva a bombászkarba vétetett fel, s 3 és fél év mulva az egész tanulmányt bevégzé.

Innen a magyar testőrseregbe lépett, hol 5 év mulva a geniecorpsi tanulmányokból olly fényes vizsgálatot tett le, hogy Ferdinánd király ezért hizelgő kézirattal tisztelte meg.

1844-ben Lahoreba tüzértábornoki meghivást nyert, nyugalmaztatni is akarta magát, de nem fogadtatott el, hanem főhadnagygyá neveztetett ki a németbánáti határőrök közt.

A mult évben századosi ranggal a veszprémi honvédek közt állt. Ezekkel a ráczok ellen ment, s a Szent-Tamás elleni szuronycsatában részt vett.

Innen a magyar ministerium Erdélybe küldte rendezni a székely népfölkelést.

Ezután mint táborkari őrnagy Komáromba ment Majthényival, átveendő e várat s védelmi állapotba helyezendő.

Kitüntetéseit ezután csaknem egész a tábornokságig a csatamezőn nyerte, s mint illyen alltbn. Schlick ellen Mészárostól az ottani magyar hadsereg vezényletét átvevén, nem egy szerencsés csatát küzdött, többi közt a tokajit és tarczalit, hol kis erővel ügyes strategiai harczokat állt ki.

Ezután Görgei alatt, kinek testi lelki barátja volt, az első hadtest parancsnokságát vette át.

Az aprilisi hadjáratban tetemes részt vett. Tápió-Bicskénél (apr. 4-én) szétveretett ugyan serge, de ez legkevésbé sem genirozta őt. Egy perez alatt rendbeszedte katonáit s Damjanichtól gyámolitva, az ellenséges brigade-nak visszaadta a kölcsönt.

Apr. 26-án Komáromnak ostromzár alóli felszabaditásakor csodát tett. Ó-Szöny ellen a szuronycsatát személyesen vezette.

A hadügyi tárcza ezenben megüresedvén, mint helyettes hadügyminister Debreczenbe ment. Milly pontosan mindenről gondoskodó módon járt el hivatalában, bizonyitja ezen Perczelhez irt levele :

Digitized by Google

„Debreczen, máj. 8-án 1849. A hadügyministeriumnak több jelentésekből fájdalmasan kelle értesülnie azon szomoru viszonyról, miszerint tábornok urnak Bácskából kivonulása után e vidék, melly annyi hősies küzdelem és véres áldozat mellett már visszafoglaltatott, ismét ujonnan a rácz sergek boszujának van kitéve.

És már is egész területek az ellenség által visszafoglaltattak, melyeknek biztositásáról eleve kellett volna gondoskodni annál inkább, mivel hadjáratunk és hadimüködéseink nem egyedüli czélja a visszafoglalás, hanem egyszersmind, mi olly fontos feladat, az elfoglaltnak megtartása.

Hasonló sajnos következmény volt Bácskának elegendő fedezet nélküli otthagyása azon körülménynél fogva, miszerint az ellenség Budáról nagyszámu hajókon szállittatván lefelé tetemes erejét, annak kényelmeit senki sem gátlá, holott ennek csekély erövel tetemes kárt és akadályt lehetett volna okozni.

Annálfogva felkéretik tábornok ur sürgetöleg, sziveskedjék a legérdekesebb pontokra kisebb csapatokat szállitani át, és átalában erélyesen intézkedni, nehogy nagyobb baj és szerencsétlenség háramoljon a védtelen és jóérzelmü lakosságra.“

Az aug. 20-án Debreczenben tartott haditanács következő tervét fogadta el :

1-ör. A nemzeti hadsereg minden hadosztályának müködései concentricus és combinált irányban vezetendők.

És azért a hadosztályi parancsnokoknak az eddigi körülményeken sarkallott azon hatósága, miszerint kiki az elébe szabott specialis czélra önállólag, s a többi hadosztályok körülményeire való figyelem nélkül vezérkedhetik, jövendöre megszüntettetik, s minden külön hadosztályi parancsnokok a hadügyministeriumtól, mint az ország és honvédelem egész állapotát áttekintő középponttól veendik dispositióik irányát, miszerint az összes hadi operatio minden egyes részeiben concentrice legyen vezetve.

Mi végett a hadügyminisiternek Klapka tábornok ur által kijelentett azon készsége, hogy mihelyt vagy Budavára bevéve, vagy ha az rögtön eszközölhető nem volna, annak ostromlása kisebb hadsereggeli ostromzár alakjára leend átváltoztatva : a hadügyministeri ügyek vezetését személyesen átveendi, – ugy a nélkülözhetetlen egység, mint a hadsereg szaporitásának, rendezésének s fegyverzeti, ruházati, felszerelési, elhelyezési és hadszertári organisatiója szükségének tekintetéből is helyeslő tudomásul vétetett.

Egyszersmind az is elhatároztatott, hogy jövendöre a tiszti előterjesztések és kitüntetések körül a hadügyminister hatósága s illetőleg az ország kormányzójának legfőbb megerősitési joga teljes épségben annál inkább visszaállitandó, mivel a hadseregparancsnokoknak e részben

Digitized by Google

eddig gyakorlott csaknem korlátlan s az utólagos jóváhagyás körüli szabad intézkedést is, úgy szólván, nullificaló hatósága, az egy és oszthatatlan hadseregre nézve gyakran zavart okozának, — más hadosztályoknál az egyenlő, vagy magasb érdemre nézve sérelmesnek, a tiszti rang kellő tekintélyére nézve pedig nem kedvezőnek tapasztaltatott. Jövendőben tehát a seregparancsnokok semmi főtiszti előléptetést, vagy a katonai érdemjel harmadik osztályával kitüntetést addig ki nem hirdethetnek, mig előterjesztéseikre a hadügyminister helyeslő megerősitését nem veendik.

Törzstiszti előterjesztések s a katonai érdemjel második osztályával kitüntetések kihirdetésére pedig a kormányzó előleges megerősitése is okvetetlenül bevárandó. Tábornoki kinevezések s a katonai érdemrend első osztályával kitüntetés csak a ministeri tanács előleges meghallgatása után fogván a kormányzó által megerősittetni.

A hadseregparancsnokok mindazáltal a harcztéren egyes rendkivüli vitéz tettek méltó jutalmaul tehetnek ugyan főtiszti előléptetéseket, s a katonai érdemrend harmadik osztályával kitüntetéseket, valamint szinte törzstiszti (de nem tábornoki) előléptetés végetti előterjesztéseiket is nyilvánithatják; de erre a rendes katonai kötelességnek még olly hü teljesitése is soha elegendő alapul nem fog vétetni, hanem csak az, ha valaki magát a kötelesség körén túl rendkivüli vitéz tett vagy különös siker által kitüntette.

Mind ezekről a hadseregparancsnokok magok alkalmazása végett a hadügyministerium utján, s ha tanácsosnak látszandik, maga az összes hadsereg is napi parancs által azon hozzátétellel értesitendők, hogy ámbár a szükséges egység s öszhangzás végett a hadi munkálatok irányzata a hadügyministeriumtól fog kiszabatni, strategiai kivitel körüli dispositiók s operationalis részletek szabadsága természetesen a hadvezérek hatóságához tartozandik.

2-or. A jelen körülményekhez képest a hadsereg minden részének olly irányban kell alkalmaztatni, hogy az országnak a kettős ellenségtőli megóvására egymást kölcsönösen segithessék s illetőleg concentratiojuk is előkészittessék. És azért

3-or. A felsőmagyarországi hadi munkálatok főtámaszpontjaul Komárom tekintendő, ugy hogy a legközelebbi hadjáratnál ne csak várerősség, hanem az ellenség bármi nagy haderejének előnyomulását is akadályozható elsánczolt táborminőségben jelenjék meg, s azért a komáromvári sereg a főtáborból nyomban vagy 16,000 emberrel, nevezetesen a Damjanics és Pöltenberg hadosztályokkal szaporitandó.

Ezen dunai hadseregnek hatásköre és rendeltetése lesz a Duna jobb- és balpartja közti közlekedést biztositani, s Komárom vára ótalmán kivül a Duna jobb partján az ország határszélei felé működni, a dunántúli megyéket az ellenségtől tisztán tartani, száguldó detachementok által azon megyékben az ujonczozást és a kormányhatóságot biztositani. Egyszersmind rendeltetése leszen szükség esetében, a bal dunaparti hadsereg működését is öszhangzólag előmozditani.

Digitized by Google

Ha Buda várának rögtöni bevétele nem sikerülne s hosszasabb ostromzárlat forogna fön, szükségben az ostromzárlati hadsereg is ezen dunai hadsereg vezérének föparancsnokságához levén számitandó. Melly dunai hadsereg egyszersmind Komárom vára föparancsnokságával Klapka tábornok ur fog megbizatni. Guyon tábornok alatta a 8-dik hadosztályt vezénylendvén, Lenkey tábornok pedig az alakitásban lévö seregosztály fölött a lovasság parancsnokságával bizatván meg.

4-er. A szabadsereg többi része, nevezetesen az eddigi Klapka és Aulich hadosztályok a Duna balpartjára szállandnak át, ö legelöbb is mindjárt a Nyitra vagy Vág mentében foglalván állomást, az ország felső vidékét biztositandják, s a Dunán inneni vidéket fedendik.

Ezen dunaparti hadsereget további rendeletig Aulich tábornok vezérlendi.

5-ör. Ezen hadsereggel összeköttetésbe hozandó a Dembinszky altábornagy parancsnoksága alatti hadosztály, mellynek rendeltetése, az országot Galliczia felöl biztositani s a dunaparti operatióknak szélső jobb szárnyát képezni.

6-or. Dembinszky altábornagy jobb szárnyával összeköttetésbe hozandó az erdélyi hadsereg bal szárnya, mellynek feladata Besztercze felé az országot Bukovina ellenében fedezni.

Erdélyben ezenkivül az ojtozi, tölgyesi, gimesi passusokra, mint szinte a tömösi, vöröstoronyi szorosokra fö figyelem fordítandó, s ezeknek megerösitésén s védelmén kivül Gyulafejérvár s Déva bevétele s az oláh lázadás valahárai legyözése az erdélyi hadsereg legközelebbi feladatához számitandó.

7-er. Puchner hadserege a Bánátból kiverve, Orsova, Fejértemplom, Pancsova birtokunkban van, s a Bánát egészen, Bács pedig Tittelen kivül, meghóditva levén, Bem altábornagy az Erdélyből magával hozott sereget a bács-bánati combinált sereg többi részeiből 12 ezer emberre kiegészitvén, ezzel s megfelelö számu ágyukkal Perlasz felöl Tittelt beveendi (minél a bácsi oldalról s Pétervároadról is támogattathatik), s ott a Tiszán átszállván, Pétervároadot ugy a karloviczi mint a kameniczi ellenséges seregek fenyegetéseitöl s ostromkészületeitöl tökéletesen fölmentendi, s ennek végeztével a lehető legnagyobb gyorsasággal a Duna bal partján felfelé sietend, s Jellachich mozdulatait figyelemmel kisérendi; a körülményekhez képest fogván majd meghatároztatni: valljon a bal dunaparti hadsereg megerösitésére fog-e rendeltetni, (s ez esetben annak fövezérletét vinni), vagy pedig a Dunán átkelve, önállólag a nyugati határszélek felé operálni, melly utóbbi intézkedés kiváltképen Buda vára bevételétöl függ és föltételeztetik.

8-or. A bács-bánati hadsereg föparancsnoksága Perczel tábornokra bizatik, kinek legközelebbi föladata leend a Tittel bevételével végkép meghóditandó Bács-Bánátot ujabb betörések ellen fedezni „s e végett Orsovát, Fejértemplomot, Pancsovát, Tittelt hatalmában tartva, Temesvár és Arad ostromzárlatát szokott erélyével folytatni. A blocadsereg és

Digitized by Google

a fentebb emlitett pontok közötti összeköttetést mozgó csapatok által fön-tartván, egyszersmind a tartomány belbékéje is biztosittathatik.

A fentebbi dislocatiók által az ország végvonala ekként kikerekittetvén, s a szükség esetébeni concentrátiók is előkészittetvén, a dunaparti hadsereg erösitésére Erdélyből, mellyet most közelben invasio alig közelget, egy dandár kivonandó; az ujonczozás, felfegyverzés és felszerelés a lehető legnagyobb erélylyel eszközlendő; a központi tartaléksereg mielőbb kiállítandó; minden zászlóaljak kiegészitése siettetendő, s a lőporkészités minden kivihető gonddal szaporitandó; mint szinte a hadsereg élelmezése kellőleg rendezendő. Komárom várának minden szükségesekkel ellátása pedig minden mások felett sikeresitendő.

Mindezen határozatok ugy a hadügyministeriummal, mint általa az illető hadparancsnokokkal a kellő titoktartási kötelezés mellett közöltetni rendeltetvén, s azoknak végrehajtását a hadügyminister különös gondjai közé számitandván. Kossuth Lajos, kormányzó."

De nemsokára viszont sereg élére állt, átadván a hadügyi tárczát Görgeinek.

Buda ostrománál jelesen a réslövésben nevezetes része volt, honnan várparancsnokkép Komáromba ment.

Az ostromot páratlan bátorsággal türte, s olly védelmi intézkedéseket tett, mik még az oroszokat is bámulásra inditák.

Aug. 3-án két oldalról nevezetes kiütést tön, mint mindig, most is ő vezette a szuronycsatát, töméntelen zsákmányt tevén.

Az ottani osztrák dandárparancsnok Barkót megkerülvén, öt visszanyomta. Töméntelen zsákmányt csinált. Csak aug. 20-án vonult visza a várba.

Klapka lassu a tervelésben, de villámgyors a kivitelben. Magyar Wellington, hös, büszke, de hideg és pontos mint ezen angol.

Feltünő egyénisége s igen csinos arcza van. Alkata nem magas, de nemes állásu. Arcza barna, szabályos, fekete bajusz- és szakállal, tüzes szemekkel. Arcza mozdulatai a magyar typus bélyegét hordozzák magukon.

September 27-diki capitulatióját fontos oklevelek gyanánt közlöm:

„Napiparancs (oct. 1. 1849.) Harczfiak! Ugy határozta a sors, hogy harczunkat bevégezzük. Erre az ép emberi értelem kényszerit, melly könnyen beláthatja, milly hasztalan volna folytatni a harczot: továbbá a komáromi város lakosainak sorsa, kiket hosszasabb reménytelen harczfolytatással kinozni honárulás volna, s végre azon szánandó öntudat, azon alapos meggyözödés, hogy az egész magyar hazában, a komáromi örséget kivéve, tartható véderö nincs.

Meghatároztatott tehát alkuk következtében a komáromi vár capitulatiója, — de az átadás csak akkor eshetik meg, ha Péterváradra küldött futáraink visszatérnek s személyes meggyözödés után értesitendnek, hogy azon hatalmas vár is a sors határozatainak magát alávetette.

A föltételek, mik alatt Komárom magát föladja, olly becsületesek,

Digitized by Google

s annak következtében sorsunk a többi magyarhoni sergekéhez képest olly elönyös, hogy annyivalinkább büszkélkedhetünk, mert azokat férfias, határozott s nemes viseletünknek köszönhetjük.

E cselekedetünk módja ellenségeink gondolkodását is irántunk tisztelettel töltötte el.

E jó nevünket s hirünket megtartani első s legfőbb kötelességünk most is, midön a pályáról, mellyen olly sok havon át fényesen működénk, tiszta öntudattal lelépünk.

Bajtársak! Igyekezzünk tehát azokat meg is tartani, s mivel becsülettel harczolánk, e szép öntudatunkat további életpályánkra vigyük át.

Őrizzük meg e kincseinket és utolsó katonai cselekvényünk is legyen példás és lovagias.

Utolsó perczig maradjunk hivek a kötelesség-, rend- és disciplinához, miután békes alkalmas út nyilvánul, hogy azon drága földre léphessünk, hol szülék, testvérek, rokonok karjaikat ezerek után sovárgva nyujtják, — azon emberek után, kik szebb s reményteljesebb multban fellángoló enthusiasmussal a haza szolgálatára felajánlák magokat.

Ha e felhivásom daczára is történnék kihágás és zavar, ünnepélyesen nyilvánitom, hogy kényszeritve leendek, a bünösöket — kik e perczben a megkettőzött örök ügyelését nem kerülhetik ki — kimélet nélkül halál által büntettetni.

Mi pedig a komáromi vár átadási föltételeit illeti, azok ezennel egyaránt hiteles másolatban szóról szóra magyar és német nyelven közöltetnek a várőrséggel. Klapka tábornok."

Komárom vára feladása következő pontok alatt:

1) Az örség szabad elvonulása fegyvertelenül; a tisztek kardjai sajátjaik maradnak.

Azon tiszteknek, kik azelőtt a cs. k. seregben szolgáltak, utlevelek adatnak a külföldre; azoknak, kik ollyant nem kérnek, hazájokba szabad elmehetés biztositttatik, azok kivételével, kik önként jelentik magokat.

A honvédtiszteknek, t. i. azoknak, kik előbb nem szolgáltak, hazájokbani szabad tartózkodás, jövendő alkalmazások nélkül, megadatik.

A cs. kir. ezredek közlegénysége amnestiát kap, s azon egyének is, kik azalatt tisztségre emelkedtek, hasonlag szabadon eresztetnek s az itt érintettek további törvényes üldözésnek kitéve nem lesznek.

2) Utlevelek külföldre mindazoknak adatnak, kik 30 nap alatt jelentik magukat.

3) A tisztek számára egy havi díj, s 10 napi fizetés az örségi községnek a cs. k. hadidíj szerint osztrák bankjegyekben kiadatik.

4) A különböző örségi hadipénztári utalványokban kiadott kötelezvények kiegyenlitése végett osztrák bankjegyekben 500,000, mondd: ötszázezer ezüst frt fizettetik ki.

5) A Komárombani nyomorékok s kórházakbani beteg harczosok ápolása.

6) Ingó s ingatlan magánvagyon megtartatik.

Digitized by Google

7) A fegyverletétel ideje, helye s módja utólagosan fog meghatároztatni.

8) Mindkét részről minden ellenségeskedés megszüntettetik.

9) A vár hadi szokás szerint s bekövetkezett mindkét részröli ratificatio után adatik át.

„Napiparancs (oct. 3. 1849.) Bajtársak! Keblem elfogul, mert utóljára szólok hozzátok, kikhez annyi öröm és szenvedés, annyi drága honfivéren nyert dicsőség, s kikhez egy szent kötelesség közös érzete füzött elválaszthatlanul.

Egy szép, de küzdelemteljes pályára léptünk nem rég. A legmagasztosabb feláldozással törtünk a kitüzött czél felé.

Megtettük, mit ember saját erejével tenni képes, s pirulás nélkül állhatunk isten és világ szine elé. Ám a sors könyvében máskép volt megirva. . . . És most lelépünk a pályáról, mellyre olly sok szép reményeket hintett a közérzelem, s mellyen elvérezhetünk ugyan, de vele a nemzet ügyének többé használni nem fogunk. Lelépünk e térről, mert a haza kivánja, mellynek tovább is leend szüksége hü fiakra; lelépünk, mert szent tartozásaink vannak azon haza iránt, melly ugy lehet, fenmaradásunkban leli a jövő minden vigaszát.

Maradjatok hát továbbra is támoszlopai! . . .

A feladatot, melly elöttetek állt, férfiasan s mindvégig következetesen teljesitétek. Meghajoltatok, mert kellett; az események törhetlen hatalma előtt hajoltatok meg, . . . ez és a megmentett becsület adhat megnyugvást mindnyájatoknak.

Vegyétek férfias, elszánt küzdelmeitekért a haza legforróbb köszönetét!

Vegyétek egyszersmind szives végbucsúmat.

Isten veletek! . . . "

Külföldön van.

Digitized by Google

III.

AULICH.

A hadvezérek közt a legtisztább jellemek egyike.

Kopasz, szép ember volt. Szemében szokatlan tüz égett, arczánszokatlan nyájasság mosolygott. Volt modorában, magaviseletében valami vonzó, valami kedves, mit más embernél ritkán lehet feltalálni. Pozsonyi születés. 57 éves.

A Sándor-gyalogoknál mint alezredes szolgált. Hasonló ranggal a honvédek sorába lépvén, legelőbb a ráczok ellen ment, s több, következményeiben azonban fontossággal nem biró, csatákat vivott.

Először találkozunk nevével Bechtold aug. 19-iki hadjelentésében a Sz. Tamás elleni szerencsétlen csatában.

Wollnhoffer dandársága 18-án délután 3 órakor Kis-Kérre indult, a hová ugyanaz nap 7 órakor érkezvén, a helység előtti Sz.-Tamás felöli előőröket megerősitette.

Gr. Colowrat csapata Kis-Kéren keresztül Szőreghre indittatott, hogy ott Turia megtámadására készen legyen. Báró Bakonyi csapata pedig még az éjjel a csatorna balpartjáni elönyomulásra a verbászi táborban készen volt.

Wollnhoffer dandársága a megtámadásra jelöltetvén ki, azon éji 12 órakor a kis-kéri táborból kiindult. Az első csapatot a székely zászlóalj képezte, mellyet a ki nem kelt álgyutelepek, 2 zászlóalj Sándor-gyalogság, honvéd 6. zászlóalj és 1 század Würtemberg-huszárok által fedezve, követék, a legnagyobb vigyázattal nyomultak elő. Reggel 5 óra felé a sz.-tamási sikságra érkezvén, a székely zászlóalj csatárai 600 lépésnyire Sz.-Tamáshoz közeledtek, ekkor az álgyutelepeket elörendelvén, a helységet erősen álgyuztattam; — melly alkalommal a sánczok felöl nagy porfelleg vala látható, miért is Lenkey kapitány századának egyik szárnyával oda ugratott, és észrevevén, hogy az ellenség egy csorda szarvasmarhát szándékozik a sánczokba hajtani, azt kemény álgyuztatás daczára is megszalasztatván, 131 db marhát fogott el.

Egy óráig tartó, mind a két részröli kemény álgyuzás után a helységbe gránátokat és bombákat parancsoltam vetni, mellyre azonnal több helyen tüz támadott, mindazonáltal a czélzott hatást — a helységet egészen lángokba boritani — el nem érhetém, minthogy rövid idő alatt a tüz mindenütt eloltatott, a miből azt következtettem, hogy az egész Sz.-Tamás lefödeleztetett.

Digitized by Google

B. Bakonyi ezredes azalatt a csatorna balpartján a sánczokat megtámadván, kemény álgyuztatás és kisebb fegyvertüz után a sánczokat egész elszántsággal megrohanta; mindazonáltal vitéz csapata hősies tartása daczára, az előnyomuló túlerő miatt a czélzott sikert nem nyerheté.

Wollnhoffer vezérőrnagy parancsa következtében a serget álgyulövésnyire visszavezette, és összeszedvén holtainkat és sebesülteinket, seregemmel, melly a 8 óráig folytonosan tartó csatában kifáradt, Verbászra vonultam. Az egész sereg tántorithatlan bátorságát dicsérettel meg kell emlitenem, melly minden rendeleteimet a legnagyobb lelkesedéssel pontosan teljesitette.

Különösen kiemelendők: Aulich alezredes, tanusitott rendületlensége és ügyessége miatt.

Az 1849-dik évi tavaszi nevezetes csaták alkalmával az ő hadteste állott Pest alatt s nem egyszer küzdött diadalmasan a nagyobb erő ellenében. Kossuth a gödöllői szózatában nagy dicsérettel emlékszik róla. Itt folytatott csatái közül az apr. 11-iki a legnevezetesebb, mellyet Asboth ezredes által vivatott.

Elhagyván a császáriak Pestet, e melletti táborából proclamatiót bocsáta a néphez, mellyben azt „miután szabadságot s függetlenséget hozának neki" nyugtonmaradásra szólitja fel.

Pest eznapi mámorát, örömét lehetlen volna festeni. Mint csókolák a huszárokat, mint vendégelék őket s látogaták meg a táborban! S midőn az agg tábornok a nemzeti szinházban a „Kunok" előadásán személyesen jelen vala, az öröm tetőpontját érte el. Ez időtájban a Dom Miguelek lobogójára ő tüzte fel az érdemrendet.

Midőn Görgei a magyar kormánytól megtagadta az engedelmességet jul. vége felé, egyik ő vala, kit Kossuth ennek táborába küldött. Hozott is Görgeitől igéretet.

Lemenvén a kormány Szegedre, a hadügyministeri tárczát ő vette át s folytatta végig. Sokat küzdött ő is szegény a tisztek gyávasága ellen, de erélyesb eszközökhöz nem nyulván, semmi sikerrel. Rendeletei azonban ügyes tapintatot árulnak el. Igy például ő volt, ki a tiszteknek az idegen ajkuak sértegetését köv. körlevéllel megtiltá:

„A magyar hadsereg összes parancsnokainak.

Harczunk, mellyet Európa két elbizott hatalmassága ellen vivunk, nem a nemzetiség, hanem a közszabadság harcza az absolutismus ellen. Győzelmeink, elődiadalai a világszabadságnak. Igy van a nemzet s kormánya lelkesülve; igy van különösen meggyőződve a nemzet hadügyét vezénylő végrehajtó hatalom.

Illyetén meggyőződésben levén a hadügyministerium, nem csekély megütközéssel s illetődéssel értesült, mikép némelly seregparancsnokok s katonai elöljárók, a hatalmuk s rendeleteik alatt álló idegen ajku egyénekkel, de kiváltképen a ráczokkal s oláhokkal nem a kivántató emberséggel bánnak, s különösen nemzetiségöket szidalmak s káromkodások

Digitized by Google

közt vetik szemökre, mit nemcsak a humanitás elvei tiltanak, hanem az ildomosság is ellenez.

Kik sorainkban küzdenek közczélunk a szabadság mellett, akármellyik nemzetbeliek legyenek, mindnyájan testvérekül tekintendők, ollyanokul, kik velünk karöltve rokonilag azon egy ohajtott czél felé törekesznek.

Aztán rácz s oláh atyánkfiai, kik velünk harczolnak, gyermekei, szülöttei ugyanazon hazának, mellynek mi, s tehetnek-e róla, hogy testvéreik ellenünk fegyvert fogtak a szabadság megdöntésére? Ők vérökkel mossák le magukról testvéreik gyalázatát.

Mindezeknél fogva szigoruan meghagyatik a magyar hadsereg összes parancsnokainak s mindenféle katonai előljáróknak, miszerint parancsaik alatt álló idegen ajku vitézeinket, tótokat, ráczokat, oláhokat stb. emberséges bánásmód által inkább ügyünknek megnyerni, s nemzetiségünkhöz édesgetni iparkodjanak, sem mint nemzetiségöket szidalmazzák, s e miatt öket üldözvén azt okozzák, mi illyetén bánásmódnak rendes eredménye, t. i. hogy az illy egyének aztán elkeseredjenek és szökevényekké válnak.

Mindazok, ki e rendelettel ellenkezőleg cselekesznek, szigoruan megbüntettetni s illetöleg tisztségeiktől megfosztatni fognak. Szegeden, julius 22-én 1849. Hadügyminister, A u l i c h."

Midön Perczel a ministeri tanácsot felakasztással fenyegette, erélyes fellépése sokat tett ennek elmozditására.

Határozottan mindig Görgei mellett nyilatkozott, a nélkül, hogy ennek eljárását voltakép tudta volna.

Tiszta jellem, testtel lélekkel magyar ember, lassu, de ügyes strategista, szigoru katona volt, mint Massena a császárság korában.

Oct. 6-ikának áldozatai közt van ő is.

Digitized by Google

TÁBORNOKOK.

I.

DAMJANICH.

A magyar tábornokok közül egyik sem volt olly népszerű hőse a republicanusoknak, mint épen Damjanich.

Már mint kapitány a cs. hadseregben elveszté elüljárói kegyét a magyar ellenzékkeli szövetsége miatt.

Azon nemtetszés daczára, mellyel minden tiszt tekintetett, ki magát politikába keveré, Damjanich mégis mindig szorgalmas látogatója volt az ellenzéki köröknek.

Midőn a márcziusi nap a császári gondolkozásu s az ugynevezett patrioták közti nagy hézagot kitünteté, ekkor a szerb óriás, Damjanich kapitány, olly nyiltan szegődött a márcziusi nyeremények védőihez, hogy a parancsoló austriai tábornok őt Olaszországba rendelni látá magát kénytetve.

A Batthyány-ministerium közbejötte azonban megtartá e veszélyes harczost az országban, s egy akkor még rendezetlen csapat őrnagyává elöléptettetett.

A temesvári nemzetőrség ugyanekkor alezredesül kivánà magához; ha ez megtörténik, ugy e városban hihetőleg a tricolor diszlett volna.

Alezredessé neveztetvén ki, Magyarország délkeleti hadjáratában tünteté ki mágát, s nevéhez nem egy győzelem volt kötve, de csatavesztés egy sem.

Nevezetesebb csatáinak egyike volt a nov. 9-iki lagerdorfi, mellyről Vetter következő hadjelentést külde :

„Damjanics alezredes ur f. hó 9-kén a Lagerdorfnál táborozó ellenséget megtámadta, szétverte s Lagerdorfot elfoglalta.

Két százada a 9 dik honvéd zászlóaljnak, 1 százada a 3-iknak s 1 század székely, 2 hatfontos álgyu, egy fél század würtenberghuszár s a Rózsa-lovasok valának a seregek, mellyek e szép győzelmet kivivták.

Digitized by Google

Jelesen viselték magokat a 3-dik honvéd zászlóalj századosa Földvári s a székely század parancsnoka, százados Boros, tüzér-főhadnagy Freidenreich, kitünő, bátor s ügyes magaviselete által sokat tett, s Rózsa Sándor, ki fegyvereivel 12 ellenséget egymaga leölt.

Két 1 fontos álgyu, egy lőszertaliga, nagy számu fegyverek, s mintegy 2000 darab szarvas marha s juh és 1 szerb zászló lettek zsákmányaink.

A zászlót egy székely a szaladó ellenség közül — meglövén a zászlóst — ragadta ki.

Az ellenség közül legkevesebbre számitva 200 ember esett el, s 68 elfogatott részünkről a Würtemberg-ezredbeli hadnagy Resser s a 9-ik honvédzászlóaljbeli hadnagy Fáy urak s összesen 4 ember esett el.

Orcsics és Parta helységekben csata közben tüz támadott több helyen; — a Rózsa lovasok portyázás közben az ellenséges szellemü helyekből is sok marhát hajtottak el.“

Ekkor neveztetett ki ezredessé.

Nevezetesb csatája volt ennél a dec. 17-iki, midön Karlsdorfot s Alibunárt bevette. Ime tábornok Kiss E. hadjelentése :

„Miután Damjanics ezredes f. hó 12-kén Karlsdorfot és Alibunárt bevette, elhatározá a tábornok, hogy 14-kén az ezredes segitségével, ki 13-kán egész Jankováczig nyomult elő, Tomasováczot megtámadandja.

Damjanics ezredes, ki a tábornoktól a Temes vize által volt elválasztva, a Tomasováczra történendő egyesült megtámadásróli parancsot azon okból kapta későn, mert a neusinai hid helyreállitása kettöztetett megerötetés után is sokáig tartott, tehát nem tudhatá, hogy a tábornok serege Tomásovácz előtt áll-e már, miután meg volt a seregnek parancsolva, hogy csak akkor tegyen rohamot, ha Damjanics ezredes serege már megtette a támadást.

Damjanics azon bizonytalanságban, mert bizonyosan nem tudá, valljon a tábornok Tomasováczná l van-e? viszszavonult Jankováczra, és ekkor jelentést tett, — erre a tábornok a megtámadást másnapra határzá, s a seregeket éjjelre bivouaquiroztatá.

15-én reggel fél 4-re Jankovácz felől erös álgyuzás hallatszott; a tábornok gondolá, hogy az ellenség megtámadá Damjanics ezredest, s rögtön minden sorait fegyverbe állittatá, hogy a tomasováczi sánczokat bármilly áron bevegye, s ugy aztán Damjanics ezredesnek segedelmére mehessen, s az ellenséget hátulról megtámadhassa.

De az ellenséges sánczokhoz érvén, azokat már üresen s bennök csak egy álgyut és a Temesen keresztüli hidat részenként lerombolva találta.

Az első csatarendet Appel örnagy vezérlete alatt Tomasovácz előtt hagyá tehát, hogy a hidat végkép felégesse és a sánczokat lerombolja. Tomasovácz nagyobb része is leégettetett, s ő seregével Neusina és Jankovácz felé vonult, s ott találkozott e két hely között Damjanics ezredes

Digitized by Google

seregével, kik az ellenséget, közülök igen sokat megölvén, Dobriczáig visszaverték.

Erre az elfáradt seregek nyugvásra indittattak. A mi részünkröli veszteség az ellenségéhez hasonlitva igen csekély. A tomasováczi sánczok rohammali bevétele mindenesetre többbe került volna. A tábornok, operátiói által kényszerité az ellenséget a sánczok elhagyására.

E szerint tehát a ráczok tomasováczi, alibunári és ördöghidi sánczai vitéz seregeink által bevétetvén, a pártütök fészkei lenni megszüntek."

Ezután tábornokká lön.

Valóságos réme volt szerb hitsorsosainak, kiket ő megnemfoghatólag olly dühösen s engesztelhetlenül gyülölt, hogy egyszer illy tartalmu proclamatiót bocsátott hozzájok :

„Ti kutyák! én elmegyek; de mondom nektek, békén legyetek; mert különben visszajövök, s kiirtalak mind benneteket egyenként a föld szinéröl, s aztán enmagamat lövöm főbe, hogy az utolsó rácznak is magva vesszen."

Legnagyobb vezéri tette a szolnoki csata volt. Ügyes táborkari főnöke Kleinheinz, ki később Buda ostrománál elesett, olly pontos tervet készitett arra, s Damjanich olly tüzzel vivé azt ki, hogy a Karger dandár majdnem egészen megsemmisittetett, s az összes poggyász valamint a Tiszán inneni elsánczolt hidfő minden ágyuival a magyarok kezébe jutott.

E csata után nemsokára találkozott Görgeivel, ki ellen akkoriban a magyar forradalmi közvélemény a váczi proclamatiók valamint tiszafüredi zavarok miatt már többnemü gyanuskodással lépett fel, mitöl Damjanich, mint a forradalomnak minden túlságaig pártolója, szinte nem maradhatott ment, kivált miután bizalmát Görgei iránt nem egy a tekintélyesebb katonai egyéniségek közül is és nem egészen alaptalan insinuatiókkal igyekezett aláásni.

Lehetlen vala tehát, hogy első találkozásuk ment legyen minden hidegségtöl; — ő a forradalmat annak végczéljával komolyan akarta, s azért a határozott politikai szinezetet felölteni vonakodó Görgeit a nyilt republicanus Damjanich nem fogadhatá nyilt karokkal, bár mint katonát imádta is.

Azonban mint merőben positiv lélek, érezte egy mindnyájuknál nagyobb tehetségü fővezérnek, egy katonai vezérléleknek szükségét. — Az akkori fővezérben Vetterben, kit mindig iskolásdinak nevezett, nem lelé azt fel; önmagát pedig soha túl nem becsülé.

Igy történt, hogy Görgeinek ragyogó vezéri tehetségeivel csakhamar megismerkedvén, öt a magyar hadseregek élén örömmel üdvözlé.

Nem sokára következett a Hatvantól Rákosig terjedő nagy egészhéti csata, mellynek fényes kimenete nagyrészben az ő bravourjainak tulajdonitható.

Midőn a tápió-bicskei csata alatt, hol Klapka nagy veszteséggel visszaveretett, ennek segitségére küldetett, ekként szóla Görgeihez :

Digitized by Google

„Tehát Klapka barátunkat mindig én segitsem ki a sárból?“ — S ezzel a csatába sietetett, s alig néhány óra, s uj dicsöség babérja lengett homlokán.

Damjanich volt szinte, ki Váczot rohammal vevé be, hol a vitéz cs. tábornok Götz halálosan megsebesittetvén, a magyarok fogságába esett a nagysarlói győzelem dicsősége pedig egészen az övé.

Később Komáromnál sétakocsizás alkalmával, midön Debreczenbe volt menendö átvenni a sergek föparancsnokságát, a lábát töré. E sérülése okozá, hogy az utolsó magyar hadjáratban részt nem vehetett.

Mint önálló parancsnoknak utolsó ténye Aradvárának átadása volt, melly Görgei tanácsára tüstént a világosi esemény után be is köetkezett.

Oct. 6-kán hágott Damjanich is a vérpadra, hidegen, büszkén, mint Ney s daczczal utalva vissza a „Hauptmann Damjanich“ megszólitást.

A bakót kérte, hogy ne kösse szakállára a kötelet, mert az mindig kedves volt előtte. Nejének pedig megtiltá, érte könyörögni.

Termetére óriás, minden viszontagság ellen megedzve, vitéz a hihetetlen vakmerőségig, vakon engedelmeskedve a hol tisztelt, dühös és kitartó a megtámadásban, mint alvezérnek párját nem lelhetni.

Ágyuszó volt a legkedvesebb zenéje, s derék verekedés fö gyönyöre. El lehete róla mondani — emliti egy német lap — mit Shakespeare Percyről: „ez embernek nincs jó kedve, hacsak reggelire hét nyolcz darabnyi ellenséget agyon nem vert.“ S igaza van.

Kossuthhoz kitünö elöszeretettel ragaszkodék. Midön ez jun. 13-án a betegen fekvöt meglátogatá, részvéttel mond: fél kezem adnám önnek féllábáért. — Ó én akkor, mond a ráczok réme, nyakamat tartanám.

A milly bátor volt, olly gyorsan feltalálta magát. Egyszer a ráczok éjjel támadák meg. A téli hidegek daczára ö és serge egy ingben álltak ki s megfutamtaták azokat.

Rácz származásaért sokan még örnagykorában árulónak tarták, de ö azok véleményét fényesen czáfolá meg a tettek mezején.

Róla is elénekelheti a költö, mint Kinizsiről: „sok ráczvéráldomásnál Damjanich tánczolt.“

Digitized by Google

II.

KISS ERNŐ.

Temesvárt 1800-ban született.

A második huszárezrednél ezredes, az I. hannoverai rend birtokosa s a pápai krisztusrend lovagja volt, a legvagyonosabb nemesemberek sorába tartozék.

Midőn a rácz vendée elkezdte forrongásait, Kiss Ernő ellenök küldeték. Blomberg, Ottinger sat. tábornokokkal. Legelőbb Neuzinánál tünteté ki magát.

1847. sept. 2. felingerült sergeit visszatartani nem tudván, Perlasz ellen vezeté rohamra s diadalmasan. De a ráczok sept. 11-kén viszont megtámadák Perlaszt. Kiss visszaverte őket, hanem sergeire az ablakokból is tetetvén lövések, Perlaszt porrá égeté.

Eleméren Kissnek gyönyörü, mondhatni, tündéri palotája volt, ellátva minden kényelemmel, telve a kelet leggazdagabb és szebb készitményeivel, miket utazásából hozott magával. Egy rácz csapat ezt, s egy más csapat ugyanez időben (sept. 12.) Aradácsot támadta meg s égette semmivé. Midőn oda ért, gyönyörü palotáját hamvaiban találta.

Nemsokára ezután Pestre feljött, hol (sept. 23-án) a nemzetőrség által fáklyás zenével fogadtaték.

Következő oct. hóban, miután azon cs. k. tábornokok, kikkel együtt küzdött a ráczok ellen, elhagyták a magyar tábort s ő ott maradt, — tábornokká nevezteték ki. S mint illyen, ő nyitá meg — első levén — azok sorát.

Decemberben viszont a ráczok ellen menvén Tomasováczot egyfelől ő, másfelől Damjanich szándékozának megtámadni, de azt az őrségtől elhagyva találták. Fölégették; kiraboltaták, a közpénztárakat kivéve, mellyek statusvagyonokká nyilvánittattak.

Utolsó csatamezei tette volt Knicanin táborának jan. 2-án 1849. táborábani megtámadása. Visszanyomatott Jabuka- és Krepajig.

Hadi müködései eddig terjedének. Fénylőbb csillagok tüntek föl helyébe, ki azután egy vagy másik helyett ideiglenesen vitte a hadügyi tárczát s neveztetett ki országos hadiparancsnokká. Klapkának komáromi várparancsnokká kineveztetését ő contrasignálta.

Kiss Ernő középtermetü, de szép ember volt. Mindig fesch járt, confortable élt, s az elegantiának különös barátja volt. Bor, dicsőség és szerelem volt eleme, s mint katona jó, mint ember becsületes vala. — Oct. 6-kán főbelőtték. Maga kormányozta a tüzet bekötetlen szemmel, mint marschal Ney.

Digitized by Google

III.

NAGY-SÁNDOR JÓZSEF.

Biharmegyei, nagyváradi születés. 45 éves.

Nyugalmazott százados vala, midön a márcziusi napok öt is a cselekvények terére szóliták.

Első csatája volt oct. 13-kán 1848-ban a ráczok ellen, mikor azoknak egy meglehetős tömege Kikindát megtámadá, kik ellen ő 300 nemzetőrt gyüjtött. Hátban megtámadá a ráczokat, de Piqueti százados ugyanazon időben épen e csapat ellen intézkedvén, öt ellenségnek tartá és sergeire lött. A tévedés azonban csakhamar fölvilágulván, a ráczok visszaverettek.

Oct. 6-kán már mint alezredes ritka ügyes hadi tapintattal egy arra nyomuló osztrák csapatot, ha ez korán el nem illan, körülkeritett volna.

Ezután ezredessé s 1849. apr. 6-kán tábornokká lön.

Legtöbbnyire a Görgei táborában szolgált, s mint ki a rábizottakat nagy pontossággal teljesité s a csatákban sok személyes bátorságot fejtett ki, hamar tábornokká lön.

Jun. 15-kén az osztrákokat Soprony- és Batáról Görgei dispositioi nyomán kiüzte és Semptéig nyomta. Másnap (16-án) a semptei erdős dombokat szuronnyal vette be Sempte már csaknem egészen meg volt szállva, midön az osztrákoknak véletlenül érkezett segély Nagy-Sándor sergét 19 röppentyüállványról lövöldözte s azt visszavonulásra kényteté. 4 ágyut vesztett.

Buda bevételekor osztályparancsnok volt, s az ő hadosztálya vette azt be páratlan vitézséggel.

Az oroszok beütése után Görgeivel Váczra vonult, hol (jul. 16-kán) utczai csatát vivott. Görgei segitsége nélkül azonban, már körül levén véve, elfogatott volna.

Fölmenvén Görgei, öt Debreczenbe rendelte, feltartani az orosz erőt.

Lássuk e nevezetes, a magyarokra nézve szerencsétlen csatát terjedelmesben.

Augustus 1-jére viradólag az orosz sergek mintegy 80 ezeren Ujváros elébe érkeztek, honnan Debreczen felé indulának. A főhadvezér jelenté: „Ujvárosban az ellenségről semmi tudomást sem szerezhettem magamnak. Az ország minden lakosa annyira ragaszkodik Görgeihez, hogy köztük kémeket találni nem lehet.“ Mindazáltal lehetőnek találva, hogy Görgei egész erejével arra tart, mindenfelé vizsgáló csapatokat küldött.

Digitized by Google

Másnap (aug. 2-án) Ujvárosból, a málhás szekereket ottan hagyva, két oldaról indulának Debreczen felé.

Debreczentől nem messze azonban a kukoricza miatt nem lehetett az utat folytatni. Máskép rendezkedének tehát.

Nagy-Sándor sergei előörseit a dombok, kertek mögé, gödrökbe olly ügyesen rendezé el, hogy csak 4 escadron lovasságot s két ágyut lehete közülök látni. Az orosz lovasság ezeket a várostól elvágandó, előnyomult. E perczben a golyók s granátok mindenfelöl hullának rájok, mire ők is hasonló tüzzel feleltek.

Megállitá tehát a fővezér a lovasságot s hadi rendet alakita a forradalmiak iszonyú tüzelésének közepette.

A varsói herczegnek e csatáról irt hadi jelentése kiemelé a forradalmi sergek tüzéreit, mint a kik rejtett positióik mögül, nehéz kaliberjeikkel remekül irányoztak, annyira, hogy daczára, mikép ricochet-lövéseik igen messze estek, a fővezérnek batteriáit vissza kellett huzatnia, sok ló és tüzér sebesülvén meg. A lövésbeli egyensúlyt csak egy jól elhelyzett batteria tudta helyrehozni, mikor az ágyuk mögött töméntelen gyalogságot s lovasságot lehete látni.

A fővezér ezenben észrevevén, hogy a forradalmi sereg bal szárnya megkerülhető, intézkedett, hogy az megtörténjék. Tábornok Gillenschmidt a kapott rendelet következtében 4 üttegggel előnyomult. Alig hogy ennek előnyomulása által a magyar tüzérek megváltoztatták állásukat, két dandár parancsot kapott hadi rendben dobszóval a város ellen menni, más két dandár pedig azokat támadásukban gyámolitani. A támadás megtételét kozákokra s muzulman lovasságra bizták. A magyar sergek ekkor a város előtt állottak.

A túlnyomó erő, a gyors megtámadás, az ügyesen intézett s épen azért észre nem vett hadi csel a magyar lovasságot annyira megrémité, hogy az lóhalálában szaladt be a városba, hol Nagy-Sándor és tisztjei a támadással mit sem gondolva, vig ebéd mellett ülének. Herczeg Bebutow tábornok a keze alatti muzulmanokkal s hegyi kozákokkal e zavarodást fölhasználva, a hasonlag futásnak eredt gyalogságot megtámadá s Debreczenbe vonulni kényteté.

Beérven a kozákok s muzulmánok, az üldözést olly hévvel, olly szakadatlanul folytaták, hogy 4 ágyut, a málhás szekerek s élelmi szerek nagy részét s meglehetős lőport foglaltak el. Gondolni lehet, hány szerencsétlen végzé életét ez üldözés alatt! Ezenben a bal szárny is utánok sietvén, sokan elfogattak, ugy hogy azok számát ezeren fölül tehetni.

Ezenben beállván az éj, felhagytak az üldözéssel. Nagy-Sándor serege jó messze haladt Debreczentől, hová az orosz sergek még az nap bevonultak. Hitelt érdemlő adatok szerint, ha az orosz bal szárny Görgei üldözésére siet, öt könnyen kényszerithette volna már ekkor letenni a fegyvert.

Ez legfényesebb diadaluk az oroszoknak az egész hadjáratban, s a legnagyobb veszteség, mit ekkorig a magyar sergek szenvedtek. Minda-

Digitized by Google

mellett hogy a veszteség illy nagysága sok tekintetben a csatakerülő magyar tisztek hanyagságának tulajdonítható, maguknak az oroszoknak is tetemes veszteségök volt. Részükről elhullott s megsebesült két tábornok, 27 tiszt s több mint 300 közember. A magyarok vesztesége ezt sokkal fölülhaladta.

Mint említém, e csatát maga Paskiewics varsói herczeg rendezé, kinek főherczeg Konstantinon kivül, ki mindenütt elül állt s golyózápor közt buzditá katonáit, tábornok Rüdiger tette a legnagyobb szolgálatot.

Nagy-Sándor a seregromokkal Várad-Püspökiig vonult, Görgei erről s a vesztett csatáról Kis-Mariánál, tehát jóval fenebb, értesült.

Ő volt az egyetlen, ki Görgeinek gazságait nem egyszer szemére vetette. Egy alkalommal a hadi tanácsban nyiltan kimondá hogy ha valaki dictatorrá akarna lenni, ő Brutusává válnék. E percz óta Görgei nem szenvedheté, s olly dispositiókat tőn, hogy az ellenség öt mindig megverte.

Mindamellett Nagy-Sándor figyelmeztette Kossuthot ennek árulásaira, valamint arra is, hogy öt és sergét ez meg akarja semmisiteni. Midőn Kossuth intézkedni akart, már késő volt.

Augustus 9-kén Arad mellett Vingát megtámadá, s bár túlnyomó ágyuja volt, az épen olly nagy számu ellenség viszszanyomá, vissza azon férfiakat, azon hadtestet, melly Budát bevette. Ennyire demoralizálta Görgei befolyása által a hadserget.

A rejtelmes oct. 6-iki napon Aradon ő is felakasztatott.

Utolsó vala ő.

„Csodálatos mondá, a csatában mindig elől küldtek; és most hátra maradtam.“

Reggeli pongyolában, bátran, csüggedés nélkül lépett a bitófa alá.

Hős, kitartó katona s mindenek fölött magyar ember volt.

Digitized by Google

IV.

GR. VÉCSEY.

Pesten 1809-ben született.

A hannover-huszároknál százados s cs. k. kamarás vala.

A márcziusi napok után a honvédek sorába állott. Mint a legtöbb cs. k. tisztek, kezdetben ő is a ráczok ellen küzdött. Nevével legelőbb oct. 3-án találkozunk. Akkor őrnagy volt. Mintegy 200 honvéddel Vojvodina helységre tett kirándulást, a Fehértemplomban levő 9-ik zászlóaljjal értekezendő. Azonban mintegy 2000 ráczot közelegni látván, visszavonult. Miután fokonként tábornokságig emelkedett, a magyaroknál Poliorcetes-szerepet kezde játszani.

Vetter után a szigetként elárkolt Arad ostromát vette át, s 14 napig folytonosan löveté. Tettek ugyan a császáriak gyakori kiütéseket, de Vécsey többnyire visszaverte.

Bemmeli viszályát, ki segitségével gr. Leiningent törbe ejteni s megsemmisiteni akarta, elkésését s Bemnek ártatlansága iránti nyilatkozatát már láttuk. Mindezt azonban Vécsey nem tartván elegendőnek, másodrendü érdemkereszttel diszittetett fel.

Arad jun. 29-kén capitulált.

Innen Vécsey Temesvárra rendelteték.

Tanácsolta neki Bem, hogy cernirozza a várat, mellynek őrsége a betegség miatt is kénytelen leend feladni magát.

Vécsey nem fogadta meg, hanem a császáriaknak igen gyakran s keményen befüttetett. Töméntelen bombát lövetett a várba, a kiütni szándékozókat visszaverte, az alsó városban nem egyszer vivott utczai harczot s egy illyennel magát a gyárvárost is elfoglalá. Iszonyu sánczokat ásatott annyira, hogy löporát és ostromszereit észrevétlenül tudta közvetlenül a vár alá vinni.

A hely azonban, honnan Vécsey ostromlá a várat, a legizletesebben, legkényelmesebben volt elrendezve. Ottan tekeszobák, mulató lakok sat. egész böségben találkozának.

Tagadhatlanul Saragossa ostroma óta vár akkép védve és ostromolva nem volt.

A temesvári szerencsétlen csata után a cernirozással kényteték felhagyni. Sergével Kiszetóra ment, honnan Bem Soborsin irányába küldé. Vécsey azonban Tótváradnál 42 ágyuit elveszté, ő maga pedig Boros-Jenőnél aug. 19-én letette fegyverét az oroszoknak.

Felakasztatott oct. 6-kán.

Vécsey bátor harczos, csoda ostromokat vitt véghez. De mindenekfelett aristocrata s glacékeztyüs hadvezér volt.

Digitized by Google

V.

KMETY.

Magyar születésü, magyar érzelmü ember.

Modenából jött haza a magyar hadjárat kezdetén. A császáriaknál hadnagy, — gr. Gyulaynak adjutánsa volt.

1848-iki téli hadjárat kezdetén találkozunk legelőbb nevével. A dec. 20-iki parlamentben Kossuth elmondá, miszerint midőn ő Győrben volt, csapata volt egyike a legrögtönözöttebben kiállitottaknak, mellynek kezében fegyver azelőtt nem vala. S e zászlóalj igen kitünteté magát a n.-szombati csatában. Akkor nevezték ki alezredessé.

Görgei táborában volt, hol személyes vitézsége nyomán ezredessé lön.

Csornánál vitézségének és tehetségének első kitünőbb próbáit adá.

Sergét kétfelé osztá. Az egyiket Pongrácz és Nitrich, a másikat maga Kmety vezeté.

Jun. 13-kán reggeli öt órakor mindkét sereg megtámadá Csornát, s bár a gyalogság a hosszas ut miatt kifáradott, a bajnokilag küzdő s Olaszhonból érkezett ezredek támadásait nemcsak kiállá, de őket visszavervén, Csornát szuronycsatával elfoglalá s tetemes zsákmány birtokába jutott.

E csata következtében tábornokká neveztetvén ki, Vetter- és Guyonnal az alsó tábor vezényletét vette át.

A jun. 4-iki Jellachich bán elleni csatában, mikor ennek sergeit Tittelig nyomák, nevezetes része volt.

Felparancsoltatván azután ő is az alsó táborból, a Szegedtől Temesvárig terjedő csatában osztályparancsnok volt.

A temesvári szétveretés alkalmával legépebben maradt az ő serge s Rékason foglalt positiót, honnan azonban nemsokára mindnyájan Lugosra vonultak.

Ezenben Lugos mindenfelől fenyegettetvén, egyetlen ut maradt a visszavonulhatásra, Erdély, s ez is csak azon esetben, ha valamellyike az ottani tábornokoknak — kivüle Bem és Guyon — vállalkoznék a nyomban levő osztrákokat feltartani.

S valóban e tett kivitelére Kmety vállálkozék. Alig 3000 embere volt ellenállani a több mint félszázezernyi ellenségnek.

Heves és kemény csatát álla ki, de feltartá őket annyira, hogy az emlitett két vezér csakugyan elvonult.

Ő maga polgári öltönyben Maderspach asszony segélyével Törökhonba menekült. Szegény asszony! egy kapitány e tettéért 25-öt veretett rá!...

Kmety vitéz, jó osztályparancsnok. Idegen intézvényeket remekül teljesít. Ritka szép és ügyes ember. Alig 30 éves.

Digitized by Google

VI.

GUYON.

Ir születésü. Mellékneve Richard. S Albion hasonnevü királyai III-ikának erélyességét, harcziasságát örökölte, annélkül hogy gonoszságait, elvetemültségét is örökölte volna.

Hadnagy volt osztrák szolgálatban. Quietált, s magyar főrangu nővel házasult. Ezáltal a magyar aristocratia quasitagjai közé tartozék.

A márcziusi forradalom után falusi lakhelyéről Pestre jött s mint illyen a honvédek sorába állt, egy charge-al magasabb rangba.

Először a schwechati ütközetben tünt ki, hol személyes vitézsége által két ágyut elfoglalt.

Dec. 18-án már ezredes volt. Hg. Windischgrätz már beütött, s a magyarok, kik körülvétetéstől tartottak, vonultak Pest felé.

Jelesen a Nagy-Szombatban levő sereg eznap az osztrákok ügyes manoeuvrirozása által körül volt véve, s a kétségbe esett sereg azt hivé, hogy a menekülésnek még reménye is el van tőle zárva, midőn váratlanúl segély érkezett.

Ezredes Guyon a csata szinhelyén megjelent, kezében nemzeti zászlóval. Utczai harczra előkészületeket tön. Torlaszok emeltettek s a város kapui elzárattak. Lobogója 3 lyukat kapott, a lovát pedig kilötték alóla.

Az e perczben megperdült dob Simunich osztrák tábornok közeledtét hirdeté, ki minden oldalról nyomult előre.

Az osztrákoknak hasonlíthatlanul nagyobb ereje daczára Guyon egész estig tartá magát kétségbeesett véres harczczal, mellynek sötétjét eltünésre használta.

A dec. 20-án dicsérettel megemlitetteknek egyike ö is.

Guyon ezután osztályparancsnok volt Görgei táborában, s mint illyen, annak téli hadjárataiban nevezetes részt vön.

Jan. 12-én Guyonnak az Ipolyság körül volt csatája. Következménye lön e csatának, hogy a császáriak a vonulókat nem üldözék.

A legszebb, a legnagyobbszerü csaták egyikét, csatát, millyenhez hasonlót keveset tud felmutatni a historia, Guyon vivta ki.

Értem a febr. 5-iki a branyicskói szuronycsatát.

Görgei Debreczentől el volt zárva, s miután a közte és Debreczen közti helyeket Schlick elfoglalva tartá, a közlekedés igen kicsinyben s csak kémek által állhatott fen.

S kényszeritésére annak, hogy Schlick visszavonuljon, csak egyet-

Digitized by Google

len mód álla fen : a branyicskói hegy bevétele. Chimärális eszme, határos a lehetlenséggel!

Guyon vállalkozék véghezvinni azt!

Az Iglóról Branyicskóig nyomott Kiesewetter febr. 4-én egyesülvén gr. Deym-mal, ama hegyen positiót foglalt.

Az ágyukat egy lapályon állíták fel, mellyről a golyók az egész utat érik. A gyalogság a hegy másik oldalán, hol kezdődik a tulajdonképeni szoros, várta csatarendben a támadást. A Szepesből Eperjes felé vezető utak is el voltak ágyukkal állva. Maga a tábornok Sirokkán üté fel főhadiszállását. 13 ágyuja 6 század lovasa s 5 zászlóalj gyalogsága volt.

Guyon kezdetben az utakról nyomta vissza az osztrákokat, s csak azután ment Branyicskó ellen.

A branyicskói hegy magas, meredek. Csúcsán lapály van, mellyen tetemes sereg fér el. S tetejébe csak kanyargós ösvényen juthatni.

Kiállit osztályából 3 zászlóaljat, (egyike a zólyomi, másik az Ujházy vadászcsapat volt) a legroszabbakat, férfiakat, kik eddigelé, mint a Dillon csapatai *a sauve qui peut* elv szerint az osztrákoknak csak láttára is szaladtak.

Borzasztó idö vala. A jég fölé fris hó esett, mi azt síkabbá járhatlanabbá tette. Keserves fagyasztó szél fútt.

Volt Guyonnak egy tábori lelkésze. Ezt ö igen szerette, mert a csatában rendesen mellette elül állt. Több izben el akarák töle halászni, de nem engedé. Ha ezt elhalásszátok tölem, más „Pfaff" ugymond, nekem nem kell.

A csata reggelén mond neki : „vedd keresztedet, imádkozz, mert ma nagy napunk lesz. Ti pedig : vorwärts, dupla Löhnung, szalonna; rükvärts, kártácz sziszen."

S csakugyan megkezdé a támadást, két ágyut állita fel. Két zászlóaljat ezekkel külde, a harmadikat pedig (az Ujházy zászlóalját) sprengolva mászatá, kik aztán szétszórva kapaszkodának fel.

Kezdetben az ujonczok nem akarván menni, hátuk mögött kartácsokat állit fel, elsütteti. 5 elesett. S ennek csakugyan volt sikere!

A tetejéig huszonkét erös positió volt megostromlandó.

Elül ment ö, mellette a lelkész, kezében kereszttel, magasra tartva azt s lelkesítö szónoklattal buzditva a katonákat.

Gondolja el mindenki a helyet és idöt.

A hegyen tábornok Kiesewetter bámulandó ügyességgel állitá töménytelen katonáit s ágyuit.

Fölfelé ágyut nem lehetett vinni csak szuronyt, mellyel elfoglalják az ágyukat. S ezenfölül a kanyargós út! minden fölülről jövö golyó bizonyosan talált, s nem egyet, de számtalant söpört magával, a szerint, mint az út kanyarodása volt. S a mellett a lelött és hulló honvédek is nem egyet söpörtek alá magukkal a mélységbe, ugy hogy minden golyó mig leért, hógomolyként növelte a halottak számát.

A lelkész fáradhatlan buzgalommal nyomult elöre.

Digitized by Google

Egyszer visszanéz és — magára hagyatva látja magát.

„S ti el hagynátok foglaltatni a keresztet? s türnétek mocskot zászlótokon?“ kiált vissza.

„Soha!“ volt egyhangu felelet s rohantak utána.

Háromszor veretett vissza a sereg, háromszor tört útat magának, végre a huszonkét positiót egymásután foglalta el, miközben Guyon 3 szaladót saját kezével lött le.

Kiesewetter keseredett védelme daczára a helyet elhagyni kényteték. Ezáltal Eperjes és Kassa a magyarok kezébe esett.

A turóczi zászlóalj uj zászlót kapott e felirattal:

„Branyicskói győzedelem. Febr. 5-én 1849.

A komáromi várnak ostrom alóli felszabadulása előtt 10 nappal bement a várba, hol a parancsnokságot átvette.

Kezdetben haragudott, hogy 10,000 ember 12,000 által ostromoltatni hagyja magát egy várban, mellynek bevételére 100,000 szükséges. S szörnyü haragjában a dunaparton, a legnagyobb ágyutüznek közepette egy ebédet ad, mellyre az egész tisztikar hivatalos volt. A bombák mind oda hullottak — de az ebéd késő estig tartott, s az asztaltól senkinek sem volt szabad fölkelni.

Pest visszafoglalása után Guyon Vetterrel az alsó sereghez küldetett a Bácskaság visszavételére, meghasonlván Görgeivel, ki semmi külföldi tehetséget nem türt maga mellett.

A bán Verbász és Hegyes felől (jul. 4-én) offensive lépett föl.

Guyon, mint mindig, most is személyesen vezette sergeit s 10 órai heves csata után Jellachichot szétverte, Kis-Kérre nyomta s két ágyuját elfoglalá.

Kis-Kér nem sokára Guyon kezébe esett, s a bán Tittelre vonult.

Akarta az ir vezér öt ide is követni, de a kormánynak azon később megváltoztatott tervénél fogva, hogy Szeged alatt próbáltassék elhatározó csata, Szegedre jött sergével, számszerint tiz zászlóaljjal (jul. 29-én.)

A szőregi csatában (aug. 6-án) mint osztályparancsnok vett részt. Egy alkalommal körül volt keritve, lováról már le is szállitották, midőn néhány huszár meglátván s megismervén öt, kiszabaditá.

Hasonlag a temesvári csatában (aug. 9-én) is részt vett s ott a magyar sergek szétveretvén, Lugoson foglalt positiót.

Onnan Bemmel Facseten át Dévára (Erdélyben) s azután Törökhonba ment.

Modor, szokás, hidegség, minden, minden elárulja Guyonban a brittet.

Arcza udvarias, hidegségét soha sem veszti el, csak ha a csata zajá-

Digitized by Google

ban ménén kivont karddal előre rohan. Illyenkor szemei szikráznak, arcza kigyul, *avancer, avancer !* jelszava.

Tervet nem készit, de mit rábiznak, vaserővel ki tudja vinni. Kegyelmet csatában nem ad, nem fogad el.

Guyon szőke szép ember. Fejét rendesen félre tartja.

Mindent megtekint, mindenről saját szemeivel győződik meg.

Katonáival együtt eszik. A csata fáradalmai, a hadi élet terhei neki élv.

Augustusban Facseten nem kapott egy darabka kenyeret sem. Tisztjei lármáztak. Mitsem tesz, mond hidegen, majd eszünk estve.

Sajátságos modora van bánni az emberekkel.

Egerbe a tavasszal táborával bevonulván, egy háznál magának s tisztikarának ebédet főzet. Schlafrockot ölt, s mig elkészülne az ebéd, olvasni ül.

Ezenben Oroszhegyi, ezen Ernani-bamboche condottieri csapatával is megérkezik, s épen azon házhoz megy, nem tudván, hogy Guyon is ott van.

— Ah épen jó! mond Oroszhegyi imponálni akaró hangon, csak készitsétek el, mindjárt eszünk!

A szakácsok nem engedik. Zaj keletkezik.

— Nix, nix, mond Guyon, das ist mein!

Majd meglátom én, mond Oroszhegyi, egri nyárspolgárnak tartván Guyont, — s kardot ránt.

Guyon hidegen elővette a főző kanalat, kiüté vele Oroszhegyi kezéből a kardot s jól a körmére ütött neki.

S még csak el sem mosolyodott. —

VII.

KAZINCZY LAJOS.

Ferencznek fia, kedélyes kedves ember. Sok ész, sok kitartás, alapos ismeret, annak ügyes felhasználása.

Az osztrákoknál hadnagy volt, quietált, s mint illyen állott be honvédnek. Zemplén és Ugocsa megyékben kezdte meg működését. Görgeinek januártól aprilisig terjedő legtöbb csatáiban részt vett, s ha szuronyszegezésre került a dolog, rendesen elül állt.

Később a fenirt megyékben meglehetős sereget gyüjtött, mellyet a mármarosiakkal szaporitván, Erdélybe ment, concentrálandó Bemmel. Kemény F. seregével csakugyan egyesült.

Digitized by Google

Görgei, fegyverletétele után őt is hasonlóra szólitá fel. Kazinczy, ki már ekkor tábornok vala, parlamentirozott az oroszokkal. Sibónál álltak sergei, mellyek fegyvereiket csakugyan lerakták.

E fegyverletételt nagy lakoma követte. Borult kedélyét mindenkép el akará oszlatni. Végre a lovakról beszéltek. Egy kedvenczlovát feldicsérte. „14 csatában volt, ugymond, velem!" Előhozatta s a gyönyörü állatot mindenki bámulá.

Egy osztrák örnagy 150 aranyat igért érte.

„Nézze csak ezredes úr — mond az orosz parlamentairnek, mint ugrik!" s keresztülszökteté egy kocsin!

A fenebbi örnagy 200 aranyat igért érte.

Nem adta oda, hanem a parlamentairhez fordult.

„Ezredes úr! fogadja el tiszteletem zálogául. 14 csatában volt velem!"

Pedig egyetlen fillére sem volt. Mástól kért kölcsön, hogy az ezredesseli kozákokat megajándékozhassa.

Mint Alcibiades: szép, eszes és hős volt.

Főbelövetett.

VIII.

PÖLTENBERG.

Pöltenbergi Pölt Ernő született Bécsben 1804-ben.

Szülei vagyonos emberek voltak, kik őt korán hadi iskolába s azok végeztével hadi szolgálatba adták.

A 4-dik orosz-huszárezredben kapitány és svadronos volt, midőn a márcziusi nyeremények miatt keletkezett csataſolyam őt is a magyar sergek sorában látta küzdeni.

A decemberi napokban még csak örnagy volt, s mint illyen, részt vett Görgeinek visszahuzódásában. Jelesen a mosonyi tartalékseregi csatában tünteté ki magát. Kazimirnek csapatja körülvétetvén, személyes bátorsága sokat tett arra, hogy kivágja magát. Tiszteivel előrohant, s káromkodva vágott utat magának, ki különben két szót sem tudott magyarul.

A tavaszi hadjáratban, mindig Görgei táborában, alezredessé s ezredessé emelkedett. Jun. 2-án hadügyminister Görgei ellenjegyzése mellett tábornokká neveztetett ki.

Midőn Görgei Győrnél (jun. végén) 60,000 osztrák ellen 10,000 magyar katonát külde, ez utóbbiakat Kmety és Pöltenberg kormányoz-

Digitized by Google

ták. Ugy lön, mint Görgei akarta. A parancsnokok ügyes intézvényei s személyes vitézsége daczára keményen megverettek.

Mindig Görgeivel vala ezután is, kinek táborkarában nem kis szerepet játszék. Ez hadosztályával Rimaszombatból Miskolcz ellen küldé, de azt már üresen találta, elvonulván belőle az oroszok.

Görgei táborában őt is elfogták Világoson. S bárha Görgei magát ajánlá áldozatul s katonáiért kért kegyelmet, a dolog mégis megfordítva ütött ki. Igy történt, hogy oct. 6-án Pöltenberg is felakasztatott.

Mondják, hogy a bitófa alatt végig nézve társain igy szóla hozzájok: „Szép deputatio megy istenhez a magyarok ügyében repraesentálni!"

Kis ember volt vereses hajakkal, tüzes szemekkel. Más parancsait végrehajtani igen alkalmas vala.

IX.

VISOCKI.

A lengyel kivándorlottak egyike. Ottan őrnagyságig vitte.

Mint illyen Magyarhonba jövén, Arad ostromában tetemes részt vett. Ott bizatott meg a lengyel legio organizálásával.

Össze is gyüjté s organizálta azokat, kiknek nemsokára bálványa lön. Mert ha a kis, rút, törpe ember mondhatlan villogó szemeivel szólott hozzájok, ha a hulló bombák közt a csata tüzében elül állni látták, vele és érte mindent készek lettek volna áldozni.

A legio organizálása azonban jobbadán csak a Pestről való másodszori kivonulás után sikerült, mikor a felső vidékről, hol Dembinszky seregeit kormányzá, Czegléd és Szolnok közé ért.

A szegedi szerencsétlen csatában már mint tábornoknak nevezetes része volt, dandára azonban legépebb maradt. De nem a temesváriban, mikor legiójával lement Orsovához, ottan a Törökhonnali közlekedést megtartandó.

Csunya külseje volt. A pálinkát különösen szerette. De ez nem ártott neki, azonban annyit ivott, hogy adjutánsa egy viskóban nem hálhatott vele.

Törpe lova volt, mellyen rendesen elül állt. E kis ember a törpe lóról is alig látsza ki gyalogjai közül, de ha katonáinak mondá „avancer" — pokolba is utána mentek volna.

Kossuth kibujdoklását fedezte.

Távozta előtt következő proclamatióval bucsuzék el:

„A lengyel legio főparancsnoka a magyar nemzethez! Nem a ma-

Digitized by Google

gyar kormányhoz, hanem a magyar nemzethez szólunk, mellyel az eddig fenállott szolgálatkötelezettség Magyarhon szabadságharczában összecsatolt. Nem a kormányhoz; mert a nemzetgyülés által törvényesen alkotott kormány megszünt. Tábornokaitok egyike túlhatalomnak engedett, ki az ellenséggeli alkudozás által a szerencsétlen harcznak véget vetni remélt. Ez alkuban nem vehetünk s nem veszünk semmi esetre részt. Épen ugy nem akarunk illy tractatus létrejöttének akadályai lenni, ha a magyar nemzet megmentését illy alkuk által vélte eszközölhetni.

Föladatott nekünk az egyetlen közlekedést, melly Magyarhont Orsova által idegen hatalmakkal összeköti, elfoglalni s fedezni. E föladatot hiven teljesitők. De a körülmények akkép állanak, hogy a mulhatlan szükség nyilvánul Magyarhon földét elhagyni, s letenni szomszédaitok kezébe azon fegyvert, melylyel egy évig ügyötökért küzdénk.

Veletek harczolunk, tudjátok azt, nem mint zsoldosok, nem személyes vagy önző nézetekből, hanem a reményben, hogy szabadságtok kiküzdése s abban vett részünk egy további harcz alaposzlopait képezendik éltünk folytonos czéljának, Lengyelhon szabadságáért harcznak, melly nélkül Magyarhon függetlensége sem megtartható, sem kivihető elérésében. Ügyötökért harczban czélunk volt az is, hogy köztetek s a szláv és román törzsök közt közbenjárók legyünk, kik egy szerencsétlen politika által elleneitekké lettek, de kik bölcs belátás s igazság-szeretet által egykor — bizton reméljük — álladalmatok hü ragaszkodó polgártársai leendenek.

Őrizzétek meg nemes szivcitekben fenyegetett földetekre jöttünk emlékét! Őrizzétek meg, mint mi, a haza iránti hüséget, annak jövője- s megszabaditásában hitet; és e nagy áldozatok nem veszendnek el; és jövend idő, midön, adja isten, veletek egyesülve, a szent harczot megujitandjuk. Igazságszeretetteknél emlékezzetek akkor, hogy mindvégig veletek maradánk. Ó-Orsova, aug. 20-kán 1849. Visocki J., s. k., tábornok."

X.

BÁRÓ STEIN.

Mérnökkari százados volt osztrák szolgálatban; fia az altábornagynak.

Már az osztrákok alatt jeles tehetsége és sok ismerete által kitünteté magát, utólszor Pétervároadon volt, hol a körülménynek hódolt, midön a magyar kormánynak akarata ellen hüséget esküvék.

Onnan Debreczenbe ment, hol hadügyministeri osztályfőnök volt.

Digitized by Google

Maga is gyakran mondogatván, hogy az ügyek folyamát nem igen szereti, de azért esküjéhez hü marad, nem igen biztak benne.

Pedig hivatalában a legpontosabban eljárt, s a hadügyministeriumban valóságos rendet tudott behozni.

Erdélyben Gyulafehérvár ostromát ő készité s utóbb vezeté. 1849. jun. 25-én megjelenvén táborban, löveté a várat. 800 golyót röpittetett be, s a vár legnevezetesb épületei, a gyönyörü főegyház, romba dőltek.

Aztán parlamentairt küldött be, de annak ajánlata nem fogadtatott el. E pont körül Steint igen vádolják. Mert, mint mondák, ha még egy óráig löveti, bevehette volna. Annyi azonban bizonyos, hogy ha van is ebben valami, Stein áruló nem volt.

Következő két nap hasonlag keményen folytatá a bombázást.

Jul. 26-án Stein cernirozó serge kemény megveretést szenvedett. Augustus 12-én pedig a vár a cernirozás alól fölmentetett.

Stein Törökhonba menekült. Mint ezredes lépett magyar szolgálatba s vitte a tábornokságig.

XI.

GÁSPÁR.

Kecskeméten 1804-ben született. Mint közhuszár kezdte meg pályáját. A 9-dik miklóshuszárezrednél százados és századparancsnok volt. Érdemeiért az orosz wladimirrend 4-ik osztályával diszitették fel.

Mint százados a honvédek sorába lépvén, Perczelnek Roth elleni táborozásában részt vett. October 8-ki országgyülésen a Roth tábora elfogatása jövén szóba, Bogdanovics a teremben levő Gáspár századost — mint a ki a huszárokat vezette — dicsérettel emlité meg. Erre Kossuth a ház nevében hangos éljenzések közt őt őrnagygyá nevezte ki. Az ellenséget fél üteg ágyuval s néhány nemzetőrrel mérges csata után a kottori átmenettől elüzte, a Mura folyón átment. Domborunál egy tömeg illirt szétvert. Jelen volt s kitünteté magát a csáktornyai csatában is, valamint Fridaunál, hol ügyes intézvényei nélkül Perczel körülkerittetett volna.

Átvevén Görgei aprilben a fővezérséget, hadtestét Gáspárra bizta. Alig adhatta volna fegyelemhez szokott elszánt katonáit jobb kezekbe. A császáriak Mácsától Temesvárig erős positióban állának. Gáspár Gyöngyösről jött s apr. 2-án Hatvant szuronnyal bevette. Nagyszerü csata,

Digitized by Google

mellynek eldöntésére sokat tett a vezér személyes vitézsége. Ezen érdemeért tábornokká nevezteték ki.

De Isaszegnél nagyobb volt érdeme. Ennek hegyeiről háromszor verettek vissza a magyarok, mignem Gáspár csapataival a hatvani utra jött s az ellenséget szétveré.

Kimondatván apr. 14-én a függetlenség, Gáspár birt elegendő belátással, visszavonulni a cselekvények teréről, mellynek köszönheté, hogy csak 10 évi várfogságra itélteték.

Következetes volt, mint a halál, melly áldozatait soha sem téveszti el.

XII.

LEININGEN.

Hessen-darmstadti nagyherczegség Ilbenstadt városában 1808-ban született. A legnevezetesb német oligarcha családok egyikének tagja volt s Európa egyik legnagyobb hatalmasságának udvarával rokon. A forradalom előtt császári szolgálatban a 31-dik gyalogezrednél százados volt.

A febr. elejéni czibakházai csatában elfogatott. Az osztrák dandárvezér, kihez viteték „tu Rebell, tu Verräther!" czimmel illeté. A büszke oligarcha, dühe miatt, megvetéssel hallgatá e szavakat, midőn az elfogatását észrevett huszárok kiszabaditák, s elfogák a dandárparancsnokot. Aristocratához illő módon álla boszut. A remegő csapatparancsnok elébe vitetvén, leülteté és szivarral kinálta meg.

Ezután ezredessé lön s május havában 2-od osztályu katonai érdemjellel diszitteték fel. Nemsokára tábornokká lön.

Az oroszok beütése után a Váczra küldött Nagy-Sándor egyedül gyors segélyre érkeztének köszönheté megmenekülését. A rétsági visszavonulást ő fedezte.

Mondják, hogy Czibakházánál készakarva fogatta el magát, mi azért is hihető, mert nejéhez fogságában irt levelében tényeket hoz fel, mi mutatja, hogy csak kényszerüségből szolgált a magyar ügy mellett.

Weszterburgi gróf Leiningen Károly oct. 6-án felakasztatott.

Magas szép ember, büszke, valóságos oligarcha. Tehetségei kétségbevonhatlanok, igen jó és bátor csapatvezér vala.

Digitized by Google

XIII.

RÉPÁSI.

Az egész küzdő magyar generalitásban az egyetlen, kiről elmondhatni, hogy boldog. Ugyanis Szegeden s még akkor hunyt el, midőn remélheté, hogy az ügy, mellyen egész lelkével csünge, bukni nem fog.

A hadjáratok kezdetén a küzdők sorában volt. Oct. 12-én würtemberghuszár-ezredessé neveztetett ki. Ő maga nem vezetett egyes hadtesteket, de ha tervelni kellett valamit, őt szóliták fel s viszont ha valamit ki kellett vinni. De 1848. dec. óta legfőkép tollával szolgált, különböző rendeleteket bocsátván ki Pesten. Kibocsátványai közül leginkább figyelmet érdemel az, mellyben köszönetet mond Pest városnak buzgalmáért, hogy ujonczi illetőségét háromszorosan s adjustirozva adta ki.

Répási Mihály tábornoknak Török Sz. Miklósról febr. 9-ről 1849. költ jelentése:

„Van szerencsém tudósitani, miszerint a portyázó-csapat ma éjjel nevének tökéletesen megfelelt. Tudomásomra esett, hogy túl a Tiszán Püspökivel átellenben az ugynevezett Szórói csárdában egy ellenséges lovas-csapat tanyázik. Ennek következtében az itt levő portyázó-csapatból egy tisztet és 60 embert este 10 órakor Püspökibe küldöttem, hogy az előörsöt elfogja, vagy megsemmisitse.

Reggel 3 óratájban ezen nevezett csapat Körner lovas-százados, portyász-hadnagy Sadniczky hét önkéntes gyalog huszárral a bomladozó Tisza jegén átmentek, és miután az előőr által lövéssel fogadtatának, trombita- és dobjelek közt egy kis füzfaerdőcskén keresztül a csárdának rohantak, a megrémült örs, melly egy hadnagy- és 27 közvitézből állott, pisztoly- és karabintüzzel fogadta a rohanókat de ez éj homályában eredménytelenül; azalatt embereink a csárdát körülvették, az ellenszegülő tisztet és 7 közlegényt lekonczoltak, 10, közüle 3 sebesülten elfogatott, és 12 lovat fölszerszámozva és kantározva zsákmányul hoztak. Ezek közül egy ló a Tiszába veszett. A lovakat az álladalom részére átvettem, és a pénzt a portyázó-csapat legényei közt egyaránt szétosztottam.

Továbbá van szerencsém az utolsó czibakházi ütközetben közelebbi kutatás által kipuhatolt veszteségét az ellenségnek megirni; hitelesen tudom, hogy 2 ágyú leszereltetett, és ennek következtében több töltények találtattak, 2 társzekér teli sebesültekkel vitetett el, és több ruhanemüeken kivül különösen osztrák tüzérkalapok találtattak.“

Mint emlitők, meghalt Szegeden julius vége felé cholerában. Fényes katonai ünnepéllyel temették el.

Digitized by Google

XIV.

DESSEWFFY.

Aristid, Abaujmegyében Csákáczon született 1802-ben. A dúsabb nemes családok sarja. Mint lovas százados 1838-ban nyugalmaztaték.

1849. jun. 1-én nevezteték ki tábornokká, azelőtt mint csapatvezér egyes csatákban tüntette ki magát. Nevét csak ezután említék gyakrabban, de akkor is szerencsétlenségeiért.

Jun. közepén, nehogy Eperjesen körülkeritsék az oroszok, onnan távozni kényteték. Azután Lemcsánál verték meg, honnan Czeglédre vonult. Előbb Perczel, azután Görgei táborában volt.

Rettenthetlen katona s valóságos magyar nemes volt.

Aradon aug. 6-án kegyelem utján agyonlövetett. Akasztófára volt itélve.

XV.

SCHWEIDEL.

József, bácsmegyei Zomborban született, 63 éves vala. Sándor orosz huszárezredben mint őrnagy szolgált.

Oct. 12-én nevezte ki „utólagos jóváhagyás reményében" a honvédelmi bizottmány ezredessé a Sándorgyalogok közt.

A schwechati ütközetben részt vett.

1849-dik évi május 9-én Klapka ideiglenes hadügyminister Pest város parancsnokává nevezte ki.

Mint egyes csapatvezér más által nem tünteté ki magát, mint hogy másnak tervét pontosan végrehajtá.

Zerfi az ő adjutánsa volt.

Oct. 6-án Aradon felakasztották.

Digitized by Google

XVI.

KNEZICH.

Károly, határör. Belike Gajováczon született 1808-ban. A 34-dik gyalogezredből századosi rangból lépett a honvédek sorába.

Keveset szólok róla, csak nevezetesebb csatáit hozván fel.

Komárom felszabaditásánál ő vezette az avantgardot. Apr. 25-én szuronyszegezve ő rohanta meg az osztrák sánczokat. Személyes vitézsége annyit nyomott a latban, mint ügyessége. Jutalmul tábornokká nevezteték ki.

Jun. 6-án a zsigrádi és peredi csatákban is jelen volt.

Mi Kontról iratott, róla is elmondhatta volna a költő :

Mint pártütőket hűtlenül
Eladta Görgei. (Vajdafi.)

Oct. 6-án Aradon felakasztatott.

XVII.

TÖRÖK.

Tagadhatlanul a legügyesebb mérnök volt a magyar tábornokok sorában.

Magas, kopasz ember vala. Ajánló barátságos külsővel birt. Magyaros modorait, gondolkodását illetőleg Répásinak hasonmása volt.

Komárom megerősitése, remekműve. A győri és szegedi sánczokat is ő készité.

S ki teljes világéltében védletszerekkel müködék, oct. 6-kán felakasztaték.

A császári geniekarnál alezredes, s utóbb erősségi helyigazgató volt. Született Gödöllön, 1795-ben.

Digitized by Google

XVIII.

LENKEI.

Bécsben tanult.

Ott is szeretett dolmányban járni, miért gyakran térdepelni kénytetett. —

Atyja papnak nevelteté s ő mégis katona lett.

1848. elején Gácsországban Marien-Pohlban feküdt századával. Würtemberg-huszárkapitány vala.

Alaptalanul elvádoltatván, elcsukatott.

Ez időben volt napi renden, hogy a ministerium a magyar katonáknak haza bocsátását sürgeté.

Szabadon bocsáttatván Lenkei, ő és százada elhatározák, visszatérni. (1848. május vége felé).

A század azonban nélküle indult meg Fiáth Pompejus vezénylete alatt.

Egy káplár a tervet elárulta.

Répási őrnagy hadi tanácskozmányt tartván, Lenkeit küldék a század visszahivására.

Utolérvén őket Lenkei, a század körülfogta s kényszerité, velök átuszni a Dniesztert.

Magyarhonba érvén, a szökés miatt sok perpatvar volt.

Kezdetben századával Mármarosban tanyázott.

Onnan a ráczvidékre rendelteték le.

Bechtold az aug. 22-iki tudósításában dicsérettel emliti meg, hogy a kiskéri tábortól személyes vitézsége által 131 darab marhát fogott el, mellyet az ellenség sánczai közé hajtani szándékozott.

Mint alezredes Pestre jövén, nov. 6-án a radicalkör számára lakomát rendezett.

Hirlik, hogy megőrült.

XIX.

LAHNER.

Zólyomi születésü, 53 éves vala, midőn oct. 6. Aradon felakasztatott.

Oct. 12-én kezdte meg előlépési pályáját alezredesi ranggal.

A forradalom ügyében a felszerelés és fegyvergyártás körül szerze magának érdemeket.

Digitized by Google

XX.

GÁL MIKLÓS.

Aradnál a cernirozó sergeknek volt parancsnoka.

A Közlöny febr. 12-iki számában következő jelentést olvastunk tőle:

„Arad febr. 9-kén déli 12 órakor.

Az ellenség f. h. 7-kén Vingától nagy erővel Uj-Arad felé tartván, csapataimmal és minden ágyúmmal a Maroson át a legszebb rendben Ó-Aradra vonultam.

8-án reggel az ellenség a Maros partját megrakván, a csatát ágyúkkal s apró fegyvertüzzel megkezdé. Intézkedést tettem, hogy négy honvédszázad még a mult éjjelen Glogováczból Arad felé vonuljon, s ellenséges bekeritése ellen a jobb szárnyat fedezze. Ezen csapatka Aradtól egész a csálai erdőig volt felállitva.

9 óráig a csata legszebb rendben ment, ekkor azonban némelly századokban, a félénkebb polgárok menekülési készületeinek látására némi zavar támadt!

Én ágyutelepeimhez sieték a zavarból következhető eseményeket meggátolni s a részben meg is zavart rendet helyreállitani, mi rövid perczek alatt sikerült is, ugy hogy csapataimnak egy részét három colonneba állitva az ellenség elé inditám, melly már a városba is benyomult; ezen működés által azonban középbe és két szárnyba fogatva, délutáni 3 óráig feltartatott, ekkor pedig Asztalos 29-ik zászlóalji százados által, ki egyik kezében a nemzeti lobogóval, másikban karddal járt elül, négy századja segélyével annyira visszaveretett, hogy midőn délutáni 4 órakor Villám 38-dik zászlóalji őrnagy és Szentiványi százados egy ujonnan alakitott zászlóalj parancsnoka, csapatjaikkal megérkeztek, az ellenség minden oldalról megtámadtatva, több száz halottjainak, ezek közt Joannovich Mihály őrnagynak, egy ingenieur-századosnak, egy Leiningen-zászlóalji századosnak s több altiszteknek hátrahagyásával a Maroson át futni kényszerült.

A mi veszteségünk nagyon csekély.

Az ütközet alatt a Rukavina-ezredből két tiszt és 50 közember átjött hozzánk.

Egyedüli kárunk a Maros partján állott sóraktár elégése, mellyet az ellenség éjnek idején vetett gyujtó rakétáival boritott lángba.

Ma reggel a tüzelés mindkét részről ismét megkezdetett, mindeddig azonban eredmény nélkül, mert helyét mindenikünk megállotta.

11 órakor az ellenség vezére egy iratot külde hozzám, mellyben Joannovich őrnagynak kiadatását kérte, ajánlva helyette minden kezénél levő foglyainkat. Ebből látszik, milly sokat tartottak nevezett őrnagyra,

Digitized by Google

kit mi azonban, miután megholt, foglyaink pedig az ellennél ugy sem valának, ki nem cserélhettünk.

A részleteket s egyes jelesek kiemelését később fogom felterjeszteni, addig is azonban jelentem, miszerint Asztalos százados a 29-dik honvédzászlóaljtól Boczko kir. biztos által s az én hozzájárultommal kitünő magaviseleteért a harcztéren utólagos jóváhagyás reményében őrnaggyá neveztetett ki. Gál Miklós, tábornok."

U. i. délutáni 5 órakor.

„Egy óra előtt kaptam a tudósitást, hogy az ellenséges erőnek egy része igen gyorsan Vinga és Temesvár felé elsietett. Egy órával később tüzelése gyengébb lőn s jelenleg egészen megszünt. A tegnapi ütközet alatt jelentetett nekem, hogy 5 nehéz ágyúnk elveszett volna : ez azonban nem valósult, mert azok csak eltévedtek s most ismét megtaláltattak. Gál Miklós. tábornok."

Elfogatott.

Digitized by Google

TÖRZSTISZTEK.

I.

ASBOTH LAJOS.

1803-ban Keszthelyen született. Mint nyugalmazott százados lépett a honvédek sorába.

Aug. és sept. hóban mint örnagy küzdött a ráczok ellen. Legelőbb Szászkáról küldött aug. 25-ről köv. tudósitást:

„Folyó hó 19-én 1000 főből álló szerb csapat a Dunán átkelvén, Berzaszka felé nyomult, mihalovaczi kapitány Szimics és dobrai kapitány Radoikó által vezérelve, 22-én reggel 4 $^1/_2$ órakor Uj-Moldovát, a hol 120 főből álló nemzetőrszázaddal állottam, megtámadták. Radoiko kapitány, ki a szerbek előosztályát lóháton vezette, Somlai hadnagy vezérlete alatt levő előőreim által lelövetett, ezen első tüzelésre még más két szerb esett el. Az első lövésre a városban készen állott 2 szakaszszal azonnal előőreim segitségére siettem, s a mint a helységből kiértünk, a szerb csapat szemünkbe tünt, melly tüzelésünkre visszavonult, de már nem egyenesen az uton, hanem felfelé a hegyekre. Nemzetőreim közől egy szakaszt utánok küldvén, a másikkal és a megérkezett 4-dik szakasszal készen a csatahelyen megállottam, — fél óra mulva Vidovich örmester, ki szakaszával utánok volt küldve, visszajött azon jelentéssel, hogy az ellen részint a váradi szoros felé, részint pedig az erdőkbe és hegyekbe szaladt. Félszázadot az előőrökkel a helység előtt felállitván, a városba visszamentem. Midőn Ó-Moldova felől uj megtámadás fenyegetne, a nemzetőrök között czélirányos rendeleteket osztván ki, az ellent ujonnan egészen az első malomig visszavertem, de itt erős helyzetbe tevén magát, erősen kezdett tüzelni. Nemzetőreim azonban egész elszántsággal előre nyomultak, és a tüzelést viszonozták, de miután a szerbek által mind a két oldalról megtámadtattunk, csoportaim hátrálni kezdettek. Ekkor az ellent álgyuztatni parancsoltam, mire azonnal hátrálni kezdett, de nem levén kartácsaim, csak 3 fontos golyók, ismét annál

Digitized by Google

merészebben nyomult előre. A hegyen levő öröktől azalatt azt a jelentést vettem, hogy Babakaj és Ó-Moldova felől két 100—150 főnyi csapatok közelegnek, miért is csapatommal visszavonultam, és valahányszor a szerb mutatta magát, tüzeltettem. Végre délután 5 órakor Szászkára érkeztem, egy szerb zászlót 4 foglyot és Radoiko kapitány lovát magammal hozván. — A zászlót és a foglyokat Oraviczára küldöttem. — Részünkről 3 halott és 12 sebesült van.

A szerbek kapitányukon kivül 21 holtat vesztettek. Ez alkalommal kitünöen viselte magát Somlay-hadnagy, valamint Fejér kapitány is, ki mindig a csapat élén állott. Kis csapatom 5 óráig folytonosan tüzben volt, és csak hátulról fenyegető veszély kényszeritett visszavonulásra. Ellenségeink száma 400—500 lehetett, közülök 200 szerb, a többi végvidéki oláh és illir határörök.

Uj-Moldovát a szerbek egészen hamuvá tették, s barbárokként pusztitottak, sok szegény visszamaradt németet meg is öltek, mind a két templomot (római cath. és görög) lerombolták."

Mint boksáni parancsnok a nov. 15-iki csatájáról a tudósitást dec. 3-án küldte be :

„Reggel november 15-kén Appel vezérőrnagy két izben szólitotta fel sergünket a megadásra, de azon választ nyeré : hogy magokat utolsó csepp vérig védelmezendik.

Az első állás az ezeresi ut balfelén eső dombtető volt, elfoglalva jobbról-balról az erdőszélek az oraviczai mozgó századbeli csatárok által. Az ezeresi utfelé egy 3 fontos álgyu, a kolniki utfelé a másik 3 fontos álgyu levén felállitva.

A lugosi önkéntes csapat, 90 fő, Rafna és Barbóza hegyek felé, Boksán napnyugoti részén, csatárokra és a szükséges segédcsapatokra volt felosztva.

50 honvéd a 32-dik zászlóaljból a felső ezeresi, a 60 főből álló lugosi nemzetörsereg az első torlasznál, 100 erdélyi honvéd, kik a csata kezdete előtt jöttek át Resiczáról, Rohrmann főhadnagy vezérlete alatt a város közepén tartalékban állott.

Az oraviczai mozgó számból 120 fő, az ugynevezett Bründli fölött és a kalvária hegyen örsökül voltak felállitva.

Az egész véderö 420 fő és 4 háromfontos álgyu volt.

Féltizenkét órakor történt az első megtámadás, egyszerre három oldalról — az ezeresi ut-, a barbózai hegység- és a Kölnik felé balra eső hegytetöről; a támadást tette négy végvidéki század határőr, egy 5—6000 főre menő oláh néptömeg, lugosi nemzetőr-százados Popóvicza vezérlete alatt és 4 háromfontos álgyu.

A barbózai hegyek felöli támadás 3 kartácslövés s főhadnagy Szivos, lugosi önkéntes vezénylő gyors előnyomulta által visszalöketett, ezen támadás még három izben kisértetett meg.

Az ellenség túlhatalmának, ki két álgyuval és 3 századdal az ezeresi utról s az erdőből előre nyomult, engedve Fejér kapitány, Boksán felé

Digitized by Google

visszahuzódott, — s miután épen e pillanatban balról a kolnoki ut fölötti csúcson 2 álgyu s 1 század határör mutatkozott, a parancsnok czélszerünek látta magát a város beljében levő erős állásra visszahuzni, bevonván a 2 háromfontos álgyut az előutakról, és az oraviczai mozgó századot; a háromfontos álgyuk egyike a torlasz mögé, a másik a torlaszra jobbról határos kertbe, honnan minden ellenséges állás lövettethetett, állittatott.

Ez délután 1 órakor történt. Az ellenség ezen időtől fogva 4 álgyuval folyvást a felső torlaszt lövette.

Egy ágyuját a czigány telep mellett balra álló hegy tetejére, a másikat ennek oldalába, a harmadikat és negyediket a Kohldorf feletti csucsra, melly a kölnöki uttól balra esik, állitotta fel.

De 2 órakor délután elhagyta e kölnöki ut fölött balról eső csucsot, és 2 álgyuval a völgybe ment, hogy elfoglalván a Bründlit, Boksánt jobb oldalában megtámadhassa.

A parancsnok segéde már előbb Barbóza felé küldetvén, ő maga lovagolt Fejér kapitányhoz, kit századának egy részével Szivos főhadnagy balszárnyára a torlaszszali összeköttetés végett vezényelvén, megparancsolá, hogy azonnal a kalvária-hegy oldalába és a Bründli fölötti dombokra nyomuljon, s ott az ellenség minden benyomulását gátolja; egy álgyut, melly Barbóza felé volt állitva, maga vezetvén a Bründli fölötti dombra melly a második lövésre Mandl Károly lugosi nemzetőr-tüzmester által egy ellenséges álgyut leszerelt. Az ellenség második álgyujának első kereke is eltörvén, csak bizonytalanul tüzelt.

Az ellenség egy órai küzdelem után itt visszaveretett: de miután Barbóza felől nagy néptömeg, rivalgás és fegyversütögetés által egy harmadik és utósó megtámadást tett, az oraviczai csapatnak felét ezen a részen hagyva, Fejér kapitányt elküldötte Szivos főhadnagy segitségére.

A tartaléknak fele mindjárt elején a felső torlaszhoz tétetett, hol az ellenség felgyujtván a házakat már a korcsmáig előnyomult, és Kohldorf legközelebbi házaiból az egész első vonalon puskákkal erősen lött, 2 álgyuval pedig a sikon jobbra betüzelt.

A felső torlasznál levő honvédek hősiesen tartották magokat, egy oraviczai és egy lugosi álgyu kártácsokkal keményen visszafelelt az ellenségnek; azonban szerencsétlenül az egyik álgyu lovai közül 3 elesett, két tüzér — Arnold és Ballon, — megsebesittetett, ezért egy ágyuért, melly Horkay tüzmester alatt Barbóza felé volt felállitva, küldött a parancsnok, — ekkor jelentetett, hogy az ellenség a kálváriát körülvette; — gyorsan sietett már kifáradt lován, az utolsó tartalékot oda küldötte, és a lugosi nemzetőröket felszólitotta, hogy gyorsan a kálvária jobb oldalán fekvő Kahlenberg nevü dombra menjen és minden erővel az ellenség betörését gátolja. — Ezen rendelet után visszalovagolt a felső torlaszhoz; délutáni ½ 4 volt az idő — a templomnál menvén, a jobb karján megsebesült Horkay tüzmestert vezették előtte, s jelenték Bónis hadnagy elestét, és hogy az ellenség a felső torlasznál túlsulyú erővel előnyomul.

Digitized by Google

Gyorsan küldött Szivos főhadnagyért és csapatjáért, Fejér századost maga felkeresvén, kik a barbózai megtámadást teljesen visszaverték, mindkettőnek meghagyá, hogy összeszedett csapataikkal, kik ezen a részen voltak, siessenek a felső torlaszhoz, és megfeszitett erővel igyekezzenek az ellenséget visszaverni, mialatt ő a parancsnok — a kálvária felé szétszórt erőnket összeszedi, és azon esetre, ha hátrálniok kellene, reservet állitson.

Ezen rendeletek megtermék a kivánt eredményt, mert Szivos és Fejér egyesült erővel csapataik által, mellyek a torlasznál és jobbra a Kohldorf ellenében fekvő kertekben állittattak fel, az ellenségre legelszántabb bátorsággal szakadatlanul tüzelve, és a 2 ágyu, mint mondatik, a nélkül, hogy kitörültetett volna, folyvást müködvén, az ellenséget annyira megrendité, miszerint a hegyek csucsán át visszavonulni kezde.

Ekkor az oraviczai mozgó század dobosa Lázár Grósza, saját lelkesedéséből, a nélkül, hogy parancsoltatott volna, riadalt kezd verni; mellyre Fejér kapitány, Szivos főhadnagy, de legelőbb Somlyai, honvédek- és nemzetőrökkel a torlaszokon át rohamot tettek, és szuronyt szegezve az ellenségre rontottak, de ez mindenfelé az erdőbe visszavonult. Néhány elkésett ellenség összelövetett.

Az ellenség még azon éjjel minden rendes csapataival együtt Ezeresre huzódott, innen másnapra Lugosra és Karánsebesre; a népfelkelés magától eloszlott.

Veszteségünk 3 halott; Bónis hadnagy, Gál Miklós honvéd és Tichy álgyukocsis, miként már jelentve volt — sebesültünk 7, és 3 ló a csatában, 2 csata után elesett.

Az ellenség vesztesége — mint azt egy elfogott ellenséges orvos vallotta — 1 kapitány és 20 halott — 2 főtiszt és 17 közlegény megsebesült.

Dec. 17-ről hasonlag Bogsánról külde be jelentést:

„Folyó hó 16-án Resicza, hazánk legnevezetesebb vas- és mügyára, két század határőr és több ezerre menő felbőszült oláh felkelés által, Dada császári százados vezérlete alatt megtámadtatott. Hősies resiczai nemzetőreink, kik egytől egyig oda hagyván műhelyeiket, fegyverhez nyultak mindnyájan — közel 400-an, és támogatva az oraviczai önkéntes század által, kiket az őrnagy Bogsánról egy nappal azelőtt segitségökre küldött, győzelmesen verték vissza az ellenséget. Resicza egy második Fehértemplom, megmutatták ezt a derék polgárok, s hazájukért inkább meghalnak, mint városukat feladják az ellenségnek, melly hazánkat dulja; s nem ollyanok, mint a tyrnovai lakosok, kik az ellenséggel azért tettek szövetséget, hogy győzelem esetére a több milliókat érő gyárakat Resiczán lerombolják.“

Az aprili hadjáratban, mint ezredes, Aulich hadtestében szolgált s 11-én a Rákosmezőn csatát nyert.

A zsigrádi és peredi csatában is dicsérettel emliték.

18 évi várfogságra itéltetett.

Digitized by Google

II.

KISFALUDI MÓR.

Sándornak unokaöcscse s egyetlen örököse.

Sümegi születés.

Fiatal, barna, szép fiu. Tüzes, heves. Strategista nem volt, de ismerte a szuronycsata hatalmát.

Hajdan gárdista volt. Quietált, s mint illyen lépett be a mult év közepén a honvédek sorába mint kapitány. Egyik veszprémi zászlóaljnál volt, mellynek organizálásába nevezetes befolyása volt.

Mint emlitém, szuronycsatában kitüntetvén magát, Görgei oldala mellé vette, s kedvenczebb emberei közé tartozék, kire igen sokat bizott.

Buda ostrománál dandárparancsnokként működék.

A szőnyi csatában nevezetes része volt.

Midőn ezután Görgeinek a ministerium megküldte a levelet, hogy mind a haditárcza mind a fővezérség elvétetik tőle, Kisfaludi ajánlatot tőn, hogy egy dandárral Pestre megy s Kossuthot és ministeriumát elfogatja.

Valóban el is indult.

Azonban alig ért Tatára s Görgei, ki már Kiss-, Aulich- és Csányival megegyezett, rendeletet küldött neki, hogy térjen vissza.

Kisfaludi morogva engedelmeskedék. Görgeinek önfeladási machinatióiban része nem volt.

Komárom védelmében is sok erélyt tudott kifejteni.

Ha hasonlitanom kellene, Harmodiushoz hasonlitanám szenvedélyesség s ügyesség szempontjából.

III.

GRÓF HADIK.

Futaki gróf Hadik Gusztáv, az ujra egyesült két Sicilia harmadrangu sz. György-rendje vitéze, damerschwani, bajorországi születés, 49 éves, catholicus, nőtelen; 20 évi szolgálata után a császári seregben 1844. óta nyugalmazott alezredes, a honvédek sorában ezredes lett, Szegeden a nemzetőrségnek főparancsnoka volt. A szerbek ellen több csa-

Digitized by Google

tákat küzdött s azokat nem egyszer győzte le. Nevezetes e következő hadi jelentése :

„Délben 1 és fél órakor megtámadták a szerbek Ujszegedet lovasokkal s mintegy 2000-re menő gyalogsággal, e kivül 5 ágyu-és egy csajkával. A megtámadás háromfelől történt, Ujszegednek egész hosszában.

A Tisza jege biztosan járható nem levén, Szegedet megszállva nem tarthatám s azért az ellenség a várral szemközti nagy magtárig közeledék. Mire én a fenyegetett pontokkal átellenben az innenső partra vonaték fel 6 ágyút s két vetágyut, s az ellenség élénk tüzelését az üdvözléshez méltó élénkséggel fogadám. Majdan az ellenség jobb szárnyamat az alváros felől akarván bekeríteni, Forget kapitány, a Vasa-zászlóalj parancsnoka lefelé a Tiszához küldetett s ügyes manövrirozással megakadályozá a szerbek jégeni átkelését. Ezalatt az ellen Ujszegeden megfészkelé magát s kezde rabolni. Fischer örnagy s egyéb tisztek buzditására 4 óra táján nagy számu nemzetőrség sereglett össze Gombás vezérlete alatt, kik áttörvén a jégen, a rablással foglalkozó szerbeket, a tüzérség helyes működésétől támogatva, kiverték Semsey százados vezérlete alatt Ujszegedről.

Ez alkalommal 50, nagyobbadán szerb, hullott el, mint ezt a sok zsákmányul esett handzsár és szerb fegyverek igazolják.

Egy ellenséges ágyú leszerelteték s nyertünk egy diszes szerb zászlót is.

A harcz végzetén egy honvédosztályt s két huszárszakaszt küldöttem át a Tiszán s ezekkel Ujszegeden túl a sánczig nyomulván, a szerbek egész Szöregig vonultak vissza.

Különösen ki kell emelnem Igmándy örnagy s dandárparancsnok szintolly értelmes mint hösi vezényletét, továbbá a balszárnynak Irinyi örnagy általi jeles vezetését. Ezeken kivül teljes dicsérettel emlitendők Michel tüzéraltiszt, ki az ellenséges ágyút leszerelte s több közember a Vasa-gyalogságból.

Részünkről e csatában a Vasa-gyalogságból 1 tizedes és egy nemzetőr estek el, és 3 nemzetőr lőn megsebesitve."

Vasban töltendő 18 évi várfogságra itéltetett.

IV.

FÖLDVÁRIAK.

Öten szolgáltak hasonnevüek mint törzstisztek a magyar hadseregnél. E családnak ugy látszik örökségül jutott a legvakmerőbb bátorság, mellytől, bármilly ügy szolgálatában is kitüntettessék, a méltány-

Digitized by Google

latot megvonni nem lehet. Földvári Lajos, azelőtt hadnagy az osztrák hadseregben, a márcziusi napokban improvisált pesti nemzetőrségből egy gyönyörü gránátos osztályt alakitott, melly pontosság s ügyesség által olly annyira kitünt a többi rendetlen, roszul vezénylett csapatok közül, hogy századosukat az akkori ministerium az ujonan organizált fővárosi nemzetőrség 1-sö zászlóaljának parancsnokává kinevezte. Ezen minőségben m. évi junius havában az első önkéntes szabad csapatot gyüjté, mellyel ugyan az alvidéki harczban nem igen fényes szerepet játszott, de hidegvérüsége- s bátorságának példáit mégis volt alkalma kimutatni. Később ezredessé neveztette ki magát a nemzetörségi tanács által, melly ugy látszik csupán sinecurául volt vén, göthös, tehetlen cs. kir. nyugalmazott katonatisztek részére alakitva, mellyben egymás hátán a legmagasabb forradalmi hivatalokig felkapaszkodhassanak.

Pest első elhagyásakor Eszék várába küldeték osztályparancsnokul, vagyis sajátlag Éder tábornok várparancsnok mellé ellenörül, kiben a kormány nem igen bizott. Ezen fontos vár átadása által, melly későbben pivotul szolgált az aldunai hadjáratnak, biztos kikötöül az országjavakkal gazdagon megrakott dunai gőzhajóknak, a legelső sulyos csapás érte a magyar ügyet. Árulást lehet-e feltenni, bizton nem itélhetem meg. Az bizonyos, hogy a vár erösitése genie-tisztek hiányában a ministerium által el volt hanyagolva, az őrség egy részének, melly szolgált katonákból állott, hüsége kétséges, a szomszéd megyékből összeszedett ujonczok a hazamehetés vonzó csábja által demoralizálva, s a cernirozás rendezése, mellyet táborszernagy Nugent meglepőleg gyorsan létesitett, remek.

Később Földvári Lajos fogva vitetett Pestről Debreczenbe, hol sárral dobáltatván, alig menekülhetett meg a böszült néptömegek dühétől, s nem is kerülte volna ki elmarasztó itéletét, ha testvérei Károly és Sándor, a magyar hadsereg eme gyöngyei, érte erélyesen közben nem járnak.

„*Le brave des braves*“ Földvári Károly ezredes, Görgei legvitézebb csapatainak a 4-ik s 9-ik zászlóaljnak, Schwarzenbergeknek, Ferdinandhuszároknak osztályparancsnoka, ezek élén olly mesés bravouru höstetteket vitt véghez, minöket csak az ó kor kalandos eposai tüntetnek elö. Fél szemére vak, mint Horatius Cocles, csak félig látá a veszélyt, majdnem minden csatában 3, 4 ló lövetett el alóla. Ugy hogy midön egyszer Kossuth a gödöllöi csata után fényes vendégség alkalmával megemlité, hogy Földvári részére a bábolnai ménes legszebb arabs paripáját kiválasztá, az egész jelenlevő tisztikar hangos hahotára fakadt „Földvárinak arabs lovat!“ maga is elmosolyodva naivan megjegyzé: „neki mindegy, bármilly rosz gebe legyen, csak tüzbe vigye.“

Ő soha sem retirált. Az elvesztett peredi ütközet után a Vág hidján a 3-dik és 9-dik zászlóaljával az egyesült orosz-osztrák hadseregnek akart ellenállani, majdnem erőszakkal kellett öt áthozni. Katonáit na-

Digitized by Google

gyon szerette, legkedvesebb perczeit köztök tölté, táborozáskor bivouacban, a rövid pihenés időszakait garnisonokban. De viszont imádtatott is tőlük.

Végül még következő kedélyes anekdotát. Midőn Görgeinek utolsó visszavonulásakor a sereg majdnem eltikkadva a juliusi hőség s szomjuságtól alig birt keresztülgázolni a tiszántúli puszták homoktengerén, Földvári, mint rendesen, kedves 3-dik zászlóalja mellett lovagolván, sokáig végig nézegeté az elfáradt bajnokokat, mig végre egy könnyet kitörülvén szemeiből, leszáll lováról. „Nesze fiuk, zokog, üljetek fel, én gyalog is mehetek.“ A részvét kitörő érzetében egy lovat ajánl egy egész zászlóaljnak.

El van itélve.

A harmadik testvér, Sándor, nem kevesbé vakmerő mint amaz, de sokszorta szájasabb, valóságos typusa a forradalmi katonának, rosz strategicus, „szuronyra, előre“ egyedüli jelszava. Mint szegedi nemzetőrségi őrnagy többnyire családatyákból, mesteremberekből összegyüjt egy hat hétre összeállott szabadcsapatot, s ezek élén a legnagyobb vakmerőséggel kartácszápor között, zászlóval kezében, szuronyszegezve neki rohan Sz.-Tamás, e szerb Mantua, legerősebb bástyájának, s feltüzi e még szüz hidfőre először a diadalmas tricolort.

El van itélve.

V.

BAYER.

A forradalom Mephistója s hirnevénél sokkal roszabb volt. Hol Görgeinek Kossuthról, hol Kossuthnak Görgeiről árulkodék, csodás kedvét találta e két ember összevesztésében s a köztüki versenygésnek nem kis oka ő volt.

Különben Görgeinél hadi terveket csinált, vagy ennek nem hadi terveit teljesedésbe vette, mint Kápolnánál Dembinszkyt ő fogatta el.

Táborkari főnök volt.

18 évi várfogságra itélteték.

Digitized by Google

VI.

LÁZÁR.

Vilmos, 1715-ben Nagy-Becskereken született.

Jobbadán Erdélyben a hétszegi ugynevezett 9-dik hadtestet vezette, mellynek sorába az osztrákok közül hadnagyi rangból lépett.

Káránsebesnél aug. 19.kén letette fegyvereit.

Oct. 6-kán felakasztották.

VII.

PSOTTA MÓRICZ.

A fölkelő seregben mint kapitány, őrnagy, alezredes és ezredes a schwechati, kápolnai, tápió-bicskei, isaszegi, nagysarlói és komáromi csatákban, Buda vára megrohanása- és bevételénél, s mint a magyar tüzérség egy nagyobb osztályának parancsnoka a második komáromi csatában részt vett. Elitéltetett.

VIII.

CZILLICH EDUÁRD.

Mint kapitány Arad várának ostromlásánál részt vett, továbbá mint őrnagy és dandárparancsnok a tápió-bicskei, isaszegi, nagysarlói, váczi és az első komáromi csatákban küzdött, aztán alezredessé előmozdittatván, Buda vára bevételénél közremunkált, s végre mint ezredes és hadosztályparancsnok a peredi csatákban működött.

Elitéltetett.

Digitized by Google

IX.

MÁRIÁSSY JÁNOS.

Kapitánynyá s mult évi septemb. hó elején örnagygyá s az Aradon felállitott önkénytes nemzetőrségnek parancsnokává kineveztetvén, Arad vára ostromlásánál 5 hónapon keresztül részt vett, ezalatt alezredessé s hadosztályparancsnokká előléptettetvén, a hidas-németi és tornai összeütközésekben, a kápolnai, tápió-bicskei és isaszegi csatákban, továbbá Komárom várának fölmentésénél s Budavár bevételénél küzdött, végre Vágig felhatolva, hadtestének minden ütközeteiben egész Világosig részt vett.

Elitéltetett.

X.

HERCZEG WORONIECKY.

Woroniecky Venceslav Gácsországban 1824-ben született. A főhg János ezredben hadnagy vala.

Mint örnagy egy szabad vadászcsapatot alakitott.

Gr. Hadik nemzetőri parancsnok sept. 3-áról N.-Becskerekről irt tudósitásában kitünő dicsérettel emlékszik róla. Jelesen megemliti, hogy lováról leszállván, seregét személyesen vezette ostromba.

Sept. 11-én Perlasz megrohanásakor Kumándnál is áttörtek a rácok. Itt Woroniecky csak 200 emberrel állván, Török-Becsére visszahuzódott.

Következő 1849-ben aug. 5-én egy dzsidás ezred parancsnoka volt s a csatában fogságba esett.

Oct. 20-án Pesten felakasztották.

Azelőtti nap fényes ebédet rendezett. Másnap nyiltan rettegés nélkül lépett a bitófa alá.

Digitized by Google

XI.

ABANCOURT.

Abancourt Károly Gácsországban Lembergben 1811-ben született A cs. k. 30. gy. ezredben mint tizedes ex propriis s alörmester szolgált.

1841-ben oct. 8-án felségsértési bün miatt 20 évi várfogságra ítéltetett.

1848-ban april 27-én amnestia következtében kiszabadult s a honvédek közé lépett.

Különösen kitünteté magát, mint a 9-ik honvédzászlóalj hadnagya, a Karas melletti rácz tábor bevétele alkalmával. Legénysége élén ő tört át az egyetlen úton, az Ördöghidján legelül.

Később 12-ik huszárezredi kapitány lön, s jun elején 1839-ben az éjszaki hadsereg táborkarába rendeltetett.

Itt szemlegezésre levén egyszer kiküldve 12 huszárral, Komarnik mellett az előörsöket megtámadá, söt egy 40—50 vadász által ótalmazott védsánczot is ostromlott.

Azonban a huszárok a vadászok tüze elöl hátrálának. „Huszárok! kiált Abancourt, magyarok vagytok ti?“ — „Igen, lön a felelet, magyarok és Bocskay-huszárok“ — „Ám hát lássuk, ki a jobb katona, ti magyarok, vagy én lengyel. Utánam fiak, a sánczot be kell vennünk“ — „Követjük uram a pokolba is“ kiáltának mindnyájan s a sánez be lön véve — huszárok által!

Később ki akart Abancourt lépni, de mint Dembinszky segédtisztje a szegedi csatában még részt vett, hol elfogatott.

Halála ismeretes, melly ugy is kikerülhetlen volt, miután tüdövészben szenvedett.

XII.

GIRON.

Giron Péter, született Achenben Poroszországban 1798-ban, illatárus. Az octoberi forradalom alkalmával Bécsben egy munkás osztályt vezénylett.

Később Magyarországba jövén, 1848 dec. elején egy német legio alakitásával bizatott meg.

Digitized by Google

Giron az országban lakó németeket szólitá zászló alá, s bárha a gyülők száma nem volt épen gyér, mégis a legio dec. végével még alakulva nem levén, csak Nagyváradon eskettetett meg zászlójára.

„Győzelem vagy halál! Isten minket ugy segéljen!“ volt az eskü végtétele, s zászlójukra halálfő volt tűzve.

A legio Erdélybe rendeltetett, hol majd minden csatában résztvön, és kesőbb Buda ostrománál volt jelen; de már ekkor annyira megfogyott, hogy ujjá alakitása határoztatott el.

A budai ostrom után Giron kegyet vesztett. Némellyek szerint csekély hösiségeért, mellyet itt kitüntetett; mások szerint, mert számadásai nem voltak egészen tisztában.

Többi idejét ennélfogva tétlenségben tölté, söt mint mondák, a német legionak is fel kell vala oszlattatnia.

Woronieczky és Abancourt sorsát osztá. Elszántsága utolsó pillanatban valóban bámulatos volt; midön a kötél már nyakára volt füzve, nyugodt szelidséggel köszönté körülálló kiséröit. Utolsó perczei megczáfolák a Buda ostrománál kitüntetett gyávaságáról szóló hirt.

XIII.

MAKK.

Makk a cs. k. 5. tüzér-ezredben tűzmester volt. Nyilvános körökben folyt heves vitái már akkor elárulák benne a szenvedélyes embert, lángelméjü katonát, tüzszivü hazafit, és eszmelánczolatában megzavarodott gondolkozót.

A cs. hadseregben töltött multját leginkább szaktudományának szentelé; vágyai azonban más tudományágakra is kivivék s a politikában sem volt járatlan, szenvedélyessége az oppositio hajlamai felé ragadá. Vannak azonban, kik állítják, miszerint szenvedélyeinek más oltárokon is igen szivesen áldozott.

A márcziusi napok után az elsők közt volt, kik a szaktudományok világából a figyelmet magukra vonák.

Honvéd-tüzérség alakitását inditványozá több márcziusi hévbe mártott tolllal irt czikkeiben, s nemsokára a magyar hadügyministerium által hadnagynak neveztetett ki.

A ministerium ide s tova hányta az inditványt s végre csakugyan megbizást adott neki.

Ekkor rendkivüli tevékenységet fejtett ki; keze alatt a honvédtüzérek olly hamar képződtek, hogy már a rácz táborozásba több honvédütegek küldethettek.

Digitized by Google

A horvát beütés alkalmával a tüzérség főparancsnokságával bizatott meg a dunai táborban, hol a pákozdi csatában olly erélyesen teljesité feladatát, hogy különösen az ő ágyuinak tulajdonitandó, miszerint Jellachich útmutatója Bécs felé fordult.

A sereggel ugyanezen minőségben az austriai határokra vonult, s a schwechati ütközet kartácstüzét kiállván, ismét Simunich tábornokkal állt szemközt.

December közepén Windischgrätz hg bevonulása alkalmával a nagyszombati csata egyik kitünő hősévé vált.

A csata N.-Szombat piaczán vivatott. A magyarok ereje igen gyönge — alig 3000-nyi volt, s feladata szerfelett nagy : Görgei visszavonulását kelle fedniök.

Guyon, Pusztelnik és Makk egyesiték erejüket a feladatnak megfelelni.

A katonák oroszláni bátorsággal vívtak, az Ernő-ezredbeli osztály már zászlója mellett halva feküdt utolsó emberig : s Makk még mindig ágyui mellett lankadhatlan tüzzelt.

Tüzérei jobbára mind elestek. Maga tüzelt.

Már a szuronyok közeledtek s a vadászok golyói süvöltöttek. Makk még mindig tüzelt.

Egy vadász egészen ágyui mellé lopódzott, öt lefegyverzendő. Makk öt lovagostorával vágta szembe, s rivalgásával elkergette.

Végre a csata minden oldalról vesztve volt; a megmaradottak visszavonultak Pozsonyba.

A cs. seregek mindig belebb vonultak; Görgei folyvást hátrált; a móori csata koczkát vetett és vesztett; a kormány Pestről elvonult s a pesti lakosságot leirhatlan lehangoltságban és félelemben hagyá.

Makk ekkor megjelent, s úton-útfélen biztatá az embereket, emelé a kedélyeket; — még proclamatiokat is bocsátott ki, mellyek nyiltan bizonyiták, hogy öt a heves izgalmú napok a dolgok józan felfogásából teljesen kiforgaták.

„Budapest lesz — mond — a camarilla sirja. Tiz nap előtt még meg sem támadhatnak bennünket;" — s harmad nap a cs. sereg Pesten volt, Görgei a felsőmagyarországi hegyek felé, a kormány Debreczenben, Makk Komáromban s a pestiek az osztrák sereg bevonulását nézék.

Makk kezében Komáromot mindenki biztositva hivé; mindamellett állitják, hogy később politicai renegáttá lön.

Egy szemtanú (Lewitschnigg derék munkájában) igy festi az ottani eseményeket:

„Vannak mysteriumok a történetben, mellyek soha napvilágra nem jönek. Komárom vára, melly Makkot háromszinűbbnek hivé, mint magát Kossuthot, egy reggel rögtön azt hallá, hogy bizalmának embere vád és vizsgálat alatt van. A vád a várvédelmi bizottmány előtt tárgyaltatott. Makk szoros vizsgálatot kért s természetesen ideiglenesen lemondott a tüzérségi parancsnokságról. De a vizsgálat soha meg nem

Digitized by Google

kezdetett, sőt a vádlott soha ki sem is hallgattatott. Bepecsételék irományait, kardját elvevék, ajtaja elé őrt állítának s minden látogatót eltiltának tőle, sőt tintát és papirt sem hagyának neki."

Makk kimenekült.

XIV.

TÓTH ÁGOSTON.

A 31-dik honvédzászlóalj őrnagyává, azután alezredessé előléptettetvén, mint illyen s mint egy dandár parancsnoka, mult évi dec. végén a Tuschnánál Erdélybe benyomuló austriai seregek ellen kétszer küzdött, a kolosvári kerület főparancsnokává lett kineveztetését s aztán ezredesi és beszterczei parancsnoki kineveztetését és 10,000 főnyi sereg vezényletét Bemtől elfogadá, később Perczelt a Bácskában gyüjtött ugynevezett magyar déli sereg vezényletében felváltá, a Jellachich elleni ó-becsei ütközetben a vezényletet vivé, végre mint Guyon táborkari főnöke a hegyesi csatában részt vett.

Elitéltetett.

XV.

TELEKI SÁNDOR.

A leggenialisabb aventurier, kit isten teremte, ollyan, kit egy don Caesar is mintául választhata. Bebarangolta egész Europát. Spanyolhonban elfogták mint kémet. Párisban az adósági börtönben ült : csak szivarcontója 50,000 fr. volt. A börtönben lerajzoltatá magát, betört kalappal, ittasan, mosolyogva. Része az erdélyi forradalomban volt, mikor Katona Miklósnak deési szerencsétlen expeditiója után a sereg vezényletét vette át. Ő maga is kezdetben szerencsétlen expeditiókat csinált, de utóbb a kiviteli hadjáratok alkalmával kitüntette magát páratlan merészsége által. Midőn elfogatott, tanácslák neki, hogy mondja, mikép javai nincsenek kezében. — Minek, ugymond, ha lefoglalják javaimat, lefoglalják velük adósságaimat is, s tudom istenem, hogy nem én bánom meg. Mult évben ezredes Urbán az ő fejére 20 aranyat tűzött ki, ő megforditá a dolgot s az Urbánéra 100 aranyat tett fel. Egyik sem talált pályázókra.

Digitized by Google

XVI.

MIKES-EK.

Grófi család. Tagjai közül ketten vettek részt a forradalomban.

Egyik János volt. Igen becsületes ember. Royalista *comme il faut.* Kolosvárt nemzetőri parancsnok volt. Akkor, midőn Kolosvár kardcsapás nélküli csata után feladaték, sokat irtak ellene a lapok. Pedig épen ez — bár nála tán gyöngeség szüleménye — vala a legjobb politicai tapintat. Ugyanis e nélkül Kolosvár mulhatlanul lángok martalékává leende. Kolosmegyei képviselő volt.

A másik Kelemen, szép ember volt, becsületes, buzgó, bárha büszke, mint a legtöbb erdélyi mágnás.

Bem alatt ezredesként szolgált. Mindig a csatamezőn nyerte előmozdittatásait.

Katonáit szerette, de lelkesiteni is tudta. Velök, élükön ment a legnagyobb tüzbe. A vész jól ismerte őt, mignem a szebeni csatában, Bem első próbája alkalmával bevenni e várost, a harcztéren maradt. Első ő volt, ki elbukék.

Bem özvegyéhez következő levelet intézett:

„Vizakna. Szeben alatt jan. 29. Tisztelt grófné! A közcsapás, melly nagyságod nagyon becsült férjének, gr. Mikes Kelemen Mátyás-huszárezredesnek Szeben falai alatt a becsület vérmezején egy ágyugolyó által okozott halálával mindnyájunkat ért, kötelességemmé teszi, a részvétnek néhány szavait intézni nagyságodhoz.

Magasztos önfeláldozás a haza szent ügye iránt, a leglovagiasabb bátorság, kiváló szerénység s magán életének ép olly szende mint kellemes vonásai azon tulajdonok, mellyek nagyságod férjét megkülönböztették, s őt mindennek, ki csak meg is közelité, kedvessé tették. Elég volt őt ismerni, hogy becsültessék és szerettessék.

Illy előnyök mellett birá ő legnagyobb becsülésemet, legőszintébb barátságomat. Gyönyörrel néztem elébe azon kitünő szolgálatoknak, mellyeket tőle a haza méltán várhatott. Benne szemléltem azon férfiut, kire Erdély ügyeinek vezérletét biztam volna, ha kötelességem másfelé szólit vala, s épen azon ponton valék, hogy tábornokká leendő kineveztetését kérjem.

De fájdalom! reményeinket egy ágyugolyó örökre megsemmisité s gyászba boritá kebleinket. Engedje nagyságod, hogy bánatát megosztva, szivem fájdalmát egy kissé enyhithessem.

Nagyságodnak még maradt vigasztalása, a dicső név, mellyet férjétől öröklött, s mellyhez mindaz csatolva van, mi egy férfiu emlékét e földön tiszteltté teszi; de nekünk, barátainak, csodálóinak semmi, de semmi vigaszt nem hagyott a sors.

Digitized by Google

Fogadja nagyságod a részvét ezen pár őszinte szavai mellett legmélyebb tiszteletemnek kijelentését. Bem, tábornok, az erdélyi hadsereg fővezére.“

XVII.

GÁBOR ÁRON.

Ollyan mint a vén hegedű. Agg korában tett csodákat. Székely közvitéz volt, aztán tüzér-tizedes, utoljára pedig jubilálták.

Az agyagfalvi gyüléskor (1847. october közepén) szóba jövén, hogy ágyujok nincs, ez a jubilatus czondrás ember előlép s igéri, hogy készit. Fultont is kinevették. Áron bátyót is kinevették. A kaputosok szánták, a czondrások boszanták.

Ezenben egész Erdély elveszett. Csak Háromszék tartá még magát, az ellen is akkora erő, olly sok ágyu ment, hogy a védelem chimärának tetszheték.

Megkezdődött a csata. Az ágyutlan székelyek már megszaladtak, midőn Gábor Áron egygyel ugyancsak elősiet. Ő maga öntötte, otthon öntötte, mindenét eladván. Már a második lövésre demontirozott egy osztrák ágyut.

Őt ezután senki sem nevette. Bámulták, örnagygyá kinevezték. Mintegy 30 ágyut adott a forradalomnak, mind saját müvét. Egy üteg 4000 vftba került.

Egy illy ágyu mellett bajnokilag küzdvén, elesett a sinai zárdánáli csatában.

Nyugodj csendesen vén Gianibelli!

XVIII.

VASVÁRY PÁL.

Szegény szüléktől származott. Tulajdonképi neve Fejér Pál. Fiatal ember volt, gyönyörü ismeretekkel, gyönyörü organummal, csinos külsővel. Különös studiuma a historia volt, mellyben önszorgalom által fényes ismereteket szerzett.

1845. óta dús tolllal, sok szakismerettel irt biographiákat közle a

Digitized by Google

Honderüben. Jobban fölébreszté a figyelmet „magyar hölgyek s férfiak életrajza“ czimü könyve, mellyből egyetlen füzet jelent meg (1847.)

A márcziusi napokban szép szerepet játszék. Magas termet, csengő hang s velős beszédein elömlő lelkesedés kedvencz-szónokává tevék a pesti közönségnek.

Létrejövén a magyar ministerium, titoknoki hivatalt viselt csaknem az év végeig, mikor Pestről el kénytetvén távozni, a Rákóczy szabadcsapatot — egy egész zászlóaljt — alakitá.

E csapat Erdélybe rendelteték, örnagyává maga az alakitó nevezteték ki, s ottan a móczok ellen küldetett az ellenök ment hadtesttel. Több csatákat vivott, többnyire győztesen. De a havasi harcz a legborzasztóbb. Sem éj, sem nap, sem a talpalatnyi föld, mellyen állasz, nem biztosok. Roszul ellátva, folytonosan csalogatva már 2 napi térig nyomultak elő, midön élelemszerök, munitiójuk elfogyott, s minden oldalról bekeritve látták magukat.

S a visszavonulás közben egy havasi helyre értek, hol egyfelől meredek szikla, a másik oldalon iszonytató örvény s az ut maga alig egy két ölnyi.

Borzasztó helyzet!...

A tetőről kövek hullanak alá, borzasztó kiáltások hangzanak.... fölnéznek... egy csapat a csúcson megjelent oláhság vala.

Vasvárynak két ágyuja volt.

Egyik feldöl... Ő maga leszáll lováról, segiteni azt fölemelni....

E perczben a tetőről közápor hull alá.

A katonák közül kevés menekült meg.

A vezér pedig megkövezteték....

Alig 22 éves, igen sok ismeretekkel birt. Magyar Desmoulin vala' önzéstelen, rajongó szerelemmel csüngő a forradalmon, a nélkül, hogy olly túlzó lett volna, mint az, s mészárlásokkor azzal felkiáltott volna: még szomjaznak az istenek!

Digitized by Google

PLÉHGALLÉROSAK.

I.

ORMAI NORBERT.

Cseh fiu. Igazi neve Auffenberg. Hadnagy volt a Leiningeneknél, hanem felségsértésért 1847-ben 10 évi sánczra itélték. A tavali amnestiakor a munkácsi várból ő is kiszabadult s beállott közhonvédnek.

Gyönyörü szép fiu volt, s tán ezért kapkodott annyira a reménység után.

Kossuth adjutánsa lön. Legelőbb is örnagygyá nevezteték ki, s megbizatott vadászezredeket alakitni (1848. nov. havában). E bizottmányt, valamint azutáni emelkedését (az ezredességet) nőkegynek köszönheté. Abban is valami regényes vala, valamint regényes házasságában is, mástól választván el nejét. E miatt elveszté a nőkegyet.

Csatában részt soha sem vett, 36 éves korában Aradon aug. 22-én felakasztatott.

Nem rosz Spartacus lett volna belőle.

Na de csitt! de mortuis aut bene aut nihil.

II.

KATONA MIKLÓS.

Erdélyben a legnehezebb időben szerepelt.

Előbb austriai hadnagy vala, azután a honvédek közt örnagy lett.

Bonvivant frater ész, tehetség és elv nélkül. Aristocratának tartá magát sine terra.

Midőn Urbán a mult évben (novemb.) Deés ellen ment, ő álla ottan

Digitized by Google

megvédeni e várost. Két csatát küzdött vagyis inkább kétszer szaladt meg. Először este 8 órakor állitá fel sergeit hó, eső és sár daczára. Mindkétszer több ágyukat vesztett.

Másodszor egész Nagy-Bányáig nem állt meg.

Minthogy azonban nem akart ugy odaérni, hogy az ellenségben kárt ne tegyen, néhány oláh papot felköttetett.

Urbán odáig üldözé, onnan azonban hirtelen visszatért.

Mellékneve Kengyelfutó Miklós.

Hadi törvényszék elébe állitották, de azért Debreczenben fel-s alájárkált, sok kérlevelet is adott be, hogy perét végezzék be s promoveálják.

Kár volt kérését nem teljesiteni s promoveálni a mennyei angyalok közé.

III.

OROSZHEGYI.

Erdélyi fiu. A forradalom kezdetén lement Székelyföldre, de az ottani egyik vezérnek ő gyanúsnak tetszvén, elfogatott s az akasztófától csak nehezen menekült meg.

Decemberben Pesten a Kör által megbizatott, guerilla-csapatot alakitani.

Meg is indult, össze is gyüjtött valami száz fiut, mind annyi desperatus carbonarit, henriot-csapatot uj kiadásban, kikkel megkezdte nagy utját s elment mindenüvé, hol nem volt ellenség, annál több jó bor, s mivel azzal nem küzdhetett, megküzdött ezzel.

Később hivatala is nött. Sükeiként „őrizte katonáival a bagázsiát, mindenütt hol előremetek, arriére-, s hol retiráltak, avantgarde volt."

Illy fényes érdem azonban jutalmazatlan maradt volna, ha személyesen föl nem megy Kossuthhoz s nem követeli, hogy majori állásában, mivé önmagát kinevezte, megerösittessék. De horrendum dictu! Görgei nem ismerte el öt, s egyszer le is vettette vele uniformisát.

Méltó haragjában Oroszhegyi el akarta a Görgei nimbusát homályositani, s meg is tett erre minden intézkedést. Meteor fényénél Pestre akart jöni, s magát a Pilvax által dictátorrá kiáltatni ki, ha Görgei előbb nem veszi be Pestet.

De a kezdet már meg volt téve. És e kezdet nagyfontosságu egyik eseményét kegyeskedett a debreczeni parlamenttel tudatni azon szavakkal, hogy „nyolcz ágyu s lovat" fogott el.

Digitized by Google

Egész fedezet ment a 8 ágyu után. A guerillavezérnek pedig a parlament a nemzet hálaját nyilvánitá.

Végre eljött a 8 ágyu megérkezésének várva várt percze.

De az országgyülés igen törpe volt megérteni az Oroszhegyi nagy lelkét, s igy történt, hogy 8 ágyu helyett 8 ágyus ló érkezett meg.

Legnagyobb volt Oroszhegyi akkor, midőn Debreczenben elbeszélte e következőt :

„Barátim! a dunaparton sétálok. Budán meglátja örnagyi egyenruhám egy budai osztrák tüzér s rám lő. Nem tartván örnagyi méltóságommal megegyezőnek futni, lassan retirálni kezdettem. De folytonos veszély közt csak amugy potyogtak lábaim elébe az utánam lött számtalan bombák."

Studiuma Falstaff volt, és sikerült is neki a forradalom Falstaffjává lenni.

IV.

HATVANI.

Egy nyomoru sansculotteból lett szabadcsapat- és seregparancsnok, ki szabadcsapatával Erdélyben az oláhok ellen rendelteték.

A rábizott összeget elprédálván, sergét vagy semmivé tenni vagy egy *coup d'etat* által olly érdemeket akart szerezni, hogy a számadás alól fölmentessék.

Czéljához következőleg fogott :

Abrudbánya ellen ment kis sereggel tetemesb erő ellen, bár tudva volt előtte, hogy Janku ez esetre Abrudbánya felprédálásával fenyegeté öt.

Abrudbányát a hegyek kanyarulatai mintegy katlanba szoritják, s Klein a halálfő czimü csapat egyik parancsnoka, látván a mindenfelől tóduló vad csorda sürü csapatait, a város utczáin kinos sejtelmek közt sirva tolongó sokat szenvedett magyarokat családaikkal, sejtvén ármány általi hállóba kerittetésöket, emberszerető szive könnyekre fakadt s katonáihoz igy kiáltott : „igy állván dolgaink, ha már idejöttünk: vagy egy lábig itt vesszünk, vagy szerencsétlen népet mentsük meg" és a nyolczszáz főre menő seregből négyszázat, kik lőfegyverekkel valának ellátva, mivel a többi lándzsás volt s a polgárokkal a piaczon állott, négyfelé szakasztván, Bemmel s több tisztitársai segitségével tartotta a tüzet szilárdul az nap s azon éjjel másnap hajnalig, s visszaveré az oláh csorda minden megtámadásait. De Hatvani ur másnap reggel 3 óratájban a piaczon azt kezdette kiabálni : „igyekezzék mindenki magát mint lehet menteni, mert lőszere elfogyott, s kövesse öt, mert Brád felé fog vonulni.

Digitized by Google

Abrudbányáról az ut Brád felé a csernicai patakon meredek keskeny sziklafalak közt halad felfelé kétórai messzeségre, a tenger szine felett 700 öl magasságu vulkánhegyre, mig Bucsesd felé le kezd ereszkedni, hol csak apró oláh fakószekerek mehetnek egymásután singmagasságnyi szikladarabokon, mint megannyi lépcsőzeteken csikorogva vesződségesen felfelé. A Csernicza, e futáskor az idő esős levén, meglehetősen áradva volt. Hatvani ur e kényelmes uton indula el maga előre katonasága egy részével, mert egy rész Klein, Bem s több tisztek vezérlete alatt, minden harsogó felszólitások daczára is, hogy előre nyomuljon, a menekülő nép és szekerek fedezésére hátul maradt, s azokat hátulról s két oldalról közbevéve, szakadatlan tűz s golyózápor közt csendesen nyomulának felfelé az emlitett szoros uton. Hatvani ur maga is tüzeltetett vissza; azonban két órával hamarabb érkezett Brádra, mint a megmaradt katonaság és szerencsétlen menekült nép. Ekkor történt, hogy Hatvani ur fehér lován visszalovagolván, a futóknak s katonaságnak visszamenetelt parancsolt, mivel — mint mondá — segitség érkezett. A megrémült nép hitt szavainak, s nagy része vissza is tért, s többnyire az Abrudbányát ellepett oláhság által megöletett. A feldúlt városból s a futó szerencsétlenektől elzsákmányolt roppant pénzmennyiség, veretlen arany, aranypor, ezüstedények, nagybecsü s ritkaságu gazdag aranystufák s bányatermékek mennyiségét s becsét meghatározni nem lehet.

Következik a dráma második felvonása, gyászvégére nézve nem vidámitóbb az elsőnél. Hatvani ur hadteste Brádon 1200 före szaporodván, 4 ágyuval s különféle löszerekkel terhelt 4 társzekérrel visszaindult megint Abrudbányára, már nem Bucsesd, hanem Blezseny felé. Losonczi Lajos nem mulasztá el ekkor is őt kevés erejére figyelmeztetni s kérni, ne koczkáztassa megint szerencséjét olly kis sereggel; de Losonczit jószándoku intéseért főbelövetéssel fenyegeté, s ezt tette mindenkivel, ki őt szándokáról leverni igyekezett. Hatvani ur május 16-án Abrudbányára visszaérkezvén, egy gyenge oláhcsapat még az nap megtámadta, de szétveretett. Másnap 17. Bucsum felől rohaná meg egy 600 fönyi csapat, három ágyuval, mik a zalathnai göz- és vulkoji vizgépek csőiből voltak készitve, kiket 13 székely egy tiszttel szétkergetett, ágyuit elvette, ellenük ki is lötte, s Bucsumot felgyujtotta. Serbina felől 18-án uj csapat tett támadást, melly ellen Hatvani fél század halálfőst küldött, mit az oláhok azonnal körülvettek s elfogtak. E szerencse az oláhokat felbátoritotta, mindenfelől kezdettek varju- s hollósereg-ként csoportosulni a körülfekvő hegyeken, s a támadást szakadatlanúl ujitották az nap s a bekövetkezett egész éjen. A sereg szakadatlanul tüzelt rájok, mit azok csak egyes lövésekkel viszonzottak, mintegy szándékosan, előtervezetből, akarván seregünket fárasztani s löszereiből kifogyasztani. Meg kell jegyeznünk, hogy Abrudbánya már ekkor le volt égve s csak az oláh házak, s meg a Volhirté és Suluczé (olvasóinknak talán nem nehéz kitalálni, mi okból) — állának még fen. Hatvani

Digitized by Google

illy körülmények közt indula ki másodszor is Abrudbányáról a sok éjjeli nappali csatározásban, ide s tova futkározásban meglehetősen kifáradt seregével- az iminnen amonnan még összegyülöngött és seregéhez csatlakozott menekültekkel 19-én reggel; azonban a város végén seregét megállitá s mintegy 3 óráig állonga. A körülfekvő hegyeken, mindenszerte oláh csordák kezdettek özönleni, s mintegy vadászháló a sereg körül összehúzódni. Ekkor Hatvani egy tömegben az országuton egész seregével megindult, s mintegy két órányira nyomult elő egy sziklaszoros felé, a lövést katonáinak keményen megtiltván.

A mint az utazó a szikla felé közeledik, van egy statua, mellyen belül az ut már a sziklák közé szorul, mintegy három negyed órányi messzeségü, közepe táján meredek kaptató van, azonfölül az egyik oldalról másikra csaptatott patakon keresztül a kiálló szikla végénél hid vezet át; bemenetelénél egyfelöl meredek sziklafal, tovább roppant összeszorült erdös hegyvonal, melly egyfelöl, hogy le ne omoljék, kőfallal van megerösitve; az ut más oldalán mintegy 6 ölnyi mélység, s az egész szoros ut nagy mesterséggel s költséggel van lőpor segedelmével készitve.

A sereg e szoros utba bevonulván, az oláhok elülhátul s a két ut vonal közti meredekről egyszerre megtámadták, reájok sürüen tüzeltek köveket hengergettek, s a leghátul menö fedezetlen ágyut a lándzsások megrohanták s elfoglalták. Hatvani ekkor a helyett, hogy a bajon segiteni kivánt volna, lovát megsarkantyuzván, a megszorult nép mellett a lovasság felé vágtatván, azokhoz s a tisztekhez igy szólott: „mentsük meg magunkat mint lehet, ha a gyalogság odavész is," s futott és utána minden, kinek csak lehetett; a szaladó nép és katonaság fegyvereit s még öltönyeit is elhányta, csakhogy könnyebben szaladhasson a nyilt oldal felé, hol oláhság nem állott. A szaladók egy része Dupepiátra felé menekült, hol a lakosság, mintha e történetről elölegesen tudósitva lett volna, a hegytetön várta öket, s fegyvere nem levén, kövekkel hajgálta agyon, kiket elérhetett. Voltak a szaladók közt, kik egyhuzomban egész Halmágyig futottak. A hegyről vissza-visszatekintve, látták, miként öldöklik az oláhok a megszoritott katonaságot, nöket s gyermekeket. Ott veszett a halálfösökből 410, a magyarországi csapatnak fele, a tótokból mintegy 100, a verescsákósokból csaknem 90; a székelyek, ugy látszik, lélekjelenlétöket inkább megtartották, fegyvereiket nem hányák el, 7 vagy 8 ember veszteséggel magukat kivágván, fedezetjök alatt a szerencsétlen lakosok közül is többen menekültek. Az elfogottak száma közé tartozik a szerencsétlen Bisztág tüzérhadnagy is. E derék harczférfi, mikor Hatvani megfutamodott, bajtársaihoz igy szóla: „mintsem illy gyalázatosan hagyjak veszni mindent, s ágyuinkat, inkább meghalok!" és elszántan ágyujára feküvén, az oláhok ott lepték meg.

Hatvani e második hátrálásban is igyekezék seregének jó példát mutatni, maga mindenütt hiven legelül szaladt, még pedig olly buzgósággal, hogy sem katona, sem menekült által nem hagyá magát mege-

Digitized by Google

löztetni, s ki előrehaladni akart, agyonlövéssel fenyegette. Voltak mégis olly szerencsétlenek, kiket az életszeretet előbbre siettetett, s áldozatul is estek, mert H. saját kezével katonái közül illyet hetet vagdalt meg.

Hatvani első szerencsétlen merénye után az abrudbányai magyarokat az emberiséget levetkezett vandalcsoport borzasztóan gyilkolá le. Ügyvéd Tóth György igen szép leányát négyfelé vágták, egy ritka szépségü hajadont, Szánló Málit megfogván, husát faráról, czombjáról csontig lefaragták s a piaczon rémitő kinok közt otthagyták. Egy Bánátból oda menekült nőnek balkarját vágták ki; sok szülők e hallatlan kanibáli kegyetlenségeken elszörnyedvén, kétségbeesve, előbb saját gyermekeiket, azután magukat gyilkolák le, mások a megáradt Abrudvizébe hányták s maguk is utánok ugorván, odafulladtak, hogy a dacorománok vérengző hyenai körmeik közül menekülhessenek. Az oláhok legelsőbben is saját jóltevőiket verék agyon, mint például egy hitelét vesztett Duczu nevü mészáros, ki saját jóltevőjét székely születésü Asztalos Mósest s gyámolgatóját irtá ki családostul. Még a siroknak sem kedveztek, ügyvéd Szakács Samu, ipa s napa sirjaikat feltörték, koporsóikat összedarabolták, s holttesteiket a réten a kutyáknak szerteszét szórták... — de ki győzne s tudna minden elkövetett borzasztóságot leirni!! A leölt magyarok száma mintegy 3000.

Innen Debreczenbe ment, hol a politicai martyrt játszta; bekötött kézzel járt, melly azonban — miracula miraculorum — már harmadnapra meg volt gyógyulva.

Digitized by Google

POLGÁRI REND.

Digitized by Google

Digitized by Google

ORSZÁGKORMÁNYZÓ.

KOSSUTH LAJOS.

Szegény, ns szüléktől (atyja a gr. Andrássy-család ügyvéde volt) származék Monókon Zemplénmegyében 1804. apr. 27. Már fiatal korában a sárospataki ref. tanodában, hol gyakorlá tanulmányait, lángeszének csalhatlan bizonyságait adta. Azok végeztével ügyvédi pályára szánta magát.

Mint név- és vagyonnélküli ügyvéd, gróf Szapárynénál egy állomást elfogadni kénytetett. Mint legtöbbnyire a körülményeket, ügyesen felhasználta e helyzetét is. Lángszónoklata által a megyén meglehetős befolyásra tett szert. Alig hogy kitünni kezdett, a rágalom nyelve talált utat nevéhez. Dolgokkal vádolák, miknek nyomán — bár azok alaptalansága napfényre jött, távozni kénytetek.

Pestre ment. Hány jogtudós, hány ügyvéd nem volt itten? Lelke röptét e pálya nem elégitheté ki. Mint szavazat nélküli helyettes az 1832-ki országgyülésre Pozsonyban megjelent. Próbált ugyan egyszer szónokolni, de mint kezdő akadozék.

Olly pályára lépett tehát, hol toll- és észre volt szükség. A korlátolt sajtó mellett az országgyülési szónoklatokat kiadni nyomtatásban tilos vala. Egy országgyülési lapot szerkeszte tehát, bár kezdetben — mint Kölcsey naplójában feljegyzé — azt a rr. hitele hiánya miatt rábizni vonakodának. Leirta, birálgatta a viták folyamát, a tárgyakat, s másolatilag az ország minden szögletébe szétküldé. Utóbb, midőn látta, hogy e mű a köztetszést megnyerte — lithographiroztatá lapját.

Alig képzelhetni, mekkora tekintélyt és befolyást szerzett neki ez egyszerü mü. A megyék e lapokat kapva kapták, mindenfelé olvasák s

Digitized by Google

terjeszték általa az oppositió szellemét, annyira, hogy nem egy conservativ megye megváltoztatá követeinek adott conservativ utasitását.

A kormány betiltá. De a sajtót az oppositió felszólalására gróf Revitzki megvásárolta. Ezáltal kevesbszer jelent ugyan meg hetenként s ára tetemesen növekedett, de előfizetői olvasói, száma is azon arányban nött. A szegényebbek társulatokban, a vagyonosbak külön szerezték meg.

Befolyása hason arányban nött. Szónokokat teremtett, megtört ellenvéleményüeket. Mert e lap által megdicsértetni mindenki legnagyobb büszkeségének hitte.

Az országgyülés bevégeztével (1836) e lap metamorphosison ment át. Ugyanis a sajtót Pestre tette át s a megyei gyülésekről irt tudósitásait lithographiroztatá. Nem gondolhatni, mennyire növelé e lap az oppositiót. A fiatalok tömegestül jelentek meg a gyüléseken, szónokoltak, s boldog volt, kit e lap patriotismusáért megdicsért. Ezáltal annyira elterjedett, hogy majd mindenik megyének rendes tudósitója lön.

A kormány egy rendelettel e lap folytatását megtiltá, vagy a censura által meghatározott korlátok közé utalá, mit ha Kossuth nem akarna, sajtójának lefoglalását rendelé. Kilencz hó alatt hiában próbálták ismételt parancsokkal e czélt elérni.

Végre a nádor rendeletet kapott a sajtót lefoglalni s Kossuthot elfogatni, s felségsértésért pörbe idézni. Kossuth protestált most is mint ezelőtt, s mivel magyar törvények szerint censura nincs, magát egyenesen a megyék pártfogásába ajánlá.

Hasztalan. A nádor betegsége miatt a rendelet teljesitését gr. Cziráky vállalá el. Kossuth s vele többen elfogattak az előbbi Eötvös József, volt kir. ügyvéd által, budai nyári lakában, honnan gránátosok a várba kisérték. (1837.)

Ott két csinos szobája volt, papirt, könyveket kivánata szerint nyert. Komolyabb politikai studiumra fogsági unalmában kezdte magát adni. A franczia nyelvet is itt tanulta meg, valamint itt ismerkedett meg a jelesebb forradalmi müvekkel. — Lefoglalt papirai közt az oppositio főnökeivel folytatott levelezéseit is megtalálták, azonban kevéssé vették számba.

Hire nymbusa ezáltal tetemesen nött. S valamint itt idejét ügyesen felhasználta, neve is azon arányban növekedett. E kiképzés megszerezte neki a forradalmi eszméket. Lelkében fölkelt a gondolat, hazájának szabadabb működési tért, institutiókat szerezni.

Mit ezután tett, e lelkével összeforrt gondolat kivitelére számitott előkészületek voltak. Lángész, akarat, készültség, megvalának benne, csak a körülményeket kelle előkésziteni.

Digitized by Google

E börtönben fejlett ki viszonya nejével Meszlényi Susannával, egy székesfehérvári nemes hölgygyel, ki vele levelezett, könyveket küldött be, s kiszabadulása után (1841.) oltárnál — a vegyes házassági kérdések ekkor levén napirenden — evang. lelkész által megesküdött vele.

Felségsértési perében néhány oppositionalis főnökök tanácsa szerint védte magát, kiknek sympathiáját Wesselényi barátsága által nyerte meg. A hétszemélyes tábla 4 évi börtönre ítélte (1839.)

Ez évben országgyülés nyilt meg. A kormány 38,000 ujonczot kért. Az elitéltekért támadt közfelindulást s részvétet az oppositio olly ügyesen fel tudta használni, hogy többségre vergődvén, az ujonczokat csak a helytelenül lefolyt perben hozott törvénytelen itéletek megváltoztatása feltétele alatt szavazták meg.

A conservativek tanácslák a kormánynak, hogy a főbbrangu elitéltek sententiáját ne vegye teljesedésbe, az itélet megsemmisitése által csökkenvén a kormány tekintélye. Ekkép legjobban vélték megoldatni az amnestia népszerüvé lett kérdését. A ministerek azonban sem egyikkel sem másikkal nem gondoltak sokat.

Fél évig folyt a parlamentaris vita, az oppositió (kik még a magyar nyelv diplomaticai rangra emelését is kivánták) s conservativek közt hol egyiknek hol másiknak levén előnye.

Thiersnek Frankhonban ministerré lette okozá, hogy Metternich a recruták kérdését sietteté.

S mivel remélék, hogy gr. Majláth több sikerrel müködend a kanczellári helyzetben, mint az előttei gróf Pálffy, kit az országgyülés öszvehivása előtt mentének fel hivatalától, azzá kinevezék. Egyszersmind minden további zavart kerülni akartak, s egyszerre 1840-ben az ország nádora az akkoriban többségben levő ellenzéknek coriphaeusait magához hivatta, 's nekik azon igéretet tette, miszerint az amnestia azonnal ki fog bocsáttatni, mihelyt az ujonczokat megajánló felirat fölterjesztetik. — Ez megtörténvén, néhány nap mulva a nádor az igért amnestiát fel is olvasta. Az oppositió további kivánatait szóvali igéretekkel csöndesiték le. Ujonczok és adó megszavaztattak.

Kossuth hire nőtt. Hogyan? midőn az oppositio nevezett concessiókra kiszabaditása által találta meg az utat.

Börtönét a fiatalság az oppositió ujongásai közt hagyta el, kik családja számára 10,000 ftot gyüjtének.

1841-ben egy meglepő dolog történt. Ő, ki hirlapszerkesztésért záratott el, ez év jan. 1-jén mint a „Pesti Hirlap" szerkesztője lépett fel. A lap első számában elárulá, hogy az oppositió organuma, s rövid idő alatt annyira elhirhedett, mint azt várni is alig lehete. S valóban Kossuth szerkesztését sok ügyességgel folytatá. Vezérczikkei, szivvágyainak stereotypkiadásai, ostorozták a megyei s városi visszaéléseket, emelni

Digitized by Google

akarták a polgárságnak társadalmi jelentőségét, lerombolni a nemesi kiváltságok nymbusát, szóval: először reformot, másodszor reformot s századszor reformot akartak.

A lap jövedelméből magának Esztergommegyében mezei jószágocskát vásárolt, akarván e megyében is szavazattal birni, azonkivül hogy napi szükségei fényesen el voltak látva.

E kitünő agitatori tapintattal szerkesztett lap csakhamar irányt adott a megyei közszellemnek s megszerezte Kossuthnak Pestmegye gyülésein a legnagyobb befolyást az inkább poeticus mint politicus magyar népnél. S a mint nött kettős hatalma, azon arányban gyöngült a conservativeké, kik fénykörük ingadozó épületét elvégre fentartani próbálták egy meginditott lap által.

A küzdhomokra, megvivni Kossuththal, egy férfi lépett föl, tudomány, patriotismus és belátás által imponáló. Gr. Dessewffy Aurél volt. S midőn Kossuth a feudalis vár falait, bástyáit recognoscirozni kezdte, hogy föltalálja a pontot, mellyen legnagyobb haszonnal rés lőhető, ő is megkezdte vele mithridatesi harczát, melly ifju életébe került.

A conservativek befolyása növekedni kezdett, a D. Auréltól szerkesztett Világ által gyöngitvén az agitator befolyását. De a növekedés csak ideig-óráig tartott. D. Aurél (1843. febr. hóban) kora sírba szállt. S a „Világ" ugy járt, mint macedói Sándor biralma — a vezérek közt feloszlott. Mit ezután tett, a működés, igen gyakran gyöngesége, határozatlansága miatt növelte Kossuth befolyását.

Széchenyi, Dessewffy Emil és Zsedényi, az ultraconservativtól fel Kossuthig, e három fokozati főnök s különösen ez utóbbi, változandó szerencsével léptek fel Pestmegye gyülésein az ekkor még csak magyar O'Connell, utóbb magyar Rienzi ellen; s bárha ott a conservativ ügyet lábra nem kapathaták, mindenesetre nem egyszer kő valának ez opponens főnök lábai előtt, min át kelle buknia. Bár Dessewffy Aurelban nem kis támaszukat veszték el, meg tudták gátolni Kossuthnak 1843-ban követté leendett választatását annyival inkább, mert a még akkor uralkodott aristocraticus táblabirói szellem következtében, miszerint a liberalis párthoz tartozott egyének is Kossuthban csak ügyvédet 's ujságirót látván, öt olly egyénnek nem tarták, ki követségre igényeket formálhasson.

Az első jelesen a „Kelet népe nyugoton" czimü könyvével (1841) Kossuth doctrináit ügyesen meg tudta támadni. Kiméletlen satirával, látnoki szellemmel megjóslá, hogy ez Voltaire azon tanát követi tán öntudatlanul: „batir est beau, mais detruire est sublime." Akkortájban az összes magyar világ figyelmét magára vonta, nevezetes polemiákra adott alkalmat, s ma már sokan elmondják: „most értem én gróf Széchenyit."

Hatása az lön, mire a gróf — bámulandó emberismerete mellet is — nem számitott. Nevelte az agitator népszerüségét, csökkenté a grófét, kit ezutánra előbb aristocratának s azután magyarnak mondának.

Digitized by Google

Az ekközben megnyilt 1843-iki országgyülésre Kossuth nem választatott el követnek. E helyett az országgyülési tudósitásokat közlé, bár censura mellett, de az oppositió érdekében.

Pénzérdekek miatt e laptól visszalépett. Ö maga akart egyet kiadni. Bécsbe utazott s Metternichchel beszélt ez iránt. A conservativek tanácslák az engedély magadását, mi által ő másszerü agitatori szereptöl elvonva, működéseit a censura korlátai közt folytathatta volna. E tanács elvettetett, s Kossuth azon biztatást kapá, hogy, ha a kormány érdekében folytatja működéseit, nevezetes segélyt nyerend. Szándoka volt neki a Jelenkort is megvenni, de Helmeczy nem adta el.

Nem fogadta el, s miután körülmény és sors ekkép viszont nevelte befolyását, a direct politikai agitatiók terrenumára lépett.

Egy kereskedelmi társaságot tervezett 1000 actiával pr. 500 pfrt. Csak felületes kereskedelmi ismeretei voltak, s mint ki ritkán tudá embereit megválasztani, ifj. Szabó Pállal, könnyelmü fiumei banquerotte kereskedövel szövetkezék, kit a társulat, mint legtöbb actiával birót, elnökévé is választott.

A társulat ma is fen áll, de Szabónak könnyelmüsége által — a sánta ördög ide is el tudta helyettesét küldeni bájos női alakban — kevés ideig rosz lábon állott. Szabó elszökött. Atyja megfizette ugyan a fiaokozta kár egy részét, mennyit t. i. az kész pénzben magával vitt, de hogy a társulat hitele helyreállt, azt az ujon választott elnök ügyességének köszönheté.

Csaknem ez időben alkotá a védegyletet. E szerint minden tagja a társulatnak szükségeit honi terményekkel s gyártmányokkal tartozék ellátni, mindenki egyet, a belföldön nem található vagy jobb külföldi áruczikket kivehetvén belöle. Ez eszme csakhamar népszerüvé lett. Fö-, közép- és alsóranguak egyaránt siettek az ország minden részébe szétküldözött ivekre följegyezni magokat, melly legelöbb mutatá ki az oppositiónak roppant erejét. Elnökévé Kossuthot nevezték ki, kinek 1000 pengöt adtak fizetésül, mellyel azonban kijönni nem tudott. A nyomtatási kiadásokon kivül ez volt egyetlen költsége a társulatnak. E társulat inkább a bel, mint külföldi gyárnokok miatt bukott meg.

Mint anomalia följegyzést érdemel az általa tervezett fiumei vasut is, mellynek fölállitására oda utat is tett.

Hason szorgalommal ápolá az általa alakitott pesti iparegyletet is, melly által hasonlag szélesbült hatásköre.

E különböző czimü és jellemü társulatok tagjai az oppositió férfiaiból telvén ki, mind megannyi politikai propagandákká alakultak, terjesztvén és növelvén az agitator népszerüségét.

E társulatoknak köszöni Kossuth Batthyány Lajos gróffali ismeretségét, ki mint vagyonos ember s fönöke az opponens aristocratiának, hatalmas egidejéül szolgált. Az 1847-ki pozsonyi országgyülésre lett követté választatását (1847. oct. 17-én) e gróf eszközölte ki. Azonban Kossuth és Batthyány ezen egyletekben örökös conflictusokban s

Digitized by Google

ellenségeskedésekben voltak. — Ezen köztük volt feszes állapotnak véget vetett Apponyinak korlátnokká lett kineveztetése s az általa behozott administrátori rendszer. — Ezáltal veszélyeztetve látta Batthyány az ellenzéknek ügyét, kibékült tehát olly emberrel — (Kossuththal) kinek nagyszerü izgatásaitól lehetett még csak orvoslást várni, s épen ez okból tartá Kossuthot a bekövetkezett országgyülésen mint követet nélkülözhetlennek, mert csak általa remélt többséget a kk. rr. táblájánál nyerhetni az ellenzék meggyengült ügyének.

Az országgyülés megkezdetett s folyt, mint rendesen, sok vitákkal. Már néhány hó telt el, s a stabilis felsőház s merőben Kossuth által vezetett alsóház egyetlen törvényczikknél — ez is a boldogult nádor érdemeinek törvénybe igtatása volt — többet előhozni nem birt. A viták épen a válaszfelirat felett folytak. Az alsóház a sérelmek felhozására akarta felhasználni, a felsőház nem egyezett bele, melly miatt el is vettetett.

A februári forradalom Párisban előhozta a márcziusit Bécsben, ez viszont a pozsonyit. A forradalom szövétnekét egy mennydörgő szónoklattal Kossuth ragadta fel. Az országgyülési fiatalság nemzetőrséggé alakult. Balog Kornél győrmegyei követ márcz. 3-án pénzviszonyokat illető inditványához csatolta Kossuth politicai hitvallását s ábrándszerü független felelős magyar ministerium iránti következő feliratát:

„Fölséges stb. A legujabb időkben kifejlett események mulaszthatlan kötelességül teszik, figyelmünket azokra forditani, miket fölséged uralkodóháza iránti hűségünk, az összes birodalom iránti törvényes viszonyaink és hazánk iránti kötelességünk megkiván.

Historiánkra visszatekintve, előttünk áll annak emlékezete, hogy három század óta alkotmányos életünket a kor igényeihez képest nemcsak ki nem fejthettük, de sőt leginkább fentartására kelle minden gondjaikat forditanunk.

Ennek oka: hogy fölséged birodalmi kormánya nem levén alkotmányos irányu, ugy kormányunk önállásával, mint alkotmányos éltünkkel öszhangzásban nem lehetett.

Eddig ezen irány csak alkotmányosságunk kifejlődését hátráltatta, most ugy látjuk, hogy ha tovább is folytattatik és a birodalmi kormány az alkotmányossággal öszhangzásba nem hozatik, fölséged trónját és a pragmatica sanctiónál fogva kedvelt kapcsokkal hozzánk kötött birodalmat elláthatlan következményekbe bonyolithatja, hazánkra pedig kimondhatlan kárt áraszthat.

Fölséged minket reformokra hivott össze; mi régi ohajtásunkat láttuk ezáltal teljesedve, és buzgó készséggel fogtunk a munkához.

Elhatároztuk, hogy a közös teherviselés alapján, a nép közterheiben, melylyekkel az a megyei közigazgatást eddig egyedül fedezi, osztozni fogunk, s az ország uj szükségeinek pótolásáról is hasonló alapon gondoskodandunk.

Elhatároztuk, hogy az úrbéri viszonyokbóli kibontakozást kármentesitéssel összekötve eszközöljük, s ezáltal a nép és nemesség közti érdekeket kiegyenlitve, hazánk boldogságának gyarapitásával fölséged trónját megszilárditjuk.

A katonai élelmezés és szállásolás terheinek megkönnyebbitése gondjaink főbbjei közé tartozik.

A királyi városok és szabad kerületek közigazgatási és politicai rendezését

Digitized by Google

halaszthatlan tárgynak tekintjük, s a népnek is politicai jogokban illő részesitésére az időt elérkezettnek véljük.

Hogy földmivelésünk, műiparunk, kereskedésünk felvirágzására sikeres lépések tétessenek, hazánk méltán várja.

De alkotmányos életünk is valódi képviseleti irányban igényel fejlődést, — szellemi érdekeink a szabadság alapján ápolást követelnek. — Honvédelmi rendszerünk nemzeti jellemünknek s a honlakosok különböző osztályai érdekegységének alapján gyökeres átalakitást kiván; ez pedig ugy fölséged királyi széke, mint hazánk bátorléte tekintetéből nem halasztható intézkedést tesz szükségessé.

A magyar közállomány jövedelmeinek és szükségeinek számbavételét és felelős kezelés alá tételét tovább nem halaszhatjuk, mert csak igy teljesithetjük azon alkotmányos tisztünket, hogy ugy fölséged királyi székének diszéről, mint hazánk közszükségeinek és minden jogszerü költségeknek fedezéséről sikerrel intézkedhessünk.

Sokban e kérdések közül az örökös tartományokkali érdektalálkozás kiegyenlitésének szüksége forog fen, mire önálló nemzeti jogaink és érdekeink megóvása mellett örömest nyujtunk segédkezet.

De arról is meg vagyunk győződve, hogy alkotmányos életünk kifejtésére s nemzetünk szellemi és anyagi javára hozandó törvényeink csak azáltal nyerhetnek életet és valóságot, ha végrehajtásukkal minden más befolyástól független nemzeti kormány lesz megbizva, melly a többség alkotmányos elvének legyen felelős kifolyása — s ezért collegiális kormányrendszerünknek magyar felelős ministeriummá átalakitását minden reformjaink alapfeltételének s lényeges biztositékának tekintjük.

Ekként fogtuk fel hivatásunkat.

Ezeket fölségeddel egyetértve ez országgyülésen szerencsésen megoldani elhatározott komoly szándokunk.

Ezt várja tőlünk a haza, ezt várják a nép milliói, ezt sugalja a hűség és ragaszkodás ösztöne, mellyel felséged uralkodóháza iránt tántorithatlanúl viseltetünk; mert meg vagyunk győződve, hogy csak ezek által fektethetjük hazánkban a békét, nyugalmat és bizalmas egyetértést olly szilárd alapra, miszerint azt váratlan eseményviharok meg ne ingassák, s a békének és elégedésnek illy biztositásával szerezhetjük csak meg az erők azon lelkesült öszhangzását és gyarapodását, mellyre felséged uralkodóháza minden viszonyok között nyugodtan támaszhodhassék.

Ámde felséged velünk együtt érezni fogja, miként ezeknek eszközlésére béke kell, és kellenek zavartalan, nyugott viszonyok.

És e tekintetben lehetetlen aggodalommal nem tapasztalnunk a nyugalom bomladozásának azon jeleit, mellyek a pragmatica sanctiónál fogva velünk egyesült birodalom némelly részeiben mutatkoznak; s mellyeknek sulyát a legujabb külső események előreláthatlan fejleményei sokszerüen növelhetik.

Nem akarjuk felséged atyai szivét a bomladozás ama jeleinek részletes felemlegetésével szomoritani, nem a pénzviszonyok tekintetében már is érezhető hatást fejtegetni; de a hűség ösztöne s a rajtunk fekvő felelősség kényszerit kimondani, hogy mi valamint a jelenkező bajok valódi kutfejét és saját elmaradásunk egyik főokát is a birodalmi kormányrendszer természetében találjuk: ugy erősen meg vagyunk győződve, hogy felséged az elkövetkezhető balesemények legbiztosabb óvszerét, hű népeinek legbarátságosabb egyetértését, a monárchia különböző tartományainak legerősebb forrasztékát s mindezek által fölséges trónjának s az uralkodóháznak legrendithetlenebb támaszát abban találandja fel, ha fejedelmi székét minden uralkodói viszonyaiban a kor szükségei által múlhatlanul igényelt alkotmányos institutiókkal környezendi.

Digitized by Google

Azonban felséges ur! az események isten kezében vannak. Mi bizunk a gondviselés ótalmában, de érezzük a kötelességet: gondoskodni, hogy felséged hű Magyarországát a bizonytalan jövendő készületlenül ne lepje meg. E gondoskodás halaszthatlan kellékeihez számitjuk mi a fenemlitett átalakulási kérdéseknek még ez országgyülésen alkotmányos iránybani megoldását, és aggódunk, hogy a szokásos országgyülési alkudozások és kormányszéki tárgyalások collegialis rendszerszülte nosszadalmassága a felséged atyai szándokának s hazánk méltó várakozásának megfelelő sikert veszélyesen késleltetheti.

És azért a királyi szék iránti tántorithatlan hűségünk szilárd bizalmával esedezünk felségednek: méltóztassék a fenforgó rendkivüli körülmények tekintetbevételével, legkegyelmesb királyi akaratának teljhatalmu organumai, egyszersmind a fenálló törvények szerint hazánk legfőbb kormányszékének a magyar királyi helytartótanácsnak tagjai gyanánt, a közigazgatás külön ágainak megfelelő számban olly egyéneket az országgyülésre utasitani, kik, mint a végrehajtó hatalomnak a hozandó törvények szerinti alakban gyakorlatára felséged kegyelmes bizalmával előlegesen kijelölt alkotmányos organumok — és kiknek, mint illyeneknek, személyes felelősségük alá leszen a hozandó törvények végrehajtása is helyezendő — országgyülési tárgyalásainkban közvetlen részt vegyenek, s felséged királyi szándoka iránt az ország rendeit tájékozva, s a kellő felvilágositásokat és kimutatásokat a kormány részéről, különösen a pénzviszonyok tekintetében is megadva, a fenforgó fontos kérdések megoldását olly sikerrel előmozditsák: miszerint a hozandó üdvös törvények mihamarabb felséged kegyelmes helybenhagyása alá terjesztethessenek, s általuk a jelen körülmények bármi váratlan fordulatának esetére is biztositva legyen hazánkban a béke, megszilárditva a bizalmas nyugalom, s ezeknek alapján kifejthető azon szellemi erő és anyagi tehetség, mellyben felséged, tántorithatlan hűségünk mellett, a bizonytalan jövendő minden eseményei között, királyi székének legrendithetlenebb támaszát fogja feltalálhatni."

Bécsbe — a fiatalságtól kisérve — maga Kossuth vitte föl. Fogadtatása fényes volt. Szekerét nemzetőrök húzták szállására, melly elébe tiszteletőröket állitottak. E fiatalság neki karját s életét ajánlá, ha megtagadtatnék a felirati kérelem teljesitése.

Megadatott a független felelős magyar ministerium. Elnökké gróf Batthyány Lajos neveztetett ki, a pénzügyi tárczát előszámitással magának tartá Kossuth, bár a financzoperatiókhoz igen keveset érte, miután Batthyány a neki tágas kört nyitó belügyministerit neki átadni nem akarta. E tárgy körül azonban — mint avatottak tudni akarják — sem a magyar kanczellária meg nem kérdeztetett, sem a leirat ellenjegyezve nem volt.

Kossuth mint triumphator tért Pozsonyba vissza, hol a dolgok sikerültét fényes szónoklattal tudatá. Ezután készitéк — legtöbbet az ő befolyása alatt — az 1848-iki t. czikkeket, mint basisát Magyarhon későbbi codexének s illetőleg sorsának. Márczius 29-én két leiratot olvastak fel, mellyek egyike a ministerek hatáskörét csonkitotta volna. Kossuth következő szónoklatot tartott e tárgyban, kérdeztetvén, hogy a leiratok ujra felolvastassanak-e?

„Azt gondolom, uraim, hogy eleget hallottunk, midőn kétszer hallottuk, s a két felolvasás elég volt arra, hogy minden becsületes magyar határozott véleményt képezzen magának a dologról. Röviden akarok szólni s azon hig gadtsággal, mellyben azon férfias elhatározottság fekszik, hogy akármi történ-

Digitized by Google

jék bár, de a Bécsben játszott intriguák nem fognak czélt érni Magyarországon. Megmondom véleményemet mindkét leiratra. Az elsőt tekintve, ugy veszem, hogy az urbéri tartozások megszüntetésének elve a leiratban is sanctionálva van, a mennyiben mégis a földmivelés fenakadása, fenyegető éhség s isten tudja minő rémképek miatt ujabb tárgyalás alá akarják vétetni a kérdést, — kijelentem, hogy erre hajlandó teljességgel nem vagyok; s határozatilag ujra is kimondatni kivánom, hogy a rr., most már királyi beleegyezéssel is, az urbéri tartozásokat visszahuzhatlanul megszüntették, legfelebb a néphez lehetne szót intézni egy manifestumban, mellyben a közjóllét szempontjából arra kéressék, — de ne parancsoltassék — hogy ne hagyja a földeket müveletlenül, és ezt a népnek saját jó érzésére, hazafiságára bizni. — A második leiratot a mi illeti, az országgyülés hallotta a ministerek nyilatkozatát, hallotta, hogy a nádor e dologhoz saját állását kötötte hozzá. Részletekbe nem bocsátkozom, de kimondom, hogy ezen leirat lázasztó gúny s könnyelmü játéküzés a trónnal, a hazával. És kik üzik e játékot? — az egészen átlengő szellem nem más, mint, hogy a gyülöletes bureaucratia ezentúl is maradjon meg Bécsben, s a magyar független ministerium Budán ne legyen egyéb, mint alacsony postahivatal, mint volt a helyt. tanács. És ezen emberek nem gondolnak az austriai ház jövőjével, nem gondolnak a polgárvérrel, melly illy eljárás után patakokban folyhat; ugyanazon perczben, midőn a király kimondá, hogy „felelős magyar ministerium lesz," előállanak a királyi szó szentségét megnyirbálni, nem kimélve azon nymbust, azon pietást, mellynek a királyi név körül lengeni kell, hacsak azt minden fényétől s tekintélyétől meg nem akarják fosztani, s oda viszik a dolgot, hogy a nép hitét veszitse a királyi szó iránt. Ezeket látva, lelkem mélyében megbotránykozom; s látva, hogy e perczben is, midőn az adott királyi szó szerint ő fölségének más tanácsadója nem lehet Magyarország ügyeire nézve, mint a kinevezett első felelős minister, gróf Batthyány Lajos, — még folyvást Lajos főherczeg, kinek semmi törvényes befolyása nem lehet a magyar dolgokra, kinek erre semmi legkisebb joga nincs, mert nem ül trónon, nem is koronaörökös, nem is nádor, — s meg gr. Hardigok, Windischgrätzek s isten tudja, még kiknek befolyásától függnek dolgaink; s legmélyebben el kell keseredni mindnyájunknak, látva hogy még most is ott állanak a dolgok, mikép a megbukott cancellár — és azon ember, kit nem akarok nevezni, ki itt éveken át a lélekvásárlás gyalázatos eszköze volt, és b. Jósika erdélyi cancellár, kinek a magyar dolgokhoz semmi törvényes szólása nem lehet, — ezek adnak tanácsot a törvényesen erre hivatott magyar minister helyett. Ezt látva, kinyilatkoztatom, hogy teljes bizodalmat helyezek ugyan a főherczeg nádor férfias elszántságában, ki a dolgot rendbe hozni igérte, s remélem, hogy adott szavát lehető legrövidebb idő alatt beváltja; — de ha ez nem történik, akkor vessenek számot magokkal, kik e dolognak okozói voltak."

Bécsbe utazván a nádor, a leiratok megmásitását eszközlé.

Az országgyülés eloszlása után apr. 14-én pénteken érkezett Pestre.

A már ministeri ellenjegyzéssel készült t. czikkek mind egytől egyig megerősittettek!

Ezutáni néhány hó nagy részét szaktani studiummal tölté el, miáltal teljesülve hitte Batthyány azon reményét, hogy a belviszonyok politikai elrendezésébe befolyása nem leend olly szembetünő.

Összehivatott népképviseleti választás alapján a magyar parlament, melly ülésezéseit jul. 4-én kezdte meg. A ráczok és horvátok már nyilt lázadásban törtek ki. A ministerium egy része engesztelő politikát akart

Digitized by Google

irányukban követni. Kossuth részükről föltétlen meghódolást kivánt, bárha nem egyszer hódolt ministertársai akaratának.

A ráczok és horvátok mozgalmai azonban mind nagyobbodni kezdének, elsánczolák vagy fegyveres ellenállásra készíték magokat. Ugy mondák, Austria megingatott trónjáért akarnak kardot rántani. Kossuth a ministeri gyülésben kieszközlé, hogy önkénytesek czime alatt magyar sereg toborztatott, melly a hadat folytassa a zendülők ellen.

De másfelől Batthyány fényes küldöttséggel a császárhoz ment, hogy ha a bán Jellachichot hivatalából leteszi, az olasz had ellen segédkezet nyujtanak. Feladatuk volt, ezt minden áron kivinni, bár mennyire is tanácslák Kossuthnak, hogy Austria irányában ők játszák a szabaditó szerepet.

Az uralkodó letette ugyan a bánt, azonban Kossuthnak separatisticus tendentiájától indittatva, három hó mulva visszahelyezé. A fenálló körülmények sietteték Kossuthot azon eszméjének kivitelére, hogy Magyarhonnak külön bankjegyei s katonasága legyen.

Jul. 11-én Másfélóráig tartó szónoklattal inditványozá 200,000 ujoncz s 62 millió statusköltség megszavazását.

Beszéde elején a horvát viszonyokat, azután a szerb lázadást emlité meg. Az ezekkeli viszony felidézése után áttért Austriára. Következőleg szólott:

„Végre uraim! meg kell emlitenem Austria irányábani viszonyainkat. (Halljuk halljuk). Én igazságos akarván lenni, azt mondom, miként én természetesen meg tudom fogni, hogy a Bécs falai közt létező hatalomnak fáj Magyarország felett nem rendelkezhetni többé. De azért, mert valamelly fájdalom természetes, nem minden fájdalom jogszerü; és még kevessbbé következik, hogy valamelly fájdalom iránti könyörületességből egy nemzet a maga jogait megnyirbáltatni hajlandó legyen. (Nagy tetszés s éljenzés.) Igenis uraim! megvannak, kétségtelenül megvannak azon mozgalmak, hogy ha egyebet nem, hát legalább a pénz- és hadügyi tárczát ismét a bécsi ministerium számára visszaszerezni sikerüljön. Mert hiszen a többi majd elkövetkezik. A kinek keze egy nemzet zsebében, s kinek kezében egy nemzet fegyvere: az ezzel a nemzettel rendelkezik (igen, igen); összeköttetésben látszik nekem lenni ezzel a horvát mozgalom is, mert Jellachich azt nyilatkoztatta, hogy neki nem kell szabadság, hogy neki csak azt kell, miként Magyarország had- és pénzügyi tárczája a bécsi ministeriumra bizassék. És a legutóbbi perczekben junius utósó napjaiban lehullott egyszerre a fátyol, s a bécsi ministerium jónak látta az austriai császár nevében megizenni a magyar király ministeriumának, hogy ha minden áron meg nem alkuszik a horvátokkal, fel fogja mondani ellenünkben a neutralitást. Ezzel az austriai császár a magyar királynak hadat izent. (Kaczaj.) Lehetnek önök uraim a ministerium iránt illyen vagy amollyan véleménynyel, hanem azt hiszem, hogy annyi honfiui szives becsülésükre még számithatunk, hogy ne kelljen hosszasan mutogatnunk, miként az illyen intentiókra ugy feleltünk, mint a nemzet becsülete megkivánta (Tapsvihar s általános helyeslés és hoszszasan tartó éljenzés). Hanem épen, midőn ezen nóta jött, s a miénk ment, ismét jött egy másik, hogy millyen rettenetes ember az a magyar pénzügyminister, hogy Jellachichnak nem akar pénzt adni; mert természetes, hogy a mint Horvátország nyilt pártütésre lépett, azonnal a zágrábi hadi parancsnokságnak pénzt küldeni megszüntem, s nem érdemelte volna, hogy szivjam a levegőt; hanem megérdemelném, hogy szembe köpjön a nemzet, ha ellenségének pénzt adtam volna. (Általános tetszés és helyeslés). Hanem azt mondották: micsoda

Digitized by Google

szörnyü gondolát ez s a monarchia felforgatásárai törekvés; küldünk tehát mi 100,000 ftot, — s küldtek is. Ezen tett uraim nagyszerü boszankodásra, nemzeti haragra ébreszthetné e házat; de ne ébredjenek haragra uraim!; mert azon ministerium, melly illy politikában kereste állását, nincs többé! Az aula elfujta! (tetszés és nevetés) s én remélem azt, hogy akármilly tagokból álljon is össze az uj ministerium, melly utána következik, az érezni fogja, hogy hacsak az austriai császár iránt, — ki egyszersmind magyar király is, — a hűség ösvényéről nem akar lelépni, miszerint a pártütők részére álljon ő is császárja ellen, — ezen politikát Magyarország irányában nem követheti a nélkül, hogy Magyarországot ne provokálja oda dobni az austriai szövetséget s másokat keresni, hivebbeket. (Szünni nem akaró éljenzés és taps.) Nincs semmi okom uraim, subsumtiót vagy neheztelést érezni az austriai nemzet iránt, neki csak erőt és kalauzt kivánok, mindkettőnek még eddig hijával volt, a mit mondék, az az austriai volt ministeriumot érdeklette s remélem, hogy e szó meg fog hallatni Bécsben is, s nem maradand nyom nélkül.

Tehát az austriai viszonyok emitt, amott az orosz hadsereg, melly még most békességes, ott állanak a szerb lázadók, a horvátországi pártütés, panslavismusi agitátorok s imitt amott reactionális mozgalmacskák is, mikre nézve Pestmegye érdemes alispánja s követe, ha specialitásokra ereszkedni kellene, hivatalos adatokat előterjeszthetne. Ezek együttvéve képezik azt, minélfogva mondanom kell, hogy e nemzet veszélyben van, vagyis inkább veszélyben lesz, ha e nemzet el nem határozza magát élni (tetszés). E szerint uraim hol és miben keresik az ország biztositékát: külszövetségekben talán? Nem kicsinylem a külszövetség fontosságát, sőt azt vélném, kötelességét mulasztaná a ministerium, ha e tekintetben is mindent nem tenne, mit a nemzet biztositása megkiván. Hivatalba lépésünk első perczében a kormány mindjárt az angol hatalommal érintkezésbe bocsátkozott, őt felvilágositván arról, minek ellenkezőjét szerették volna sokan előterjeszteni, mintha t. i. Magyarország pártütés vagy revolutió utján csikarta volna ki a fejedelemtől jogait és szabadságait — mondom, őt felvilágositván arról, hogy urunk- királyunkkal tökéletesen egy téren állunk; s felvilágositottuk azon érdekekre nézve, mellyek köztünk s közte, ha lefelé tekintünk a Dunán — közösek. És az angol hatalom részéről erre olly választ nyerénk, minőt azon nemzet liberalis gondolkozásától s egyszersmind a maga érdekeit józanul felfogni tudó politikájától remélheténk. Azonban arról meg lehetünk győződve, hogy az angol ott és annyira s addig fog bennünket pártolni, mennyiben egyszersmind saját érdeke fogja megkivánni.

Második Francziaország (halljuk). Én a franczia nemzet, mint a szabadság személyesitője iránt az ó világban a legnagyobb rokonszenvvel viseltetem, de ön éltemet az ő átalmazásától vagy szövetségétől föltételezve látni nem akarom. Francziaország e perczben egy második 18-ki brumairet él. Francziaország a dictaturának küszöbén áll, meglehet, hogy ebből a világ egy más Washingtont, de az is meglehet, hogy egy más Napoleont látand; de annyi mindenesetre igaz, hogy tanuság nekünk Francziaország arra, mikép nem minden láz a szabadság érdekében történik, és hogy egy nemzet, midőn a szabadság kivivására törekedik, legkönnyebben jut a szolgaság jármába azáltal, ha túlhág a korlátokon (zajos taps és tetszés). Szomoru esemény olly nemzet körében mint Francziaország, hogy Párisban polgárok keze által 15000 polgárnak vére ömlött, — illyentől isten őrizzen! Egyébiránt akármint alakuljanak is a franczisországi viszonyok, legyen azon férfiból, kit az isteni gondviselés most ezen nagy és dicső nemzetnek élére állitott, egy második Washington, ki el tudja magától vetni a koronát, vagy egy második Napoleon, ki a népek szabadságán emelte fel dicsőségének templomát, annyi bizonyos, hogy Francziaország messze van a franczia sympa-

Digitized by Google

thiákra támaszkodhatni. Lengyelország is csak sympathiára támaszkodott, a sympathia megvolt, de Lengyelország nincs többé. (Tetszés.)

A harmadik a Németbirodalom. Uraim! kimondom, mikép érzem annak természetes igazságát, hogy a magyar nemzet hivatva van a szabad német nemzettel, és a német nemzet hivatva van a szabad magyar nemzettel szoros barátságos viszonyban élni és együtt állani őrt a nyugoti civilisatió fölött. (Zajos tetszés). Ezen szempontból fogtuk fel a dolgot, midőn teendőink elsője közé számitottuk, hogy a mint Németország az egyesség felé a frankfurti gyülés összehivása által lépést tett, azon érdemes honfiakat, kik közül egyet (az elnökre mutatva) most a tisztelt ház ezen polczra emelt, Frankfurtba küldöttük, hol ők a magyar nemzet iránt tartozó s e nemzet által is meg érdemlett tekintettel fogadtattak ugyan, de minthogy épen a frankfurti gyülés az alakulás vajudásaiban volt, minthogy még nem jött ki a test a formából, mellyel eredménynyel lehetett volna vinni az érintkezést, ez csak a Reichsverweser megválasztása után az általa kinevezett ministeriummal történhetik meg, egyik küldöttünk visszatért, a másik most is ott van, hogy azon perczben, mellyben Németországon lesz kivel érintkezni, azonnal hivatalos érintkezésbe bocsátkozzék, szorosabb összefüzése iránt azon barátságnak, mellyet köztünk és Némethon közt fenállani ohajtunk, de ugy, hogy jogaink, önállásunk, nemzeti szabadságunkból senkinek barátságáért és senkinek fenyegetése miatt egy hajszálnyit is engedjünk. (Harsány helyeslés).

Tehát, mert a veszély nagy vagyis inkább nagy lehet, ha elháritására nem készülünk, mert minden szövetségi érintkezések mellett is élni nem fog azon nemzet, mint azon ember sem, kit nem saját életereje tart fen, hanem csak másoknak gyámolitása. (Tetszés)

Én, uraim! ezennel egy nagyszerü határozatra hivom fel önöket — (általános feszültség, harsány „halljuk!“ felkiáltással) felhivom önöket ezen határozatra: mondják ki önök azt, hogy azon rendkivüli körülményeket, mellyeknél fogva e hongyülés rendkivülileg is összehivatott, méltó tekintetbe vevék, a nemzet el van határozva koronájának, szabadságának, önállásának védelmére a legnagyobb áldozatokat is meghozni, és hogy e tekintetben olly alkut, a melly a nemzetnek önállását s szabadságát legkevésbbé is sérthetné, egyáltalában el nem fogad (erélyes közfelkiáltások: „ugy van!“); hanem minden méltányos kivánatokat akárki irányában is örökké teljesiteni kész, miszerint békét eszközölhessen, ha lehet, - vagy visszaverhesse a harczot, ha kell!! — felhatalmazza a kormányt arra, hogy a szükséghez képest 200,000 fegyverest állithasson, vagy is a jelen disponibilis haderőt 200,000-re emelhesse, s ezen első perczben 40,000 embert mindjárt kiállithasson, és a többit a szerint s ugy, mint a szükség fogja kivánni (köztetszés). — 200,000 embernek kiállitása, fegyverreli ellátása s évi tartása 42 millióba kerül, — 40,000 embernek kiállitása pedig 8—10 millióba kerül. Én, uraim! elő fogom e háznak majd a következő napokban terjeszteni, midőn ez inditványom elfogadtatván, részletesen lesz tárgyalandó, financziális tervemet, most előre kijelentvén, mikép eszemágában sincs a nemzettől kivánni, hogy 42 milliónyi adót fizessen; hanem ugy gondolom, hogy annyi adót viseljen, a mennyit elbir a nemzet. S e részben előlegesen is örömömre válik kijelenteni, miként tervem, mellyet előterjesztendek, olly adókulcsot foglal magában, melly azon erdélyi adókulcscsal combináltatván, mit Mária Terézia ezelőtt egy századdal megállapitott, ennél kevesebb. S ha elfogadtatik s teszen a ház külön intézkedést, hogy a végrehajtás körében sikertelenül ne enyészszék el a nemzet képviselőinek áldozatkészsége, a nemzet meg fogja azt birni nagy terheltetés nélkül, s meg fogja menteni az országot. De a mennyiben a hadierő kiállitására, melly a körülmények szerint szükséges leend, a kivetendett adók elegendők

Digitized by Google

nem lennének: felhatalmazást fogok kérni arra, hogy hitel nyittassék a kormány számára azon határig, mellyet a képviselők kiszabnak s azon határig vagy kölcsön, vagy papírpénz kibocsátása, vagy más financziális munkálat által segitsen az ország szükségein. (Helyeslés.) Uraim! én abban a vélekedésben vagyok, hogy azon határozattól mellyet a ház most inditványomra hozand, e nemzetnek jövendője függ nemcsak, hanem nagy részben függ azon módtól is, miszerint a ház e határozatot hozni fogja. (Ugy van, igaz!) És ez az egyik ok, uraim! miért nem akartam én e kérdést a válaszfelirat vitatkozásaiba idomitva látni. Azt hiszem, hogy midőn egy nemzet minden oldalról fenyegettetik, de ez sejti, érzi a bizalmat, hogy meg tudja, meg akarja, meg fogja magát menteni: akkor a haza megmentésének kérdését soha semmi kérdéstől nem kell felfüggeszteni. (Zajos tetszés s éljenzés.) Ha ma mi vagyunk e nemzet ministerei, holnap mások lehetnek, ez mindegy, a nemzet ezzel a ministeriummal vagy másikkal, kell hogy megmentse a hazát; de hogy akár ez a ministerium, akár a másik megmenthesse, a nemzetnek erőt kell teremtenie. Azért minden balmagyarázat kikerülése végett egyenesen, ünnepélyesen kérem, hogy midőn azt mondom: adja meg a képviselőház a 200,000 főnyi katonát s az erre szükséges pénzerőnek előteremtését — (Nyáry Pál felemelkedik helyéről, példáját az egész képviselőház követi, e szó „megadja!“ harsog az egész teremben. — Szünni nem akaró lelkesedés.) Uraim! mit mondani akartam, az, hogy ne vegyék e kérést a ministerium részéről ollyannak, mintha maga iránt bizalmat kivánna szavaztatni; — nem! a hazának megmentését akarta megszavaztatni; — meg akartam kérni önöket, uraim, hogy ha van valahol a hazában egy sajgó kebel, melly orvoslásra, ha van egy kivánság, melly kielégitésre vár: szenvedjen még egykissé e sajgó kebel, s várjon még egykissé e kivánság, — ne függeszszük fel ezektől azt, hogy megmentsük a hazát. (Zajosan kitörő helyeslés.) Ezt akartam kérni, de önök felállottak; s én leborulok a nemzet nagysága előtt, s csak azt mondom: annyi energiát a kivitelben, mint a mennyi hazafiuságot tapasztaltam a megajánlásban, s Magyarországot a poklok kapui sem fogják megdönteni! (Szünni nem akaró lelkesedés helyeslés, és éljenzés.)“

Elnök: „A házat határozata iránt meg sem kérdendem, mert a pénzügyi minister előterjesztésére egy ember sem maradt ülve e teremben, ki meg nem szavazta volna a nemzet megmentésére szükséges hadierőt, ki nem ohajtotta volna felhatalmazni a kormányt 200 ezer fegyveres erő kiemelésére, ki nem szavazta volna meg az ehhez szükséges költségeket is olly hozzáadással, hogy a megajánlott seregből 40 ezer ember rögtön, többi a körülmények szükségéhez képest állittathassék ki. Ezt, gondolom, a ház határozatakép kimondhatom. (Helyes! Felkiáltások: Oszoljunk szét! helyre! az elnök csenget). Ha ezen hadierő felszerelésére szükséges 42 millió az előterjesztendő adórendszerből ki nem telnék, felhatalmazza a ház a kormányt, hogy a még hiányzandó öszvegre hitelt nyisson.“

Inditványát a ház egyhangulag elfogadta.

Jul. 20-án az ellenzék a ministeri politica ellen, mint a melly Olaszhon ellen 40,000 ujonczot igért kiállitani, hatalmasan kikelt. Kossuth e tárgyban mondott beszédének következő részét érdekes lesz idézni:

„Uraim, ha a ministeri hivatást azon ohajtandó szempontból mérném, hogy a ház elébe diplomatice előterjesztett szón s annak kénytelenségein túlmenni, ha épen elkerülhetlenül nem szükséges, nem is tanácsos; ha a ministeriális diplomatiát a nemzet irányában is titkolódzásokban keresni hajlandó volnék: ugy az olasz ügyről nem szólnék, mert van a trónbeszédnek egy erre vonatkozó §-a,

Digitized by Google

s van a választ készitő bizottmány javaslatában egy erre vonatkozó feleleti szakasz, s a ház tanácskoznék, s határozna. De én, uraim, a mig isten átka ministernek lenni kényszerit, egy kötelességtől soha nem fogok eltérni, s ezen kötelesség az, hogy nyiltan akarok állani minden gondolataimmal e ház előtt. (Éljenzés.) Azon egyet akarom nehéz pályámról elvinni, hogy a nemzetet nem ámitottam sem szóval, sem tettel. (Éljenzés.) S ezen szempontból akarok szólni e tárgyról. A kérdés, mellyről szólni fogok, európai fontosságu, talán az első európai kérdés, melly a magyar törvényhozás teremében constitutionális állásban tárgyaltatik. Ohajtom, hogy erre mindnyájan figyelemmel legyünk, de ohajtom azt is, hogy ez alkalom által, miszerint már egyszer európai kérdésben is szólhatunk, ne hagyjuk magunkat annyira vitetni, hogy megfeledkezzünk saját hazánk megmentésének eszközeiről, mert én e két szempontból tekintem ezen ügyet is, t. i. a kül- és belviszonyok szempontjából. Akárhová dőljön is a ház határozata, egyet ohajtok, ohajtom t. i. hogy a ministerium politikáját — miről a házat felvilágositni szerencsém lesz — taglalja a ház, ha tetszik, a hiba, a roszalás, vagy helyeslés szempontjából; — csak isten egytől őrizzen, hogy a kérdést akármelly oldalról is indulatok felzaklatására akarnók használni, mert ez kétélü fegyver, két oldalra lehet izgatni, lehet a szabadság nevével — mellyet én bályványozok — de lehet, kivált itt Magyarországon, hol a nép ugy gondolkozik, mint a mint tudjuk — a monarchia érdekében is. Ne adjunk tehát alkalmat az izgatásra, hanem induljunk a kérdés tárgyalásánál mindenek felett mint magyarok, kik a végett vagyunk itt, hogy hazánk javát eszközöljük, s a menynyire ezzel összefér, mint világpolgárok és Európa nemzeti családjai egyik tagjának képviselői. (Tetszés). Mielőtt a tárgyról szólnék, egy kis észrevételt akarok előrebocsátani, s ezen észrevétel az: miként vélekedésem szerint ott, hol a nemzetnek sorsa a határozat mérlegén méretik a magánsympathiának hallgatni kell, valamint a magánantipathiának is. Itt politikáról van szó. Politikára nézve a háznak kettő közt kell választani, vagy abból indul ki, mit kivánnak a körülmények, vagyis más szóval mit kiván a politika, melly az exigentiák tudománya; vagy akar indulni elvekből. Én nem ismerek ugyan még országot, mellynek a körülmények változékonysága szerint változólag kormányoztatni kellvén, ügyei a cathedra abstract elvei szerint intéztethettek volna minden időben egyaránt, különbség nélkül. De azért nem akarom mondani, hogy a ház ne tegye, hanem csak azt akarom, ha elvből indul a ház, készüljön el azon elv vas következéseit mindenekben elfogadni. Ha nem tekintve semmire, azt mondaná: mi magyarok pártoljuk az olasz nemzet felkelését, mert az nemzeti szabadságáért küzd, akkor pártolniok kell önöknek a horvát lázadást is, mert véleményük szerint ők is szabadságért küzdenek (helyeslés) — akkor roszalni kell, hogy Windischgrätz a cseh swornostot összelövette — egy szóval a dolgot minden következéseivel kell keresztülvinni. Ha tetszik a háznak az elv, én nem fogok elmaradni az elv következései megett, csak figyelmeztetni kivántam a tisztelt házat arra, hogy az elveknek vannak kikerülhetlen következményei is. Már most nyiltan kimondom, hogy én az olasz nemzet iránt rokonszenvvel viseltetem; ohajtom, hogy az olasz nemzet a civilisátió érdekében is szabad nemzet legyen, szabad nemzeti kormánynyal birjon. Ez az én magán-érzelmem. Ha mint ministert kérdenek, el fogom mondani a minist. eljárását. A mult országgyülésen, mikor még alig volt ministerium, hanem voltak annak jelöltei, Bécsből, — honnét még akkor Magyarország dolgai is kormányoztattak, — azon kérdés intéztetett hozzánk: valljon, ha Magyarország a pénz- és hadügyeknek külön kormányzatot követel, hajlandó lesz-e megosztozni az austriai státusadósságokban? kivántatott, nyilatkozzunk e részben, és terjesszünk az orsz. gyülés elébe valamit. Mi azt feleltük, hogy azt tenni nem fogjuk; Magyarországot in

Digitized by Google

thesi egyáltalában nem ismerjük arra kötelezettnek, hogy az austriai adósságokban részt vegyen. Erre mondatott: már most Magyarország nem akar résztvenni a monarchia közös terheiben — más részről Olaszország el akar szakadni, az sem fog résztvenni a terhekben, mi lesz tehát ebből? Lesz egy általános banquerott, mellynek következményeit a magyarok is fogják érezni, mert Magyarországban 40—50—60 millió bankjegy van keringésben.

Következve akarnak-e segiteni az olasz háború becsületes bevégzésére, szóval: akarják-e önök az országgyülésen pártolni azt, hogy az olasz háborura katona kéressék. Mi, mert ismertük az elveknek sikamlós terét, nem feleltünk mást, mint, hogy az lehetetlen, ha mindjárt magára akarná is vállalni az akkorában még csak kijelölt ministerium, hogy az országgyülés elébe illyen kérdéssel járuljon, mint a körülmények állnak, meggyőződhetik akárki, hogy nem fog történni semmi, következve mi arra nem ajánlkozhatunk. Hoszszas küzdelmek s nehézségek után megszületett végre a ministeri kormány. A ministeri kormányzat megszületvén, lázadást tapasztalánk minden oldalról, tapasztalánk azt, hogy különösen a horvát ügyben az austriai ministerium s az austriai hatalom részéről, ellenünkben nemcsak barátság nem, de egyenesen ellenséges indulat követtetik. Ha az ember kérdezé: miért van ez? azt mondák: Magyarország nem akar státusadósságot vállalni, Olaszország el akar szakadni, akkor mi nem birjuk az adósságokat, tehát legalább az olasz háborut kell becsületesen bevégezni, s erre Magyarország nem akar segitni, Jellachich pedig segitséget igért, tehát őt pártoljuk, különben existentiánk forog kérdésben, semmivé leszünk, tehát a honnan segitség jön, a felé nézünk mi is barátságosan. S uraim! itt van azon lidércz, melly a magyar kormány eljárásának crején mindeddig átok gyanánt ült, itt van az, melly sem erőt nem engedett kifejteni annyit, mint a menynyit kifejthettünk volna, ha azon kaczérkodások helyett az ellenkezőt idézhette volna elő a pártütés és mozgalmak irányában az austriai hatalom részéről, azon austriai hatalom részéről, melly háromszáz éven át a közös hadserget kezében tartá, ezen 300 éves kapcsolatnál fogva ollyan szálakat tart még most is kezében imitt-amott, mellyeknek csak nyomára is jőni időbe fog kerülni, habár egy mindent látó embert tennének is hadügyministerré. A dolog tehát igy áll. Mi ő fölségének sohasem mulasztottuk el azt tanácsolni, hogy az olasz háborut végezze be, sohasem mulasztottuk el azon meggyőződésünket kimondani, hogy Olaszország megtartása föltarthatlan positió, mindig mondtuk, minél inkább késnek a kiegyenlitéssel, annál nagyobb veszteségükbe fog kerülni, ha ezelőtt három-négy hónappal alkudtak volna, gazdag árt kaptak volna, s minél hátrább mennek, annál kisebbet kapnak. Mindig kértük a kiegyenlitést, unszoltuk a békekötést; de azt felelték: hát segitsetek egy becsületes győzelem kivivására, miszerint becsületes békét eszközölhessünk. Erre mi természetesen összetettük kezeinket, s elvet nem vitatva, mert a politikában, ha nem szükséges, azt nem kell tenni, hanem azt mondtuk, lázadásban országunk, magunknak sincs elég fegyveres erőnk megvédni országunk integritását, következve álmodni sem lehet, hogy segitséget adhassunk. Kértek, unszoltak, de mi sohasem adtunk, természetesen nem is adhattunk.

A dolognak illy helyzetében jött elő az országgyülés megnyitása; az országgyülés megnyitása előtt a ministerium elébe terjesztetett azon tekintet, hogy miután fejedelmünk a magyar király egyszersmind austr. császár is, ha mi arra igényt tartunk s méltán tartunk igényt, hogy a magyar koronát megtámadók az austriai császár ministeriumának pártfogásával ne dicsekedhessenek, ha méltán kivánjuk és követeljük, hogy a dynastiának minden tagja, az austriai császár tanácsával egyetemben, a magyar korona épségének, a nemzet jogainak s önállásának fentartásában minket segitsen hű szövetségesként, akkor

Digitized by Google

hasonló tekintettel legyen a magyar király ministeriuma az austriai császárnak állása iránt, s ne mondjuk, ha az austriai császár megtámadtatik külhatalom által, a magyar királynak ministeriuma nem akar semmit tudni, vagy ne vegyük rosz néven, ha az austriai császár ministeriuma is arra fog fordulni, a hol Austria érdeke iránt barátságos közelitést lát. Mi tehát, felvéve a dolog állását ugy a mint van, arról tökéletesen meggyőződtünk, hogy a kormányzatnak nehéz ösvényén pusztán és egyedül privát sympathiák szempontjából elindulni nem lehet. Hisz ki ne tudná? ha valaki, bizonyosan a franczia nemzet van az olasz ügy iránt sympathiával. Nem jóslatot mondok, hanem mondok olly véleményt, melly Francziaország részéről diplomatice kimondva van; ha a lombárd-velenczei királyságból respublica lesz, pártolni fogja Francziaország, De ha a szárdiniai király alatt egy hatalmas olasz monarchia fog támadni, a franczia minden sympathia mellett megveti, — következésképp nem sympathiából, hanem a körülmények megméréséből kell kiindulni. Én bátor vagyok kérdezni, hogy Carlo Albertonak, a szárdiniai királynak, a lombard-velenczei királysághoz mennyivel van több joga, mint Jellachichnak a horvát koronához? én legalább nem tudom, hogy egy hajszálnyival is több joga volna. Károlynak azon harczba, mellyet a lombardvelenczei nép, szabadsága érdekében ví az austriai császár ellenében, mennyivel van több joga beavatkozni, mint p. o. a muszka czárnak azon harczba, mellyet a pártütő ilirek vivnak a magyar király ellen? azt gondolom, ha mi akárkinek beavatkozását a mi ügyeinkbe tapasztalnók, az austriai császártól s annak ministeriumától megkivánnók, s pedig azon alapon, hogy ha ő nem szövetségesünk, mi sem vagyunk az ő szövetségesei, ha nem barátunk, mi ellenség leszünk, ezen alapon kivánjuk, segitsen minket ezen külmegtámadások ellen. Uraim! ha elvekből indulunk ki, azoknak következményeire el kell készülni. De én mindemellett is azt mondom, hogy egyáltalában nem látom annak szükségét, hogy principiális vitatkozásokba ereszkedjünk. Az a tudományok abstract mezejére való. Ám próbálja meg valaki a kormányzást, a körülményekből mindennap felmerülő ujabb gyakorlati nehézségek közt s az első perczben el fog csücsülni minden elveivel. Én uraim a kérdésben nem akarok semmi egyebet, mint tudatni akarom a ministeriumnak azon politikáját, mellyet én is magaménak vallok, tudatni akarom azon vonalig, a meddig magaménak vallom. S ezen politikát épen ugy, valamint a horvát ügyre nézve, a ministerium egyik diplomaticai irományának felolvasásával feltártam a ház előtt, ugy fel fogom tárni a ministeri tanács azon jegyzőkönyvének felolvasásával, melly 1848-ik julius 5-én az országgyülés megnyitása reggelén épen a trónbeszéd kérdésében határoztatván, jegyzőkönyvbe is iktattatott."

Midőn aug. 21-én Perczel a hadügyminister ellen kikelt, Kossuth következőleg védte Mészárost:

Uraim! e napokban azt mondtam a háznak, hogy ha a tudomásunkra jött csata győzelemmel végződik, remélem, hogy e ház közakarattal be fogja tudni bizonyitani azon hálát, mellyel tartozik azon honfiaknak, kik a legtöbbet, mit adni lehet, éltüket adják a hazáért, s kik ezen eljárásban, midőn általános szavakkal történik a gyanusítás, talán még az életnél is többet, becsületöket is koczkáztatják. Mondtam, ha a sors forgó kereke szerint veszteség találna lenni, de azon veszteség mellett megtette kiki kötelességét, én akkor is hálát s méltánylást szavaznék. Nekünk egy kimondhatlan nagy bajunk van, kimondom őszintén, a mult századok kormányainak bünei éretlenné tették ezen nemzetet annyira, hogy hallgatni nem tud, midőn hallgatással megmenthetné a hazát (igaz) — beszél, midőn tenni kellene, s ha beszél, nem válogatja meg a szavakat. Engedjenek meg uraim, nem egy éretlen gyermek nemzet-e az, mellynek minden hir-

Digitized by Google

lapjaiban kikürtölik az ütközet óráját, ugy, hogy az ellenség 2 héttel előbb tudja, — és e napokban e háznak csaknem minden tagja nem érzett nagyobb foglalatosságot, mint kérdezni, mikor lesz az ütközet, s azt tovább mondani. Ugyan nyert-e valaha ütközetet azon nemzet, mellynek tribunejeiről szám szerint mondják el, mennyi ember áll a táborban, miszerint az ellenség magát commót orientálhassa mind azon erőre nézve, mellyet ellen kell vetni, mind azon perczre, mellyben megtámadtatik. Ha a hajdani Hofkriegsrath alatt, melly Magyarországban a török háborut a bécsi divánokról vezette, csak akkor nyert ütközetet a vezér, ha ellenkezőt cselekedett, mint Bécsből parancsolták, ugy mondhatom, ha a strategikus terveket e házból dictáljuk, a vezér csak akkor fog nyerni, ha ellenkezőt cselekszik. Az e napokbani eseményekről csak annyit tudok, hogy megtámadtatott egy sáncz, melly várnak is mondható, mint azon igen tisztelt barátom, ki most e háznak tagjai közt a legérdemesebb ember (hosszas éljenzés), mert ő megérezte azt, hogy itt van a tettnek percze, s azon helyet, hol szónoklatával kétségkivül az első sorban állana, nem foglalta el, hanem ott foglalt helyet, hol vérükkel áldoznak az emberek —, ő maga is várnak nevezte. Én, a mint a világ történeteit ismerem, kevés esetet tudok, hogy várat egyszeri rohanással bevettek volna. Ennélfogva nem csüggedek, mert ha jól vagyok értesitve, 49 halottunk s 69 sebesültünk van. Én hazafi bánattal kisérem, a mint a ház is kiséri, az elesteket, de azt mondom, az jóformán nem is volt csata. Nem tartozom azok közé, kik a vétket palástolni, a bünt büntetlen hagyni akarnák; de figyelmeztetek mindenkit, mérje meg a haza erejét, melly készültségen és disciplinán alapul, s ha vádol, személyre intézze vádját és bizonyitson. De ne éljen olly kifejezéssel, melly kedvetlenséget gerjeszt olly férfiakban, kik iránt, ha e ház értesülve lesz a körülményekről, köszönetet fog szavazni, mint p. o. a fővezér iránt, ki órákig állt a legveszélyesebb helyen. Nem tudom, közülünk hány ember cselekedte volna ezt, s Bakonyi (éljen), ki ugy viselte magát, hogy ha győzelem koszoruzta volna is ezen lépést, nagyobb elismerést nem kivánhatott volna, mint igy. S mi történik ezen házban! Az mondatik, árulás van a vezéreknél. Én hibát palástolni, bűnt büntetlen hagyni nem akarok, de e ház compromissiójának, a haza ügye elárulásának tartom, ha hogy nem fognak lépések történni, mellyek ezen itt kimondott szót vagy megczáfolják, vagy specialitásra vezessék, s ennek következtében elháritsák azon rosz hatást, melly a hazát veszélybe dönthetné (helyes), s azért, hogy a hiba, ha van, ismerve, a bün büntetve, de a rágalom is visszatorolva legyen, s meg legyen mentve azon erő, mellyre e hazának szüksége van, inditványozom: nevezzen e ház egy bizottmányt, melly által szólittassék fel azon követ ur, ki itt árulást mondott ki a sz.-tamási táborban csatázó hadseregre nézve, hogy vádját specialitásra reducálva, bizonyitsa be, mert annyi, azt gondolom, bizonyos és kétségtelen, hogy a hadseregre ezen szónak „árulás“ kimondása (Perczel közbekiáltoz: nem a hadseregre) (rendre) kérem, én szivesen ohajtom, hogy az érdemes követ ur ezen szenvedélyességével mentse meg a hazát — én nem fogom e térre követni. Ha kimondatik az ellenség előtt állókra ezen szó: árulás — s specificumra nem vonatik, az kétségtelenül olly embereket is sérthet, kiket talán a vádló sem akart sérteni, s rosz szellemet terjeszt ott, hol jó szellemet kellene terjeszteni. Ha tehát hiba van, hogy az ismerve legyen, ha árulás van, hogy az büntettessék, de hogy illy szónak káros következései a hont veszélybe ne döntsék: én a követ ur hazafiságától s férfias kötelességétől megvárom, hogy azon bizottmány előtt a kellő felvilágositásokat megadja, a bizottmány referálja, s a ház a tapasztaltakhoz képest intézkedjék ugy, mint a haza megmentése kivánja.“

Digitized by Google

A sept. 4-iki ülésben Kossuth következő inditványokkal lépett fel:

„Ne méltóztassanak várni, hogy valami hosszas motivált előadást tegyek; csak egyszerüen és röviden kivánok szólani azon hitben, hogy a tisztelt képviselőház előadásom motivumait a körülményekben találandja.

A mult országgyülés végével a ministerium általvette a kormányzást, esküt tevén le hűségre a király és alkotmány iránt, és engedelmességre a törvény iránt. A haza felett összetornyosult vészeknek ellenállani a ministerium ezen helyzetben csak ugy és akkor lett volna teljesen képes, ha mindazon constituált hatalmak, a mellyeknek kifolyását képezi csak egy ministerium, annak működését őszintén előmozditják. A ministerium illyen előmozditásra nem talált.

Ő fge a király iránt a legtisztább hűséggel viseltetve, hónapokon keresztül csak azért esedeztünk előtte, hogy hű magyarjai közti megjelenésével adja meg az uj alkotmányból kifolyó uj kormánynak azon moralis támaszt, a melly a monarchia eszméjében és a magyar nemzetnek fejedelme iránti pietásában rejlik. Öt hónapon keresztül esedeztünk ezért; és még nem történt meg.

Egy hadsereggel találkoztunk pártütés és zendülés ellenében, a melly pártütés és zendülés a fejedelem nevében mondja magát működni. Mi volt természetesebb, mint, hogy ő felségétől kértük, hogy a hadsereg ő felsége által hozassék a hűség tiszta eszméjére vissza, melly nem abban áll, hogy ő felsége nevében a magyar király ellen pártot üssenek; hanem hogy ő felsége kormányának engedelmeskedjenek. Ő császári és királyi felsége méltóztatott e részben egy pár manifestumot kibocsátani, hanem őszintén megvallom, nekem erős meggyőződésem, hogy az ő felségét legközelebb környező körökből sok történt ezen parancsok sikerének meghiusitására. Sok történt arra nézve, hogy a hadseregben azon szellem foglaljon helyet, hogy ő felségének talán nem is az akarata, mi azon parancsokban foglaltatik. — A bécsi kormány részéről, melly fejedelmünknek egységénél fogva kétségtelenül, nem mondom közredolgozni azonegy fejedelem, a magyar király koronájának épségben megtartására tartozott volna, de legalább nehézséget nem tenni, — ellenkezőt tapasztaltunk.

És mindezek ellenében a ministerium, melly hűséget a király és alkotmánynak, és engedelmességet a törvénynek esküdött, igen természetes, hogy csak a törvényes eszközökkel élhetett, a mellyek minden oldalról elzsibbasztatnak, mig végre nyilt kijelentésekben nyilvánult a hadsereg nagy részéről az, hogy a határőrök, a horvátok, szóval a hadseregnek eddigi zászlója alatt küzdők ellen ők nem fognak küzdeni. Voltak, kik nem mondták ezt, de a nagyrész igen. E mellett csak még a kinevezés hatalma is törvény által megkötve levén: teljes lehetetlenné tétetett a ministerium kezében, hogy általalakithassa ezen sereget.

Én, tisztelt ház! erősen meg vagyok győződve, hogy végének kell szakadni tüstént ezen állapotnak, vagy pedig a nemzet kénytelen lesz ideiglenesen olly végrehajtó hatalomról gondoskodni, a melly végrehajtó hatalom ne legyen kénytelen a maga eljárásának eszközeit a törvényből, hanem a haza veszélyéből meriteni (igaz). A ministerium, a melly igy meg van kötve, nem mentheti meg a hazát (igaz), és ha én e perczben még arról a székről, (a ministeri székre mutat) léptem a szószékre, csak azért tettem, mert 2 ministertársunk Bécsben van, s nem akartam, hogy az mondassék, hogy e végső kisérleti eljárásban, mellyre ki vannak küldetve, rögtönözött időelőtti lemondásom által már gátot okoztam. Én azon készséggel s elhatározással s azon meggyőződéssel, hogy az eképen megkötött ministerium, a mint van, szemközt az ellenséges hatalmakkal, nem azért, — mert én vagy más a minister, hanem azért; mert ollyan a ministerium a maga constitutiójában, mint a minő, — meg nem mentheti a hazát. Fölkérem a házat, hogy nagy határozatokra és eltökélésekre készülve, az utósó lépések sikerének

Digitized by Google

megkisértésében a még most létező ministeriumot támogassa. A ministerium Beőthy kormánybiztos urat lerendelte a táborba teljes hatalommal s azon megbizással, hogy állitsa fel a hadsereget, szóljon hozzá a hazának nevében, lelkesitse, buzditsa őt hűségre, tegye biztossá a nemzet méltánylásáról és hálájáról a hiveket, s birjon hatalommal az ott levő hadügyministerrel egyetértőleg rendkivülileg is tenni mindent, mit a fenforgó körülmények a haza megmentésére szükségessé tesznek. A ministerium midőn ezt tette, tette egy olly hatalom nevében, melly ma van, holnap nincs; ezen eljárásnak, mélyebb, biztosabb, állandóbb alapot kell adni, s azért kérem a házat, nyilatkozzék, ha Beőthy kormánybiztosnak e részbeni felhatalmazását a nemzet képviselői részéről helyesli-e? (a képviselőház tagjai néhányon kivül mind felállván, helyeslést mondanak) Bechtold vezér lemondott állásáról; a ministerium felszólitotta a hadügyministert, ismerje kötelességének ott maradni a vészhelyén, a tábort rendben tartani, és a körülmények szerint a haza megmentésére intézkedni, s onnan el nem jőni, mig olly kezekbe nem adhatja és nem adja a vezérletet, melly kezek a harczmezőn kivivott érdemeknél fogva szintugy a hadseregnek, mint a nemzetnek bizalmát birják. Kérem a házat, hogy e részben a vezérnek, egy illyen vezérnek kinevezésére egyenesen a hadügyministert határozatilag a maga részéről utasitsa (helyes.)

De, tisztelt képviselőház! velünk rut ocsmány játék játszatik; (már régen) a mivelt világnak moralis ereje az igazságos ügyet támogatja, — felhivom a házat a nemzet képviselőinek nevében, készitsen rögtön manifestumot Európához, mellyben el legyen mondva a magyar nemzet szenvedése, el legyen mondva a magyar nemzet joga, mérséklettsége, hűsége, minőhöz hasonlót a legközelebbi időkben Europa példája nem mutat, hogy nyiltan álljon Európa előtt, miszerint annyi ármányok által mérséklett követeléseink és elidegenithetlen jogaink alapján megdöntöttek bennünket, s bennünk a civilisátiónak egyik előbástyája és a szabadságnak egyik oszlopa rendittetik meg. Kivánom, hogy a ház appelláljon istenre és Európának igazságszeretetére, s készitsen egy manifestumot.

A ministerelnök és igazságügyi minister felküldettek a ministerium határozatából a végett, hogy egyszer már végkép lássuk tisztán, határozottan, hogyan áll ellenünkben a dynastia, hogyan áll Austria? ne mondjunk gyanúsitásokat, ne használjunk ellenséges indulatokat, hanem határozott tények álljanak előttünk. Esedeztünk ő felségének: Méltóztassék a Magyarországban bármi fegyverzetü hadseregnek saját aláirása alatt szétküldendő tábori parancsokban kijelenteni, miképen ő felsége minden katonától, bármi rendü, bármi fegyverzetü legyen is, szorosan megvárja és parancsolja, hogy a mig Magyarországban van, a magyar kormány parancsai szerint a hon minden ellenségei ellen szintazon hűséggel és vitézséggel szolgáljon, mint a magyar hadseregek most ő felsége trónjának támogatására hiven és bátran szolgálnak, még a hont fenyegető veszélyeknek hirétől is elzárva.

Másodszor, kértük ő felségét, hogy miután a magyar nemzet, felhivása következtében, az országgyülés elején elfogadta, sőt a válaszfeliratban ki is jelentette, miként a horvátoknak minden méltányos és igazságos kivánatait teljesiteni kész, mert nem lehet, hogy e két nemzet idegen bujtogatások következtében egymást rontsa, s kétszázados kapcsát feledje, mivel tehát a horvát kérdést barátságosan kell kiegyenliteni, küldjön parancsot ő felsége Horvátországba, hogy Magyarországot megtámadni ne merészeljék. Harmadszor kértük ő felségét, méltóztassék napot határozni a közelebbi időre, mikor fog ide lejönni, s méltóztassék hosszabb itt mulatása által azon moralis sulyt, melly a királyság eszméjében fekszik, saját trónjának megtartására forditani, mert azért küzdöttünk, azért vagyunk veszélyben; ha nem vezérelt volna bennünket ezen nézet s a trón iránti hűség azon napokban, mikor az austriai háznak semmi támasza nem volt a föld

Digitized by Google

kerekségén, midőn szétbomlott a csekély, Olaszországban levő hadsereg, ha mondom azon hűség nem lett volna bennünk, sok dolgok másképen állanának. — De átlengette mindig a hűség ezen nemzetet, s azért megkivánhatja, hogy ő felsége nyujtson segédkezet trónjának megtartására, ha azt meg akarja tartani. Azért kértük ő felségét, méltóztassék lejőni (közbeszólás: k ö v e t e l j ü k). Esedezem alásan, méltóztassék egy kis türelemmel lenni. Kértük ő felségét, méltóztassék lejőni, s a háznak tudtára adni s kinyilatkoztatni, hogy a végett jön le, miszerint a törvények fentartásában, az alkotmány fentartásában s jogaink megőrzésében, melly nemzeti jogaink trónusának existentiájával kapcsolatban vannak, hosszasb itt mulatása által közre kiván dolgozni; egyszersmind felküldöttük a hadügy- s pénzügyi törvényeket szentesités végett. Kérem a házat, addig ne tegyünk semmit, mig a siker reménye el nem érkezik; de már 8 napja, hogy fenn vannak társaink, s most is hogy mennek a dolgok? Mintha a halasztás mérlegén nem feküdnék egyrészről nemzetek sorsa, s másrészről nem fekhetnék koronáknak existentiája. Kérem a házat, méltóztassanak egy küldöttséget küldeni ő felségéhez; jőjjünk tisztába dolgainkkal, de nem a végett menjen a küldöttség, hogy ott heteket mulasson, hanem nyisson magának utat a fejedelem trónjához, mondja meg, hogy a haza veszélyben van s veszélyben a trón, — tehát akarja-e ő felsége megtenni azt, mi a nemzetnek megtartására szükséges? — Nem várhatunk napokat s heteket, miután hónapokon át az intrigák minket veszélybe döntöttek; gyors határozatot akarunk, dőljön az jobbra vagy balra, — hogy számot vethessünk magunkkal, mivel tartozunk a hazának (éljen). Ne mulasson ott ezen küldöttség 24 órát; tudni fogjuk, ha nem fogadtatik el, mit akarnak Bécsben. Kérem a házat, méltóztassék ezt megtenni, s a ministerium részéről most kisérletben levő utósó lépést — mert természetesen utósó lépés a törvényhozás részéről — támogatni, s a nemzet erejével sikerre vagy valóságra vezetni.

Végre, mert a világon lelkemnek semmi nem fáj annyira, mint, ha az ármánynak azon diadalát látom, hogy nemzetek — mellyek nem ismerhetnek nagyobb kincset a szabadságnál — ármányok következtében a szabadság szent neve alatt egymás ellen vérontásra izgattatnak, kérem a házat: méltóztassék egy kis bizottmányt nevezni, melly a ministeriummal értekezvén a horvát ügyek iránt, melly elő fogja terjeszteni mindazon hosszadalmas adatokat, mellyek kezénél vannak, e dologban terjesszen elő a háznak javaslatot. Meggyőződésem szerint, ha e dologban valamit tenni, s a mennyit tenni kiván a ház, és a mennyire van elhatározva, jobban lesz igy előkészitve, mint ha egy javaslattal a ministerium előállana. Mert most, méltóztassanak elhinni, tiszta őszinteséggel teszem azon nyilatkozatot, hogy rendkivüli hatalmakra lesz szüksége a nemzetnek, s a ministerium, melly a törvénynek korlátai közé van szoritva, nem mentheti meg a hazát. Én, a minister, nyilatkoztatom ki ezt a háznak. Tehát ennek nem ministerialis kérdésnek, hanem a közveszélynek és a közhaza iránti kötelesség érzetéből mindnyájunk emanátiójának kell lenni. Tehát kérem a házat, méltóztassék egy bizottmányt kirendelni. A mondottakat mind reassumálni alig birom — ha jól emlékezem, esedeztem a háznak 1-ör B e ő t h i Ö d ö n kormánybiztosra nézve; 2-szor kértem a házat, hogy manifestumot bocsásson Európához, s ha kell, a magyar nemzethez, mellyben világosságra legyen hozva, hová vezettetik a nemzet, s ha kell, biztosok fognak neveztetni az országba a ház részéről, kik élőszóval mondják meg a népnek, hová ragadtatik, hová vezettetik, és gyüjtsék össze, ha kell, a kétségbeesés erejével a hazának összes erejét a hon megmentésére. 3-or. Küldöttség neveztessék Bécsbe, és 4-er egy bizottmány a horvát ügyek iránti előkészitésre. Méltóztassanak megbocsátani, többet nem szólhatok, mert beteg vagyok.“

Digitized by Google

Inditványai, — comme toujours, — elfogadtattak.

Ekközben a hivatalába visszahelyezett b. Jellachich beütött Magyarhonba.

A Bécsbe küldött 100 tagu küldöttség hideg fogadtatás után visszatérvén, sept. 11-én számolt.

Két levél volt ezenkivül a szönyegen. Egyikben a nádor tudatja, hogy a kormány gyeplőit megragadta, a másikat Teleky küldé a bán beütéséről.

Kossuth a terembe lépvén, következő szónoklatot tartá:

„Mint látom, a kir. helytartó egy iratot küldött a házhoz, mellyben a ministerium lemondását elfogadva kijelenti, hogy mig az általa ő felsége elé terjesztett ministerelnök megerősittetnék, addig a kormány gyeplőjét maga ragadja meg.

Én, ki ő felsége által neveztettem ki ministernek, tagadom, hogy István hgnek joga legyen ministeri ellenjegyzés nélkül parancsolni ez országnak (hosszas helyeslés). Ha ezt elismerném: megszegném eskümet, meg kötelességemet a törvény iránt.

Ha a ministerium leköszönt is: de Szemere Bertalan azon férfiu, ki sokunk kérelmére, noha szinte lelépő félben, kinyilatkoztatta, s köszönet neki ezen kötelesség-érzetért, hogy addig a ministeri tollat kezében fogja tartani, mig nem lesz hatalom, mellynek a közcsend és bátorság fentartását kezei közé teheti (harsány éljen). Kérdem, hogy mikor Szemere Bertalan ott volt, miért nem contrasignálta ő ezen helytartói iratot?

És én, ki lemondtam, ezen széket most e pillanatban ide teszem és ráülök. (Székét a ministeri helyre teszi és ráül, — taps- és éljenvihar). Én azon hatalomnál fogva, mellyet nem egyéniségem gyöngesége, de a törvény ruházott reám, akarom látni azon embert, ki azt mondja, hogy ő parancsol azon körben, mellyet a törvény a finánczministerre ruházott (nagy tetszés, Kossuth szószékre lép.)

Ennélfogva felelek az interpellátióra.

Itt előadja szóló, hogy a bécsi ministerium készitett egy értesitvényt, mellyet ő felsége augustus 31-én a nádorhoz leküldött, azon kijelentéssel, hogy mivel ezen emlékirat okait foglalja magában azon zavaroknak, mellyekbe a ministeri kormányzat az összes birodalmat bonyolitotta: tehát a magyar ministeriumnak ezen irat komoly megfontolását ajánlja. Egyszersmind hogy a horvát támadás lecsillapittassék, a ministerium több tagjainak 8—10 nap alatt Bécsben leendő megjelenését kivánja ő felsége alkudozás végett (Itt szóló az utczáról feltörő éljenkiáltások miatt nem beszélhetvén, kéri a népnek valamellyik képviselő általi lecsendesitését, minek megtörténte után folytatja.)

Ezen kivánt alkudozásra nézve a bécsi ministerium, mellynek a horvát-magyar viszonyokhoz semmi törvényes köze nincs, bizonyos előző feltételeket szab, u. m.

1) hogy ezen alkudozásra b. Jellachich és a társországok küldöttei is meghivassanak.

2) Hogy Magyarország részéről a horvátok ellen minden készületek azonnal megszüntettessenek, és viszont.

3) Hogy a Jellachich és Rajacsics ellen foganatba vett lépések megszüntettessenek és megsemmisittessenek.

4) Hogy a határvidékek provisorie az austriai ministerium által kormányoztassanak (zugás.)

Egyszersmind tudtul adja ő felsége, hogy a siker reményében Jellachichhoz is hasonló rendeletet küldött, hogy minden órán készen tartsa magát Bécsbe, és semmit az alkudozás sikere ellen addig ne tegyen.

Digitized by Google

Ezen iratra nézve feltünő volt, hogy a ministerium tagjainak Bécsbe menetele akkor kivántatik, midőn a ministerelnök és igazságügyi minister napok óta ott vannak, a nélkül, hogy valaki hozzájok szólna, vagy tőlök értesitést, tanácsot kérdene.

A Pesten levő ministerek tehát september 4-én futár által értesitik a Bécsben levőket ezen emlékiratról, kijelentvén, hogy igenis hajlandók a horvát viszonyokat jog és méltányosság alapján kiegyenliteni, de ő felségének a magyar dolgokban egyedüli törvényes tanácsot csak ők adhatnak, mint magyar ministerek.

Mig feleletöket várnók — ugymond — érkezik a levél tegnap, vagy tán tegnapelőtt gr. Teleki Ádám vezérőrnagy-parancsnoktól, hogy báró Neustädter varasdi tábornok, ő felsége nyomtatott iratával ellenkezőleg, proclamatiót bocsátott, és sergeinek áttörését tudatta.

Tehát azon legfelsőbb kézirat, melly szerint b. Jellachich Bécsbe idéztetik, semmi, az ellenséges lépések megtiltásának semmi nyoma; de mutogattatik egy másik leirat, mellyben magasztaltatik az ex-bán eddigi loyális és hű magaviselete, mellyben ő felsége örvendeni mondatik, hogy jun. 10-ki felfüggesztő rendeletét felfüggesztheti, s azt csak gyanitás alapján kiadottnak mondja (szörnyüködés), mellyben Jellachich felszólittatik, hogy „im Interesse der Gesammt-Monarchie" tovább is ugy működjék, mint eddig (zaj és bámulat).

A ministerium ezen állitólagos kir. rendelet valóságáról méltán kétkedett; de mivel benne az mondatik, hogy párja ide a nádorhoz is megküldetett: tehát a cultusminister kérdést tőn iránta István főhgnél. Ő kijelenté, hogy illyesmi hozzá nem érkezett, hogy az emlitett emlékiraton kivül mást Bécsből nem kapott stb.

Erre a ministerium rendeletet készit Teleki vezérőrnagyhoz és Csányihoz, saját ellenjegyzése mellett a nádor által is aláirandót, tudatván velök, hogy fel nem tehető, mintha ő felsége törvényesen kiadott junius 10-ki manifestuma ellen mást törvénytelenül adott volna ki, de annak állitólagos párja a nádorhoz nem is érkezett, — nem tekinthetvén tehát az egészet egyébnek, mint ő fölsége szent nevével való galád visszaélésnek: egy talpalatnyit se engedjenek az országból védtelenül, mig megértendi e nemzet, hogy a magyar elem ellen irtó-háboru kezdetett. — Azonban, mielőtt ezen rendelet elküldethetett volna, megérkeznek a ministerek Bécsből, s hozzák Ferencz Károly főhg azon nyilatkozatát, hogy a fentebbi irat csakugyan ő fölségétől eredt, — és igy tévedést többé feltenni nem lehet.

Azon hosszu emlékirat, mellyet ő felsége leküldött, a ház elnökénél le van téve. Az mondatik abban, hogy a pragmatica sanctio nemcsak a fejedelem egységét, hanem a kormányzat egységét is foglalja magában, hogy ő felségének nem volt joga a mult országgyülési törvényeket s köztük a független ministeriumról szólót sanctionálni, hogy ez Magyarország és a birodalom javával ellenkezik, s mindezeknél fogva olly módositásokra hivatik fel a magyar ministerium, mellyeknél fogva a pragmatica sanctio értelmébeni egység helyreállitva legyen.

Ezek azon adatok, mellyeket az interpellátióra felhozni kötelességemnek tartám. Le vannak azok téve a ház elnökénél. Ha ugy tetszik, intézkedjék a ház, hogy ezek minden európai nyelvre lefordittassanak, hogy egy küldöttség készitsen feleletet, nem oda, hanem istenhez és Európához szólót.

Egyébiránt mivel gr. Teleki vezérőrnagy és parancsnok tudósitása s más privátlevelek szerint is a horvát betörés vagy már e perczben megtörtént, vagy minden pillanatban várható: szóló a házat határozatokra hija fel.

Kivánja, hogy a törvényhozás érezze, miként e vészes perczben fel van ruházva azon hatalommal, melly egyedül képes megmenteni a hazát.

Digitized by Google

En tehát — ugymond — mint azon férfi, ki lemondottam a ministerségről, de tárczámat addig, mig törvényes kormánya nem lesz e nemzetnek, mellynek átadhassam, le nem teszem, tárczám köréből egy határozatra hivom fel a házat.

Szóló előadván a jövedelemforrások csekélységét s a védelmi források szükségét, kivánja, hogy mig a sanctio megérkezik is, azon 61 millió kibocsátásáról szóló törvényre, mellyet a két ház egyértelmüleg elfogadott, a ház parancsolja meg a pénzügyi ministernek, hogy az 5 ftos jegyeket a forgalomnak adja át. (Helyeslés.)

Mert törvény, hogy ő fölsége bármit is csak ministerei által terjeszthet a törvényhozás elé; tehát a mit ő fölsége ministere előterjeszt, azt maga a király terjeszti elő. Ha tehát ő felségének — mint maga mondja — elgyöngült egészségét használva a camarilla, ő fölségét oda viszi, hogy a halogatás miatt a kormányzás gépezete fenakadjon, s e nemzet ne védhesse magát a pártütők ellen: ezt a nemzet képviselői nem tűrhetik (ugy van).

Emliti szóló, mikint azok, kik terjesztgetik a hirt, mintha a respublica Pesten ki volna kiáltva, csak azt akarják, hogy a népet elaltassák, mintha nem az ő létele forogna szóban, hanem a trón elrablása czéloztatnék stb. Szóló felhíja a házat, hogy ezen fájdalom csak még erősbítse hűségét, felhíja a házat: hogy mentse meg ő fölsége trónját, ha a fejedelem elgyöngült egészsége miatt nem látja is az árulást, melly azt környezi.

Gondoskodjék a ház olly férfiakról, kik a népnél a felvilágositásnak sikert szerezzenek.

Végre ismét a nádor levelére térvén szóló, idézi Mátyás törvényét, melly azon esetre, ha a király elgyöngült állapota miatt az országlást nem viheti, a nádort rendeli helyette mint kir. helytartót. Vigye tehát ő fönsége azon hatalmat, mellyre juliusban meg is volt bizva, és pedig ő fönsége betegsége miatt, miután ezen betegség ő fölsége kijelentése szerint egész elgyöngültséggé változott. De nem viheti ezt másként, mint a felelős ministerium utján, nem adhatá ki másként ez iratot, mint Szemere Bertalan ellenjegyzése mellett. A ház határozzon eziránt. Megadtam a feleletet, a teendőkre nézve is — ugymond — elmondom majd véleményemet."

Következő inditványokat tett; egyet, hogy a ház bankjegyek kibocsátása iránti inditványát erősitse meg. Ennek elfogadása után:

„Továbbá az ország védelmére nézve addig is, mig a katona-állitási törvény ő felsége által szentesittetik:

Kérem a házat, hatalmazza fel a kormányt arra, hogy a megkivántató mennyiséget az egyes hatóságokkal toborzás utján kiállittathassa, csak, ha a kitűzött határnapig ezen mennyiség illy uton ki nem kerülne, akkor keljen betölteni a törvényben megirt categoriák szerint, azonban az egyetlen fiu és nő megkiméltetvén, illy esetben a helyettesités megengedtessék (elfogadjuk.)

Kérem a házat, határozza el, hogy a kiállitandó hadsereg ugyanazon basison állittassék fel, mint az eddigi honvédzászlóalljak (nagy tetszés, elfogadjuk.)

Továbbá határozza el a ház, hogy az eddig is szolgált katonák, akár telt ki capitulatiójuk, akár nem, ha nekik tetszik, ezen uj hadseregbe beállhassanak, s veteránoknak tekintetvén, az ezzel járó javadalmakat huzzák (elfogadjuk.)

Kérem végre a házat, határozza el, hogy valamint az eddigi, ugy az ezentúl felállandó honvéd-zászlóaljak tisztje és legénysége is ugy tekintessék, mint az ország rendes katonasága; ugy az önkénytesen alakuló csapatok is, s az illyenek tisztei a rendes katonasághoz átmenvén, eddigi tiszti rangjokat legalább is megtartsák stb. (elfogadjuk.)

Szóló igéri, hogy mindezen elvileg elfogadott inditványokat formulázni

Digitized by Google

fogja, valamint szinte formulázott javaslatot terjesztend elő egyrészről a hűbéri viszonyokból eredő kárt szenvedett földesurak rögtöni kártalanitására, másrészről a még fenlevő urbériségi maradványok eltörlésére.

A sept. 16-iki ülésben gr. Batthyány lemondott, de a ház kivánatára hivatalát ujra fölvállalá. E pár nap Kossuth nem ült a kormánypolczon de agitatioit a nevét viselő „Kossuth hirlapjá"-ban folytatá.

Idézzük csak czikkei egyikének azon pontját, mellyben azt, ki föl nem kel, megátkozza.

„A magyarnak tehát most csak két teendője van. Egyik: felállani tömegben a haza földét megszállott ellenség agyonnyomására. — A másik: „emlékezni."

Ha a magyar e kettőt nem teszi, akkor olly gyáva nyomorúlt nép, mellynek neve a világ historiájában ugyanazonossá lesz a szégyen- s gyalázat- névvel; akkor a magyar olly gyáva nyomorult nép, melly megfertőztette ősei szent emlékét, mellyre maga az örökkévaló isten azt fogja mondani: „Bánom, hogy teremtettem", akkor a magyar olly istentől elátkozott nép, mellytől a levegő meg fogja tagadni éltető erejét, mellynek kezei alatt a televény buzaföld sivatag homokká fog változni, mellynek közelitésekor kiaszik a szomjat enyhítő forrás, ki hontalanúl bujdosandik a föld hátán, ki hiában kérendi az irgalomtól az alamizsnának száraz kenyerét, kit alamizsna helyett arczul csapand az idegen faj, melly őt saját hazájában vándor koldussá teendi, kit mint a gazdátlan ebet, büntetlenül verend agyon bármelly gazember; ollyanná lesz, mint a bélpoklos, kit minden ember kerül, mint az indus pária, kire az ebeket uszítják. Hiában forduland a vallás malasztjához, neki nem adand az vigasztalást. Isten! kinek teremtési mívét gyávasága által meggyalázta, nem bocsátandja meg bűneit sem ezen a világon sem a másikon; a leány, kihez szemeit felemelendi, seprővel hajtandja el a küszöbről, mint a rühes állatot, neje utálattal köpend gyáva szemei közé, s gyermekének első szava az lesz, hogy apját megátkozza.

Borzasztó! borzasztó! de igy lesz. Az átok kérlelhetlen esküjével esküszöm a szabadság istenére, e hont vérrel szerzett őseink meggyalázott emlékezetére, esküszöm, hogy igy leszen, ha a magyar faj olly gyáva, hogy tömegestül fel nem kel, Jellachich szolga- poroszlóit s a szerb rablókat és minden árulót, ki a magyar ellen karját emelni meri, összezúzni, mint zúzza a fergeteg az útjába vetett kötetlen szalmakévét, s ha olly gyáva lesz a magyar faj, hogy szétzúzván ellenségeit, meg tudna bocsátani vagy egy perczig is elfelejteni az árulókat és az árulást."

Ezenben Kossuth elhagyá Budapestet, népirölkelést rendezni a szomszéd magyar vidékeken, mindenütt a néphez, értelméhez mérten szólt s mindenütt elragadta azt. Minden kebelt egy lelkesedés fogott el s mindenki fölajánlá karát a haza védelmére.

Még sept. 22-én alkotott a ház egy bizottmányt, melly ministerelnök Batthyányt törekvéseiben támogassa. E bizottmánynak lelke Kossuth vala, s midőn a sept. 27-diki ülésben Bécsből sürgönyöket kaptak, utána küldtek.

Estve tiz órakor ült össze a ház, s Madarász L. elmondá az azóta történteket, hogy a nádor lemondott hivataláról, hogy uj ministerium alakitásával b. Vay van megbizva, s hogy Magyarhon katonai kormányzójává gr. Lamberg Ferencz neveztetek ki.

Digitized by Google

Szóló felolvasá az első iratot. Tartalma az, hogy ő felsége (mert a király nevében iratott) a polgárháborut, melly az ország minden részeit fenyegeti, meg akarván szüntetni, gr. Lamberg Ferencz tábornagyot az országban levő hadsereg főparancsnokául kinevezi, kinek is megbizatása mindenekelőtt fegyvernyugvást rendelni s ő felsége e részben rendkivüli biztosa iránt engedelmességet és gyámolitást kiván. sat.

E közben Kossuth fegyveresen a terembe lépett s körülbelül igy szólt :

„Fegyveresen jelenek meg a szószéken, nem azért, mert teljes meggyőződésem szerint olly időben élünk, midőn a hazának mindnyájunk karára s fegyverére szüksége van, hanem mivel most tértem vissza egy utból, mellyet a népfelkelés rendezése végett Czegléd, Körös, Kecskemét, Abony és Szolnok városokba tevék. És örömmel jelentem, hogy a magyar népet e hon megtartására s szabadsága biztositására, minden áldozatra annyira késznek találtam, hogy azoknak száma, kik csak ezen városokból vagy már kiindultak, vagy rendeltetésök helyére el is értek, vagy oda utban vannak, 12,000-nél többre megy. Mielőtt azonban tovább folytatnám utamat, visszatértem magam tájékozása végett, s mély megütközéssel kelle hallanom, mik itt felolvastattak.

Mi a nádor lemondását s a Batthyány ministeriuma meg nem erősitését illeti : arról tán csak azután fogunk tanácskozni ; most csak az inditványra szoritkozom.

Egyszerün szólok, mert nincs idő dictiókra s röviden csak azt mondom : hogy gr. Lamberg Ferencznek ellenjegyzés nélküli kineveztetése nem egyéb, mint a magyar alkotmány eltörlése. Igen ügyes fogás, hogy azon hadsereg, mellyet ha más vezérek vezettek volna, most e haza földjét már egy pártütő sem tapodná, a győzelem perczében állittassék meg, olly vezér kezeibe játszatván, kit minden ellenjegyzés nélkül neveztek ki.

Hogy mit akarnak elérni ? megmondja maga az iromány : t. i. Magyarország és egyéb tartományok egységét. Hát hol van az megirva, hogy ez a Magyarország tartozik egy lenni a többi tartományokkal ? A másik czél tehát : Magyarországot ki akarni törülni a nemzetek sorából.“

Szóló tehát pártolja az inditványt, s feltett annak értelmében egy határozatot, mellyet fel fog olvasni s rögtön közhirré tétetni kiván. Ha a ház tagjai, sőt csak egyetlen képviselő is találkoznék, ki Magyarországnak illymódoni kormányzatába beleegyezne ; szóló mint a népnek egyik szegény de hü képviselője, isten és világ előtt óvást tenne a magyar alkotmány eltörlése ellen s azt mondaná : illyen irat, jöjön akárkitől : érvénytelen.

S felolvasá következő okiratot :

„A nemzet képviselői a törvényre s azt szentesitő királyi esküre támaszkodva, kinyilatkoztatják, hogy gróf Lamberg Ferencz, ha az országbani hadsereg s akármillynemü fegyveres csapatok főparancsnokságát elfoglalni merészlené s az országbani hadsereg és fegyveres csapatok összesen és egyenként, ha őt főparancsnoknak elfogadni s neki mint ily-

Digitized by Google

lyennek engedelmeskedni merészlenének : az alkotmány és nemzeti szabadság felforgatásának bünébe esnek.

A nemzet képviselői kinyilatkoztatják, hogy mindazon akár polgári, akár katonai hatóság avagy hivatalnok, ki a fenérintett érvénytelen s alkotmány-felforgató állitólagos királyi rendelet sikeresitéséhez, vagy annak terjesztéséhez segédkezet nyujtana : magát az ország törvényes alkotmánya felforgatásának bünében részesitené.

A nemzet képviselői kinyilatkoztatják, hogy valamint magukat az ország alkotmányának sértését hallgatólag el nem türni kötelezeknek érzik, ugy az ország alkotmányának csonkitlan megörzését az összes nemzet törvényszerüségétől megvárják.

Ezen határozat a ministerelnök és a képviselőháznak honvédelmi bizottmánya által azonnal közhirré teendő a legsebesebb uton, minden hatóságoknak s különösen a pártütő és lázadó ellenség előtt álló vitéz hadseregnek és fegyveres csapatoknak megküldendő, mellyeknek alkotmányhozi hüségétől és vitézségétől megvárják a nemzet képviselői, hogy e szegény elárult magyar hazát az azt megtámadott fegyveres ellenségtől, bátor győzelemmel, haladék nélkül megmentsék s megtisztitsák, s ezzel magokat a magyar haza és törvényes szabadság megmentőinek dicső nevére érdemesitsék.

A ministerelnöknek s a ház honvédelmi bizottmányának határozatilag meghagyatik, hogy az ország védelmét s minden védelmi pontjait az alkotmány iránti hüségnek biztositsák.

Senki máskülönben az alkotmány felforgatása bünének sulya alatt cselekedni ne merészeljen. Kelt a képviselőháznak 1848. sept. 27-kén tartott törvényes üléséből."

Másnap gr. Lamberg megöletett. Kossuth inditványa nyomán nyomozatot rendeltek a gyilkos ellen.

Az oct. 7-iki parlament határozatait, Récsey ministerelnökké lett kineveztetése ügyében is Kossuth formulázta.

Az octoberi bécsi forradalom az oct. 8-diki parlamentben felhozatván, annak uj erőt kölcsönöze, ugy hivén, hogy e körülmény elhozá a perczet, mellyben kormányát constatirozni kell. S e végre legjobbnak látták a sept. 22-ike óta működő honvédelmi bizottmányt rendszeresiteni.

S e tárgyban Kossuth következő inditvánnyal lépett fel :

„A honvédelmi bizottmány eljárásaért s a legközelebb mult napokban tanusitott buzgalmaért, azt gondolom, hogy a képviselőház méltán a legszivesebb méltánylattal viseltetik, s azt én kimondhatom, mert én munkálkodásainak eredményét eddig nem osztottam, minthogy hivatásom távol tartott Pesttől. Azonban isten kinyujtotta karját, kijelölni a gyors tetteknek idejét, a melly gyors tettektől függ a nemzetnek, az igaz ügynek szabadságát biztositani, a melly ellen annyi árulás, annyi hitszegés összeesküdött. A honvédelmi bizottmánynak tehát nézete az, hogy most a jelen perczek kissé nagyobb egyszerüséget kivánnak az ország dolgainak kormányzatában, vezetésében. Az egyszerüséget értem az

Digitized by Google

alatt, hogy ne legyen minden tárgy olly számos tagokból álló, mintegy collegialis tanácskozás rendelkezésétől függő, hanem hogy legyen bizonyos egység az akaratban és elrendezés a végrehajtásban, nagyobb, mint a mennyit sok tagból álló bizottmánynak tanácskozási utja, kormányzata előidézhet.

Ennélfogva a honvédelmi bizottmány azon vélekedésben van, hogy a jelen körülmények közt kormányzat nélkül a nemzet természetesen nem lehetvén, miután most ministerium nincs, ideiglenesen a honvédelmi bizottmányra kelle nemcsak azon szükebb kört, melly az eddigi jegyzőkönyvben ki van számára jelölve, hanem ideiglenesen az országnak minden kormányzatát bizni. De ollyformán, hogy az elrendezés ekként történjék: legyen egy elnök és két tag, kik hárman együtt a honvédelmi bizottmányt tevén, ennek rendező részét alakitsák és vigyék saját felelősségük mellett és pedig azon széles hatalommal, mellyet a mostani körülmények megkivánnak, birván ezen három tag, a mennyire szükséges, azon hatósággal, hogy a honvédelmi bizottmánynak eddigi több tagjait illetőleg, kinekkinek a végrehajtás körébeni teendőit jelölje ki, hogy mi alapon s uton kell eljárniok, azon tekintetből, hogy maga a háromtagu kormányzat minden részletességekkel ne legyen kénytelen maga foglalatoskodni, s ezáltal az ország nagyobb érdekeire kevesebb gondot viselni, hanem kiki maga körében a folyó tárgyat végezze el; a honvédelmi bizottmány tegyen a háromtagu kormányzatnak mindig jelentést s olly kérdéseket, mellyeket saját felelősségük mellett el nem intézhetőnek gondolnának, vagy a mire nézve nincs a szabályokban emlités, a honvédelmi bizottmány terjessze a háromtagu kormányzat elébe, melly aztán meg fogja mondani, micsoda elvek szerint és mi uton kell azon dolgot végrehajtani.

Ez volna egyszerü alakitása a jelen időben az ország dolgai kormányzatának. A mellyre nézve én azon vélekedésben vagyok, hogy egyátalában nincs annak ideje most, akármicsoda theoriai dolgokba bele bocsátkozni, vagy neveket megemliteni, hanem ugy, a mint a honvédelmi bizottmány van, alakitsa magát s teendőinek körét. Csak az a különbség az eddigi s az általam proponált eljárás között, hogy eddig collegialiter mindnyájan együtt vittük, most pedig ki volna jelelve ezen három tag által a kormányzathoz tartozó minden tagnak teendője s ezen három tag intézkednék, a többi pedig végrehajtó organum volna. Ez egyszerüen minden további indokolás nélkül azon javaslat, mellyet a honvédelmi bizottmány nevében bátor voltam előterjeszteni.

Egyébkint még azt is gondolom, hogy most a körülmények ollyanok, hogy néhány napig a mi közhirré tennivaló van, azt a bizottmány közhirré teszi, hacsak rendkivüli dolgok elő nem adnák magokat, talán a tisztelt ház egyes tagjai is sikeresebben használhatják idejöket, mint hogy mindennap üléseket tartsunk, mert most minden ember részéről tenni a főfeladat. Ennélfogva azt gondolom, hogy a tisztelt háznak magának is érzelmével találkozom, a midőn a honvédelmi bizottmánynak

Digitized by Google

azon ohajtását jelentem ki, hogy most különös missiót nem várhat, hacsak valami rendkivüli nem történik, minden, a ki érez magában tehetséget, itt vagy amott, cselekedjék. Néhány nap után ülések ismét fognak tartatni, hanem most ennek szüksége nem igen forogván fen, használjuk fel az alkalmat, menni mindenfelé, különösen a táborba és tenni mindent mindenütt, ki mit tehet a haza javára. Vannak egyes esetek is, mellyeket a honvédelmi bizottmány szükségeseknek tart, felettök különösen intézkedni, illyen például hogy az alsó táborba egy tekintélyes választmány menjen le s utjában szedje össze a népet s rendezve a népfelkelést, 20- 30- s 40 ezer emberrel a táborba érkezvén, alakitsa magyar lábra a hadsereget. Mirenézve, a mint az elnöki jelentésből is értettük, a népben is tökéletesen megvan a készség és jóakarat, s vitéz seregeink részéről is tegyen intézkedéseket arranézve, hogy minél sikeresebben elérjük ellenségeinket minden oldalról, de föképen ott, a hol jóformán az ellenünki átkozott ármányok támasza van, a hazának győzedelmét. Hogy és miként kell ezt megtenni, gondolom nem volna czélszerü kimondani a ház elött. Hanem csak annyit akartam kifejezni, hogy a választmány ha akként fog rendeztetni, a mint elöterjesztettem, vagy más szóval a mint a ház gondoskodni fog a kormányzat viteléről, ezen esetben azok, kik megbizva lesznek, a honvédelmi bizottmány kötelességének fogja ismerni még ma a képviselő urak közül azokat, kiket egyes esetekre meg akar bizni, kinevezni; a többieket pedig, ismervén hivatásukat, ott a hol hathatnak, mindent tenni; van vadász-csapat is, ennek is van feladata s kötelessége, mert én igen nagy kötelességnek ismerem azt, hogy midön a bécsi nép érdekeinket olly nagy buzgalommal elömozditja, ekkor magunknak is vigyáznunk kell arra, hogy ha talán ök is valami bajba kerülnének az irántunk mutatott rokonszenv miatt, tehát mi se hagyjuk öket cserben s ezért eröt minél többet oda s aztán előre Bécsig.

Midön én azt mondom, hogy előre Bécsig, ezt nem azon alávaló hazugságnak, alávaló tettetésnek szinével fejezem ki, midön kijelentem, hogy mi igazán, nem mint ellenség megyünk, hanem megyünk, hogy nyújtsunk segédkezet barátainknak s testvéreinknek, a bécsi népnek azon veszélytöli megóvására, a melly veszélyben a mi irántunki rokonszenvnél fogva vannak.

És én felhivom a házat, mondja ki határozatilag e mai napon, hogy valamint a camarillával, a reactióval s a népek szabadságát elnyomni akaró tendentiákkal alkut ez életben nem ismer semmi áron; ugy az austriai nép irányában a legszivesebb barátságot érezve, azt, hogy nemzet nemzet irányában a találkozó érdekeket istennek örök igazsága szerint megnyugtatólag kijelenteni kész, ezt mondja ki most a tisztelt ház s az legyen előszó, hogy ha netalán ök miattunk szenvedve, a mi csapataink segitség végett hozzájuk közelednének, mondom ez legyen az előszó: azért jövünk, hogy titeket is ugy, a mint ti jöttetek hozzánk megsegiteni bennünket, megmenteni kivánunk azon absolutisticus irányu

Digitized by Google

camarillától, melly a ti szabadságtokat, mint a miénket, semmivé akarja tenni; de mi szabad nép el fogjuk végezni mindazon érdekek kiegyenlitését, mellyek köztünk fenforognak.

Ez azon magyar nemzet képviselőinek nyilatkozata, s ezt hallja meg isten, és hallják meg Európa népei, azon magyar nemzet képviselőinek nyilatkozata, a melly szavát nem szegte meg soha, hanem midőn hüséget mondott, türt, szenvedett a végtelenségig, mert szavát adta; s nem ismerte határát a szenvedésnek. Illy nemzetnek képviselői midőn kimondják azt, hogy nekünk Austria népével semmi bajunk, mi barátok s testvérek vagyunk, mi egymás közt kiegyenlitjük a dolgokat: azt hiszem, ez annyi, mint az esküvés. S ezt reménylem azon néptől, a melly megértette, hogy veszélyünk közös, a midőn az ellenünk közeledni szándoklott tábornak utját állotta, a mint megértette azon veszélynek közösségét, ugy hinni fog e nemzet szavának. Mi pedig be fogjuk váltani ezt a győzelem első perczében, de épen azért, hogy beválthassuk, valamint mi segitjük, ugy ők is segiteni fognak a győzelem kivivásánál minden árulóknak rasirozásával.

Az eredmény istennek kezében van; de én a honvédelmi bizottmány minden tagjai részéről igéretet és fogadást teszek a nemzet képviselőinek, hogy e czélnak megközelitésére, nem bibelödve a rendes körülmények végett alakitott formák kisszerüségével, e nagy perczekkez képest nagy eredményekre vezető, bátor, de meggondolt és mindenek felett elszánt s eltökéllett lépésekkel közremunkálni a legszivesebb hazafiui kötelességének fogja ismerni a választmány. Hogy ha a haza megmentésének közremunkálásaért a méltánylat koszorújának egy boglára az ő fejére is járuland, azt alázattal fogadandja; ha pedig a körülmények azt igénylik, hogy a vérpad legyen a jutalom, oda is büszkén fogok elmenni."

Az oct. 10-kén a parlamentben Kossuth következő inditványokkal lépett fel:

„1. Méltóztassanak a nemzet nevében megparancsolni, hogy külföldön levő sergeink haza jöjenek, s ennek sikeresitésére a honvédelmi bizottmányt megbizni.

2. Miután olly időket élünk, midőn a hazának minden egyes polgára egyátalában nem vonhatja magát ki azon kötelesség alól, hogy a körülmények szerint személyesen is részt vegyen a haza megmentése terhében: most nincsen arra idő, hogy külföldön sétálgasson valaki, s még kevésbbé van arra idő, hogy valaki külföldi sétálgatásait a camarilla conspiratióira használja. Annálfogva jónak, szükségesnek és természetesnek találnám elhatározni: hogy azon körülményeknél fogva, mellyekben a jelen perczekben vagyunk, mindazoknak, kik a hon javadalmaival élnek, személyes részvétüket méltán igénybe vevén, a külföldön tartózkodó magyaroknak, akár birtokosok, akár nem, megparancsoltatik:

Digitized by Google

hogy mindenki 15 nap alatt haza jöjön, különben a haza nem jövés által, ha az ország iránti polgári kötelesség alól magát kivonja, a törvény szerinti következéseket magának tulajdonitsa. Ezt azonban különösen kivánnám értetni azokra, kik a szomszéd tartományokban vannak, és nem azokra, kik netalán az ország szolgálatában, vagy a kormány megbizása következtében külföldön tartózkodnak."

Elfogadtattak.

Inditványozta Madarász a volt nádornak hütlenségi perbe idézését, de az Kossuthnak következő beszéde következtében nem fogadtatott el.

„Az illyen rendkivüli időkben az intézkedéseket a formalitások szempontjából mérni nem szeretem. Előttem az áll, hogy ollyan dolgokat, mellyeket minden legkisebb baj nélkül lehet halasztani akkorra, midőn azon társaink is, kik most személyesen részt vesznek a táborozásban, visszaérkeznek, igen illendő lépésnek tartom; ellenben ollyanokat, mellyeket a percz sürgetősége kiván, épen a haza azon védelmének szempontjából, melly végett társaink ott küzdenek, nem gondolnám, hogy el lehetne halasztani. Illyeneknek tartom az eddigi határozatokat. A volt nádor iránti kérdést két részre osztom. Én megvallom öszintén, nem csinálok titkot, comoediákat, én ugy tapasztaltam a históriából, hogy az austriai háznak mindig természetéhez tartozott, hogy midőn elbizakodhatott erejében, akkor a magyar nemzet szabadságának elnyomására mindent elkövetett, mikor pedig fordult a koczka, elkezdtek gyönyörüséges arczokat csinálni, és a magyar nemzet nagylelküen azt mondta: legyünk jó barátok. Én tehát a dolognak két oldalát látom: egyik oldal annak kimondása, hogy a nádor, melly elmozdithatlan hivatal különben is, midőn a tábort oda hagyta, s a legveszélyesebb perczben elmenetele által semmivé tenni igyekezett az ország azon sarkalatos törvényeit, hogy külföldről nem kormányoztathatunk, hanem itt kell lenni a király képviselőjének, ki az országot itt kormányozza, midőn ezt tette, más részről a tábort oda hagyta, a legszentebb kötelességeit sértette meg, és mivel azokat megsértette, annak kimondását, hogy a millyen nagy volt a remény, mellyet iránta tápláltunk, s nagy volt a bizalom, mellyel öt azon magas székbe helyeztük, ugy ezen cselekedete, közte és a magyar nemzet közt ledönthetlen elválasztó falat emelt. Ezt kimondani szükségesnek tartom, azt azonban, hogy az országból lemondása következtében az ország kormányzatára nézve minő intézkedések tétessenek, azt igenis a győzelem utánra kell halasztani. Tehát a kérdésnek ezen részét nem kivánom tárgyalni, de azt ki kell mondani, hogy közte s a magyar nemzet közt nincs többé semmi közös viszony."

S csakugyan annyi ment határozatba, hogy a magyar nemzet és a nádor közt minden viszony megszakadt.

Az october 17-diki ülésben jelentés tétetett, miszerint a magyar sergek a bécsi országgyüléstől kapott felhivás következtében a Lajthát

Digitized by Google

csakugyan átlépték s Bemmel a bécsi fölkelt hadsereg fővezérével közvetlen érintkezésben állanak.

Kossuth pedig és a honvédelmi bizottmány mindent, mit illy körülmények közt tenni lehete, megtevének. Páratlan szorgalommal egymás után állíták és szerelék fel a sergeket s mindenfelé, valahol csak fenyegetett hely volt, küldözék.

Maga Kossuth elutazott a táborba. Egymásután nevezék ki a tiszteket.

Nevezetes Kossuthnak egy oct. 14-kén tartott beszéde, melly szerint oct. 1-ére Magyarhon ellen kilencz támadás volt rendelve. Ezt s az ez elleni intézkedéseket következőleg mondta el :

„Ennek tulajdonithatók a vidéki rángatózások is, mik szerint Arad várost a várparancsnok bombardiroztatta, mire nézve a bizottmány kellő intézkedéseket tett, hogy a védelemre kész lelkes városi népnek segély menjen, Temesvár szinte ostromállapotban van. Gallicziában ellenséges mozdulatok történnek. Olmütz körül 11 zászlóalj vonatik össze, honnan, mint tudjuk Bécs felé, de felénk is vezet az ut. Jellachich és Auersperg egyesültek. Mayerhoffer átment a Dunán ellenünk müködni. Nugent Kanizsa körül tön mozdulatokat. Urbán beütött. Erdélyben oláh lázadás stb. Tekintetbe véve ezen körülményeket, felhasználtatik ugyan minden erő, és pedig a katonai felkelés igen nagy sikert nyujt, de lehetetlen dolgokat azért nem kell kivánni, nem azt, hogy egy két vidék vagy pont ne jöjön veszélybe, mert ha az erők szétszóratnak mindenfelé, el kell vesznünk. Ott, hol a szükség legnagyobb, nem lehet erőnket gyöngiteni. A honvédelmi bizottmány nem csügged. Meg nem áll addig, mig honvéd-zászlóaljaink 100-ig nem fognak szaporittatni. A mi Jellachich üldözését illeti, a ház kimondotta, hogy sergeink őt a határokon túl is üldözhetik. Ezzel minden morális akadály elhárittatott, minél többet nem lehete tenni. Mert a strategiai mozdulatokat innen irányozni nem lehet, mint akarta tenni hajdan a bécsi Hofkriegsrath, melly pamlagáról osztogatta a belgrádi seregeknek az ostrom-parancsokat. Itt a ház a katonai müködések felett csak utólagosan hozhat itéletet. Bécsnek felajánlottuk a segélyt, kimondottuk, mikép nem invasio, hanem a barátság és irántunk nyilvánitott rokonszenv viszonzása végett akarunk Bécs alá menni. Azonban diplomatice nem nyilatkozott s nem határozott sem a Gemeinde-Ausschuss, sem az országgyülés. Az országgyülés még azt sem mondta ki, hogy Jellachich az ő ellenségök is. Felhivásunkra a Gemeinde-Ausschuss nem érzette magát felhatalmazottnak feleletet adni, és elment az országgyülési választmányhoz, és ez épen akkor nem ért reá, hogy aziránt rendelkezhessék. Ezek olly habozásra mutatnak, melly oda is vezetheti a dolgokat, hogy a határ átlépését invasionak fogják kimondhatni. Vannak az izgatott időknek perczei, mellyekben c ak azok

Digitized by Google

menthetik meg a hazát, kik a perczeket rögtön felhasználják. Három nap előtt lehetett volna még az ellenséget kiverni, ha roszul üt ki, a cselekvőkre veszélyt hozhatna, de ha jól, a nemzet sokat nyerend. Illy tettek minőségét a siker dönti el. Szónok igy tön vala. De ez minden emberre nem alkalmazható, mert nehéz magunkat mások gondolkozásába illeszteni. És midön azt akkor lehetett volna tenni, most 3 nap alatt diplomaticai értekezés terére vitetett a dolog s igy a cselekvés teréről elmozdittatott. Itt, e mezőn, midön mi áthatva a bécsi nép lelkes viselete által, segiteni kivántuk azt és ki is nyilatkoztattuk, hogy a Lajtát akadálynak nem tekintjük, nem hogy nem hivnak magukhoz, hanem még azt sem nyilvánithatják, hogy az, ki a mi ellenségünk, az az övék is. Illy helyzetben alapos ok lehet, hogy belássa a ház hivatva magát kimondani, hogy miután oda fent segélyünk nem kell, szoritkozni kell önmagunk védelmere."

Pestről Kossuth oct. 18-án indult el a táborba, utjában mindenütt toborzván. A nép tömegben tódult zászlói alá.

October 25-kén Kossuth a pahrendorfi táborba ért, hol Móga neki s a tisztikarnak megmutatá herczeg Windischgrätz felszólitását, mellyben ez kijelenti, hogy ha a sorkatonákat keze alá nem bocsátja, hadi t.szék elébe állitandja.

Móga kijelenté, hogy ő utolsó csepp vérig harczoland.

Mindamellett Kossuth teljesen nem bizván benne, Görgeit tábornokká nevezte ki, olly titkos utasitással, hogy ha árulást veend észre, fogassa el.

Oct. 25-kén Iványka ezredes a magyar táborból átküldetett hg Windischgrätzhez Kossuth által készitett köv. átirattal :

„A népek története nem mutathatja fel a hitszegés, árulás és roszlelküség hasonló példáját, minő az ármányok azon szövénye, mellyel egy csalárd udvari camarilla a magyar birodalomnak nemcsak törvényesen alkotmányos jogait, hanem állami létét is megsemmiteni törekszik.

Magyarország mindig szabad, önálló királyság volt, nem kebelezve be semmi más államba, s nem vetve alá semmi más országnak.

Ezen feltét alatt adta át Magyarország királyi koronáját az uralkodó háznak. És 14 királyaink a habsburgi házból fogadák esküvel, a magyar birodalom önállásának és alkotmányos jogainak fentartását.

Magyarországnak ezen szabadsága, ezen önállása nem uj nyeremény a márcziusi napoknak, s nem ajándoka V-dik Ferdinánd királynak, hanem olly alapföltétel, mellyen a habsburgi háznak magyar királysága alapszik.

Digitized by Google

És mégis egy bünteljes udvari camarilla, szemtelenül játékot üzve a kir. esküvel és a fejedelem beteges állapotával, a magyar birodalom állami létének megsemmisitésére csendes, és királyához mindig hü hazánkban lázadást gerjesztett és szegény honunkat példátlanul iszonyatos harcz szinhelyévé tevé.

Minden jelenségek daczára sem akarta Magyarország hónapokon keresztül elhinni, hogy azon árulás és embertelenül barbár cselszövények szálai magának a fejedelemnek legközvetlenebb közelében fonassanak; mert a magyar nép férfias őszinte gondolkozása képtelen volt csak gyanitani is illy büntettnek lehetőségét.

És maga a fejedelem a szerb lázadást felségsértésnek és báró Jellachichot, ki gögös túlbizakodottságában a törvények ellen emelte fel bünös fegyverét, a törvények utján honáruló lázadónak nyilvánitotta.

De midőn látták, mikép az őszinte magyar nemzet, királyának igéreteiben túlságosan bizva, az önvédelemre elkészülve nincsen, a lázadó Jellachich hazánkat kegyetlen háboruval lepte el.

Es alig tevé ezt, álürügyök alatt az osztrák ministerium által pénz- és fegyverrel láttatván el, midőn a lázadó a fejedelem hü szolgájának jelentetett ki. Az osztrák seregek, mellyek, a magyar ezredek a császári trón védelmére az országon kivül használtatván, Magyarországban és tartományaiban a közcsend fentartására és a törvényes kormány szolgálatára voltak széthelyezve, ezen osztrák seregek magyarok által fizetve és élelmezve, felsőbb ösztönzésre, legnagyobbrészt segédkezet nyujtottak a zendülőnek, és vétkesen fegyvert emeltek azon ország ellen, mellynek védelmére esküvel és becsületökkel köteleztettek. Magyar- és Erdélyország szláv és oláh lakosai közt lázadást, zendülést támasztottak. Osztrák tisztek, még tábornokok is, szerb rabló-csordákat és felläzitott oláh tömegeket vezénylenek. Az isten büntető keze által utólért Latour gróf, a volt osztrák hadügyminister, megparancsolta a magyar várparancsnokoknak, esküjöket hütlenül megszegni, megparancsolta a Magyarország minden mellék-tartományaiban létező hadi kormányzóknak, hogy Magyarországba törjenek be, és a lázadó Jellachichot honáruló vállalatában elősegéljék. És hogy ezen gyalázatosságok megkoronáztassanak, a barbárok előtt is szent közerkölcsi érzelem iránt annyira megfeledkeznek, hogy nem iszonyodtak Magyarország ezredévi állami létét és a habsburgi házból származott 14 királyai által esküvel is megerősitett alkotmányát egy szentségtelen tollvonással eltörleni és a haza belsejében dulongó pártütőt, Jellachichot, az olly czudarul elárult ország korlátlan urává és az olly nemeslelküleg hü magyarok felett katonai zsarnokká kinevezni akarni, és ezen minden emberi érzelmet felläzitó erőszakoskodásra a beteg fejedelem aláirását is kicsalni.

De ennyi büntettek végre kimerité az isten türelmét és igazságosságát. A magyar nemzetet, mivel nemesszivüleg a hitben és hüségben bizakodva, készületlen állt, gyöngének és az oroszlánt halottnak hitték, melly azonban erejének érzetében csak alvék. Jellachich tapasztalta a

Digitized by Google

magyar fegyverek erejét. A magyarnak történeti hősisége ezen hallatlan árulás elleni jogos harczban fényesen igazolta magát. A lázadónak hadteste a hös magyar harczosok kicsiny csapatai, sőt rögtönözve összevont, gyakorlatlan, alig felfegyverzett népfelkelési seregek által is mindenütt megveretett, 10,000 körül elfogatott és lefegyvereztetett, s maga a szájhős pártütő Jellachich, egyetlen csata után egész főseregével annyira jutott, hogy magát a megérdemlett végképi megsemmisüléstől csak a fegyverszünetnek, mellyért ő maga esengett, alávaló megszegése által mentheté meg; mig végre kegyetlenséggel bélyegzett folytonos futásaiban, a mieink által üldöztetve, osztrák földre menekült.

Ha a magyar sereg a futó ellenséget szünet és késedelem nélkül túl a Lajthán követi, 24 óra alatt elérte volna öt isten boszuló igazsága.

Mi azonban, habár iránt unk a példátlan erőszakosságok egész lánczolatában, az emberi és isteni jog minden tekintetét megsértették, tisztelettel viseltettünk egy szomszéd barátságos nemzet birtoka iránt, és hös seregünk boszuló karjait megállitottuk, azon biztos várakozásban, mikép az austriai császárnak, ki egyszersmind Magyarország alkotmányos királya is, osztrák hadi ereje a benyomuló zendülőnek seregét lefegyverzendi, s igy az általunk semmi által elő nem idézett polgárháboru ujabb visszatértét elháritandja.

Mi jogositva valánk ezt várni a szentesitett népjog elvei folytán, jogositva valánk ezt várni magának a tévutra vezetett fejedelemnek önérdekében is, kinek el kell iszonyodnia azon nyomortól, mellyet a gonosz camarilla, szemtelenül visszaélve nevével, hü népeire árasztott, ha majd egyszer az isten annyi erőt adand neki, hogy a dolgok valódi állását saját szemeivel láthassa és szabadon megitélhesse.

Mi csalatkozánk jogszerü várakozásunkban. A helyett, hogy a vakmerön betört pártütő, a Magyarország alkotmányos koronája ellen hitszegő áruló lefegyvereztetett és ártalmatlanná tétetett volna, gr. Auersberg, az osztrák tábornok, egyesült a lázadóval, öt védelme alá vette, és a zendülőnek igy megnagyobbitott erejével fenyegető állást foglalt el Bécs előtt, azon nagylelkü nemzet fővárosa előtt, mellyel minket magyarokat az uralkodó egysége és a törvényes szabadság elvesztésének közös veszélye hü szövetségesekül kapcsol össze.

És hogy a leghallatlanabb méltatlanságok teljességéből semmi se hiányozzék, herczegséged magát nálunk ő felsége sergeinek főparancsnokául hirdeti ki, mellyek közé ön Jellachichnak felségsértő csapatait is felvette. Ezáltal önmagát b. Jellachich lázadása részesének és Magyarország törvényei s alkotmányos trónja iránti ellenségének jelenti ki, és annyira megy, miszerint a magyar sereg tiszteit, kik esküvel köteleztetnek az alkotmány iránti hüségre, hadi törvényekkeli fenyegetéssel akarja csábitani a haza ellenségének táborábai átmenetelre.

Tudva kell lenni herczegséged előtt, hogy a magyar sereg felett ő felsége érvényesen csak a hadügyminister ellenjegyzése mellett rendelkezhetik, és hogy minden más utoni rendelkezés a kir. esküvel szen-

Digitized by Google

tesitett törvény által már előre érvénytelennek nyilatkoztattatik. Herczegséged kinevezése pedig Wessenberg által van ellenjegyezve, ki nem is magyar, annál kevésbbé magyar minister; annálfogva ön semmi esetben sincs jogositva, magának a magyar sereg felett bármi hatalmat is tulajdonitani; ugy, hogy hasonló merény hazánk ellenében nyilván kifejezett ellenségeskedést foglal magában, mire Magyarország semmi okot nem adott.

Ezen ellenségeskedés még azáltal is nagyobbittatik, hogy herczegséged a futó pártütőnek sergeit saját vezérlete alá vette fel, és igy magát a Magyarország alkotmányos trónja, állami létezése és törvényei ellen intézett lázadás vezérévé tevé.

Azt kivánja tehát a közbéke, mellyet Magyarország nem zavart meg, és a dynastiának érdeke, hogy mi, ámbár a legvégső önvédelemre erőszakosan kényszeritve, herczegségedet az isten örök igazsága, a népjog és emberiség nevében felhivjuk: hogy jogsértő szándokával hagyjon fel, a pártütő Jellachichnak osztrák földre futva nyomult seregét fegyverezztesse le, s azon esküvel, „hogy Magyarország ellen többé nem fog harczolni", tegye ártalmatlanná, és 24 óra alatt biztositást adjon nekünk, hogy Magyarország ellen semmi ellenségeskedést sem akar megkisérteni.

A fenyegető haditörvényt illetőleg, ez a jogtalanság annyi erőszaktételei után olly borzasztó szó, mellynek valódiságában az emberiség és polgárisodás iránti hitünkben nem hiszünk. Gondolja meg herczegséged, mikép az isten és világtörténet megvesztegethetlen itélőszéke előtt az emberiség átkát vonná magára az, ki a XIX-ik században a polgárisodott Európa előtt a barbárságnak hason példáját idézné elő. Kénytelenek vagyunk kinyilatkoztatni azt is, hogy mi azon esetben mélyen elszomoritott szivvel nem mulaszthatandjuk el azt hasonlóan viszonozni. Gondolja meg ön, hogy isten, az igazság védője, 10,000 foglyokat s közöttük több tábornok- és törzstiszteket adott kezeinkbe. Fontolja meg tehát ön jól váratlan szavait, mert mind azon vér, melly folyni fog, az örök isten birószéke előtt ön fejére fog szállani.

Elmondottuk ezzel, mit a becsület és kötelesség mondani késztetett; hátra van még felhivni önt arra is, hogy a béke s birodalom és a trón iránti kötelesség érdekében, mellynek fenállását szentségtelen kézzel az udvari camarilla annyira megingatta, szüntesse meg Bécs ostromzását; s ezen nemeskeblü városnak Magyarországgali szabad közlekedését, mellynek erőszakos felfüggesztése annyira ártalmas a viszonlagos kereskedési érdekre, állittassa vissza, hogy igy ne legyen kényszeritve a birodalomnak fővárosa az önvédelem végső eszközeire, mellyek a trón fentartására, mi saját feladatunkhoz is tartozik, szükségkép előre láthatlan veszélyezést és a birodalomra végetlen szerencsétlenséget idéznének elő.

Mi ezen parlamenter által, kit herczegségedhez küldve, ezzel a népjog védelme alá helyezünk, határozott választ kérünk, mellytől fog függeni, hogy kénytelen-e Magyarország kegyelmességedet ellenségének tekinteni.

Digitized by Google

Vezérelje önt az elhatározás ezen nagyszerü perczében az igazságos isten.“

A herczegnek rövid felelete volt : „mit Rebellen unterhandle ich nicht.“

A Bécset ostromló austriai, s Bécset az ostrom alól felszabaditani törekvő magyar sergek közt oct. 28-án került Schwechátnál a dolog ütközetre.

A nov. 1-én tartott parlamentben Kossuthnak a schwechati ütközetről következő jelentését olvasák :

„Pozsony, oct. 30. 1848 éjfélkor. Ma reggel 7 órakor megkezdtük a csatát. Tartott d. u. 4 óráig. Jobb szárnyunk Manschwört falut a Dunánál, melly ellenséggel erősen meg volt rakva, erős csata után ostrommal vette be s az ellenséget belőle kiverte. Guyon őrnagy, Ivánka brigádjának második zászlóaljánál a vitézség csodáját fejtette ki. Seregünk mindig előre nyomulván, az erős álgyutüzet éljenkiáltással fogadta s bátran kiállá. Ezután Görgei ezredes a Schwechat előtti parton felállitott ellenséget visszaverte. Ekkor a fővezér azon oknál fogva, mivel balszárnyunkat Répási ezredes parancsnoksága alatt Langendorf felől az ellenség nagy erővel fenyegette, különösen számos lovassága által túlszárnyalni törekedett, a jobbszárny és jobbközép előhaladását megállitotta, de már akkor, midőn balszárnyunk ellen szerfelett nagy erő vonult össze, Répási ezredesnek támadást parancsolt. Répási ezredes itt is visszaverte az ellenséget, melly az ütközet alatt érkezett tudósitások szerint, mozdulatainak gyorsitására vasutat is használt. Hirtelen fordulván a jobb szárnyról a balszárnyra az ütközet, s a balszárnynak erősitésére a középből nagy tömeg indittatván, ezáltal a csatarend összefüggése megakadt, miáltal Görgei ezredes előnyomulásában akadályozva lőn : ekkor bár az ellenség minden oldalról visszaveretett, a főparancsnok és Kohlmann ezredes azon véleményt nyilvánitották, hogy túlszárnyalástól lehetvén tartani, a Fischa melletti positiókba kell visszavonulnunk. Én ellenben világosan látván, hogy az első csatarendnek helyreállitása lelkesült hadseregünket Schwechat elvételével vagy győzelemre, vagy legalább tetemes térnyeréssel egy erős védelmi positio elfoglalására legbiztosabban vezetheti, Görgei ezredesért küldöttem. De mielőtt e parancs sikeresittethetett volna : Schwechatból, melly ellenséggel és ágyukkal megrakva volt, erős tüzelés kezdetett ellenünk; sergeink ezt is vitézül állották s viszonozták, mig végre a jobbszárny leghátulsó sorában állott komárommegyei kaszások egy közelökbe esett bombától rendetlen hátrálásnak eredtek, ép akkor, midőn a sereg két szélszárnyainak egy vonalba hozása végett általános visszavonulás parancsoltatott. A komáromi kaszások rendetlen futamlását előbb magam, majd Repeczki képviselő, iparkodtunk megállitani, de ez csak pillanatra sikerült s kiadatott a pa-

Digitized by Google

rancs, hogy Fischament, és Klein-Neusiedel, Enzensdorf és Schwadorf megtartásával seregünk a Fischán inneni tegnapelőtti positiót foglalja el.

Meg nem vert az ellenség sehol sem, sőt sergeink mindenütt, a hol támadtak, diadalmasan elönyomultak; de sajnosan kell emlitenem, hogy Bécs, bár az ütközetet ugyszólván szeme láttára, mert Schwechat majd csaknem elővárosának tekinthető, vertük, nemcsak hogy kirohanást nem tön, de két nap óta egyetlen álgyulövést sem hallottunk, mellyel az ellenséget foglalatoskodtatta volna. Én, minthogy minden élelmiszerek Fischament innenső partjára voltak rendelve, oda siettem a táborozás elrendezése végett, mert a középet és balszárnyat rendben részint láttam hátravonulni, részint a stabnak közvetlen intézkedése alatt e rendről nem kétségeskedhetém. De Fischamentre érkeztemkor a rendetlenül megfutamodott komárommegyei kaszás népnek állapodást nem ismerő serege által nagy zavart láttam előidéztetve, s esaknem Rigelsburgig kellett mennem, hogy a száguldó csapatokat és a tömérdek szertár-szekereket, a táborba visszatériteni segitsem. Innen rendeletet küldék a főtáborba, hogy hacsak Móga altábornagy ur a sereg rendes visszavezetésének felelősségét határozottan el nem vállalja, a főparancsnokság Görgeinek adassék át, és mivel a megfutamodott komáromi nép olly gyorsan haladt, hogy még szekeren sem birtam utólérni, nehogy Haimburgba s még Pozsonyba is alaptalan rémülést vigyen s hogy egyszersmind Pozsonyról is gondoskodjam, Haimburgig jöttem. Ott rendelést tettem, hogy a visszajövő nép feltartóztattassék s rendbe szedessék. Haimburgból pedig Pozsonyba jöve, ennek minden véletlen elleni biztositásáról intézkedtem. Azon czél tehát, hogy Bécset az ostrom alól felmentsük, egyedül azért, mert Bécs részéről semmi közremunkálással nem találkozánk, nem sikerült.

Veszve egyéb nincs, mint az, hogy egy csapással hazánk minden további veszélytől meg nem mentetett. Még mindig s még huzamos ideig sok reformokra lesz szükség a hadseregben. A feketesárga reminiscentiák a tricolor rózsa alatt is sok helyett lappanganak, s ez a müködésekre zsibbasztólag hat.

Még ez éj folytán tudósitást várok a főtáborból, hol Csányi országos biztosnak megbecsülhetetlen s minden fogalmat haladó fáradalmai hiven örködnek. Ezen tudósitástól függend további rendelkezésem.

Holnapután annyi erőt küldök Simunich nyakára a mennyi elég, hogy őt semmivé tegye. Mindenesetre addig nem távozom, mig az ország ezen részének körülményszerinti biztositására nem intézkedtem.

Veszteségünk az ütközet nagyszerüségéhez képest csekély. Halottaink száma alig menend többre 40-nél, s a sebesülteké, nem gondolom, hogy 200 at tegyen, mert a manschwörti támadást kivéve az egész csata többnyire ágyuzásból állt, a mit vitéz tüzéreink ugyancsak emberül viszonoztak.

Én magam a csatatéren 3 halottnál többet nem láttam.

Ennyit előlegesen. A nemzet vegye ezt ösztönül, minélelőbb rendes hadsereget nagyban teremteni.

Digitized by Google

Bécs iránt leróttuk tartozásunkat becsületesen.

Még egyszer kérem a bizottmányt, vegye figyelembe, hogy teljességgel Bécs alatt sem verettünk meg, hanem csak nem tudtuk egyszerre bevenni. Sokan vannak seregünkben, kik e mai napot dicsőségök közé sorozandják. A nemzet bizzék igaz ügyében és saját erejében, mellyet néhány hét óta már is annyira kitüntetett, hogy ha 10 csatát vesztene is, nem volna szabad önmaga iránti bizalmában megcsökkennie.

Annyi mindenesetre bizonyos, hogy azon ellenség, melly idegen földön kétannyi erővel fáradt és rendezetlen népünket nemcsak nem birta megverni, sőt a hol támadott, mindenütt megfutamlani volt kénytelen; azon ármáda, melly azt, hogy tönkre nem tettük, csak kiválogatott s még a napoleoni időkből is hires erős positiójának és Bécs hallgatásának köszönheti; ezen ármáda, ha nemzetünk önmagához hü, hazánkat nem fogja veszélybe dönteni; de készülnünk kell, mert az ellenség is készülend alkalmasint. Kossuth Lajos."

Szebben, költőibben lehetlen volna e csatát leirni. Abban minden megvala, mi a netalán csüggedő kedélyeket buzditani birta, csak az őszinteség hangja nem.

Nemsokára e csata után Bécs megostromoltatott.

A nov. 9-iki parlamentben Kossuth jelentést tön felsőtábori utjáról. Elmondá, hogy azt olly helyzetben találta, melly egyrészt örvendetes volt; a hadsereget, a tömeget magát a haza ügye iránt kimondhatatlanul lelkesedve találván. De másrészt szomoru jeleit is látta annak, hogy a hadsereg felsőbb köreiben nem volt olly lelkesedés, olly elhatározottság, melly szükséges, hogy a harcz biztos győzelemre vezessen, miután a sors nem akará, hogy szabadságunkat könnyen puszta ajándék gyanánt nyerjük vissza. A sors azt akarta, hogy itt is igazolva legyen, mikép az istenek is csak munkáért, fáradságért osztogatják ajándékaikat és hogy vérrel kelljen nekünk is azokat megszerezni.

Mi nyilt homlokkal mondhatjuk isten és ember előtt, hogy ha volt valaha türő nép, ugy mi voltunk az. Árulások, ármányok, cselszövények, bujtogatások által környezteténk; és mégis azt hittük hónapokon át, hogy fölirások, küldöttségek representatiók által elháritandjuk a hitszegés eredményeit. De ők azzal feleltek nekünk békés és hü polgároknak, hogy fellázaszták ellenünk a népet. És azzal, hogy mig künn vitéz seregeink azon uralkodó-ház roskadozó uralmának védelmére használtattak, melly gyáva eszközül hagyja magát egy gyalázatos camarilla által használtatni, mellynek minden törekvése az, hogy a népeket egymás ellen uszitsa fel, hogy egymást gyilkolják, égessék, pusztitsák, hogy aztán a temetők puszta romjai felett uralkodhassék: addig a magyar seregeink helyett itt közöttünk levő idegen seregek nyilt ellenségeinkké váltak, fölkeltek ellenünk és már most nyilt háboruban állunk.

Digitized by Google

Azonban az elmulasztottakat helyrehozni semmi sem képes; de fölötte a historiának lesz kötelessége itéletet hozni. Szónok, minden mulasztások után is szükségesnek tartá, ha vezéreink által biztosittatik arról, hogy seregünkre a lajtántúli nyomulás veszélyes nem leend és hogyha megveretünk is, seregünk el nem vész, illy föltétel mellett seregeinkkel Bécsnek megmentésére mindent megkisérteni. Jól tudta ugyanis, hogy az ellenség, ha Bécset legyözi, bizonyosan ellenünk forduland minden erejével. Ő ezt meg akarta elözni. Elötte volt továbbá, hogy Magyarország az oct. 6-diki bécsi eseményekért hálával tartozik a bécsieknek, kiket ha minden segélyökre irányzandó kisérlet nélkül veszni hagy, nemcsak hálátlanságot mutatna, hanem alkalmat is nyujtana ellenséges indulatok kifejlödésére. S aztán szónok ugy hivé, hogy ha van a nemzetben becsületérzet, azt fen kell tartani, a nemzet lételét koczkáztató kisérleten kivül, minden áron, mert ezen erő az, mellynek alapján emelkedik fel a materialis erők sokszorozása is. Azon nemzet, melly azt nem örizi, megsemmisülend. Sohasem voltak szónoknak sulyosabb perczei, mint midön magát e részben elhatározá, de megfontolva mindent, ugy találta, hogy a legfontosabb politicai okok sürgetik, hogy sergeinkkel elömenjen. Csak az volt tehát kérdés, találkozik-e a fötiszti karban, ki jót áll, hogy seregünk, ha megveretnék is, nem fog elveszni. A fövezér, ez iránt semmi reményt nem nyujtott. Mondá, hogy a tisztikar nem akar a határokon átmenni és hogyha meggyözetünk, seregünk egészen elvész. Megkérde tehát szónok másokat is, értekezett többekkel. S csakugyan találkozott, ki a csata kedvező kimenetelére kész tervét benyujtotta, s találkozott tekintélyes egyén, ki nyilvánitá, hogy habár elvesztenök is a csatát, seregünket meg lehet menteni. Ezen egyén, a mostani föhadvezér, azt is mondá, hogy nincs is immár választás, előre kell menni. És ezután szónok magára vállalá a felelösséget és elhatározta, kisérletet tenni a bécsiek megmentésére.

Beszédét ekkég végezte be:

Egy fáj, és valóban nagyon fáj szónoknak, az alvidékre nézve, hogy ott nem háboruban, hanem folytonos öldöklésben szenved a nép. Ezen olly termékeny, e honnak egy legdrágább vidéke azon táborozás miatt inség helye lesz. Azért hajlandó lenne szónok megkisérteni, hogy ott a camarilla által ellenünk felbujtogatott nép között, ha csak ideiglenesen is, némi nyugalom eszközöltethetnék. Hogy ne kellene azon dús vidéknek vetetlen müveletlenül maradni, miből bizonyosan inség, éhhalás következnék. Szónok ezt nem reánk nézve ohajtaná megkisérteni, mert nekünk vannak más dús forrásaink is, hanem fáj látni még az ellenségnél is, ha ártatlan nök, gyermekek szenvednek és lesznek az éhség áldozatai, férjeikért s az atyákért, kiket ellenünk harczba kevertek. A magyar mindig nagylelkü és örömest lesz az azok iránt, kik elcsábittattak, de azok iránt csak nem lehet engedékeny, kik fölhivták e hazára a veszélyt, e hazára, melly olly hü, hogy hüsége már bünei közé is számittatik. Szónok a nép iránt, melly tömegben kel föl, érzi a könyörületet,

Digitized by Google

mert az mindig csak eszköz szokott lenni; de azok iránt nem érez engesztelődést, kik ezt okozták.

E szerint megkisérti szónok a béke helyreállítását. Ha sikerül, jó; ha nem akkor azon vidék kipusztitásnak nézhet elébe. A nemzet hosszas időkön át systematice gyöngittetett. Most mindenfelől megrohantatott; és mégis megmutatta: hogy győzelemmel senki sem kérkedhetik, hanem arra is, mi máskép történt, csak árulással. És ha elleneink a készületlenek és gyöngék fölött nem győzhettek; mennyivel kevesbbé fognak győzhetni akkor, ha e nemzet készülve leend.

A dec. 13-diki ülésben fenforogva Schlick ügye, Kossuth körülbelül következőket nyilvánita:

Megvallá, mikép e hir vétele épen nem lepte meg. Mert a veszély rögtön jött, a kormánynak nem is volt ideje kellően intézkedni. És a nemzetőri intézet ollyan, melly a jövő biztositékai között, ha kifejtetik, nevezetes tényező lehet, de illy czélnak jelen alakjában nem felelhet meg.

Hanem a honvéd-nevezetben valami rendkivüli van. Ezek nem ugy viselik magokat, mint mások. Kassára nézve különösen méltánylattal kell megemlékezni a 42. zászlóaljról. Ez leghátrább maradt a fölszerelésben. A csatába félig meztelen lábbal, majdnem fegyvertelenül mentek. És mégis ritka vitézséggel küzdöttek. Ők a lengyel csapattal az egész ellenséges tábor ellen fedezték és biztossá tevék seregünk hátravonulását. És ezt akkor tevék, midőn a többiek ezrenként futottak. A honvédi név a história lapjain dicső helyet foglaland el.

Schlick iránt azonban teljesen nyugottak lehetünk. Mészáros Lázár szives volt elvállalni a vezényletet. És a kormány mindent megtett, hogy a győzelem biztos legyen. Pedig el kell ismerni, hogy a kormánynak majdnem erőntúli dolgokat kell véghezvinni. A kassai sereg már néhány hét alatt tizedik leend, melly felállittatik s lehetőleg szereltetik. És ez nagy erőfeszitést kivánván, rögtön, sietve meg nem történhetik. Nem azért, mintha elegendő kar nem lenne, vagy a lelkesedés hiányzanék. Hanem mivel olly sok prózai részletek felett kell intézkedni, miknek elkészitése, bevégzése idő nélkül vagy időn túl nem létesithető.

De mindamellett Mészáros Lázár mindennel el leend látva, mi csak kivántatik, hogy az ellenség széttiprása bizonyos legyen. Sőt nem csak a győzelmet tarthatjuk biztosnak, hanem előre is ugy tekinthetjük ezen Schlicket, mint fegyverlieferánst, ki csak azért jő, hogy honvédeinket fölfegyverezze. Itt tehát nincs semmi veszély. De egyet lehet ohajtanunk. Azt t. i. hogy azok, kik a bajos, veszélyes állásba estek, ne féljenek, ne veszitsék el lélekjelenlétöket. Egy csatavesztés arra nem elegendő ok. Hisz Napoleon is vesztett csatákat. Az, hogy kissé belebb nyomulhatott az ellenség, még nem baj. Ez nekünk kedvező szolgálatot tehet. Csak meg ne szökjék, vagy a felső tót megyék felé ne vegye utját. Illy hely-

Digitized by Google

zetben legjobb azt mondani, mit Bem vezér mondott. Ö az Erdély felé dolgozandó sereg vezénylete átvételére elutazott. Ekközben hire jött, hogy Urbán N.-Bányát elfoglalta. A bizottmányi elnök ezen tényt sajnálattal emlité Bemhez irt levelében. És ez azt felelé : hogy inkább sájnálná azt, ha nem lenne N.-Bányán, mint, ha ott lenne. Mert ez utóbbi esetben öt elfoghatná.

Hát Roththal mit csináltunk volna, ha mindig a Drávánál marad s ott vesztegel? Hiszen ekkor, mindamellett, hogy tömérdek költséggel ellátott sereget kelle tartanunk, mégsem lehetett volna valamit is kivinni. Annak tehát még örülni lehet, hogy mélyebben benyomul. A győzelem biztositva van. A kormány gondoskodott elegendő erőről és pedig nemcsak rendes véderőről, hanem elegendő számról is, melly az ellenségét fölülmulandja. De a kormány számol a tiszta törzsökös magyar vidékek népeire is, számol arra, hogy Borsod és Heves lelkes polgárai a legelső intésre ezrenként fognak fölkelni.

Csak attól lehet tartanunk, hogy megszökik az ellenség. Mert ezen emberek igen sebesen szoktak utazni. Igy történt most legujabban Hurbánnal is. Ez azelőtt isten igéje hirdetője volt, és most ezredes. Ez a mult napokban beütött Trencsénbe, mert a határszéleket mindenütt nem lehet őrizni. Erre millió honvéd kellene. A beütés után tehát sereg alakittatott. És ez természetesen néhány napba került. Ezalatt Budetinnál ütközetre került a dolog. A honvédek és önkénytesek kiállták. De a kaszás nemzetőrök nem állták ki és elfutottak.

A nemzetőrséget socialis intézetnek kell tekinteni. Azt nem jó bizonyos egységre vonni, hanem a vidékekhez és ezeknek hajlamaikhoz, szellemökhöz kell alkalmazni. Schwechatnál megfutottak a kaszások, mert kartácsozták öket, és nekik kaszákkal kellett volna ellentállani. Ez pedig nem lehet. Lengyelhonban a kaszások semmivé tették a porosz lovasokat. De erre organisatio kell. Rohanásban, kisebb csapatokban, az ellenséget jobbra balra nyugtalanitva, háborgatva, czélszerüen használtathatnak. Igy illy pontokon ki fogják állani az ellenséget.

Midön pedig Trencsénmegyében az ellenség ellenében részünkről a sereg kiállittatott, Hurbán megszökött és Csaczáig, vagy azon túlra is visszavonult.

Schlick elönyomulván tehát, ne ijedjünk meg. Hadd jöjjön. Minél közelebb jön, minél mélyebben nyomult be, annál biztosabban a miénk leend.

A kormány kötelességének tartja, nem kicsinyleni a vészt, melly nagy, de egyszersmind attól meg sem ijedni. Ha arra kerülne a dolog, hogy tovább a veszély nagyságának ellen nem állhat, ki fogja nyilatkoztatni a háznak, hogy nem képes védeni a hazát. De jelenleg azt látja, hogy csak kitürés kell, és a győzelem bizonyos.

Digitized by Google

Dec. 31-én estve tartatott Pesten az utolsó parlament.

Kossuth lépett föl legelőbb inditványával:

„Tisztelt ház! Használni akarom az alkalmat arra, hogy nyilvános ülésben is megmondjam, miképen én magam szólitottam fel a tanácskozmányban a házat arra, hogy az országgyülésnek és a kormánynak ideiglenes székhelyét máshová tegye által. Én ezt szükségesnek tartom a következő okoknál fogva.

Tökéletes hittel és reménnyel vagyok igazságos ügyünk győzelme iránt, hiszek istenben és hiszek vitéz seregeink kitürésében, bátor, férfias, hü magokviseletében; azonban a csatáknak kimenetele isten kezében van, és mivel táborunk már most ugyszólván itt, csaknem a fővárosban, holnap pedig egy részben Budának környékén táborozandik, azon vélekedésben vagyok, hogy ha az országgyülés és a kormány a maga székhelyét, mielőtt a csata itt a főváros közelében vivatik, máshová át nem tenné, megtörténhetnék, hogy a csata rosz kimenetele esetében zavarba jöne az ország kormánya és képviselete; pedig annak zavarba jönie nem kell, nem szabad; hacsak az országot egy csatavesztés miatt valaki mindjárt elveszettnek és az ország igazságos védelmét nem folytatandónak nem tartja. És mivel ugy vagyok meggyözödve, hogy habár egy, két vagy tiz csatavesztés következnék is, a nemzetnek igazságos ügyéről lemondani mindaddig nem kell, valameddig annak védelmére van erö és van akarat még a nemzetben: tanácsosnak tartottam, hogy ezen eventualitásnak az ország képviselete és kormánya ne legyen kitéve, hanem balesemény esetére is biztositva legyen az ország védelmének fenakadás nélküli folytathatása és az ország kormányzása. Ezzel, tisztelt ház! tartozunk vélekedésem szerint a hazának, melly haza, habár szivének ismeri is el és méltán a fővárost, kétségtelenül nem gondolja azt, hogy Budapestnek netalán történhetö elesésével már az ország is elveszett; mert nemcsak itt, máshelyen is van Magyarország; 152 évig birta Budapestet a török, és Magyarország mégis volt. Most is megtörténhetik, hogy ideiglenesen megszállhatja az ellenség Budapestet, szándékosan mondom megszállhatja, mert e város nem ostromra való, de azért, ha a kormány együtt lesz, müködhetik folytonosan s a haza nincs elveszve. Tartozunk ezzel a hadseregnek is, mert hogy itt egy történetes csatavesztésből az első perczben rögtön minö zavarok következhetnek, nem lehet előre kiszámitani; mi pedig a hadsereg iránt általában, s különösen a seregnek azon tagjai iránt, kik véröket Magyarország szent ügyének oltalmára szánták, tartozunk nemcsak hazánk érdekében, hanem saját becsületünk érdekében is azzal, hogy bizonytalanságnak ne tegyük ki, s hogy, ha egy csatát el találunk veszteni, ne legyünk kénytelenek uj kormányt alakitani, mert ezen idök nem alkalmasak arra, hogy uj kormány alakitásáról gondoskodjunk; van kormány, s ezt ollyan karban szükséges tartani, miszerint a hadseregek lássák, hogy csatavesztések következzenek bár, ha már az isteni gondviselés azt mérte reánk, de azért nem adta fel az ország és a kormány a hadsereget, s akkor a hadsereg sem fogja magát feladni.

Digitized by Google

Ezen szempontból indulva terjesztettem elő ezen kivánatomat, hozzá járult tanácskozás közben a béke megajánlásának inditványa; mire nézve kötelességemek tartom nyilatkozni.

Kik a mult martiusi napok óta figyelmökre méltatták s figyelmökben akarták tartani irásaimat, beszédeimet és tetteimet, kegyesek lesznek igazolni azon szavamat is, mellyet most mondok, miszerint mindig azt tartottam, hogy Magyarország nem támadó harczot visel, nem akar semmit acquirálni, csak megtartani azt, a mire a király megesküdött, a mihez törvényes joga van, s miután egyebet nem, csak ezt akarja, s én a szerencsétlenségek egyik legnagyobbikának tartom a háborút, csak egyet ismerek ennél nagyobbat, egy nemzetnek halálát s egy nemzetnek gyalázatát: bizonyosan én fogok leginkább örvendeni, ha a nemzetnek igazságos és törvényes jogait, becsületét, szabadságát s azon viszonyokat tekintetbe véve, mellyek köztünk s az austriai monarchia között fenforognak, a méltányos kiegyenlitést, béke utján biztosithatjuk. Tehát nem vagyok ellene, ha az országgyülés meg akarja kisérteni azt, valljon azon részen, melly igazságtalan háborut visel Magyarország ellen, van-e valami akarat az igazságnak fentartására. Azok után, mik az ellenség részéről történtek, s azon nyilatkozatok után, miket az austriai monarchia részéről a kremsieri országgyülésen mondatni hallottam, megvallom, nem nagy reménnyel vagyok, hogy czen lépésnek sikere legyen, hanem ha lesz sikere: áldani fogom az órát, midön az országgyülés közbenjárulása által olly békét eszközöl a nemzet, melly által megvédte szabadságát és becsületét: ha pedig sikere nem lenne e lépésnek, akkor ujabb ösztön lesz a nemzetnek, megállani az igazságos harczot az utolsó emberig.

Ha meg akarjuk kisérteni, igazságos basison kibékülni, szivesen hozzá járulok s kinyilatkoztatom, hogy azokat, kik kiküldetnek, ne tekintsük olly meghatalmazottaknak, kik az országgyülés helybenhagyása nélkül specialis feltételeket megköthetnek, mert akkor részletes utasitást kellene előre adni, ez pedig az alkura nem jó eszköz. Kiket az országgyülés meg fog bizni, kikre ezen szép hivatás és bizalom fog esni, fel fogják találni utasitásukat azon szavakban, miket elmondatni hallottam, hogy t. i. köttessék béke Magyarország szabadságának, becsületének s jóllétének megóvására. Fel fogják találni az utasitást ezen szavakban, hazafiui lelkületökben, és érezni fogják becsét a bizalomnak, mellyet az országgyülés reájok ruház, mert az, hogy miképen fognak eljárni megbizatásukban, vagy békét hoz a nemzetnek, a szabadságnak és törvényes állásnak alapján, vagy ha békét nem hoz, lelkesedést fog hozni, s kell, miként hozzon a nemzetnek, hogy küzdjön tántorithatlanul nemcsak kétségbe nem esve, hanem azon biztos reménnyel, melly remény végső analisisben, ha e nemzet igazságos és méltányos és a szabadsághoz méltómaradand, csak ugy csalhatná meg e nemzetet, ha isten nem volna az egekben, ki az igazságot védelmezi."

Digitized by Google

Az országgyülés Debreczenbe érkezvén, üléseit január 9-dikén kezdte meg.

Ez ülést Kossuth következő beszéddel s inditványokkal nyitá meg:

„Tisztelt ház! A honvédelmi bizottmány kötelességének ismeri a tisztelt házat azon eseményekről, mellyek jó és balszerencse irányzatában az országgyülésnek utolsó ülése óta közbejöttek, annyiban értesiteni, mennyiben azon értesités részleteit a körülmények megengedik, mert a mint mi tudjuk, a hadi munkálatokra nézve a még munkában levő hadi terveknek előleges kitálalása és előterjesztése nem czélravezető. Az országgyülés kimondá azon meggyőződését, miszerint a nemzet képviseletének folytatását és a kormányzatot nem lehet kitenni a főváros falai alatt netalán vívandó egyetlenegy harcz kétes kimenetelének. Azt gondolom, az országgyülés ezen határozatát helyeselni fogja a kérlelhetlen biró a historia és már is igazolták az eddigi körülmények, mert én megvallom, nem számitottam arra, hogy seregünk olly hamar el fogja hagyni a fővárost, mint elhagyta. Január 5-kén vonultak ki seregeink a fővárosból a nélkül, hogy a főváros falai alatt valamelly eldöntő ütközet megkisértetett volna. Erről lehetnek különbözők a vélemények, de mindenesetre a dolog megtörtént, a dolog tény. És mi alkalmasint olly időket élünk, hogy jelenleg nem annyira a multak birálata, hanem a jövendő iránti gondoskodás tartozik kötelességünkhöz. Akárhová forduljanak is az események, méltányolni fogja a főváros lakossága hadseregünknek azon magaviseletét, hogy egy kétes harcz kimenetele által, melly a fővárosban lett volna vívandó, nem kivánta koczkáztatni a főváros vagyoni állapotát, nem kivánta kitenni azon dulásnak, mellynek jeleit Bécs városa, ostrommal lett bevétele alkalmával ugyanazon ellenséges tábortól tapasztalta. Lehet, hogy sergeink kivonulása pillanatnyi kárt okozhat a hazának, de ha valaki tartozik iránta köszönettel, tartozni fog mindig épen a főváros lakossága. Ezt megjegyezni szükségesnek tartottam. Seregeink kivonulása akként történt, hogy az egyik igen tetemes rész, a másik által kellőleg fedezve, már az uj hadi munkálatoknak irányában igen sikeres előhaladást tön akkorra, midön az ellenség észrevette, hogy a főváros kiürittetett. Hogy merre ment seregünknek azon része, arról nem szólhatok bővebben, hanem ez alkalommal arra kell kérnem a tisztelt házat az egyik vezérnek jelentése folytán, méltóztassék megengedni, hogy Frideczky képviselő ur néhány napig ne legyen kénytelen megjelenni a ház előtt, mert ott ő reá valami teendő vár. Seregünk kivonulván a fővárosból, haditanács tartatott, mellyben jelen voltak a táborvezérkari főnök Vetter tábornok, nemkülönben Görgei, Perczel, Répásy és Lázár tábornok urak és a táborvezéri karnak több tisztjei; ennek következtében állapittatott meg egy hadi munkálati terv, mellynek végrehajtása körül a lehetőségig intézkedni a bizottmány kötelességének ismeri. Seregeinknek több részéről, mert ugy kivánván a sors, hogy eddig sokfelőli vidékeket valának kénytelenek őrizni, részint örvendetes, részint nem örvendetes hireket kell mondanom. Örvendetesek az erdélyi események, hol

Digitized by Google

Bem tábornok mindeddig a legfényesebben igazolta a kormánynak és nemzetnek benne vetett bizodalmát. A ki általvett mondhatom egy deorganizált és a balesemények által hangulatában megcsökkent csekély sereget és azon sereg a küzdelmek által a bátorság ösvényén mindinkább erősödve, most már a legbátrabb és legharczszomjazóbb seregeink közé tartozik annyira, hogy mint Bem tábornok hivatalos jelentésében irja, csaknem kétségbe esnek azok, kiket a hadi munkálatoknál fogva egyik vagy másik pont őrzésére hátrahagyni kénytelen. Irja egyszersmind, hogy ő nem kiván a törvényhozó testnek és kormánynak alkalmatlankodni ezuttal segitségkéréssel, sem ember, sem fegyver, sem pénz, sem ruházat, sem élelem, sem ló tekintetében. A sereg, mellyet meglehetős elmállott állapotban és számban adtunk kezébe, egyénekben jelenleg 20,000 körül áll, és azt gondolja, hogy Erdélynek számba vevén kútforrásait, azon sereget lépései közben mindinkább szaporitandja. Ámbár én részemről kijelentem a háznak, hogy Bem tábornok hadimunkálatai mindezen szép ajánlatai mellett is különös fontosságot nyernek azáltal, hogy az országgyülés itt van, de a kormány nem fog csupán arra támaszkodni, és mindenesetre intézkedni fog, ha a körülmények ugy kivánják, segéderőről az ő táborának szaporitására és általában azon vidéknek fedezésére. Utolsó levele, mellyet vettem, Beszterczéről szól, mellyet Naszóddal az oláh lázadás fészkével együtt január 2-án foglalt el és különös méltánylattal kell emlitenem, hogy eddig még mindig meg szokta mondani előre, mellyik nap, mellyik órában mit fog elfoglalni, eddig még minden előremondásai teljesültek. Megirta dec. 20-kán, hogy 25-én Kolozsvárt el fogja foglalni, 29-én megirta, hogy január 2-án el fogja foglalni Beszterczét és Naszódot, szóval minden tervei eddig pontról pontra teljesültek. Miskolcz tájékán, ugy hiszem, értesitve van már a ház, nem olly örvendeztető volt azon harcz, mellyet Mészáros hadügyminister intézett, egyébiránt jelenthetem, hogy egy pár harczedzett zászlóaljnak oda rendelését tartván szükségesnek, a kormány intézkedett, hogy a hadvezér azt megkapja, mi már eddig táborával egyesült is, mondhatom, hogy legjobb zászlóaljaink egyike van a küldött segitség közt. Történtek lemondások a tábornál egyes tisztek részéről, történtek egyes átmenetelek is, mi illy körülmények között a historiában meg szokott történni. Egyébiránt seregeink megvannak és nem kivántatik semmi egyéb, mint hogy a népnek lelkesedése által támogatva, a tisztelt képviselő ház maga férfias kitartásával vezérelje az igazságos diadal felé, mert vezéreink akként vannak meggyőződve, többektől kaptam már e részben tudósitást s kevesen vannak már hátra, hogy ha vesztett ütközetek baleseményei nehézkednének is a hazára, valameddig a nemzetnek képviselete, kormánya és hadserege van, a végdiadal felett kétségbeesni nem kell. Azon vidéken vagyunk, melly vidék valahányszor Magyarország szabadságáért küzdeni kelle, legkitünőbb volt a szabadság harczában és a melly vidék sohasem tette le fegyverét, mellyet Magyarország óltalmára emelt fel, valameddig fegyvere győzedelmével vagy becsületes

Digitized by Google

békekötéssel nem volt a nemzetnek szabadsága biztositva és kivíva. Azon szellem most is meg fogja hatni ezen vidéknek népét, miként érzi azon kötelességet, hogy a nemzetnek azon szabadságát, mellyet ösei vérökkel szerzettek, az ivadéknak meg kell tartani, ha a maradéknak átkát nem akarja magára vonni azon szabadság oda engedéséért, mellyet ezer év óta meg tudott védeni a magyar. Jónak vélvén, ha egy rövid határozattal vagy felszólitással a nép irányában méltóztatnék a képviselö ház a tiszavidéknek azon általam biztosan remélt jó hangulatát gyámolitani azon tekintéllyel, melly fekszik a nemzet képviselöi felviditásában. Egyébiránt örömmel mondhatom, merre jöttem utamban, a nép önként, felhivás nélkül tódult azon igénytelen férfiu körébe, kinek, ha van valamelly fontossága a nemzet előtt, az csak egyenesen azon kötelességnél fogva van, mellyet a tisztelt képviselök bizalma gyenge vállaira ruházott. A nép tódult körömbe, alkalmam volt több nagy községben a néppel egy pár szót váltani és találtam ezen tiszta tösgyökeres becsületes romlatlan szivü népet ollyannak, minönek találni ohajtottam és reméltem.

Jelentem a tisztelt háznak, hogy a honvédelmi bizottmány kötelességének fogja ismerni, azon esetre, ha az ellenséges sergek a tiszavidéknek szent földjét megszentségteleniteni akarnák, a népet általános felkelésre hivni fel, azon népet, melly ugy nyilatkozott, hogy ohajtja az órát, midön elbánhat az ellenséggel. De midön általános népfelkelésről szólok, szükségesnek tartom megemliteni, hogy ennek eszméivel nincs összekötve a nép részéről hadi sorban állani meg az ütközetet az ágyúk és rendes katonaság ellenében; a népnek más rendeltetése van, melly csak segédül tekinthető a rendes hadseregek mellett. Hogy az ellenségnek pillanatnyi tovább nyomulását hadseregünk akadályozza s a lehető legrövidebb idö alatt támadólag mehessen visszanyerésére azon térnek, mellyet elvesztettünk, eziránt a kormány az intézkedéseket megtette s igérhetem a tisztelt háznak, hogy ha váratlan körülmények nem jönek közbe, seregeink offensiv állást veendenek. Ez az, mitöl a hazának megmentését várom, mert ugy ismerem a magyart, hogy bátorsága is inkább támadó, mint szenvedöleges természetü. A magyar, ha támadni kell, talán puszta kézzel is hamarabb veszi el az ágyúkat, mintsem hogy fegyveresen a golyók előtt álljon. Ohajtom tehát, hogy a vezérek megértsék a nemzetnek ezen geniusát. Jelentem továbbá, hogy a kormányzat folytatásához szükséges eszközök leszállitása nagyrészben már megtörtént; azonban, midön a legszivesebb köszönetet nyilatkoztatom magam és a kormány s ha szabad mondanom, a képviselöház nevében Debreczen város lelkes polgárságának vendégszerető magyar érzelmü fogadásaért s azon készségért, mellyel az országgyülés kivánatainak teljesitése elébe ment, másrészről meg kell vallanom, hogy olly soknemü kiterjedt házakra van a kormánynak szüksége, miszerint nagy baj nélkül mindent itten elhelyeztetni nem lehetett és azért a kormányzati eszközöknek egy része Nagyváradra szállittatott, a hol némi erösség is van. Ezt ki kellett jelentenem, nehogy balmagyarázatokra adassék alkalom, nehogy valaki tudja isten mit gon-

Digitized by Google

doljon, hogy a löszerek s a fegyvergyár egy része tovább szállittatott; ez nem más okból történt, mint hogy itt nem tudtunk azoknak biztos helyet adni. Nagyváradon vár is levén, több katonai készületek vannak, itt pedig lehetetlen összeszorulnunk mindennel, a mire a kormánynak szüksége van. Egyébiránt a nervus rerum gerendarum a pénz, erre nézve azon határozatok nyomán, miket az országgyülés meghozott, történt gondoskodás, hogy fenakadás ne legyen, hanem már Pesten tapasztalható volt az aprópénznek nagy hiánya s ezen fogyatkozást különösen a nép az apró forgalomban nehezen érzi. Ki kell mondanom, hogy a nép, ha azt gondolná, miként ezen körülmény az ország állapotjának valamelly rosz állására mutat, vagy hogy a kormány nem tesz mindent, mit e részben tenni kell, nagyon tévedne. Ez a dolgok természetében fekszik. A historia mutatja, valahányszor az országban háboru van, az érczpénz a forgalomból eltünik, legyen bár a háború győzelmektől kisérve vagy veszteségektől követve, az mindegy, az érczpénzt az emberek el szokták tenni, s csak a békés nyugalmas korban szokott ez ismét megjelenni. Ez tehát sem rosz állapotra nem mutat, sem a kormány nem mulasztott el e részben semmit is, mert ha millio számra verethetnénk is a huszasokat mindennap, az mind eltünnék. Nem mondom, hogy magam is nem estem volna e gyarlóságba, hogy eltettem volna az érczpénzt és ha nem tettem el, csak azért nem tettem, mert valóban nincs mit eltenni; ebből nagy fogyatkozás van a mindennapi forgalomban. Tehát bátor volnék a háznak becses engedelmét kérni arra nézve, hogy 30 és 15 p. kros kincstári utalványokat legyen szabad készittetnem, mellyek pótolják az aprópénz hiányát. Tudósitom egyszersmind a házat, miképen magyar feliratu rézpénz és kisebb 12 és 6 kros ezüst pénznek veretése iránt is intézkedett a kormány. E részben nem kértem elöleges engedelmet, mert nem volt rá szükség, hanem mi a kincstári utalványokat illeti, erre nézve bátor vagyok engedelmet kérni. Ennyiből áll az, mit jelenleg mondani lehetett. Kétségtelenül legérdekesebb volna mindenkire nézve, ha elmondanám, hol állanak seregeink és micsoda tervök van, hanem méltóztassanak e részben e méltó kiváncsiságot a haza érdekének alárendelni s nekem megengedni, hogy ne szóljak. A honvédelmi bizottmány részéről méltóztassék a ház elfogadni azon nyilatkozatot, hogy valameddig az országgyülés bizalma kisérni fogja lépteit, valameddig csekély tehetségünket de becsületes akaratunkat a kormány vezetésében igénybe venni méltóztatnak, addig éjjelünk nappalunk minden fáradozásaira méltóztassanak számitani s arra, hogy mi kétségtelenül a vész perczeiben sem fogunk lemondani. Valamint fentartjuk azon szabadságot magunknak, hogy midön jó lelkiismerettel elmondhatjuk, talán már jó volna pihenni, kinyugodhassunk, de mig a veszély tart, addig bizonyosan nem."

Ezen inditványok átalános szavazattal elfogadtattak.

Digitized by Google

Debreczenben ekközben egy mérsékelt párt kezde kifejlődni ellenében az ultrarepublicanusoknak. E párt nyiltan bevallá, miszerint ő inkább, mintsem tovább is koczkáztassa az ország sorsát bizonytalan harczban, alkunni fog.

S valóban conferencziában és országgyülésen néhányszor igen megszoritották őt, ki is végre febr. 11-kén, midőn épen néhány a Közlönyben kiadott czikk felett folyt a vita, következő nyilatkozatot tette le:

„Legelőször annyit kénytelen vagyok kijelenteni, miként sajnálom, hogy az interpellatio hirlapi czikk körül forog. Én sokkal komolyabbnak tartom ezen időt, mintsem hogy illyessel foglalkozzunk s hogy errenézve a kormánynak kelljen nyilatkozni. Ezt előrebocsátom. Azonban a képviselőház parancsolt s nekem nyilatkoznom kelle.

A honvédelmi bizottmány érezte annak szükségét, tisztelt ház, hogy a sajtónak hatalmas eszköze a közvélemény tájékozásában annál kevésbé hanyagoltassék el, minthogy az ellenség a közvéleményt Magyarország dolgainak állása iránt mindenféle rágalmakkal, mindenféle gyanusitásokkal és fonák előterjesztésekkel iparkodik megmérgezni és félrevezetni. Pesten a sajtó szabadon müködött, mert hiszen a magyar országgyülésnek és az ennek kifolyását képző honvédelmi bizottmánynak terrorismust vetni szemére csakugyan nem lehet; igazán mondom, sok vád van a világon, a mi alapos, és sok, a mi nem alapos; hanem ezen vád, már legyen érdem, vagy legyen hiba, igazán nevetséges, ha terrorismus vettetik szemére akár a képviselőháznak, akár a honvédelmi bizottmánynak. De az ellenség részéről azt mondják Pesten, a Figyelmezőben lehet olvasni, hogy nálunk nem lehet szabadon szólani, nem lehet szabadon irni; én pedig a mennyire tudom, elitélés csak egyetlen egyszer, vagy egyszer sem történt; a sajtónak szabad tér engedtetett azon reményben, hogy a sajtó ollyan, mint Achilles lándzsája, melly ha sebet ver, maga legjobban gyógyitja meg. E részben nem is kellett volna annyit engedni, a mennyit engedett s ha hiba történt, az abban állott, hogy egy kissé nem voltunk kemények. A pesti catastropha után nagy változás történt a sajtóra nézve! a nyilvánosság organumai megkevesedtek és ugyszólván az Alföldi Hirlapot kivéve a magyar journalistica a Közlönyre volt reducálva. Ezen lap rendeltetésénél fogva egyátaljában nem volt más, mint hivatalos értesités tényekről és rendeletekről; de teljességgel nem az, a mi az időszaki sajtó többi organumainak rendeltetése, hogy véleményt képviseljen és mivel más organum nem volt, más részről pedig a népben csaknem általánosan elharapózott azon gondolat, hogy mi a Közlönyben van, azt a kormány mondja, habár az a nem-hivatalos részben álljon is: arról gondolkoztunk, hogy meglevén ezen vélemény és nem levén más organuma a sajtónak a vélemények szabad surlódás általi tisztitására, valljon nem lehetne e részben intézkednünk, hogy mi a Közlönynek nemhivatalos részében mint vélemény, okoskodás, résonnement jelenik meg, a kormány gondolkozásának lehessen mondani? Gondolkoztunk tehát, hogy lehetne ezt elérni? de nehézséget találtunk s őszintén meg-

Digitized by Google

vallom, sok journalisticai talentumot ismerek, de senkit kivéve s alkalmasint a ház tagjai is igy vélekednek, senkiről el nem ismerem, miként valakinek véleményét ugy tudja képviselni, hogy csak valaki is általánosságban rámondhassa: ez épen ugy van irva, mintha magam mondanám. Azt gondoltuk tehát, hogy miután a kormány ezen lapnak tulajdonosa, ugy kellene eljárnia, mint egy laptulajdonos szokott, ki maga, vagy szerkesztője által minden czikket megnézet előre s azt mondja, hogy ezt felveszem, ezt nem veszem fel s igy a Közlönyben is, a menynyiben kormányvéleményt képviselt, megnézettek a czikkek, hogy nem ment-e belé, mi az országgyülésnek s ennek kifolyásának a honvédelmi bizottmánynak gondolkozásával ellenkezik.

De ebből még nem következik, hogy mind magáénak vallja a kormány azt, a mi bele megy, hanem csak az, hogy ne menjen belé az ő nézeteivel ellenkező. Errenézve nem tudtunk mást tenni, mint felkérni a képviselő házat, hogy a bizottmány részéről kiküldött egy tag mellé egy pár tagot rendeljen a felügyeletre. A ház ezt sem találta jónak, mert, mint hallám, a censuráról tétetett említés; pedig nem az volt nézete a kormánynak, csak azon viszonyban vélte magát lenni, a milly viszonyban áll egy lapnak szerkesztése irányában a tulajdonos, ki azt veheti fel lapjába, mi neki tetszik. Igy levén a dolog, a honvédelmi bizottmány egyik tagját, Jósikát kérte meg, miként vállalná magára a Közlöny felügyeletét, hogy ne menjen bele ollyan, mi a kormány nézetével s irányával ellenkezik s ennek következtében azt adta utasitásul Józsikának, hogy előlegesen tekintse meg a Közlönybe iktatandó czikkeket. Józsika azonban ezt inpracticus dolognak tartotta s az interpellatio következtében tanácskozván a bizottmány, Józsika azt jelentette, hogy ezen megbizatásnak azáltal vélt eleget tenni, hogy kik fel voltak szólitva, hogy irjanak a Közlönybe, néhány átalános utasitást ad, miszerint tájékozhassák magokat, hogy ollyasmit irjanak, mi az országgyülés többségének politikájával nem ellenkezik s adta nekik a következő utasitást: először, hogy a kormánynak politikája legyőzni az ellenséget s megmenteni a hazát. 2-szor az 1848-diki törvények által biztositott országos jogoknak hatást, elfogadást és tiszteletet szerezni. 3-szor kikerülni mindent, mi szakadást okozhatna. 4-szer ellenünk szórt rágalmakat megczáfolni s 5-ször a Közlöny stylusában azon decorumot tartani meg, melly egy hivatalos lap fontosságával s komolyságával megegyező. Ezen utasitást adta Józsika az iróknak, kik a Közlöny számára czikkek irásával foglalatoskodnak s előlegesen nem nézte meg a beiktatott czikkeket. Egyik feleletem tehát az, hogy a kérdéses czikkekről a honvédelmi bizottmánynak semmi előleges tudomása nincs s nem volt; hanem ha azt kérdi a ház utólagosan, hogy hát magáénak ismeri-e a kormány azt, a mi a Közlönyben irva van, erre nézve, általánosságban, a nélkül, hogy megmondatnék, mit kiván különösen a ház, nem lehet felelni; mert nincs a föld kerekségén egy czikk is, akárki irja, mellyet magam részemről aláirnék, mert lehetnek benne ollyan dolgok, mikről talán egyik ember azt

Digitized by Google

mondja : ez igaz, a másik azt mondja : ez igaz ugyan, de nem kellett volna kimondani, a harmadiknak pedig a stylus és az összeállitás nem tetszik. Én tehát hirlapi czikket egészen magaménak ismerni nem fogok, valamint arra sem lehet senkit is felszólitani, hogy mondja meg, miszerint magáénak egészen nem ismeri, mert vannak ollyan dolgok a czikkben, mellyeket az ember elismer s vannak ollyanok, mellyeket el nem ismer. Alázatos kérésem tehát az volna, hogy arranézve, valljon a kérdéses hirlapi czikkeket a honvédelmi bizottmány magáénak ismeri-e vagy sem, ne kivánjon a ház feleletet. Hanem ha a ház valamelly czikkben kijelentett elvre nézve szólitja fel a kormányt, valljon követi-e azon elvet vagy nem, errenézve a kormány tartozhatik felelettel s én ismervén a háznak bölcseségét, az interpellatiót nem is értettem másképen, mint hogy a ház a kormány politicáját akarná tudni. Ha ezt méltóztattak alatta érteni, van egy rövid, de igen rövid feleletem s az egyértelmü azzal, mit sok izben volt szerencsém a ház előtt kinyilatkoztatni, egyértelmű azzal, mi eddig a ház határozatait nagy körülményekben és kérdésekben vezette. Én t. i. a politikát ugy definiálom magamnak, hogy a politica az exigentiák tudománya. Ha azt kérdik tőlem, miképen akarom, vagy mikép akarná a honvédelmi bizottmány Magyarország dolgait bevégezni, errenézve mint politicai kérdésre nem tudok felelni, mert a politica az exigentiák tudománya, mert nem ismerem a körülményeket, mellyek közt Magyarország állapotát bevégezni kell, tehát nem tudom, miképen lehet bevégezni. Nekünk, kik a haza védelmi terén állunk, csak kettő lehet feladatunk, t. i. óvakodni attól, hogy a jelen körülmények vontató kötelére akarjuk vonni a jövőt, mellyet nem ismerünk, hanem védelmezni a hazát akképen, hogy Magyarország dolgai becsületes kiegyenlitésének semmiféle utja bevágva ne legyen, hogy a nemzet bölcsesége és a körülmények szerint akként intézhesse el dolgait, mint legjobb és legtanácsosabb. Ha tehát a ház tőlem Kossuth Lajostól azt kérdi : republicanus vagyok-e vagy monarchista, erre nem felelek, hanem ha azt kérdi : mit akar a kormány s micsoda politikát követ? azt mondom : követi azt a politikát, hogy védeni kivánja a hazát igazságtalan megtámadás ellen s e védelem közben semmi utat nem akar elzárni, hogy Magyarország ügyei a nemzet jogai, becsülete és szabadsága alapján ugy egyenlitthessenek ki, mint a körülmények szerint kiegyenliteni legtanácsosban lehet. Több politikát nem vallok be e perczben s többet bevallani nem lehet. Ehhez még azt adom, hogy jövőre nézve, mi a politikát illeti, ismerem a kormánynak kötelességét, hogy bármi is történjék velünk, soha semmi esetben meg nem engedi Magyarország ügyeit ollyan irányba sodortatni akárki által is, hogy akárminő egyénnek akár egyénisége akár politikája decidáljon a nemzet sorsa felett, hanem hogy mindenkor a nemzet maga decidáljon.“

Digitized by Google

Kossuth nevezetesebb beszédei egyike a márcz. elején a kápolnai diadalról tartott vala :

„Utólagosan bocsánatot vagyok kénytelen kérni a tisztelt képviselő háztól, hogy egy pár napra a kormány székhelyéről el kellett távoznom a nélkül, hogy a képviselő háznak, mint az különben kötelességemben állott volna, arra előlegesen engedelmét kikérném; de a körülmények olly fontosaknak és sürgetőknek látszottak, hogy 24 órai veszteséget a hazára nézve igen károsnak gondolt a honvédelmi bizottmány, s azért utólagosan bátor vagyok alázatosan bocsánatot kérni, hogy elmenni kénytelenítettem.

Elmenetelemnek fő czélja, bizonyos igen ijesztő alakban mutatkozni kezdett egyenetlenségeknek a táborbani kiegyenlitése volt volna. Errenézve méltóztassék a képviselőház azon örvendetes jelentésemet kegyesen venni, hogy röviden szólva, istennek hála! minden rendén van, semmi baj sincs.

Egyébiránt ezen alkalommal a hadi munkálatokról a következőket van szerencsém jelenteni. Dembinszki altábornagy ur már ezelőtt mintegy két héttel, akkor még, mikor Kassa és Putnok táján állottak seregeink, azon véleményét fejezte volt ki a honvédelmi bizottmánynak, hogy igen valószinüleg az első nagy ütközetek Eger táján lesznek. Megvallom, hogy a katonai tudományokban jártasságot magamnak nem igényelvén, ezt nem igen tudtam akkor megfogni; azonban ez belátását igazolja, mert ugy történt, 26-án 27-én és gondolom tegnap is ütközet volt; de már ennek eredményéről nem tudok bizonyost. Eger táján Tarna völgyén volt az ütközet, nagyobbszerü, mint a minők eddig hazánk védelmének mostani egész historiájában előkerülnek. 26-án nem voltak még a kiszemelt positiókban együtt seregeink, csupán csak Klapka ezredes urnak seregosztálya volt Egeren túl Verpelét táján elhelyezve s a főhadiszállás Egerben, hol Dembinszki maga volt jelen és a nép által fáklyás zenével üdvözöltetvén, a többi közt azon szivreható jelenet adta magát elő, hogy az ellenség tőszomszédjában akkor, mikor mondhatnám, csaknem — nem akarom mondani, minden, de legfőbb disponibilis erejét összevonta az ellenség, Eger városának összes lakossága a főhadvezérnek és kormánybiztosnak kezébe tette le azon esküt, hogy a hazát minden kitelhető áldozattal és eréllyel fogja védelmezni. Nem levén 26-án seregeink még egészen öszpontositva, a tábornok-vezér nem szándékozott 26-án már csatát kezdeni, hanem legyen, hogy az ellenség kivánt csatázni, legyen, hogy némelly seregparancsnokaink ütközetvágya szolgáltatott a megtámadásra alkalmat : az ellenség részéről mintegy 2 óratájban délután megkezdetett a csata olly irtózatos ágyuzással, mihez hasonlót hallani még nem igen volt alkalmunk és tartott addig, mig az ütközetnek a sötétség véget nem vetett. Akkor 26-án az ellenség 3 órai hosszu vonalon a csata minden positióiról visszaveretett és a mi seregeink azon positiókat foglalták el, mellyeket az ütközet előtt az ellenség tartott. 27-én, mikor már két osztály, Guyon és Kmety osztályvezérek Görgei

Digitized by Google

táborának többi részeivel csatlakoztak volt, reggel hajnalban mindjárt megkezdte az ellenség a támadást, s a csata szinhelye a Tarna völgye volt Verpeléttől Kálig, a hol három helységet, Tótfalut, Kápolnát és Kált, az ellenség föl is égetett. Megkezdődvén hajnalban az ütközet, 8 óra hosszant tartott a nélkül, hogy seregeink csak egy talpalatnyi földet is vesztettek volna. Azonban, délután mintegy három és négy óra közt, mikor Dembinszki altábornagy személyesen vezetné az ostromot Kápolnára, hogy az ellenséget onnan kiverje, a minthogy szuronyszegezve győzedelmesen be is vonult, mikor bevonult a faluba, akkor a Zaninizászlóalj, az egyetlen idegen zászlóalj, melly seregeink között volt, a győzelem után, minden lövés nélkül átment az ellenséghez, ujabb jeléül annak, hogy csak magában bizhat a magyar. Természetes, hogy egy illy erős zászlóaljnak, 8 órai fárasztó csata után, miután előttevalónap folytonos csatázásban fáradtak seregeink, általmenetele némi kis zavart idézett elő, mellynek nehogy káros következései legyenek, a fővezér czélszerünek találta a seregeket a csata előtti positiókba visszarendelni, a mi ugy történt meg, hogy a főhadiszállás Maklárra tétetett által. A kik ismerik e vidéket, tudják, hogy egy jó órai távolságra van. Ott állomásoztak tehát seregeink, tegnap reggelre ismét parancsot kapva, hogy az ütközet előtti positiókat foglalják el s oda vonuljanak be. A tegnapi napnak tehát eredményét nem tudhatom, hanem ezen parancs, mellynek még tanuja voltam s melly tegnap reggel adatott ki, hogy seregeink az ütközet előtti positiókba vonuljanak, igazolni látszik azon hirt, a mi egyébiránt csak hír, hogy a tegnapelőtti csata végével, mikor a mi seregeink a maklári csata előtti vonalba vonultak, az ellenség Gyöngyös felé vonult vissza. De erről positiv tudomásom nincs, csak onnan gyanitom, mert a fővezér azon parancsot adta ki, hogy seregeink az ütközet előtti positiókba menjenek. Az altábornagy várta a megtámadást tegnapra is, egyébiránt mind ő, mind Görgei tábornok ur azon véleményben voltak, hogy ha az ellenség nem támad, ők fognak támadni, miután már 2 nehéz divisióval, kilencz—tizezer emberrel erősebbé vált seregünk, mint tegnapelőtt volt, mert két osztály nem vett részt az ütközetben, Kmety osztálya átalában nem vehetett részt, Guyon pedig az ütközetnek csak végére jött. Egyes bravourokról és fényes tettekről, minthogy azokat tökéletesen revellálva kell általaldani a nyilvánosságnak, jelentést nem tehetek, hanem örömmel mondhatom, hogy egész seregünk, mellyben, tagadni nem lehet, megvan a lelkesedés, de másrészről nem minden osztályban van meg a kellő gyakorlat, még a tiszt urak közt sem igen sok javult azon időtől fogva a gyakorlatban, fegyelemben és rendtartásban, mióta utolsó alkalommal láttam a sereget, mert akkor, mondhatom, a háromnegyedrésznyiben megnyert győzelem után egy fegyverzetlen és rendetlen sereg közébe vetett bombának sikerült annyi bajt okozni, melly az egész sereget rendetlenségbe hozta. Még egész bizonyossággal mondhatom, hogy ha seregünk egy része az ellenség irtózatos tüzelése alatt megzavarodva hátrált is, nem volt arra szükség

Digitized by Google

hogy saját tisztjei állitsák helyre a rendet, hanem, ha egy más zászlóaljbeli tiszt szólt is hozzájok : „szuronyt szegezz, előre“ megtörtént s igy esett meg, hogy megfutamodott zászlóaljak egy szóra ismét neki indultak és szuronnyal üzték el az ellenséget s már e tekintetben az ellenség seregeink támadását ki nem állotta, hanem ágyúkban hogy erös az ellenség, az igaz. Nem mondhatom tehát, hogy a tegnapelötti napon fényes győzelmet nyertek volna seregeink, melly ha megtörtént volna, az ütközet olly nagyszerü volt, hogy azt jó részben Magyarország sorsára nézve eldöntönek lehetett volna mondani. Az ellenségnek körülbelül 24—30 ezernyi ereje volt a csatában, azonban elvesztve sem volt az ütközet, hanem a lipcsei másodnaphoz volt hasonló, melly nem döntè még el a csatát, mert tegnapra ismét visszamentek seregeink a csata elötti vonalba. A Zanini-zászlóaljnak általmenése nagy szerencsétlenség volt s ohajtottam volna, mondotta volna meg szándékát az ütközet előtt, akkor eleresztettük volna öket, mert furcsa dolog, hogy azon bataillon hagyjon el bennünket, mellynek élén a fövezér a helységbe vonult be. Az eredmény tehát az, hogy talán még egy alkalommal sem voltak seregünknek különböző osztályai egyesülve illy nagy számban nagy erönek ellenében, ugyszólván, eldöntö alakot magára ölthetö ütközetben, mert eddig csak seregosztályok csatáztak s az eredmény az, hogy becsületesen megállották a sarat, ugy hogy tábornokaink egyike, ki hös elhatározásu férfiu, hanem a multak tapasztalásainál fogva nem nagy bizodalommal viseltetett seregeink gyakoroltsága iránt, az ütközet után azt mondá, hogy nem lehet már most Magyarország sorsáról kételkedni! Habár szerencsétlenség történt is, nem lett belöle szaladás s egy buzditó szó elég volt helyreállitani a sereget, a mi jó jel s a jövöre nézve biztositékot foglal magában. Ennyit jelenthetek ez uttal. Több sebesültekkel a huszárok közül szólottam magam is, kik, a mint drastice szokták magukat kifejezni, azt mondák, hogy a dzsidások ugy hevertek a földön, mint a csirkék, hanem biz ök is sokan nehéz sebeket kaptak. Szám szerinti veszteségről nem tehetek jelentést, mert az ütközet eldöntö perczeiben senki sem számitotta össze, egyes osztályokról tudok annyit, hogy például Szekulics osztálya 12 embert vesztett, Guyon osztálya, melly az arriéregarde-ot képezte a hátravonulásnál, vesztett 20—25 embert. Egyébiránt a kik ott voltak, mind ütközetben voltak; még a gránátosok is. Számról tehát nem szólhatok, a hirt pedig nem emlitem, mert ezerekről szólanak az ellenség részéről, valamint a mi részünkről is nem kevésről; mindenesetre az ütközet véres és kemény volt. Most tehát legjobb reménynyel várom a tegnapi nap kimenetelét, mert bizonyos, ha tegnapelött a mi seregeink hagyták is abban az ütközetet estefelé, hanem személyes tapasztalásból mondhatom, hogy csaknem csudás dolog volt, egyszerre, mintha elvágták volna az ágyuzást, pedig a futamló sereget az ellenség kergetni s löni szokta, s körülbelül mind a két sereg kissé kifáradt s hátrább vonult, ujra kezdendö a csatát. Ennyi jelentésem van jelenleg, mellyben elsö örvendetes eredmény seregeink-

Digitized by Google

nek megedzett gyakoroltsága, másik pedig, hogy az első nagy eldöntő ütközetet nem vesztettük el, ha nem mondhatjuk is, hogy eredményes győzelmet vivtunk ki; és a harmadik, hogy azon baj, mellynek elintézése végett mentem el a táborba, megszünt."

Ez idő közben Kossuth néhányszor megjárta a táborokat, mindenütt biztatólag lépett fel, mindent elkövetett nevelni a sereg lelkesedését.

Máshelyütt lefestém a sereg müködését (lásd Görgeit), mik megszerezték a magyar fegyvernek az elönyt annyira, hogy a császáriak rendetlenül vonulának Bécs felé, s az ország nagy része visszahódittatott.

Ezek nyomán elhatározá Kossuth, annélkül hogy magát a külhatalmakkal érintkezésbe tette volna, kimondani a függetlenséget, a nélkül, hogy a mérsékelt párt intését, tanácsait meghallgatta volna.

April 13-án és 14-én egymásra tartattak a titkos conferentiák.

Több képviselők határozottan nyiltan kimondák ellenző véleményöket, de legerélyesebben Nyáry, Kovács,, Zeyk s Kazinczy; s valóban Kossuth olly választ adott, miből magok sem tudták, mi következend.

April 14-én végre a ref. egyházba tették át a gyülést; töméntelen népet csődítettek be.

... Kimondatott a függetlenség s vele annyi küzdelemnek elkerülhetlen bukása.

Kossuth országkormányzóvá nevezteték ki.

Görgei, ki az alkudozás felé már azelőtt hajólt, ezáltal elidegenedék tőle, s Kossuth ezt észrevevén, többé nem bizott benne. Láb alól eltenni nem merte öt, kit a nemzet szabaditójául mutata be, s ki előtt meghajlásra szólitá fel a nemzetet.

Ezenközben Pest bevétetett, s a kormányzó nöcotteria Budát is bevétetni ohajtá. Megtörtént. Junius 5-kén tartá Kossuth fényes bevonulását, tábornokokból álló suitetől s a német legiótól kisérve.

Görgei ezenben kezébe vevén a hadügyi tárczát is, s Bemet és a többi tábornokokat, kiktől még tarta, elidegenitni szándékozván, Kossuth Nagyváradon légyottot ád Bemnek, hol legelébb határozák el, hogy ez legyen a fővezér.

S Kossuth még mindig intrigázott, nyiltan nem mert fellépni. Ennek következtében Görgei, — miután az tőle a fővezérséget s hadügyi tárczát elvevé, — nyiltan kimondá, hogy tölök elválva müködend, s hogy a már beütött oroszokat feltartani nem képes.

Lön nagyobb zavar, mint januárban volt. Kossuth Czeglédre ment (jul. 1.), onnan Szolnokra, s e hó közepén Szegedre, hol fényes fáklyás zenével fogadták.

Kossuthnak terve volt, hogy az összes magyar sereg concentráltassék, s a fővezér Bem legyen; de ennek kivitele Görgeiben szenvedett hajótörést, ki egészen ellenkező irányban operált. Próbálta ugyan Görgeit engesztelni, de hozzáig nem juthatott. Szemerét küldé tehát el.

Aug. elején Szegedről is futni kénytetett, mi legfőkép gátlá azon tervét, hogy egy 30,000 tartalék sereget gyüjtsön saját vezérlete alá.

Digitized by Google

Aradra menekültek. Aug. 10-ig Görgei már be volt keritve; a temesvári csata elveszett. Nem maradt egyéb hátra, mint Görgeit dictatorrá tenni, ki aztán le is rakta fegyvereit.

Kossuth Viddinbe menekült.

Kezdetben Viddinben vala, s midőn onnan elvitték volna, következő beszédet tarta : (oct. 29-én 1849.)

„Szerencsésnek érzem magamat, uraim, a jó és dicső szultánnak üdvözletét és áldását önöknek meghozhatnom. (Éljen.) Tegnap érkezett meg a nagylelkü uralkodónak küldöttje a következő örvendetes izenettel :

A szultán el van határozva Oroszország és Austria követeléseinek kiadatásunk kérdésében (pisszegés) sehogysem engedni, — sőt hitére esküdött, hogy atyai ótalmát semmi irányban tőlünk meg nem vonja, még akkor sem, ha ez nagy birodalmának végromlását következtetné.“ (Éljen. Éljen.)

Uraim! hogy Widdint elhagyjuk, az bizonyos. A háboru, mellyet mindnyájan olly hőn kivánunk, melly szegény hazánkat a bilincsek alól fölmentendi s melly ekkorig kérdés alatt állt, most már bizonyosságot nyert. Csak az idő nincs még meghatározva, mellyben az kitörend s miről Fuad Effendi (Oroszországba küldött török követ) nem sokára bizonyosságot hozand, mert ebből áll Pétervári missiója. Testvéreim! napunk még nem szállt alá, még ragyog számunkra napsugár; még szerepünk nincs eljátszva.

A magyar emigratio magas és mindig emelkedő pontot foglaland el Europa földjén, ezt megtartani, bár nehéz de annál dicsőbb feladatunk.

De ne féljetek, édes testvéreim, hogy ezuttal ismét elhagyatva és magunkra maradunk! Nem, bizonyosan nem! A hatalmas Török-, Angol- és Francziaország és Schweitz azon erős karok, mellyek bennünket a legerélyesebben támogatandnak.

Még kevéssel ezelőtt a hangulat az angol parliamentben néhányainknak a mohamedvallásra áttérése s az itt általán uralkodó téritési szellem miatt nem épen látszott ügyünk részén állani, mi bizonyos widdini személyekre kellemetlen hatással lehet. De egy levél tőlem a nemes Palmerston lordhoz és egy derék angolnak — Thomsonnak — fáradhatlan törekvése, ki ezen missiót magára vállalá, oda vivék a dolgot, hogy most az angol ujságok mind, a tory- ugy mint whig-pártbeliek egyformán mint egy férfiu emelék szavukat s üdvünkre mindent mozgásba hoznak. S azért uraim a legtisztább lelkiismerettel mondhatom önöknek, hogy Angol- és Francziaország egyhangulag ügyünk részére határozák magokat s egyszersmind kinyilatkoztaták, miszerint szeretett hazánk szabadságát és függetlenségét a török portával szent szövetségben Oroszország és Austria ellen hatalmas karral kivivandják.

E fontos események következtében a magas porta elhatározá, a magyar emigratiót Widdinből Schumlába áthelyezni. Valljon ott maradunk-e vagy nem, azt azon hirek határozandják meg, mellyeket nekünk

Digitized by Google

Fuad Effendi Pétervárról hozand. Nézetem szerint Schumla, ha nem is a legjobb, bizonyosan a legczélszerűbb tartózkodási helye a magyar emigratiónak; mert szerencsésen folytatott háboru esetében Oroszország és Austria ellen könnyü leend onnan Rusztschukra átköltözni, ott a Dunán átkelni, és ekként hazánkat, hol százezer baráti sziv s ugyanannyi erös kar várakozik ránk, ismét elérnünk, hogy ott nyomorult maradványait azon vérszomjas uralkodó háznak, melly az iszonyuan feldühödött Istenség igazságos átkát hordja magán bélyegül, azon gyalázatos tettekért, mellyeket vakságában egy szegény védtelen népen elkövet, a földszinéről eltörüljük.

Ha azonban tartózkodásunk Schumlában nem volna eléggé biztos, mit alig hihetek, akkor a Dardanellákban tizennégy angol hajót találandunk, mellyek kormányaik által a magyar emigratió fölvételére oda parancsolva vannak s e napokban már meg is érkeztek. Ott mi az európai háboru kitöréseig szives fogadtatást nyerünk, melly a nemes Brittaniába visz, azon országba, mellynek, hogy Palmerston lordnak szavaival éljek, rendjei és keresztjei ugyan nincsenek, van azonban a bámulat és tiszteletnek legtisztább érzete azon maradványai iránt egy vitéz nemzetnek, melly a zsarnokságnak öt századokon épitett sziklafészkét az ingadozásig megrázkódtatni birá.

Csak még néhány szót uraim! hogy minden rendetlenségek és lehető kellemetlenségek megelőztessenek, a magas porta az összes emigransokból egy hadtestet kiván alakitani, mellynek fönöke én lennék. (Éljen, éljen, éljen.) Ha önök akarata uraim, ugy az enyém is. De én egyetértést és rendet kivánok, melly nélkül hadtestünk fen nem állhat, mert csak akkor lehet egy test hasznos, ha minden tagjai összevágólag müködnek. Hadtestünknek egy katonai intézetet kell képeznie, mellynek tökelyesitése az én feladatom leend. Katonai tudományos gyakorlatok és előadások iránt is hasonlag gondoskodni fogok.

Hogy az orosz részről rajtunk semmi erőszak ne követtessék el, az átköltözés szárazon történend. Hogy hadtestemnek az utiköltségre nézve könnyebbséget szerezhessek, ennélfogva a magas porta 24,000 piastert kézbesitett beiram-ajándokul az összes emigransok számára, mellyeket önök közt, uraim, tüsténi kiosztok."

Innen Schumlába, s onnan Kiutahiába (Kis-Ázsiába) vitték.

Kossuth nagy szónok, mint Rienzi volt, sok esze, akarám mondani lángesze van, mint ennek, de individualitás, mint e tribun, fénylő az igaz, de mégis csak individualitás.

A Croquis szerint mindent kiálla, mit ki kell egy nagy embernek állania, gunyt, vádat, dicséretet, rágalmat, s még sem nagy ember. Meglehet - - hanem embere a historiának, mint Grachus vala, heves, semmi-

Digitized by Google

ből sokat teremtő, csüngő egy eszmén — de nem olly bátor, olly őszinte, mint ez.

Némellyek montagnarde-nak, mások sybaritai aristocratának hiszik. Ez nem áll, ő észaristocrata. A mult században kikerülte volna Mirabeauval a guilottinozott marquis-k sorsát, hogy Chenier s Brissotval lépjen a vérpadra.

Egyik lap selyemkiadásu Cromwellnek nevezé. Lehet hogy selyemkiadásu — de semmi esetre nem Cromwell, annyival kevésbé Catilina, inkább Aristogiton vagy fia Corneliának.

Aristogitont Leona, Kossuthot neje szereté, de ez azért nem Leona. Ki a vész perczében egy nyomoru életért elhagyja gyermekét, az athenaei hölgy mellé nem tétethetik. Ő Sorel Agnes akart lenni, s lőn Cleopatra.

Kossuth egy életen át egy czélra müködött. De nem diplomata. Az elérendő czélt tetőpontján ő maga buktatá meg. Annyival kevésbbé financzoperator. Az volna tán, ha e tan bankónyomatásból s Duschek ajánlatai elfogadásából állana.

Kossuth tribun vala, pályája kezdetén mint girondin, mikor egy Duchesné sem lett volna képes elnémitni, pályája derekán mint Montagnard, mikor Barnave forró szerelmét is feláldozta volna.

Mint journalistának, stilje az orientalismus illatát hordá magán. Mint szónok beszédén kelet nyugottsága, modorán kelet müvészete ömlött el — annélkül, hogy a doctori metaphorák az ujkor Demosthenesévé tették volna.

Digitized by Google

BATTHIÁNY-MINISTERIUM.

Elnök gr. **Batthyány** Lajos. (Tárcza nélkül)
Belügy **Szemere** Bertalan.
Pénzügy **Kossuth** Lajos.
Közlekedés gr. **Széchenyi** István.
Cultus b. **Eötvös** József.
Földmivelés és ipar **Klauzál** Gábor.
Igazságügy **Deák** Ferencz.
Austriávali viszonyok hg. **Eszterházy** Pál.
Hadügy **Mészáros** Lázár.

Kevés kivétellel az 1848. elötti országgyülések legnevezetesb férfiai, szónokok s a tett emberei.

Mindannyian ellenzéki férfiak, kik a kormánnyal folytatott küzdelemben egy vagy más tekintetben nevezetes szerepet játsztak.

Márcz. 3-án készitett felirathoz — az országgyülési teendök iránt márcz. 14-kén egy értelmezést ragasztatott az országgyülés. A kiütött bécsi forradalmat fel akarta használni az országgyülés s tisztábban kifejezé kivánatait felelös magyar kormány iránt.

Egy küldöttséget neveztek ki, melly a feliratot Bécsbe fölvigye.

Vezetöjök István föhg vala s fogadtatásuk reményen fölül fényes.

Tartott családi konferencziák következtében gr. Batthyány megbizaték magyar ministeriumot alakitani.

A küldöttség eljárásáról következö jelentést tön:

„Jelentést kivánok tenni azon küldöttség eljárásáról, mellyet az országos rendek megbiztak, hogy az országgyülési teendöink iránt kelt alázatos feliratot ö felségének legmagasabb színe elébe terjessze.

A küldöttség folyó hó 15-én Bécsben egybegyülvén, másnap déltájban ö felségénél a királynál udvarolt, s ez alkalommal én az emlitett feliratot, mint az országos küldöttségnek vezére, ö felségének átnyujtottam a következö szavak kiséretében:

Digitized by Google

Fölséges császár és apostoli király! Legkegyelmesebb urunk! Magyarország karai és rendei azokra nézve, miket a legujabb időkben kifejlett események következtében, fölséged iránti hüségök, az összes birodalom iránti törvényes viszonyaik s a haza iránti kötelességök igényel, a nemzet közkivánatait azon alázatos felirásba foglalták, mellyet kiküldetésünknél fogva fölségednek ezennel mély tisztelettel bemutatunk.

E kivánatok a nemzet alkotmányos életének szellemi és anyagi javának, a kor igényei s a körülmények sürgős volta által szükségelt kifejlését tárgyazván, — ezáltal a szellemi erők s anyagi tehetség azon lelkesült öszhangzásának élénkitésére vannak irányozva, mellyben fölséged a jövendő minden eseményei között királyi székének rendithetlen támaszát találandja fel; és ekképen ujabb bizonyságai azon tántorithatlan hüségnek, mellyel a magyar nemzetet a hódolatnak öseitől öröklött érzete fölségedhez elválaszthatlanul csatolja.

Tökéletes bizalommal teszi le a nemzet általunk hö kivánatait fölséged atyai kezébe, teljesen meg levén győződve, hogy fölséged bizodalmat tanusitand a nemzet iránt, melly valamint eddig törvényes fejedelmei hatalmának és dicsöségének mindenkor legszilárdabb oszlopa volt, ugy a jövendő idök viszontagságai között is fölséged iránt mindig azon változhatlan hüség és szeretet érzetétől lesz lelkesitve, mellyel alkotmányos szabadságáért s honáért hevülni soha meg nem szünik.

S legyen fölséged meggyözödve, hogy hü Magyarországa, melly legboldogabbnak érzi magát, ha fölségedet keblében tisztelheti, mindenkor tántorithatatlan támasza, s — ha kellene — elszánt védfala is lesz fölségednek.

Erre ő fölsége szóval kegyelmesen válaszolni méltóztatott: hogy „a magyar nemzet nemes nyilatkozatát köszöni, — kivánságát mielöbb lehetöleg sikeresiteni ohajtja, és hogy szeretett magyar nemzete hüségében mindig bizott, s arra ezentúl is számot tart."

Folyó hó 17-kén reggel pedig következő legfelsöbb kéziratot méltóztatott hozzám intézni:

„Kedves öcsém! fönséges főherczeg nádor ur! — Azon alázatos felirásból, mellyet Magyarországom rendei nevében a mai napon, kedveltséged által, kezemhez vettem, megértvén a hü magyar nemzet kivánságait, semmit nem kések atyai szivem tiszta sugallatából kijelenteni: hogy mindazon kivánságoknak teljesitésére, mellyektől kedvelt Magyarországom boldogsága és alkotmányos felvirágzása már most feltételezve van, szivesen forditandom gondjaimat. És ez okból tudtul adom kedveltségednek: hogy miután kedveltséged, — mint az ország rendeinek egyhangu akaratával elválasztott s általam megerösitett nádor és királyi helytartóm, — a törvények értelmében teljes hatalommal fel van ruházva, ez országot, a hozzákapcsolt részekkel együtt, a korona egységének és a birodalom kapcsolatának épségben tartása mellett, az országbóli távollétem alatt, a törvény és alkotmány ösvényén kormányozni, — én a hü karok és rendeknek egy, a fenálló honi törvények értelmében

Digitized by Google

független felelős ministerium alkotása iránti kivánatát, elfogadni hajlandó legyek; kedveltségedet egyszersmind felhatalmazván, miszerint e végre, a kedveltséged által előttem megnevezett férfiakkal, nekem teljesen alkalmatos egyéneket jelöljön ki; egyuttal pedig oda munkálkodjék, hogy ezeknek hatásköre iránt czélszerü törvényjavaslatok, a karok és rendek által is helyesen kedveltnek tartott ama legszorosb kapocsnak kellő méltánylásával, melly a pragmatica sanctio által egyesült s atyai gondoskodásomra egyformán jogositott örökös tartományaim között létezik, — az emlitett országos felirásban érintett egyéb törvényjavaslatokkal együtt a karok és rendek által terveztessenek és további elhatározásom alá mielébb terjesztessenek.

Adja kedveltséged e soraim foglalatát, melly kedvelt Magyarországom mindenkor atyailag ápolt boldogsága iránti atyáskodó indulatomból származik, mint a kedveltséged által elébem terjesztett kivánatokrai legfelsöbb válaszomat, az ország rendeinek tudomására. Bécs, böjtmáshó 17-én 1848. — Ferdinand s. k.“

Ezen királyi nyilatkozat s ő felségétől nyert külön felhatalmazás következtében gr. Batthyány Lajos urat, kit ő felségének e végre megneveztem, tekintve a körülmények sürgetös voltát, a magyar felelős ministerium alakitásával azonnal levél által megbiztam, s öt, mint a magyar ministerium elnökét, az országos rendeknek ezennel bejelentem.“

A névsor fölterjesztése után az országgyülés egymásra alkotá az alaptörvényeket.

Ezek közül kettő, az urbériség eltörlése s a ministereket illetők, iránt a király módositást kivánt.

A márcz. 29-iki ülésben rendkivüli volt e miatt az ingerültség. Uj föliratot készitének, mellyet István küldöttséggel Bécsbe vitt.

Márcz. 31-én azonban már a ministerek tárczájokat átvevék.

Az egész országnak bizalma, szeretete páratlan volt az uj ministerek irányában.

S meg kell vallani, az ország legjelesb férfiaiból állt azok névsora, mellyen azonban elveket illetőleg, az egyöntetüség nem látszék meg.

Külön külön mindenik nagy tehetség vala, de együtt egy czélra egy elv szerint müködni nem tudának.

S ha a tornyosuló bajok közt sok dolog körül igen ügyesen jártak el s ha nem egy nevezetes bonyodalmat váratlanul oldottak meg, de részben legalább sok dolgot ők idéztek elő.

Digitized by Google

GR BATTHYÁNY L.

Valóságos magyar oligarcha, kinek arcza, modora, mozdulatai s a büszkeség, mit ezek elárulának, mutaták, hogy ősei nádorok, rokonai herczegek s az apa fiára hagyta az oppositionalis szellemet.

Batthyány büszke volt mint Monreale, erélyes s határozottan tettek embere mint Canning, annélkül, hogy Canning politikai vezető lelkét is örökölte volna.

Mint ministerelnököt gyakran láttam a kopasz, szakállas férfiut szónokolni. Hibákkal, akadozva beszélte a magyar nyelvet, s mégis volt szavaiban suly és méltóság, mi önkénytelen tiszteletre birta az embert.

Pozsonyban 1809-ben született. Mint minden aristocrata akkortájban, ő is németes nevelésben részesült, annélkül azonban, hogy a honszerelmet elfojtották volna lelkében. Később önerején megtanulta az édes hazai nyelvet, hogy ne csak pénz-, de szónoklattal is müködhessék a párt érdekében, mellynek zászlója alá esküdött, s mellynek Kossuththal vezére volt.

Ennek életiratában emlitém a köztüki viszonyt, mikép segité elé, mellyhez csak annyit akarok ragasztani, hogy Batthyány öt eszköznek akarta felhasználni, s viszont Kossuth öt és erszényét.

A pozsonyi üléseken a mágnási táblán az oppositiót ha nem is vezette, de nagy befolyással volt rá, s e befolyása nöttön nőt, a mint szilárdult Kossuththali barátsága.

Midőn 1847-ben Pozsonyba országgyülés hirdettetett, Batthyány minden áron eszközölni akarta, hogy Kossuth megválasztassék követnek.

Ez okból mindannyian hatalmas és tekintélyes ellenzéki főnökök köznemesi öltönybe öltözve a legnépesebb helyeket bebarangolták s a szónoklat s pénz hatalmával ki is tudták eszközölni, hogy töméntelenre nőtt a rá szavazók száma.

Eljövén a választási nap, a pártot maga Batthyány, még ekkor is köznemesi öltönyben, vezette.

Kerekkalappal, hosszu vörös tolllal, fekete gubában, gyönyörü ménen elül lovagolt. A sajátságos tüz, mi szemében égett, a hosszu szakállal a görögös szép arcznak olly sajátságos kifejezést adtak.

Elkezdődtek a válaszfelirati viták, melly alkalommal a felsőházban erélyes szónoklatot tartott a mellett, hogy Kossuth válaszfelirata fogadtassék el.

Digitized by Google

Igy találta öt az 1848-iki forradalom, igy találta öt ministerelnökké lett kineveztetése, mindig küzdve s a küzdők élén állva, mellynek kitörése után (1848-ki márczius 17-én) Batthyány első gondja volt körlevelet intézni a megyei hatóságokhoz, hogy e kedvező alkalmat ne mulasszák el az 1791-beli törvények életbeléptetését kivánni.

Ministerelnöki körlevél, 1-sö szám. „Tisztelt törvényhatósági elnök ur! Az események rendkivüli gyorsasága miatt még talán szét nem küldhetett k. k. körlevél hiányában a mellékelve olvasható nádorföherczegi kinevező iratra hivatkozva, első és haladéktalan kötelességemnek tartom, a törvényhatóságok fejeit, elnökeit és igy önt is, uram, ő felsége nevében s a polgári hüség kötelességeire hivatalosan felhivni és megbizni, hogy a közbéke és nyugalom fentartására minden tekintélyöket, hatásukat, alárendelteiket erélyesen felhasználni s az erőszakos és ingerlő eljárásokon kivül minden segédmódokat igénybe venni, a csend és népkedély bujtogatóira és a most még fenálló viszonyok netáni tapodóira nézve pedig a törvények rendeletét szigoruan alkalmazni siessenek; nehogy ministerium és országgyülés, mint az átalakulás és törvényesség organumai, a nagy és nehéz munka megoldásában kicsapongások, vagy időelötti követelések által akadályoztassanak, s a nemzet boldogsága, mielött alkotmányos tökélyét elérné, zavartassék. És még egyfelöl törvényes köreiket és hatalmukat a státuspolgárok irányában igénybe veendik, hazafiuilag törekedjenek másfelöl, a nemzetben a bizalom lelkét és nyugtató érzelmeit a nemzetszerető királyi felség s nádor főherczeg, mint szinte a törvényesség organumai iránt is gerjeszteni és öregbiteni, szóval : polgári és hivatalos eréllyel eszközölni azt, hogy a hon, magához méltólag s boldogságát elősegitőleg érezze át a nemzeti szabadság első örömeit. És mind ennek pontos és hüséges teljesültét annál biztosabban várom és remélem, minthogy valamint én a kormányzat eredményeiről felelösséget vállaltam, ugy a törvényhatóságok elnökeit felelösekké teszem mindazon nem remélendő botrányok és zavarokra nézve, mellyek az általában nem várt hanyagságból, vagy egykedvüségből származnának. Pozsony, mart. 17. 1848. Hazafiui üdvözlettel s teljes bizodalommal tisztelt törvényhatósági elnök urnak kötelezettje gróf Batthyány Lajos s. k. nemzeti ministerelnök.“

Az országgyülésen márcz. 29-én felolvastatván azon módositások, miket a király a magyar ministerium iránt kivánt, Batthyány kimondá, hogy székét csak azon föltét alatt fogadja el, ha a nádor a felterjesztvény megerösitését kieszközli.

Ez megtörtént.

Az utolsó magyar országgyülés apr. 11-én befejeztetett.

Három nap mulva — apr. 14-én — érkezett le a ministerium Pestre, hol a ministertanács apr. 16-kán következő rendeletet bocsáta ki :

Digitized by Google

„Polgártársaink!

Az országgyülés eloszolván, a hazának közkormányzását, a törvények értelmében, általvettük.

Midön ezt a haza minden törvényhatóságaival s egyes polgáraival tudatjuk, felhiva érezzük magunkat kinyilatkoztatni: miként nemcsak közügyeinket igazgatni, hanem a további kifejlödést is elökésziteni és biztositani tisztünk levén, ennek érdekében a nemzetnek és minden egyes honpolgárnak törvényes szabadságát s a rendet, mint a szabadság feltételét, hatalmukban álló minden eszközökkel védeni és fentartani kötelességünknek ismerendjük.

Minélfogva a törvény nevében a hatóságoktól, egyes tisztviselöktöl és a haza minden polgáraitól hazafiui közremunkálást kivánunk, megvárva azon engedelmességet, mellyel a törvényeknek mindenki tartozik.

Eljárásunkról annak idejében felelni ugy tartjuk kötelességünknek, mint dicsöségünknek."

Kossuthnak ö soha sem volt barátja, bár a ministeri tanácsban Batthyány ha nem is mindig, de többnyire Kossuththal szavazott, bár utóbb a dolgok folyamát sebes mentében ö maga is szerette volna visszatartani.

Ezenben a rácz és horvát mozgalmak kiütöttek, Erdélyben az unio meghatároztatott, mellyek nyomán Batthyány követséggel Bécsbe utazott, részint hogy a rácz mozgalmakat lecsendesitse, részint hogy az uniónak megtagadott sanctionálását eszközölje.

Erélyes fellépésének sikerült ez utóbbin kivül még a horvát bán letételét is eszközölni, honnan (jun. 14-dikén) vissza is tért.

Batthyány ohajtott lehetöleg a legitimitás terén maradni, miért is egy része az országgyülésnek bizalomszavazókat külde hozzá, mig másrésze a Márczius zászlója alá szegödött.

Ezenben jul. 4-én megnyilt a parlament. Batthyány ellen ott is oppositió alakult, miután sokan a képviselök közül nem igen szerették, hogy ö a dolgokat forradalmi térre vezetni nem akarja, annyira, hogy utóbb macskazenével is készült öt az ifjuság megtisztelni.

Megszavazván a parlament a pénzt és katonaságot, Batthyány eréllyessége sokat tett, hogy a birodalom többi részeiben levö magyar katonák visszahivassanak s a magyar pénz folyamba tétessék, de azt, hogy a gránátosok a honvédek sorába álljanak, határozottan ellenzette.

A parlamenti viták közül a nevezetesebbek egyike volt az aug. 21-iki, midön Perczel az alvidéki vezéreket árulással vádolá.

Batthyány e vád ellen ekkép nyilatkozott:

„Bár azt tartom, hogy a tán holnap adandó ministeri jelentés folytán holnap elhatározhatta volna a ház, valljon akarja-e, hogy a hiva-

Digitized by Google

talos tudósitáson fölül még Perczel Mór is kihallgattassék, vagy pedig megelégszik a kir. biztos urtól nyert felvilágositással : de az inditványt nem akarom ellenezni, ha a ház, mielőtt a hivatalos jelentést hallotta, már ma kivánná a bizottmányi kihallgatást (most). Egyébiránt a bizottmányt nem arra tartom szükségesnek, hogy Perczel Mór magát igazolja az árulás kifejezésért, hanem arra, hogy a ház bizonyos lépésekre fogja magát elhatározni, ha a vádak igazolva volnának. Azonban miután tény az, hogy az árulás kifejezés e házban használtatott minden specificatió nélkül : tehát ezt mindenesetre megrovandónak tartom. És mivel hadügyminister ur is fentebbi nyilatkozatában identificálván magát a hadsereggel, egyenesen arra szólitá fel a házat, hogy vagy ellene mondja ki a kárhoztatást, vagy rójja meg az időelőtti kifejezést : tehát én is, mint a kormány élén álló hivatalnok, egyenesen a magam s a kormány ügyévé teszem e dolgot, s kivánom, hogy a ház vagy rójja meg azon kifejezéssel élőt, vagy mondja ki a ministerium ellen a bizalmatlanságot."

Többféle inditványok tétetvén az ellenzék részéről, végre Batthyány épen olly határozottan mint ingerülten következőleg szólt :

„Most harmadszor szólni kénytelenittetem, mert kötelességem kijelenteni, hogy ha a ház elfogadja Nyári képviselő ur inditványát : holnap ministerium nem lesz, mert én még ma lelépek. Ha a ház nem határoz a fölött, mit kértem, tüstént megyek a nádorhoz, és leteszem hivatalomat (zaj). Párisban most jelen meg egy uj lap, melly különösen magyar érdekeknek van szentelve, — ebben többi közt az mondatik rólam, hogy a mediátióra való hajlam bennem valóságos maniává vált. Nem akarok beleereszkedni, hogy ezen jellemzés mennyire áll, de azt mégis mutatja, hogy hacsak lehet, nem szeretem a dolgot kenyértörésre erőtetni. Isten látja lelkemet, ezen 4 hó alatt, mellyben hivatalomat viselem, többet kelle nyelnem, mint egész életemben (sokan felállnak, hangok : nyilatkozzunk). Hallottuk, hogy a sereg vezérei árulással vádoltattak; ezen vádat a sereg bizonyosan magáévá teszi, mert a becsületes katona illy gyalázást a magáénak tekinti. Ennek következése nem lehetett más, mint a mit hadügyminister ur cselekedett. És én, nem volnék érdemes reá, hogy Mészáros Lázár tőlem a tárczát elfogadta, ha a ministerium ezen nélkülözhetlen tagjának becsületét magamévá nem tenném. Ha tehát a ház nyomban nem roszalja Perczel Mór kifejezését, ismétlem: én hivatalomat leteszem. Az volt mondva, hogy nem hazafiság minden kis kérdéshez tárczát kötni; én pedig sajnálom azon szónokot, ki a becsület dolgát kicsinységnek tartja.."

Visszatérvén (sept. 10.) a Bécsbe küldött követség a nélkül, hogy azt, miért tulajdonkép fölment, a belmozgalmak kivánatuk szerinti lecsendesitését eszközölhették volna, Batthyány miután a sept. 12-iki délelőtti ülésben határozottan a törvényszék mellett nyilatkozék, lemondott még azon estve, de a nádor által megbizatott uj ministeriumot alakitni (12-én). E ministerium azonban, mellynek névsorát sept. 17-én tudatta, nem létesült.

Digitized by Google

Mint uj ministerelnöknek ellenjegyzett első rendelete következő volt:

„Az ország felelős ministerei, a férfiak, kiket az utósó pozsonyi országgyülés végén ő felsége a nemzet kivánságára tanácsba hivott, tárczáikat letették.

Az 1848-ik III. t. cz. 11. és 12. §-ainak értelmében uj ministerium alkotása következik.

Ezt ő felsége, az országbóli távollétében az én előterjesztésemre nevezi ki; e gond a mostani viszonyokban nem legkisebb a haza gondjai közt.

Nem olly állapotban van az ország, hogy a végrehajtó hatalmat egy perczig is nélkülözhesse.

Mi végből részemről nem késtem a ministeri hivataláról lemondott gróf Battyány Lajos, ministerium elnökét ő felsége jóváhagyása alá terjeszteni; öt egyszersmind felhivtam, hogy lemondását ideiglenesen visszavevén, az időközben általam kiadandó rendeleteket ellenjegyezze, s mint ideiglenes felelős minister, a többi ügyeket is vezesse.

Ennek nyilatkoztatásával felelősekké teszem a közigazgatás minden organumait a törvényes rendnek fentartásaért.

Kiszabom elengedhetlen kötelességül minden polgárnak, hogy a rendbontóknak egyenként s összesen ellenségei legyenek.

A közjó, a király, a vész által fenyegetett haza iránti hűség tegye törvénynyé a haza polgárainak, hogy tántorithatlanul támogassanak.

A király és haza ellenségeit ellenségeimnek tekintem; az ország törvényeit, alkotmányát, szabadságát minden ellenség ellen erőmhöz képest megvédeni, fentartani el vagyok határozva, miként ezt királyomnak és a nemzetnek esküvel fogadtam, s miként ezt mint nádor s királyi helytartó kötelességemnek imerem. Király és törvény nevében."

Ezenben Jellachich sietve közeledett. Batthyány erélyes elhatározott föllépésének nem kis befolyása volt a dolgok menetének más irányt adni, s ő maga is mint közember azon seregbe állt, melly a bán ellen és Bécs felé nyomult.

Ugyancsak ő inditványozá a sept. 15-iki ülésben, hogy a nádor maga menjen a táborba.

A bécsi kiütött forradalom előtt (oct. 6-kán) ő e városban volt, de azon vád, mintha a forradalom előidézésére befolyást tett volna, nem bizonyos.

Hegyfaluról, hol eltört karja miatt mulatni kénytetett, következő levelet intéze egy barátjához:

„Tisztelt barátom! Hat nehéz hónapon át küzdöttem a kormány gondjaival, s midőn a körülmények kényszerüségénél fogva visszalépek, teendő mindent, mit a hon tőlem mint hü közpolgárától igényelhet, az első, mit izlelnem kell, keserüség. Mert mi lehet keserübb a tisztakeblü hazafira nézve, mint midőn az ugyis annyi cselszövénnyel körülhálózott

Digitized by Google

s ocsmány árulással veszélyeztetett hazában rejtélyességgel vádoltatik?! Ha valaki eddig követett politikámat egyenesen kárhoztatja, ezen nem ütközöm meg; de arról nem gyanusithat, arról nem szabad senkinek gyanusitani engem, mintha titkos működésekre, hazám függetlenségét veszélyeztetőkre, használtam volna befolyásomat, mert ezt egész multam, nyilvános térrei föllépésem óta a mai napig, melly nyitott könyv gyanánt fekszik a nemzet előtt, tökéletesen megczáfolja. Sokan leginkább azon akadnak fen, mit csináltam, s mért voltam annyi ideig Bécsben? Hogy e tekintetben is megnyugtassam a kétkedőket, száraz röviden tényeket fogok elsorolni; szóljanak azok.

Ön tisztelt barátom tudja, miként a honvédelmi bizottmány s több nálam összegyült képviselők megegyezésével mentem a táborba, ott Lamberggel találkozandó s őt, a mennyire tőlem függ, a törvényes téreni maradásra kényszeritendő. Ott azonban nem találtam, s azt hittem, tán Jellachich táborában lesz, s azért Móga fővezér megegyezésével Bubna őrnagyot oda küldöttem olly utasitással: miszerint még azon éjjel Lamberg vezért nevemben egy találkozásra kérje meg, ha pedig még nem volna ott, ittlétemről említést se tegyen. Bubna őrnagy Lamberget természetesen ott nem lelvén, azon reményben, miszerint Lamberg ezalatt megérkezendik, eszközlötte ki minden előleges tudomásom és befolyásom nélkül a fegyverszünetet. Ezt csak azért emlitem meg, mert a fegyverszünet létrehozását is, mintegy gyanusitólag, némellyek nekem tulajdoniták. Ekkor hozták a táborba küldött képviselők a háznak azon végzését, melly nemcsak ellenemi bizalmatlanságon alapult, hanem hitem szerint hadi seregünkre nézve is veszélyes leendett. Ezt kijelentettem azon oda érkezett képviselőknek azon tanácscsal: miszerint ezen tárgyat minden beleavatkozásom nélkül terjesztenék a tisztikar elé, mi megtörténvén, veszélyességéről ők is meggyőződtek, s azért a végzés kihirdetésétől el is állottak, miután az összes tisztikar megigérte és kinyilatkoztatta: hogy ők, ha Jellachich a manifestumnak nem hódol s őket megtámadandja, fegyvereiket addig le nem teszik, mig seregei közül csak egy is e haza földét tapodja. Innen Pestre indulván, utközben egy futár által Lamberg kimultáról tudósittattam, s egyszersmind ő fenségének hozzám intézett három rendbeli kézirata kezemhez szolgáltatott. Fölszólittattam t. i. hogy Lambergnek, mint meghatalmazott kir. biztosnak s Majláth Györgynek, mint helytartónak kinevezését s az országgyülés elhalasztását tárgyazó okleveleket ellenjegyezzem. Rögtön visszasiettem a táborba, hogy, miután Lamberg már az élők között nem volt, magam szólván Jellachichchal s a kir. kézirat által igazolván Lamberg kineveztetését (mert Jellachich ezt, a manifestummal együtt csak koholmánynak állitá) őt arra birjam, hogy seregével együtt az országból kitakarodjék. Ez nem sikerült. Ekkor indultam Bécsbe, s pedig két okból; először, hogy a kapott kir. kéziratok törvénytelenségét kifejtsem; másodszor, hogy Lamberg szomoru halálára nézve a dolgot kiegyenlitsem, nehogy önkény és rosz akarat ezen esetet egy statuscsapás merény-

Digitized by Google

letére fölhasználja. És sejtvén már ekkor, miszerint ügyeink legközelebbi fordulata Bécsben fog eldölni, azért is mentem oda, hogy törekvéseim által a fenyegető veszélyt ott háritsam el, honnan az hazánkra nézve leginkább származott. Szóltam Wessenberggel, mint a kihez mindig utasitottak, s mondám neki, miszerint helytartót a törvény nem ismer, az országgyülést pedig elhalasztani vagy berekeszteni a törvények értelme szerint addig nem lehet, mig a budget tárgyalva és befejezve nincsen, s ezért az e tárgyban kiadott okleveleket ellenjegyzeni nem fogom. Lamberg ügyében pedig mondám, hogy a mint e szomoru esetet illetőleg a törvényes nyomozás szükséges, ugy azt politikailag egy coup d'état végbevitelére kizsákmányolni annál kevésbbé lehet, miután ezt a képviselőház is általánosan roszalta. Arra is figyelmeztettem őt, miszerint e szomoru esetnek közvetett okai ők is, mert ez a törvényes formák mellőzésének gyászos következménye, s nehogy éffélékre ujolag okot szolgáltassanak, küldjék hozzám báró Vay ministerelnök kinevezését, mit ellenjegyzeni kötelességemnek ismerek. Ezen értekezésnek eredményeként a következő napon megkaptam ő felségének azon kéziratát, mellyben hivatalróli lemondásom elfogadtatik, s egyszersmind megküldetett b. Vay ministerelnökké neveztetése egy más irattal megtoldva, mellyben fölkérettem, hogy b. Récsey Ádámnak kinevezését hg Eszterházy helyébe ellenjegyezzem, mit természetesen nem tettem, miután a lelépő ministerelnök törvényesen csak utódát ellenjegyezheti, ennek levén hatalmában ministertársait megválasztani s megerősités végett fölterjeszteni. Erről Wessenberget egy irat által tudósitottam; egyszersmind figyelmeztettem b. Récseit, hogy ne hagyja magát eszközül felhasználni egy készülendő státuscsapásra, mit ő nekem egyelőre meg is igért. Nem sokára azonban tudósitásomra jött ama hires manifestum, melly ellenjegyezve van b. Récseytől, s a melly Magyarország függetlenségét semmivé tenné; fölkerestem tehát őt, s miután találkoztunk, tanuk előtt szemére vetettem ingatagságát és törvénytelen lépését, a manifestumról pedig kinyilatkoztatám, miszerint az olly megvetése minden törvényszerüségnek s önkényes hadizenet a magyarok ellen, melly után Magyarországnak nem marad más hátra, mint önvédelméről gondoskodni. És ezzel többé dolgom nem levén, tüstént odahagytam Bécset, és Sopronon keresztül jószágomra mentem, hol felszerelvén magamat, s fegyvereimből ellátva tiszteim s volt jobbágyaim közül is többeket, csatasikra indulék, hogy mint hü fia szeretett hazámnak, nemcsak tanácscsal, hanem életemmel és véremmel is őszinte szolgálatomat bebizonyitsam. Azonban a gondviselésnek máskép tettszett rólam rendelkezni, s egy szerencsétlen esés következtében jelenleg ágyhoz szegezve tétlenül vesztegelnem kell, de hiszem, miként rövid idő alatt ismét gyülekszik roncsolt karomba annyi erő, hogy a hazát duló ellenséggel szembe szállhassak, s a győzelem dicsőségében, vagy ha lenni kell, a gyászos, de nagyszerü temetkezésben részt vehessék.

Digitized by Google

Ezekben van Pestről eltávoztom óta napjaim rövid vázlata. A mi pedig a számtalan pletykákat illeti : sokkal többre becsülöm magamat, semhogy azok mindegyikére válaszolgassak, mellyek ugy is már olly szemtelenekké fajultak, miszerint még az Augsburgi Allgemeine szerkesztőjét is mardosta a lelkiismeret, és kénytelennek érezte magát egy csillag alatt oct. 7. 281. számában védelmemre szólani. Azt sem hittem, hogy illyen védelmezőre szoruljak!... Egyébiránt csak záradékul jegyzem meg, hogy én soha semmit ministertársaim beleegyezése nélkül nem tettem, ollyanokról pedig hallani sem akartam, mik által az 1848-ki törvények megcsonkittattak volna ; ezt nemcsak soha nem változott jellemem, hanem mind privat nyilatkozataim, mind nyilvános és hivatalos előadásaim eléggé bizonyitják."

Azután csak mint a csákvári kerület képviselője vett részt a dologban, s midőn Windischgrätz közeledett, a kibékülési politikát ajánlá. A herczeghez küldendő követség tagjává megválaszták őt is (dec. 31-én), s midőn némellyek aggodalmukat nyilvániták, azon ajánlatot, hogy lépjen vissza, e szavakkal : „én magamért nem félek" visszautalá.

Ez ülésben következő két beszédet tartott :

„Azon kérdéshez nem kivánok szólni, mellyre épen most tisztelt kormányelnök ur véleményét kimondotta, mert azt tartom, hogy az féligmeddig eldöntöttnek tekinthető, hanem kivánok szólni a másik kérdéshez, melly azzal kapcsolatban van, hogy t. i. az országgyüléssel mi történjék? Én megvallom, bővebb megfontolás után igen nagy nehézséget látok abban, hogy egyuttal az országgyülés és a kormány innen eltávozzék, és ugyanazon időben a küldöttség is eljárjon tisztében; én azt gondolom, hogy a mostani állapot azt kivánja, miszerint a kormány olly helyzetben legyen, hogy minden akadály nélkül és biztosan intézkedhessék. A kormánynak nem lehet és nem szabad az utolsó perczben innen távozni, mert annak már ott kell lenni a maga helyén, mikor majd innen hátrább nyomul a sereg és egyátalában mind az, ki az ellenség által innen el fog szorittatni; de az országgyülésre nézve azt gondolom, hogy illy nagyszámu testületnek egy helyről a másikrai átaltelepedése illyen háborus időkben sok bajjal jár, neheziti magának a kormánynak lépteit is, minthogy az országgyülés az executiv hatalmat már átruházta a honvédelmi bizottmányra, melly a bizalmat a legnagyobb mértékben birja. Eddig is megfelelt e bizalomnak, s meg fog felelni, midőn törvényhozási tanácskozásnak most e perczben ideje nincs, minthogy ezen végrehajtóhatalom megmarad a bizottmánynál addig, mig azt az országgyülés vissza nem kéri. Azt gondolom tehát, legczélszerübb volna, az országgyülés maradna itt addig, mig ugyszólván itt maradhatásának vépercze el nem érkezett; a kormánynak ellenben adjon parancsot, hogy rögtön távozzék Debreczenbe, és ottan biztosságban intézkedjék azokra nézve, mik a nemzet védelmére megkivántatnak. Az országgyülésnek

Digitized by Google

azután fenmarad azon tiszte, miszerint a küldöttségnek jelentését fogadja el, s bocsátkozzék érintkezésbe, birálja meg, és határozzon a teendők felett, a nem reménylett esetben pedig töle fog függeni, valljon in corpore által kivánja-e magát helyeztetni Debreczenbe, mit én az előzményeknél fogva nem tartok gyakorlatilag szükségesnek és hasznosnak, hanem akadályos dolognak, vagy pedig magát prorogálni fogja-e addig, mig az idők ollyanok lesznek, hogy hatásköre biztositottabb leend."

Másik beszéde :

„Legyen szabad egynéhány szót mondanom. Ha a tisztelt ház e tekintetben eltérő véleményben van, hogy talán a honvédelmi bizottmány megszünik kifolyása lenni az országgyülésnek, mihelyt azt a ház más helyre rendeli : szivesen visszaveszem inditványomat. Én nem vagyok azon nézetben; mert abban meg nem egyezem, s talán a ház sem tekinti ugy a dolgot, hogy a háznak hatalmában nem volna egyes embert, vagy egy testületet kiküldeni; s igy akármelly testületet küld Debreczenbe vagy Pozsonba, az azért folyvást a háznak kifolyása, én tehát nem látom a kifolyásnak megszüntetését. És ne méltóztassanak valamit becsusztatni szájamba, a mi tölem nem eredett. Ha azt mondják : ez vagy az félénk ember, azzal nem törödöm, én vagyok-e félénk vagy Madarász, azt birálják meg mások. Én azért mondtam ki véleményemet, mert nem vagyok félénk; ha félénk volnék, nem mondtam volna ki; én ki fogom mondani véleményemet akkor is, ha Madarásztól kell tartani. — Hogy a Hunkár által elöterjesztett sanctiót ki kelljen mondani arra, ki el nem fog menni, — nem tartom helyesnek, nem tartom practicusnak. Én azt tartom, ma azért jött össze az országgyülés, miszerint tanácskozzék a kérdés fölött : mi történjék az országgyüléssel, maradjon-e, meddig maradjon és hová menjen? nem pedig, hogy mielött e kérdés eldöntetett volna, már halálos itéletet mondjunk. Ezt praeoccupatumnak tekintem, mert ha a képviselöket, kiket lelkiismeretességük és becsületérzésük nem vezérel, hogy igy vagy amugy cselekedjenek, mint rabokat Debreczenbe kell kisérni és ott szuronyokkal körülfogni : akkor ott nem lesz országgyülés, és ez nem nevelendi a honvédelmi bizottmánynak tekintélyét. Meg vagyok győződve, hogy ha 50 követ fog megjelenni szabad akaratánál és kötelességérzeténél fogva, több súlyt ád a nemzetnek, mint ha erőszakkal többen jelennek meg. Meglehet, hogy roszul fogom fel a dolgot, de meggyőződésemet mindig nyiltan szoktam kimondani, kibuvó ajtót soha nem kerestem, s felhivom az országot, tud-e illyent felmutatni? Annyit mondok, hogy illy kényszeritő mód a törvényhozáshoz nem illik."

S a sejtelmek csakugyan valósultak. Batthyány elfogatott, s midön a csász. seregek Pestet elhagyák, ő is Austriába vitetett, de a honnan Pest visszafoglalása után visszahozták.

Midön vitték, a sz.-fehérváriak ki akarták szabaditani, mit ő maga nem engedett meg.

Digitized by Google

Ő maga soha sem vallott, de közhir szerint börtönében irt egy memoiret.

Bitófára itélték. Mint büszke oligarcha, iszonyodott a gondolattól, hogy kezét rá bakó tegye. Ezt kikerülendő, nyakán több sebeket ejtett (oct. 6-án 1849.), minek nyomán az itéletet azon reggel nem is vehették teljesedésbe.

Kérdeztetvén, hogy kitől kapta a gyilkot? szárazon felelé: „Isten és emberekkel végeztem, felelni nem tartozom."

Közhit szerint a gyilkot kedvencz börvánkosában tartá rejtegetve.

Este, a vérfolyás miatt halványan, fekete öltönyben, kék sipkával, a lelkészre támaszkodva, lejött. A kopasz fej, a nagy szürkülő szaláll, a halvány arcz olly sajátságos érzelmeket költének fel mindenki lelkében.

A vesztőhelyre érvén, letérdelt, leemelte fövegét, s mond: „éljen a haza!" egy percz, három lövés és Magyarhon egykori ministerelnöke megszünt élni!

Halálát közrészvéttel fogadák.

Batthyány mint Liancourt, meggyőződéssel erélyesen küzdött az aristocratiai előjogok ellen, a nélkül, hogy perczig is feledte volna, miképp ő oligarcha.

Szónoklatai nem voltak virágosak, ha mennydörgött a conservativek ellen, nem ragadta el a hallgatót mint Demosthen, de igen tudott a való hangján, őszintén és sok tárgyismerettel beszélni.

Itéletében legfőbb elv, hogy a pragmatica sanctio megsértésével Magyarhon Austriától elszakadásának főeszköze volt.

Tudni akarják a lapok, mikép végsorsát egy dervisch, ki a budai szent sírt jött látogatni 1844-ben egy gőzösön, megjóslá.

Következő esemény Batthyány életéből ennek jellemére nem kis fényt derit.

Elmondjuk azt itten ugy, mint egy szemtanu közlé a lapokban:

„Tavaly septemberben X. orvos barátomat, sétalovaglásra hiva, 6 órakor reggel meglátogatám. Egy beteg volt dolgozó-szobájában. A többször emlitett szék magas karjai elfedék előttem alakját. Várva a mellékszoba ablakához állék. Az idegen hevesen szólt s olly hangosan, hogy minden szót megérthetéke. A ministercrisis kora volt, midőn a horvátországi bán Magyarországba betört. Az idegen igy szólt:

Látta ön, doctor, milly hatással manövrirozott tegnap délelőtt a mi hegypártunk? S valóban nagy jelenet is volt az, s miután a történetben olvastuk, miként a szerencsétlen 16-dik Lajos királynak valaki a párisi községház előtt veres sipkát tett fel, ennélfogva azon pillanatnak ujjászületését hivők, midőn a néptömeghez szónokló Kossuthnak

Digitized by Google

embertelenül hoszszu veres tollakkal rakott kalapot nyomtak a fejére, föveget, mellyet elég eszélyes volt visszautasitani. Az est meghozá számomra a visszatorlást. A hegypártra nézve valóságos mennyköcsapás volt, midön a nádor ő cs. k. fensége magas megbizásával előállék, azonban ámulatából csakhamar megtér. A mozgalom fejemre kezd nöni. Én nem vagyok Mirabeau, s ez az első franczia forradalomnak hasonmása.

Ön túloz!

Legkevesbbé sem! Hasztalan hirdet az én *dieux cordelier*-em, az egyetlen nyugodt itéletü lap, a Pesti Hirlap, mérsékletességet és kibékülést; a többi lapok és az egyenlőségi clubb Heberteket, Clotth, Anacharsis-eket s illynemü fanatikusokat egész böségében mutathat fel. Minden hanyatthomlok rohan. Mi azon szabadcsapat, mellyet a clubb toborz, egyéb, mint a henriot-i banditacsapatok majmolása. *La fête de la raison* még nem ünnepeltetett ugyan, de Madarász-Chaumette már az ő észistennőjét kiszemelé. Kossuth ugyan nem fogja engedni, hogy ezen Robespierre tojásából kinőjön, de ellenben Lajosban egész tuczata a *Camille Desmoulins*-eknek lakik, annak mérséklete nélkül. Sima nyelve vihart idézend fel, s vértenger fog Magyarhon felett összecsapni.

Én önt soha sem ismertem rémlátónak!

Ó ti mindnyájan vakok vagytok, s még azonfölül gyalázatosan rosz geographusok. Ti azt hiszitek, a *Vendée* Franciaországban van. A Dráva és Száva mellett kell azt keresnetek, báró Jellachich ezt igen jól tudja. Én mindent látok jöni. — Minek is segitém a visszavonás sárkányfogait vetni? — A honvédek valának a vetés, s a polgárháború most már kikerülhetlen. Engem az ellenzék előre tolt, s mindaddig előre is fog tolni, mig végre. . .

No's?

Elejtend mint egy kisajtolt czitromot. A hirneves *Lenormand* ministereim egyikének, b. Eötvösnek, gyalázatos véget jósolt. Ö elég eszélyes még ideje korán távozni. Én maradok. A jósnő, ugy látszik, a személyben tévedt.

Hoszszú szünet következék. Nekem az előszobázás unalmassá vált. Köhögék. Az idegen felugrott. Bevevé a port, mellyet az orvos a szünet alatt számára kevert s elnyelé, s azután kalapját véve, engem futólag köszöntve elsietett. Feje majdnem egészen kopasz volt, hosszú sürü szakáll övezé a halvány arczot. Elég ismertető jel. Az idegen gr. Batthyány Lajos volt."

Digitized by Google

GR. SZÉCHENYI I.

Hajdan a lenni és nem lenni volt a kérdések kérdése.

Előttem most a kérdések kérdése, meghatározni, hogy valljon Széchenyi, mint hazafi, mint politikus, mint statusférfi vagy mint ember volt nagyobb?

Eldönteni nem tudom.

Annyi bizonyos, hogy ki ugy szerette volna a magyar hazát mint ő, s annyit áldozott volna érte mint ő, nincs.

Tollával irányt, tetteivel példát adott.

Nézzétek az ősz Dunát. Látjátok a gőzöst hullámai közt utat vágni magának?

Létezését e férfiunak köszönheti.

Látjátok-e a lánczhidat, Europa remekét e nemben, összekötni Buda-Pest városokat?

Fáradalmainak gyümölcse.

És a lófuttatás a Rákos terén, hol öseink gyülésezének?

Az ő müve.

És a magyar tudós társaság?

Legfőbb alapitóinak egyike.

S hogy Pestnek diszes mulató helye legyen, a Széchenyiliget is az ő müve.

S mi mindezek közt legfőbb, s áldása mindegyiknél nagyobb, — a tiszaszabályozás is az ő teremtménye.

A tettek mezején, a való regiojában ennyi emléket emelt magának e nagy ember, s ha jön idő, midőn a fáradalmas élet után nyugodni száll, s ha mint ma is, addig is politikai halott lenni nem szünendik meg, ez emlékek bármellyikében is neve örökre élend. A költőként:

„Exegit monumentum aere perennius!“

S ki, mint ember, ennyit áldozott, ennyit tön, mint iró nem kisebb befolyást gyakorolt.

Első müve a „Hitel.“

Még neve is alig volt, alig ismerék őt, midőn ez elhagyá a sajtót s a (1830) már akkor ismert tettek embere igy is babérokat aratott.

Ezt követé a „Világ“, — a „Stadium“ sat. mind hasonló sikerrel.

Midőn Kossuth a hirlapirói térre lépett, elvekben egyezünk, ugy mondá Széchenyi, de nem a modorban.

Csalhatlan politikai belátással kinézte ez ember tetteiből, müveiből a tért, az agitatióknak terét, mellyre az lépni akar.

Nélküle tán Kossuth nem lett volna az, mi volt, — a gróf szerette volna is ellensulyozni, de trop tard!

„Kelet népe“ czim alatt (1841) kiadott müvében tetteit, modorát s jövőre kinézett terrenumát nyiltan kárhoztatá s olly dolgokat monda

Digitized by Google

el benne, miknek való értelmét csak ma, a lezúgott forradalom után tudjuk tisztán felfogni.

Előbb már láttuk a hatást, mit itt szült, minek ismételni azt itten?

Széchenyi soha sem tartott a conservativ párttal, s igy azok organumában (Világ, Budapesti Hiradó) soha sem irt, de Kossuth működését továbbra is lehetőleg ellensulyozandó, organumául a „Jelenkor"-t választá, mellyben „Kétgarasos" czikkei nem hangzának el hatás nélkül.

Széchenyi mint szónok is nevezetes szerepet játszék ez országgyülésen.

Mint főtényező az 1830-iki országgyülésen ajánlatával a magyar academia iránt tünt fel.

S a következő országgyülésen hol mint förrdi tag hol mint követ működék, jelesen az utolsó országgyülésen, mikor Kossuthot ellensulyozandó, magát Mosonymegye követévé választatá.

Ez ideig mindig pártvezér vala, de Kossuth már ekkor sokkal több népszerüséggel birt, hogysem tovább is az lehetett volna.

Széchenyi beszédeit bizonyos sajátságos humor bélyegzi, mi annak nak száraz voltát emészthetővé teszi.

Mindamellett Széchenyi igen terjedelmes, mondhatni, unalmas beszédet tart sokszor, mellyben sok ugyan a velő, de hig lében felolvasztva s homályos burkolt modorral előadva.

Mondják, hogy rövid az élet.

Igaz lehet. Épen ezért bámuljátok az embert, ki illy rövid életben olly roppant sokat tudott tenni.

A forradalom kiütését Széchenyi borongó lélekkel fogadta.

A ministerium megadása után:

— Ti nyerétek, mond Batthyánynak.

Igaz, mond ez, whistezénk. Mieink a honeur-ök, tietek a tric.

Mindamellett a kereskedelmi tárczát elvállalá.

Két uton akart ekkép is honának használni, ellensulyozván az agitatort s hazája kereskedése ügyét ápolván.

S csakugyan a ministeri tanácsban mindent elpróbált, hogy Kossuthot megtartsa a. törvényesség terén, hogy eszközölje, mikép az a határok túllépése által ne koczkáztassa a haza sorsát.

S hivatalszobájában olly dolgokat terveze, ollyakat kezdeményeze, hogy azok kivitele a legüdvösb hatásu lett volna.

Jul. 18-án, midőn a lánczhid lánczát felhuzták, Széchenyi családjával a hidfőnél volt. A láncz csaknem fölhúzva volt, midőn egyszer elszakadt s hatalmas dörgéssel az egész láncz a Dunába esett. A grófnak semmi baja sem történt.

Digitized by Google

A parlamenti ülésekben Széchenyi sem a Kossuth sem az ellenzéki párthoz nem csatlakozék. A mérsékelt ügyet védelmezé.

Első jelentékenyebb beszédjét aug. 21-én tartotta, midőn Perczel árulási vádját fölemelte.

Egyik volt, ő ki a ministerium politikája mellett határozottan felszólalt, daczára hogy a közönséget irányában perczenként hidegülni látta. Beszéde ez volt:

„Ha valaha, épen ma van higgadtságra szükségünk, mert jól mondá Szentkirályi bajtársunk, hogy csupán lelkesedéssel csatát nyerni nem lehet, — nem lehet kivált akkor, ha magunk közt egyenetlenség van. És engem nem az aggaszt, hogy aldunai elleneinknek erejök van, hogy puskákkal, álgyukkal el vannak látva; hanem az aggaszt, hogy ő köztök nincsenek olly factorok, kik vezéreik minden lépteit lehetetlenné teszik. — Azt kérdik, miért nem tett a ministerium erélyes lépéseket, — miért nem teremtett katonát, pénzt? hiszen ezt tette; azonban mi magyarok professori bölcseséggel szólunk olly dolgokhoz is, mellyeket nem értünk, s nem gondoljuk meg, hogy katonát és pénzt felfujni nem lehet. Azt kérdik: miért nem hítt fel a ministerium mindnyájunkat? Épen igy okoskodtak a mennyei birodalomban, midőn az angolok ellen peniczilusokkal megindultak, azonban következése csak az lett, hogy elvesztek, mint a birka. — Azt mondják, Magyarországnak temérdek kincse van, könnyü itt pénzt teremteni. Igaz, csakhogy ehhez is idő kell. Szólónak a ministeriumban bizonyosan legkevesebb dolga van; mégis a nap 24 órájában alig tud nevezni egy párt, mellyben elfoglalva ne volna, s mi az oka, hogy annyit nem tehet, mennyit kötelességérzete sugall? Mert igen nagy azoknak száma, kik mindenütt sarkában vannak. Emliti az ujságokat.

Hangok: halljuk Széchenyit!

Szóló. Én igen tudom, hogy a nemzettest, midőn ingerült állapotban van, mint beteg, az olly gyógyszert nem szereti, melly neki bizonyos csipős érzést nem okoz. Tudom, hogy igen soknak inyére nincs, hogy nem hallhat minduntalan phrásisokat. Én tudom, hogy a lelkesedés isteni malaszt, melly nélkül az ember törpévé fajul, s előtte, ha tiszta szivből származik, tisztelettel leborulok. De azt mondom: a lelkesedés csak basis lehet. — Somogy vagy Fejér követe szalmacséplésnek nevezte, midőn én azt mondám: adjatok szabad kezet, ha biztok bennünk; ha nem: válasszatok mást. Az egek urát hivom bizonyságul, hogy szalmacséplés volt-e ez? — Ő és társai igenis mindent elkövetnek, hogy ezen szerencsétlen ministeriumot zsibbasszák, hitelét csökkentsék. Az igen tisztelt követ ezt tagadja; de van egy más magasabb biró, a világ és jövő, s ez bizonyosan nem fogja elhinni. Azt mondja azon tisztelt követ, ki épen most mosolyogva tekint rám, s a ki iránt, mióta Debreczenben szivünket egymásnak kitártuk, én sympathiával viseltetem, — hogy micsoda zsarnokság az, illy körülmények közt a ministerium állását kötni a kérdésekhez? Higyje el a tisztelt kö-

Digitized by Google

vet, hogy ha más körülmények közt volnánk, a ministerium már 100szor-letette volna tárczáját. Mert ha valaki meggyőződése szerint működik, s mégis az ellen késztetik: akkor természetes, hogy lelép. De azt gondolta a ministerium: aggodalmas idők vannak, — s habár néha méltatlanságot nyelni kell is, tán használhatunk a hazának. Azonban, mikor valaki ollyat mond, mint ez a szó: árulás, mikor a becsület legkényesebb pontja támadtatik meg, akkor lehet valakiben lélekerő, resignatióval eltemettetni magát a haza romjai közt, de transigálni, ezt senki sem kívánhatja. Ha másokban központosul a közbizodalom, ám lépjenek helyünkre, de az mindenesetre áll, hogy „sunt certi denique fines, quos ultra citraque nequit consistere rectum." Igenis, minden erönkből kivetköztettek bennünket önök tisztelt honfiak! Én Magyarország jövője iránt nem estem kétségbe, de azt mondom: a magyar magát meggyilkolhatja. És ez tisztelt hazafiak! a mi bününk, mert alig van köztünk ember, ki a másik megaláztatásán ne örülne. Ha nem okulunk tisztelt hazafiak, én mint veterán, ki életem szebb részét, habár mint szerény hangya, e hon megdicsöitésére szentelém, kénytelen vagyok azt mondani, mit már mondtam, hogy nem tudom, örüljek-e azon koczka szerencsés vetésének, melly ujabb időkben bennünket ért. A magyarnak nagy hibája, hogy nem tudja, mikor kell összehuzni a vitorlákat, hanem csupa lelkesedésből rohan, mint a vak légy. Ne agyarkodjunk hát egymás ellen, mint tehetetlen sajtférgek. Én tán ez országgyülésen többször fel nem szólalok, de a haza szent nevében kérem önöket: adjanak szabad kezet, meg fogjuk talán menteni e hazát."

Az aug. 21-iki ülésben a katonák megmagyaritása fölötti kérdés alkalmával tartott nyilatkozata is nevezetes volt:

„Különösnek fog látszani sokak előtt, hogy én illy gyülöletes tárgyban tribune-re lépek, azonban a fenforgó tárgyra egész mértékben kérem a tisztelt ház figyelmét. Ha Magyarország jövőjét tekintem most, midőn egész világ, ugyszólván bomladozni kezd: egyedüli horgonynak látom fenmaradásunkra, hogy nemzeti disciplinált seregünk legyen. A melly hadseregnek disciplinája nincs, bárminő lelkesedéssel birjon, hivatásának megfelelni nem fog. Abony igen tisztelt képviselője is visszajövén a táborból, azt mondja, hogy lelkesedés van, de átlátja, hogy disciplina kell. De hát, azt kérdik, disciplina bot nélkül lehetetlen? Practice véve a dolgot, még a szabad Észak-Amerika is átlátta, hogy vannak állati emberek, kikre máskép hatni nem lehet. Lehet ez ellen sok szép dictiót mondani, de gyakorlatban igy áll. Nem szabad tehát a dolgot elhamarkodnunk, mert oda vihetjük a dolgot, hogy midőn a roszaknak kedvezünk, a jókat sujtjuk. Szóló idézi egy britt hajóskapitány példáját, kinek legjobb hajóslegényei a botbüntetés eltörlése miatt épen erről panaszkodtak. Szóló hivatkozik Angliára, s azt mondja, hogy olly dologban, mellyben tapasztalásunk nincs, ne tegyünk experimentumot. Igaz, hogy a franczia hadseregnél nincs botbüntetés, de a franczia, ziva-

Digitized by Google

taros időkben nem is olly jó katona, mint azok, kiknek disciplinájok van. Egy Napoleonnal könnyü volt csatákat nyerni. Az olasz seregnél is a lelkesedést egy disciplináris sereg megtörte. Tudja szóló, hogy Pest képviselője könnyen fog ellene boldogulhatni, mert a szív itt szép szavakat sugal. De kéri szóló a házat, ne tegyünk most próbákat, hanem hagyjuk a dolgot ott, hol a hadügyminister hagyta."

Keményen megrótta Széchenyi az ellenzéket, midőn a 2000 frt. asztalpénzt nem akarta a ministerelnöknek megszavazni.

A septemberi események elméjét keményen megrázták. De lássuk orvosa Balogh Pálnak e tárgyban közlött czikkét:

„Az ujabbkori események váratlan kifejlései és rendkivüliségei minden érző kebelre mondhatlan hatást gyakoroltak. Nincs köztünk senki, kinek lelkülete azok által kisebb-nagyobb változást ne szenvedett volna. És még korán sincs vége a drámának! senki sem számithatja ki, miként jutand el az átalakulás vészteljes viharai közt az uj aranykor élvezéséhez. Mert a sors nem szokta olcsón adni javait, egyeseknek ugymint nemzeteknek. Szerencsés az, ki cum mente sana in corpore sano juthatand el, a mindnyájunk által buzgón ohajtott, de csak becsületteljes uton kivivandó béke oásisához. Ezen szerencsében, fájdalom! nem részesülhete hazánkfiainak legnagyobbika s átalakulásunk legrégibb hőse, gr. Széchenyi István, ki élete legfőbb feladatául tüzé ki, boldognak és nagynak látni e hont, az olly rég s olly sokkép zaklatottat.

A néhány hónap előtt kifejlett világrenditő események, mellyek által egy egész lap fordult meg Európa sorskönyvében, a nagy férfiu folytonos küzdelmek közt levő elméjére megrázó hatással voltak, s felszólittatván ő is nemzetünk életbárkájának vezetésére, aggodalmai nőttön nőttek, midőn látta, minden emberi kiszámitások csalékonyságát, s midőn látta, miként esküdt össze ármány és cselszövény, árulás és gazság, az olly szerencsésen kivivott szabadság megbuktatására. A naponként vészteljesebben tornyosodó felhők imádott hona láthatárán viszszatükröződtek lelkében, s ő, ki a béke olajágával ohajtá legyőzni hazánk daemonait: borzasztó sejtelmeket érze keletkezni keblében, midőn az alacsony udvari cselszövények és ármányok által gyujtatott polgári háboru lángjai csapkodni kezdének az egekre, s pusztitani szép hazánk virágzó határait. Lelkének folytonos feszülésben volt hurjai lankadni kezdének, s ő, ki hona javáért olly fáradhatlan tevékenységet tanusitott, ki nem olcsó szavakkal, hanem nagy tettekkel bizonyitá be jelleme valóságos becsét, naponként szenvedőlegesb szerepet kezde játszani.

Bizodalma a magyarok istenében csökkenni kezdett, s a láthatár, mellyen epedve várjuk mindnyájan nemzetünk nagyságának fénysugárait fellövelleni, előtte naponként sötétebb homályba merült. Mint kinek lelke a legborzasztóbb vészjóslatokkal teljes ugy nevekedének a nagy férfiu szorongásai és nyugtalanságai. Családja pár hét előtt nyári

Digitized by Google

lakába költözött, s ő ezen lelki levertségben magára hagyva, az aggodalmak és szorongattatások kinjai közt élt, s minden kedvetlen hir, minden nem várt esemény, mélyen megrezzentette keble hurjait.

Az annyi küzdelmek közt rendithetlen hős, ezuttal ingadozni kezdett. Folytonos álmatlan éjjeli virrasztásai közt nem látott ő egyebet, mint rémképeket, mellyek ellen lelke diadalt vivni ki képes többé nem vala. És ezen lelki küzdelmekhez azon gondolat csatlakozott legkinosb hatással, hogy imádott hazája veszedelmének legfőbb oka ő maga, ő ébresztvén fel a nemzetet százados álmából. Ha magas lelki ereje legyőzé is ottan-ottan a túlságos képzeletek s kinos gondolatok furdalásait, annál nagyobb rohammal támadák meg azok egész valóját, s a legkeserübb kitörésekre nyujtának alkalmat. Illyenkor minden józan előterjesztés, minden nyugtató szó sikertelen volt. Az étvágy már régóta elhagyá.

Folyó hó 4-én kijelentém a grófnak, hogy ha egészségét visszanyerni kivánja, innen tüstént távoznia kell; hogy gyógyulásának mulhatlan feltétele, mennél távolabb menni a fővárostól, hol minden szó, minden hir, minden találkozás, csak nagyobb zavarba hozza elhangult lelki tehetségeit: de a gróf nem vala hajlandó az üdvös tanács elfogadására. Nem akarta hinni, hogy beteg. Az ingerültség pirjával festett arczot mutató tükör folytonos csalódásban tartá öt. Csak következetes sürgetések, többszöri szándékváltoztatások után szülének végre benne elhatározást. Másnap (kedden) csakugyan kocsira ült a gróf társaságomban, nem határozva még el, hová és merre, de Buda alig vala hátunk megett, s már a gróf leszállt, vagyis inkább kiszökött a kocsiból, kijelentvén, hogy nem megy egy tapodtat sem, hogy visszatér Pestre, hogy mint minister helyét el nem hagyhatja, s hogy ő együtt kiván veszni, ha kell, honfitársaival. Csak erélyes sürgetések után sikerült öt rábirni, hogy ismét kocsiba üljön. A haladás azonban csak nevelé a gróf sötét melancholiáját. Szüntelen hazája szerencsétlenségét emlegeté, s egész komolysággal fejtegeté, mikép nincs többé menekülés nemzetünkre nézve. Beteg képzeleteinek tükrében, már látá ő hazánk fővárosát ellenséges vad csordák által elpusztitva; a század egyik legpompásabb mestermüvét, a budapesti lánczhidat a hullámok mélyébe temetve, s mint Marius Carthagó düledékein, ugy képzelé ő magát elpusztult hazája romjain. És mikor a szerencsétlen grófot meglepi az eszelősség haragja, mint Esquirol a dühöt nevezi, — az eltorzult arcz barázdáin gyakran a kétségbeesés keserü könnyei görgedeznek le. — Illyenkor gyakran megkisérté öt az öngyilkosság daemona is, de lelki ereje nem engedé lesülyedni öt a rosz játékosok ezen utósó menhelyéhez, mint Napoleon nevezé. Ellenben számtalanszor nyilvánitá, mi örömmel ölelné a halált, mint ki már gyógyithatlan, s ki többé hazájának hasznos tagja nem lehet S mi lelki szenvedéseit a legmagasb fokra emeli, az azon vallásos túlingerültség, melly a szemrehányások keserü fulánkjait mérges nyilakká változtatja.

Digitized by Google

Illy leirhatlan kinos lelki gyötrelmek közt, mint a gróf sokszor nyilvánitá, többszöri huzakodások és ellenszegülések után s a legdühösb rohamok gyakori kitörései közt, de mégis szerencsésen jutottunk Döblingbe, hol őt további orvosi felügyelés alá adtam át. Vérző szivvel hagyám lelki küzdelmei közt hazám nagy polgárát, távol kedvelt családjától, s idegen arczoktól környezve, kik nem értik lelke magas vágyait, s nem osztoznak keble nemes érzelmeiben.

Mint a nemes gróf házi orvosa, kötelességemnek tartottam, mind ezt némi részletességgel közölni a közönséggel, különösen azon gyöngédtelenek irányában, kik felejtve nagy hazánkfiának halhatatlan érdemeit, felejtve, hogy ő ujjászületesünk történetében olly fénypontot foglal el, nem átallották őt, kit lelánczolt Prometheusként hona vészteljes sorsáni kétségbeesése mardosó féreg gyanánt gyötör, alacsony gúnyaik, gyanusitásaik és rágalmaik tárgyául tüzni ki.

Hazánk, melly nagy férfiakban olly szegény, mint tétlen szóhősökben gazdag, méltán fájlalhatja egy olly fiának szerencsétlenségét, kinek keble tettdús életének minden perczében csak hazája dicsőségeért s boldogságaért dobogott, ki ezért annyit áldozott, mint századok lefolyta alatt egy magyar sem, s ki most is ezer örömmel váltaná meg élete árán hona megszabadulását.

Meg is vagyok győződve, hogy hazám nemesb keblü polgárai közt nincsen egy sem, ki a nemes gróf halhatatlan érdemei iránti hálaérzetében buzgón ne ohajtaná, hogy a honunk egén borongó sötét felhők minélelőbbi szétoszlásával, oszoljanak el a gróf lelkéről is azon sötét felhők, mellyek most annak tehetségeit olly kinos zsibbadásban tartják, s hogy a gróf léphessen fel ismét minélelőbb a nagy tettek azon szinpadára, mellyen ő annyi éveken át, olly fényt árasztva müködött, s mellyen őt minden honszerető polgár olly bús szivvel nélkülözi.“

Széchenyi a reformok terén a palliativ módokhoz szeret folyamodni, elővigyázattal, gondosan mint Lally, Tollendal, Monnier folyamodának — elővigyázat-, hiuság- és honszeretetből.

Kevés van, ki ugy ismerné az emberi kebelt s ugy fel tudná azt használni mint ő.

Szereti a közvéleményt, a nélkül, hogy rabja volna. Midőn helytartósági és titkos tanácsossá nevezték ki, sokan kárhoztaták, hogy elvállalá.

— Tevém, ugymond, mert hasznom van belőle.

— És az?

— Eddig havonként egy kalapra volt szükségem, ezentúl évenkint egygyel is beérendem.

Sajátságos vegyülete az angol whig és franczia torynak, mondá Croquis irója, s helyesen, mert a medium tenere nálunk csakugyan nem ártott volna.

Digitized by Google

Széchenyi az országgyüléseken valóságos hadat folytatott ellenfeleivel. Kartács, bomba, gránát, kard, ágyu, pisztoly és bunkósbot készen álltak. Ő azokat soha sem használta egyszerre, lassanként egymásután szedte elő hol egyiket, hol másikat, s annyi eredetiséggel, hogy egy O'Connell vagy Dupinnak sem válnék gyalázatára.

Sorsa némi részben a Pitt-é.

Mig élt, árulónak nevezék, gáncsolák, káromolták, s halála után a Westmünsterben emléket emeltek számára.

DEÁK FERENCZ.

Kehidán született Zalamegyében, 44 éves.

Szülei korán elhalván, testvére Antal neveltette Győrött, olly módon, melly lángeszét fejleszteni képes volt.

Letevén az ügyvédi censurát s olly sikerrel, melly censorait és hallgatóit bámulatra birta, szülőföldére ment, hol Forintos főbirót hivatalának rosz kezeléseért bevádlá.

Az ügy folytatását rábizták, s ezt ő akkép teljesité, hogy Forintos lemondani kénytelték, miért ő és párthivei folytonos ellenségeskedéssel viseltettek iránta, s mindent elkövettek őt megbuktatni s lehetlenné tenni országgyülési követté választatását.

E czélból az ultraconservativ ügy zászlója alá esküdtek, s iszonyu pénzáldozattal kivitték a marchalison, hogy Zalamegye az 1844-iki országgyülésre nem pártolá az adót.

Ekkép Deák, ki az azelőtti pozsonyi gyüléseken mentora, irányadója s gyakran mérséklője volt a szabadelvü ügynek, kimaradt a követek sorából.

Kiütvén a márcziusi zavarok, képviselővé s igazságügyministerré lett. A ministeri tanácsban ő volt feje azon pártnak, melly a törvény utjáról el nem térést javallá, s mint illyen folytonos oppositiója volt Kossuthnak.

Parlamenti müködése nevezetes.

Többször beszélt s nyugodtan higgadtan ostorozta mindig az ellenzéket.

Nevezetesb beszédei egyike volt az elemi iskola ügyében tartott:

„Csak néhány rövid szóban mondom el véleményemet. Ha a tegnapi határozathoz lehetett volna szólanom, kimondtam volna azt, hogy a hazának jelen körülményei között tévesztett lépésnek tartom elhatározni, hogy a státus által felállitandó iskolák közösek legyenek. De a ház

Digitized by Google

hatalmával élt, és én nem hozom kétségbe, hogy a háznak joga van rendelkezni, minők legyenek azon iskolák, mellyek a nemzet költségén fognak állittatni és fentartatni. Ma már a komáromi inditvány folytán arról van a kérdés, hogy miután a státus által felállitandó iskolák közösek lesznek, valljon legyen-e joga egyes hitfelekezeteknek a magok költségein iskolákat állitani, és valljon e czélra azon hitfelekezetbeli többségnek lesz-e joga magán-alapitványokat egyenesen oda forditni, hogy azoknak közössé tétele meggátoltassék. Ez iránt egyszerüen nézetem az: miszerint az elsőt megtiltani és még akkor is, midőn a státus által alapitott iskolák közösek, az alapitványokat lefoglalni nincs a státusnak jogában. Hatalmi lépést tehet a státus, erőszakot követhet el, de bizonyosan igazságtalanságot fog elkövetni. — (helyes.) Ne hasonlitsa senki ezzel a catholicus alapitványokat, miután ezeknek nem csekély része a státus javaiból adatott már ki István által azon jószágokból, a mellyeket a státus közszükségeinek fedezésére rendeltek eleink akkor, midőn a jószágokat felosztották. A protestánsok és ó-hitüek minden alapitványaik magánalapitványok, ezekhez a státus nem járult semmivel; ha a státus meg akarja azoknak tiltani, hogy magán hitfelekezetbeli iskolát állitsanak, miután a magokróli gondoskodást egyenesen az ő nyakukba vetette, ezáltal az alapitványokat elveszi, nem respectálja a tulajdont, ha pedig a törvényhozás a tulajdont nem respectálja, azon törvényhozás az önkényt gyakorolja (helyes). Ha Magyarország olly helyzetben volna, hogy békes nyugalom környezné a hazát, és mi a zöld asztalhoz ülve theoriák nyomán indulnánk el rendezni a dolgokat, és azt mondanánk, hogy mi jobb és mi czélszerübb theoriában; és a theoriák között kifelejtenénk az ember ezer gyöngeségeinek alig irható előitéleteit, s ha mi ideális tulajdonságu embereknek csinálnánk törvényeket: akkor sokat értenék azokból, a mik mondattak. De fájdalom! a törvényhozót nemcsak az okoskodás higgadt fonala, hanem az élet és annak körülményei és az emberiségnek sajátságai is vezérlik, és jaj annak a törvényhozónak, ki olly ideális törvényeket alkot, mellyeket az emberi élet naponként s a tapasztalás minden órán meghazudtol. Azt mondják talán: ne ismerjük el a hitfelekezeteket. Ám adjon nekem valaki mindenható hatalmat, és első leszek, ki az üldözésre fajulható véleménykülönbségeket olly dologban, melly legszentebb, vagy szeliditeni, vagy kiirtani fogom, de kinek áll ez hatalmában? — Ha a létező hitfelekezeteket ignorálni lehet, épen olly okoskodással lehetne mondani: ne ismerjük el e büntényeket, tehát nem kell büntető codex. És valljon miért akarjuk ezen kényszeritő modort, hogy a hitfelekezeteknek magániskolákat állitani ne lehessen, azért, hogy összeolvadást remélünk általa? meglehet; hanem a legokszerübb eszköz is valamelly czél elérésére csak akkor lesz elég hatályos, ha az időt eltalálja az ember, mikor azt alkalmazza. Kezdjék meg önök ezen theoriát illy nagy ingerültség között alkalmazni, meglátják következéseit. Ha figyelemre veszem a hallottakat, ugy látom, önök közül egyik sem érzi magában elmondani a mea culpát,

Digitized by Google

Azokra nézve, mik történtek Horvátországban, azt mondjuk, nem követtünk el semmi igazságtalanságot. Ámde csak néhány szó odavetése, néhány kifejezés, vagy roszul magyarázott javaslat, a mi magában ártatlan, — ha nem egyedüli ok, de eszköz volt az indulatok felzaklatására. Midőn az egész ország lázban van, midőn ez országnak millióit veszély környezi, midőn attól félünk, hogy a hajó elmerül, midőn azt mondjuk, hogy az isten mindenható hatalma tud bennünket megtartani : akkor azt mondjuk, hogy egy kis hitfelekezetességből származó surlódással több vagy kevesebb, nem tesz semmit? — Van-e jogunk ezt mondani, felelhetünk-e a nemzet előtt, hogy ezen dolgot olly könnyen és minden ovatosság nélkül tesszük? Emlékezzünk vissza a legközelebb elmult időkre. Az oláh atyafiak aggodalommal léptek a törvényhozás elé, aggodalommal a kormány elé minden panaszaikban, hogy uniálni akarják azokat, kik a nem-egyesült szertartáson vannak. Atörvényhozás igyekezett őket megnyugtatni, templomaik visszaadatását határozta. Azt hiszik-e az urak, ha most illy közös iskolákra lesznek kényszeritve, ha alapitványaik is közössé tétetnek és nem lesz megengedve, hogy saját alapitványaikat saját iskoláikra forditsák; — azt hiszik önök, hogy minden adott igéreteinknek hinni fognak? — azt gondolják önök , hogy a felvilágosodásban olly fokig mentek, mellyen túl előitéletekkel nem küzdenek, miszerint elmondhatják, hogy nincs olly szokás, mellyhez mind végig ragaszkodnak; azt gondolják önök, mivel ez áll önökről, igy áll ez a népnél is? Hivatkozom azon urakra, kik nem vakbuzgók : ha valamelly intézkedésben kényszeritést látnák saját vallási vagy vélemény-szabadságukra nézve, ezen zsarnoksága felzudulna az urakban minden érzelem, s készek volnának annak védelmére fegyvert ragadni, a mi még most ugy hiszem nincs megtámadva. Ez az emberi természetben fekszik, és fekszik még inkább a nép természetében, a melly minél inkább küzd a sors terhével, csapásaival, a melly minél kevésbbé felvilágosodott értelmü, annál inkább ragaszkodik a vallásossághoz s annak külformáihoz, mintsem annak lényegéhez. A külformákat megsérteni, a népre nézve annyi, mint a népnek vallásos érzelmeit sérteni, ezeket pedig megsérteni akkor, mikor azt a státus czélja nem kivánja, csak azért, mert bizonyos theoriák szebbnek festik a tárgyat: azt hiszem, vétek a nemzet s a nemzeti biztosság ellen. Vagy tán azért, mert József császár is megpróbálta a közös iskolákat, mert azok itt-ott megpróbáltattak? Menjünk végig Európán, s nézzük, minő állapotban van ezen közösség, s mennyiben vezet czélra? Európa legszabadabb népeinél hogy áll e dolog, annak elszámlálásával a házat nem untatom, csak egyet emlitek; hol az egyéni szabadság legjobban van biztositva; mellyik ország az, mellynek sorsát okunk van irigyleni, mert Magyarország még soká fog oda fejlődni? — Éjszakamerika. S valljon ott kényszeritőleg cselekszik-e a státus a vallásfelekezetek iskoláival? nem ád-e nekik szabad kezet, nem respectálja-e a tulajdont? Azt mondja tán valaki, hogy ott kezdetben a státus nem avatkozott a vallás dolgába; igaz, és én Magyarország leg-

Digitized by Google

nagyobb átkának tartom, hogy itt először státus religiója volt, mellyből annyi igaztalanság s átok árad a népre. De miután ezen átok reánk nehezedett, azt még nagyobbá tegyük? Azt gondolja valaki, hogy a közös nevelés azt ki fogja irtani? Meglehet, — én nem hiszem. De ha igaz is, azt nem akkor kell kezdeni, mikor az indulatok ugy fel vannak zaklatva, mint tán Árpád ideje óta nem voltak. Azt pengetjük szájainkon, hogy a szabadság, testvériség, egyenlőség e század jelszavai? Meglehet, e jelszó inkább a jövőt mutatja mint a jelent: de kérdek mindenkit: valljon a polgárok egyéni szabadsága egész Europának, volt-e több megtámadásnak kitéve egyhamar, mint jelenben? És valljon a szabadsággal egyező-e, ha egy hitfelekezetet kényszeriteni akarunk, hogy külön jogával mint hitfelekezet ne élhessen? Azt mondják, hogy egyenlőség legyen, melly a szabadsággal meg nem fér, s melly abban állana, hogy nem egyenlő szabadságot adjunk a hitfelekezeteknek? A testvériséget emlegetjük, s annak olly értelmet adunk, hogy az által akarjuk az embereket testvérekké tenni, ha sulyos lánczra lánczoljuk? Ez a világon testvériséget sohasem szült. Még ha az előitéletet sértenők is, vétket követnénk el akkor, ha azt olly körülmények közt követjük el, midőn a status szüksége nem parancsolja. Nekünk még azokat is kell respectálni, ha nem károsak, mert mit előitéletnek hiszünk, sokszor a népben olly érzelem, melly őt boldogitja, mellynek védelmére fegyvert ragad. Nézzünk körül, mi az, miben mi bizunk? hol az erő? Ezen testületben? — Ezen testület bölcsesége sok kárt elhárithat, ezen testület azonban csak rendelkezhetik a cselekvés terén, és valljon a cselekvés kinek kezében van inkább mint a népnek? Nekünk meg kell értetni a néppel, hogy a haza veszélyben van, s mikor ezért fegyverre buzditjuk azon népet, melly eddig nem érezte, hogy hazája s szabadsága van, azt most akarjuk szabadsága legédesebb érzetétől megfosztani? Uraim! ez nem eszköz, hogy a népet a hazához s magunkhoz kössük, hanem arra, hogy az indulatok közé a veszekedés almáját dobjuk. Azt hallom gyakran, hogy a reactió hatalmától felünk. Igy ez sokkal veszélyesebb, mert az nem nehány ember tollából s kezéből áll. A reactio hatalma akkor veszélyes, ha van mire támaszkodnia. És mire fog támaszkodni? a népérzelmek pártolására, és pedig annál inkább mert a népet ellökjük magunktól. — Azt mondjuk, a papság ennyi s ennyi vétket követett el. Nem tagadom, sokszor nem teljesité hivatása kötelességeit, nem is fogok panegyrist a hibásak felett tartani, de azt mondják az urak, a papság a reactió eszköze, félnek a papság reactionális hatalmától. És mit csinálnak? Egy hatalmas eszközt adnak kezébe, hogy a vallás érzelmeinél fogva zúditsa fel a népet a reactió kezére. Igen könnyü az aggodalmat előállitani; annak lecsillapitására nem erő szükséges, nem parancsoló, hanem édesitő, hozzánk csatló eszközök, nyelv, -vallás,- nemzetiségi különbségek nélkül. Azt hiszem, alig van köztünk, ki mondaná, hogy mi eddig az idegen nemzetiségek irányában történt, ujra kezdhetnők. Alig van, ki ugyanazon nyomon menen jövőben, mint eddig ment. Elhibázott lépé-

Digitized by Google

sek, a körülmények meg nem fontolása, theoriákra épitett következtetések kifejtik az embert minden előitéleteivel, makacsságaival, sajátságaival, jó s rosz érzelmeivel. Pedig ezen egy kis hiba olly lyukat üt a számitáson, miszerint félni lehet, hogy az elhibázott számitás talán többbe kerül Magyarországnak, mint gondoltuk volna. Ovatosnak kell lennünk, s ezen ovatosság azt parancsolja, hogy ne menjünk messzebb, mint hová a státus czélja kényszerit; ne tegyünk olly intézkedéseket, mellyek az indulatokat felizgatják minden haszon s czél nélkül, ne áldozzunk a szépnek látszó theoriáknak, mert az élet gyakorlati, s mert mi adjuk meg az árát. Ha magunk sorsáról lenne szó, akkor nemes büszkeséggel és önhittséggel mondanánk, igen is áldozzunk; de a mi kezünkbe egy nemzet tette le sorsát vak bizodalommal, s merem mondani, ha ezen törvényjavaslatot, ugy mint Madarász L. előadta, a nép elébe adjuk, legfelebb sok ember lesz, ki azt indifferenter fogadja, de igen kevés, ki annak örül, s igen sok, ki azáltal legszentebb érzelmeit sértve fogja találni a nélkül, hogy a haza czélja azt igényelte volna. Általában, ha mi azt mondjuk ki, mit Komárom követe inditványozott, hogy szabad minden hitfelekezetnek külön iskolát felállitani és annak fentartására használhatja azon vallásfeletkezetbeliek többségének határozata szerint saját alapitványait: ezáltal senki meg nem sértetik; respectáljuk a tulajdont és a nép vallásos érzelmeit, s elkerültünk sokat, mi tán kárt okozhatott a hazának. Azzal végzem szavaimat, miként nem akarom a testvériséget ugy érteni, hogy a kiket testvérekké akarunk tenni, lánczra verjük, vagy tetszik, vagy nem tetszik; hanem ugy szeretném testvérekké tenni az embereket, miszerint a szabadságot ne korlátozzuk ott s akkor, hol azt a státus czélja mulhatlanul meg nem kivánja.

Sept. 15-én a bécsi birodalmi gyüléshez küldött követség egyik tagja volt.

E követség semmi sikert nem tudott kivivni.

A ministerium feloszlatásakor ő is letette tárczáját, s csak mint követ vett részt a dolgokban s csak akkor találkozunk vele a parlamentben, midőn előbbi működései kerülvén szőnyegre, felszólalása mulhatlan volt.

December végén a dolog kiegyenlitése mellett s mint hg Windischgrätzhez küldött követ ennek táborába ment.

Deák tagadhatlanul a legjobb magyar diplomata, a legjobb magyar politicus.

Digitized by Google

Nem forradalmi ember, s forradalmat vezetni nem is tudna. De azt mérsékelni, irányt adni a kormánynak, hogy a legcriticusabb perczekben is mit tegyen, azt igen is tudná.

A hiány, midőn Deák nem volt az országgyülésen jelen, igen is érezhető volt. Ő azza volt az országgyülésnek, mi Telemaknak — Minerva, mentora.

Szónoklatai velősek, elragadók mint hajdan a Ciceroéi valának — s utolsó beszédébe az uticai Cato könnyei vegyültek.

Jelleme szilárd, következetes — mint a sir.

Soha magyar forróbban nem szerette honát mint — Deák.

Ráirták : hogy eddig Magyarország d(D)eák volt, s most d(D)eák lett Magyarország.

A legalaposabb Code penale-t s civile-t ő irhatta volna meg az alapon, hogy fiat justitia, aut pereat mundus.

B. EÖTVÖS J.

Vallásügyminister a márcziusi napok után.

Azelőtt regényiró, s mint illyen inkább is helyén vala. Első müve „a Karthauzi" szokatlan tetszést aratott, a másik a „Falu jegyzője," a megyei visszaéléseket ritka hüséggel festi, a harmadik „Magyarország 1514-ben" historiai regény, melly némelly historiai hibáin kivül is sok érdekkel bir.

Mint minister rendesen Deákkal s Széchenyivel szavazott.

Atyja vagyonos ember volt, elpazarlá mindenét. Ő maga eszével tudott magának rangjához illő jövedelmet szerezni.

Szerelem után vagyonos nemes nőt vett el.

Tudni akarják, hogy Párisban jártában a hires le Normand mindezeket megjóslá s részint mondá neki, — azon átkozot hozzátétellel, hogy akasztófán fog kimulni.

A márcziusi napokban lett minister.

Apr. 15-én 1848-ban érkezett Pestre.

Tagadhatlanul hozzá fogott az ország iskolai rendezéséhez, de intézvényei koránsem voltak ollyanok, hogy az ellenzék részvétét kivivni tudták volna. Ugyanazért a Március meglehetősen csipkedte őt.

Különben a ministerium érdekében ő is küzdött eleget s olly héven olly buzgón, mint azt a meggyőződés hangjától csak lehete várni.

Digitized by Google

Egyik nevezetesb tette volt Hám Jánosnak primássá fölterjesztése, ki jun. 15-én megerősitést nyert is.

Jul. 11-én, midőn Kossuth hatalmas oratióját bevégzé a katonaság s pénz megszerzése iránt, Eötveös felszólalt, nyiltan kimondva, hogy a ministerium tárczája megtartását e kérdés megoldásához köti.

Az olasz ügyben Irinyi keményen megtámadta a ministerium politikáját.

Eötvös hatalmasan védte azt köv. nyilatkozattal :

„E kérdés eldöntésére először szükséges a sanctio pragmaticának meghatározott értelmezést adni; másodszor szükséges elhatározni azt, hogy a jelen eset miként áll, ha arra a sanctio pragmatica alkalmaztatik.

Irinyi József képviselő ur a kérdést szinte ezen oldalról fogta fel; csakhogy én egészen más nézetben vagyok a sanctio pragmatica következéseire nézve. A sanctio pragmaticában két dolog határoztatik meg. Először garantiroztatik Magyarország koronájának integritása, „adversus extraneos etiam.“ Ennélfogva szükségkép következik az : hogy valamint Magyarország koronájának integritása garantiroztatik az örökös tartományok által : ugy Magyarország részéről garantiroztatik az örökös tartományok integritása. És ez az egyik, mi a sanctio pragmaticában foglaltatik. Másik következés az, hogy az austriai birodalomnak s Magyarországnak ugyanegy fejedelme van. — Ezen két rendelkezésnek kétféle következése van. Az első illeti a birodalom defensiv állását, a második minden hadviszonyokat általában s igy a sanctio pragmaticának ezen betüszerinti értelmezése nyomán, ha a monarchiának integritása külső ellenség által megtámadtatik : Magyarország nem maradhat neutralis; de szintugy ha külső vagy belső ellenség által megtámadtatik a magyar koronának integritása : akkor az austriai birodalom nem maradhat neutralis. Ez áll a defensiv háborura nézve; a neutrálitás azonban egyáltalában lehetetlen.

Mi az offensiv háborut illeti, azt hiszem, nagyon csalódik az, ki hiszi, hogy a sanctio pragmatica illy értelmezéséből az következik, hogy Magyarország az austriai birodalom minden offensiv háboruiban résztvenni tartozik. Ez nem áll. Igen ritkán fordulhat elő egyébiránt azon eset, hogy az austriai birodalom harczba keveredvén, Magyarország ne tartozzék ezen harczban résztvenni. S természetesen. Miért? Mert a hadüzenés és békekötés joga a királyi jogokhoz tartozván, az austriai császár, ki egyszersmind Magyarország királya is, offensiv hadat bizonyosan nem fog üzenni, ha nincs meggyőződve, hogy Magyarország által ezen offensiv had viselésében támogattatni fog.

S hogy a sanctio pragmaticát Magyarország s az austriai birodalom mindig igy értelmezte, mutatja épen az 1741-iki eset, mellyre provocatió történt, hol Magyarország nem azért mert akart, hanem mert kötelességének érezte, fogott fegyvert az austriai birodalom védelmére. S hogy ez igy értelmeztetett az austriai birodalom által is, mutatják azon esetek, hol az austriai birodalom neutralitásának elnyerése végett, az

Digitized by Google

austriai császárnak, mint illyennek, nem, hanem csak mint Magyarország királyának üzentetett had : s ezért senki sem hitte, hogy az austriai császár neutralitasban maradhat.

Hanem végre Magyarország törvényhozása is igy vélekedett. Hivatkozom a mult országgyülésre, hol Somogymegye akkori követének interpellatiójára a mostani ministerelnök az összes ministerium nevében kinyilatkoztatta, hogy olly értelemben veszi a sanctio pragmaticát, miszerint azon esetben, ha az austriai birodalom külső ellenség által támadtatik meg, Magyarországot segedelemadásra kötelezettnek hiszi. S az összes törvényhozásban senkisem volt, ki ezt helyben nem hagyta volna, vagy legalább ha bensőleg nem is hagyta helyben, ebbeli nézetét kinyilatkoztatta volna. Ez tehát a sanctio pragmatica értelmezése.

Szóló az olasz kérdést illetőleg, egy külhatalomban, ki a birodalmat megtámadja azért, hogy zászlójára a szabadság nevét irta, nem látja a szabadság pártolóját. Mióta a világ fenáll, a hóditó nem lépett fel másként, mint állitólag a népek szabadsága érdekében. Az olasz harcz, mostani stádiumában nem a szabadság harcza, hanem egy a savoyai ház által az austriai birodalom ellen irányzott támadási háboru; és azért hogy Károly Albert a szabadság zászlóját tüzte ki, Magyarországnak nem lehet várni, hogy tulajdon Olaszországán túl terjeszkedve, Triestet foglalja el, aztán Fiumét és igy tovább stb. ? A ministerium világosan kinyilatkoztatta, hogy az olasz szabadság iránt sympathiával viseltetik, hogy a magyar hadierőt az olasz szabadság elnyomására használtatni soha nem fogja; — kijelenté, hogy azon esetre, ha mindamellett, hogy az olasz nemzet szabadsága biztosittatik, külellenség tovább is meg akarná támadni a monarchiát, s a monarchiának integritása veszélyeztetik: azon esetre Magyarország hatalmának sulyával interveniálni fog, nem az elnyomásra, hanem a béke megkötésére, melly Magyarországnak leginkább érdekében áll, mert mihelyt a béke megköttetik, Austriára nézve a legszorosabb kötelesség támad, minden anyagi és morális erejével pártolni Magyarországot a sanctio pragmaticánál fogva, hogy a korona integritása fentartassék."

Az aug. 3-án következő ülésben az elemi közoktatás ügyében törvényjavaslatot terjesztett fel, melly a parlamenti conferenciában némi módositásokon ment keresztül. Az eznapi ülésben nézeteit köv. beszéddel mondta el :

„Mindenekelőtt nyilvánitom, miszerint a bizottmányi munkálatban inditványozott módositásokat elfogadom, ennélfogva rövidebb lehetek előadásomban, mint ha köztünk véleménykülönbség forogna fen. Felfogásom szerint az alapelv az : hogy a státusnak kötelessége befolyni a közoktatás rendezésébe. Ezen kötelességéből a státusnak 3-féle jogai folynak, 1-sö jog az, hogy az egyes polgár nem akadályozhatja a státus

Digitized by Google

a fenebb emlitett kötelesség teljesitésében, — vagy más szóval : a státus kényszeritheti az egyes polgárt arra, hogy gyermekeit nevelje. — 2-szor. A státusnak joga van e czélra a szükséges eszközöket előteremteni, tehát joga van a közoktatás költségeit általános adó által pótolni. 3-szor. A közoktatás és nevelés fölött a főfelügyelés a státust illeti. — Mi illeti az első jogot, hogy t. i. a státus kényszeritheti az egyes polgárt gyermekei nevelésére, — ez ma már kevesebb ellenvetéssel találkozik, mint ezelőtt, midőn a szülék jogot követeltek magoknak arra, hogy gyermekeiket nevelhessék; miután a tapasztalás megmutatta, hogy az e czim alatt követelt szabadság nem egyéb, mint a gyermekeket a szülék korlátlan zsarnoksága alá vetni (helyeslés.)

Sokkal különbözőbb a vélemény, melly fenforog arranézve van-e a státusnak joga a közoktatás eszközeit általános adó utján beszerezni? Ez az oka, hogy ezen természetes elvet Európának kevés helyén látjuk alkalmazva. — Természetesnek mondám ezen elvet azért, mert felfogásom szerint a státusnak sem lehet szegényebb polgárait a lehetetlenségre kötelezni, hanem önkényt foly az ingyen-oktatás eszméje.

Magyarországban eddig azon abnormis állapot létezett, hogy az egyetemen s felsőbb iskolákon kezdve ingyen tanitottak, mig az alsó iskolákban tanitási dij fizettetett. Ez engem csodálatra inditana, ha nem tudnám, hogy ezen intézkedés nagyon is jól illett többi institutióink szelleméhez, mellyek mind oda voltak irányozva, hogy a felső osztályoknak nyujtsanak kedvezést. Azonban ez igy tovább nem maradhat. Mert ha a nevelés a státusnak épen ollyan kötelessége, mint a határok védelme : az amarra teendő költségek nem jöhetnek más tekintet alá, mint egyéb adó. — Hol a közoktatás didactrumon alapszik, nemcsak a szüléket terheli, hanem politicailag is rosz következéseket szül. Mert az illy rendszer mellett, minőt Németország alsó részeiben találunk, mi mondatik ki teherkönnyitésül? A szegénységi bizonyitvány. És igy már a gyermekek között, az elemi tanulásnál különbség tétetik gazdag és szegény között.

Mi illeti a 3-dik jogot, a státusnak főfelügyelői jogát, ezt theoriában kevesen vonják kétségbe; de mihelyt alkalmazásra kerül a dolog, végtelen különbség tünik fel a vélemények között. Vannak, kik a népnevelést a szabadság basisára kivánják állitani, s a státus részéről minden avatkozást zsarnokságnak tartanak. Mások épen ellenkezőleg, sem egyesnek, sem községnek nem akarják türni ez ügybeni befolyását. Az első véleményre nézve nem bocsátkozom czáfolatba, mivel ugy hiszem, kevesen vannak e házban, kik azon nézetet pártolnák. A második véleményre nézve meggyőződésem az : hogy ha szabadságot akarunk, a szüléknek s ezek öszvességének — a községnek befolyását kizárni nem lehet. S a tapasztalás is azt mutatja, hogy a népnevelés ott virágzik legjobban, hol illy befolyás létez, példa: Amerika, Schweicz, Németország. Ellenben a státus kizárólagos befolyása eredményeit mutatja Franczia ország, hol a nép müveltségéhez aránylag az elemi oktatás gyöngébb

Digitized by Google

lábon áll, mint amazokban. — Magyarországban azon felsőség, melyet a protestans iskolák a többiek fölött kivíttak, nagy részben azon befolyásnak tulajdonitható, mellyet a község a nevelés ügyeire gyakorol.

Van azonban egy kérdés, melly discussiók tárgya lehet, — ez: a külön vallásfelekezetek állása az iskola irányában.

Voltak idők, midőn az egyház az iskolákat tulajdonának tekinté. S természetesnek látszott, hogy a keresztyén, ki magát inkább a jövő, mint a jelen világ polgárának tekinté, azok által készittessék, kik erre hivatva vannak. Másfelől akkori időkben a világi hatalom is könnyen átengedte, s nem contestálta az egyháznak e jogot, s még ma is vannak státusok, mellyekben iskola és egyház most is szorosan összeforr.

Azonban nem illy absolut modorban szokták felállitani a kérdést, hanem kétfelé osztják.

1) El kell-e különözni a vallásos oktatást a többitől? Az én meggyőződésem szerint el kell, s amazt át kell adni a lelkésznek.

2) Kell-e minden vallásfelekezet számára külön iskola?

Szeretném, ha a ház e kérdést mint practicust tárgyalná. Részemről meg vagyok győződve, hogy el fog jöni az idő, midőn a népnevelést nem fogja tenni a vallásos elkülönités. De a jelen körülmények közt még feladásomnak tekintém, olly intézkedést tenni a nevelésre nézve, melly megnyugtatja az országot s különösen azon részt, mellyre az alsó nevelés legnagyobb befolyással van, s azért nyultam az elkülönitéshez, hogy ha e kérdés megérett, convulsio nélkül történjék az összeolvadás; mert ugy voltam meggyőződve, hogy egyfelől kényszeritett iskoláztatást, másfelől közös iskolákat behozni az ország mostani körülményeibe zavart hozna. Csak olly helyeken javaslok tehát közös iskolát, hol a gyermekek száma egyik felekezet részéről sem haladja meg az 50-et. De a hol e szám kitelik, és igy annyi gyermek van, hogy jó rendszer mellett illy szám mellé egy-egy külön tanitó kivántatik, tehát a státusnak is több költségbe nem kerül: javaslatom minden hitfelekezet számára külön iskolát foglal magában. Sőt még ott is, hol egyes hitfelekezetek gyermekeinek száma 50-re sem megy, de akár egyesek, akár valamelly hitfelekezetbeliekkel saját erejökből külön iskolát nyitni kivánnak, fenhagytam számukra, hogy ezt tehessék, miután ugy voltam meggyőződve, hogy a ház sem a magán, sem a házi nevelést el nem tiltandja."

Nevezetes volt az aug. 10-iki ülésben mondott beszéde is:

„A tisztelt ház egy előbbi §-t elfogadva, kinyilatkoztatta azon meggyőződését, hogy az elemi oktatás csak akkor lehet jó állapotban, ha arra a községnek élénk befolyás engedtetik, azaz, ha a községi élettel erős kapcsolatban létezik. A község befolyásának határa felfogásom szerint az, miszerint a községnek csak olly jogok adatnak át, mellyek által a nevelés, azaz a főczél nem veszélyeztetik. Ha tehát, hogy községi életet teremtsünk, olly törvényt hozunk, melly a népnevelésnek czélszerüségét veszélyeztetné: akkor a községi életet a nevelés rovására emelnénk ki. Ez a törvényjavaslat szerint nem történik, mert ebben kimondatik,

Digitized by Google

hogy a község senkit sem választhat elemi oktatónak, hacsak a ministerium által alkalmasnak nem találtatott. A ministerium meghatározza az egész országra nézve az általános qualificatiót, s kimondja, hogy az ilyen vagy ollyan egyén képes arra, hogy elemi oktató lehessen. De az egyes községre nézve a specialis alkalmazást jobban meg tudja itélni a község maga, mert az alkalmas egyének közül kiszemeli azt, kihez legtöbb bizalma van. És a bizalom nem mellékes dolog; mert ha a községnek a falusi oktatóhoz bizalma nincs, veszélyeztetik az egész nevelés. Én tehát, ki szinte azon vádba nem eshetem, a hogy centralisatiót nem pártolom, azt hiszem, üdvös az csak ott lehet, hol a hatalom, melly a centrális kormánynak átengedtetik, ollyan, hogy azt eme kormány czélszerüen gyakorolhassa; s hiszem hogy minden olly hatalom, melly a kormánynak átengedtetik, de czélszerüen nem gyakoroltathatik, nem erösiti, hanem gyöngiti a kormányt. Igy tehát, meg levén győződve, hogy minden egyes község oktatójának megválasztására a centrális kormány alkalmas soha nem lehet: azt hiszem, ezáltal a centralisatiót elő nem mozditanók, valamint a kormány hatalmát sem, hanem veszélyeztetnök vele a nevelés ügyét. — Mi a nemzetiség iránt tett ellenvetést illeti, erre ismét megfelel a szerkezet; mert miután a község nem választhat senkit tanitónak, mint ollyat, ki a kormány által alkalmasnak nyilvánittatott; alkalmasnak pedig nem nyilvánittathatik senki, ki a magyar nyelvet nem tudja; minthogy a ház a magyar nyelvet a rendes tanulmányok közé sorozta: tehát nem választathatik meg senki, ki a magyar nyelv tanitására képes nem lenne. Már, hogy millyen érzelmei vannak bensőleg, — ezt a ministerium soha nem fogja tudhatni, hanem ha valaki, ugy bizonyára a község itélheti meg legjobban. Ennélfogva a törvényjavaslat mellett maradok."

S az, mellyel a vitákat berekeszté is:

„Miután a ház 5 napi tanácskozás után a javaslatot magáévá tette: nem tartozik többé hozzám azon jog, hogy azt visszavehessem, hanem az egyenesen a házat illeti. (Szavazzunk.) Egyébiránt a mondottak nyomán felhíva érzem magamat némi tekintetben nyilatkozni. Nevelési törvény, melly a tökéletes nevet megérdemelné, nem létez; ollyan pedig, melly csak egy elven indulna el, nem is létezhet. Mert, hogy sem a státus kizáró befolyása, sem a községé czélra nem vezet, — ez olly kérdés, mellyet nem theoretice, hanem practice dönthetni el. A nevelésről szóló törvény nem ezredekre alkottatik, hanem folytonos rendezést kiván. — Én, midön az általános discussió alkalmával a házat javaslatom felvételére kértem, először azon tekintet vezérlett, mivel egy népnevelési rendszer kidolgozása végtelen munka levén, mielőtt illyenhez fognék, ismerni akartam a törvényhozás elveit, hogy ne legyek kénytelen majdan uj munkát kezdeni. Továbbá előttem állott, mikép a nevelési ügy ugyan Magyarországon rosz lábon áll, de azt láttam, hogy vannak mégis intézetek az ország nagy részében, mellyek czélszerüen használtathatnak most, midön a legislatió nézetei e törvényczikkben le van-

Digitized by Google

nak téve. És én bátor vagyok igérni, nemcsak magam nevében, hanem akárki fogná e munkát teljesiteni, hogy e mellett tán félév mulva is már igen fontos resultátumok lesznek felmutathatók.

Az aug. 21-iki ülésben 26 szavazattal 81 ellenében győzött.

Ugyancsak ő tervezte a nevelési szemlét, de a melly életbe soha sem lépett.

Schweiczba ment a septemberi napokban.

Mint ember becsületes, mint hazafi jó, mint iró genialis, mint minister — a várakozásnak nem mindenben felelt meg.

Borsodmegyei képviselő volt.

KLAUZÁL G.

A márcziusi napok előtt rendesen Csongrádmegyét képviselte; szivhez szóló, mondhatni kebelrázó beszédeivel ő volt az országgyülés megríkatója; a márcziusi napok után megfordult a koczka.

Egyike volt a legbecsületesebb magyar embereknek. Isten, király, haza volt ministerkorában is devise, s a teendők eligazitását ezekre is bizá.

Róla irta egy charivari:

Ministeri székben ül és pauzál
Egész pietással az áldott Klauzál.

A márcziusi napokban kezdetben a pesti választmány tagja volt, földmivelés- és iparministerré neveztetett ki, s mivel a postaügy is keze alatt állt, az ellenzéki lapok rendesen „postaminister“nek nevezték. S valóban ezek visszaéléseit soha sem tudta rendezni. Igy történt hogy a népelem előfizetői — különben saját örömükre — előbb kaptak Kossuthlapot vagy Pesti Hirlapot, mint mire vártak.

A parlamenti ülésekben ritkán szónokolt, akkor is röviden s velősen. Kitünőbb, jelentékenyebb beszéde, ollyan millyeket azelőtt szokott, egy sem volt.

A forradalomban mi része sem volt. Rendesen Deákkal szavazott.

Digitized by Google

HG. ESZTERHÁZY P.

Az Austriávali közlekedés ministere volt a magyar ministerium korában, s legfőbb kötelessége levén a Magyarhon és Austria közti viszonyokat rendezni, Bécsben vagy ottan lakott, hová a király ment.

Azelőtt austriai követ volt az angol udvarnál, s mint illyennek és amollyannak bálai legfényesebbek voltak Londonban és Bécsben.

Miután az országgyülés lelépett a legitimitas teréről, ő is lemondott hivataláról.

Egy 19-ik századi angol lord, s egy 16-ik századi magyar oligarcha tulajdonait egyesíté.

Digitized by Google

HONVÉDELMI BIZOTTMÁNY.

Sept. 22-én, midön Batthyány volt az egyetlen minister, némi interpellatiók megtétele végett a ház Kazinczyt Batthyányhoz küldé.

S mivel Batthyány igen el volt foglalva, az ugyanez nap délután tartott ülésben egy bizottmányt neveztek mellé, melly az interpellatiókra feleljen.

S e bizottmány, mint illyen, kezdetben kis körben müködék, egyik vagy másik tagja közlé a csatahireket.

Jelesebb a köv. eset vala:

A képviselöházhoz két manifestum érkezett. Az egyikben tudattatik, hogy Lamberg kir. biztoskép Budára megy, a másikban a katonaságnak rendelet adatik ki, hogy a cs. katonák báró Jellachich seregei ellen ne küzdjenek.

Kossuth, karddal oldalán lépett az ülésbe, az országgyülés pedig következő nyilatkozatot tevé:

„A nemzet képviselöi a nemzethez és különösen az országbani hadsereghez és mindennemü fegyveres csapatokhoz!

A folyó évi pozsonyi országgyülésen alkotott III-ik t. cz. 3-dik §-ában ez foglaltatik:

Ö felségének bármelly rendeletei, parancsolatai, határozatai, kinevezései csak ugy érvényesek, ha a Budapesten székelő ministerek egyike által is aláiratnak.

Ezt a király elfogadta, helyeselte s megerösitette a törvénybe iktatott ezen szavakkal:

Mi első Ferdinánd, isten kegyelméből austriai császár, Magyar- és Csehország e néven ötödik királya stb. stb., a fenérintett törvényeket és az azokban foglaltakat helyeseknek, kedveseknek és elfogadottaknak vallván, hozzájok királyi megegyezésünket és jóváhagyásunkat adtuk, s azokat királyi hatalmunknál fogva elfogadtuk, helybenhagytuk, helyeslettük és megerösitettük, biztositván a hü Karokat és Rendeket a

Digitized by Google

felöl, hogy minden a fen beiktatott törvényczikkelyekben foglaltakat mind mi magunk megtartjuk, mind pedig minden más hiveink által megtartatjuk stb. stb. Ferdinánd m. k. Ellenjegyezve gr. Batthyány Lajos által.

Igy szól a törvény, melly Magyarország kormányzatának törvényes önállását és felelösségét biztositja.

Ezen törvény szerint ö felségének a királynak minden olly rendelete, parancsa s kinevezése, melly a Budapesten székelö ministerek egyike által is aláirva nincs, érvénytelen, s az illy érvénytelen rendeletnek engedelmeskedni : törvény- és alkotmánysértés.

A nemzetnek ö felsége által országgyülésre egybehivott és a nép által szabadon választott képviselöi tehát megütközéssel tapasztalták, hogy ö felségének nevében Bécsböl sept. 25-kéröl ministeri ellenjegyzés nélkül kelt s Magyarország népeihez és a Magyarországbani hadsereghez intézett nyomtatott nyilatkozványok adatnak ki, mellyek szerint minden Magyarországon levö hadseregek és akármillynemü felfegyverkezett csapatok gróf Lamberg Ferencz tábornagy föparancsnoksága alá rendeltetnek.

És mivel ezen állitólagos rendelet Budapesten székelö magyar felelös minister által aláirva nincs : — az tehát az 1848 : 3-ik sarkalatos törvényczikk szerint meröben érvénytelen.

Mivel ö felsége a királyi szavával szentesitett ugyanazon 1848-ki t. cz. szerint a végrehajtó hatalmat nem máskép, mint csak a törvények értelmében független magyar ministerium által gyakorolhatja;

Mivel, ha ministeri ellenjegyzés nélkül kiadott rendeletek által kormányoztatnék az ország s nem a felelös ministerium utján kinevezett föparancsnok kezeibe adatnék az országbani hadsereg, ez annyit tenne, mint Magyarország önálló felelös kormányzatát megsemmisitni, az ország alkotmányát felforgatni s a nemzet szabadságát elnyomni :

Annálfogva a nemzet képviselöi azon kötelességnél fogva, mellyel az ország alkotmányának megörzésére kötelesek, ezennel a fentebb érintett s ministeri ellenjegyzés nélkül kelt állitólagos királyi rendeleteket, ha azok nem koholt irományok is, törvényteleneknek, érvényteleneknek és semmit éröknek nyilatkoztatják.

Gróf Lamberg Ferenczet a Magyarországbani hadseregek és akármillynemü fegyveres csapatok föparancsnokságától ezennel a törvény s alkotmány nevében eltiltják.

Az országbani minden hadseregnek s akármillynemü fegyveres csapatoknak, tábornokoknak, hadi- és várparancsnokoknak, tiszteknek és fegyveres vitézeknek a törvény nevében megparancsolják : hogy gróf Lamberg Ferenczet föparancsnoknak elfogadni, öt annak nézni és tekinteni, s neki mint illyennek engedelmeskedni ne merészeljenek, hanem az ország törvényéhez és alkotmányához esküvel fogadott kötelességök szerint hivek maradjanak.

A nemzet képviselöi a törvényre s azt szentesitö királyi esküre tá-

Digitized by Google

maszkodva kinyilatkoztatják, hogy gróf Lamberg Ferencz, ha az országbani hadsereg s akármillynemü fegyveres csapatok főparancsnokságát elfoglalni merészelné, s az országbani hadsereg és fegyveres csapatok összesen és egyenként, ha öt főparancsnoknak elfogadni s neki mint illyennek engedelmeskedni merészelnének, az alkotmány és nemzeti szabadság felforgatásának bünébe esnek.

A nemzet képviselői kinyilatkoztatják, hogy mindazon akár polgári akár katonai hatóság avagy hivatalnok, ki a fenérintett érvénytelen s alkotmányfelforgató állitólagos királyi rendelet sikeresitéséhez vagy annak terjesztéséhez segédkezet nyujtana, magát az ország törvényes alkotmánya felforgatásának bünében részesitené.

A nemzet képviselői kinyilatkoztatják, hogy valamint magukat az ország alkotmányának sértését hallgatólag el nem türni köteleseknek érzik, ugy az ország alkotmányának csonkitlan megőrzését az összes nemzet törvényszerüségétől megvárják.

Ezen határozat a ministerelnök és a képviselőháznak honvédelmi bizottmánya által azonnal közhirré teendő, a legsebesebb uton, minden hatóságoknak s különösen a pártütő és lázadó ellenség előtt álló vitéz hadseregnek és fegyveres csapatoknak megküldendő, mellyeknek alkotmányhozi hűségüktől megvárják a nemzet képviselői, hogy e szegény elárult magyar hazát az azt megtámadott fegyveres ellenségtől bátor győzelemmel haladék nélkül megmentsék s megtisztitsák s ezzel magokat a magyar haza és törvényes szabadság megmentőinek dicső nevére érdemesitsék.

A ministerelnöknek s a ház honvédelmi bizottmányának határozatilag meghagyatik, hogy az ország védelmét s minden védelmi pontjait az alkotmány iránti hűségnek biztositsák.

Senki máskülönben az alkotmány felforgatása bünének sulya alatt cselekedni ne merészeljen.

Kelt a képviselőháznak 1848. sept. 27-kén tartott törvényes üléséből. Záborszky Alajos m. k., jegyző. Pázmándy Dénes, m. k., elnök."

E bizottmány kormánnyá oct. 8-án rendszeresittetett. Batthyány lemondása után ugyanis az ország kormány nélkül maradt.

Föllépett tehát Kossuth s az eznapi ülésben a bizottmány rendszeritése iránt megtette inditványát. Beszédét fenebb közöltük, valamint azt is, hogy akkor elnökévé ő neveztetett ki.

S e bizottmány Pesten, s az inneni menekvés után Debreczenben folytonosan működött a Szemere-ministerium kineveztetéseig.

Digitized by Google

NYÁRI PÁL.

Magyarhon Laokoonja.

Azelőtt Pestmegye alispánja volt, aztán a parlamentben e megyét képviselte.

A parlamentben Kossuth és pártjának ellenzéke volt, de nem mint a Villéle párt IX. Károly vagy Ledru Rollin Napoleon Louis alatt.

A dolgokat a legitimitas teréről soha sem akarta levinni. Royalista volt meggyőződésből, ki Magyarhonnak más jövőt nem is remélt.

A márcziusi napokban, alkalmával a pesti mozgalmaknak, Nyáry volt, ki a dolgok élére állt, s az ügyességnek, mérsékeltségnek, mellyel a dolgokat vezetni tudta, köszönhetni, hogy a forrongás nyilt lázadásban nem tört ki.

Pesten márcz. 15-én egy rendfentartási bizottmányt alakitott, mellynek legjelentékenyebb tagja volt.

Nevezetes befolyást gyakorolt a kedélyek lecsendesitésére márcz. 25-én is, midőn a pénz- s hadügyi tárczák miatt Pesten nevezetes zavarok keletkeztek. Az eznapi kiadott plakát nyilvános bizonysága eszélyességének s mérsékeltségének.

E rendfentartási bizottmány a ministerium Pestre érkezte után — apr. 14-én — felbomlott.

A maj. 10-iki Lederer-féle macskazene alkalmával is nevezetes szerepe volt.

A ministerium a dolog megvizsgálására egy bizottmányt nevezett ki. Polgári részről Nyári volt az elnöke.

Nevezetes, mennyi higgadtsággal, milly eszesen tudta e vasakaratu férfi a dolgokat vezetni.

Semmit nem tennie lehetlen vala — de mit tehetett, megtett: a dolgokat, mennyiben lehetett, elsimitotta, gátolta a nép kitöréseit.

A parlamentben a ministerium ellenzékének feje volt.

Kossuthnak barátja soha sem volt s nem egy tette ellen szólalt fel.

Jul. 21-én az olasz ügy került szönyegre. Mészáros az interventiót katonai s kereskedelmi szempontbol sjánlá, utána Nyáry mondá el követk. beszédét:

„Én e válaszirati javaslatban nem látok egy pontot is, melly által e

Digitized by Google

nemzet magához, önállásához, függetlenségéhez méltólag volna képviselve. Nem azért, mert, monarchicus szellemü; mert hogy ez legyen, magam is kivánom, miért? — mert nem látom a monarchiát, de az alkotmányos monarchiát, ellentétben a néppel. Én azon állást, mellyben jelenleg vagyunk, csak egy stádiumnak tartom a nép életében; valamint stádium egy már elöhaladottabb népnél egy más uralkodási vagy kormányzási rendszer. De ha valaki összehasonlitja e válasziratot az istenben boldogult rendi táblának közelebbi feliratával, semmi különbséget nem fog benne találni, s ha talál, az bizonyosan nem elöhaladás, hanem visszalépés. Mert ebben nyiltan ki volt mondva, hogy az ország jövendője csak a fokonkénti haladásban van; ezen válaszfelirati javaslatban pedig arról szó sincs, csak egypár phrásissal beburkolva akarja a néppel elhitetni, hogy e ház öt képviseli és érdekeit biztositja. — Midön ama rendi táblának felirata, mint önálló nemzet szól királyához, emez kerül minden kitételt, mellyből azt lehetne következtetni, hogy magát önállónak és függetlennek hiszi. S ez tisztelt képviselök! nem volna egyéb, mint megtagadása azon elveknek, mellyek az európai mozgalmak által segittetve, a rendi táblát képviselöi házzá átalakitották. Én tehát kivánom, hogy e felirat tükre legyen a magyar nemzet függetlenségének, mind bel, mind külviszonyokra nézve.

Átmegyek azon két fötárgyra, mellyek körül az egész forog. Illyen elöször a horvát ügy. — A ministerium Kossuth Lajos pénzügyminister ur által elöterjeszti a háznak e részben követett eddigi politikáját; s ha jól fogtam fel, e politica abban áll, miszerint a horvát mozgalmakat nem háboruüzenésnek, hanem pártütésnek kereszteli; másodszor kijelenti a kormány, miszerint Horvátországnak minden méltányos kivánatát teljesiteni kész, de a korona egységéből semmit nem enged. — A kormánynak politicája felöl, mint már tegnapelött is emlitém, csak a multra nézve tanácskozhatunk; a ház rámondja helybenhagyását, vagy ezt megtagadja. Jövendö politicáját a ház elébe terjeszteni annyi, mint önmagát kivetkeztetni a felelösségböl, s a felelösséget a házra róni. S én megvallom, miután a kormány hallgatott arról, mit fog tenni jövendöben a horvát ügyben, de elmondta a multra nézve, mit tett eddig: ennek folytán ki kell jelentenem, hogy a kormánynak multban követett politicáját tökéletesen helyeslem. Helyeslem azt, hogy pártütésnek kereszteli azon mozgalmakat; helyeslem, hogy nem mint barbárok hanem mint civilisált nép kormánya kijelenté, hogy minden méltányos kivánatokat tekintetbe vesz, s azokat teljesittetni is kivánja; helyeslem azt is, hogy korlátul azt tüzte ki, miszerint mindazon kivánatokat a korona egységének szempontjából tekinti. Én semmi egyebet nem kivánok, mint, hogy ehhez hozzátétessék: „a mennyiben a nemzeti önállás, a nemzeti becsület megengedi.“ Ennélfogva én a jövendöben követendö politicáról nem szólok. A jövö törvényhozásnak lesz feladata, számon kérni ezt a kormánytól; s ha a kormány e korlátok közt megmarad: nincs kétség, hogy a jövö törvényhozás is helyeselni fogja politicáját.

Digitized by Google

A válaszfelirat másik főpontja a haza védelme. Midőn a trónbeszédben maga a király által felhivatunk mindazon eszközök előállitására, mellyek a haza védelme tekintetéből szükségesek: én abbeli véleményemet jelentém ki, miszerint szükségesnek tartottam, hogy legelőször is a trónbeszédre feleljünk, s legelőször a válaszfeliratot tárgyaljuk. Az ok, melly ebbeli javaslatra vezetett, nem az volt, miszerint én hittem volna a mostani kormányról, hogy olly czélokat akar elérni a válaszfelirat tárgyalásának mellőzésével, melly czélok a haza czéljaival ellenkeznek; sőt miután a kormány különválva ettől, felhivott bennünket a haza védelme felöli tanácskozásra, s a haza megvédése f. hó 11-én olly ünnepélyesen határoztatott el: nekem ez iránt semmi észrevételem nem volt: mert mindegy, akár a válaszfeliratban jelentsük azt ki, akár a kormánynak, vagy bárkinek inditványa következtében tegyük azt. De uraim most, miután ezt megigértük, miután azon czimet tüztük ki a már megajánlott hadseregre, hogy az a haza védelmére van felajánlva: szükség, hogy nyiltan kimondjuk, miszerint ezen megajánlott materialis segélynek czélja semmi egyéb, mint a haza védelme; mert ha ezt nem tesszük, akkor compromittálva lesz a ház. Én azt hiszem, hogy a nemzetek élete sokkal complicáltabb, mintsem hogy azt egy furkos bottal, karddal vagy ágyuval meglehessen védeni. Itt megállapodni egy nemzetnek, midőn önmagát akarja biztositani, semmi egyéb, mint fel nem fogása nemzeti létének. — Igen sokszor felhozatott már a lengyel nép, igen sok oka jelöltetett ki a lengyel nemzet megbukásának; én egyik legfőbb oknak tartom azt, hogy e szép név alatt: lengyel nemzet, önállóvá akarta tenni magát az aristocratia. Nem erösité magát, nem forrasztá össze az érdekeket, hogy a nemzet egy compact nemzet legyen; s megvallom, a többi okok közt főkép ezen okban keresem azt is, hogy a lengyel nemzetnek nem sikerült magát visszaállitni. És kérdem uraim! be van már végezve minden teendönk a rendi tábla által hozott, még pedig csak ideiglenesen hozott régi törvények által? Felelet: nincs! még mindig hiányzik Magyarországon azon morális erő, melly a nemzetek fentartásában — előttem legalább — sokkal nagyobb tényező magánál a materiális erönél. Még nincs megmutatva nyilván, nincs formulázva az, hogy Magyarországban a jogok egyenlők. És uraim! midön mi Európa előtt nyilvánitjuk, hogy mi a haza védelmére mindent megtettünk, hanem ezt válaszfeliratunkból kifeledjük, ennek következése az lesz, hogy az európai nemzetek bennünket a magok sorából szinte ki fognak feledni. Ennélfogva nyiltan és határozottan kivánom, hogy a nemzet védelme, a nemzet léte feltételének, t. i. a jogegyenlőség következésének nemcsak kimondása, hanem életbeléptetése is kimondassék a válaszfeliratban. Itt az idő s pedig halaszthatlanul, mellyben Magyarországnak ki kell jelentenie, hogy kikhez akar tartozni. Akar-e tartozni az absolutismus, vagy pedig a civilisatióhoz? A ház ezt nem akarja mondani; mert ezt csak szóval kimondani, csak sejtetni akarni: semmi, nyiltan kell kimondani. Voltak már előttem néhány szónokok, kik ezt

Digitized by Google

megemlíték ; voltak , kik hivatkoztak Németországra ; de én ezek irányában kimondom nyiltan, miszerint speciálitásba menni , s csak nemzeteket s nem biztos s meghatározott nevü nemzeteket jelölni ki, legnagyobb oktalanság volna ; mert hiszen magának azon civilisált német nemzetnek létele sincs biztositva önmaga, hanem az európai civilisatió által. S akkor , midön ki akarjuk jelölni a helyet , mellyet kivánunk elfoglalni Európában, nekünk általánosan kell szólanunk, nem egy nemzethez s nem olly nemzethez, mellynek létele sincs még tökéletesen bevégezve, hanem tartozunk kijelenteni, miként mi minden civilisált nemzeteknek barátai vagyunk. Tartozunk kijelenteni , hogy Európa magát nem ignorálhatja, mert mi azon időben, mellyben a civilisátio a kereszténységgel ugyanazon egyértelmü volt, akkor a kereszténységnek s igy a civilisatiónak is védbástyája voltunk. S gondolom senki sincs közöttünk, ki, ha e kettő közül kellene választania : a civilisatióhoz tartozik-e vagy az absolutismushoz, — nem választaná az elsőbbet ; s ha igy vagyunk mindnyájan meggyőződve , ugyan az istenért , mi tartóztat bennünket, hogy ezt most, midön nem többé egy pár százezer privilegiátus és nemcsak a királyhoz, hanem Európához szól hanem midön 15—16 millióny i nép képviselői mondják; ekkor mondom , miért hallgassuk el ?

A ministerium jegyzőkönyve már kétszer olvastatott fel előttünk, és nem titkolhatom el azt , miszerint nem kétlem, hogy ha a ministeri jegyzőkönyv alapja a ház határozatának, akkor Magyarország függetlensége compromittálva van ; compromittálva pedig azért , mert a basis, mellyre e politica alapittatik , a pragmatica sanctio. Itt az idő , hogy nyiltan kimondjuk, mit értünk a pragmatica sanctio alatt ? — Ha Magyarország megyei- és országgyülését tekintem , sehol nem találom azt, hogy a pragmatica sanctiónak valaha azon értelem tulajdonittatott volna, miszerint Magyarország a pragmatica sanctiónál fogva az austriai birodalommal egy Schutz- und Trutz Bündnissbe , — mint szokták mondani a németek , — lépett volna. Az értelmezés sohasem terjedt tovább, mint, hogy az austriai monarchiának fején van a magyar korona is. Ha nézem az 1713-iki I. és II. törvényczikket s e kettőt egybevetem az austriai ház uralkodásának históriájával : lehetetlen nem látnom azt, miként mind azóta, hogy az austriai ház a kormányt átvette, ezt ugy folytatta s folytatja most is, mint önállásu magyar király. Ha valaki nekem azt megmutatá , hogy az 1723-ik év előtt egy , de csak egy törvény is léteznék , melly Magyarországra nézve ki nem mondja, hogy Magyarország háborut csak az országgyülés által elhatározottat viselhet; ha nem volna az 1608-iki törvényczikk , mellyben világosan kimondatik, hogy Magyarország maga határozza el mindig a casus bellit; ha nem volna az 1715. 8-dik tövényczikk, melly az 1-sö rész 9-dik §-sa nyomán azon ismeretes „militare tamen pro regni defensione teneantur" t. i. a nemeseket értve, ki nem mondaná ; vagy ha ezen törvényczikk nem azt mondaná, hogy miután az insurrectio, miután a nemesek ereje a mostani európai körülmények közt nem elengedő, hogy a hazát

Digitized by Google

megvédje, akkor a rendes katonaság hozatik be; ha ezen törvényczikkben más, mint a regni defensio tétetnék kötelességül a rendes katonaságnak; ha ezen törvényczikkben ki nem jelentetnék az, hogy valahányszor kérdés van a háboru-inditásról, mindannyiszor országgyülés vizsgálja meg, ha valljon hasznos-e, vagy szükséges-e azon háboru Magyarországra nézve: ugy talán még lehetne ez exegesis tömkelege közt oda vezetni a dolgot, hogy valamikép kipréseljék az 1723-iki törvényczikből azt, hogy Magyarország csakugyan Austriának minden háborujában résztvenni köteles. De uraim az 1741-iki 22-ik törvényczikk kérdésen kivül későbbi, mint az 1723-iki; s ezen törvényczikk nyiltan kimondja, hogy Magyarország önállásu ország, s hogy Austriának, vagy akárkinek háborujába avatkozni nem tartozik. Felolvasom, hogy kiki átláthassa, milly világos szóval mondatik az itt ki; mert igy hangzik: „ut in nullo alio casu, quam ubi vel inopina hostilis in regnum Hungariae irruptio, vel flagrantis directe Regnum hoc tangentis belli ratio ordinarium diaetalem concursum impediret (Szónok elhallgat. Deák Ferecz: olvassa csak tovább, — szónok folytatja: praespecificato articulo denotatus regni concursus locum habeat." — már ha a mondottakat mind összeveszem, lehetetlen aggodalommal nem látnom azt, hogy azon alap, melylyen az Olaszországba küldendö hadsereg megigértetik, olly könnyeden mellöztetik. Pedig higyjék meg uraim, hogy ámbár nem vagyok azon emberek közül, kik hiszik, hogy a corpus jurissal lehet bennünket az európai népek közé bevezetni, de azt sem hiszem, hogy a melly nemzet prostituálta magát önmaga tette által, ezen prostitutio fel ne használtassék ellene akkor, midön magát emancipálni akarja, s hogy ezen nemzetnek legyen olly ereje, mint azon nemzetnek, melly a legnagyobb szorongatások közt is ki merte mondani: én szabad vagyok, elnyomhat az erőszak, de meg nem semmisithet, — az lehetetlen! — Ez az alapja a megajánlott olasz segedelemnek, s én nyiltan, határozottan kijelentem, miként ez nem egyéb, mint feladása Magyarország törvény által biztositott önállásának s függetlenségének. Azt mondják sokan, hogy ez nem áll, mert hiszen austriai császárnak lenni, ez valami nevezetes és szörnyü nagyjelentésü dolog; pedig látjuk, hogy ezen austriai császárságnak értelme sincs. Mert ha visszamegyünk az austriai császár históriájára, az épen csak ollyanforma, mint midön valakinek tetszik ezt vagy amazt a nevet választani; mert Austria császárjának lenni s egyszersmind dux Austriae-nek lenni, mégis csak furcsa kis helyzet. A kérdés tehát az, hogy ebben: „austriai császár" van-e valami nagy felsöség, olly valami suprematia, melly a Rex Hungariae-t semmivé tenné. Tudjuk, hogy a diplomatiában a császárságnak — kivált a 19-dik században — semmi egyéb jelentösége nincs, mint a királyságnak. Napoleonnak tetszett magát császárnak pronunciálni, s minthogy szerencsés volt a hadban, kénytelenek voltak más hatalmasságok annak elismerni s ugy nevezni, mint kivánta. Midön megbukott, s ennek következtében enerválták a franczia nemzetet, akkor azt mondották: bizony

Digitized by Google

csak király lesz a franczia uralkodó, mint annakelőtte volt. De kérem, micsoda attributuma is van a császárnak, különválva a királytól? Kérdem: van-e abban valami szégyenitő, valami lealacsonyitó, ha valaki azt mondja: én Európában Magyarország királya vagyok; de nem afféle tinniniai püspök, hanem egy valóságosan létező Magyarországnak királya, melly 15—16 milliónyi szabad népet számlál. S valljon van-e Magyarországnak valami biztositéka, hogy az austriai birodalommal szoros kapcsolatban levén, nem fog provinciává törpülni? S van-e abból valami haszna? Én nem hiszem. Mert akár területét, akár népét, akár népének jellemét tekintem, azt kell kimondanom, hogy inkább talán azon utóbbinak van egy jó szövetségesre szüksége, mint a millyen a magyar; annyival is inkább, mert láthatjuk, miként Austriának barátsága Magyarországnak jó gyümölcsöt soha nem termett; mig az austriai birodalom nagy ereje mellett a nép egy alacson bureaucratia alatt nem igazgattatott, nem kormányoztatott, hanem bitoroltatott. Szeretném tudni, hogy Magyarországnak micsoda fontos oka van épen most 1848-ban, midőn más nemzetek magokat emancipálják, s midőn mi is a márcziusi napokban hittük, már emancipálva vagyunk, — micsoda okunk van, mondom, hogy most ismét, talán csak más formában, nyakunkat az austriai bureaucratia rabigájába hajtsuk.

A katonaság magyaritása mellett is nevezetes beszédet tartott.

A legtöbb kérdésben mindig mint az ellenzék vezére volt.

Megalakulván a honvédelmi bizottmány, főbb tagjai egyike. De csak mint collegialis testületben vett részt.

Annak üléseiben mindig a mellett szavazott, hogy a törvényesség teréről le ne lépjenek, s Austriával a versenygést ne fegyver hanem alku utján döntsék el.

Mi hivatása körébe tartozott, a felszerelést, a legnagyobb pontossággal, szigorral teljesité.

Kezdetben a placatokat adta ki. Igy a Móga hadjelentései alatt az ő és Zsemberi neve áll.

Kossuth távollétében az interpellatiokra rendesen ő felelt.

Lemenvén a kormány Debreczenbe, az ülésben januárban egy gyönyörű szónoklatot tartott, hogy Magyarhon királya ellen ne küzdjön tovább, mint az 1848-ik t.czikkek megtartásáig, hanem tegye le a fegyvert.

Jutalmul a jó tanácsért macskazenével akarták megtisztelni.

A Közlönyben kijött februári czikkek az ő emanatioji voltak, miért is az országgyülésen Kossuth kérdőre vonatott, ki is akkor ezt a kormány politikájának vallá.

Digitized by Google

Nevezetes volt Debreczenben tartott következő beszéde a kiegyenlités ügyében:

„Tisztelt ház, azt hiszem, Magyarországban, igen kevés barátja van annak, kitől tanulnunk kell, és ez Metternich. Metternich azt mondotta, hogy azért nem becsüli a magyart, mert 1791-től fogva semmi ujat nem tanult, semmi ujat nem tett, semmi ujat nem mondott. Nézzünk körül, hogy ugyan nem igazat mondott-e Metternich. Én igen könnyen megbizonyithatom a mai eseményekkel, hogy tökéletes igazsága volt. 1791-től fogva a nemzet mindig azt beszélte, hogy igazsága van, és azon helyzetbe tette magát, mint két egymás közt perlekedő személy, sőt annyi esze sem volt, miképen általlátta volna, hogy két egymással ellenkező személy között egy harmadiknak kell kimondai az igazságot, mert egyik is másik is kiabálja, hogy neki van igaza. Ebből az a tanulság, hogy a kik Magyarországon vezették az ügyet, nem tudták biztositni annak hajóját. Az igazság szép dolog; egy részről emberi találmány, a mennyire törvények alkottatnak, más részről a romlatlan emberi kebelnek nyilatkozata. Igen, de a kebel annyi, mennyi az ember, és igen kevés dolog van ollyan, mellyben minden kebel egyformán nyilatkozik. Az emberek, egyesek szint ugy mint nemzetek, fentartják és fentartották magukat és az a legszegényebb ember, ki örökön és örökké csak azt beszélte: nekem igazságom van. Méltóztatnak emlékezni, a nemesi világban a legrongyosabb emberek voltak azok, kik mindig urodalmakat kerestek, s az igazságot emlegették a helyett, hogy kapáltak volna. Mi hát az igazság a nemzetek között? Egyedül az erőnek, a kifejtett erőnek túlnyomósága. Ezen kellett volna igyekezni, nem pedig tömérdek törvényeket hozni, s mellette tunyán összedugni kezeinket azon hitben, hogy majd az uristen igazságos ügyeinket oltalmazni fogja. Oda jutottunk, édes barátim, tisztelt hazafiak, hogy most is sokat beszélünk, oratiókat mondunk, s azt mondjuk, hogy igazságunk van. Ne csalja meg magát senki, hogy Magyarországnak, ha czudarul el fog veszni, igazat fognak adni. A következés tehát az, hogy a mit elmulasztottunk, azt pótolni kell. — Minden ember tegyen a haza oltárára a mit tehet, egyik eszét, másik materialis erejét, a harmadik pénzét. Jó lett volna ha a harcz kezdetekor tisztában lettünk volna, most jobban állanánk, a nagy igazságnak nagy fénye elboritotta fejünket, s nekem nem ment fejembe, hogy lehet a nap alatt olly gazság, melly elkövettetik Magyarország ellen, s jó lett volna, ha gunyosan nevettem volna magamban, s azt mondottam volna: ennek a kigyónak meg akarom törni fejét, a helyett, hogy csudálkoztam. Az illyen csudálkozás, szóhösiesség, mikor az ember veszélyben van, a leggyalázatosabb neme a gyávaságnak. Tehát ne beszéljünk sokat, hanem tegyünk. Miről volt most szó? Magyarország gyülése deputatiót küldött az ellenség fővezéréhez, s az el nem fogadtatott, mire az egyik azt mondja, hogy nem egyezkedik a világon senkivel. Nem erről van most szó, hanem arról, hogy tartsuk meg a nemzetet, s nem szükségesek ollyan túlságos nyilatko-

Digitized by Google

zatok, hogy ezért meg ezért nem fogok egyezkedni, mert túlságos nyilatkozatok után a futás vajmi csuful illik, mert ki szétnézett maga körül s az önfentartás érdekéből tovább állott, hol a hazának használhat, bizonyosan okosan cselekedett. Hagyjuk el tehát a szószátyárságot s mondjuk ki, hogy a haza van veszélyben a miatt, mert az aristocratia annak idejében nem engedte, hogy a nemzet magát kifejtse, annak mive az, hogy nem fejlettek ki köztünk a tehetségek, mellyek most mint Napoleon vagy Vashington állanának, hanem csak jószándékú, de gyáva tehetetlen s a nagy feladatnak megfelelni nem tudó táblabirák vagyunk. Nincs bennünk több, mint jó szándék. Nagy veszélyben van a haza, s nekünk el kell követni mindent, hogy szét ne oszoljék. Itt csak arról van szó, mit bizott reánk a haza, s kikérem, hogy képviselő ennél tovább ne menjen, mert tüstént megszünt képviselő lenni, mert mikor ki van küldve a képviselő, hogy oltalmazza meg azt, a mi van, s mikor ez megtámadtatik, elveti a mankót kezéből, a mellyre támaszkodnia kell, s más nem ismert dolgok után kapkod : szinte ollyan bünt követ el, mint ha feladná azt, a mi van. — Röviden tehát azt mondom, hogy Kossuth Lajos inditványát elfogadom azon hozzátétellel, miszerint kimondassék a tisztelt ház által az, hogy a nemzet mindent megpróbált a kiegyenlitésre, s ne higyje senki, hogy ez gyengeségre mutat, mert csak az erős ember tud kérni, a gyenge ember szinte ugy mint a gyenge nép, vagy impertinenskedik, vagy hizelkedik; tehát erő van a nemzetben akkor is, mikor ezt tette, mikor azt mondja: nem akarom hogy milliók vére folyjék, most is békére nyujtom kezemet. Azt kivánnám tehát kimondani, hogy mi erőszakkal voltunk a védelmi térre szoritva, hogy védjük magunkat a meddig lehet, s fel nem adjuk a nemzet jogait, mindamellett a nemzet törvényes jogainak s függetlenségének alapján minden pillanatban készek vagyunk a békére."

A vésztörvényszéket ellenezvén, keményen megtámadtatott; ekkép védelmezé magát :

„Méltóztassék megengedni a tisztelt ház, hogy visszaélek türelmével, mert az én inditványaim nem szoktak pártolásra találni, hanem hivatkozom a jövendőre, ha megérjük, egykor azt fogják mondani, hogy ezen embernek mégis igaza volt. (Zaj.) Ha nem akarnak kihallgatni, nem szólok. Magyarországban a dolgok magasabb szempontból nem szoktak tárgyaltatni, és engedjenek meg a tisztelt képviselők, ha hibázom, hanem én annak tulajdonitok sokat, minek a képviselő ház a jelen vészes körülmények között nem sok jelentőséget kiván tulajdonitani, és ez a moralis erő. A melly nemzetben moralis erő nincs, és a melly nemzet nem számit a moralis erőre, azon nemzet elveszett, bár mennyit ijesztgesse a népet és fenyegetődzék guillotinnal, azon nemzet elveszett. Franciaországot szokták felhozni. Minap is az mondatott, ámbár jelen nem voltam, hogy egyedüli eszköz a politikai gyilkosság. (Ezt nem mondta senki!) Nem csak Magyarországban, hanem sok helyütt mondták azt, és épen azt akarom megmagyarázni : milly nagy különbség van

Digitized by Google

a fogalmak között. Ha Franciaországot akarják például állitani egy nemzet életének megszilárditására, az véleményem szerint igen roszúl használt minta, mert Franciaország az emberiségnek 1789. óta minden gyarlóságain keresztülment; de teljességgel nem következik, hogy ha egy nemzet meg akarja szilárditani a maga nemzeti életét, elkezdje 1789-től fogva, és mindazon esztelenségeket végig tánczolja, mellyeket Franciaországban kénytelenek voltak tenni, és épen a magyarnak nincs arra szüksége, mert nyiltan kimondom, hogy a magyar nemzet jelenleg több moralis erővel bir, mint maga a franczia nemzet is, azt nem lehet semmi egyébnek tulajdonitani, mint hogy az alkotmányos szabadság sokkal nagyobb részére terjedt ki a nemzetnek, mint a megbukott alkotmány szerint az egész franczia nemzetre, mert, Franciaországban a képviselői, söt a választói jogban sem részesült annyi, mint a tanácskozási jogban részesült Magyarországban. Ennek oka az, hogy sokkal több szilárd nemzeti élettel bir jelenleg is Magyarország, mint bir Franciaország annyi kisérletek után. És azt mondom, hogy a magyar nép élete nem hasonlít annyira senkiéhez, mint az angoléhoz, mert az angolban szilárdság van, és ő az, melly meg tudja magát tartóztatni, csak azt mondja ki és teszi, mire szüksége van (közbeszólás : az nagyon schulmeisteres) Meglehet, hogy ez valakinek nagyon Schulmeisteresnek tetszik; hanem engedelmet kértem, ha nem akarnak hallgatni, nem szólok. (Tovább!) Mondom, az angolnak élete hasonlit a miénkhez, én már többször felhoztam ezen példát, mit mindnyájan tudunk : mi történt midőn az orangisták meg akarták buktatni az alkotmányt? ijesztő rendeletet alkalmaztak-e, hogy el van veszve a haza? nem, — hanem a sok actákat letették a törvényhozás asztalára, miből kivilágosodott, hogy a hannoverai király hazaáruló volt, mit határozott akkor az angol parlament? — azt mondta : „Most már ismerjük, menjünk tovább.“ És valljon nem nagyobb erőt fejtünk-e ki, midőn ugy cselekszünk, mint az angol parlament és nem 25 mérföldnyire azt kiáltjuk : hazaáruló, és azt mondjuk : guillotin alá fogjuk állitani, és nem tudom még micsoda fenyegetésekről beszélünk, mellyekkel meg fognak büntettetni. Én a moralis erőre számitok, és azon majomi utánzásokat nem szeretem, mint a rosz szakács, ki nem tud főzni, mindig a szakácskönyvet tartja maga előtt, hogy most vajat, most vizet kell használni, mert azon ember, ki igy akar ételt készitени, sokszor kóficzot készit. És a melly törvényhozó bizonyos könyveket nyitva tart, mit estve olvas, reggel elmondja, és nem sokat gondol azzal, hogy a magyar nép hogy áll, és hogy illyen, vagy ollyan eszközökkel éljünk, mellyeket meggondolva a franczia sem választana. Magyarországban olly sokat beszélnek az árulóról. Én abban látom Magyarország erejét, és azért hiszem, nem fogja Windischgrätz legyőzni, mert Magyarországban árulókra nem talál, talál gyávákra, kik azt a kis életet féltik, és ha azt mondják nekik, ha nem fogod ezt vagy amazt teljesiteni, felakasztatlak, és az azon kisérletet nem akarja magán megtétetni, hanem azt mondja, hogy most kényszeritenek és azt teszem, hanem majd akkor, ha Magyar-

Digitized by Google

ország ügye közeliteni fog a győzelemhez, akkor nem fogok embere lenni Windischgrätz törekvéseinek, hanem a magyar ügynek. A ki Franciaországban az 1781. évtől fogva történteket olvasta, kivévén a mostani elnökét, ugyan talál-e arra példát, hogy egyetlen egy fractio, egyetlen egy véleménykülönbség kevesebb pártolókra talált volna, mint Windischgrätz? A mint olvassuk és halljuk, kérdem, van-e annak támasza a népben? Például azt mondják: Most ez vagy amaz egyes egyének meghódoltak neki, ez olly csekélység, mit nem méltó egy nemzetnek tekintetbe is venni, akkor midön azon nép, lehet mondani, Pestmegyének egyik részében, mert a másikról nem tudunk semmit — a nép kinyilatkoztatta: miként azért, hogy néhány tisztviselöi kényszerittetvén, halállal fenyegettetvén és megijedvén, nem akarták magukon azon kisérletet megtétetni, mellyel fenyegettettek, s Windischgrätz parancsait aláirták, tetteket semmisnek tartja, s midön maga előtt látja a bombákat és egynéhány ezer embert, semmi rokonszenvet nem mutat. Minek ekkor Magyarországot fenyegetni és aszondani, hogy a honvédelmi bizottmány nem volt elég erélyes, és kérdem miért? azért hogy bitófákat nem állittatott fel, és szükségtelenül nem ijesztgette az embereket (zaj—egy hang: hat óráig is elhallgatjuk) nem tudom ki volt az, hanem legyenek meggyözödve önök, hogy azzal engem nem sértett meg. Csak az a véleménykülönbség: például az egyik azt gondolja, hogy a pálcza, vagy azon kard, vagy golyó az, melly inponál, az nem imponál, az csak ijeszt, és hiába beszélünk annak, ki megijed — meg fog ijedni, hanem győzedelmes lesz a népnek erkölcsi ereje, arra kell hatni és nem megbecsteleniteni azt. Azért hogy egynéhány gyáva és elrémült találkozik, nem kell beszélni átalában rémrendszerről, mert arról meg van mondva, hogy azt gyáva emberek találták fel. A franczia forradalomban kik találták fel a rémrendszert? azon gyávák, kik attól féltek, hogy gyalázatos tettek napfényre jön, olly módon gondoltak kézbe nem kerülni, ha el fogja morzsolni azon hatalmat a guilotin. Azon nemzetnek, mellyben moralis erö van, egy falaját sem tud az ellenség meghóditani; akkor ne kezdjük azon a dolgot, hogy azt mondjuk, miként magunknak jogokat tulajdonitunk, mert a képviselöháznak minden tagja fölül van minden önkényen. De minek is tulajdonitanánk magunknak illy jogokat? milly eszélytelenség volna ez? nézzük, az ellenség beszél-e arról, hogy töle azon kapitány, vagy bár ki más elpártolt és oszt-e annak jutalmat, ki ezt bejelenti? ugy van ha pártoltak el töle, esze van, és nem akarja ügyét gyengiteni az által, hogy maga mondja, miszerint töle pártolnak el, és ha az ellenség azt mondja, hogy mi kevesen vagyunk itt, eszélyesség-e azt mondani: hogy sok nincs itt köztünk? ezen eszélytelenség lehangolja az országot, és ha az ellenség azt mondja, hogy mi kevesen vagyunk, azt nem az ellenségnek kell demonstrálni, hanem a háznak, és mimódon lehet ezt tenni, meg lehet mutatni azáltal, hogy itt van a törvényesen alkotott országgyülés, az müködik, s miután a király elhagyta az országot, mert megfosztotta törvényes kormányától, kijelentjük, azért, mert a királynak

Digitized by Google

nem tetszik, hogy mi éljünk, nekünk nincs kedvünk meghalni, és nem engedjük a nemzetet meghalni, a ház ennél egyebet nem tett, és szent kötelesség, mellyet a képviselő ház minden tagja sérthetlennek ismer, melly sérthetlenségnek egy tisztelt barátom az ellenkezőjét akarja tenni. Én arra kérem a házat, hogy a moralis erőt ne felejtse, mert 2-dik julius óta igen sokon mentünk mi is keresztül, ollyanokat tettünk és mondottunk, hogy ha ujra kellene kezdeni, máskép rendelkeznénk; a legnagyobb hiba az volt, hogy soha sem vette a nemzet erkölcsi erejét a ház számitásba. Ha el nem fogadja a ház inditványomat, melly csak az: miként megvárja Magyarország képviselő-testülete minden képviselőtől, hogy kötelességét teljesitse, ha el nem fogadják ezt, legalább fogadják el azt, hogy halasszuk el ezen kérdést. Még egy példára figyelmeztetem a házat. Nelson azzal győzött, hogy nem azt mondta, miként minden emberre 25-öt fogok vágatni és ágyút állitok minden katona háta megé, ki megfutamszik, hanem azt mondta, hogy hadseregétől megvárja, miként mindenki kötelességét teljesiti. Nelson moralis erőre számitott, és győzött."

A függetlenség kimondása után a dolog folyamában részt nem vett sem directe sem indirecte, hatalmasan ellene levén e lépésnek, mit azzal is kimutatott, hogy apr. 14-dikén ő volt az egyetlen képviselő, ki mert ülve maradni.

A mult évben a macskazenei kraval alkalmával a katonaság megvizsgálására alakult biróságnak feje volt, tudta a dolgokat a legjobb tapintattal s ügyességgel elsimitni.

Nyári becsületes, jellemes ember.

Szereti honát, szenvedéllyel, forrón, mint hajdan Philopaemen Hellast, s mint oppositio tagja is a forradalom icarusi röpkedéseit visszatartani igyekezett.

Kedélyes kedves ember. Szívhez és észhez egyszerre szól, s innen a hatás, mit beszédei rendesen előidézni szoktak.

A társaságokban fesztelen, jókedvü, legtöbbször elménczkedik. A kormánynak Pestről másodszori kivonulta után Czegléden összetalálkozik Sükeivel.

— No most valóban eljött az önök kora.

— Hogyhogy?

— Emlékszik, midőn tavaly márcziusban hozzám jöttek tanácsot kérdeni, mindig arra inté társait: „ba-ba-barátaim revolutióban nem kell okos emberekre hallgatni."

Görgei pártjához tartozott s ragaszkodott határozott szilárdsággal mindvégig. De ennek dolgaiba beavatva nem volt.

Jellemessége mellett fényesen tanusit azon tény is, hogy Szeme-

Digitized by Google

réhez (jun.) fölment sazon esetre, ha amnestiát adni nem akarna, fenyegeté, mikép intézkedései ellen a megyék utján agitáland.

Bár fogva van, remélni lehet, hogy mint valóban kir. érzelmü ember, elitéltetni nem fog.

MADARÁSZ L. ÉS J. TESTVÉRPÁR.

Ha hindu volnék vagy Pithagoras korában éltem volna, s ekkép a metempsychosist ex professo hinném, azt mondanám, hogy Laczi minister lelke előbb egy olasz zsebvágó vagy spanyol demisadosban volt.

Ő gazember volt ész nélkül, uj divatu tolvajszarka, politikai Sheylock. Ad latus : az öcse csak szamár volt.

Lauka Guszti lerajzoltatta mint „eltörpült minoritast" az asztalon állva, gesticulálva, hordónagyságu fővel. Szalma lehetett benne. Szerencsétlen szerkesztői voltak a Radicallapnak.

Az utolsó pozsonyi diétán követek voltak. Aztán népképviselőkké lettek. P . . . . . inénak Laczi egyszer azt mondá : egy keveset lármázunk s aztán ministerek leszünk. Valóban ez volt egyetlen szándoka. Bizottmányi tag korában con amore ministernek czimeztette magát.

Az 1848-iki parlamentben Nyáryhoz csipeszkedett. Minden gyülésen szónokolt rendesen ész nélkül.

A honvédelmi bizottmánynak, mint oppositionalista, tagja lett. A policáj-gsefteket vállalá el. Itt legszabadabb tere nyilt lopni.

A debreczeni futáskor Zichynek számtalan ékszerét elorzá. Itten nagy vöröstollas kalapot szerzett s lovagolni tanult. Pesten egy nőnek udvarolván, hetenként titkos bizománnyal követet küldött Pestre. Egyik csárdában egy illy követ iddogála.

— Hová megy földi !

— Pestre.

— Miért ?

— Fontos bizománnyal.

— De mégis?

— Országos dolog.

— No, de nekem csak megmondja.

— Nem.

— Igyék koma. Hát fontos dolog ugy-e ?

— Az ám. F . . . h k. a.-nak a minister ur hajat küld.

— S mit csinál a k. a. a hajjal ?

— Rendesen a szemétre veti.

Hanem azért Laczi legszebb volt a lóháton. Egy illy alkalommal meglát egy gyanus embert. Elfogatja.

Digitized by Google

— Börtönbe a nyomoruval!

— De legalább hallgasson ki! mond a fogoly.

— Csitt pimasz! börtönbe.

— Küldje hát el e czikket Vas Gerebennek s Irinyinek, hogy a Népbarát rendezését bizza másra.

— Tudja mit barátom, jöjjön holnap, eligazitjuk akkor az egészet.

Még ministerkorában Debreczenben szokása volt, délután senkit sem fogadni el.

Egy képviselő délután keresi sürgetős dologban.

— Ben van Laczi?

— Ben, de nem mehetni be.

— Nekem sürgetős bajom van vele.

E perczben iszonyu zaj hallatszott a mellékszobából.

Az idegen benyit, s meglátja, a mint a minister egy marék ferblin nyert aranyat policzáji kezeivel lefoglal.

Ő volt az, ki Debreczenben a Pester Zeitungból tudta meg, hogy ama városon át Törökhonból egy szerb Pestre utazott.

Pesten a Radicallapot szerkeszté, utánozhatlan tapintattal értvén az ostobaságot.

Végig tekintve parlamenti életén, ugy találjuk, hogy a legtöbb s legsületlenebb beszédeket ő tartá.

Kellett nem kellett, mindig felszólalt s a karzat nem egyszer tapsolta meg.

Különben rendes szokása volt neki, mindig más tárgyról beszélni, mint mi körül a viták forogtak. Igy történt aug. 17-én is, midőn a székely katonaság forgott fen.

Lássuk csak hosszu beszédének hü kivonatát.

Mondá, hogy ha a két javaslatot összehasonlitja, a ministeri szerkezet határozottabb szinezetü, mint a központi bizottmányé, amazon feketesárga szin, kétfejü sasok s német commandó vonul végig; a bizottmányi munkálat határozatlan, azért szóló némelly módositásokkal fog előállani. Először is azon indokokat tartja kötelességének szóló megtámadni, melyeket itt ministerelnöktől hallott. — A ministerelnök első nyilatkozata azon vádból állott, mintha mi a hadsereget piszkolnók. Ez nem áll. Mi ismerjük e hadsereg dicsőségét, tudjuk, hogy a hadseregnek Magyarországban ugy, mint Braziliában, megvan lelkiismerete. Idézi szóló a braziliai sereg példáját, melly vezére felé forditá fegyvereit, midőn igazságtalan támadásra parancsoltatott, s a bécsi magyar sereg példáját, melly az olaszokra lőni nem akart. Más az — ugymond — ha elkülönözzük azon egyes tiszteket, kik hazájukat sem tudják nevezni, ha elkülönözzük azokat, kik az esküt letenni s engedelmeskedni nem akartak. — A ministerelnök másik nyilatkozatát, mellyben ő felsége szentesitési jogát

Digitized by Google

ajánlja figyelembe, szóló nem az alkotmány megtámadásának tekinti, hanem ministeri szokott tanulmánynak, melly szerint a minister, ha a kamarával nem bir, akkor elöször a koronát érinti, azután tárczáját köti a kérdéshez, s végre a kamrákat eloszlatja. — A sanctióra nézve figyelmezteti szóló a házat, hogy a régi rendszer itt is megváltozott, az 1848 : 3. t.czikk a szentesitést is feltételhez köti, mert ő felségének bármelly rendeletét csak ugy mondja érvényesnek, ha a ministerek egyike által ellenjegyeztetik, s benne van a törvényben, mi Angliában és Franciaországban csak szokáson épül, hogy a király a ministerium lelépésével mennyi időre nevezzen ki másikat. Pedig ez fontos törvény, mert a király sérthetlensége is ebben van kimondva. — Itt szóló egy ugrást tesz azon tárgyra, hogy midön a kis Austria kivánatára ő felsége Bécsbe ment, a nagy Magyarország maig sem volt képes hasonló kivánatát kivinni. —

Harmadik nyilatkozata ministerelnök urnak a körül forgott, mi történik akkor, ha ő felsége felhivja a népet. Üdvözli szóló e téren az első országlár urat, midön elismeri azt, hogy a kamara többsége eltérhet a nemzet életétől; de azt tagadja, hogy királyi jog létezzen, a népet a kamara ellen felhivni, mellyet a király eloszlathat. sat. — Áttér szóló a hadügyminister nyilatkozatára. Hallja, hogy a katonaság a kötelesség terén áll; de szóló előtt már azon kivétel is nagyfontosságu, miszerint egy testület mégis akadt, melly megtagadta az engedelmességet. — Megkülönbözteti szóló a katonaságtól az ország védelmét. A nemzet — úgymond — megmentheti magát, de nem a katona. A nemzetörségben olly lelkesedés volt, hogy ezt csak felhasználni kellett volna, s mi történt? egyfelöl 6 ezer ment vissza, másfelöl honmaradás rendeltetett. A baj ott van, hogy nincs elég fegyvere. Azt hitte szóló, hogy az önkéntes sereg főhelyen lesz kiemelve, s mégis ugy hallá, hogy még a nemzetörség is elébe tétetett. Meglehet az a baj, hogy gondolkoznak, mi despotia alatt, hol szem s fül nélkül kell látni és hallani, nagy hiba lehet. Szóló a honvédelem egyik alapját az önkéntesekben találja, — Hadi országlár ur az uj rendszer életbeléptetésére időt kér. Amerikában is ez volt argumentuma azoknak, kik a rabszolgaságot eltörölni nem akarták. Az egy kalap alatt lételt szóló nem akarja ugy érteni, hogy az osztrák provinciák kalapjával agyvelönket is agyonnyomjuk. Hogy a régi rendszer jobb lett volna az ujnál, szóló tagadja, — a franczia háboruk alatt is mindig trombitálták a seregek dicsőségét, mégis csak a népfelkelés szabaditotta meg Napoleontól Németországot. Az uj szabadság uj törvényeket, uj embereket kiván. Midön Jellachich nyilt háborút proclamál ellenünk; midön a kis Austria 90,000 emberrel készül öt segiteni; midön generálisaink vele barátkoznak, s a királyi udvarban szivesen fogadtatik: akkor a régi rendszerről ne álmodozzék többé senki. Szóló szeret a tisztelt országlároktól fegyvert kölcsönözni, s a sikerből itél. Kérdi: mi történt a márcziusi napok óta? Nincs jelenben magyar polgár, ki ne aggódnék. Igy volt-e ez a márcziusi napokban? Midön szóló tudja, hogy katonáink testületben kimenetnek az országból, midön tudja, hogy Gal-

Digitized by Google

licziából nem tudták behozni seregeinket, akkor megengedjenek, ha nem látja biztositva a márcziusi napokat. Egy meglehetős ugrás után szóló átmegy az igazságügyi minister inditványára. Ha a hadügyi minister — ugymond — legalább a 200,000 uj katonát magyar lábra akarná állitani, más volna; de midőn férfiasan kimondja ultimatumát, hogy nem lehet, illy kérdéseket nem akar szóló egyesekhez kötni. sat. sat. Itt elöszámlálja szóló a most Bécsben müködő hatalmakat. — az Aulát megdicséri, az ottani magyar camarillára s Ischlben levő primipilusaira, valamint Metternich még mindég tartó befolyására figyelmeztet, — a mostani ministeriumról azt hiszi, hogy az eltévesztette az utat, melly a nép szabadságát biztositja. Nézzük — ugymond — mi történt Bécsben a német szinekkel? — felkötötték, s ismét letépték. Napoleon által alig ejtetett nagyobb sérelem Németországon, mint a bécsi és berlini esetek stb. — Kérdi ezután szóló, valljon protestált-e Jellachich ellen a mi Bécsben levő képviselönk az a — nem tudom hogy híják, ki státustitkár név alatt itt is megfordult? (hangok: Pulszki). Áttérvén szóló ismét a javaslatra, kijelenti, hogy nem akarja, miként az ellenség előtt levő katonaság onnan eljöjön, de azt sem, hogy az itthoni 200,000 németté legyen. A 3-ik bataillonok azonban nem állanak ellenség előtt, nem látja által, mért ne lehetne azokat magyar ruhába öltöztetni. A 4-dik, melly nem létez, maradjon el. — Végre szóló, Napoleon szavaiból azt magyarázgatván, hogy a löpor feltalálása óta nem az 5 láb s két hüvelyk teszi a fövezért, kimondja, hogy a ház a ministeri javaslatot mellőzvén, helyette a központi bizttmány szerkezetét vegye tanácskozás alá, mellyre pontonként fog módositványokat ajánlani.

Nevezetesb volt debreczeni müködése.

„A febr. 26-ki ülésben Eszék vára ügyében következő beszédet tartott:

A honvédelmi bizottmány, mint hadügyminister ur mondá, azt vélte, hogy Eszék vára tökéletesen van biztositva, vélte azáltal, mit hadügyminister ur előadott, mert 5000-nyi örsereg volt a várba helyeztetve, s a sereg magyar volt annyira, hogy 1-ör három honvéd-zászlóalj volt ott, 2-or 2400 mázsa puskapor; és 3-or a vár három hónapra volt ellátva eleséggel; és azt gondolta a honvédelmi bizottmány, hogy Rácz örnagy, kinek feljelentésére mindazon egyes tisztek, kik veszélyeseknek látszottak, elmozdittattak, nem lehet hazaáruló; azért a honvédelmi bizottmány elegendönek vélte, oda küldeni Földvárit, ha magában a várparancsnokban nem volna meg azon biztos kezesség, hogy a vár elegendő biztos kézben van; a honvédelmi bizottmány annálinkább biztositva vélte a várt, mert a haditörvények szerint minden tisztnek jogában, kötelességében és hatalmában van, ha a várt tarthatónak találja, magát a várparancsnokot is fogollyá tenni. Hogy mi történt? kénytelen vagyok a honvédelmi bizottmány nevében kijelenteni, miszerint onnan

Digitized by Google

hivatalos tudósitás hozzánk nem érkezett, hanem a mit a dologból tudunk, oda mutat, hogy a vár feladása egyenes árulásnak következése, mert minden országban, hol a miveltség honos, a capitulatiónak első feltétele szokott lenni, hogy a kormánnyal a várnak feladását courir által tudassák; ez nem egyébre vezet, mint azon hitre, hogy árulás által történt a feladás. Miként viselte magát Eszék vára gr. Batthány Kázmér eltávozta után, ki dolgait végezvén, azonnal visszatért? tudhatjuk épen gr. Batthyány Kázmér főispán ur által tett hivatalos jelentésből; tudtunkra van adva, hogy a várat az ostrom alatt már nyitva tartott kapukkal védelmezték; ez bemutatott tény előttünk, mellyet a szerte szállongó tisztek is hirészteltek. De a honvédelmi bizottmány Eszék vára biztositására azáltal is intézkedett, hogy Nemegyei vezérlete alatt 5000 főnyi csapatot parancsolt Eszék védelmére, és hogy Nemegyei nem azt tevé, a mit neki parancsoltak, hanem általtette seregét más vidékre, azért ő elfogattatván, most Szegeden haditörvényszék előtt áll. Azt gondolta tehát a honvédelmi bizottmány, hogy ha egyes vár mint p. o. Árad 1500 főből álló sereggel olly sokáig védelmezhette magát: 5000 ember elegendő lesz Eszék várának fentartására. Midőn tehát azt látjuk, hogy nem több, mint 12 ezer ellenséges sereg vonult Eszék alá, melly olly nevetség, hogy három-négyannyi sereg sem lett volna képes hosszasabb időig a várt bevenni, midőn ezen hallatlan árulást tudjuk, a honvédelmi bizottmány olly intézkedést tart szükségesnek, melly szerint mindazon tisztek, kik ezen várból kijöttek, azonnal befogattassanak és hadi törvényszék elébe állittassanak. Ennek folytán felkéri a honv. bizottmány a képviselőházat, méltóztassék kijelenteni: hogy mindazon tisztek, kik az eszéki vár feladásán jelen voltak, mindaddig becsteleneknek tekintessenek, mig vétlenségöket be nem bizonyitják; legalább a kár el fog háritatni, mit hadügyminister ur megemlitett. Indokolja a háznak e végzését azon tény, hogy minden tisztnek, ki a várban van, hatalmában áll a parancsnoknak ellenmondani, s azt be is fogatni. A kik tehát be nem bizonyitják, hogy kötelességöket teljesitették, mondassanak ki a ház által becsteleneknek."

Másnap pedig a kormányhivatalnokok dijazása ügyében tartá e beszédét:

„Az előttem szóló képviselő úr inditványában kettőt látok, s előadásának első pontját sokkal nagyobbszerünek s találom, kivánom, hogy ezzel együtt fogadja el a ház azt is, miszerint válasszon meg a képviselők közül néhány tagot, kik a kormánynak számadásaira nézve vizsgáló bizottmánnyá alakuljanak. Mi azt illeti, hogy több hivatalnokot ne nevezzen a kormány, kénytelen vagyok a honvédelmi bizottmány nevében kijelenteni, hogy a vád azon alapon áll, mikint ki van nevezve a budget tárgyalása után 50 egyénből álló számvevőség a póstai osztályra nézve;

Digitized by Google

az igaz, de ha azt nem kivánják önök, hogy ezentúl is a bécsi és a magyar ministerium együtt vizsgálják meg a számadásokat, akkor nem lehet roszallani, hogy ollyan tisztségnek felállitását is szükségesnek látta a honvédelmi bizottmány, melly eddig nálunk nem létezett. A többi tisztviselőkre nézve azt tartá szem előtt a kormány, hogy azon tagokat, a kik ide érkeznek s illető ministeriumuk nincsen itten, máshová kivánta alkalmazni. Azonban itten összeütközések adják elő magokat, mert szakértő embereket más körben alkalmazni, a mihez nem értenek, igen bajos dolog. (Közbeszólás! Ha valaki azt hiszi, hogy könnyü minden embert a törvényt készitő osztályba általtenni, ám higye, én nem bánom, csak azt akarám kijelenteni, hogy ezen alkalmazásokra a honvédelmi bizottmány is ügyelt s az illető egyének alkalmazás végett a financzministeriumhoz utasittattak. Hogy a kormány több hivatalnokot most már ki ne nevezzen, ezen rendelkezésnek szüksége nem forog fen, mert a honv. bizottmány nevében kijelenthetem, hogy többet nem is fog nevezni. Ezt anonban határozatilag átalánosan kimondani nem lehet. Arranézve, hogy vannak sok tisztviselők, kik nevezetes fizetést huznak, s még talán hivatalos körükben nevöket sem irták alá, ezek ellen kikelni nem akarok, mert az egyedül csak a körülmények mostohaságának tulajdonitható, hogy a hivatalos müködési térről leszorittattak. E tekintetben mégis kijelenthetem, hogy az álladalomnak Debreczenben kevesebb tisztviselői léteznek, mint a mennyi a kormányzatnak pontos vitelére megkivántatnék, s minden dolgokat alig lehet elvégezni. Igy vagyunk például az igazságügyi ministeriummal, hol fenakadásba jöttünk, melyben segitni ezen az uton nem lehet. Most arra kivánok felelni, hogy a napidijak iránti jelentést miért nem adta be a honvédelmi bizottmány. Ezen kérdés a képviselőház asztalán levén, meghagyatott a honvédelmi bizottmánynak, hogy iránta minél-elébb tegyen jelentést. E részben történt is lépés, de maga a honvédelmi bizottmány nem foly be egyenesen a dologba, hanem csak határozólag és rendeletileg, mennyiben ez a pénzügyi ministeriumnak kérdése. Meghagyta tehát a pénzügyministeriumnak, hogy minélelébb a tisztviselők névsorát s a napidijaknak jegyzékét elkészitvén terjessze elő. Én magam is azon elvből indulok ki, hogy a napidijakat nem kell olly nagy mértékben adni, s errenézve kérem önöket, hagyják meg ismételve a honv. bizottmánynak, hogy két- vagy háromnapi határidő alatt tartozzék bemutatni a jelentést, mert ennek elkészitése a financzmininisteriumnak már kötelességévé van téve. Mivel pedig ezen inditvány összefüggésben van Madarász Józsefnek eziránt tett inditványával, ezt tehát nem is kell formulázni, hanem egyenesen Madarász József inditványát felvenni. Azonban ne mellőzze el a képviselő háznak figyelmét abbeli inditványom, hogy a képviselőház nevezzen ki egy vizsgáló küldöttséget a számadásokra nézve, minden pénzkezelő tartozik számadással, és önök azzal ásnák alá a kormány fönállóságát s maradandóságát, ha önök mint képviselők, nem teljesitenék ebbeli kötelességüket. Holnap tehát kiki magával hozhatná egy czédulán felirva 15

Digitized by Google

tagnak nevét, kikből a küldöttség állhatna, Azon magasabb nézetre nem kivánnék jelenleg általmenni, hogy a kormány deritse fel az egész financzügynek jelenlegi állását, ez csak titkos ülésben történhetnék, mert e részben óvatosoknak kell lennünk, nehogy magunk szolgáltassunk ellenségeinknek tág mezőt; de előre is mondhatom a képviselőháznak, hogy minden visszaélések és csalások mellett, mellyeket némelly pénzkezelők itt-ott elkövettek, nem költetett el egy harmada azon sommának, mint a mennyit önök talán gyanitanak."

A képviselők igazolása ügyében márcz. 23-án e beszédet tartá:

„Ezen kérdés igen egyszerü. Szerintem a ház előtt most nem azon kérdés forog fen, valljon azon képviselők, kik azért, mert nem igazolták távollétüket, most kitöröltetnek, ujra választhatók-e vagy nem? — mert ez magában foglalná feltevését annak, hogy azokra nézve, kik az ellenséggel tartanak, mondjuk ki, hogy kitöröltetnek; hanem ha ezen egyszerü kijelentésen túl akármelly volt képviselőre politikai vagy más vétek bebizonyodnék, fenmarad a háznak joga, annak idejében azon vétek iránt eljárni. Tehát nem ugy áll az, hogy csak azokat, kik az ellenséghez mentek által, töröljük ki, hanem egyszerüen: azoknak, kik távollétöket nem igazolták, helyeik üreseknek jelentetnek ki. Nem akarok elvi vitákra visszamenni. — Itt a kérdés az: Kemény Domokos alsófehéri képviselőnek van-e igazolva távolléte? — Errenézve kimondom: ha a fönebbi előadásokra épitünk, ugy minden távollevő követ holnap igazolva lehetne; mert azt hallani, hogy valaki beteg volt, másról is lehet. Bizonytalan felszólalások után nem lehet elindulni, midőn az elmaradt képviselő egy betüvel sem jelentette az országgyülésnek távolléte okát, mit pedig megtehetett volna. Más esetben, ha családi elfoglaltatása van a követnek, kötelessége volna tudatni a házzal, s illyenkor hajlandó volnék engedelmet adni. De mikor a követ ur Kemény Domokos igazolására azt hozza fel, hogy családi viszonyai letartóztatták, és betegsége bizonyitva nincs: akképen látom a dolgot: valljon elég-e az, ha egy képviselőről a másik azt állitja, hogy magános dolgai elfoglalták? ez a kérdés; s ha ez nem elég, akkor azon követ nem tartozik az igazoltak sorába. Határozzon a ház bölcsesége; én azt látom, nincs igazolva, mert azon csekély figyelmet sem adta meg a háznak, hogy engedelmet kért volna. Tehát egyes kitételeknél ne mondjunk sem favort, sem gyülöletet, hanem ne dispenzáljunk senkit azon alapvégzéstől, mellyet a háznak szentül fen kell tartani."

Digitized by Google

Végre az Esti lapokat, mert ez lopással vádlá, be akarta tiltani.
Egy választmány neveztetett megvizsgálni a vádat.
Ez őt bünösnek találta s köv. jelentést nyujta be :

Jelentés a számoltató választmánytól a gróf Zichy Ödön féle ingóságok iránt.

A nemz. képviselőház 905. sz. határozatára

A számoltató bizottmány a nemzeti képviselőháznak 905. számu határozata által, hazaárulási bün miatt kivégeztetett gr. Zichy Ödön lefoglalt ingóságainak számbavétele s erről teendő felvilágositás végett küldetett ki. Minthogy pedig a kérdéses ingóságok egy része, némelly ezüst s arany értékűek t. i. beolvasztatni, egy más része, mellyek a tartás alatt romlandóknak és meg nem tartandóknak itéltettek, a honvédelmi bizottmány által elárvereztetni rendeltettek : szükségessé lön, az érintett rendeletek végrehajtásával foglalkozottakat oda utasitni :

1) Hogy mind a beolvasztott, mind az elárvereztetett, mind végre a megmaradt ingóságok összeirásai ujolag készittessenek el, hogy a számbavétel a Budapesten maradt leltárrali összevetés során annak idejében megtétethessék.

2) Hogy a kezelésben résztvett egyének, miután több mulasztási s rendetlenségi hibák merültek fel, nyilatkozataikat mutassák be.

E nyilatkozatok be is adattak, nevezetesen I. és II. alatt álladalmi pénzügyi titkár Duschek Ferenczé, — III. alatt honvédelmi bizottmányi tag Madarász Lászlóé, — IV. alatt a Budapesteni összeiráson s megbecsülésen jelen volt pénzügyi titoknok Fekete Lászlóé. Az elősorolt nyilatkozatokhoz vannak mellékelve a fentebb érintett új leltárak, s azon jelentések és rendeletek, mellyek a beolvasztás s árvereztetés részletesb körülményeit tárgyazzák.

Ezen iratok egybevetése után a számoltató választmány következőleg jelent :

A kérdéses ingóságok, igazságügyi tanácsos Kiss Lajos, pénzügyi titoknok Fekete László, közvádló Koczán József által, előbb Gorove István, később Boczkó Dániel képviselők jelenlétében, Budán a dijazó-hivatalban összeiratván és szakértő egyének közbejöttével megbecsültetvén, minden óvatossággal ládákba tétettek, a ládák kulcsokkal kellőleg lezárva s lepecsételve a főpénztári-hivatalnak őrizés végett általadattak, az összeirások az igazságügyi, a lepecsételt kulcsok pedig a pénzügyi ministerségnél tétettek le ; megjegyeztetvén, hogy a ládák hátára egy papiroson a belső tartalom feljegyeztetett, és hogy az összeiráskor jelen volt muzeumi igazgató Kubinyi Ágoston és régiségek őre Erdi János által különválogatott ingóságok, nehogy a többiekkel összevegyüljenek, a gazdászati hivatalból hozott Verschlagba rakattak, s a Verschlag leszegeztetett.

Digitized by Google

M. é. december 31-kén a kérdéses ládák honvédelmi bizottmányi tag Madarász Lászlónak átadatni a honvédelmi bizottmánytól rendeltetvén, azok a főpénztári-hivatal által a nála levő átvételi nyugtatvány mellett, ollymódon lezárva s lepecsételve, miként átvétettek, a lepecsételt kulcsokkal együtt az e végre megbizott hivatalnoknak kézbesittettek. A Budapestről eljövetelkor a vaspályaudvarnál néhány rendőri hivatalnok tizenegy ládával, mellyek közt voltak a gróf Zichy Ödön féle ingóságokkal megrakottak is, az akkor induló álladalmi pénzügyi titkár Duschek Ferenczet megkereste a végett, hogy ezen ládák a főpénztárral és pénzjegygyárral Szolnokra együtt szállittassanak. A mi meg is történt. De miután Szolnokon a szóban forgó ládák után senki sem tudakozódott, a fenebb nevezett titkár azokat Debreczenbe hozatta, és itt a rendőrség által visszakivántatván, annak lezárva, s az eredeti pecsétekkel ellátva kiszolgáltatta.

Debreczenben a többször emlitett ingóságok egy része a honvédelmi bizottmány rendelete folytán a rendőrségtől a pénzügyi ministerség által, erről vezetett jegyzék mellett, miként az I-hez mellékeltekből kitetszik, átvétetett s beolvasztatott, egy része pedig, miként a III-hoz kapcsoltakból kitünik, a rendőrség által elárverezteteti.

És miután honvédelmi bizottmányi tag Madarász László önmaga akkint nyilatkozik, hogy a kérdéses ingóságok iránti intézkedésre a honvédelmi bizottmány által ő utasittatott, a pénzügyi ministeriumhoz pedig e végett ő általa Salamon Sándor küldetett, hogy a ládák a rendőrségi hivatal teremében már Pesten megvoltak, s azoknak Debreczen felé szállitása iránt a rendőrséget ő utasitá, hogy a ládák Debreczenben, mint a rendőrség czime alatt küldött holmik, ismét a rendőrségi szobába tétettek; látnivaló, hogy ha ezen ládákban volt ingóságok kezelésénél hibák és mulasztások történtek, ezen hibákért és mulasztásokérti felelet és kárpótlás terhe honv. bizottmányi tag Madarász Lászlóra, mint a honvédelmi bizottmány által felhatalmazott intézkedőre, s illetőleg kiküldötteire háramlik.

A kezelésnél időközben elkövetett hibák kiválólag ezek:

1) Azon pontosság és gondoskodás, melly az álladalmi javakra nézve mulhatlanul igényeltetik, sem az átvételben, sem a Debreczenbei szállitásban a rendőrség által meg nem tartatott, miként ez a III-hoz 7-dik sz. a. csatolt nyilatkozat több kitételeiből, jelesen: „*ez esetre* (t. i. a Zichy Ödön féle javaknak a rendőri hivatalhoz lett átküldésére) ***nézve épen semmi tudomásom sincs, hogy mikor és ki vitte oda, mikor, ki és miképen vette által, valamint arról sem, hogy mi volt bennök, hanem ason sürgős körülményben utasitám a rendőri biztosságot, hogy a vasuton szállittassa Debreczen felé,*** továbbá: ***Debreczenben mint a rendőrség czime alatt küldött holmik a rendőrségnél szobába tétettek s ott hevertek,***“ elegendőleg kitetszik. Söt miután Szolnokon ezen ládák után a Debreczen feléi szállitásra utasitott rendőri biztosság még csak nem is tudakozódott,

Digitized by Google

egyedül álladalmi titkár Duschek Ferencz gondossága eszközlé, hogy a kérdéses ládák Debreczenbe szállittattak.

2) A kezelési hüség sem a holmik eltartásában, sem a hivatalos pecsétek kellő megörzésében meg nem tartatott : ugyanis az I., II. és III. alatti nyilatkozatok összehangzó tartalmával igazoltatik, hogy a megbecsült s különválogatott ingóságok minden óvatossággal ládákba tétettek, a ládák Budapesten lezárattak, a Verschlag pedig leszegeztetett, s mindenik körülkötve, az összeirók ketteje által lepecsételtetett, s igy lepecsételve a főpénztári hivatalba letétetett : -- a későbben érkezett koffer s két szekrény, miként előbb a ládák, hasonlóan leltároztattak, s az átadás szinte azon módon történt meg, — továbbá, hogy a főpénztári hivataltól a rendörségnek a ládák a lepecsételt kulcsokkal együtt ollymódon lezárva és lepecsételve, miként átvétettek, adattak által, végre, hogy a ládák Debreczenben is lezárva, s az eredeti pecsétekkel ellátva szolgáltattak ki a rendörségnek; mégis ezek ellenére, Fuchs Vilmos pénzügyi tanácsos nyilatkozata szerint, az elrendelt beolvasztás végetti megjelenéskor *egy vasas láda kulcscsal, két koffer pedig lakattal zárva találtatott, egy nagy láda fedele csak néhány szeggel volt leszegezve, három skatulya és két fiókos szekrény pedig nyitva és csak zsinórral bekötve valának. Lepecsételve nem volt egy sem, csak részint feltört, részint leszakasztott régibb pecsételet lehete rajtok látni*, — a kinyitott ládában *régi ezüstedények, zsebórák, üvegedények, kardok, török, távcsövek, lószerszámok, szentségtartók stb összevisszahányva pakolatlanul hevertek, a legnagyobb rendetlenségben, részint össze is törve vagy megsérülve találtattak.* — A III.-hoz 4-dik számu csatolmányból rendöri titoknok Nyiri Jósa előadásából ide vonatkozólag kiemelendő ezen kitétel : *„ekkor felbontván a több apró pecsétekkel ellátott papircsomót, kivettük a kulcsokat és a ládák felnyitásához fogtunk;“* úgy szintén ez : *„a ládák pecsétekkel voltak ellátva, de a pecsétek nagyobbrészt töröttek valának.“*

3) Hivatalos visszaélés volt az, miszerint a honvédelmi bizottmánynak a képviseleti házat megnyugtató határozatán túl olly vagyonok is eladattak, mellyek eltarthatók valának, sőt a hazai müvészet, a regiségtudomány tetemes kárával s lenézésével, számos régiségek, müvészi drágaságok s több ingóságok, mellyek mint az összeiráskor a museum számára a museum igazgatója Kubinyi Ágoston és Erdy János által kiválasztattak, különrakva voltak, Debreczenben elkótyavetyéltettek. Különben ezen árverésnél figyelmet érdemlő két eset az :

a) hogy midön sok eltartható holmik eladattak, sok romlandók, mint p. o. ruhanemüek megtartattak.

b) A 17. sz. a. emlitett két órára nézve sem az nem tünik ki, hogy azok nyilvános árverésen adattak volna el, sem az nem igazoltatik, hogy azoknak ára mikor és hová fizettetett.

4) Fuchs Vilmos nyilatkozatának ezen kitételei : *„a feltünő rendetlenség pedig és a drágább ékszerek hüvelyeiben szembeötlő hiányok, — kötelesnek érzi magát alólirt megemlitni, hogy az éteszközök hüvelyei-*

Digitized by Google

ben is több tárgyak, különöseu pedig egyikben valamennyi kávés-kanál, hiányzottak, mint azt az üres helyekről látni lehete,“ — továbbá Fekete László IV. alatti nyilatkozatának ezen kifejezése : „*hallám Mérey Mór tanácsostól s Nyiri Jósa titoknoktól, kik az egészre felügyelni látszottak, miként a pecsétek feltörve levén, a gyémántgombokról nem tudnak semmit, min annyival inkább megijedtem, mivel a futrálban levő gyürüknek mintegy fele hiányzott.*“ — Végre a III-hoz 15-dik sz. a. mellékelt leltár következő megjegyzései : „28. p. *Egy nagy börtokban, két osztályban magyar ruhára való ékszer igaz körekkel és gyöngyökkel kirakva, mellynek egy része szétszedve találtatott, és az összeiró küldöttség által több hiányok miatt tökéletesen össze nem rakathatott, a kiküldöttek pecsétjeivel azonnal lepecsételtetett, megjegyeztetvén, miszerint a zárt az olvasztó-hivatal zárkulcsa hiánya miatt multkori alkalommal feltörni kénytetett, most azonban a kulcs a tok fogantyujára rákötve találtatott;* — a 29. p. a. *egy nagyobb chrysolitkövekkel kirakott nyakláncz s egy kisebb : az egészből ugy látszik hiányzik egy broche, s a kisebb láncból 4 tag, mellyeknek kövei* 10 *darabba összeszedve, helyeikre tétettek, az ezen ékszereket foglaló börtok lepecsételtetett;* s az összeirás végén. „*A 28. sz. a. ékszerekre vonatkozólag az aláirás előtt Fekete László titoknok ur kijelentésére, ki a budai összeirásnál jelen volt, a kiküldöttség megjegyezni kivánta, miszerint az emlitett sz. a. tokban foglalt tárgyakból a szétszedett ékszerek, mellyek Budán együvé tétettek, nem a nevezett tokban, hanem külön csomóban összekötve találtattak. — Továbbá, hogy az illető ládák, mellyekbe az összes ingóság lezárva volt, csupán rendőri pecséttel voltak lepecsételve.* — Mindezek ha nem bizonyitják is, de igen terhelőleg jelentik föl azon körülményt, miszerint a hanyagsági s visszaélési hibákhoz talán azon botrányos merénylet is járult, hogy a szóban forgó ingóságok némellyei elsikkasztattak. Minthogy azonban illy nagy s közbotrány alapjául szolgáló ténynek, a legerősebb gyanu terhelésein is túl, világosan és kétségtelenül kell bizonyittatnia, arranézve, hiányzik-e az ingóságokból valami és mi ? s a netalán megkisértett eltökités mikor s ki által vitetett véghez ? csak akkor tétethetik határozott jelentés, ha a leltárnak az ujabbali egybevetése s ennek folytán szükségelt czélszerü nyomozások végrehajtattak. — Egyébiránt

Ohajtott volna ugyan a számoltató választmány intézkedni, hogy azon ingóságok, mellyek a muzeum számára kiválasztandók lennének, tétessenek külön, minthogy azonban a közbejött árverelés ezt már szükségtelenné és sok tekintetben feleslegessé tette, az e részbeni intézkedéssel felhagyott.

A fenebbiekröli jelentés azon megjegyzéssel mutattatik be, hogy az elárvereztetett ingóságokból bejött összeg 2995 forint 37 kr. p. p. III-hoz 21. sz. a mellékelt nyugtatvány szerint a rendőrség által az álladalmi főpénztári fiókhivatalba befizettetett, a megmaradt többi ingóságok pedig két ládában, mellyek kellően lezárva és az összeiró

Digitized by Google

bizottmány négy tagjainak pecséteivel ellátva vannak, ugyanazon pénztári hivatalnál III-hoz 23. sz. a. csatolt téritvény szerint letétettek. Debreczen, apr. 6. 1849. Kubinyi Ferencz, bizottmányi elnök. Szacsvay Imre, bizottmányi előadó.

S ö mégis elég szemtelen volt magát csákvári képviselővé választatni.

Elszökött.

József a Debreczeni lapokat szerkeszté. Hanem az előfizetők folyamodtak hozzá, hogy fordittassa magyarra.

Digitized by Google

SZEMERE-MINISTERIUM.

A második magyar ministerium alakitását illető rendelet :

„Kossuth Lajos, a nemzet parancsából Magyarország s minden hozzá tartozó országok, részek és tartományok kormányzó elnöke ezennel adom tudtára minden törvényhatóságoknak, egyházi, világi s katonai hivataloknak, tisztviselőknek és lakosoknak, mikint én az álladalom ideiglenes ministeri kormányzata s kormányzati szerkezete iránt a nemzetgyülésnek következő előterjesztést s illetőleg tudósitást nyujtottam be :

Kötelességemnek tartom a nemzetgyülésnek jelenteni, miként a nemzetgyülés által reám ruházott hatóságnál fogva ministerekül következőket neveztem ki.

Belügyministerré, egyszersmind a ministeri tanács elnökévé : Szemere Bertalan képviselőt.

Külügyministerré : gr. Batthyány Kázmér baranyai főispánt.

Pénzügyministerré : Duschek Ferencz pénzügyministeri statustitkárt.

Közlekedési ministerré Csányi Lászlót.

Vallás- és közoktatási ministerré : Horváth Mihály, vál. csanádi püspököt.

Igazságügyministerré : Vukovits Sebő képviselőt.

A hadügyminister iránt jelentésemet legközelebb megteendem.

A kereskedelmi ministerium vezetését az illető ministerium kineveztetéseig ideiglenesen gr. Batthyány Kázmér külügyminister viendi.

A mi már a kormányzatnak organismusát illeti, ennek a designált ministerium már itt levő tagjai közegyetértésével történt megállapitásánál két alapelv tartatott szem előtt :

Egyik az, hogy midőn a nemzetgyülés april 19-én hozott függetlenségi határozatában az ország jövendő kormányrendszerének minden részleteiben a nemzetgyülés által történendő megállapitásaig azt rendelé, hogy az országot egész egyetemes kiterjedésében a magam mellé veendő ministerekkel, ugy saját magamnak, mint az általam nevezendő

Digitized by Google

ministereknek személyes felelősségünk s számadási kötelezettségünk mellett kormányozzam, csak ideiglenes kormányt alapitott, az alkotmányozás hatalmát pedig, mint a függetlenségi nyilatkozat által a nemzetgyülésre visszaszállott népfelség természetes corolláriumát, s egyszersmind a kormányzat egész működése felett a felelősségre és számadásra vonás folytonos gyakorlásának jogát is magának tartotta fen. A miből természetesen következik, hogy a nemzetgyülés hatóságára, működésére s működési körére, idejére s formáira nézve bármit is határozni, szóval a nemzetgyülés iránt s felett rendelkezni, az ideiglenes kormányzati organisatio köréhez nem tartozhatik, hanem mind ez a dolog természeténél fogva magának a nemzetgyülésnek van fentartva.

Következőleg az álladalom ideiglenes kormányának a nemzetgyülés irányábani viszonyra a folytonos felelősségben, számadási kötelezettségben s törvényei és határozatai iránti engedelmességben határozódván, csak arra van szükség; hogy a kormányzó és ministerek közti kölcsönös viszony a szükséges egység s öszhangzás végett fővonásaiban kijelöltessék. S errenézve alapul, második vezérelv gyanánt az vétetett fel, hogy ezen viszonynak akkint kell meghatároztatni, miszerint a nemzetgyülés folytonos örködésén kivül a nemzet a maga szabadságának és függetlenségének biztositékát ebben is feltalálja.

Ezen elvből kiindulva, az alkotmányos élet kelléke szerint a ministerekkel abban állapodtam meg :

1-ör. Hogy a kormányzó bármelly rendeletei, parancsai, határozatai, kinevezései csak ugy érvényesek, ha a ministerek egyike által is aláiratnak; következőleg

2-or. Hogy a kormányzó csak a ministerek által kormányozhat.

3-or. Hogy a kormányzónak valamint felelőssége, ugy hatósága is a magasabb, ugy egyházi, mint világi és katonai hivatalok kinevezésén kivül, különösebben az álladalom kormányzati politikájának meghatározására s a rendezést és szabályozást meghatározó rendeleteknek megállapitására szoritkozik. Mikre nézve tehát a ministerek sem összesen sem egyenként a kormányzó megegyezése nélkül nem határozhatnak. Mig ellenben

4-szer. Az egyetértőleg megállapitott kormányzati politika s rendező s szabályozó rendeletek végrehajtása körében a közigazgatás minden ágaira nézve a ministerek saját hatóságukkal és saját felelősségök mellett intézkednek. A ministerek választása következőleg, ha felelősség érzetében azt elkerülhetlennek látná, részben vagy egészben változtatása is ezen ideiglenes kormány egész ideje alatt a nemzetgyülés határozata értelmében természetesen a kormányzó hatóságához tartozván.

5-ször. Olly rendelkezések, mellyek az álladalom sorsának s jövendőjének alakulására lényeges befolyással lehetnek, mint például : hadüzenet, béke- és szövetségkötés, teljes érvényességet csak a nemzetgyülés helybenhagyásával nyerhetnek.

Ezek azon állapodások, miket a nemzetgyülés helybenhagyása alá

Digitized by Google

terjeszteni, valamint kötelességemnek ugy elegendőnek is tartottam. — Minden egyebek az alkalmazási részletekhez s az eljárás formáihoz levén számithatók.

Annyit mindazonáltal a kormányzati ügyek tárcza szerinti felosztására nézve megemliteni nem tartok feleslegesnek, hogy azon ministerium, melly az 1848. 3. t. cz. által a király személye mellé volt rendelve, a volt dynastia hitszegése s a nemzet függetlenségi nyilatkozata által magában elenyészvén, helyébe az álladalom külügyeinek igazgatása végett a külügyminister lép. Ellenben más egyéb azon megszüntetett ministerium köréhez számitott ügyek, mint nevezetesen a katonai hivatalokrai kinevezések, az illető minister ellenjegyzési köréhez tartozandnak.

A megkegyelmezési jognak gyakorlatára nézve pedig czélszerünek látszik egy kegyelmi széknek felállitása, melly 4 tagból álland, kiket a kormányzó nevez ki. Ezen kegyelmi szék fogván az igazságügyminister elnöksége alatt minden megkegyelmezési ügyekben — de csak birói itélet után — határozni. A megkegyelmezési oklevél pedig az igazságügyminister ellenjegyzése mellett a kormányzó által a nemzet nevében fog aláiratni és kiadatni.

Ezen elvek alapján vélném ugy a kormányzó által a nemzetgyülés előtt, mint a ministerek által a kormányzó előtt leteendő esküformát megállapitandónak, melly a jelen körülmények szerint alig volna többre terjeszthető, mint a nemzet függetlenségi nyilatkozatának minden következményeiben fentartására s a nemzetgyülés törvényei s határozatai iránti engedelmességre. — Kelt Debreczenben, majus 1-jén 1849, az ország kormányzó elnöke, Kossuth Lajos, m. k.

Melly előterjesztésemet a nemzetgyülés mai napon tartott vegyes ülésében a ministeri kinevezésekre nézve kellő tudomásul vevén, többi részeire nézve pedig helyeselvén és helybenhagyván, ezennel közhirré teszem, hogy a fennevezett ministerek mai naptól kezdve kormányzati hivatalos müködéseiket megkezdették. Kelt Debreczenben, május 2-án 1849. Kossuth Lajos, országos kormányzó."

SZEMERE BERTALAN.

Több pozsonyi országgyülésen Borsodmegye követe volt.

A forradalom után az első ministeriumban belügyminister, a másodikban pedig ministerelnök lett.

Szemere nem magas, de azért szép. Legjobban a Márczius jellemzé,

Digitized by Google

mikép fodrozta fürteit, simitá szakállát, rendezé zöld tolla szálait, milly negédesen szónokolt, mosolygott, ügyelt beszédének hatására s viszont mosolygott.

Beszédei sziv és ész kifolyásai, nem mennydörgök, mint a philippicák vagy Catilina elleniek, de hatásra számitottak, mint Ledru-Rollinéi.

Szemere republicanus volt, midön a magyar ügyek jól álltak, a Pesti Hirlap szerkesztőihez irt levele mult évi decemberből tanusitja, royalista midön a vész beállt, alkudni akart a muszkák beütésekor.

A parlamentben rendesen a ministeriumot védte s nem egy küzdelme volt a Madarászokkal.

A jul. 13-iki ülésben tarta első jelentékenyebb beszédet a ház szabályai ügyében.

Ekkép nyilatkozék:

„Szükségessé válván, hogy e tárgyban én is nyilatkozzam, mindenek előtt megjegyzem, hogy előbb azért nem szóltam, mivel magam is azon véleményben voltam, hogy ha van valami abban, az nem egyéb, mint bástya az ellen, hogy a kormány adott javaslatát olly könnyen átvihesse, a mit könnyen átvinni gyakran nem tanácsos; legalább a ki az angol parliament történetét figyelemmel kisérte, látja azon garantiát, hogy a törvényt háromszor kell felolvasni, melly — volt idö — hogy egy délután már megtörtént. Itt a garantia abban áll, hogy a ház 9 osztályra például eloszlik, s mindenik osztálynak joga van megvitatni, s a javaslat csak e retortákon keresztülmenve válhatik törvénnyé. Én soha a retortáknak barátja nem voltam. Az 1843-iki országgyülésen, a midön a követi tábla határtalan többsége illy osztályok mellett nyilatkozott, én ellene voltam, mert ez retorta. Épen igy nem kell olly rendszer, melly a választást megköti, mert az retorta, de nem ollyan, mint ezen javaslatban foglaltatik. Ám analysáljuk, mit foglal e határozat magában? Mondhatja-e valaki ennek nyomán tiszta analysis utján, hogy valaki a szótól el fog üttetni? sőt talán sikerül megmutatni nekem, Máramaros követének ellenvetésére felelöleg, hogy épen ellenkező következik abból, t. i., a ki inditványt akar tenni, s bejelenti, hogy ő e tárgyban inditvánnyal kiván fellépni, ez mindjárt első tárgy. Következik a másik, t. i. az, hogy a ház szabadságot enged valakinek inditvánnyal fellépni, és midön fellép, nem ád a ház engedelmet az inditvány behozatalára, ha részletenként nem fejtetett, és ekkor ha részletesen ki van fejtve, természetes, hogy joga van a ház minden tagjainak a részletbe beavatkozni s azt mondani: részemről ezen inditványt tanácskozás alá venni nem kivánom. Im két stádium a nyilvánosság érdekében, épen abban, hogy az inditvány tökéletesen egész a mélyéig kifejtessék, ekkor az inditvány tárgyalás alá vétetik, s osztályoknak adatik ki, melly osztályok, 9 részre osztva fel a 450-et, ötven-ötven tagból állanának. Azt hiszem, ezen osztályok, habár

Digitized by Google

karzat nélkül történik is a tanácskozás, de mindenesetre hazafiui s gondolkozó léleknek, melly nem akar egyebet, mint, hogy az eszme surlódásba jöjjön — kielégitő. Ez volna a harmadik stádium. Azon osztály, melly véleményét kimondja s a szerint, a mint túlnyomóságban van, választ mindenik saját kebeléből kettőt-kettőt, s igy választ a 9 osztály 18 tagot, melly képezi a középponti bizottmányt s határoz végkép a tárgy felett. Ezen 18 tagnak tehát joga van még itt a középponti bizottmányban is a tárgyat uj vitatás alá venni; ez lenne a negyedik stádium. Ezután a 18 tagu középponti bizottmány beadja jelentését a háznak, melly felolvastatván, elkezdődik a vitatás két szempontból az el-vagy nem vetésre nézve, a hol senkit szólási jogától megfosztani nem lehet, s külön-külön minden szakaszokra nézve észrevételeit megteheti; ez 5-ik s 6-ik stádiuma a discussióknak. Ha azon alapokból indulunk ki, hogy talán egy párt zsarnokoskodni fog : ez némi aggodalom volna, de azt hiszem, zsarnokoskodás nincs a magyar politicai élet történetében. Mindenesetre azt is figyelembe kérem vétetni, hogy a nyilvánosság nem a falak közt s nem a karzaton van, s csak azért szükséges, hogy az itt történendők felett ellenörködjék. Tehát fontosságot nem tartok abban, hogy valami hányszor és mikép tárgyaltatik. Angliában 40 tag ül a parliamentben, s ha valaki fel próbálna állani, végig nézni a termen, azt mondják, tessék leülni. Francziaországban nem megy a karzat annyira, mint ettől eddig (bizonyos távolságot mutatva kezével) és senkinek eszébe nem jut, hogy a nyilvánosságot tagadja; miért? azért, mert a szabad sajtótól mérik a nyilvánosságot s még egy másiktól, mellyel eddig Franczia ország nem, de Angol- s Magyarhon birt, s ez a megyei gyülés, melly most inkább népgyülés, s hol a szabadsajtó nem segit, ott a népgyülés is veszve van. — Mi azt illeti, hogy az angol modort válasszuk, kérdem, miből áll az angol modor? Nem egyéb az, mint egy czopfos régiség : a midön az angol alsóház azon állapotban volt, hogy ha már az elnök székében ült, a tanácskozás nem volt többé olly szabad, s ha kivántatott is egykor, hogy az elnök szálljon le székéből, és comitékban dolgozzanak a ház tagjai, ennek már Angliában sincs értelme, illy institutiónak Magyarországbai áthozatalát nem látom czélszerünek, mert ekkor nem lesz egyéb a ház, ha az elnök nem ül ott, mint volt ezelőtt, s visszaesünk a régi kerületbe; s ha ez áll, akkor semmi különbséget nem látok régi s mostani tanácskozásaink közt, és semmi okot az angol rendszer elfogadására. Hanem van itt egy fontos dolog, mellyre figyelmeztetem a házat, t. i. nekünk szükségünk van mindig, de különösen jelenleg — az időre. Az angol nagy mester tudja sokszorozni idejét. S azt mondom, ha mindig teljes számmal tanácskozunk, ugy félév alatt nem végzünk többet, mint különben négy hét alatt. Mert, ha osztályokra feloszlunk, ugy ez esetben, mig az egyik osztályban bevégzett munkát fogjuk tárgyalni, azalatt az osztályok ismét dolgozhatnak, s mindig elkészithetik azon munkát, mellyet a ház folytatólagosan tanácskozás alá veend. Igy tehát időnket megháromszorozzuk. Az is hozzájárul, mit

Digitized by Google

Pázmándy elnök követtársunk mondott : nekünk szokni kell a tanácskozási formákhoz. De Magyarországban 400 egyén még sohasem tanácskozott; s én bizom ugyan azon józanságban, melly a magyart jellemzi: de mégis kételkedem, hogy kellő sikerrel vihessük a tanácskozást, ha a háznak 400 tagja mindig együtt maradand. Ehhez szoknunk kell, s az idő meg fogja mutatni, hogy ha most szükséges is az osztályokrai felosztás, talán a jövendő e szükséget meg fogja szüntetni. De még az hozzájárul, hogy olly időben vagyunk, (mert megjegyzem, hogy ezen szabályokat akármikor lehet módositni) miként sokszor leszünk azon esetben, hogy némelly felvilágositást nem lehet a háznak egész nyilvánosságban adni, hanem csak bizottmányilag. S ekkor, vagy azon hibába esnünk, hogy mindig bizottmányba kell átalakulnunk, — a mi mégis igen különösnek tetszenék a közönség előtt, vagy a kormánynak olly felvilágositásokat fog adni kelleni, millyeneket a jelen állapotban épen a haza érdekében a haza veszélyeztetése nélkül nem adhat. Azt mondom tehát, hogy nyilvánosság minden esetre kell, de rend is; s én alig hiszem, hogy a mostani országgyülés alatt a tanácskozásokban a rendet fen lehessen tartani, ha nem választjuk azon modort, melly e szabályokban ki van jelölve. S nem hiszem, hogy például Fejérmegye képviselője azt mondaná, hogy Franciaországban, hol leginkább ki van fejtve a centralisatió, ne értenék a szabadságot. S ugy tudom, hogy a franczia a respublica fénykorában is megtartotta ezen tanácskozási modort, mert ugy hitte, hogy a renddel megegyez, a nyilvánossággnak pedig nem árt.

Még azt jegyzem meg Mármaros követének, miszerint némellyek azt hiszik, hogy a tanácskozás sokkal szabadabb lesz, ha a ház mindig teljes számmal fog tanácskozni. De én épen ellenkezőt hiszek, azért, mert bár próbáljuk meg, egy tárgyban 30—40 képviselőt kihallgatni, bizonyosan magunk le fogjuk őket zugni, (igaz, ugy van) ha jogával a ház nem él, lett légyen az bár a legékesebbszóló is, ott fogjuk hagyni, mig ellenben 50 tagból álló különosztályok inkább capacitálhatják egymást, s annyira megérlelhetik a tárgyat, hogy a midőn a bizottmány jelentése a ház elébe jö, ahhoz csak azok fognak szólani, kik magokat legkevésbbé érzik megnyugtatva lenni, a többség pedig nem nyilatkozik. Mindezeknél fogva azt hiszem, hogy ha volt is bennem hajlandóság ekkor azon rendszert behozni, hogy a ház mindig teljes számmal tanácskozzék, de jelenleg midőn az időre szükség van s csak igy lehet az időt sokszorozni; midőn az uj formákhoz szoknunk kell, midőn a nyilvánosság minden tekintetben biztositva s a szabadsajtó kiviva van; midőn annyi okunk van felvilágositásokat kérni s ezeket megadni is, mellyek kölönben zárt bizottmányokban volnának adandók: ez oknál fogva mondom: maradjon a jelen szerkezet, s az osztályzat történjék meg."

Jul. 21-kén a felsőházban a minist. s ház politikája közti különbséget festé le :

Digitized by Google

Előrebocsátván, hogy nem lesz hosszu, mivel a ház és a ministerium politicája közt különbség nincs, ha van — ugymond — kor, mellyről sokat lehet beszélni — bizonyosan a mostani az. De ki ezt meg akarja itélni, az események és dolgok rendkivüliségét kell felfognia. Ez pedig nem apró ellenvetésekkel történik, mert ez annyi volna, mint hüvelykkel mérni meg az óriást — az időt, sem apró orvosszerekkel, mert nem rendetlenség az, mit látunk, hanem láz, szabadság láza — forradalom. A rend helyreállitására csak politia kell, — a forradalom ellenében tábor kell. Előadá ezután szóló, hogy a ministerium, hacsak indulatát s méltó felgerjedését követé vala, meggyujthatta volna egyszerre a polgárháboru fáklyáját. De kérdés — ugymond — a vérpadon nem veszett volna-e el a szabadság s a trón nem dőlt volna-e el az erőszakos rázkódás közepett? A ministerium — ugymond — az óvatosság utját választá, de azért nem kellett béke minden áron stb. Megjegyzé azonban szóló, hogy elveken indulni körülmények számbavétele nélkül nem lehet, mert az elvek gyakran alkalmazásban hazugságokká válnak. Érdekes volt a kép, mellyet szóló rajzolt ezen kérdésre: hogy találtuk az országot 1847-iki november 7-kén, miként adtuk azt vissza 1848-iki ápril 11-én? S itt végig menvén a jogállapot, ipar, kereskedés, sajtó volt szomoru sorsán, s megemlitvén, hogy az évenkénti országgyülés, nemzetőrség, független kormány, személyes szabadság, alkotmány vagy csak álom, vagy puszta hangnál alig volt egyéb; azzal fejezé be a kép egyik oldalát, hogy elveszteni ugyan nem birtak bennünket, de győzni mi sem birtunk. És hogy adtuk vissza az országot 1848-iki ápril 11-én? Itt szóló előadá, hogy többé nem a corpus jurisból, hanem az ész könyvéből keresünk ki jogot, hogy fenebb elősorolt nem csak vágyaink, hanem mondhatni, álmaink nagy része is teljesült, s mindez a nélkül, hogy polgárvér folyt volna.

Azonban — ugymond — a számitás sokszor csal. Épen azon nép, melly szabaddá lön, melly nyert szabadságát nem hitte, mert sokalta; utóbb sok helyen keveselni kezdé, és a tulajdoni jogot kezdé sérteni. Elmondá szóló, mit tön e részben a kormány, egyházi szószékek, megyei hatóságok s mint egy 200,000 általa kibocsátott felvilágositó röpivek által. Következett a zsidóüldözés, főkép királyi városokban. És a katonaság nem volt elég csak ennek elnyomására is, a nemzetőrséget organizálni pedig a bujtogatások miatt mindenütt nem volt tanácsos. Ezenkivül a kincstár üres, s az eláradott papirpénz hitele csökkenőben. Illy körülmények közt, ha a kormány minden gyökeres reformot keresztül akart volna vinni, Austria tán státus-csődöt csinál, se miatt polgártársaink némelly része koldusbotra jut. — A katonaság Olaszországbóli visszahivatása sürgettetett ugyan, de ezen katonaság egyáltalában nem mutatkozott a kivánt szellemben; és pedig nemcsak a külföldi tisztek, hanem a belföldiek is, mert a háromszázados absolut s nemzetietlen politica minden egyebet iparkodott belőlük formálni, csak hazafit nem. A benlevő, akkor még alig 18,000 katonaság sem volt mind szövetsége-

Digitized by Google

sünk, de eldobni nem lehetett, mert egyfelől rendetlenségek, másfelől jött a horvát pártütés.

Elmondá itt szóló a horvát mozgalmak történetét, kijelentvén, hogy noha Jellachich nem szünt meg ő felsége iránti hüségre hivatkozni, czélja tisztán áll: elszakadni előbb Magyarországtól, s azután egy déli szláv birodalmat alkotni. Továbbá hozzátevé az aldunai rablásokat is.

Emlité szóló, hogy a horvát merények igazolására némellyek felsőbb pártolással dicsekedtek. Ha a kormánynak erről kellő tudomása volna — ugymond — nem késnék azt e ház elébe terjeszteni.

És itt kimutatá szóló, miként külsegélyre nem támaszkodhatánk, mert a külföld vagy nem ismert bennünket vagy kiskoruaknak tartott.

És a kormány egyrészről forradalmat látott, másfelől eszközök nélkül érezte magát. De segitni mégis kellett. A pénzügy jobb karba hozatalára papirpénz kibocsátását látta szükségesnek. És mivel jövedelmei megfogytak, nem volt más mód, mint kölcsönre hivni fel a hazafiakat.

A katonaság vonakodó szellemén sokat változtatott ő fölsége nyilatkozata s a hadügyminister megjelenése. A nemzetőrség s honvéd-sereg, mint lehete, organisáltatott, de a rögtöni felfegyverzés teljes lehetlenség volt.

Horvátországra nézve tán legtermészetesbnek látszott mindjárt tettel fellépni. De legtermészetesebb politica nem mindig a legczélszerübb is egyszersmind. A ministerium kivánta a polgárháborut kikerülni, azon meggyözödésben levén, hogy a horvát többség azonnal visszatér az engedelmességre, mihelyt feje felöl a rettegtetés el leend háritva. Előbb tehát a lázadást minden felhasznált ürügytől meg kell fosztani. — Itt elmondá szóló, mint lepleztetett le a pártütés ő felsége azon nyilatkozatai által, mellyekben a horvátokkali törvényes kapocs fentartása iránti elhatározott akaratát kijelenté, — azokat, kik e lázadást uralkodó háza érdekével ugyanazonositni törekedtek, nyilván kárhoztatá — a jun. 5-kén tartott törvénytelen tartományi gyülést ollyannak nyilatkoztatá, s Jellachichot polgári és katonai hivatalától megfosztá stb.

De a rend helyreállitására mégis fegyveres erö kellett. Azonban ez rögtön nem történhetett meg. S a ministerium jónak látta, jogkövetelések ellenében e téren fellépni, tudván, hogy ennek megvan a maga hatása, nem a fanaticusoknál, hanem a jogtisztelő résznél. S mert a diadal felett kétség nem lehetett: illőnek találtuk a békés módot. Azért nem akartunk a horvátok ellen hadilag fellépni, mint valamelly külhatalom ellen, hanem a dolgot királyi biztos s biró elé tartozandónak véltük. Ezen ut hosszabb, de biztosabb. Gyávasággal e részben a ministeriumot csak az vádolhatja, ki az eszközökről semmi tudomással nem bir. Békét akartunk, akartuk elkerülni a polgári háborut, de nem minden áron.

Áttérvén szóló a külföldi politikára, befejezé a ministeriumnak azon szándokát, hogy Magyarország érdekei képviselet nélkül ne maradjanak.

Digitized by Google

S e tekintetben — ugymond — nem elégeltük, hogy Frankfurtban küldötteink jártak, hogy a hatalmasságok Bécsben levő követeivel értekeztünk; hanem azt akarjuk, hogy a dunamelletti tartományok diplomatiája egészen kezünkben legyen, hogy saját consulátusaink mozditsák elő érdekeinket, mellyek Austriáéval ugyan ellentétben nincsenek, de azoknál erősebbek.

Jul. 29-én az alsóházban a martialis törvény ügyében beszélt:

„Midőn a martialis törvény ezen hó 24-kén inditványozva volt, nem volt szerencsém e házban jelen lenni, s épen csak az elébb jutott kezembe a „Közlöny" illető száma, mellyből látom, miként igazságügyi minister Deák Ferencz ur felhivá az illető inditványozót s azt pártoló követeket, hogy mielőtt illyet inditványoznának, jó lenne, ha a hads belügyministerekkel értekeznének. Erre a többek közt Bácsmegye követe azt mondta, hogy igenis a belügyministerrel már értekezett ez iránt, sőt értekeztek azon megyék képviselői is; azonban mindez ideig semmi lépés nem történt.

Mennyire jelen nem voltam akkor, s a mennyire ezt a Közlönyből látom, nem hagyhatom szó nélkül; mert épen akkor, midőn az inditvány tétetett — sőt már azelőtt 7 nappal történt, hogy a hadi törvényszék az alvidékeken felállittatott. Mert épen, mióta a bácsi követekkel értekeztem, azóta történt az, hogy Erdélyből a székelyek egy része bejő. Azóta történt, hogy Kassáról a honvédi sereg elmegy Debreczenbe — és a debreczeni átmegy Szegedre. Azóta történt, hogy a nemzetőrök nagy része fel van hiva táborba szállhatásra. Azóta történt, hogy számos fegyvereket küldöttünk az alsó vidékekre. Azóta történt, hogy álgyuk nagyobb mennyiségben szállittattak le, s általában mondhatni, hogy az egész országban levő haderőnek csaknem $^3/_4$ része Bács- s a szomszéd megyékben van öszpontositva, sőt történt az is, hogy még egy más, szinte nem kevésbbé veszélyes pontról elhatároztatott a Bács- és Torontálban levő tábor erősitése.

Midőn ezek s effélék történtek; midőn nincsen fegyverünk, mellyet nem küldenénk a bácsi vidékek- s az ország azon részének megmentésére; midőn nincsen fillér a kincstárban, mellyet ha utolsó volna is, azon helységek megmentésére nem áldoznánk; mégis illy körülmények közt azt mondani, hogy semmi sem történt, — az igazsággal talán nem egyezik meg egészen.

A szót megbirom e teremben és sajtóban is. A szabad szónak barátja vagyok, mert tudom, hogy a szabad szó olly fegyver, melly öl és gyógyit, melly kárhoztat s üdvözit, melly becstelenit s az élvesztett becsületet helyreállitja. Tudom mind ezt, s azért az efféléktől nem tartok; s nem is azért szólottam, mintha az efféle, távollétemben előadott nem való állitást, mennyiben az adatokkal nem egyezik meg — nem

Digitized by Google

tudnám eltürni; hanem azért, mert mindig igyekeztem a szót igaz értékére levinni; s másrészről, mert ha az ország ollyat hall, hogy a ministerium semmit sem tesz, az az ország minden lakosaira kellemetlen hatással van.

Egyébiránt mi a jul. 19-ki rendeletet, mellyben a hadi törvényszék van felállitva, szükségesnek láttuk azért, mert Bácsmegyében a statáriumnak, melly ott legrégebben volt felállitva, mindeddig semmi sikere nem lett, azon oknál fogva, minthogy Bácsmegyében nem találkozott férfiu, ki a rögtönitélő bíróságban részt mert volna venni, és ha a statáriális bíróság összeült és itéletet hozott volna, annak itéletét végrehajtani bátorkodott volna. Illy körülmények között nem volt egyebet mit tenni, mint ki kellett a polgári hatalom kezéből venni rögtönitélő jogot és át kellett adni a katonai hatóságnak, miután reményünk volt, hogy az a rögtönitéleteket végrehajtja; de átadtuk e jogot csak azon mértékig, hol a polgárok nem voltak vagyonaikban és személyeikben veszélyeztetve. Azért azon rendeletben nem foglaltatik más, mint hogy a kit fegyveres kézzel fognak el, ki a táborba élelmet s hadszereket szállit, ki a nélkül, hogy kényszerittetnék rá, elárulja a tábor mozgását stb. hadi törvényszék elé állittassék. Általában véve olly jellemet kivántunk adni az efféle bünöknek, mellyek a hadi törvényszék elé állittatván, az ugynevezett polgári hatóságnak birósága fenmaradjon; ujabban történt, hogy némileg épen azért, mivel nincs martialis törvény, s minthogy nem akartuk tisztán katonai hatóság kezébe adni az ország azon részét: Szentkirályi Móricz főkapitány kir. biztosnak kineveztetett (éljenzés) — ki az ottani hadierő parancsnokával egyetértőleg végezzen el minden dolgokat, s a ki kezelni fogja a rögtöni biráskodás azon részét, mellyek a hadi törvényszék elé nem tartoznának. Én azt tartom, hogy a martialis törvénynek behozatala, midőn mindenféle alkotmányos s törvényes garantiák felfüggesztetnek, minden esetre igen nagy lépés. Megvallom, nem is szeretném azt, hogy midőn az országgyülés együtt van, akkor a ministerium magától merne illyet felállitani; mert a személyes szabadságot a legfőbb szabadságnak tartom, és kivánom, hogy Magyarországnak minden lakosa ugy becsülje azt, mint az angol, ki legsarkalatosb jogának tekinti a személyes szabadságot, — ollyan jognak, mellyre leginkább büszke és féltékeny, mellyhez nem mer nyulni sem a ministerium, sem a parliament — Azt mondá lord Chatam, a hires Pittnek atyja, hogy minden angol polgárnak háza egy vár, mellynek bástyája a törvény; azért mondja a törvény, hogy azon személyes jog minden polgárnak született joga, valamint született joga a királynak a trónhoz való jog. Megvallom, midőn az országgyülés együtt van, nem adtam volna a kormánynak azon véleményt s tanácsot, hogy illyenkor az országgyüléstől nyert felhatalmazás nélkül martialis törvényt mondjon ki, mert azon a szélen vagyunk, hogy tovább e tekintetben nem mehetünk; és a legközelebbi lépes nem kevesebb, mint a martialis törvénynek felállitása. Tudjuk, hogy Angliában a „Habeas corpus“ actát nem

Digitized by Google

szabad felfüggeszteni; de azért a „muntig act“ felolvastatik, s akkor kezdődik a martialis törvény az illető végrehajtó tisztviselőknek felelőssége alatt. — Véleményem e részben oda megy ki: hogy most, midőn a hadi törvényszék fel van már állitva, nem látom annak szükségét, hogy a martialis törvény ezen pillanatban felállittassék, mert azon vidékeken most nyilt háboru van, hol rögtöni birósággal nem döntjük el a dolgot, hanem katonával s álgyuval. Azt gondolom tehát, várjunk még egykevéssé; várjuk el a legközelebbi tudósitásokat; és azon esetben, ha netalán semmi olly örvendetes nem fogna jöni, melly a dolgot megváltoztatná, akkor biztosithatom a házat arról, hogy a ministerium az ostromi állapotot, a martialis törvényt nem fogja behozni a háznak engedelme nélkül; de másrészről nem fog késni törvényjavaslatot behozni, mellyben a martialis törvénynek minden pontja a beadott törvényjavaslattól kissé eltérőleg s jobban meghatároztassék. Véleményem s kérésem tehát az, hogy nyugodjék meg ezuttal a ház a központi választmány véleményében, és vegye azon biztositást a ministerium nevében, hogy mi a martialis törvény behozatalával késni nem fogunk, mert mi a ministerium azon jogát el nem ismerjük, hogy akkor, midőn az ország képviselői együtt ülnek, a martailis törvény azok mellőztével kihirdettethetnék.“

1849. januártól márczius végéig a felső vidéken volt kormánybiztos s mint illyen sok szigorral járt el.

Ő volt, ki a vésztörvényszék eszméjét legelébb életbe lépteté.

Kimondatván a függetlenség s ő bizatván meg ministerium alakitásával, annak irányául mondá ki, hogy a kormány democratico-republicanus és forradalmi leend.

Buda visszavételét a parlamenttel azon frázissal tudatá, hogy ez „az napon történt, mellyen az első Habsburg lépett magyar trónra.“

Pesten egyetlen országgyülést tartott s Görgei irányában mindig kétszinü szerepet játszék.

Itt utolsó tette volt a Márczius betiltása.

Szegedre egy parasztkocsin utazott, részint sietségből, részint hogy meg ne ismerjék. Hanem zöld tollát elfeledte levenni, melly miatt annyiszor kelle köszönnie, hogy Szegedre napbarnitottan érkezett.

Digitized by Google

Szegeden Szemere mint ministerelnök folytatá működéseit. Adott ki rendeleteket, tartott ministeri tanácsot stb.

Jul. 21-én megnyitá a parlamentet. A kedélyek lecsendesitésére következő beszédet tartott:

„Uraim! A kormány julius 2-án azon igéreteket tette a nemzetgyülésnek, hogy mihelyest a hadi munkálat szerint csak némileg, csak rövid időre is biztos helyet mutathat ki, üléseinek folytatására felszólitani kötelességének ismerendi.

A kormány ime beváltja szavát azon meggyőződésnek kijelentésével, hogy miképen a multban történt, ugy jövendőben is a nemzetgyülés együttlétében a nemzetegységnek, a pártatlan egyetértésnek, s a haza megmentésének legerősebb biztositékát szemléli.

Nem abban van a főmomentum, hogy a nemzetgyülés törvényeket alkosson; hanem abban, hogy mig a legfőbb hatalmak folytonos munkálódásban vannak, t. i. a törvényhozói, a birói s a végrehajtó-hatalom, mindaddig az országnak bármi veszélyek közt is teljes az élete; abban van, hogy a nép a maga választottainak akaratában mindig inkább megnyugszik, mint csak magának a végrehajtó-hatalomnak intézkedéseiben, melly iránt, mint minden hatalom iránt némi féltékenységgel viseltetni, sajátjai közé tartozik az emberi természetnek. Ugy, hogy a nemzetgyülés pusztán együttléte által minden kötelességeinek már felét teljesitette; a haza megmentője már tétlen nyugalmában is azáltal, hogy együtt van; szolgálván egyszersmind a nemzet biró hitének ingatlan alapjául, szolgálván erős támaszául a kormánynak, melly minden erejét csak e bizalomból kivánja meriteni.

Fognak-e önök egyszersmind törvényeket alkotni vagy nem? ez a ház bölcseségétől függ. A kormány minden esetre azon törvényjavaslatokat, mellyeknek bemutatását megigérte, kötelességének ismerte benyujtani.

De előbb szükség a haza jelen állapotának rövid vázlatát adnunk.

Gondolatom szerint három ohajtása van a nemzetnek, és e három ohajtás jelöli ki azon három szempontot, mellyről szólanom kell. Egyik ohajtása a nemzetnek, hogy a harctéren a szövetkezett osztrák és muszka zsarnokhatalom ellen győzzünk. Második óhajtása, hogy az ármányosan felházitott népfajokat sikerüljön lecsendesitenünk, békésen inkább, mint fegyverrel, de minden esetre egyikkel a kettő közül. Harmadik óhajtása a nemzetnek, hogy Europa által független léte elismertessék, mi egyszersmind a háborunak is véget vetne.

A hadi munkálatot illetőleg méltóztatnak tudni, hogy a hadfolytatás kivánságának tett eleget a kormány, midőn székhelyét Budapestről Szegedre áttette. — Elmultak azon idők, midőn azt hittük, hogy az ország fővárosát veszteni el annyi, mint a hazát elveszteni. Ime mi is, az ellenség is, kétszer birtuk a fővárost, és mi is, az ellenség is kétszer hagytuk el; elhagytuk pedig mi azért, mert annak védelme miatt fel kellett volna áldozni az ország azon vidékeit, mellyek a haza védelmé-

Digitized by Google

nek kiapadhatlan kutforrásai; mig ellenben Budapest katonai szempontból tekintve, egy szük pont, mellyet védeni, ha talán lehet is, de hiában nem nyujtja azon kutforrást, mellyet egy országrész nyujt millióival az embereknek, roppant termékeivel, s a had folytatásának minden eszközeivel.

A kormány székhelyének változtatása tehát semmikép nem ollyan esemény, melly bárkiben aggodalmat szülhetne; talán ezután is változtatjuk, és mindaddig, bizton tehetjük, mig csak a hadfolytatásának, s a hadfolytatása tekintetének rendeltetik alája.

Mi a kormány tekintélyét illeti, nincs az az ország egyik pontjához sem kötve, hanem függ a nép szeretetétől és bizalmától, mellyet ha bir, mindenüvé fogja kisérni.

Ennyit a kormány székhelyének változtatásáról.

Mi illeti a harcznak folytatását, ha önök azt kérdezik tőlünk: biztos-e a kilátás arra, hogy az egyesült osztrák-muszka hadsereg ellenében diadalmasan vivhassunk? mi, a kormány, határozottan azt feleljük: igen! És pedig nem azért, mert reménylünk; hanem azért, mert számitunk.

Hogy állunk a térre s hogy állunk a fegyveres erőre nézve az ellenség irányában?

A térre nézve ugy állunk, hogy Mosony, Soprony, Pozsony, Borsod, Sáros és Abauj, továbbá Vas, Komárom, Fehér, Heves, Pest és még néhány megyének egy részén kivül semmi sincs az ellenség hatalmában, mi mindössze is az országnak alig teszi egy nyolczadrészét; mig ellenben a miénk Zala, (a Muraközt kivéve) Somogy, Tolna, Fehér, Heves, Pest és Komáromnak egy részével, s mind ez az ellenségnek oldalában van; továbbá a miénk Nyitra és Trencsin csaknem egészen, Hont, Nógrád, Szepes, Gömör, Liptó, mind ez az ellenségnek háta megett; s a miénk azon szép és gazdag tér, melly Bácstól kezdve Abonyon, Tiszafüreden keresztül Sátor-Alja-Ujhelyig nyulik, e roppant tér a miénk Erdéllyel együtt, s ez maga az országnak felénél többet tesz. És mit az ellenség bir, azt is ugy birja, mint birta Szepest és Debreczent, hogy csak addig volt övé, mig serege ott volt, a mint pedig kivonult, ugyanott a nép felkelt s táborba szállt az ellenség ellen.

A fegyveres erőre nézve nem látom szükségesnek részletes adatok előterjesztésébe bocsátkozni; hanem átalában szabad legyen vigasztaló adatképen kimondanom, mikép soha a magyar hadseregnek száma kedvezőbb arányban nem állott az egyesült osztrák-muszka sereg számához képest, mint épen jelenleg. Ugy, hogy ha bizonyos adatul vesszük is fel azt, mit az ellenség papiroson hirdetget: mégis a mi hadseregünk száma alig tizezerrel kevesebb. És pedig ezen sereg nem az többé, a mi Pákozdnál volt, ámbár ott is megverte Jellachichot, vezérei sem azok. Egyéves harcz tiszteinkből vezéreket, védeinkből hösöket nevelt, minek legkézzelfoghatóbb bizonysága maga a legyőzött osztrák hadsereg.

Digitized by Google

Egyébiránt hadseregünknek állásáról s mozgalmairól, körülbelül a következőket mondhatni a háznak:

A vitéz éjszaki sereg, mintegy 50,000 ember, Komárom környékén munkálkodik, egyik szárnyával elnyulván egész Váczig; s nem hivatalos ugyan, de mindenféle küldötteink egybevágó jelentése szerint, Vácz és Pest között e napokban ránk nézve igen kedvező s az ellenség részére sok veszteséggel egybekötött csatát vivtak.

A szolnoki tábor, mintegy 30,000 ember, a Tiszát fedi, honvédelmi erőnk e kimerithetlen kutfejét.

Bánátban mintegy 40,000 ember Temesvárt vivja, s folyó hó 17-ikén Pétervárадot az ostrom alól felszabaditván, mellyről egyébiránt megjegyzem, hogy a benne dúlt cholera megszünt, s őrsége (hős mint volt) részint Titelt szállotta meg, részint Kameniczot, hová Jellachich ismét egy Flankenbewegungot csinált. Épen a mai napon kapott jelentés szerint, a midőn azt reméltük jelenthetni, hogy Titel ostromoltatik, vagy talán bevétetik: azon hivatalos jelentést vettem, miszerint Jellachich minden vagyonával, s ugy látszik seregének legnagyobb részével Tittelből Kameniczra, s az Eszékvára felé vonult.

Ezenkivül van egy kisebb sereg, mintegy 12,000 emberből álló, melly Ung és Huszt között mozog, és fedi Mármarosnak kincseit.

Erdélyben Bem, mintegy 50,000 emberrel rendelkezik, s azonkivül hogy Gyulafehérvárt ostromolja, mint a villám, hol Borgónál üzi ki az ellenséget, hol Brassó felé siet, s talán azóta már Oláhországban csatázik, hová ugy ment, vagy megy el, mint az orosznak ellensége, de mint barátja a románoknak, kiknek magyar ajándékul a magyar szabadságot fogja megvinni.

Ezeken kivül Somogyban s a vele határos megyékben, mindennap mintegy 30—40,000 ember felkölthető, mellynek egy része épen a Kanizsát fenyegető ellenség felé munkálkodik. A Tisza megett pedig e napokban mintegy 30—40,000 ember volt összegyülve különböző táborokban. A Tiszának vonala Szolnoktól Tokajig ágyúk általs a most alakitásban levő mintegy 15 uj zászlóalj által védelmeztetik. Azon törzstisztek pedig, kiknek jelenleg alkalmaztatásuk nincs, vagy rendes hadviselésre tehetetlenek, mint néhány kormánybiztos is, a népfelkelés rendezésével bizattak meg. De a mi mindenek koronája, az abban áll, hogy önkényt, és a mennyiben a magyar vidékeken vagyunk, főkép a magyar fajból, tíz nap alatt 15,000, s húsz nap alatt 30,000-ből álló tartalék-sereget akarunk állítani, és bizonyosan elő is fogjuk teremteni.

De nem azért biztos a győzelem, mert mi az országnak hétnyolczad részét birjuk; nem is azért, mert hadseregünk nagy és szép; hanem azért, mert ha a nép a szabadságharczot vívja, akkor a népharcz legyőzhetlen.

Mi itthon vagyunk hazánkban határaink közt; az ellenség pedig

Digitized by Google

idegen földön járván, mindenütt ellenséggel találkozik. — Az ellenség mindössze is csak néhány ezerből álló tartalékra támaszkodhatik; nekünk pedig tartalékunk az egész nemzet. A muszka fogy naponkint, eddigelé mintegy 5,000-et temetett el, s 10,000 fekszik betegen; nekünk ellenben barátunk a levegő, a nap is, melly a muszkának döghalál.

Ezért legyőzhetlen még azért is, mert ha a nép az ellenséggel nem tart, minden vidék csak addig övé, mig seregei ott vannak; a mint kivonulnak, miként a búza szélvész után, a nép is felemeli fejét ugy, hogy ha valamelly ellenség le is győzhetné magát a sereget, vagy magát a népet: a hadsereget és népet együttvéve le nem győzheti ott, hol a nép az ellenség ellen van.

És a nép jól tudja, hogy e harcz a szabadság harcza, s hogy azok ellen vív, kik által eddigelé sanyargattatott; miként meggyőződése apródonkint tökéletessé vált: karja is meg fogja szokni a harczot.

Szóval: ha hadseregünk olly vitézül harczol ezután is, mint harczolt eddigelé, ha vezéreinknek nem lesz más iránypontjuk, mint a haza megmentése, s e szent feladásnak megoldásában barátilag egyetértenek; ha fel tudjuk használni azon roppant erőt, melly a nép millióiban s a népfelkelésben rejlik; ha a nép épen ugy hozzászokik a harczhoz, — mihez szoknia kell, — mint megértette a szabadságot, mellyért vív: akkor azt hiszem, nem sokára szerencséje lesz a kormánynak az utolsó áldozatot kivánni önöktől, s egyenesen a néptől magától függ, a háboru végének napját is kitüzni, s belépni az europai független nemzetek sorába a kivívott békének és szabadságnak élvezetében.

Második óhajtása a nemzetnek az, hogy a fellázadt népfajok lecsendesittessenek. Borzasztó, uraim, azon inség és nyomor, mellyet a románok és ráczok szenvedtek, önmagukat számüzvén saját földeikről; de még borzasztóbb azon kegyetlenség, mellyet azok a magyar és német népfajokon elkövettek. Megfoghatlan vakság azon népek részéről az, hogy azon dynastia ármányai által engedik magokat fellázittatni, melly őket elnyomta: de még nagyobb lelketlenség vezéreik részéről, hogy némileg, ha nem is egyenesen, épen azon dynastia érdekében használják fel e népek erejét, mellytől származik a nép minden szenvedése.

Mit szenvedett a nép, a román, a rácz és a magyar nép is e szép hazában? Mindent, mindent, a szolgaságnak minden kinjait. Mikor és meddig szenvedett? Emberek emlékezete óta egész 1848-ig. Ki kormányzott, ki uralkodott 1848-ig Magyarországon? A bécsi cabinet, az osztrák ministerium. Ez tartotta rabságban a földmivelő népet, mellynek gondolata sem, birtoka sem volt szabad; ez tette a román népfajt urának szolgájává; ez nem engedte a görögnemegyesülteknek, hogy synodusukat összehivják, ez fosztotta meg a ráczokat ősi jogaiktól egyházi szabadságukra nézve; ez tette a románt a rácz clerus alattvalójává; ez kötötte röghöz a határőrséget, s általában ez tartotta a népfajokat egymás ellen örök ingerlődésben akkint, hogy kik egy földön, egy ég-

Digitized by Google

hajlat alatt laknak, ugyanazon istenadta levegőből csak a kölcsönös gyülölséget szivták lelkeikbe egymás ellen.

A végrehajtó-hatalom a nemzet kezébe csak 1848-ban szállott tettlegesen vissza. És a magyar a maga nagylelküségében hogyan vette annak hasznát? Ugy vette hasznát, hogy a robotot és dézmát eltörölte; a jog és kötelességbeli egyenlőséget kimondotta nyelv- és vallásklönbség nélkül; a görögnemegyesültek synodusát összehivta; ügyeik elintézésére az illető ministeriumban különosztályt alakitott; a határőrséget pedig rabságából feloldozta, s az itteni románok és ráczok nagy tömege is nem csak megnyerte a jogot, hogy képviselőket választhasson, mi azelőtt nem nemzetiséghez, de a nemességhez volt kötve, de katonai bilincseiből is kiemeltetvén, egy részről az ország többi polgáraival tökéletesen egyenlő lábra állitotta, más részről gyökeres engedményekkel anyagi jóllétét is biztositotta.

Igy kezdte meg a magyar kormány a hatalom gyakorlását. A testvériség, az egyenlőség és szabadság alapja meg volt vetve nyelv- és vallásklönbség nélkül, nem volt egyéb hátra, mint e három szent elvet részleteiben alkalmazni, ha ezenközben a lelketlen dynastia ármánykodása nem eszközli, hogy elámittatván ezen nép, sőt szabadsága előle eltitkoltatván, lázadásuk akkor tör ki, midőn a felszabadulásnak isteni ünnepét kellett volna megülniök.

Uraim, ezt önök mind jól tudják. Azért részletesebben nem fejtegetem. De eddig kelle fejtegetnem, mert nem tudja épen azon nép, melly jó, csendes és türő volt a szolgaságban, s melly most ámulásában a szabadság ellen ontja vérét; nem tudja, nem érti tisztán Europa, melly a románok és ráczok lázadásában még mindig annak bizonyságát véli látni, hogy a magyar kormány nem a szabadsággal ajándékozta meg az ország minden népeit különbség nélkül, hanem a szolgaságban akarja megtartani. És ez egyik főoka, miért a kormány minden lehető áron, a mennyiben jogosan lehetne, e népeket lecsendesiteni legnagyobb feladatainak tekintette.

Én fájdalommal emlékezem azon sok ezereire a magyaroknak és németeknek, kik ama népek vak dühének áldozataiként hullottak el.

De sajnálom magokat az áldozatok gyilkosait is, mert egy félrevezetett, egy elámitott nép még bünében is nemcsak kárhoztatást, de részvétet is érdemel.

Ha az ország kormánya mindjárt kezdetben a kegyetlenséget hasonló kegyetlenséggel torolta volna meg: azóta talán béke volna, habár a sirnak békéje. De ez nem történt, hanem felhasználtattak a szellemi erőnek minden eszközei a testvériség százados kötelékeit ismét összefüzni.

Felvilágositásokat, magyarázatokat, proclamatiókat százezerenkint osztogattunk szét. A sajtónak minden becsületes hatalmát felhasználtuk. Támogattuk a képviselőket békéltető törekvéseikben, s támogattuk azt is, ki eme törekvéseinek szerencsétlen áldozata lett épen saját vérei által. Tudtuk, hogy a havas-alföldi mozgalmak vezérei a románokra nagy be-

Digitized by Google

folyást gyakorolnak, és ezen befolyást igénybe vettük. Tudtuk, hogy a rácz lázadás táplálékát Szerviából is veszi, s nem késtünk felvilágositani a szerb fejedelmet s kormányát, közölvén vele nézeteinket a Magyarországon levő népfajok jogainak értelmezéséről, s nézeteink ott teljes méltánylásra találtak. Nem szalasztók el a békülésnek egy pillanatát, nem tartózkodtunk elveinket pontokba foglalva előadni, és mi lett következménye? Körülbelül az, hogy mig győztünk, addig tetszettek; mihelyest azonban a hadjáratban szerencsénk csillaga némileg borulni kezdett, feleleteinkre, illetőleg ajánlatainkra kitérőleg, elhalasztólag válaszoltak; szóval, a legószintébb, legbecsületesebb eljárás rendszerint csalfasággal, sőt árulással találkozott.

Célunk egyébiránt ebben sem volt más, mint az ország függetlenségének, és polgári szabadságának biztositását siettetni egy részről, más részről pedig a kegyetlenségek meggátolása által a szelid humanitásnak uralkodását helyreállitani, s annyira hogy forradalmunk fő dicsősége, a szelid és békés fejlődés az embertelen terrorismus vérnyomaitól és vérnyomai által meg ne fertőztessék.

Ugy voltak a pontok szerkesztve, hogy többet adnunk az ország statusegységének feláldozása nélkül nem lehetett, kevesebbet pedig nem tartottunk kielégitőnek.

Ugy voltak szerkesztve, hogy hasonló jogokat egy ország sem ad a maga határain belül az apróbb nemzetiségeknek. Mindent tisztán, szabatosan fogalmaztunk, és tartózkodtunk ollyan csalfa igéretektől, millyenekkel Austria szokta ámitgatni a népeket, — Austria, ki a ráczoknak vajdaságot igért, de csak nevét adta meg; ki szabadságot igért a határöröknek, de ezek most is rabok, földhöz kötött szolgák, kik most is 10—20,000-ként kényszerittetnek idegen harczban elvérezni; ki a nemzetek egyenjoguságát kimondotta, s a ráczok, az oláhok, gallicziaiak és horvátok most is azon állapotban vannak, hogy házaik küszöbén túl a német nyelvben kénytelenek mozogni; ki megigérte Bukovinának, hogy ámbár kis töredék, iskoláiba behozza anyanyelvét, s ez igéretét akkint értelmezte, hogy minden tudományok német nyelven tanittatnak, s a mellett szabad az anyanyelv szabályait is tanitani.

E béketörekvéseket a fellázadt népek irányában mi czélszerüeknek és igazságosaknak láttuk. Eddigelé nem volt kellő sikerök, de reménynünk van, hogy lesz. De mi felelősek vagyunk önöknek e földön, s a túlvilágon az istennek, s úgy akartuk vezérelni a kormányt, hogy a mindenható, ki a népek sorsát mérlegezi kezében, azt mondhassa a magyarról: e nemzet megérdemli a szabadságot, mert tudott lenni igazságos más nemzetek iránt, á mellyeknek földet adott saját földéből, jogokat saját vérén szerzett, s öldököltetése után is elég nagylelkü volt testvéri kézzel a béke olajágát nyujtani.

Harmadik óhajtása a nemzetnek: hogy független léte Europa által elismertessék.

Digitized by Google

A mi harczunk épen ugy igazságos harcza a szabadságnak, mint volt az északamerikai a mult században, mint az volt Görögországé és Belgiumé az ujabb időben. S gyönyörködve és megelégedéssel szemlélhetjük, hogy, a miként Északamerikának független létét kivívni a világ minden nemzetei segitettek, hogy a miként a hellenek szent emlékei között annyi volt az idegen harczos, mint a benszülött: Magyarország szabadságharczában is Európának minden nemzete képviselve van; s midőn egy részről a lengyelekből, az olaszokból, az oláhokból, értem a havasalföldieket, a németekből, a tirolokból egész zászlóaljakat alakithatunk össze, Franciaországból, Anglia-, sőt Eszakamerikából is vannak harczosok bajnok-sorainkban. Világos bizonysága annak, hogy a magyar szabadság megalapitása nem pusztán magyar kérdés, hanem olly alap, mellytől Europa többi népeinek szabadsága is feltételeztetik.

Hogy e harcz igazságos, azt én nem onnan származtatom, mivel az uralkodó ház bünei által jogait eljátszotta. Az természetes, hogy a melly uralkodó ház pártütőkkel, sőt egyes rablókkal a nemzet elnyomására szövetkezett; a melly uralkodó ház a hittel szentesitett alkotmány ellen fegyveres erőt küld be; melly uralkodóház az ország területi épségének erőszakos eltörlését megkezdette, és a melly uralkodó ház alattvalóinak legyilkolására idegen hadat hiv be: az természetes, hogy az illy uralkodó ház elvesztette minden jogait, mind emberi, mind isteni törvények szerint.

De e harczot, e forradalmat ollyannak tekintem én, melly egy más, egy magasabb és belsőbb jogszerüséggel is bir.

Nem hasonlit ez az eddigi történet forradalmaihoz, mellyek mindig vagy a terrorismussal, vagy a nagyravágyással voltak rokonok. Ez tisztán a szabadságnak, tisztán a humanitásnak, és a hazaszeretetnek forradalma.

Ez nem akar senkit büntetni; csak meg akarunk menekedni egy olly uralkodó háztól, melly a nép végtelen szenvedéseinek kútfeje volt; ez nem akar felmagasztalni senkit, hanem csak az országnak függetlenségét akarja biztositani.

Nem mutat elő a történet forradalmat illy magasztos jellemmel; nem mutat elő a történet harczot, melly annyira ment volna minden kegyetlenségtől, nem értem a románok és ráczok lázadását, hanem a harczot, mellyet mi a szabadságért vivunk. És ha e dicsőség némi részben azon szelidebb koré is, mellyben mi élünk; de egyszersmind ollyan, mellyre midőn Európát büszkén figyelmeztetjük, ezáltal sympathiáját biztositottuk, mert mi a forradalomra fegyveres erővel kényszeritve valánk, mert annyi szorongatások közepett is a győzedelemnek eszközeit eddigelé a terrorismus körén kivül kerestük és találtuk fel.

Én még tovább megyek. Fontosságot találok abban, hogy a magyar forradalomnak ezen humanus jellemét kiemeljem. A ki figyelemmel kisérte jellemét az átalakulásnak, az e forradalmat nemcsak jogszerünek, hanem szentnek fogja nevezni, olly jótéko-

Digitized by Google

nyan hatott a nép külerkölcsiségére, olly megszentelt ihlettel ragadta ez meg az emberek elméit. Én legalább méltóbb nevet adni nem tudok egy olly átalakulásnak, mellynek következménye az volt, hogy e haza most egy nagy templom, és a nemzet benne egy önként áldozó sokaság; mellynek következménye az volt, hogy azokon kivül, kik tovább is szolgái akartak maradni a habsburgi háznak, Magyarországban nincs párt, nálunk, kik mindig pártoskodásokban szenvedtünk; hogy az elpuhultságnak párnájáról tömegestül kelt fel a nép és tódult harczosaink soraiba; melly átalakulásnak következménye az volt továbbá, hogy tömlöczeinkben a bünösök megfogytak, hogy mig az igazságszolgáltatás nem mehetett rendben, mig a pandurokat, csendbiztosokat katonai szolgálattételre használtuk, soha sem volt nagyobb a személy- és vagyonbátorság, mint most; hogy a nép ámbár nehezen, de szivesen viseli a háborunak roppant terheit; sőt ezen átalakulás következése még a magános életre is kiterjedett: a gyülölközök megbocsátottak egymásnak, az elvetemedettek az erény utjára visszatértek, s minden erőből, a mi a lélekben van, csak a hazafiság szent akarata nyert táplálékot.

Azért nem azt mondanám én, hogy Magyarország forradalomban van. Nincs. Ez csak ujjászületése, feltámadása egy nemzetnek, mellynek tagjai először érezik azon boldogságot, hogy a világ teremtése óta most először egyenlők, szabadok és testvérek.

A mi ügyünknek nem is volt más ellensége, csak az austriai dynastia, mellynek hatalma kettőből állott. Állott abból, hogy némileg népfajokat a szabadság ellen fellázitott; és állott hadseregéből. Legyőztük azokat, hadseregét pedig megvertük, a melly a főváros első izbeni elfoglalásának dicsőségében soha sem osztozott volna, ha a belső lázadást elő nem idézte s ez által a nemzet egységét meg nem törte és rögtönzött erőnket meg nem oszlatta volna.

És mi természetesen azt hittük, hogy mi Austriát le fogjuk győzni, mert mással nem volt, nincs bajunk, ha a gondviselés határozni fog közöttünk a diadal itélete által; vagy támogatni fog Europa bennünket, mint Görögországot, mint Belgiumot; vagy, ha ezt nem teszi, beavatkozása abból fog állani, hogy függetlenségünket elismeri.

Ez nem történt. — Az északi óriás megadta a segedelmet.

Én hajlandó vagyok megtagadni, hogy mi a 19-dik században élünk, a mennyiben nem értem, hogy azon Európa, melly minden nemzetet segitett a szabadságháboruban, tőlünk még csak a negativ oltalmat is megtagadja. Nem értem, hogy a világszerte megállapitott be nem avatkozásnak elve miért csak reánk nem alkalmaztatik. Nem értem Angliát, hogy felejteni látszik érdekeit s nézeteit, mellyek által eddig, politicájában vezéreltetett. És legkevésbé értem Franciaországot, melly megengedi, hogy győzelemre jussanak épen azon elvek, mellyeket ő saját statuséletéből proscribált.

A nemzetek sorsa kettőtől függ, a jogtól és fegyvertől. A jog mel-

Digitized by Google

lettünk van; fegyvereink győztek; és Európa mégis késik elismerni függetlenségünket. Reánk nézve szerencsétlenség, reájok nézve jogtalanság, hogy többet ne mondjak.

De ez nem maradhat, nem tarthat igy sokáig.

Palmerston kimondta elvét, hogy azon harcz, melly az igazságtalanul kormányzó fejedelmek ellenében vivatik, igazságos harcz.

Midön márczius 7-én inditvány tétetett az iránt, hogy a hadi szertármester milly fegyvereket adott ö felsége az angol királyné szövetségese mindkét Sicilia királya ellen fellázadt népeknek, kik illy lázadásban vannak? Palmerston azt felelé „ő nem ellenzi a kivánt jegyzék előterjesztését, ha az inditványozó ur megváltoztatja e kifejezést „siciliai lázadók" mert a fenforgó kérdésben elvbeli különbség van. Az inditványozó ugy vélekedik, hogy akármelly kormány alattvalói pártütők, kik jogaik védelmére fegyverhez nyulnak, mert azon iskolához tartozik, melly azt hirdeti, hogy a királyoknak istentől vett joguk van roszul kormányozni népeiket, s ekkép a siciliaiakat lázadóknak bélyegezi, holott Sicilia csak százados alkotmányát és régi elvitázhatlan jogait védi!!"

A franczia'knál Odillon Barott, Thiers és Lamartine mint a respublica első külügyministerei, a nemzetek jogairól ugy nyilatkoztak, hogy azokat ők el nem felejtik, vagy ha ők elfelejtenék is, meg fog emlékezni azokról azon Franczia ország, melly ha rövid időre szokott lenni szendergő, következetlen, de hosszan soha, melly jeles fiainak magas elveit meg szokta tanulni, de következetlenségeit nem.

És mit mondott Odillon Barrot 1848. febr. 4-én? „Ha az osztrák sereg más országok szabad intézvényei ellen beavatkoznék, szükség, kötelesség, becsületben járó dolog Franczia ország részéről azt ellenezni, ha kell fegyverrel is. Mert örökké áll ama nagy igazság, hogy a népek magok uraik sorsuknak és nem más."

És mit mondott Thiers február 1-én 1848-ban a forradalom előtt néhány nappal? „Midön a szabadság bárhol fejlődik ki, természetesen, jogszerüen, a szellemi részvéten kivül minden más részvét nélkül, uraim, az szent. E szabadság szent, mint a most született gyermek; megbántani azt merény volna a természet, a humanitás ellen. Valóban mi ne vigyük a szabadságot sehova erőszakosan, vagy belopva, de ne türjük azt sem, hogy azt szuronyokkal nyomják el, a hol az magában kifejlik, mint tavasszal a fü: ott az, ismétlem, szent s Franczia ország ne türje, hogy az bántassék."

És mit mondott Lamartine azon körlevelében, mellyet körülbelül márczius elején 1848-ban minden hatalmakhoz szétküldött? Ezen elveket állitá fel „kormányt s kormányalakot változtatni természeti jog, mellyel bir minden nemzet, erre a jogczimet saját akaratából meríti. Az 1815-ki szövetséget Franczia ország csak létezőnek tekinti, de jogszerünek nem ismeri el. Szives és lélekszerinti frigyre hivja fel a respublica mind azon népeket, mellyek átalában a szabadság s különösen a respublica elvét fogadják el nemzeti létök alapjául."

Digitized by Google

Igaz, hogy most ugyanazon Odillon Barrot Rómát bombáztatja.

Igaz, hogy most ugyanazon Thiers Velenczének ostromoltatását védi, és védi, hogy Róma szent emlékeit halomra döntik a franczia golyók.

Igaz, hogy azon franczia respublica, mellynek megváltó elveit Lamartine olly hangosan hirdette a világ előtt, bölcsőjében látszik megfojtani a római köztársaságot, Velenczét sorsára hagyta, és megengedi, hogy mi magyarok az északi sas körmei által marczangoltassunk. — Ez igaz, szomoruan igaz. De én mégis azt hiszem : ha Franciaország belső dolgaival tisztába jön, nem lesz hűtlen elveihez, és védelmére fog kelni mindenütt az ifju szabadságoknak.

És épen azért a kormány kötelességének ismerte intézkedni, hogy a magyar érdekek mindenütt és folyvást képviseltessenek. Küldötteink vannak a Németföldön, Franciaországban, Angliában, Sardiniában, Rómában, Helvetiában és a magas portánál is ; mellyre nézve megjegyzem, hogy a magas porta a non interventio és neutralitás elvét a legnagyobb dicsőséggel és részünkre eddig a legnagyobb haszonnal vette foganatba, ugy, hogy ha e két nemzet a multban arra volt teremtve, hogy egymást harczolja, eméssze, ugy látszik, jövendőben arra van hivatva, hogy összefogva mint két testvér, kelet sorsa felett uralkodjék.

A külföldi sajtó mindinkább kedvezőn nyilatkozik ügyünk igazsága mellett.

A kamarákban mindenütt meleg felszólalások történnek mellettünk.

A diplomaták egyenként részvéttel jövendölnek ügyünkről, és belátják, hogy ha még a vén Austriát egy időre össze is lehetne foltozgatni, ragasztani, de azon fontos helyet, mellyet keleten elfoglalt, csak egy hatalmas, a rendnek és erőnek alapján nyugovó magyar birodalom foglalhatja el. S igy, ha függetlenségünk elismerését ez ideig csak a diplomatiában még mindig túlsúllyal biró királyi érdekek hátráltatják; de hitünk az, hogy a népszerü kormányoknak és népeknek első szava lesz ; azon Magyarország függetlenségének elismerése, mellynek ha szabadsága eltiportatik, a világ szabadsága ez országgal egy nagy tért, e nemzetben egy erős bajnokot vesztene el.

Meggyőződésünk tehát az : hogy függetlenségünk elismerése nincs messze jevendőben. És miért hisszük ezt?

Mert lehetetlen, hogy Europa kormányai eltürjék, hogy az északi óriás a dunai tartományokon kivül Austriát is vazalljává tegye. Itt egy független hatalomra van szükség; és az nem lehet más, mint mi frigyben Törökországgal.

Lehetetlen, hogy ha a kormányok ezt eltürnék, az illy kormányokat eltürjék a népek; az angol, mellynek érdeke, eltürje a franczia, mellynek dicsősége és becsülete veszélyeztetnék a muszka interventio és annak következménye által.

Lehetetlen, hogy Európa népeiben a jognak és igazságnak érzete örök hatalmával fel ne ébredjen, és által ne lássák : hogy ha a magyar

Digitized by Google

szabadság meggyilkoltatik, a magyar szabadságnak koporsója csak az első lesz, melly után az övék is sorban fog következni.

És lehetetlen, hogy Európa népei teljesen megfelejtkezzenek vagy érdekeikről, vagy méltóságukról, vagy kötelességeikről; s elnézzék azt, hogy a melly jogtalanság sőt gyilkolás a 18-ik században elkövettetett Lengyelországon, most a 19-dik században szemük láttára ugyanaz követtessék el Magyarországgal.

Ez lehetetlen. Vagy ha ez mind lehető, akkor nincs isten a mennyben, és nincs igazság a földön.

Ez az, a mit önöknek előterjeszteni a kormány szükségesnek látta. T. i. ohajtotta a kormány, hogy a kölönböző népfajok lecsendesíttessenek, ohajtotta humanitásból is, politicából is. Eddig még nincs teljes sikere. Azonban van reményünk hozzá; alapjai meg vannak vetve.

Ohajtotta, hogy Europa által függetlenségünk elismertessék. Eddig nem történt meg; de abban, hogy ügyünk igazsága mellett van Europa népeinek sympathiája, a közelebbi elismerésnek biztositékát szemléljük. Okvetlenül megtörténik.

Belső erőnk, mellyen kivül csak isten segedelmére támaszkodunk, ugy áll, hogy a győzelem bizonyos, ha azon roppant erő, melly a nép millióiban és azon körülményben fekszik, hogy mi hazánkban harczolunk, az ellenség pedig ellenség közepett, kellőleg fel fog használtatni.

Egy szóval, uraim, a dolog igy áll röviden: „a melly nemzet elcsügged, az elvész, a melly nemzet bízik sorsában, az megtartatik; a melly nemzet meghasonlik egymás között, az is elvész; a melly nép és annak vezérei s vezérférfiai egyetértenek, az megél.

Én a magam részéről, ki a történetet csak arra szoktam használni, hogy annak tükréből a jövőre combinatiot tehessek, igy okoskodom:

Eljöttek a tatárok a 13-ik században, és Magyarországot vadul és irgalmatlanul elpusztitották. Mi következett utánna? Az, hogy Magyarország még virágzóbb lett, mint volt azelőtt.

Eljöttek a törökök a 16-dik században, s meghóditott hazánkat, kegyetlenül feldulták. — Mi következett utánna? — Mint a mező a mivelés után, az ország még kiesebb lett, mint volt annakelőtte.

Eljöttek most a 19-dik században, tehát ismét három század közbeesése után, a muszkák, és szenvedünk sokat, szenvedünk gyalázatot és kinokat, de én nem jóslatkép, mert nem vagyok próféta, hanem hitképen, mint gondviselésben hivő hazafi, azt mondom, hogy Magyarország e harmadik pusztitás után, mint a föld a harmadik szántás után, olly szép és olly boldog lesz, mint nem volt még soha.

Miénk a feladat, miénk a munka és dicsőség, de a felelősség is.

Önök, mi és átalában a nép van hivatva e nagy munkára.

Ha győzünk, áldani fog a maradék, ha vesztünk átkoztatni fognak; nem győzünk, ha egymással villongunk, és átkoztatni fognak; de áldatni, ha egyezünk akaratban és tettben."

Digitized by Google

Jul. 28-án volt a második parlament, mellyben hasonlag egy fulminans beszédet tartott a népfajokkali kibékülés s emancipatio ügyében. Elfogadtattak.

Az ezután tartott parlamenti conferentiában inditványoztatván, hogy Görgei fővezérré neveztessék ki, keresztülvitte, hogy az országgyülés ennek megtörténtét ne nyilvánitsa, hanem csak a ministeriumra bizza.

Ő maga akart dictátorrá lenni, s azért Kossuth és Görgei irányában mindig kétszinü szerepet játszék.

Egyszer itten le is mondott hivataláról. Nem akarok ugymond Kossuthnak expediense lenni (értvén a rendeleteket), én vádoltatván olly dolgokról, mikről mit sem tudok.

Két óra mulva azonban a ministerséget viszont felvállalá, sőt miután Kossuth Görgeivel nem találkozott, ő utazott el, részint hogy kiegyenlitést próbáljon, részint hogy Görgeit a sergek concentrátiojára birja.

Mercurius volt az olympon, telve mindenféle ujságokkal s istene az ujságiróknak, ki végre a Márcziusnak „impertinence"ait megunván, kimondá a delendam esse censeo-t.

DUSCHEK.

Előbb austriai kamarai másodelnök, azután pénzügyi titkár Kossuth bureaujában, utoljára pénzügyminister.

Közte és Monk (albemarlei herczeg) közt párvonalt kell huznom, ha másféléves pályájára világitó fényt akarok deriteni. Amaz incunabulum. Ez stereotyp kiadás. Amaz Károly és fia kezére dolgozott, ez Ferdinand és Ferencz József ő felségekére. Amaz Cromwelltől főhivatalokat fogadott el, ez Kossuthtól. Amaz a protectorért Irhonban csatákat küzdött, ez a Bácskaságban saját ministeri kezeivel megvert egy banknyomtatót, ki a pakoláskor elkésett. Amaz az uj királynak koronát szerzett, ez császárjának fél millió aranyat és ezüstöt adott át.

Rokonai közül néhányan egymás ellen harczolának, egy része a honvédek sorában, más része osztrák szolgálatban levén. Lehet hogy ez azoknak privát meggyőződésük, lehet hogy magáé a ministeré volt.

Legszebb, Hogarth ecsetére méltó, volt akkor, midön bankgyárkaravanját, biztos számitás szerint 170 egynéhány kocsit, jobbadán lithographiai sajtót, miután a typographiai igen gyorsan dolgozott volna, egyik városból a másikba szállitotta. Xerxesnek hellasi expeditióját juttatá eszembe.

Digitized by Google

Vannak a kik nagy szakembernek tartják, mások mint financialis operatort s bankjegybeváltót dicsérék. Proximus ardet Ucalegon.... Ugy-e?

A magyar bank buktatását rendszeresen vitte, nem pazarlás hanem fösvénység által. Soha senkinek sem adott annyit, mennyit kért, kivéve az öreg Bemet, ki egypárszor keményen megmosdatá. Hanem utoljára kifogtak rajta. Háromannyit kértek, mint mennyire szükség volt, s ekkép ő csakugyan két részt levonván, épen elegendőt adott.

Pár napi fogság után szabad lábra tétetett.

CSÁNY LÁSZLÓ.

Zalamegyei Csánban 1790-ben, forradalom elején született, mint bevégzett forradalom után mult ki.

Fiatal korában császári katona volt: de quietált.

Csány nem tartozott azok közé, kiket a forradalom magával ragadott. Önerején azáltal emelkedett ugyan, de körében mindenhol és mindenütt vezetni tudta, mint erélyes elhatározott jellem, ki czéljai kivitelére mindent fel tudott használni.

Ernyedetlen szorgalommal pokolból is módokat tudott teremteni, s bátran elmondhatá:

.....Acheronta movebo.

Bámulandó, milly ügyességgel hárita el akadályokat, mennyi praxissal tudta a közvéleményt mindenütt megnyerni, s bonyolitni a forradalom fonalát.

Kezdetben a Muraközben, Pozsonyban kormánybiztos volt. Mint illyen dec. 10-én egy proclamatiót bocsátott ki, mellyben a fiatal császárnak trónra léptét törvénytelennek nyilvánitá.

Lejövén Pestre — december végén — ugy találta, hogy a kormány eltávozott. Megragadta az igazgatás fonalát, s azon napig (jan. 5.) mellyben a császáriak bejöttek, ritka ügyességgel vezette.

Lemenvén Debreczenbe, Erdélybe küldték mint főbiztost, de Bemmel sehogy sem sympathizált. Ő maga a szászok és oláhok irányában szigoru volt, akasztatott, lövetett, pedig az öreg amnestiát adott. A szászoknak nagy öröme telnék benne, ha itteni működését a Petion-éhez hasonlitnám; de az inkább hasonlit a Toussaint-éhez. „Ki kell irtani, ugy mond, e fajt, mert nem ért meg a szabadságra.“

Az öreg e miatt igen haragudott rá, s tisztán megirta Kossuthnak, hogy tegye el azt az embert, vagy ő mond le.

Digitized by Google

Visszahivatott tehát Csány, s miután Debreczenben kimondák a függetlenséget, a közlekedési ministeri tárczát tukmálták nyakába.

Tukmálták mondom, mert Csány nem volt ministernek való ember, de azért kötelességét: a ministerium költöztetését pontosan teljesité, mignem kiköltözteté az országból.

Csány Görgeinek testi lelki barátja volt s valahányszor ügye forgott fen a ministeri tanácsban, mellette szavazott.

Csánynak volt külföldre utlevele, pénze is volt, bár nem sok, s mégis ben maradt.

— Nem akarok ugymond hazámtól távul élni, midön benne meghalnom lehet.

Felakasztatott oct. 10-én.

Bámulandó hideg vérrel lépett a bitófa alá.

HORVÁTH MIHÁLY.

Szegedi seborvos fia.

Csanádi püspök, fiatal korában — mint pap — nevelő volt egy pár förangu családnál, mikor is több becses incunabulum birtokába jutott.

Legjobb korában levő corpulentus szép ember.

A forradalom előtt Magyarhon történeteit adta ki négy kötetben, munka, melly bár a censura bilincsei közt jött ki, a közönség figyelmét teljes mértékben megnyeré.

Óhajtom e munka hiányait teljesen e körülménynek tulajdonítni, bár az, hogy a Wesselényi-forradalomban az austrica austeritást nem használta kutföül, s Erdélyt illetöleg a leghiányosabb, leghazugabb adatokat közlé, kárhoztatandó.

Mindamellett hiányt pótol.

Püspökkorában megyéjében szóval tett a forradalomért.

A kormányt Debreczenbe követte, s itten az aprilisi ministeriumban a cultus-tárczát vállalá el.

Tudni akarják, hogy Kossuth e kinevezéssel azon balhiedelmet akará elháritni, mintha ő a catholicismusnak ellensége lett volna.

Annyi bizonyos, hogy Horváth „Miháj a koldus“ — e czimmel tisztelé meg a Márczius — testestül lelkestül catholicus volt, s hivatalát mind papokkal tölté be. Sokat is lármáztak ezért rá.

Beütvén az oroszok, keresztes háborut hirdetett, s az egész országnak egynapi böjtöt rendelt.

Volt is ezért lárma!

Az orvosok kiszámiták, hogy egynapi böjtöt egyhavi jóllét hozhat helyre.

Digitized by Google

A nem-orvosok pedig rákiálták, hogy ez mit sem ér, mert az orosz cultusminister két napot fog rendelni az ellenkező czélra, s ez az ő rendeletének hatását megsemmisitendi.

Az egészet pedig senki sem tartá meg.

Pesten és Bécsen át álöltönyben Párizsba menekült.

BATTHYÁNY KÁZMÉR.

Gróf Batthyány Kázmér gyakran neveztetett a magyar forradalom herczeg égalitéjának; azonban igen hibásan.

Csak annyiban hasonlitott ehez, mennyiben a forradalom legkitünöbb aristokraticus egyénisége volt.

Azonban soha sem tartá szükségesnek, a kül szinek jeleivel simulni a forradalom igényeihez. A franczia herczeg megtagadá czimét s forradalmi nevet vön fel; Batthyány még a forradalmi ministerium lajstromán is gróful szerepelt.

A forradalmat tartalék-gondolat nélkül pártolta, csupán az ügy szeretetéből ragadta meg s maradt mind végig hozzá hü. Jellemében öszinteséget és lovagiasságot tüntetett; távol volt töle minden álnokság, minden érdekhajhászat; s ekként sehogy — de sehogysem égalité.

Jóval a martiusi napok elött tünt fel, a védegylet elnökévé választatván.

A védegylet az akkori idöszaknak legfontosabb politikai ténye volt.

Nyilt czéljánál fogva a monarchia iparos tartományaival állt szemben; politikai irányzatánál fogva a kormány ellenében a legnevezetesb agitationalis tért képezé, melly mint egy tüzpont a már akkor is nagyban felzaklatott szenvedélyeket központositá, a túlcsapongó vágyakat egy irányba vezeté, s igy a kormány legnagyobb figyelmét magára voná, különösen azáltal, mert mig az ellenzék minden korábbi tettei pusztán csak a nemesség, az intelligentia osztályát érinték és heviték, a védegylet lehatott a nép utolsó rétegéig, s igényletre szólitá fel minden osztályok érdekeit és vágyait.

Ezen egylet élén állani annyit tön, mint milliók kiséretében a kormány elött követelöül föllépni, s a szerény kérelem és óhajtás mögött a döntő hatalom súlyát mutatni.

Batthyány a lehető legfontosb szerepet vállalá, midön élére állott.

Ő itt a legnagyobb tevékenységet fejté ki; az ellenzék egyéb gyüléseiben is azonban mindig részt vön. Mindamellett az élet kéjei sem nélkülözték öt, a sors kegyenczét.

Márczius után is az ellenzékhez tartozott; a ministerium nem nagy

Digitized by Google

támaszt lelt benne; mihelyt ez azonban a tett mezejére szólita mindenkit, Batthyány perczig sem késett szolgálatát felajánlani; mint Baranya megye főispánja megyéje határvédelmét elvállalá, melly feladatában igen nagy erélyességet fejtett ki.

Folytonosan mindig toborzott; a nemzetőrséget a lehetségig organizálta, s honvédeit a csatába személyesen vezette.

Először is a dunapartokat tisztázá ki minden ellenséges tartaléktól, s igy a Fridrik gőzös Eszékről feljövését lehetségessé tevé.

Később Szarvasnál megtámadá az ellenséges tábort; azonban bárha ő maga és serge a legnagyobb hősiséget fejték ki, tért még sem nyerhete. Itt ő személyesen is megsérült.

Később mint kormánybiztos Eszék várának ellátásáról gondoskodott. Azonban miután a várat, különösen az őrségre nézve, olly karba nem helyeztetheté, hogy tartós ellenállást remélhetett volna, jan. elején Debreczenbe ment. A vár később elesett; ezt ő itt előre megjósolta.

Nem sokára Kossuth öt bács-bánáti polg. kormánybiztossá nevezé ki; s ő, mindenütt Perczel nyomdokaiban, erélyes igazságszolgáltatással, szigorú forradalmi rendszabályokkal, és uj organisatióval biztositani igyekezett a vezér győzelmeit; a diadalmas fegyverek mögött az igazság fenyitő veszszejével s az igéret áldásos malasztjaival járt. Erélye itt fényesen igazolá magát, ugy hogy itteni kormánybiztossága valamint saját életének ugy az egész forradalomnak is egyik legkitünőbb pontját képezte.

Mint minister, egyénisége sehogy sem tünt ki. Ollyan volt mint a többi; — a kétségbeesés küszöbén határozottságukat és erélyüket nem birák fentartani.

Most Törökországban van; ugy látszik hive most is azon férfiunak, ki öt a forradalomhoz szellemlánczokkal bilincselé.

VUKOVITS.

Vukovits Sabbas Fiuméból való, 30—35 éves, görög nem egyesült vallású, nős, egy gyermek atyja, azelőtt Temes megye alispánja, a magyar ministerium által mindjárt a rácz lázadás kiütése után k. biztossá neveztetett ki a temesvári kerületben.

Ezen állásában megmaradt egész 1849. május haváig; s szinte a legerélyesebb kormánybiztosok egyikének tartatott.

Mint az ellenség rokonvére, ép azért neveztetett ki ez állásra, hogy pártatlanságával s nemzetiségével az elfordult kedélyeket visszahódítsa.

Digitized by Google

Müködésének e részben nem nagy sikerét tapasztalta; s más részről voltak, kik öt szerb sympathiákról vádolták.

Ezért erélyesebb modorhoz nyult.

1848. aug. 2-án feljött Pestre a ministeriumot az alsó vidéki zavarok iránt felvilágositandó, s egyszersmind eszközöket ajánlani a kormány kezébe, mellyekkel e beteg achillesi sarkat begyógyíthatná; az ajánlott szerek martialis természetüek valának, s ez időtől fogva a magyar ministeriumot csakugyan sokkal erélyesebben látjuk az ottani véressé fajult mozgalmak elfojtása ügyében föllépni.

Vukovits is a legszigorúbb rendszabályokat lépteté életbe; miért is, tán Damjanichot kivéve, a leggyülöltebb egyéniség volt minden telivér szerb szemében; annál jobb hangzatot nyert neve napról napra a magyar világban, ugy, hogy, bárha sem martius előtt sem utána a megyei élet horizonát hirneve át nem hatotta, mégis már 1849. april havában a legnépszerübb nevek egyike volt, és senkinek többé föl nem tünt, hogy e hónapban az ugynevezett „tettek férfiainak" ministeriumában tárczával megkináltatott, mellyet el is fogadott.

A ministeriumban töltött ideje kettőről adott tanuságot; első, hogy forradalom és radicalismus a lehető legmélyebben szürödött át lelkén; a multtal, mellyel harczban állt, soha sem egyezkedett s a mezőt melly előtte kinyilt, parlag vagy parlagositandó földnek tekinté, hogy az igazság magvát bele hinthesse s az uj fakadványokat hön ápolhassa.

Mint igazságügyi ministernek első tette volt a hétszemélyes táblát elbocsátani s helyébe uj rendszer szerint ujat alkotni; — s nem volt egy igazságügyi organum, melly irtó keze nyomát s teremtö ereje hatalmát ne érezte volna.

A második tanuság, hogy lehet valaki bölcs törvénytudó, a nélkül, hogy egyszersmind jó diplomata és kormányférfiú lenne.

A viszonyok hatalma sulyosabb vala, mintsem hogy nyilt szemmel mert volna a ministerium a közelgö vészfelhőkbe tekinteni; behunyá azért szemeit, s visioit hirdeté, s lelke nyugtalanságát árulá el, midön önmagát ugy mint a hazát álságokkal altatá.

Igy Vukovits is; ő szintugy meglepetve volt a komoly való által, melly bekövetkezett s mellytől mindenki félt, de senki előre látni nem akart.

Vukovits most Párisban van.

Digitized by Google

FŐRENDEK.

BÁRÓ PERÉNYI ZSIGMOND.

Beregmegyében Ardóban született 1783-ban. Testestül lelkestül magyar ember volt, de azért a forradalom kiütéseig a mérsékelt párttal tartott. Egymásután emelkedett a legfőbb hivatalokig. A mágnási tábla alelnöke, koronaőr, septemvir, ugocsai főispán volt.

Jelleme páratlan szilárd, férfias vala. Vezette a felsőház üléseit, utóbb a honvédelmi bizottmány tagja lett. Debreczenbe lemenvén, a förendeket buzditó szónoklattal fogadta, örömét nyilvánitván, hogy olly sokan gyültek össze. Midön a *decheence* ki- vagy nem-mondása iránt tanácskozának, ő az első mellett szónokolt s nagy befolyással volt arra, hogy a felsőházban is kimondassék, a minthogy azt alá is irta.

Követte a kormányt Szegedre, Aradra, Lugosra, s midön ez utóbbi helyről vissza akart menni Aradra, elfogatott.

Vallomásait rettegés nélkül szokatlan hidegséggel tette meg, s önként bevallá, hogy a detronizálást sok részben előmozditá.

Oct. 24-kén vitték akasztani. Hidegen, szivarozva lépett a bitófa alá s magyarkáját elajándékozá.

Haja, szakála ősz, ő maga testes ember vala, ki mint egy *Vergniaud* büszke öntudattal lépett a bitó alá.

A percztől fogva, hogy a forradalmi párt főnökei közé sodortaték, mindvégig hiv maradt, s a visszalépésre soha még álmában sem gondolt.

Tagja volt a honvédelmi bizottmánynak.

Digitized by Google

RÁDAY.

Ráday Gedeon, nógrádmegyei főispán, gróf és gavallér, s mint illyen üzte a politikát is.

Születésére ugy mint nevelésére és szokásaira egészben magyar, már ennélfogva is elütő családot képezett a magyar aristocratia legnagyobb részétől, s volt ennek egyszersmind a társas életben opponense.

A politikai pályán elejétől végig az ellenzékhez tartozott s különösen Pestmegyében ő volt sok esztendőkig a választó nemesség bálványa, mert a kortesnapok terheit legjobban birta.

Ugyanakkor mikor az ellenzék több tagjai, Wesselényi, Kossuth és többen befogattak, ő is per alá került, s ekként az közel országgyülésen felsőházi székét nem foglalhatta el.

Pestmegye választá meg őt első követének. Szentkirályit másodiknak.

E megye az országban akkoron már rég kezébe ragadá a reform fáklyáját és sok más megye tüzoszlopnak nézé azt, melly vezet a Chanaánba, az üdvök országába.

Sok jeles capacitás merült itt föl s Ráday is itt simitá ki magát.

Ő nem nagy talentom sem nagy szónok; de nézetei tiszták s a parlamentaris viták csatárlánczának megnyitásában sok ügyessége van.

A kormány, megválasztatását mint per alatt levőét, megsemmisité, s Pestmegye egy zajos ülésben, mellyben Résö Ensel három Ulászlói, négy 3. Andrásféle, s vagy tiz más különféle századbeli törvényeket idézett fel, azt határozá, hogy helyette, ha ő nem mehet is, senkit sem választ.

Ráday ekkor országos érdekü személlyé vált; ügyét majdnem minden megye a legnagyobb hévvel pártolá, mig végre ő maga lemondott.

Későbbi országgyülés által a nemzeti szinház főigazgatójává választatott.

Ő különböző rendszereket kisértett meg annak vezérletére nézve, de egygyel is alig boldogult.

Nem hagyhatjuk különben megemlités nélkül, hogy Czakó, szerencsétlen drámairónk, benne legbiztosb támaszát találá. Ráday rendkivüli elöszeretettel viseltetett e szép talentum s valódi atyai jósággal ez ifju iránt s hogy sorsa kimenetelét meg nem gátolhatá, annak nem az oka.

Ráday ellenzéki ember volt, ennek munkálatai nem igen feszitéк meg öt; ő annak egyik lovagja volt, szerette az élénk életet, asztalnál ugy mint künn, s a politikában is a virgonczságot.

A forradalom a maga súlyteljes nyomdokaival, komoly és fenyegető arczával megdöbbenté őt, megzavará kényelmeit.

Digitized by Google

Mindamellett az árral ment ő is, míg végre partra érve, a hullámoktól elmaradt.

A nemzetőrségben mint huszárkapitány szolgált; fényes huszár volt és nyalka, s a nemzetőrséggel ő is kivonult, horvátot kergetni.

A felsőház üléseiben egész dec. végeig résztvett, a mikoron is Pesten visszamaradt.

1849-iki dec. 10-iki hadi törvényszéken főispáni rangja elvesztése mellett az országgyüléseni részvét miatt kétévi várfogságra itéltetett.

KÁROLYI GYÖRGY.

Károlyi György egyike a leggazdagabb magyar mágnásoknak, s ezért a sírba dölt alkotmánynál fogva egyszersmind a legtágasabb politikai hatáskör nyílt előtte.

A gróf azonban nem nagy hivatást érzett magában politikai szereplésre; jószágai igazgatásával foglalkozott leginkább.

Azonban magas köre ugy hozá, hogy a politikától még sem maradhata menten.

Batthyány Lajos sógora, a leglelkesebb nők egyikének férje levén, önkénytelenül besodortaték s bárha német nevelése volt, csakhamar Széchenyi föllépése után ő rá is kihatott e nagy férfiú rendszere; mit ő nem kapott, megadá gyermekeinek a magyar nevelést.

Mint aristocrata s fényes család főnöke a kormányhoz, mint a haladás eszméivel érintkezésbe jött s megbarátkozott magyar, az ellenzékkel tartott. Politikailag conservativ, társadalmilag haladó párti volt.

Mindkét oldalon ugyan inkább figuráns volt; készültsége vagy is ennek hiánya, még ha akart volna is, nem jogositá nagyobb szerepre.

Különben ha egész lelki buzgósággal egy iránynak szenteli fel állása tekintélyét és eszközeit, ez benne nagy támaszt birandott.

Amphibialis politikai állása teljesen sikertelenné tevé életpályáját; sikert különben nagyobb hévvel soha sem hajkászott, a mi azonban körüle történt, azt nem ignorálá. Az ország fokozatos előhaladásától el nem maradt, sem elő nem mozditá sem nem gátolá; legfölebb a nemesek megadóztatási terve okoza neki egypár boszús napot; gazdálkodási rendszere által azonban ez innen háramlható hátrányát jó eleve fedezni igyekvék.

Parlamentaris élete semmi pontot nem tartalmaz, mellyel a középszerüségen fölülemelkedett volna; szónoklatai rövid észrevételek voltak, vagy egy hidegen elvetett periodus, melly ha világos volt, egész érdemét kimerítette.

Digitized by Google

Az 1848-iki napok nélküle, a forradalom sok tekintetben ellene érkezett súlyos léptekkel Magyarország politikai határára.

Márczius után pesti nemzetőri őrnagygyá választatott; a forradalom alatt legmélyebben érzé, hogy: beatus ille, qui procul negotiis, etc.

A magyar fegyverek szerencséje azonban rá is széditőleg hatott; s midőn Kossuth Budapestre bevonult, díszkocsiját küldé elébe, mellyben az a várost bejárá a gróf által hajtott lovakkal.

E hódolat keserü gyümölcsöket termett számára; kéthavi fogságra s 150,000 pft pénzbirságra itéltetett, az első kegyelem utján elengedtetvén. —

BÁRÓ WESSELÉNYI MIKLÓS.

Erdélyi aristocrata. Büszke, mint egy spanyol grand, kegyetlen mint egy velenczei patricius a tizek közül, hiu, mint egy Medicis.

Már fiatal korában az oppositió zászlója alá esküdött. Szónokolt a nép érdekében, pedig a legkegyetlenebb földesurak egyike. Élete folytonos *chronique scandaleuse*, mellyben álompor, erőszaktétel stb. játszák a főszerepet. Hány Verséghi nincs Erdélyben, ki Wesselényinek szakasztott mása?

1819-ben mint alig 26 éves ifju az urbéri codex visszavetésére agitált s nagy befolyása is volt. 1825-ben Magyarhonba jött át, hol hasonlag az oppositio tagjai közt szónokolt.

Azután visszamenvén Erdélybe, minden megyében és székben jószágot szerzett magának. A marcalis székeken megjelent s igyekvék a megyében az oppositionalis szellemet fölkelteni. Egy Kolosmegyében elmondott beszéde ébreszté fel iránta a közfigyelmet.

Az 1834-ki erdélyi országgyülésen vezette az ellenzéket. Nem akarván a kormány beszédtárt engedményezni, sajtót szerzett s titokban nyomatá. Feleletre szólitva, követi sérthetlenségére hivatkozék s magát a megyék pártfogásába ajánlá.

Mint egykor Cromwell a parliamentet, olly mennydörgő leirattal oszlatá el. I. Ferencz is ez országgyülést, korlátlan hatalmu kir. biztost nevezvén ki.

Ez intézkedés ellen hatalmasul agitált s nem tartván Erdélyt az ellenállhatásra elég erősnek, Magyarhonba jött át, hol Kossuth perbefogatása alkalmával ő is perbe fogatott és számüzetett.

Eltelvén számüzetési ideje, (mialatt ő Gräfenbergben volt, hol meg is vakult) visszatért Magyarhonba, hol a forradalom kezdetén maga is

Digitized by Google

agitált. A magyar kormány beslő-szolnoki főispánná nevezte ki, de világtalansága miatt hivatalában roszul járt el.

Fiatal neje gondossága a világtalannak sok komor perczét deriti fel.

Wesselényi nem szép, de kellemes külsőjü. Szavai és tettei furcsa contrastot képeznek.

Két könyvet irt : Balitéletek, nyomatott Bukarestben s egy Szózatot, nyomatott Lipcsében.

Róla beszélik, hogy midőn Ferencz császár Erdélyben utazott, egy helységből ő szállitá a másikba.

Hires betanitott lovai valának.

Utközben a lovak közé vág s a gyeplöt közéjök veti.

Veszélyes uton vágtatva haladának.

Nem sokára egy mélység elébe érnek.

A császár elszörnyedve nézi a vészt, mi előtte állt, egy percz s a kocsi a mélységbe esett volna.

A báró egyet fütytyent s ó csoda! a lovak megállának.

Látja, mond a báró nyugodtan, illyen a magyar nemzet. Eressze meg gyeplőjét, mert a vész perczében egy fütyre megálland.

BÁRÓ VAY MIKLÓS.

Koronaőr s több pozsonyi országgyülésen a conservativ párt vezére.

Az utolsó pozsonyi országgyülésen ő volt az, ki Kossuth válaszfeliratát a felsőházban megbuktatni tudta.

Büszke, de jó gondolkodásu mágnás. Mindenek felett tudja, hogy mágnás, de azt is tudja, hogy magyar ember.

Márczius után nem mintha Kossuth zászlója alá kivánt volna esküdni, hanem egyenesen a czélból, hogy az aristocratia ne veszítse el befolyását, az erdélyi kir. főbiztosi hivatalt elvállalá.

Folytatá is egész addig, mig Urbán Kolosvárt (nov. 15. 1848) be nem vette.

Hivatalát, bár mint igyekvék is, nem tudá betölteni.

Az alsóbb rangu kormánybiztosok nem engedelmeskedtek neki, a fél ország lángban, katona semmi, pénz semmi, mindenfelől ellenség. Ha mind e bajok elmaradnak a legáldottabb, legjobb ember ő lett volna. A bajok azonban erejét túlszárnyalák.

Az akkori lapok azzal is vádolák, hogy az erdélyi aristocratia által le engedé magát főzetni, s ekkép, bár akaratja ellen, de Erdélyből vendéet csinált. Ő akkor minden esetre a *de la Roche-Jaquetin* szerepét játszta volna.

Digitized by Google

Nem tudom.

De, hogy az oláhoknak a balásfalvi gyülést megengedni tapintatlanság volt, az áll.

Az octoberi napokban ministerelnökké neveztetett ki, de a tárczát nem vállalá el.

ID. GR. BETHLEN JÁNOS.

Erdélyben tagadhatlanul a legjobb politikai capacitas. Hajdan az oppositió sorában küzdött tántorithatlanul, az ajánlott főhivatalokat nem fogadta el.

Az erdélyi országgyüléseken a legjobb szónokok közé soroztaték, ember, ki a pártok közti viszályokat kiegyenliteni tudta.

A márcziusi napokban Erdélyben a reformok zászlóját ő tüzte ki, s első tette volt, a két egymással szemben álló pártot kiegyenlitni akarni. Hogy nem sikerült, ő nem volt oka. Következő körlevele világos tanuság :

„Azon események által, mellyek Európa csendét felforgatással fenyegetik, felszólitva érzők magunkat mi, kik itt Kolosvárt jelen vagyunk, egy minden pártszinezet nélküli nagy gyülésben egyesülni s hazánk jövőjét, a csendet és békét csak ugy remélvén biztosíthatni, ha a feledékenység fátyolát vetjük a multra: kezet nyujtottunk egymásnak arra, hogy a közgyüléseken a következő tárgyakat igyekezzünk kivinni :

1) Hazánk jövőjét s önfentartásunkat csak is a két testvérhaza egyesülése által látjuk biztositva, ezáltal látjuk megerősitve az austriai háznak kormányát is, mellyhezi alkotmányos kapcsolatunkat hazánk fenmaradhatása nélkülözhetlen feltételének tekintjük, mellynél fogva a testvérhon középponti megyéjét felszólitandónak véljük arra, hogy eszközölje követei által, miként a testvérhon elfogadván azon baráti kezet, mellyet neki Erdély a közelebbi országgyülésen nyujtott, az Unio létesitésén munkálódjék.

2) Szorgalmazzanak a megyék minélelőbb országgyülést, mellynek fő teendői közé sorozandók :

a) Közteherviselés.

b) A nemességnek minden teherben, u. m. adóban, katonai élelmezésben, katonaállitásban való osztozása.

c) Törvény előtti egyenlőség.

d) Az urbéri viszonyokból való végképeni kibontakozás, hogy az urbéres osztály illő megváltatása eszközöltetvén, az birtok által is kötessék a honhoz.

Digitized by Google

e) A székely nemzet nyomasztó sérelmeinek sietö orvoslása.

Ezek azok, a mellyekben megegyeztünk s mellyeknek létrehozásán teljes erönkből igyekezendünk, s arra szólitjuk fel ezen levelünk által minden hazánkfiát, hogy a czél nagyszerüségét átlátva, nyujtson segédkezeket annak elérésére, s elfeledve minden pártkérdéseket, ezeknek határozatba vételére forditsa minden figyelmét.

Végre az ügy szentségére szólitunk fel mindenkit, kinek a haza java szivén fekszik, feledjünk minden pártviszályt, önzést s egyesitsük erönket a nagyszerü czél elérésére, s teljes erönk megfeszitésével arra, hogy a testvérhon példájára, hol minden mozgalmak a legnagyobb renddel s a közcsend megháboritása nélkül mentek véghez, itt e kisebb testvérhazában is a csend és rend sehol meg ne háborittassék, csak igy lehetvén remélnünk, hogy elérjük azon szent czélt, melly mindnyájunknak szivén fekszik, a békés átalakulást.

Annak bizonyságára, hogy ez a fenemlitett gyülésből költ, aláirjuk.

B. Jósika Lajos. Id. Bethlen János.

A forradalomban különben részt nem vett elv- és meggyözödésből. Ugyanezért nem fogadta el az ajánlott föhivatalt (septemvirség) sem.

Sokan azt hiszik, hogy szinfalak mögött igazgatá az erdélyi oppositiót.

Mindegy.

TELEKI JÓZSEF.

Magyar tudóstársasági elnök s Erdély volt kormányzója. Két nevezetes dolgot emlithetni meg életéből: hogy Magyarország historiáját még a mult században kezdte el irni s most sem végezte be. S hogy az unio alatta létesült. Kormányzási korában készitettek egy halva született urbéri codexet is. Különben mondják, hogy igen tudós és sok ismerettel biró ember. Tavaly érdemül tulajdonitták neki, s most vádolják, hogy az uniót keresztülvitte — pedig ebben annyi érdeme volt, mint Capet-nek a forradalom elöhozásában — nem tudta meggátolni.

Digitized by Google

HUNKÁR, FŐISPÁN.

Veszprémmegyei, szolgagyöri születés. Körülbelöl 52—54 éves. Fiatalabb korában kir. ügyvéd volt.

A francziák elleni insurrectioban mint kapitány szolgált s vitézségeért leopoldrend-keresztet is kapott.

Más hivatalt nem viselt, gyakrabban választatott alispánnak, de soha sem vállalta el, személyes ellenségeskedésben levén Rohonczy udv. tanácsos és alispánnal.

Mindig határozottan az oppositio mellett küzdött, s ellenfeleit elménczségeivel sujtani kedvencz eszméje volt.

Igy például egy alkalommal F.... A.... kamarás szónoklata közben a megyei gyülésen veregetvén az asztalt, hidegen mondá: ne üsse kamarás úr a posztót, mellyet a szegény paraszt pénzén vásárlánk. Annak fája nélkül fázhatnék itten.

Az 1844-diki országgyülésen Kocsi Horvát követtársát, a conservativ embert — mindig leszavazta, erre és arra is magyarázható levén az instructio.

Egyik megyei gyülésen felhozá, mikép rablák ki Sobriék. Betörvén Sobri, ő löni akart. Minek azt? ugymond, mi többen vagyunk, s nem volna arány. Azután nejével — ez grófleány — levitték a pinczébe, de előbb bundát s meleg czipöt készitvén számára. Ezüstjét, pénzét, fegyvereit — egy kardot, puskát s pisztolyt kivéve, — elrablák. Hat pár ezüstöt is hagytak ott, mert ugy mondák, illy uri tanyákra vendégek is járnak.

A forradalom után veszprémmegyei főispán lett. Debreczenbe, Szegedre, mindenüvé követte a kormányt, de annak teljes felbomlása után a komáromi várba menekült, s onnan Amerikába bujdokolt.

Hunkár magas, csontos de szép, szabályos ember volt, arczán egy sebbel, mellyet az insurrectióban kapott.

Törvénytudó gyenge, de annál jobb historicus volt, ki mindig II. József korát idézte

Rendesen fehér köpenyt viselt.

BEÖTHY.

A pozsonyi országgyüléseken Biharmegyének követe volt, azután Biharmegyének főispánja lett.

Beöthy vén ember, fiatal lélekkel. Ösz fej 25 éves energiával. Szereti az éljeneket, de sokkal makacsabb, hogysem gondolkodását éljenért feláldozná.

Digitized by Google

Nincs annyi judiciuma, mint gyors felfogása, s olly gyors felfogása, mint elméssége, melly olly kiapadhatlan, mint Arethusa forrása.

Biharmegyében vezette az oppositiót. Szerette volna az országgyülésen is vezetni, de erre több kellett volna. Tagadhatlanul egyike volt a felsőház legjobb capacitásainak s ezért tünt ki ottan inkább mint alant. Beöthy kis ember. Ha szól, szemeiben mondhatlan tüz ég, s taglejtés nélkül tán szólni sem tudna.

A kényelmet rendkivül szereti, legalább két követ helyét elfoglalja apró lábaival.

Kivéve, hogy neve alá irá e szót „főispán" a forradalomban majd mi részt sem vett. Elment ugyan mindenüvé, hová a parlament bujdokolt s társait mulattatá élczeivel, de egyebet sem tett.

A Mozaik irója a jerichoi trombitáshoz hasonlitá. Ha ezt arra érti, hogy az ellenfél falait ostromolni, saját és párthiveinek elveit trombitálni igen alkalmas : igaza lehet.

UJHÁZY LÁSZLÓ.

Sárosmegyei születés, 60 éves.

Kitünőbb szerepet a forradalom alatt kezdett viselni, azelőtt csak megyéjében, mint ki annak szellemére befolyást gyakorlott, levén celebritás.

1848. sept. havában egy szabad csapatot alakitott.

A forradalom alatt sárosmegyei főispán volt, s mint kormánybiztos a komáromi várba ment.

Kemény, mondhatni, túlszigoru ember. Elvből tett mindent, s ha az ugy kivánta, legszigorubb rendeletéből sem engedett egy hajszálnyit sem.

Kis, sovány ember. Hosszudad, halvány, beesett arczczal, szürke hajjal, fehér bajusszal és szakállal. Mindezek alakjában csodás, rejtelmes, mondhatni — borzalmas módon egyesülnek.

Bárki is az első perczben tétlen vén embernek mondaná, s csak közelebb vizsgálat után árulja el a tevékeny s csoda-agilis embert, ki körében a forradalom érdekében annyit tudott tenni.

Rendesen közhonvédöltönyben járt veres csákóval.

Komárom capitulatiója után ő is amnestiát kapván, Amerikába bujdokolt.

Digitized by Google

PARLAMENT.

1848. julius 4-én ült össze az első magyar parlament.

Mielőtt egyes tagjai, a benne fölmerült egyéniségek leirásához fognánk, maga a parlament s annak működése fölött szemlét tartani nem leend fölösleges.

Bámulandó, mennyi energiával, lelkesedéssel tudtak a pozsonyi országgyülések magoknak, tettöknek, akaratuknak tekintélyt adni.

Tekintsétek meg csak a két évtized történetének lapjait.

Nézzétek meg, mint vivott ki jog után jogokat, ugy, hogy azok lánczszemként folyának egymásból.

A magyar nyelvet diplomaticai rangra emelték, a jobbágyság sulyos sorsán enyhitének, a vallásszabadságot kimondották s a közlekedést sok részben javiták.

Kiüt a forradalom. Megkészittetnek az $184^{7}/_{8}$-iki törvényczikkek, összehivatik a parlament.

A nemzet, Europa függeszti rájok szemeit, feszülten, várakozással.

Közhiedelem vala, hogy a név változásával változandik a közszellem is, s melly ezelőtt olly jeles vala, az országgyülés, százszor fölülmulandja azt a parlament.

Hogy is ne? működésöknek nagyobb tér vala nyitva, mit remélni seun mertek, kivíva áll elöttük s ök tudandják azt stabiliálni.

Hiu képzelödés, füstbe ment remény!

A parlament viaszbábu vala, hajtható idők és körülmények által,

Akarata nem volt, tette nem volt.

Akart, tett, mit elébe szabának.

Birálni nem tudott, hisz az echo sem birálja, mit kimond, hanem teszi, mert — más már kimondá.

Mi okozá ezt?

Hol valának az ernyedetlen, a lelkes, a jellemes férfiak, kik azelőtt a reformok terén lobogtaták a haladás zászlóját?

Vagy a ministeri padokon ültek, vagy visszavonulának, vagy nem hallgattattak ki.

Digitized by Google

Nem akarjuk, ha igazságosak akarunk lenni, nem is tehetnök azt, a ministereket (értem az elsöket) gyávasággal vádolni.

Mit ember tehet, mindent elpróbáltak ellenében annak, ki köztök, nélkülök, akaratjok ellen szötte az események fonalát.

Sokat máskép akartak. Hasztalan.

Ki a nép szeretetét teljes mértékben birta, hihez az fanatismussal ragaszkodott, megsemmithette volna a föllépöt.

És e ministerium is visszavonult, mint visszavonulának sokan azelött már a perczben, hogy Kossuth a forradalom veres tollát tüzte ki kalapjára.

Volt még egy párt, a ki nem hallgatottaké.

Ez hol „törpe minoritas" hol „macskazenére érdemes" clubb vala.

És soha ki nem hallgattatának.

Kérték, könyörögtek isten és a magyar haza nevében: ne huzzanak ujjat a királlyal, lépjenek le a térről, mellyre álltak.

Ki nem hallgattatának.

S midön az april 14-iki a vészhozó *coup d' état* elkövetését elhatározák, felálltak ez emberek, elmondták annak következményeit, megjóslák az eseményeket.

Ki nem hallgattatának.

És nem hallgaták ki öket azután, s midön felsóhajtának, bár hallgattuk volna ki öket: már késö vala.

Ebben fekszik a parlament elfajulásának oka is.

Kik azelött a zászlót vitték, nem állának a cselekvények terén s kik arra föllöptek, sem kellö ismerettel, sem kellö szilárdsággal nem birának igazán képviselni a népet.

Ök teremték a forradalmat, ök képviselték azt, s bukása leginkább öket sujtá.

S mit tön a parlament, mert vezérei ugy akarák?

Kimondák a magyar nemzet és nyelv elsöségét, a Gleichberechtigungot chimärának nevezték s Szegeden, mielött egy év eltelt volna, ugyanezen parlament a nemzetiségi egyenjoguságot törvénnyé tevé.

Austriától el akart szakadni s a végperczekben mégis hajlandó volt Austriával alkudozni.

. . .Volt, mult! . . . a parlament mozaikköveit egyenkint megvizsgálni nem leend hasztalan munka

* * *

Parlamenti ülésezések három helyt folyának.

Pesten jul. 2-tól, dec. 31-kéig, mikor a képviselök hg Windischgrätz bevonuló seregei elöl Debreczenbe menekültek.

Debreczenben azon idö alatt, mig a kormány onnan Pestre vissza nem tért, tehát máj. végeig.

Azután Pesten egyetlenegy ülés tartatott.

Digitized by Google

Innen Szegedre vonultak s julius havát ottan tölték el. Kétszer ültek össze nyilvánosan, conferentia majd mindennap volt.

Kezdettől végig egyetlen parlament volt, tagjai kevés változtatással mindig ugyanazok voltak.

Legnevezetesb tagjai characteristicáját ide igtatom.

PÁZMÁNDY.

D é n e s, mint apja, ki Kölcseynek igen jó barátja s felsőházi tag volt, Komárommegyét képviselte. Lőn elnöke a képviselőháznak s az maradt egész januárig.

Debreczenben titkos ülésben ajánlá, hogy I. Ferencz Józsefet ismerje el az országgyülés magyar királynak, de leszavaztatott.

Januárban itt maradt. Windischgrätz által elfogatott, de viszont szabadon ereszteték.

Azután a magyarok fogták el, de ezek is szabadon ereszték.

Bejövén Haynau, ő fogatta el, de viszont szabadon ereszték.

Jellemében semmi politicai szilárdság, különben becsületes ember

---

ALMÁSSY PÁL.

Gyöngyösvárosi képviselő s Pázmándy után országgyülési elnök Debreczenben. Hevesmegyében mint Keglevich barátja, ezzel feje volt az ellenzéknek. Atyja mint kormánypárti, saját elveit akarván benne kifejleszteni, nevelését egy papra bizta, ki szép tehetségeinek egészen ellenkező irányt adott.

Deli alakja miatt kedvencze volt a nőnemnek.

Nagylelkü, pazar, könnyelmü ember, ki roppant jószágait rendesen sequestrum alatt birta.

Ő volt, ki aprilis 14-kén a parlamentben kimondta a függetlenséget.

Kimenekült.

Digitized by Google

PALÓCZI LÁSZLÓ.

Miskolczvárosi képviselő s korelnök Szegeden. Ez öreg komoly férfit elnöki székében látva azt gondolhatá az ember, hogy Pestalozzi ül kisdedei közt.

Régi gladiator az oppositio sorában, becsületes, de heves ember, ki e szellemét több pozsonyi országgyülésen kitünteté.

Csak néhány képviselőről szólandunk.

A legtöbb nem tünt ki. Mit tön, jobbadán a bal vagy jobb oldal részérei szavazás volt.

Más része major lett, mert szeretett pléhgallérral parádézni s nem menni a hadba.

HAJNIK PÁL.

A forradalom kezdetén belügyministeri tanácsos volt. Madarász bukta után az országos rendőrség a belügy egyik ágává tétetvén, osztályfőnökévé Hajnik neveztetett ki.

A legresolutusabb emberek egyike. Január elején is utolsó távozék, utolsó hagyta el Pestet juliusban is.

Becsületes ember, s épen azért tárczáját nem igen tudá betölteni, sem saját tárczáját megtölteni, mint eldődje Madarász.

Hivatala élére olly ember kellett volna mint Foucher, de ő minden egyéb volt, csak Foucher nem. A legroszabb kémei voltak, annyira, hogy mindig utolsó volt, ki valamelly pesti dolgot megtudott.

Különben szilárd, buzgó ember vala. A keze alatti statusfoglyokkal igen humanus módon bánt, mert elvei ellen volt, valakit politicai vétekért büntetni. S ha azt tette is, csak a legnagyobb kényszerüségnek hódolt.

A parlamentben mint pestmegyei képviselő müködött.

Törökhonba menekült.

Digitized by Google

TELEKI LÁSZLÓ.

Képviselő volt, s utóbb követ és emissarius a franczia köztársaságnál. Ritka eszü, ritka készületü, s igen sok humanismussal biró ember. Legjobb korában van. Selypitve halkan beszél, de beszédében sok a velő, sok az ész, sok az ismeret s legtöbb a politikai érettség. Ha ir, stilje gyönyörü. Párisban igen sokat tett arra, hogy a magyar ügy iránt sympathiát támasszon. Munkái „*de la Hongrie*“ (a dolgok folyamát hg. Windischgrätznek Pestre jöttéig előadja) „die Russische Intervention“ azt részben igen segiték. Ha Mirabeaunak olly gyalázatos nem lett volna multja, Teleki Lászlót hozzá hasonlitanám, mert annyiban hasonlitnak, hogy mindkettő aristocrata létére testtel lélekkel a democratiáért küzdött. Drámája „Kegyencz“ sok drámai talentumot bizonyit.

TELEKI DOMONKOS.

Erdélyben oppositionalis vezér volt, a márcziusi napok után mint Küküllőmegyei képviselő vett részt kezdetben a dolgok folyamában, de utóbb semmibe sem elegyült. Az unio ügyében az erdélyi országgyülésen mondott beszéde velős szépségeért figyelmet ébresztett. Ő volt Erdélyben az, ki jobbágyainak az unio kimondása előtt elengedte a robotot.

SZENTKIRÁLYI MÓR.

Jászkun kerületi képviselő, és kapitány volt — kinevezve a magyar kormány által.

Azelőtt a pozsonyi országgyüléseken következedett, mint jelentékenyebb tagja az oppositiónak.

A forradalom kezdetén mindjárt meghasonlott Kossuththal, átalán nem pártolva a tért, mellyre ez lépett.

S igy történt, hogy decemberben nem ment le, miért a forradalom férfiai kigyót békát kiáltának rá.

Pest visszavétele előtt Bécsbe ment, megházasodott s ma már orvosi gyakornok.

Szép tehetségü ember. Elméje éles, felfogása gyors s argumentatioi

Digitized by Google

logicai renddel felhozvák. Azonban végetlenül feledékeny ember s ezt és hangjának kellemetlenségét előbbi tulajdonai nem tudák kipótolni.

Hogy sok politicai tapintattal bir, azt tettei mutatják. Azt pedig, hogy a közvélemény szavával mert daczolni, szeretem erélyességnek inkább mint gyávaságnak tulajdonitani.

Az orvosi pályán szerencsésebb lehetend, mint a kapitányin.

LUKÁCS SÁNDOR.

A parlamentben mint győrvárosi képviselő a bal oldalon ült; ritkán beszélt, de akkor hevesen s a közfigyelmet fölébresztöleg. Különösen szerették a nők e kis, barna szép haju fiatal embert.

Aztán a győrmegyei kormányt vette át, s mint illyen, túlszigorral bár, de pontosan betölté hivatalát. Fejére tetemes dij volt kitüzve.

Bevonulván a császári sergek Pestre, ő is lement Debreczenbe s a ruhabizottmány elnöke lön.

A mesteremberek átka volt: a közpénztárt nem hagyá zsaroltatni s mégis olly gyorsan és annyit tudott előállitani, hogy a közbámulást kivivta.

Főbüne, hogy töméntelen adósságot hagyott maga után.

SZACSVAI IMRE.

Biharmegyei Kis-Győrökön született 1818-ban.

Az országgyülésen Nagyváradot képviselte, s mint illyen a pártokat egymással kibékitő szellemben müködék azon.

S valóban volt is beszédeiben valami szelid kedélyesség, mi igen alkalmas vala csendesiteni a zúgó viharokat.

Lemenvén az országgyülés Debreczenbe, elsők közé tartozott, ki határozottan a respublica ügyéhez állt, s maradt mindvégig annak hive.

Szokott jellemöket itt tartott beszédei sem vetkezék le. A respublicai bombákat e szelid ajkakról hallgatni olly sajátságosan jött az embernek.

Mint jegyző még Pesten kezdvén el müködni, Debreczenben is foly-

Digitized by Google

tatá e hivatalt, s jelesen saját vallomása szerint a detronizálást kimondó okirat megkészitői egyike volt.

Halálos itélete ezzel s másfelöl azzal, hogy azt az országgyülésen ő olvasá fel, van motiválva.

Felakasztatott oct. 24-én.

AZ ESTI LAPOK DEBRECZENBEN.

A cautiót Szunyog Rudolf tette le érte.

Tulajdonképi szerkesztői Kovács Lajos és Kazinczi Gábor.

Az első Széchenyinek intime barátja, a tiszaszabályozási hivatal tagja, a közlekedési ministeriumnál álladalmi titkár, s Szathmármegye képviselője.

Kovács L. a forradalom előtt az ellenzék sorában küzdött s megyéjében s utóbb Erdélyben nevezetes szerepe vólt.

A forradalom után azon párthoz csatlakozott, melly alaposabb politicai nézetekkel birván, royalis gondolkodásért hosszabb ideig — főként a madarásziánusok reszéről — közgyülölet tárgya volt.

Kazinczi Zemplént, Hunfalvi Szepesmegyét képviselte.

Mindkettő ismeretes literator, az első csinos de bombasticus novelláiról, az utóbbi az Athenaeumban megjelent értekezéseiről.

Az Esti lapoknak két rovata volt, komoly és humoristicai.

Komoly rovatát a fenebbi három férfi kezelte.

Vezérczikkei alapos tárgyismerettel voltak irva. Czéljok volt viszonyaink s az akkori viszonyok iránt fölvilágositani a népet s oda vezetni a dolgot, hogy ez a kibékülési politicát követelje. A forradalmi fegyverek szerencséje, az april 14-diki határozat — mi sem ingatá meg őket. Folytaták a küzdelmet, mig lehetett, s midőn látták, hogy az árviz ellenében uszniok lehetlen — a cselekvények mezejéről visszalépének.

Humoristicai rovata épen olly nevezetes volt.

S tulajdonkép ez vala, mi annak népszerüségét megszerzé.

Antipodese volt a Márcziusnak s Madarász-Mercurnak.

Homeopatisch pilulákkal, allopatisch csöppekkel, s ha ez nem használt, bombákkal, kartácsokkal küzdött ellene.

Szidta, nevetségessé tette, mint szeszélye hozta magával.

Kileste a policzájminister gyöngéit, lefesté veres tollával, zöld kalapjával, lerajzolá lovagolva, s hivatalszobáinak titkait.

Utóbb adatokat találván, mikép lopák meg a ministeri kezek a Zichy féle gyémántokat, a dolgot a közönség elébe tálalta.

Digitized by Google

Volt is dolog! a nép felzúdult, az országgyülés felzúdult, s fine finali — Madarász megbukott.

Igy buktatá meg Csernátonit is, de ki nem volt a Zichy perben compromittálva, s irói pályáját saját biographiájának leirásával végzé.

És az Esti lapok humora kiapadhatlan volt, s annyival népszerübb, mennyivel inkább elárulá a Márcziusnak minden czikke méltó haragját.

S vala is dolog minden este, midön e lapok megjelentek! amugy ostromlák a hivatalszobát, a kabátos embernek nélküle lefekünnie lehetlen lett volna.

Az volt, melly a kedélyeket mindig vigan tudta tartani, s a legüdvösebb dolgokat játszva követte el.

IRINYI.

Mellékneve József.

Nem vétendö össze az üres eszü és nagy hangu Irányival, Madarásznak ezen egyik uszálytartójával, kinek különben szerencsétlensége volt, hogy bár mi okosat tett, Irányira, s bár mi bolondot tett, ezt Irinyire fogták.

A forradalom éveit Irinyi legtöbbnyire Párisban tölté, mint Teleki László segéde.

Fiatal, tüzlelkü, francziás gondolkodásu ember, kinek egy gondolata van: Páris, egy istene: a centralisatio.

A télen Bécs- s Pesten át álöltönyben Debreczenbe tudott jutni, s most is kibujdokolt már Grätzig, hol elég gondatlan volt feltünöleg viselni magát s ekkép fogatott el.

A parlamentben Biharmegyét képviselte.

Szép készülettel, szép ismerettel bir, de a forradalom kerekének sem elömozditására sem gátlására befolyással nem birt.

BESZE.

Népszónok, azaz: a hajlékony népet igen tudja tervei szerint capacitálni.

Hangja akkora, hogy ha Neptun és Aeolus egyszerre kezdenének hangversenyezni, Besze túlkiáltaná, s innen van, hogy ha az egész országgyülés kiáltani kezdett, a perczben, hogy Besze kinyitá torkát, mind el némulának.

Digitized by Google

Illyen volt Besze a népgyüléseken is, mellyeken praesideálni legfőbb szenvedélyének tartá.

Ez alkalommal többi közt kétszer tünt ki.

Először midőn Debreczenben a Mele Rafael marionette-jeit sprengolni akarta.

A történet ugy hozta magával, hogy Melének szép leánya megszurá a gladiator szemeit. Szónokolni kezd tehát a néphez s ez bámulásában Melét elillanni engedi.

Más alkalommal rendkivüli étvágyának adá tanuját „az orosz sergek , ugymond , a magyar nemzetnek csak egy vacsorára valók.“

Különben a „véreb“ szónak ő volt felfedezője.

Besze életében két nevezetesség van :

Egyik hogy 1849. elején Mészárossal a kassai csatában volt. Az első ágyuszóra megszaladt. Egy bécsi német lap igy ir róla : General Bősze, der den Rückzug deckte oder decken sollte“ stb.

Másik : Debreczenben 1849-ben meginneplék a márcz. 15-ét.

Besze is künn volt s egy fa alatt szónokolni kezd illyen hangon :

„Megbux zsarnok hatalom ! lesujt karunk hatalma !“

‚Kérem alásan — mond egy fára felmászott schuszterpúb — inkább lemászom, ne tessék bántani‘ ! !

Besze nagy ember, értem : magas,szépnek ugyan nem lehet mondani, de külsője ajánló.

Készültsége nincs sok, politicai combinatioja még kevesebb, de hangja — ezzel aztán igazán imponál.

PULSZKI.

Mint journalista a Pesti Hirlap márczius előtti folyamában közlött politikai czikkeivel tünt fel.

Stilje könnyü, gondolkodása villámgyors, gondolatai bensőséggel telvék.

A forradalom kezdetén (márcz.) a pesti bizottmány tagja volt.

Aztán külügyministeri álladalmi titkár lett, ki hg Eszterházy leköszönése után az ügynek vezetését Bécsben elvállalá.

Puszkyt átalán azzal vádolják, hogy a bécsi oct. 6-diki forradalomnak ő lett volt kezdője, a kezére bizott pénzzel megvesztegetvén a bécsi proletáriusokat.

S valóban bécsi lapok által közlött levelei tanuságtétele szerint ugy látszik, hogy e vád nem alaptalan.

Digitized by Google

Külsője ajánló, társalgása ügyes, mondhatni megnyerő, beszédeit vidorság s elmésség jellemzi.

Nógrádmegyét képviselte volna, ha Bécsben lett volna hol képviselnie.

Kimenekült.

TÁNCSICS.

Teleki Sándornak nevelője volt, s mint illyen, fiatalabb éveit Erdélyben tölté.

Onnan Pestre jött. Censurai korlátok miatt munkáit itt nem adhatta ki, hanem Lipcsében bocsátá sajtó alá.

E miatt elfogatott s a budai várba záratott.

Márczius 15-kén a nép kiszabaditá. Fiákeréből kifogták a lovakat s kocsiját a fiatalság huzta neje szállására.

Azután Táncsics saját magának szerzett egy sajtót, mellyen könyveket s egy néplapot adott ki.

Az országgyülésen Baranyamegyét képviselte.

Sem mint illyen, sem mint ollyan, a dolgok folyamára hatást gyakorolni nem birt.

Nem, — túlzásáért.

Mindig a legszélsőbb párthoz tartozott, s ezért és communisticus ábrándozásaiért köznevetség tárgya lön.

Digitized by Google

KÉPVISELŐK ERDÉLYBŐL.

BERDE MÓZSA.

Háromszéki képviselő. Csak a forradalom után tünt fel. Az akkori erdélyi országgyülésen az unio véghezmentét sietteté. Ügyvéd vala, valóságos magyar ügyvéd, ki a Verbőczy és Aprobata labyrinthusát igen tudta használni, de mint angol vagy frank ügyvéd, hol a szónoklatok hatalma dönt az ügyekben, mitsem tehetett volna. Szebenben kormánybiztoskodott, mint a szászok kérlelhetlen ostora, de nem vak düh, hanem elv által vezetett ostor. Magyarhonban is szónokolt, hatás nélkül.

SZÁSZ KÁROLY.

Vizaknai képviselő, kezdetben nagyenyedi tanár, aztán az igazságügynél státustitkár. Az első ministerium leköszönte után adott ugyan ki rendeleteket, de forradalmi ember soha sem volt, valamint a függetlenség kimondása után a dolgokban lényeges részt nem vett. Erdélyben megyéjében vezére volt az oppositiónak, mint az 1834-diki kolosvári országgyülésen követ, ottan nagy tekintéllyel birt. Ész, tudomány, ismeret és alaposság jellemzik szónoklatát. Nem a szívhez, de az észhez, szól, sok ismerettel, de sok unalmassággal. Az erdélyi ember fölötte bámult, hogy Magyarhonban föl nem tünt, nagy részben visszavonultságáért.

Digitized by Google

BETHLEN JÁNOS.

Kettő volt, idősebb és ifjabb. Az első a legjobb erdélyi státusférfi, a másik a legkedélyesebb ember. Az elsőről volt szó; az utóbbi azonkivül, hogy székely-udvarhelyi képviselő volt, majd mitsem tett, mert mint székely kormánybiztos a dolgok folyamára kevés befolyással birt. Berzenczeyt igyekezett ellensúlyozni, de hasztalan. Jelleme tisztaságát az erdélyi országgyülésen az urbéri codex ellen tartott beszédeivel bizonyitá be leginkább.

KEMÉNY DÉNES ÉS DOMONKOS.

Mivel már a kettősöknél vagyunk, róluk is megemlitem, hogy Erdélyben a forradalom előtt az oppositió érdekében nevezetesen szerepeltek, a forradalom után Magyarhonba jöttek, de mint egy terra incognitában nem tudták magokat feltalálni. Az első csendes őszi szél, a másik nyári vihar. Meghalt januárban az utolsó — politikai halott az első. Az első Gy. Fehérvárt, az utolsó alsó Fehérmegyét képviselte.

BERZENCZEY.

Székely fiu. Organuma ollyan van, hogy a vihart is túl tudná kiáltani.

Gyermekkorában korhely volt, ifjukorában mitsem tanult, de azért férfikorában szónok lett.

Most is jól emlékszem, hogy Gál Józsi főtiszt ellen — néhány év előtt — a marcalison hatalmas oratiókat tartott.

Beszédeit kezdetben nevették. Das genirt grosse Geister nicht. Ő azért a perorálásokba bele nem fáradt, hanem igen hallgatói, kik leásitozák.

Digitized by Google

Az unio létrejöttének hatalmas apostola volt. Föltétlen unio mellett agitált — székely létére, pedig e föltétlen épen e nemzetnek dolgozott legjobban be.

Keresztülmenvén az, marosszéki népképviselővé lett s mint illyen hatalmasan agitált a hongyülésen.

Megkezdödvén az oláh mozgalmak Erdélyben, a ministerium oda küldé, organizálandó az erdélyi fölkelést.

B. Vay volt ottan a kir. biztos akkor. Kettöjük közt furcsa viszony szövödött akkor. Egyik sem fogadott el a másiktól sem rendeletet sem tanácsot.

Végre kihirdeti az agyagfalvi gyülést. Mintegy 80,000 ember megjelent, fegyveresen, egyhéti élelemmel ellátva.

A hét eltelik. Azalatt elhatározzák, hogy a tömeg együtt marad.

Egy hét mulva azonban elfogyván az élelem, a szegény székelyek türték ugyan egy darabig az éhséget, de sokáig nem tudák kiállani.

Szét kezdének oszladozni. Berzenczeynek minden sallangós oratiója sem tudá öket együtt tartani.

Az ekkép meggyöngülteken könnyü diadala volt Puchnernek, kik látva, hogy mennyire el vannak ámitva, Berzenczey ellen fordultak.

Saját szájából hallám, hogy egy tömeg székelység privát adjutánsát Lisznyait megtámadta, ki csak nehezen tudott menekülni. Végre Galliczián keresztül, per varios casus et tot discrimina rerum, csakugyan Pestre jutott.

Itt egy szép nap szószékbe áll, hatalmas panegyrát tart szenvedéseiről, s elmondja, hogy biz ö a rábizott 80,000 pengö frtról nem tud számolni.

Azután viszont kormánybiztoskodott, szónokoskodott, föispánkodott — uti supra.

Közte és Simon — a Capet fia nevelője — közt sok szellemi hasonlat volt.

Csodálatos, hogy ezek és a több erdélyi képviselök Magyarhonban szerepelni nem tudtak, igy Torma Fábian, Pálffy, ki székely kormánybiztos is volt, s csak azon nyilatkozatáért nevezetes, hogy a honvédelmi bizottmányi gyülésben azt mondá, mikép majd megforditja ö a székelyek dolgát s mégis vagy nem ment le megforditani a székelyek dolgát, vagy ha lement, nem tett semmit, — megyéjökben több s az országgyülésen kevesebb sikerrel müködtek az oppositio érdekében. Oka ennek, mert Erdély küzdelmeinek mindig más terrenuma volt, mint Magyarhonénak. Ott ök elsök valának, itt ollyan capacitas elég.

Digitized by Google

Ennek nem ők okai. Erdély szép ország, de nem országa a politikai capacitásoknak. S ha tudott hajdan Kendiket szülni, Martinuzzikat nevelni, más idők valának akkor.

Az erdélyi oppositio opponált névért, mig azt hivé, hogy a kormány nem szivesen lép a reformok terére.

A mint változának az idők, változának ők is, s ez a küzdőket messze túlhaladta. Ez oka, hogy a testvérország nem találta fel bennök, mit remélt.

Legtöbben közülök viseltek főispáni hivatalt, de azt betölteni nem tudták.

Digitized by Google

HIVATALNOKOK.

SZALAY LÁSZLÓ.

Kossuth után szerkesztője volt a Pesti Hirlapnak. Sok diplomaticai ismerettel, még több nehézkességgel s legtöbb hegelianismussal bir.

A ministerium Frankfurtba küldé követségbe a német birodalmi gyüléshez. (1848)

Egy pár havig volt ottan, melly időt arra akarta fölhasználni, hogy a német birodalmi ministeriumnál kieszközölje, mikép ez s a parlament a magyar képviselőházhoz követet küldjön.

Közbejövén azon körülmény, hogy Ferdinánd király főhg Istvántól a kir. helytartói hatalmat visszavette, a birodalmi külügyminister kijelenté Szalaynak, mikép őt tovább képviselőnek nem ismerheti el, ha csak a királytól nem eszközöl kinevezési oklevelet.

Nem leend érdektelen Szalay válaszát ide igtatni, mennyiben ez a frankfurti dolgokra nem kis fényt deritend:

„Frankfurt sept. 17. 1848.

A kir. magyar kormány alulirt meghatalmazottja a folyó hó 15-ki átirat nyomán siet nyilatkozatát letenni, hogy ő excja a külügyminister kivánatát ollymódon előzé meg, hogy alulirt valamint örömmel elismeri, teljes módon méltányolni is tudja. Hozzá véli tehetni, hogy ő excjától más bánásmódot nem is várt. Becsülte azon megelőzést azon nemzet kormányának meghatalmazottja, melly visszanyert függetlensége után külmüködését azzal kezdé meg, hogy Németh on nagyságának s egységének forró szerencsekivánatát kimondá, melly alulirtat ide küldte, hogy alkalmas lépéseket tenne az épen ugy Német- mint Magyarhon érdekében megkivántató alliance előkészitésére; becsülte azon nép, melly képviselői gyülése által nyilatkozott ünnepélyesen, hogy a német néppel szövetséges akar lenni.

Digitized by Google

Ő excja a birodalmi minister fenemlitett átiratában meg is ismeri, hogy a kir. magyar kormány meghatalmazottja missiójának tárgya mindkét országra nézve nagy fontosságu; annyival nagyobb fájdalommal kellett alulirtnak azon tévedést észrevenni, melly az érintett átirat folyamában ő cs. kir. fensége a magyar kir. helytartó által kiadott meghatalmazást illetőleg nyilvánul.

Nyilatkoztatik: „hogy az alulirtnak adott meghatalmazás s a mult hó 14-ki magyar országgyüléshez bocsátott kir. leirat, melly a főhg nádort a ráruházott kir. helytartói hatalomtól fölmenti, kétségkivül megszüntnek tekintendő."

Alulirt ujoncz a diplomatia mezején, de évek óta otthonos a jog körében, következőleg a teljhatalmazások tanával sem teljesen ismeretlen, bár azon nézetben van, hogy meghatalmazása, még a fenirt esetben is, mindaddig megszüntnek nem tekinthető, mig ő felsége a király, ki a megbizást adóra ruházott hatalmat visszavette, jogszerüen megszüntnek nem nyilvánitja; mint azon nézetben van, hogy ő csász. magassága főhg János mint csász. helytartó által kiadott megbizások most is érvényesek, mig az alkotmányos császár által jogszerüen visszavetteknek nem nyilvánittatnak. De alulirt e nézetet tovább kifejteni nem akarja. Elégli mostanra azon megjegyzést, hogy azon körülmény, melly ő excja véleménye szerint megegyeztethető volna, tisztán s világosan ott áll, mint azon napon, midőn azon szerencse jutott részére, hogy ő csász. magassága főhg országkormányzónak igazolási iratát átnyujtá. Azon kir. leirat, melly szerint alulirtnak meghatalmazása kétségkivül megszüntnek tekintendő, mert főhg Istvánt a ráruházott kir. helytartói méltóságtól megfosztja, nem is létezik.

Ő felsége a királynak bizonnyal soha sem jutott eszébe főhg Istvánt a kir. helyt. méltóságtól megfosztani, mert ezen helytartóság a királynak Magyarhonbóli távolléti idejére van az 1848. apr. 14-iki törvények szerint alapitva. — Ez alaptörvény nincs s nem leend visszavéve. Magyarhonnak leghatalmasb garantiáji vannak. — Egyik, Magyarhonra nézve az első a király vallásosságában áll, melly egy V-dik Ferdinandnak soha sem engedendi meg a törvényesség utjáról lelépni, egyesüljenek bár minden titkos, névtelen hatalmak ott a király és nép közti egyesség hatalmas, s ha isten ugy akarja, minden rosz befolyásnak ellenálló épületének szakadatlan ingatására. Más garantiát, mit még alulirt felhozhat s mi minden német szemében fontos leend, a magyar kormány meghatalmazottja abban lát, hogy ő csász. magassága a főhg országkormányzó a kir. tanácsban ült, midőn azon alaptörvényt megvitaták, midőn Magyarhonnak biztositák. Nemes személyisége hatalmasul járult hozzá, hogy apr. 11-ike, midőn azon uj alaptörvény szentesitése ő kir. magasságok a praesumtiv trónörökösek jelenlétében történt, a fejedelem és nép közti teljes egyetértés napjává legyen. — A kir. helytartó ma is mint ezelőtt a magyar kormány élén áll, mellynek székhelyévé ünnepélyesen Buda-Pest jeleltetett ki; ha ő felsége a király nevében a főhg

Digitized by Google

helytartóhoz átirat bocsáttatott ki, mellyben a főhg nem helytartónak csak nádornak neveztetik, ez nem kir. leirat, hanem egyike azon documentumoknak, mellyek nincsenek minister által ellenjegyezve s mellyek létezéséről ő felsége mitsem tud.

Mindenesetre bocsáttatott aug. 14-kén egy rescriptum a magyar országgyüléshez; hanem hogy az nem szólt ő csász. magassága főhg Istvánnak a kir. helytartóságbóli fölmentetéséről, azon körülmény is elég megbizonyitani, hogy az országgyülés által ellenmondás nélkül elfogadtatott. Azon leirat egyes kir. jogok gyakorlatának visszavételéről szólt, mellyek a királynak Magyarhonból távolléti idejére is a f. évi apr. 14-diki alaptörvények által fentartattak, s mellyek gyakorlatát ő felsége főhg Istvánra f. évi jun. 10-én Innsbruckban bizonytalan időre bizta. Hogy a jun. 10-ki meghatalmazás visszavétele daczára alulirt megbizatása érvényes maradt, a fenemlitett alapoknál fogva onnan is következtethető, hogy ő cs. kir. magassága a kir. helytartó még jun. 10-ike előtt, május hó folyamában, mielőtt a nevezett specialis jogok gyakorlatával megbizatott volna, alulirtnak s akkori társának a német nemzetgyüléshez szóló meghatalmazását kiadta, melly épen olly internationalis természetü, mint a kérdéses.

Alulirt ugy hivé, hogy a dolgok állását közelebbről s kimerítőbben kelle megvitatnia, azon meggyőződésben levén, hogy a sept. 15-iki átirat a kérdéses tárgyra vonatkozást nem foglalta volna magában, ha az utolsó napok tornyos foglalatosságai ő excja a birodalmi minister urat nem gátolják az érintett tárgyról a magyar kormány meghatalmazottjával előbb személyesen beszélni. Alulirt hizeleg magának, hogy ez utóbbi esetben örvendetesb tudósitást, a német központi hatalom meghatalmazottjának Magyarhonba küldését közölte volna kormányával.

Egy épen most érkezett sürgöny alulirtnak kedves kötelességévé tette a német központi hatalmat ismételve biztositni, hogy a magyar nemzet a közelebbi napok eseményei után is királya iránti rendületlen hüségének pályájáról soha sem lépend le; hogy épen a reactionalis ármányok által veszélyezett trón érdekében cselekedett eddig s cselekvend ezután is; de másfelől törekvése oda is leend irányozva, hogy constitutionalis jogait, törvényes önállóságát s függetlenségét, valamint integritását, eldarabolhatlanságát minden támadás ellen biztositsa. Alulirt megragadja az alkalmat stb. *Szalay László.*"

Digitized by Google

MEDNYÁNSZKY.

Leopoldvárban ellenörkép Ordódy mellé volt rendelve, mint kiben nem bizának.

S valóban a báró, mit magára vállalt, pontosan teljesité.

Minden haditanácsban a feladás ellen beszélt, mindent elkövetett a katonaság szellemét annyira lelkesiteni, hogy az arra ne is gondoljon.

Mind hasztalan! ő egy maga volt, s Ordódy az egész haditanácsot le tudta kenyerezni.

A vár febr. 2-kán (1849) capitulált, a megtartott haditanács után Mednyánszky ünnepélyes óvástétele daczára.

Midőn az őrség lerakta fegyverét, Mednyánszky dühvel lökte le kardját — „nem adom meg, ugymond, magamat!“

Fogolykép Pozsonyba vitték.

Mednyánszky ritka szép, magas barna férfi. Volt arczában valami szelid, valami vonzó, mi részére bárkit is képes volt megnyerni. Jelleme tiszta, becsülete mocsoktalan, honszerelme ábrándszerü. Általában az egész emberben sok túlvilágias, sok ollyszerü volt, mi bárkit is önkénytelenül csatolt hozzá.

Haditörvényszék elébe állittatván nyiltan, habozás nélkül szólt, rettegés nélkül vallá be, hogy Lipótvár feladását bünnek tartja, mindig ellene szavazott, s ha tőle függ, nem történt volna.

Bitófára itéltetett.

Tavaszi hideg éji 12 óra volt, midőn az itélet végrehajtására vitték.

Mindenki sirt körüle, a katonák, kik kisérték, a lelkész, kit Mednyánszkynak kelle vigasztalnia, s maga a bakó is.

Görgei legjobb barátjai egyike volt. Értesülvén ez felakasztatásáról, irt anyjának a Szepességbe, hogy 3 ellenséges tábornokot akasztat fel szeretett fia helyett.

S mit válaszolt az anya, ki méltó, hogy nevét Cornelia, a Grachusok anyjáé mellé tegyük:

„Álljon ön el szándokától. Elég, hogy én megszomorittatám. Nem akarom, hogy más anya is kiállja a keserveket, miket én kiálltam, mert én érzem annak nagyságát.“

Testvére Caesar, Görgeinek fő tábori lelkésze volt. Hasonlag ritka jeles ember.

Digitized by Google

EGRESSY.

Gábor. A nemzeti szinház tagja, s ottan a legjelesb szinészek egyike.

A studium embere. Mozdulatai, modora betanultak, s épen ezért sok müvésziséggel birnak. Bámulandó, mennyire hatalmában állott, alakját elváltoztatni.

Szegeden kormánybiztoskodott.

A Márczius irta, hogy midön nagy pathossal oratiót tartott s számita annak befolyására :

— Meglátjátok, mondá egy hallgató, mindjárt meghal.

— Hogyhogy ?

— Én láttam Pesten. Rendesen, mikor ennyi tüzzel beszélt, meghalt.

Azután katona lett.

Kibujdokolt.

MÉREI MÓR.

Minister Madarász *conseillier intime*-je. Nagy férfiu, ki schuhwichsot nem evett. Nösült Boquillon. Legfőbb érdeme, hogy a ministerrel ferblizett. Foglalatossága, hogy a rendörség pecsétjét jól örzé.

Különben Mérei János az uj mythosban két személyben existált. Mérei a pléhgalléros, nemzetőri örnagy. Mérei a burnótszin-kabátos, Staatsrath, pecsétör.

A debreczeniek maig is emlékeznek azon jelenetre, midön Mérei Duschekhez, az országos pénzes láda Cerberusához ment. Pléhgalléros kabátja fölébe vette a burnótszinüt, bekopogtat s mint pecsétör, kéri fizetését. Szivesen, mond a Cerberus s kifizeti. Mór barátunk kimegy, leveti a felső kabátot s pléhgallérával bemegy, s kéri örnagyi fizetését.

„Szivesen, mond a Cerberus, csák ákkura kis kaplárt küldjik zászlaaljabul, mint az ujjam s kifizetem holnap, mert ma igazan nincs."

Mondják, hogy Mérei maig is keresi zászlóalját, hogy elküldjön abból egy tizedest a pénzért.

Különben ollyanforma szerepe volt, mint Kamuthi Farkasnak Bátori Gábor korában.

Digitized by Google

JOURNALISTÁK.

Ki azt hinné, hogy a journalistikának a forradalom menetének elhatározására eldöntő befolyása volt, csalatkoznék. Igenis a forradalmat terjesztette, de nem vezette.

Több lap volt s majd mindenik másszerü befolyást gyakorolt, másszerü tendentiával birt.

A Márczius ellenzéke volt a ministeriumnak s midön vezérei a hatalom polczára léptek, szolgaivá fajult, midön az bukott, ismét fölemelte fejét s gyöngeségeit korbácsolá. A lapok, mik beleolvadtak, hasonlag ezt akarák tenni, de nem birtak annyi ésszel mint Pálffy.

Az Esti lapok pedig a legjótékonyabb befolyással birtak. Ajánlák a kibékülési politikát, azért küzdöttek, a forradalom chimaeralis eszméit megbuktatni akarák, ök nem valának okai, hogy üdvös czéljokért macskazenét arattak.

In ultima analysi nem volt egyiknek sem azon hatása, mi a franczia forradalomban a lapoknak, például a Desmoulin-énak.

KÖZLÖNY ÉS NÉPBARÁT.

Mindkettő hivatalos lap volt.

Az elsőt Gyurman szerkesztette, az utóbbit Vas Gereben.

Azaz tulajdonkép az elsöt nem szerkeszté Gyurman, hanem regisztrálta a benne kijövendő rendeleteket.

Rendesen lepedő-lapnak nevezték s több volt benne a szalma, mint a széna.

Ha nincs rá irva hivatalos lap, ha a rendeleteket nem ő közli elsőben, nem ő tudatja elsőben a kinevezéseket — a benne megjelent czik-

Digitized by Google

kekből senki sem hihette volna hivatalosnak. Soha sem közlött korkérdéseket megvitató, a kormány nézeteit felvilágositó czikkeket.

A Népbarát csak pár havig volt hivatalos — azaz kapott kormányi segélyt — hanem Debreczenben elvesztvén Szemere kegyét, hivatalosságából lecseppent.

Vas Gereben eszes fiatal ember volt, ki azelőtt humoristicai czikkeivel meglehetős nevet szerzett magának.

Stilje, előadása könnyü, népies vala. Táncsicsot és Madarászt ostorozni igen szerette, s az elsőnek nevetségessé tételére, az utolsónak meggyülöltetésére nevezetes befolyásu. Igen ügyesen s helyesen megdorgálta a csákvári kerületet, midőn képviselőjévé választá.

BAJZA.

Volt a Kossuth Hirlapjának szerkesztője. Bajza, literatori tekintély, kinek hatalma az Athenaeum fénykorában, s akkor, midőn Kavachóczyt kénye-kedve szerint mosdathatta, állt a fénypolczon. Emberére leginkább Csatóban akadott, ki mocskolódás által gyüjtött babérait letépte volna, ha korán el nem hal. Világtörténete historiai compilatio. Hirlapja nem birta az élet szinét — halvány, élettelen volt. Mint beteg az orvosságot, kénytelen, kelletlen, elolvasta az ember — üdvezülhetni gondolván általa. Különben Bajza e lap körül a supremus felelős corrector fontos kötelességét teljesité.

KEMÉNY ZS. (BÁRÓ) ÉS CSENGERY.

Szerkesztői a Pesti hirlapnak, melly a Közlöny felállтáig hivatalos lap vala.

Mindkettő igen jó capacitás, mindkettőnek igen sok s igen alapos ismerete. Vezérczikkeik ha doctrinair modorban is, de igen sok következetességgel s eleven ésszel, még több politikai belátással voltak irva.

A túlzó — márcziusi — párthoz egyik sem tartozott. Olly ügyesség, egyöntetüség volt a szerkezetben, hogy e lap itélete bárki előtt is tekintély vala.

Digitized by Google

Kemény Zs. erdélyi születés s kiadott regénye Gyulay Pál, korában a közönség figyelmét — a bámulatos jellemzési hűség által — föl tudta ébreszteni. Képviselő volt.

JÓSIKA MIKLÓS (BÁRÓ).

Hasonlag erdélyi ember. Ügyes regényiró, kinek a magyar irodalom sokat köszönhetett. Mint politikus nem sokat ért, bár volt vezérczikkeiben sok csinosság. Tagja lett a honvédelmi bizottmánynak, — mint Pilátus a credóba ő is beleelegyedett. Később kegyelmezési birává lön. Most Drezdában van.

JÓKAI.

A legtehetségesb magyar ifju iró. Fantaziája bámulandó.

Fiatalságához képest sok alapossággal, megtisztult nézettel bir.

Az Esti lapokat szerkeszté. Hogy Madarász üdvös megbuktatását ki tudta vinni, sok részben mesterségének, ügyességének köszönhetni.

Debreczenben a Közlönyben egy havig vezérczikket adott ki, mellyben felszólitá a nemzetgyülést, kibékülni az uralkodóval. A montagnardok a nemzetgyülésben nagy lármát ütöttek miatta s fine finali a honvédelmi bizottmánynak be kelle vallania, hogy az politikája, de később Kossuth privatim megkérte, hogy ne irjon többé illyeket. Ekkor keletkezett az Esti lap.

Jelleme tiszta, becsületessége páratlan, esze, készülete szép — kipótolhatlan veszteség volna az irodalomnak elveszteni öt.

Beszélyei, főkép az Aegyptusi rózsa, az Üstökös útja, nevét bizonynyal fentartandják. Fiatalkori regénye elárulá már tehetségeit.

Digitized by Google

PETŐFI.

Sándor. A leggeniálisabb magyar költő, magyar minstrel. Sok ész, lángképzelődés, egy csomó faragatlanság.

Legelőbb közkatona volt, azután színészszé lett, innen Vahot hivta fel segédszerkesztőnek. Ez emelte őt fel nyomorából, de ezért szokása szerint hálátlansággal fizetett.

A forradalom kezdetén oratiókat tartott a néphez, s első volt, kinek egy költeménye (márczius 15-kén) szabadsajtóval napvilágot látott.

Azután ismét katonává lett. De egy alkalommal Mészáros előtt nyakravalótlanul jelenvén meg, ez leszidta. Petőfi boszujában quietált, s egy verset irt, hogy a hazát nyakravaló nélkül is meg lehet menteni.

Bem kinevezte adjutánsának őrnagyi ranggal. Itt is nemsokára quietált, azonban csakhamar viszont őrnagygyá lett. Igen gyakran volt az öreggel, ki benne nem a katonát, de a genialis költőt szerette.

Kéziratban kerengő költeményei közül az utolsót, az oroszok beütésekor irottat, ide iktatom :

ITT A PRÓBA.

Itt a próba, az utolsó
Nagy próba !
Jön az orosz, jön az orosz,
Itt is van már valóba.

Eljött tehát az utolsó
Itélet ;
De én attól sem magamért
Sem hazámért nem félek.

Miért félnénk az itélet
Napjától ?
Féljenek ők, kik viselik
Magokat olly galádul.

Kik rátörtek az ártatlan
Magyarra;
Most veri meg az ur isten
Mindenható haragja.

Föl hazámnak valamennyi
Lakója !
Ideje, hogy tartozását
Minden ember lerója.

Ki a házból, ki a síkra
Emberek !
Legyen egész Magyarország,
Legyen egy nagy hadsereg !

Ki is megyünk, szó sincs róla,
Mindnyájan !
Meghalni, vagy győzedelmet
Nyerni a szent csatában.

Sok az orosz, nagy a száma,
Mi haszna ?
Több lesz ott a magyar; talán
Száz is jut egy oroszra.

Digitized by Google

És ha volnánk kevesebben,
Mint azok,
Hála isten, minket hiv ugy
A világ, hogy: magyarok.

Ne féljetek, gyermekink, ne
Féljetek!
Nem szúr által dárdájával
A vad kozák titeket.

Feleségink, kedvesink, ne
Sirjatok;
Idegenek ölelése
Nem tesz csúfot rajtatok.

Minden, a mi szent előttünk,
Koczkán van;
Ha a világ támad is meg,
Győznünk kell a csatában.

Ha milljomnak kell elveszni,
Vesszen el;
Ki fogna most fukarkodni
Életével, vérével!!

És te isten, magyarok nagy
Istene!
Légy népeddel, jó népeddel,
Hű népeddel, légy vele!

Tedd hatalmad fiaidnak
Lelkére,
Világdöntő haragodat
Fegyverinknek élére!

PÁLFY ÉS CSERNÁTONI.

Élő márcziusok. Mintha most is hallanám a zsidófiukat kiáltani: „fris márczius!“

S addig is márcziuskodtak, mig a szép magyar hazából ki kénytetének bujdokolni.

Kettőjöknek hat szemök volt. A harmadik nem homlokukon, mint a gygásoké, hanem az inseparable stecher levén.

Pálfy magasabb volt a tengeri pharusnál. Csernátoni mintegy vitorlás hajó állt mellette.

Nekik mi sem volt jó — különösen Szemere dandységét csipkedék. A Madarász-párthoz tartoztak — de azért sok csipöst, sok igazat tudtak elmondani.

Midőn az a kormányra lépett, Pálfy consiliariussá lőn — hanem annak buktával ő is elveszté hivatalát.

Debreczenben a Márczius és Esti lapok furcsán álltak egymással szemben. Az első a republicanusok, a másik a royalisták organuma volt.

Digitized by Google

Egymásra csinálták az élczeket, melly utoljára Csernátoninak bukásával végződék.

Egy valaki ugy nyilatkozék rólok: a principalis = *don Quixotte*, a famulus = *Sancho Pansa*.

ZERFFI GUSZTÁV.

A legtekintélyesb német lap „Ungar" szerkesztője. Előbb színész vala; bejövén Magyarhonba, a Honderü mellett segédkedett. A kormánynak Pestről másodszori kivonulása után Páncsovára ment, ottan akarván német lapot kiadni. Különben honvéd-százados vala. Sok ész, sok élcz, sok tudomány és sok plagium — de semmi politikai belátás.

BANGYA.

Ezredes és a pozsonyi német lap szerkesztője. Midön Kazinczi letette a fegyvert, sokan adakoztak ékszereket a lengyelek számára. Bangya vitte el N. Bányára beváltani azokat. Mikép, mikép nem, ő eltéveszté az utat s egy szép reggel Komáromban ébredt fel. Ma pedig a külföldön, kardjára gyászszalagot kötve, járkál.

HAZAI.

Der 14-te April. Rouge republicain, communista, Raspail a Duna partjain. Eszes ember s még valami.

Digitized by Google

BRASSAY, OCSVAY.

Erdélyi lapszerkesztők.

Az első a Vasárnapi ujságot szerkesztette Sok tudomány, sok ész, még több ferdeség, cynismus s nevetségesség. Hajdan háromszinü szakállat viselt, akkorát mint hajdan Saturnusnak volt. Ugyanezért egyszer, midön természettani vizsgálódások megtétele végett a czegei tóhoz ment, ottan az oláhok Prikulics gyanánt elfogták. Lapja sok ügyességgel elménczséggel, és sok hibával volt szerkesztve.

A második — Ocsvay — előbb az Erdélyi Hiradót, azután a Honvédet szerkesztette. Sem kellő tapintata, sem kellő ismerete nem volt. Nem tudta hatáskörét sem felfogni, sem betölteni. Ugyanezért sem tekintélye, sem kelete nem volt lapjának. Hiányzott abból az erő, az ügyesség — a helyett sajátságos mákonyhatású nehézkességgel birt.

Kimenekültek.

Digitized by Google

Autographok.

Birtokában levén több nevezetes eredeti kéziratnak, szerencsés helyzetünket felhasználjuk, azokat e lapok olvasóival közleni. Többen az illy kéziratot a jellemzés adatául tekintvén, ugy hisszük, e közleménnyel silhouette-eink tökélyesbé tételét eszközöljük.

Görgei Arthur

Perczel Mór

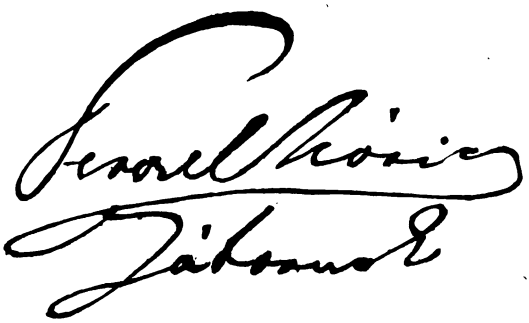

Bem

Mészáros Lázár

Klapka

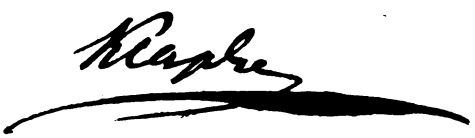

Digitized by Google

Digitized by Google

Aulich

Nagy-Sándor

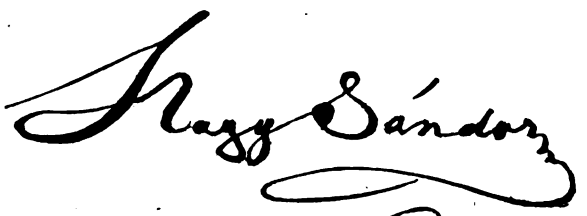

Guyon Richard

Répásy Mihály

Földváry Sándor

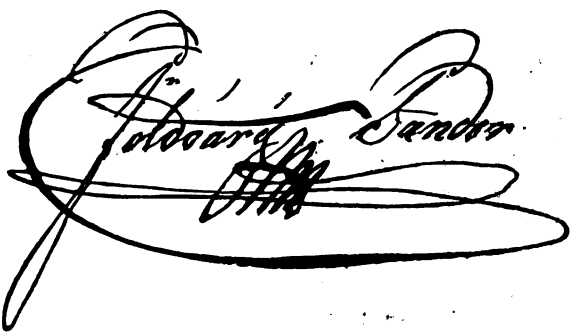

Földváry Károly

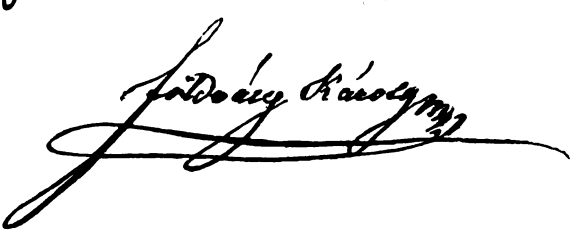

Máriássy János

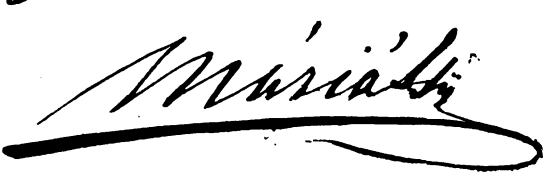

Digitized by Google

Digitized by Google

Kossuth Lajos

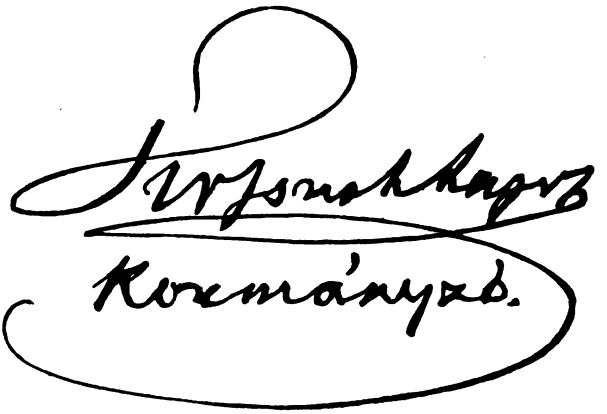

Gr. Batthyány Lajos

Gr. Széchenyi Istv.

Nyáry Pál

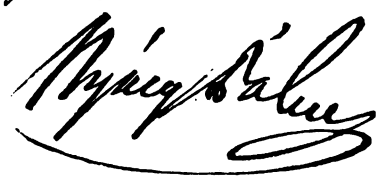

Madarász László

Szemere Bertalan

Csány László

Digitized by Google

Digitized by Google

Horváth Mihály

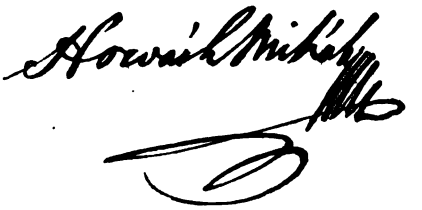

Gróf
Batthyány Kázmér

Báró
Perényi Zsigmond

Almásy Pál

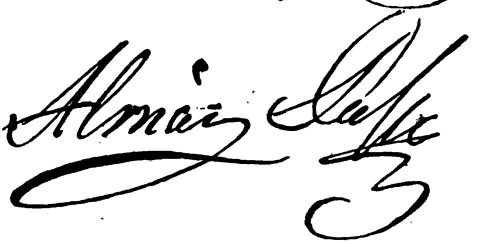

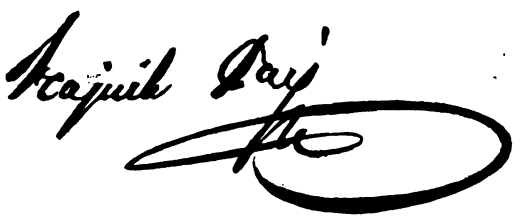

Hajnik Pál

Pulszky

Jósika Miklós

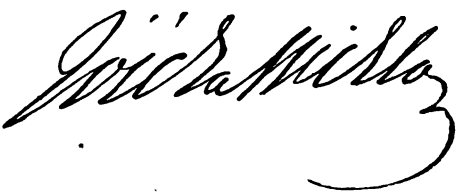

Petőfi Sándor

Pálffy Albert

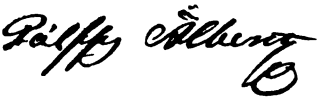

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

WIDENER LIBRARY
Harvard College, Cambridge, MA 02138: (617) 495-2

If the item is recalled, the borrower will be notified
the need for an earlier return. (Non-receipt of overd
notices does not exempt the borrower from overdue fi

WIDENER
MAY 3 2007
WIDENER
FEB 1 0 20

Thank you for helping us to preserve our collection.

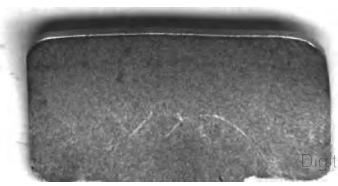

Digitized by Google

Digitized by Google